

Черкаський державний технологічний університет
Кафедра історії та права
Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації
Національна спілка краєзнавців України
Державний архів Черкаської області
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
Черкаський обласний краєзнавчий музей
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»
Кам'янський державний історико-культурний заповідник
Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

МАТЕРІАЛИ

**Другої регіональної
історико-краєзнавчої конференції,
присвяченої 85-річчю з дня народження
*доктора історичних наук, професора,
заслуженого працівника освіти України
Бушина Миколи Івановича***

**15 березня 2023 року,
м. Черкаси: ЧДТУ**

**Черкаси
2023**

УДК 908:929](477.46)
П27

*Затверджено
науково-технічною радою
Черкаського державного
технологічного університету,
протокол №1 від 27.02.2023.*

Упорядники:

В. М. Лазуренко, *д-р іст. наук, проф.*, ***І. Ю. Стадник***, *канд. іст. наук, доц.*,
О. О. Яшан, *канд. іст. наук, доц.*, ***О. В. Литвин***

Відповідальний редактор: *д-р іст. наук, професор* ***В. М. Лазуренко***.

Рецензенти: ***Маньковська Р. В.***, *д-р іст. наук, професор*;
Морозов А. Г., *д-р іст. наук, професор*.

Персоналістичний вимір історії Черкащини : матеріали
П27 Другої регіональної історико-краєзнавчої конференції, присвяче-
ної 85-річчю з дня народження доктора історичних наук, професора,
заслуженого працівника освіти України Бушина Миколи Івановича
(15 березня 2023 р., м. Черкаси : ЧДТУ) [Електронний ресурс] / упо-
ряд. : В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан, О. В. Литвин ;
відповід. ред. проф. В. М. Лазуренко ; М-во освіти і науки України,
Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2023. – 431 с.

УДК 908:929](477.46)

*У збірнику опубліковано історико-краєзнавчі доповіді та повідомлення, що
були представлені учасниками Другої регіональної історико-краєзнавчої конферен-
ції «Персоналістичний вимір історії Черкащини».*

*Для науковців, викладачів, учителів, аспірантів, студентів, учнів, краєзнав-
ців, а також усіх, хто цікавиться дослідженнями історії України та Черкащини у
контексті персоналістики.*

**Тексти у збірнику опубліковані на основі матеріалів, наданих автора-
ми, які несуть повну відповідальність за зміст своїх публікацій, точність і
коректність посилань. Збережено стилістику і орфографію оригіналів. Ви-
словлені думки не обов'язково співпадають з позицією організаторів кон-
ференції.**

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. І. БУШИНА У СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

Ірина СТАДНИК,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та права*

Черкаського державного технологічного університету

**Микола Іванович
Бушин**

10 березня 2023 року докторові історичних наук, професору, заслуженому працівникові освіти України Миколі Івановичу Бушину мало б виповнитися 85 років від дня народження. Однак йому не судилося дожити до свого ювілею, і 15 лютого 2022 року Микола Іванович відійшов у вічність. По собі вчений залишив понад 360 наукових праць, серед яких тридцять монографій, із них десять – індивідуальних, чотирнадцять навчальних посібників, у тому числі «Історія України» китайською, німецькою, англійською та бенгальською мовами, тридцять шість підготовлених та захищених кандидатів історичних наук із різних галузей історичної науки, шестеро з яких згодом захистили дисертації та стали докторами історичних наук.

За своє життя Микола Іванович пройшов кар'єрний шлях від вибійника шахти № 7 ім. Мельникова тресту «Лисичанськвугілля» Луганської області до професійного історика, доктора наук, професора, декана по роботі з іноземними студентами Черкаського інженерно-технологічного інституту, першого ректора Інституту соціального управління, економіки і права, завідувача кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету.

Маючи фахову освіту, здобуту на історичному факультеті Ужгородського державного університету в 1965 році, Микола Бушин у 1976 році захистив кандидатську, а в 1988 році – докторську дисертацію, поєднуючи наукову роботу з викладацькою або адміністративною діяльністю. Наукові публікації вченого переважно висвітлювали проблеми соціально-культурного розвитку українського села, однак найбільшим науковим захопленням дослідника було краєзнавство та регіональна персоналістика.

Результатом копіткого наукового пошуку стало започаткування серій історико-краєзнавчих видань, що склалися з життєписів відомих осіб, які залишили вагомий слід в історії Черкащини, присвятивши своє життя розвитку економіки, культури, науки, освіти, медицини, соціальної сфери, захисту рідної землі від окупантів. Такими серіями стали «Черкаський край в особах. 1941–2001 рр.» та «Обереги Черкащини». Кожна книга з цих серій

присвячена окремому району чи місту Черкаської області. Також вийшли друком окремі видання (деякі з них підготовлені в співавторстві): «Черкащини славетні імена», «Уманщина: історичні портрети, події, факти», «Ніколи не згасне сяйво слави героїв», «Учені Черкаського державного технологічного університету», «Науковий світ Черкащини: персоналії», «Мої учні – моя гордість» та ін.

Біографічні розвідки ставали також складовою частиною видань «Нариси історії Шевченкового краю», «Черкаси 1954–2004» (приурочене до 50-річчя Черкаської області), навчального посібника для загальноосвітніх шкіл I–III ст. Черкаської області «Історія Шевченкового краю: 1939–2002 рр.», серії «Сучасна енциклопедія Черкащини» та ін.

Микола Іванович у 2005 р. започаткував проведення в смт Лисянка Черкаської області щорічної науково-практичної конференції під назвою «Савранські читання», присвяченої видатному педагогові Лисянщини С. Г. Савранському. За результатами цього наукового заходу видавалися збірки матеріалів. Регіональний і, зокрема, персоналістичний вимір історії щороку був предметом розгляду, а шоста конференція «Освітянські кадри як джерело формування елітарної держави», проведена 18 жовтня 2010 р. на базі Лисянської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 ім. С. Г. Савранського, була повністю присвячена висвітленню ролі особи в розвитку регіональної освіти.

Микола Іванович відомий також як подвижник музейної справи. У 1968 р. він створив на громадських засадах історико-краєзнавчий музей Лисянського району Черкаської області, 1998 року – музей історії Черкаського державного технологічного університету, меморіальну кімнату-музей у Лисянській загальноосвітній середній школі I–III ступенів № 2 ім. С. Г. Савранського.

Заслуги професора Бушина були відзначені низкою нагород, з-поміж яких – «Відмінник народної освіти», Грамота Президії Верховної Ради УРСР, почесне звання «Заслужений працівник освіти України», «Почесний громадянин селища Лисянка Черкаської області», «Почесний краєзнавець України», ордени Святого Миколи Чудотворця, «Знак Пошани», «Благословенна Грамота» УПЦ КП, історико-літературна премія «Українській літопис», Почесна грамота Верховної Ради України, «Людина року – 1998» (Американський Біографічний Інститут), Премія імені професора І. Г. Шульги тощо. Микола Іванович був також визнаний Стипендіатом Президента України, академіком Української академії історичних наук, членом Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України, Наукового товариства істориків-аграрників.

Проведення Другої обласної історико-краєзнавчої конференції «Персоналістичний вимір історії Черкащини» є нашим способом подякувати Миколі Івановичу Бушину – вчителю, науковцю, краєзнавцю, невтомному дослідникові особистісного виміру регіональної історії, популяризатору історії Черкащини – за його роботу та внесок у розвиток історичної науки.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР

НАЗАВЖДИ СЕРЕД ГЕРОЇВ: ІГОР МОМОТ

Назар ЩЕРБАТЮК,

*учень 11-Ф класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7
Черкаської міської ради Черкаської області*

Актуальність проблеми зумовлена сьогоденням. На сучасному етапі повномасштабного вторгнення все більший інтерес викликають події початку війни. Поглиблення знань про земляків-героїв цієї війни дозволяє підняти дух патріотизму, почуття національної гордості.

Ігор Момот – наш сучасник. Тож в ході роботи ми досліджували в переважній більшості інтернет ресурси, публіцистичні твори, періодичні видання. Наукові джерела практично відсутні. Але, я вважаю, найбільшою перевагою є те, що в нашому місті живе багато людей, які особисто знали І. Момота. Звичайно, у силу обставин, не до всіх джерел нам було надано доступ, не всі мали право називати своє прізвище та звання, але я вірю: скоро прийде час і ми зможемо дізнатися більше!

Ігор Момот народився 18 серпня 1965 року в місті Тираспіль (Молдова). Невдовзі після того, його батька відправили служити на кордоні з Словаччиною в угорському місті Комаром, там Ігор і пішов до першого класу. Згодом після чотирьох років, проведених в Угорщині, восени 1976 батька перевели працювати до Черкас.

Коли юнакові виповнилося 15, батько Ігоря помер. Ще одна трагічна подія, свідком якої довелось бути майбутньому генералу, сталась у школі, де він навчався. У той час набуло поширення й популярності створення у школах музеїв бойової слави, такий музей планували відкрити й у школі № 26, де навчався юний Момот. Усі майбутні експонати, у тому числі й зброя, яку зібрали з полігону, що розташовувався неподалік, зберігалась у препараторській одного з кабінетів. У той трагічний день, напередодні Восьмого березня, вчителька 6 класу відкрила препараторську. Хтось із допитливих шестикласників побачив «музейні» гранати, які, на жаль, були не знешкоджені, і випадко-

во привів в дію вибуховий механізм, граната вибухнула... Ні хвилини не вагаючись, дев'ятикласник Ігор поспішив на допомогу. Прибувши на місце події, медики непритомніли від побаченого, а юнак без зайвих нарікань допомагав виносити поранених та загиблих.

Ігор був відмінником допризовної підготовки, кращим «розрядником» зі стрільби, У майбутньому бачив себе лише військовослужбовцем (знав, що батько свого часу підтримував його вибір), тому, недовго думаючи, вступив до Свердловського вищого танкового артилерійського училища й був скерований для проходження подальшої служби у мінометну батарею Середньоазіатського прикордонного

округу (нині Єкатеринбург, росія).

У 1986 році Ігоря Момота було направлено до Афганістану. За власним бажанням пішов воювати на посаді заступника начальника з політичної роботи мінометної батареї 1-ї мотоманевреної групи 47-го прикордонного загону. Найзапекліші три роки суцільного пекла судилося пройти І. Момоту. Попри те, що його кидали в найгарячіші ділянки фронту, мінометники Ігоря Момота завжди успішно виконували накази. Базувалася ж мотоманеврена група біля міста Маймене в провінції Фар'яб. І. Момот у свою чергу вирізнявся неабиякою хоробрістю та самовідданістю ніколи не ризикував підлеглими без потреби. Задля того, щоб врятувати людей з підпаленого бронетранспортера з-під вогню, залишив захист броні свого БТРа, вискочив під кулі.

Служба в Афгані потім дуже часто відгукувалася в ньому, він підтримував тісний зв'язок з колишніми побратимами та надзвичайно поважав всіх учасників, допомагав родинам загиблих, проводив зустрічі ветеранів і вшановував пам'ять.

Згодом Ігор Момот терміново передислоковується до прикордонної застави у місті Керки (Туркменія) в Нахічевані. То була найпекельніша точка на території СРСР. Підбурені вмілими ораторами, місцеві активісти підняли тривалі масові заворушення у Нахічеванській Автономній Республіці Азербайджану, куди саме командують Ігора Федоровича.

Після повернення в Душанбе аж до розпаду «тюрми народів» (прим. авт. – СРСР) служив заступником начальника з політичної частини Першого прикордонного загону в районі Ширам. Потім повертається на малу батьківщину – Одещину. Уже тоді відчувалися недобрі насторі з боку російської прикордонної служби: «Пропонували залишитись у Росії, не перебільшую – навіть упрошували...» – розповідав побратимові з Афганістану Ігор Федорович. Ніколи б собі не міг уявити, що колись доведеться воювати проти колишніх афганців і братів по зброї.

Коли Україна отримала омріяну незалежність, без зайвих питань у червні 1992 року прийняв українську присягу й продовжив служити в Державній прикордонній службі України на посаді коменданта Котовського прикордонного загону. У 1997 році закінчив Академію прикордонних військ України і був скерований в центральний апарат Державної прикордонної служби України в Києві на посаду заступника начальника оперативного управління. Ця служба могла стати достойним продовженням та закінченням військової кар'єри, але Ігор Момот вирішує повернутися служити на кордон. З 4 серпня 2003 по 1 липня 2006 року служив на посаді начальника Ізмаїльського прикордонного загону. Ця служба теж не видалась легкою: у Придністров'ї саме розгорався збройний конфлікт. Кордон, через який постійно сунулися нелегали з контрабандою, а іноді ще й проплачені росією озброєні молдавські сепаратисти з боєприпасами. Здійснювали контроль за 500-кілометровою ділянкою кордону та за 17 пунктами пропуску – автомобільними, залізничними, повітряними, річковими та морськими – 6 відділів прикордонної служби – «Болград», «Нові Трояни», «Рені», «Ізмаїл», «Нагірне» і «Виликове».

Прикордонна застава Момота була найвідповідальнішим рубежем – острів Зміїний, за який на той час була суперечка з Румунією. Ситуація швидко загострювалося, однак прикордонники, яких здавалося б найлегше спровокувати до дій, були абсолютно впевнені, що з іншої сторони по ним не стрілятимуть, тому що там діяло правило, започатковане прикордонниками і безпосередньо самим Момотом: охоронці рубежів по два боки Дунаю – не вороги одне одному.

Також було помічено, що за час служби там Ігоря Федоровича по всьому Дунаю рівень контрабанди різко впав. Та це все відбувалося, завдяки передовим підходам до роботи Ігоря Федоровича, які ще на той час були заборонені і каралися, а через деякий час, вступали в список обов'язкових.

У 2006 році заочно закінчив Міжрегіональну академію управління персоналом.

12 Грудня 2007 року був призначений начальником Навчального центру підготовки молодших спеціалістів Державної прикордонної служби України (селище Оршанець Соснівського району міста Черкаси). На цій посаді він повністю змінив систему роботи Навчального центру. Завдяки невтомній праці Ігора Федоровича, стало можливим перетворення Навчального центру на міжнародний багатопрофільний мультифункціональний правоохоронний центр підготовки, у якому втілювались у життя нові підходи до навчання молодших спеці-

алістів за найкращими світовими стандартами та реалізовувались проекти міжнародної технічної допомоги. Проводилися курси як для українських прикордонників і правоохоронців, так і для представників різних служб і установ США, Польщі, Білорусі, Молдови, Німеччини, Швеції тощо. Центр організував спільні навчальні курси з ОБСЄ, МАГАТЕ, ООН, Місією Єврокомісії, туди неодноразово приїжджали високопосадовці з Європи та США.

Також за сприяння прикордонників, проводилися масштабні розкопки на території Зеленої брами – урочища на межі Кіровоградської та Черкаської областей. Пошуковці навчального центру Державної прикордонної служби України встановили особи двох червоноармійців, котрі загинули влітку 1941 року в урочищі Зелена Брама.

У 2012 році на території Оршанця для жителів військового містечка, за ініціативою Ігоря Федоровича, було зведено за кошти благодійників капличку Преподобному Іллі Муромцю, також на території Навчального центру було висаджено 600 яблунь та розміщено Центральний музей Державної прикордонної служби.

У березні 2014 року, з перших днів загострення, очолив мотоманеврену групу Державної прикордонної служби. Спочатку на найбільш вразливих ділянках Донецької та Луганської областей група виконувала завдання з охорони державного кордону. У районах населених пунктів Дмитрівка, Маринівка й Амвросіївка підрозділ під командуванням Ігоря Момота неодноразово вступав в бій з російськими бойовиками. У районі пункту пропуску Довжанський, коли російські бойовики намагалися звільнити затриманого ватажка, полковник І. Ф. Момот, ризикуючи життям, вийшов із гранатою без запобіжної чеки до російських бойовиків і впродовж трьох годин вів з ними переговори. Таким чином мужній офіцер зберіг життя 30 прикордонникам.

Під час військової операції поблизу села Дякове Антрацитівського району Луганської області було знищено велику колону техніки російських бойовиків, а також одного з їх ватажків та його заступника. Бійці полковника Ігоря Момота захопили блокпост російських бойовиків біля села Дмитрівка Шахтарського району Донець-

кої області, а згодом – і колону з території Російської Федерації зі зв'язковим офіцером ФСБ. Під час іншої операції група полковника Момота викрила й знищила засідку російських бойовиків, де було виявлено кілька установок переносного зенітно-ракетного комплексу «Ігла» російського виробництва.

Фактично мотоманеврена група Ігора Момота була чи не єдиною з подібних угруповань на ділянках східного кордону, яка вела активні бойові дії проти російських бойовиків. Вона була визнана керівництвом Державної прикордонної служби найбільш боєздатною.

31 травня 2014 року Ігор Момот був призначений заступником начальника Східного регіонального управління Державної прикордонної служби України.

11 липня 2014 року близько 4:30 ранку під час обстрілу російськими бойовиками з реактивної системи залпового вогню «Град» позиції опорного пункту підрозділу тактичного угруповання «Кордон» біля села Зеленопілля Свердловського району Луганської області полковник Ігор Федорович Момот загинув внаслідок ураження осколком ворожого снаряду.

Указом Президента України Петра Порошенка № 176/2019 від 29 квітня 2019 року за виняткову мужність, героїзм і самопожертву, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України генерал-майору Ігорю Федоровичу Момоту посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» .

Також 12 липня 2014 року йому нарешті було присвоєне омріяне звання генерал-майор, шкода тільки, що лише посмертно.

Виходячи з вищесказаного, на нашу думку, було б доцільно привертати увагу до постаті Ігоря Момота, вивчати його досвід як бойового командира, як керівника. Досліджуючи постать Ігоря Момота, можна зробити висновок, що його внесок у захист кордонів нашої держави є безцінним. І яке б завдання не виконував Ігор Федорович Момот – скрізь він досягав успіху, дбав про підлеглих та їхні родини.

Тож від нас з вами залежить пам'ять про нашого земляка!

Список використаних джерел

1. Кравець Андрій. Генерал Момот: наш МІФ. Черкаси: Видавець Олександр Третяков, 2015. 96 с.
2. Швед Оксана У Черкасах відкрили пам'ятник легендарному прикордоннику Момоту. *ВиЩЕрно*. 2016, 23 жовтня
3. Теплохід «Ігор Момот» вирушив у плавання. *Урядовий Кур'єр*. 2016. 9 грудня.
4. В зоні АТО погіб легендарний полковник Момот. Ірина Геращенко. *Сьогодні.ua*: <https://web.archive.org/web/20140713204027/http://www.segodnya.ua/ukraine/v-zone-ato-pogib-legendarnyy-polkovnik-momot-gerashchenko-535850.html>
5. В Оршанці з'явиться новий дитячий сквер «Лісова казка». ПРОЧЕРК.інфо (procherk.info): <https://procherk.info/news/7-cherkassy/10798-v-orshantsi-zjavitsja-novij-ditjachij-skver-lisova-kazka>
6. Мы после афганской войны (часть 3): https://maimana-1.ucoz.ru/publ/posle_afganskoj_vojny/posle_afganskoj_vojny/my_posle_afganskoj_vojny_chast_3/20-1-0-80
7. Навчальний центр підготовки молодших спеціалістів Державної прикордонної служби України м. Черкаси: <https://dpsu.gov.ua/ua/structure/chastini-centralnogo-pidporyadkuvannya/centralniy-muzej/>
8. Последний кордон Игоря Федоровича Момота (рос.). «Politica-Ua»: https://www.pravda.com.ua/archives/date_03092014/
9. ПВ КГБ СССР 1 ММГ «Меймене» 47 Керкинского пограничного отряда : <https://web.archive.org/web/20140714214349/http://maimana-1.ucoz.ru/publ/7-1-0-62>
10. Президент присвоїв звання Герой України генерал-майору Ігорю Момоту посмертно // Офіційне інтернет-представництво Президента України, 3 травня 2019 р. <https://www.president.gov.ua/>
11. Розпорядження Черкаського міського голови Про перейменування об'єктів топоніміки міста Черкаси № 10-р від 27 січня 2016 року: <https://web.archive.org/web/20160203033517/http://www.rada.cherkasy.ua/ua/newsread.php?view=10742&s=1&s1=17>
12. Українська спілка ветеранів Афганістану : <https://web.archive.org/web/20140714151630/http://www.president.gov.ua/documents/17889.html>
13. У Черкасах похоронили генерал-майора Ігоря Момота. Офіційний сайт УПЦ КП: <https://web.archive.org/web/20140903135125/http://www.cerkva.info/gr/news/visti/5156-momot.html>
14. Черкаські прикордонники отримали «Подарунок Донбасу» : <https://novadoba.com.ua/187511-cherkaski-prykordonnyky-otrymaly-podarunok-donbasu.html>
15. http://veterano.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6391:pamyatajmo-poimmenno-ukrajinskikh-vojniv-zagiblikh-vid-pidstupnogo-rosijskogo-obstrilu-pid-zelenopylljam-u-2014&catid=16&Itemid=214

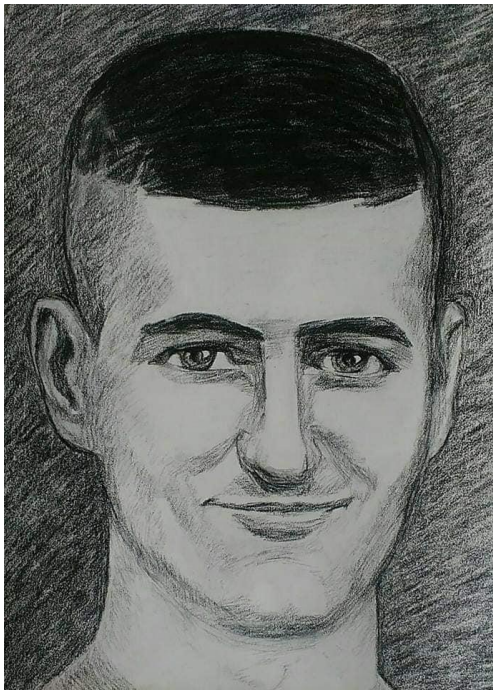
ЄВГЕН ПОДОЛЯНЧУК: ПЕРШИЙ З «КІБОРГІВ»

Тетяна ГРИГОРЕНКО,

*старший науковий співробітник сектору воєнної історії
Черкаського обласного краєзнавчого музею*

Захиснику України черкасько Євгену Подолянчуку (псевдо «Скаут»), на-
завжди залишиться 23. Одна з вулиць нашого міста носить ім'я загиблого героя.

Євген Петрович Подолянчук народився у Черкасах. Закінчив Черка-
ську школу № 3. У 14 років вступив до скаутської організації «Пласт». Пе-
ршим його табором став пластовий табір «Січ» біля с. Суботів у Чигирин-
ському районі. Євген входив до юнацького куреня ім. Ярослава Мудрого.

Євген Подолянчук «Скаут». Папір, вугільний олівець, 30×40. Малював 20/21 травня 2017 року. Графіка з фондів ЧОКМ.

Таборову присягу прийняв 18 липня 2006 р., у тому ж році став учасником крайового вишкільного табору військового пластування «Легіон» у Чорному лісі на Прикарпатті. У 2007 р. – першун крайового летунського табору «Чота Крилатих» на Івано-Франківщині.

У 2014 р. прийнятий до Уладу старшого пластунства. Пластунське псевдо «Сержант».

Його участь у патріотичній молодіжній організації «Пласт» відіграла важливу роль у подальшому виборі життєвого шляху.

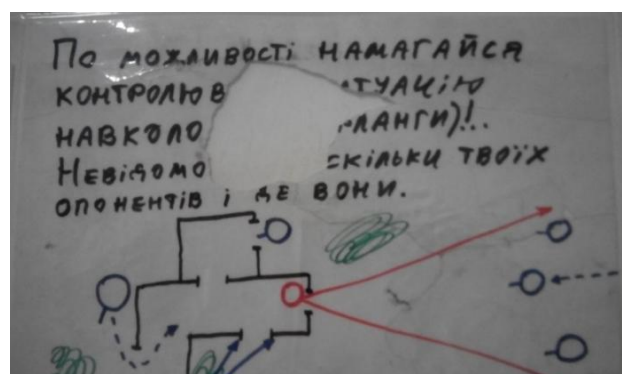
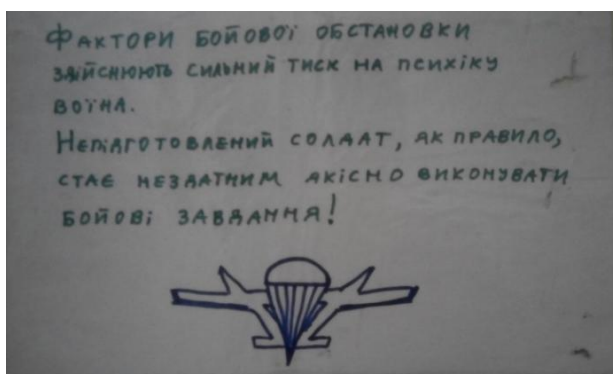
У 2008 р. Євген Подолянчук вступив на факультет розвідки до Академії сухопутних військ імені Гетьмана Сагайдачного, який закінчив з відзнакою. Служив у Кропивницькому у 3-му окремому полку спецпризначення на посаді командира групи 2 загону 5 роти.

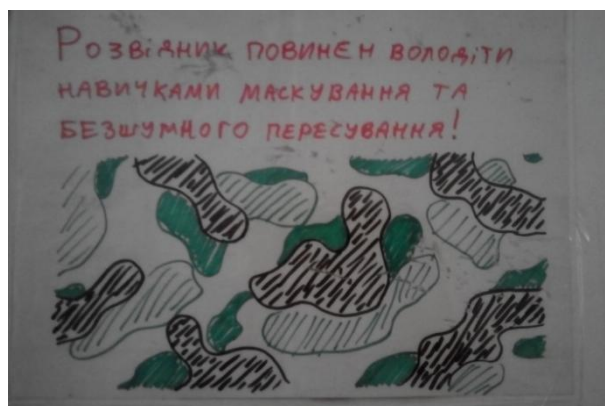
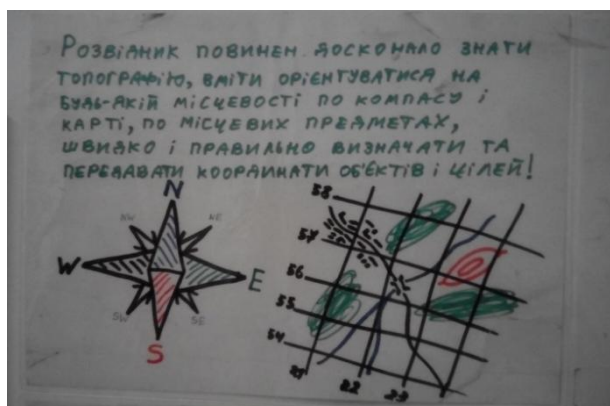
26 листопада 2012 р. таємно розписався з пластункою Марією Сергеевою. 20 травня 2013 р. вони повінчалися і 25 травня зіграли весілля.

З перших днів війни на Донбасі Євген Подолянчук виконував завдання по обороні важливих об'єктів, у тому числі – державних кордонів.

У квітні 2014 р. у складі свого загону направлений у Донецький аеропорт.

Під час оборони аеропорту завдяки своєму вишколу у «Пласті» Подолянчук демонстрував військову кмітливість та лідерство. У будівлі старого терміналу, який ще до початку боїв утримували бійці загону спецпризначення, власноруч намалював десятки пам'яток-нагадувань з військової справи – тактики, теорії, – та розмістив на видних місцях, для того щоб усі бійці повторювали, запам'ятовували та вивчали життєво важливі навички.

Спочатку у терміналах з бійцями не було медиків, аеропорт був у повному оточенні ворога, тоді Подолянчук зі своїм побратимом з позивним Турист зібрали усі медикаменти з двох терміналів аеропорту і створили медпункт. Євген, за допомогою знайденої стрічки-цінника, по всьому аеропорту розвішав вказівники з червоними хрестами для усіх можливих шляхів евакуації поранених до медпункту. Навіть пізніше, при ротаціях інших підрозділів ці позначки добре орієнтували.

У першому бою за Донецький аеропорт, 26 травня 2014 р., Євген Подолянчук працював на найвіддаленішому посту, у складі підрозділу були снайпери, кулеметник та розрахунок зенітки десантників 25-ї бригади. Йому довелося працювати на найнебезпечнішій позиції зі злітної смуги, без жодного укриття, прикриваючи новий термінал. Разом з бійцями, під шаленим обстрілом часто змінював позицію, діяв за обставинами, уникаючи влучення ворожого вогню.

Євген "Скаут" Подолянчук
4.07.1991 — 14.09.2014

14 вересня 2014 р. був його останній бій. Євген разом з бійцями вийшов на завдання по виставленню мінних загородж проти танків на позиції «Єнот». Але групу у будівлі затисли шквальним вогнем з близької відстані. Незабаром на даху почалася пожежа і система вентиляції задимила усі приміщення. Спецпризначенці мали покинути будівлю й повертатися під обстрілом, проте на зворотньому шляху Євген з двома бійцями вирішив все ж закласти міни на випадок, якщо їх переслідуватиме танк. Тоді Євген отримав осколкове поранення в голову і помер під час евакуації з Донецького аеропорту.

Саме після того бою захисників Донецького аеропорту стали називати «кіборгами».

18 вересня у Будинку офіцерів у Черкасах відбулося прощання з Євгеном Подолянчуком, а поховали його у с. Крутьки на Черкащині. Попрощатися з Євгеном приїхали пластуни з усієї України.

Євген Подолянчук був прикладом для багатьох, зокрема й для молодого черкаського скульптора Дмитра Бур'яна. Ось як згадує Євгена Дмитро: «Осінь 2013, під кінотеатром «Україна» чекав прем'єри фільма «Іван Сила», поруч – спортивної статури хлопець в коричневому реглані з символом «Пласту» на грудях, приємно спілкується українською з двома дівчатами... Через рік, стрічка новин, фото, тризуб-лілея на грудях, спецназівець з Черкас... Пам'ять. Тяжкі дописи спільних друзів в Фейсбуці. Колись Герої були в книжках, найближчій «Холодний Яр» Горліса-Горського, зараз вони поряд. Достойно жити не легко». Пізніше, Дмитро Бур'ян створив графіку: «Євген Подолянчук «Скаут».

24 вересня 2015 р. Євгену Подолянчуку посмертно було присвоєно чергове військове звання – капітан

Нагороди: Орден Богдана Хмельницького III ступеня (6 жовтня 2014, посмертно) – за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагрудний знак «Знак пошани» (11 серпня 2014, наказом Міністра оборони України).

Відзнака «За заслуги перед Черкащиною» та Почесна грамота Черкаської обласної державної адміністрації і обласної ради (посмертно), пам'ятний знак «За заслуги перед містом Черкаси» I ступеня (посмертно), недержавна відзнака Орден «Народний Герой України» (Указ № 13 від 10 лютого 2016 р. (посмертно), Залізний Пластовий Хрест (посмертно) 18 вересня 2014 р. **за заслуги у національно-визвольній боротьбі в утвердженні Української держави**, нагрудний знак «За оборону Донецького аеропорту» (посмертно), нагрудний знаком «Гідність та Честь» (посмертно).

22 лютого Черкаська міська рада перейменувала 63 вулиць і провулків. Одну з вулиць, Нижню Комсомольську, назвали на честь капітана 3-го полку спецназу Євгена Подолянчука.

15 вересня 2016 р. у черкаській спеціалізованій школі № 3 відкрито меморіальну дошку випускнику Євгену Подолянчуку.

Після його загибелі побратими забрали малюнки-позначки з ДАПу і передали у музей 3-го полку спецпризначення у Кропивницький.

ІВАН ЖУРАВЛЬОВ – НЕСКОРЕНИЙ СИН УКРАЇНИ

Галина ДАВИДЕНКО,

завідувачка науково-методичного відділу освітньої роботи

Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника

Важливе значення для об'єктивного вивчення історичних подій новітньої історії України мають дослідження участі в них конкретних особистостей.

Мета повідомлення – висвітлити участь Івана Журавльова, голови громадської організації «Ветеранів АТО Корсунщини», жителя м. Корсуня-Шевченківського в історичних подіях, які відбувалися під час Революції Гідності й російсько-української війни.

Повідомлення написане на основі спогадів І. Журавльова, документів фондового зібрання Заповідника, публікацій у пресі.

Іван Журавльов народився в 1968 р. на Черкащині, у с. Ротмистрівці Смілянського району (нині – Черкаський район). Освіту здобув у Корсунь-Шевченківському педагогічному училищі імені Т. Г. Шевченка (нині – Корсунь-Шевченківський фаховий педагогічний коледж імені Т. Г. Шевченка) на відділенні виробничого навчання та в Уманському державному педагогічному університеті за спеціальністю менеджмент, галузь управління та адміністрування. Упродовж 1987–1989 рр. проходив дійсну військову службу в десантних військах Збройних Сил СРСР [2]. 19-річним юнаком брав участь у повномасштабному збройному конфлікті-агресії колишнього СРСР на території Демократичної Республіки Афганістан (далі – ДРА). Після п'ятого місяця служби БМП (бойова машина піхоти – Г.Д.), у якій був Іван, підірвалась на міні. Він одержав тяжку контузію, лікувався у Ташкенті. У грудні 1988 р. був нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради СРСР. Про пережите в ДРА І. Журавльов згадував так: «Я ще молодим тоді був, мало що розумів у великій політиці й відносинах держав. Нас послали «виконувати інтернаціональний обов'язок». Уже тоді не покидало відчуття, що ми на тій землі зайві, небажані, що ведемо незрозумілу війну. Коли афганська кампанія завершилася і радянські війська вивели, відчув полегшення: не будуть більше наші хлопці гинути на чужій землі за імперські амбіції Кремля. Та біль залишився. Проблема усвідомлення своєї ролі там і тоді й досі не до кінця подолана. Та й уроки тієї війни ще як слід не вивчені» [2].

Демобілізувавшись із армії, Іван повернувся на Корсунщину. Працював педагогом, займався підприємницькою діяльністю, обіймав різні посади на місцевих підприємствах, а згодом влаштувався водієм на одну з фірм у м. Києві. Працюючи в столиці, він став активним учасником Революції Гідності. Події, які відбувалися на Майдані, повністю співпадали з його світобаченням. Він відчув себе вільною людиною, яка здатна змінювати сьогодні й боротися за майбутнє своїх дітей і України. Іван пригадував: «Таких, як я, на Майдані було багато. З перших днів ми встановлювали намети, споруджували барикади, складали на них каміння, залишки тієї ялинки, яка була недобудована» [2]. Після створення загонів Самооборони Майдану колишні учасники війни в ДРА об'єдналися в 8 сотню. Корсунець розповідав: «За центральною сценою ми розмістили свій штаб і розпочали мобілізацію «афганців» з усієї країни. До нас записувались люди звідусіль: заходу, сходу, півдня України, були навіть з Донецька й Луганська. Наш загін охороняв територію Майдану, стримував штурм силовиків, забезпечував безпеку учасникам акції, підтримував громадський порядок на території, контрольованій активістами. Ми також виловлювали «тітушок» і засланих правоохоронців, які пробиралися до нас у цивільному одязі. Та атмосфера, яка панувала тоді на Майдані, не давала відчувати мороз і втому. Той час був для мене особливим, бо я зрозумів, що історію можна творити самому» [2]. Після Майдану І. Журавльов у складі

2 батальйону Національної гвардії України добровольцем пішов захищати незалежність і суверенітет України. У травні 2014 р. його підрозділ був перекинутий у район Слов'янська [2]. З цим містом у нашого земляка пов'язані незабутні спогади. «Будучи розвідником, – пригадував він, – мені часто доводилося ходити у розвідку в місто, тому добре знав шляхи, якими можна туди непомітно пробратися. Це знадобилося, коли потрібно було провести в Слов'янськ військову колону ЗСУ. Оскільки під'їзні дороги були заміновані й військовослужбовці погано орієнтувалися на місцевості, ми з Василем Ковальчуком добровільно погодилися їх супроводжувати» [2]. У центрі Слов'янська колона зупинилася. В місті було багато замінованих об'єктів. Оскільки обидва розвідники добре розумілися на саперній справі, далі вони вирішили діяти самостійно. По замінованих східцях І. Журавльов, В. Ковальчук і журналіст В. Волошин пробралися на дах приміщення міської адміністрації і встановили Державний прапор України. Це сталося 5 липня 2014 р., до того, як у м. Слов'янськ увійшли основні сили їхнього батальйону. Історичне фото встановлення прапора миттєво облетіло безліч ЗМІ. Зняті з будівлі прапори рф і новостворених фейкових республік «ДНР», «ЛНР» І. Журавльов передав Корсунь-Шевченківському державному історико-культурному заповіднику (далі – Заповідник). До початку повномасштабного вторгнення рф в Україну вони експонувалися на виставці «Україна – понад усе!», присвяченій корсунцям – учасникам Революції Гідності й АТО/ООС і волонтерам.

Іван Журавльов був учасником боїв на Савур-Могилі, де сталися найтрагічніші події в його житті.

Курган Савур-Могила розташований на сході Донецької області біля кордону з рф. З його вершини добре проглядалася територія радіусом 30–40 км. Бойовики, підтримувані військами рф, зайняли курган у перші дні червня 2014 р. і зробили його опорним пунктом своєї «оборони».

Командування АТО прийняло рішення за будь-яку ціну взяти під контроль висоту. 12 серпня 2014 р. після запеклих боїв курган перейшов під контроль українських військових. Однак ситуація там була вкрай складною. Савур-Могила знаходилася в щільному кільці ворога. Російські танки стріляли по ній прямим наведенням, кавказькі найманці безперервно атакували оборонців висоти. «Закінчилися боєприпаси, вода, продукти харчування, навколо ворог, – пригадував Іван Журавльов, – та наказу відступати не було» [2]. Під час бою він отримав тяжку контузію. Його товариш В. Ковальчук розповідав: «24 серпня, на День Незалежності, за нашими пораненими зі штабу АТО вислали цивільну машину. У с. Петровському машину розстріляли. Поранених добивали прикладами» [1]. Іван чекав своєї черги. Життя врятувало посвідчення снайпера НГУ, знайдене найманцями. Його привезли в Донецьк і кинули в підвал будівлі СБУ. Допитували й били перші два тижні майже щодня. Спочатку – прикладами по обличчю, пізніше – руками, або гумовою нагайкою. «Найважче було винести перші п'ять-шість ударів, – пригадував І. Журавльов. – Потім ставало легше, бо біль був постійним і нові удари переносилися легше. Наприкінці до-

питу пальці клали на стіл і били по них палицею. Слідчий нараховував вирокі: всього 7 розстрілів. Я там часто прощався з життям. Але тримався, мовчав і не втрачав надії на диво. І воно таки сталося: вдома мене вважали загиблим, але мені вдалося подзвонити і повідомити, де перебував. Через місяць мене обміняли» [2]. Обмін відбувся 21 вересня 2014 р. І. Журавльова важко було впізнати: дуже схуд, ледве ходив, кожний крок давався понад силу, шкіра набула сіро-землистого кольору.

Після нетривалого лікування й реабілітації Іван Вікторович повернувся до своєї частини під Маріуполь, де точилися запеклі бої. У 2015 р. демобілізувався. Працював спеціалістом у Корсунь-Шевченківському районному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Активно займається громадською роботою. З 2016 р. очолює громадську організацію «Ветеранів АТО Корсунщини», в якій перебуває понад 300 осіб. І. Журавльов з властивою йому принциповістю та відповідальністю бореться з бюрократією та байдужістю чиновників, відстоюючи інтереси й права своїх побратимів по зброї та сімей загиблих на отримання соціального й економічного пакетів захисту: протезування, реабілітацію, матеріальну допомогу, оздоровлення, пільгове кредитування на житло, земельні ділянки тощо. Зі смутком він розповідав: «На словах учасники АТО – герої з пільгами і перевагами, а на ділі маємо те, що держава просто не хоче виконувати законодавчо закріплених соціальних зобов'язань перед цими людьми. Більше половини з них досі не можуть отримати землю. Так, у 2018 р. тільки 80 учасників АТО отримали право власності на земельні ділянки загальною площею 160 га. Дивує, чому не спрощують процедуру отримання землі для ветеранів на державному рівні?» [2]. Розповідаючи про проблеми забезпечення ветеранів АТО й сімей загиблих житлом і пільговим житловим кредитуванням, І. Журавльов зазначав: «У нашій організації три особи стоять у черзі на житло, але ж держава його не будує. Простіше простого виділяти в бюджеті кошти на його придбання, але навіть через фонд молодіжного будівництва житла неможливо вирішити цю проблему. Бюрократи всіх рівнів уміло «футболять» людей. Те ж саме з безплатним проїздом у громадському транспорті: держава намагається передати свої функції об'єднаним територіальним громадам» [2]. Та найбільше його вражає людська байдужість, нешанобливе ставлення деякої частини містян до загиблих земляків. «Багато хто просто не розуміє, що в країні триває справжня війна, – ділиться наболілим Іван Журавльов, – є багато загиблих героїв. І, на превеликий жаль, не шанують пам'ять про них. З цієї причини тривав судовий процес навколо вулиці Сергія Білоушенка – полеглого в АТО корсунця-контрактника. У міській раді також не поспішали називати вулиці іменами загиблих Романа Сокурєнка й Олександра Бардаліма. Нам дуже боляче від цього, бо полегли герої заслужили на зовсім інше ставлення» [2].

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну Іван Журавльов продовжує підтримувати своїх побратимів, які зі зброєю в руках захищають Україну. Про свою допомогу ЗСУ говорити не любить, волонтером себе не

вважає. «Я не волонтер, – наголошував він під час розмови, – я просто допомагаю побратимам. За станом здоров'я я не можу бути поряд з ними, тому допомагаю так, як можу, і роблю те, що можу» [2]. За рік повномасштабної війни на передовій він був багато разів, зазвичай по два-три рази на місяць, а то й щотижня. Постійно підтримував бойові підрозділи понад 20 військових бригад. Доставляв їм всіляку допомогу: від одягу, взуття, військової амуніції до продуктів харчування і домашніх смаколиків. Водночас по дорозі, на прохання волонтерів-корсунців, завозив медикаменти й різні лікарські засоби у військові шпиталі й лікарні, маскувальні сітки, персональні передачі землякам на передову, перевозив поранених у медичні заклади тощо. Іван Журавльов тісно співпрацює з волонтерами й благодійниками Києва, Черкас й інших міст України, які закупають авто за кордоном для ЗСУ, але не мають права перетину кордону й гостро потребують допомоги тих, хто може це робити. «Оскільки в мене є право перетину кордону, – розповідав Іван Вікторович, – то я погодився це робити. Деякі авто забирав від польського кордону, більшість переганяв з Польщі, Німеччини, країн Балтії й інших держав. Частина з них відразу відганяв на передову, деякі машини волонтери розбирали на запасні частини, інші – ремонтували й фарбували, проводили технічний огляд і тільки потім доправляли на фронт» [2]. І. Журавльову неодноразово доводилось доставляти авто в зону бойових дій. Зокрема, у вересні 2022 р., у розпал боїв на Харківщині, для харківського військового шпиталю він перегнав реанімаційний автомобіль, обладнаний найсучаснішими медичними приладами. Його закупили в Німеччині черкаські волонтери. Він був вкрай необхідний для поранених, тому Іван Вікторович, не роздумуючи, доставив авто за місцем призначення. Завдяки особистій мужності, неабиякому бойовому і водійському досвіду, у бойові підрозділи ЗСУ він передав понад 20 автомобілів.

За сприяння І. Журавльова науковці Заповідника зібрали цінну колекцію музейних предметів, яка налічує понад 150 одиниць збереження. Особливо цінними для нас є артефакти, привезені Іваном Вікторовичем з місць активних бойових дій.

Іван Вікторович Журавльов має чимало нагород. У 2018 р. був нагороджений орденом «За мужність» [2]. Та для нього це не головне. Розмірковуючи над пережитим в АТО й сьогоднішнім, він приходить до характерного для нього висновку: «У мене відчуття того, що я робив правильні речі. Якби сталось так, що час повернувся назад, діяв би так само» [2]. Ось такий він, Іван Журавльов, наш сучасник, мужній воїн і захисник, авторитетний лідер земляків – учасників бойових дій, патріот, який щоденно вносить свій посильний вклад у справу перемоги над ворогом.

Список використаних джерел

1. Наш Іван Журавльов врятований. *Корсунь*. 2014. 26 вересня.
2. Спогади Журавльова Івана Вікторовича, 1968 р. н., жителя м. Корсуня-Шевченківського. *Польові дослідження Давиденко Г. І.*

**БОЄЦЬ СПЕЦПІДРОЗДІЛУ «КОРД»,
БОКСЕР ОЛЕГ ПРУДКИЙ**

Дмитро КОНОНЕНКО,
*учень 9 класу Чигиринського ліцею № 3
Чигиринської міської ради Черкаської області*
Валентина МІЄРСЬКА,
*вчитель Чигиринського ліцею № 3
Чигиринської міської ради Черкаської області*

Олег Прудкий – це відомий український спортсмен, двократний чемпіон України, бронзовий призер чемпіонату Світу серед юніорів, майстром спорту Міжнародного класу. Народився він 11 вересня 1991 року в с. Тіньки Чигиринського району Черкаської області. Ще з дитинства виявляв захоплення спортом. Коли хлопчик навчався у четвертому класі, в тінківському Будинку культури відкрилась секція Боксу під керівництвом Мальованого А. В. Олег спочатку пішов із цікавості, а потім спорт його захопив. Незважаючи на те, що згодом секція переїхала в м. Чигирин, Олег продовжував займатися боксом, хоч і добиратися на тренування було непросто. Паралельно з тренуваннями, хлопець два роки навчався в музичній школі по класу баяна [1].

У 13 років Олег захворів та боровся з хворобою цілий рік, але знову повернувся у бокс та брав участь у змагання [1]. Описуючи спортивні досягнення боксера, варто згадати, що першу грамоту за 1 місце в Чемпіонаті та Першості Черкаської області з кікбоксингу у ваговій категорії 30 кг з лайт-контакту Олег отримав у лютому 2002 року [2]. У 2005 році хлопець отримав спортивний розряд «Кандидат у майстри спорту» з боксу, що свідчить про його високу кваліфікацію у цьому виді спорту. У 2006 році йому був присвоєний такий же розряд, але вже з кікбоксингу, що свідчить про те, що він займався одночасно боксом і кікбоксингом та мав хороші результати в цих видах спорту. З 19 по 25 лютого 2006 р. в м. Бровари відбувся чемпіонат України з боксу серед кадетів (1990–1991 р. н.) на призи чемпіона світу з боксу серед професіоналів за версією Всесвітньої боксерської організації Сергія Дзвінзірука, де Олег виграв три поєдинки та став переможцем [3]. З 29 червня по 2 липня 2006 року він виборов золоту медаль у II Міжнародному турнірі з кікбоксингу пам'яті В. В. Щербицького [4]. Хлопець був учасником Всеукраїнського відбіркового турніру до участі в чемпіонаті Європи з боксу, де зумів здобути перемогу над трьома кандидатами у майстри спорту та майстром спорту, чемпіоном Європи 2005 року серед школярів, Олегом Тамбонцевим з Донецька [5]. У результаті Прудкий став першим номером в Україні серед спортсменів віком до 15 років та мав шанс взяти участь у чемпіонаті Європи серед школярів, який проходив із 19 по 26 серпня 2006 року в м. Миколаїв. Олег здобув срібну медаль у ваговій категорії 44,5 кг [6]. З 1 по 2 грудня 2006 року в Червоній Слободі Черкаського району відбувся турнір із боксу, присвячений пам'яті відомого у спортивних колах України тренера, черкащанина Г.С. Козлова, на якому юний боксер здобув перемогу [7]. У грудні 2006 року відбувся ще фінал змагань за Кубок України з кікбоксингу в

м. Одеса, з якого Олег повернувся із золотою медаллю [8]. Слід зазначити, що наш земляк був надзвичайно працьовитим і талановитим спортсменом. Він провів 52 бої (не рахуючи чемпіонат Європи) та усі завершив перемогою.

Незважаючи на те, що хлопець проводив більше часу на змаганнях та на виїзних зборах по всій Україні, ніж на навчанні в школі, оцінки мав високого та достатнього рівня.

У квітні 2008 року Олег отримав перемогу на Першому відкритому Всеукраїнському турнірі з боксу, приуроченому Дню пам'яті жертв трагедії на Чорнобильській АЕС. У травні цього ж року він став чемпіоном України у ваговій категорії 54 кг [9]. Наш земляк став другим чемпіоном України серед молоді за всю історію черкаського боксу, а першим у 2007 році був ще один вихованець чигиринської школи боксу Андрія Мальованого – Володимир Ющенко [10]. У липні 2008 року отримав спортивний розряд «Майстер спорту України» з боксу. За підсумками 2008 року Олег став Номінантом обласного огляду-конкурсу на визначення кращих спортсменів, тренерів, фахівців спорту 2008 року в номінації «Кращий спортсмен року».

У 2009 році здобув перемогу в міжнародному турнірі «Кубок тренера» у Львові і був єдиним спортсменом із Черкаської області, який взяв участь у змаганнях [11]. Також взяв участь у IV Міжнародному турнірі з боксу, присвяченому пам'яті олімпійського чемпіона Даноса Позняка класу «А» у Вільнюсі, що вважається неофіційним чемпіонатом Європи, де також здобув перемогу [12]. Наш земляк взяв участь та переміг у двох міжнародних турнірах з боксу у 2009 році. На чемпіонаті України з боксу серед молоді 1991–1992 р.н. в квітні 2009 року він виграв всі п'ять поєдинків у своїй ваговій категорії, включаючи фінальний матч з рахунком 12:2 [13]. У вересні того ж року Олег здобув перемогу на Чемпіонаті України з боксу серед молоді та Міжнародному турнірі на призи чемпіона XXVI Олімпійських ігор Володимира Кличка, а у грудні – на відкритому кубку України з кікбоксингу [14]. Крім того, в 2009 році Олег закінчив школу і вступив до навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту і здоров'я Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, який закінчив із червоний диплом.

У 2010 році Олег переміг у Товариській зустрічі серед найсильніших боксерів міст Чигирин, Кіровограда, Києва, Умані [15]. У цьому ж році став бронзовим призером Міжнародного турніру на призи Президента Національного Олімпійського комітету Вірменії Гаріка Ксарукяна з боксу.

У 2012 році виборов бронзу національної першості України у легшій вазі та у ваговій категорії до 56 кг на 5-му Чемпіонаті світу серед студентів вищих навчальних закладів [16]. У 2013-2014 роках став чемпіоном України з боксу в легкій вазі та увійшов до складу збірної команди України з боксу. У 2013 році здобув звання майстра спорту міжнародного класу на 15 Міжнародному турнірі пам'яті Магомедсалама Умаханова у ваговій категорії 60 кг [17]. У грудні 2013 року став чемпіоном України з боксу у ваговій категорії 60 кг, що є історичним для Чигиринського району, адже вперше черкаський боксер у такій ваговій категорії стає чемпіоном України [18]. В інтерв'ю із журналістами сайту «Черкаський Спорт» Олег Прудкий та його тренер Андрій Мальований звертають увагу на те, що наш земляк тепер є першим номером у ва-

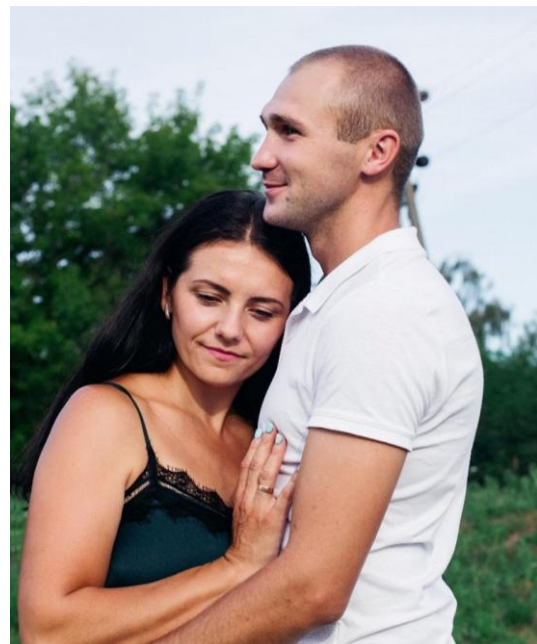
зі 60 кг і буде першим кандидатом для участі в міжнародних турнірах. Тренер також говорить про свої емоції під час фінального бою. Він зазначає, що вийшли на бій дуже спокійно і були впевнені у своїй медалі. За підсумками 2013 року Олег Прудкий отримав звання кращого спортсмена Черкащини [19].

Із 2013 року наш земляк виступав за команду «Українські отамани» у боксерській лізі WSB [20]. У своєму першому бою у Всесвітній серії боксу в 2014 році він переміг Оуалі Белаури з «Алжирських пустельних яструбів» за розділеним рішенням суддів з рахунком 46:49, 49:47 і 49:46 [21]. У січні 2015 року Олег Прудкий також переміг у важливому бою з Джозефом Кордіним із команди «Британські левові серця» із рахунком 149:146, 148:147, 149:146. Ці перемоги були вирішальними для команди «Українські отамани», які виграли обидва поєдинки [22].

У вересні 2014 року наш земляк здобув своє друге золото чемпіонату України у ваговій категорії 60 кг [23]. У червні 2014 року він здобув Кубок України у тій же ваговій категорії [24]. У листопаді 2015 року Олег Прудкий виборов бронзу чемпіонату України у ваговій категорії 60 кг [25].

В університеті познайомився зі своєю майбутньою дружиною Мар'яною. У 2015 році вони одружилися і на світ з'явилася донечка Соломія. У 2019 році народилася друга донечка Емілія. Олег Вікторович був дуже прив'язаний до своїх донечок, був справжнім татом, який проводив багато часу з ними, вчив їх кататися на роликах, велосипеді та плавати. Активно брав участь у забігах та змаганнях і привчав своїх дітей до активного способу життя.

У 2015 році Олег Прудкий завершив свою спортивну кар'єру і вирішив перейти на службу до патрульної поліції міста Черкаси, де перший час займався фізичною підготовкою поліцейських та приймав заліки. Перебуваючи на службі у спецрозділі «ТОР», проявив ініціативу щодо облаштування спортивного залу, де тренувалися і набували навиків боксу і спортивної підготовки черкаські патрульні. У червні 2016 року молодий правоохоронець пройшов навчальний курс із прикладної стрільби для інструкторів із патрульної поліції за програмою Всеукраїнської федерації стрілецьких видів спорту. У 2017 році Олег Прудкий здобув повну вищу юридичну

освіту в Національній академії внутрішніх справ за спеціальністю «Право». У 2018 році він пройшов підвищення кваліфікації у Донецькому юридичному університеті МВС України за професійною програмою «Професійних патрульних поліції». З 1 січня 2022 року він був призначений на посаду старшого інспектора 4-го відділу з проведення спеціальних операцій штурмового управління «КОРД» ГУНП у Черкаській області [2]. Його спортивний досвід і постійна фізична підготовка дозволяли йому ефективно працювати в складних ситуаціях.

Із перших днів війни Олег вступив до зведеного полку спеціального призначення поліції «Сафарі» [2]. 13 травня поїхав у Запорізьку область, рідні точно не знали куди саме. А 22 травня 2022 року Олег загинув в результаті ракетного обстрілу ворогом їхніх позицій. Позивний мав «Отаман» [1]. У той день у с. Вільноандріївка Запорізького району Запорізької області загинули ще 22 кордівці. Ворог забрав життя ще трьох черкаських спецпризначенців: капітана поліції Бойка Олександра Васильовича, капітана поліції Сагайдака Віталія Миколайовича, лейтенанта поліції Дяченка Станіслава Вікторовича [26].

Олег Вікторович Прудкий був, насамперед, порядною людиною і, звичайно, не міг бути осторонь тих подій, які відбуваються у країні. Про це свідчать слова Володимира Матвійчука, віцепрезидента Київської обласної федерації боксу, учасника Олімпійських ігор та друга Олега у збірній України.

У грудні 2022 року у м. Черкаси проходив боксерський турнір, у якому змагались 26 боксерів із понад десяти міст України. На ньому було вшановано пам'ять загиблих на війні Олега Прудкого, Станіслава Артеменка та Олексія Джунковського, а також усіх спортсменів, які загинули під час війни. У перерві між поєдинками було проведено благодійний аукціон, на якому було продано різноманітні предмети, зокрема прапор, футболку та рукавички з підписами відомих боксерів, картину із символічною назвою «Залізний порт», створену в межах міжнародного проєкту «Завтра АРТ», та інші речі. Президент Федерації боксу в Черкаській області Сергій Тищенко купив футболку з автографами провідних боксерів і подарував її Соломійці Прудкій, донечці загиблого Олега Прудкого. Міський голова Анатолій Васильович Бондаренко подарував перчатку з автографом О. Усика [27].

Указом Президента України № 891/2022 від 27.12.2022. капітана Національної поліції України Олега Вікторовича Прудкого нагороджено орденом «За мужність» III ступеня посмертно [28].

Олег Прудкий завжди був цілеспрямованим і вольовим, ніколи не шукав легких шляхів. Він був відомим боксером, хорошим батьком та чоловіком, справжнім патріотом України, який віддав своє життя за свою Батьківщину.

Список використаних джерел

1. Місцеві польові дослідження автора – Записано 09.12. 2022 р. від Прудкої Раїси Василівни, 1961 р.н.
2. Місцеві польові дослідження автора – Записано 09.12. 2022 р. від Прудкого Віктора Миколайовича, 1962 р.н.
3. Маємо ще одного чемпіона України! Ним став боксер Олег Прудкий // Чигиринські вісті. 2006 р.
4. Перемогли у II Міжнародному турнірі з кікбоксінгу // Чигиринські віст. 2006 р.

5. Олег Прудкий – претендент на участь в чемпіонаті Європи з боксу серед школярів // Чигиринські вісті. 2006 р.
6. Юний боксер з Черкащини став призером чемпіонату Європи // Чигиринські вісті. 2006 р.
7. Знайомі імена – нові перемоги // Чигиринські вісті. 2006 р.
8. Перемогу кували разом // Чигиринські вісті. 2006 р.
9. Чемпіона привітали земляки // Чигиринські вісті. 2008 р.
10. Чигиринський чемпіон // Відпочинь. Спорт і здоров'я. 2008 р.
11. Триумф тінківських боксерів // Чигиринські вісті. 10 березня 2009 р.
12. Наш Олег – кращий боксер IV міжнародного чемпіонату у Вільнюсі // Чигиринські вісті. 2009 р.
13. Олег Прудкий // Чигиринські вісті. 2009 р.
14. Чигиринські кікбоксери – серед кращих в Україні // Чигиринські вісті. 2010 р.
15. Чигиринські кікбоксери – серед кращих в Україні // Чигиринські вісті. 2010 р.
16. Прудкий здобув бронзу Чемпіонату Світу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/another/boks/2707-prudkyj-zdobuv-bronzu-chempionatu-svitunother/boks/2707-prudkyj-zdobuv-bronzu-chempionatu-svitu>
17. Олег Прудкий став першим майстром міжнародного класу з боксу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/basketbol/4353-oleg-prudkyj-stav-pershym-cherkaskum-majstrom-sportu-mizhnarodnogo-klasu-z-boksu>
18. Черкаський боксер Олег Прудкий виборов звання чемпіона України з боксу! [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/another/boks/4831-oleg-prudkyj-chempion-ukrajiny>
19. Область назвала кращих спортсменів 2013 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/another/5168-oblast-nazvala-krashchyh-sportsmeniv-2013-go>
20. Прудкий Олег Вікторович – Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
21. Чемпіон України, Олег Прудкий провів свій перший бій у рамках Всесвітньої серії боксу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/another/boks/5011-oleg-prudkyj-debjutuvav-za-qukrajinskyh-otamanivq>
22. «Українські отамани» в Києві здолали боксерів з Великобританії [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ostannipodii.com/a/201501/ukrayinski_otamani_v_kievi_zdolali_bokseriv_z_velikobritaniyi-100005412/
23. Чигиринець Прудкий здобув Кубок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ck.ridna.ua/2014/06/23/chyhyrnets-prudkyj-zdobuv-kubok-ukrajiny/>
24. Черкаський боксер – Олег Прудкий феєрично завершив виступи на чемпіонаті України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/another/boks/6366-oleg-prudkyj--chempion-ukrajiny>
25. Черкаський боксер Олег Прудкий виборов бронзу чемпіонату України з боксу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cherkassy-sport.ck.ua/another/boks/8520-oleg-prudkyj-vyborov-bronzu-chempionatu-ukrajiny->
26. «Чотири бійці загинули відразу»: боксер збірної України служив в елітному підрозділі поліції та загинув на завданні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/box/chotiri-bijtsi-zaginuli-vidrazu-bokser-zbirnoi-ukraini-sluzhiv-v-elitnomu-pidrozdili-politsii-ta-zagynuv-na-zavdanni.htm>
<https://m.facebook.com/100022393770462/posts/pfbid02ipXVikzztrLYi3wi5Wj31GD297RginRKk4yRdMF5E2oKx7WVpCRNDL9Ab57aAs3ol/>
27. Мар'яна Прудка [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02eBKBY1WKzXeLVrociMGrYRRnzWkQEBmRijZ48NsatXEHphxzqfUyCv2sXmdHs2Sal&id=100022393770462
28. Офіс Президента України. Укази [Електронний ресурс]. Режим доступу: president.gov.uahttps://www.president.gov.ua>891...

ВОЇНИ «НА ЩИТІ»: ВТРАТИ ЧЕРКАЩИНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ У ЛЮТОМУ-СЕРПНІ 2022 РОКУ

Денис КУЛИК,

завідувач сектору воєнної історії

Черкаського обласного краєзнавчого музею

Російське вторгнення спричинило значне збільшення втрат Збройних сил України в російсько-українській війні. Встановлення імен полеглих воїнів з Черкаської області важливо для з'ясування їх внеску в оборону Батьківщини та меморіалізації.

28 лютого Уманський районний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК) вперше повідомив про загибель військового з Черкащини – старшого солдата, курсанта Андрія Задорожнього. В наступні шість місяців війни про загибель військових та службовців інших силових структур повідомляли Черкаський обласний та Уманський районний ТЦК, національні та місцеві інтернет-медіа. Імена полеглих воїнів на власних сторінках у мережі «Фейсбук» називали міський голова Черкас Анатолій Бондаренко, міська голова Умані Ірина Плетньова, голова Черкаської районної адміністрації Валерія Бандурко, про загибель земляків повідомляли сайти територіальних громад. Списки загиблих наведені у статті «Втрати силових структур внаслідок російського вторгнення в Україну» в онлайн-енциклопедії «Вікіпедія», про багатьох з них написані окремі статті.

Від 24 лютого до 1 вересня 2022 р. загинули під час бойових дій та померли від поранень та хвороб під час несення військової служби щонайменше 340 воїнів, уродженців та жителів Черкаської області.

На світанку 24 лютого одним з перших піднявся у небо для захисту Києва підполковник Володимир Коханський, старший інспектор-льотчик Харківського національного університету повітряних сил, на аеродром його літак не повернувся. Похований льотчик у рідному селі Доброводи Уманського р-ну. В перший день вторгнення у Чернігівській області загинув старший солдат М. Тацоха з Уманського р-ну.

Ворожа авіація активно діяла у перші тижні після вторгнення. 25 лютого під час повітряного обстрілу під м. Яготин Київської обл. загинули військовики зенітно-ракетного полку Г. Глущенко та В. Стецьків. В той день внаслідок авіаційних обстрілів втратили життя солдати з Золотоніщини П. Деренчук, І. Насадюк та В. Козюра.

Вторгненням з Криму відкрився Південний театр воєнних дій. 25 лютого в бою за м. Нова Каховка Херсонської обл. загинув підполковник Юрій Ніженський, заступник командира окремого аеромобільного батальйону, уродженець с. Берестівець Уманського р-ну.

Завдаючи головного удару на поліському напрямку, російські війська наступали на Київ. Воїни з Черкащини брали участь в обороні Києва, яка тривала до 1 квітня і завершилась поразкою та відступом армії вторгнення.

25 лютого під м. Чорнобиль загинув десантник Антон Пухтинський з с. Гельмязів Золотоніського р-ну. Наприкінці лютого обірвались життя курсантів військових навчальних закладів Андрія Задорожного та Владислава Терехова, уродженця м. Сміла.

На північно-західних околицях Києва ворога зустріла 72-а окрема механізована бригада імені Чорних Запорозжців. У передмісті столиці зупинили супротивника ціною життя воїни бригади В. Максименко, А. Птащенко, О. Кузьмін. 2 березня загинув стрілець-помічник гранатометника Валерій Гілявський зі Сміли, 7 березня – стрілець-санітар Юрій Барилюк з Умані, 11 березня – солдат Станіслав Руденко з Черкас. 14 березня артилерійські обстріли села Мощун Бучанського р-ну забрали життя Р. Харченка, Д. Кулікова та В. Копитова.

Історик і публіцист Сергій Заїковський, уродженець Драбова, захищав Київ від загарбників. 24 березня гранатометник протитанкового взводу окремого полку спеціального призначення «Азов» С. Заїковський загинув від пострілу танку в бою за с. Лук'янівка Броварського р-ну.

Командир ескадрильї 204-ї Севастопольської бригади тактичної авіації майор Євген Лисенко 9 березня у повітряному бою поблизу Житомира проти двох ворожих літаків збив один з них, але і його винищувач Міг-29 був збитий. Похований льотчик у с. Ротмистрівка Черкаського р-ну, де народився.

На Східному театрі воєнних дій ворог намагався прорвати оборону Збройних сил України та захопити великі міста.

Учасник боїв на Донбасі, черкасець Олексій Семенюк був оператором розрахунку протитанкового комплексу «Стugna-П» у складі 57-ї окремої мотопіхотної бригади імені кошового отамана Костя Гордієнка. Після вдалого обстрілу ворожої колони 5 березня під м. Северодонецьк молодший сержант О. Семенюк потрапив під кулеметний вогонь та отримав смертельні поранення.

Начальник відділу контрольного пункту «Щастя» Луганського прикордонного загону підполковник Віталій Кучерявий у боях впевнено командував діями підлеглих. Прикордонники відбили всі ворожі атаки, взяли полонених та захопили бойову машину піхоти, в іншому бою була знищена бронетехніка та 4 вантажівки з боєприпасами. 13 березня від близького вибуху під час обстрілу підполковник В. Кучерявий загинув.

Указом Президента України В. Зеленського від 17 квітня 2022 р. уродженцю с. Водяне Звенигородського р-ну Віталію Кучерявому присвоєно звання «Герой України» з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно).

Стратегічно важливим пунктом для оборони сходу України було місто Ізюм Харківської області, у березні навколо міста точились запеклі бої.

Командир відділення снайперів 81-ї окремої аеромобільної бригади Володимир Перепилиця у запеклому бою врятував життя командиру роти та підірвав ворожий танк. Досвідчений десантник коригував вогонь артилерії, що не дозволило ворожим колонам підійти до українських позицій. 11 березня важко поранений поблизу Ізюма під час обстрілу з «Градів», молодший сержант В. Перепилиця прийняв рішення до останнього подиху прикривати побратимів вогнем. Похований відважний воїн у рідному місті Черкаси.

12 березня під час контрудару підрозділів 25-ї окремої повітрянодесантної Січеславської бригади біля с. Топольське під Ізюмом загинув бойовий медик Олексій Крамаренко, уродженець м. Кам'янка.

Черкащани були учасниками 82-х денної героїчної оборони Маріуполя. Захисники Маріуполя скували велике вороже угруповання та завдали супротивнику значних втрат, продовжуючи опір до останніх можливостей. Частиною гарнізону Маріуполя був окремий загін спеціального призначення «Азов» Національної гвардії України.

Уродженець с. Телепине Черкаського р-ну Олександр Коцуконь під час строкової служби познайомився з бійцями «Азову» та вирішив приєднатися до підрозділу. 22 березня водій автомобільної роти «Азову» О. Коцуконь під час проведення розвідки в обложеному Маріуполі отримав множинні уламкові та кульове поранення, які стали смертельними. Біля комбінату «Азовсталь» 3 квітня останній бій дав навідник броневих автомобіля «Спартан» Олександр Дерев'яно, уродженець м. Сміла.

Гелікоптерами постачали зброю в Маріуполь, надсилали підкріплення та евакуювали поранених. Одним з 72-х бійців, які прибули в оточене місто, був уманчанин Михайло Ніконець. Після боїв у порту, у складі групи він пробився до «Азовсталі» та 14 травня загинув в бою за комбінат. Полягли в боях за місто «азовці» В. Ходаківський та К. Єлісеєв.

31 березня під час бомбардування Маріуполя втратив життя капітан 3-го рангу Олександр Веділін, офіцер Морської охорони України, у вересні О. Веділін був похований у м. Корсунь-Шевченківський.

Запеклі бої точились за місто Попасна у Луганській області. У травні українські війська залишили місто після того, як воно було повністю зруйновано артилерійськими обстрілами.

Вісім років волонтерською роботою у Черкасах займався Павло Собко, він часто їздив на фронт, допомагав бійцям на передовій. У лютому П. Собко вступив до територіальної оборони, потім з групою добровольців вирушив на фронт, на посилення 24-ї окремої механізованої бригади імені короля Данила. 25 квітня солдат П. Собко загинув під Попасною.

14 днів у важких боях під Попасною тримав оборону 156-й окремий батальйон територіальної оборони з Черкас. Добровольці територіальної оборони дали гідну відсіч загарбникам, але зазнали втрат. 26 квітня загинули сержанти Андрій Туренко, Сергій Корж та солдат Євгеній Пахомов. 4 травня у запеклому бою поблизу міста загинув стрілець-помічник гранатометника Володимир Геліконов, у лікарні від важких поранень помер Георгій Медеян. 6 травня у Черкасах попрощались з добровольцями Віталієм Осадчим, Володимиром Калінченком та досвідченим медійником Євгенієм Старинцем.

У складі зведеного полку Національної поліції «Сафарі» служили офіцери підрозділу особливого призначення «КОРД» з Черкас. 22 травня ракетний обстріл у Запорізькій області забрав життя черкаських поліцейських Олега Прудкого, Олександра Бойка, Віталія Сагайдака та Станіслава Дяченка.

Олег Прудкий до служби у поліції був професійним спортсменом, двічі чемпіоном України з боксу. Останній спочинок капітан поліції О. Прудкий знайшов у рідному селі Тіньки Черкаського р-ну.

На Південному театрі воєнних дій Збройні сили України зупинили ворога на підступах до Миколаєва, Вознесенська та на криворізькому напрямку. У квітні почалось визволення окупованих районів.

Шкільний вчитель історії та один з засновників громадської організації «Поклик Яру», черкасець Павло Наконечний після російського вторгнення вирішив зі зброєю захищати Україну. Старший матрос 73-го морського центру спеціальних операцій П. Наконечний займався диверсійною діяльністю у ворожому тилу, влаштовував мінні пастки. 18 червня мінометний обстріл у с. Біла Криниця Миколаївської області обірвав життя воїна. Прах Павла Наконечного був розвіяний над Холодним Яром.

Поруч з чоловіками у бойових діях беруть участь тисячі українських жінок. Для військових медиків ризикувати життям заради порятунку поранених бійців стало буденною роботою.

У 2017 році уклала контракт зі Збройними силами України Марина Герасимчук. Старший бойовий медик роти вогневої підтримки сержант М. Герасимчук загинула 11 червня у Попаснянському р-ні Луганської обл., під час евакуації поранених бійців. В останню путь жінку провели у рідному с. Драбове-Барятинське Золотоніського р-ну.

Жасміна Бібік народилась у Черкасах, але з дитинства жила у с. Олександрівка Уманського р-ну, після закінчення медичного коледжу вирішила пов'язати свою долю з військом, була учасницею бойових дій на Донбасі. Санітарний інструктор у складі 24-ї окр. механізованої бригади сержант Ж. Бібік загинула 9 липня під час ракетного обстрілу поблизу м. Часів Яр Донецької обл.

Сформований у квітні 42-й окремих стрілецький батальйон «Черкаські стрільці» у серпні зайняв позиції біля с. Піски, на північний захід від Донецьку. В боях за селище батальйон зазнав втрат. 9 серпня загинули стрільці батальйону Євгеній Линник та Петро Куріненко; у с. Ковалівка Золотоніського р-ну поховали гранатометника Андрія Янка, полеглого у бою 11 серпня. 30 серпня обірвалось життя командира взводу, старшого лейтенанта Анатолія Муковоза зі Шполи.

Таким чином, з перших годин після вторгнення і впродовж наступних шести місяців російсько-української війни, солдати, сержанти та офіцери з Черкаської області захищали Батьківщину у вирішальних битвах на всіх операційних напрямках, у складі військових з'єднань всіх видів Збройних сил України та інших силових структур. Жертовність, мужність та відвага воїнів, які ціною своїх життів захистили суверенітет України та зупинили ворога або завдали йому значних втрат в перші місяці після вторгнення, створили передумови для успішних контрнаступів восени 2022 року.

Список використаних джерел

1. Уманський Ртцк Та Сп. Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100028138656126>

2. Черкаський обласний ТЦК. Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064930050291>
3. Анатолій Бондаренко, міський голова Черкас. Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/official.bondarenko>
4. Валерія Бандурко, голова Черкаської районної державної адміністрації. Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/valeriya.bandurko>
5. Ірина Плетньова, міська голова Умані. Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/IrynaPletnova1>
6. 42 ОСБ ЗСУ «Черкаські стрільці». Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/42osb>
7. Вікіпедія. Втрати силових структур внаслідок російського вторгнення в Україну. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8_%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85_%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80_%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83#2022_2
8. Прочерк. URL: <https://procherk.info/>
9. Дзвін. URL: <https://dzvin.media/news/svitla-pamyat-na-umanshhyini-ta-zolotonishhyni-proshhayutsya-z-zagyblomy-zahysnykamy/>
10. ВиЧерпно. URL: <https://vycherpno.ck.ua/>
11. 18000. URL: <https://18000.com.ua/>
12. АрміяINFORM. URL: <https://armyinform.com.ua/>
13. Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/>
14. Сміла.UA. URL: <https://smila-ua.com/>
15. Суспільне Новини. Новини автора – Катерина Костюк. URL: <https://suspilne.media/author/katerina-krinica/>
16. Суспільне Новини. Новини автора – Оксана Швед. URL: <https://suspilne.media/author/oksana-sved/>

ВІКТОР ГУГЛЕНКО – СТАРШИЙ СЕРЖАНТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Надія ЛЕВЧЕНКО,

екскурсовод відділу «Музей Богдана Хмельницького»

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

***Не страшно померти, страшно не зробити
в житті те, що ти можеш зробити.***

Україна – держава зі славним, величним і водночас трагічним минулим і страшним сьогоденням. Найстрашніше і найбезглуздіше у світі – це війна. Будь-яка війна – це катастрофа для людства. Вона нехтує найбільшою цінністю на землі людським життям. Будь-яка війна несе смерть, каліцтва, вдягає в жалобу тисячі сердець. Сьогодні українці об'єдналися для боротьби проти російської агресії. Наші воїни захищають те, що нам дороге – незалежність, свободу та *майбутнє*, один із них – старший сержант Збройних сил України Віктор Володимирович Гугленко.

Війна в Афганістані
(1979–1989 рр.)
(з сімейного архіву родини Гугленків)

Віктор Гугленко народився 6 січня 1969 р. в с. Галаганівка Чигиринського району (нині Черкаський район) Черкаської області [1].

У 1984 р. закінчив 8 клас Стецівської середньої школи. З 1984 по 1987 рр. навчався в Дмитрівському СТПУ №39 за спеціальністю тракторист-машиніст. Після навчання повернувся у рідне село, почав працювати в колгоспі «Дніпро» трактористом.

У 1987 р. Віктор пішов служити до армії. На той час тривала радянсько-афганська війна. *Через пекло цієї війни пройшли більше 160 тисяч українців.* Над їхніми головами свистіли кулі, кожна хвилина їхнього життя могла стати останньою. З серпня 1988 р. по лютий 1989 р. і В. Гугленко воював у Афганістані. Йому пощастило повернутись із того пекла до рідної домівки. За афганську війну (1979–1989 рр.) Віктор отримав медалі: «За отвагу», «От благодарного афганського народа». Переживши страхіття війни та повертаючись додому Віктор сподівався, що більше воювати ніколи не буде [3].

Медаль «За отвагу»
(з сімейного архіву родини Гугленків)

Медаль «От благодарного
афганского народа»
(з сімейного архіву родини Гугленків)

У квітні 1989 р. Віктор Володимирович був звільнений в запас. Після армії продовжив працювати у місцевому колгоспі «Дніпро» (з 1991 р. новостворений «Маяк») [5].

У 1991 р. Віктор одружився на Наталії Лісевич*. У 1992 р. у молодого подружжя народився син Андрій.

З 1997 р. працював на Чигириській меблевій фабриці на посаді механіка. З 1998 р. був прийнятий на посаду механіка машинного та насосного устаткування по 4-му розряду на Тясминську дільницю. У 1999 р. був переведений на посаду електромонтера по 5-му розряду [5]. У цьому ж році в родині Гугленків народилася донька Світлана.

Зустріч з афганцями
у Галаганівській школі
(з сімейного архіву родини Гугленків)

Віктор був гарним батьком, виховував дітей власним прикладом.

Із початком активних бойових дій на сході України він добровольцем пішов на свою другу війну. З березня 2014 р. перебував у складі зенітно-ракетного полку Білоцерківської військової частини. До 2015 р. ніс службу на південно-східному кордоні України. Був справжнім воїном-захисником. Після АТО повернувся до попереднього місця роботи.

У 2019 р. Віктора Гугленка було переведено на посаду начальника Тясминської насосної станції Тясминської дільниці (нині – Черкаське управління захисних масивів дніпровських водосховищ) [5]. До своїх обов'язків ставився відповідально і професійно, був гарним керівником [2].

Рано-вранці 24 лютого 2022 р. росія завдала ракетних ударів по території України і розпочала повномасштабне вторгнення. Українці згуртувались для боротьби з російськими окупантами. Чоловіки почали мобілізувались на фронт. Серед них був і Віктор Гугленко, який, не вагаючись, пішов захищати Батьківщину. Служив старшим сержантом бригадної артилерійської групи, яка захищала схід нашої держави [4].

22 березня 2022 р. Віктор Гугленко загинув внаслідок прямого влучання ракети противника в будівлю, де знаходилися солдати, у м. Костянтинівка Донецької обл. [7]. Поховали Віктора Володимировича у рідному селі на Чигиринщині.

Указом Президента України від 07.05.2022 №320 за особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, Віктора нагородили орденом «За мужність» III ступеня (посмертно) [6].

Віктор Володимирович
Гугленко
(з сімейного архіву
родини Гугленків)

Орден «За мужність» III ступеня
(з сімейного архіву родини Гугленків)

Посвідчення до ордена
(з сімейного архіву родини Гугленків)

Син Андрій, дивлячись на батька, теж пішов захищати рідну землю, став командиром повітряного судна.

У с. Галаганівка Віктора Володимировича знали та поважали як гарного керівника, справжнього чоловіка, люблячого батька, вірного і турботливого. В пам'ять про нього жителі села звернулися до голови Чигиринської ОТГ з проханням про перейменування вулиці, на якій проживав захисник, на його честь. На даний час міська рада Чигиринської ОТГ готує необхідні документи.

Герої не вмирають. Вони завжди житимуть в наших серцях. Ми пишаємося їхньою мужністю, героїзмом, подвигом.

*Наталія Леонідівна Гугленко – наша колега, яка з 1995 по 2020 рр. працювала на посаді доглядача музею Богдана Хмельницького. Ми вдячні пані Наталії за допомогу у наданні документів з родинного архіву для підготовки матеріалів до публікації.

Список використаних джерел

1. Гугленко Віктор Володимирович.-URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення грудень 12.12.2022)
2. Вічна слава і шана герою.-URL:- <https://chuzmdv.gov.ua/index.php/904-geroj-zavzhdi-bude-zhiti-u-nashikh-sertsyakh> (дата звернення: 12.01.2023)
3. Матеріали польових досліджень автора. Записано від Гугленко Наталії Леонідівни, 1972 р. н., с. Галаганівка, лютий 2023 р.
4. На Черкащині поховали чотирьох захисників України. URL: <https://provse.ck.ua/nacherkashchyni-pokhovaly-chotyrok-zakhysnykiv-ukrainy/> (дата звернення: 02.02.2023)
5. Трудова книжка колгоспника №1015 Гугленко Віктора Володимировича 17.08.1987 р. Сімейний архів родини Гугленків
6. Указ Президента України «Про відзначення державними нагородами України №320/2022 від 7 травня 2022. RL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320/2022> (дата звернення: 02.02.2023)
7. Черкаська районна рада. URL: <https://www.rayrada.ck.ua/?start=5> (дата звернення: 12.12.2022).

ОЛЕКСАНДР КРИКУНЕНКО – УЧАСНИК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Олена ПОГОДІНА,
викладач історії

Черкаського фахового коледжу харчових технологій та бізнесу

***За честь і за волю, за кращу долю
Покликала рідна земля.
(Гімн батальйону «Донбас»).***

В часи найтяжчих випробувань для нашого народу на сторожі свободи та волі завжди міцною стіною стають добровольці. Ці воїни обирають битву та честь замість комфорту, ситого та спокійного життя. Так склалося історично, що в Україні, на жаль, не бракувало як буремних, страшних часів, так і героїв, які боронять нашу націю та державу.

До добровольчих загонів можна віднести козацтво, Легіон Українських січових стрільців, бійців Холодноярської республіки, студентів, які дали нерівний бій під Крутами, армії УНР та ЗУНР, бійців УПА. Всіх їх об'єднує одна найвища мета – здобуття та відстоювання незалежності України.

Новий подих у добровольчий рух, його розповсюдження та поширення надала революція Гідності та самоорганізація протестуючих на майдані. З початком російської агресії та анексії Криму було прийнято рішення сформувати добровольчі батальйони для захисту суверенітету нашої країни.

В один із таких батальйонів, а саме в «Донбас», пішов за покликом серця в 2015 році Олександр Юрійович Крикуненко.

Олександр Крикуненко народився 21 березня 1970 року в місті Черкаси в сім'ї інженерів. Батько, Юрій Олексійович, працював інженером в конструкторському бюро на заводі «Фотоприлад», мати Ніна Федорівна, працювала інженером на цьому ж підприємстві. Вибір майбутньої професії був зроблений вже в дитинстві – звичайно пов'язати своє життя з технікою та машинами.

В 1977 році пішов до першого класу школи № 12 міста Черкаси. Під час навчання в школі віддавав перевагу точним наукам, фізиці та хімії. Захоплювався судноплаванням, закінчив Черкаський клуб юних моряків.

У 1987 році Олександр вступив до Черкаського інженерно-технологічного інституту на механічний факультет, де і здобув професію інженера-механіка.

Одружений, разом з дружиною Людмилою виховали двох доньок – Анастасію та Олександру.

Машини та прилади викликали захоплення завжди, але справжньою любов'ю на все життя для Олександра стала зброя. Підвищене почуття справедливості, бажання зробити цей світ кращим та безпечнішим привели Олександра до служби в міліції. Там він втілював давню мрію – працювати зі зброєю, став експертом-балістом з експертно-криміналістичного забезпечення.

За роки служби вивчив безліч видів зброї, рівень майстерності та досвід дозволяє розбирати та збирати її з заплющеними очима. За 27 років на посаді було проведено сотні експертиз, розкрито безліч справ, відбувалася передача накоплених знань вже молодим експертам.

За сумлінну та чесну працю в рядах експертної служби України нагороджений «Відзнакою начальника ГУМВС України в Черкаській області» та медалями «За сумлінну службу» I, II та III ступеня.

Після виходу на пенсію у 2010 році залишився працювати головним експертом сектору дослідження зброї відділу криміналістичних досліджень НДЕКЦ при УМВС України в Черкаській області.

Війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалася зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами РФ терористичних так званих Донецької і Луганської «народних республік» внесла свої корективи у життя всіх українців, всього світу.

Не чекаючи, поки ворог захопить рідну домівку, Олександр у лютому 2015 року добровільно пішов воювати, залишивши все – родину, стареньких батьків, улюблену роботу. «Я не буду чекати, поки ворог прийде сюди. У мене є дві улюблені доньки, є родина, є Батьківщина – їх треба захищати», – повідомив Олександр сім'ї перед своїм відправленням на війну.

В червні 2015 року потрапив до добровольчого батальйону «Донбас», в складі якого до квітня 2016 року разом з побратимами захищав та звільняв наші території в Донецькій області. Але й під час війни не забував про улюблену справу, передаючи свій досвід молодим військовослужбовцям щодо навичок поводження зі зброєю.

За проявлену хоробрість під час захисту Маріуполя Олександр як і його побратими, нагороджений відзнакою командувача військ оперативного командування «Південь» – «За оборону Маріуполя». В 2015 році отримав почесні відзнаки «Учасник бойових дій» та «Широкине 2015 рік».

Різне було під час несення варті, але усі випробування обстрілами та війною переносив мужньо. Проявив себе як вправний, вмілий та відповідальний солдат, за це в лютому 2016 року був нагороджений відзнакою Президента України «За участь в антитерористичній операції» та медаллю «За відвагу» батальйона «Донбас».

Список нагород та відзнак дуже великий – це і відзнака «Холодний Яр» Черкаської обласної державної адміністрації, і медаль «Хрест Хоробрих», і нагрудний знак «За мужність і героїзм».

Повномасштабне вторгнення росії застало сім'ю Олександра, як і всіх, зненацька. Було багато планів, ідей, але ранок 24 лютого 2022 року перекреслив все. І знову не чекаючи призову, вже 24 лютого Олександр Юрійович був в військоматі міста. А вже ранком 25 лютого, зібравши свій рюкзак, який

зберігав з 2016 року, відправився на війну, боронити нашу неньку-Україну. Потрапив до лав 54 бригади, де воював спочатку на Півночі нашої країни, а потім брав участь у запеклих боях за Попасну.

Навесні на захоплення Попасної росіяни кинули величезні сили. Ворог накривав щільним авіаційним та танковим вогнем, в таких умовах окопи були нездатні сховати та захистити. «В мене трапився другий день народження під Попасною», – згадує Олександр. Під час цих боїв отримав перше поранення.

Далі були бої за місто Бахмут та друге вже важке поранення. Тривале лікування, реабілітація і знову виїзд разом з побратимами вже на північній схід України – Слобожанщину.

«Хто як не я?» – девіз Олександра в житті та на війні.

«Дякуємо ЗСУ за...» Ці слова зараз чути за вечерьми в близькому колі, в метро та потягах, в офісах за кавою та на зустрічах найвищого державного рівня. Ми дякуємо Збройним силам України, тисячам таким хлопцям як Олександр, за синьо-жовтий прапор над нашими містами, за звільнені кілометри наших територій, за тихі ночі, за можливість бути поряд із найріднішими людьми, за те, що багатьом із нас є куди повертатися.

Список використаних джерел

1. Майбутні криміналісти. URL: <https://ndekc.ck.ua/novini/415-maybutni-kriminalisti.html> (дата звернення 04.03.23)
2. Батальйон спеціального призначення «Донбас» Національної гвардії України. URL: <https://profilbaru.com/uk/2/> (дата звернення 03.03.23)
3. Батальйон «Донбас» святкує річницю з дня створення на передовій. URL: https://bastion.tv/bataljon-donbas-svyatkuye-richnicyu-z-dnya-stvorennya-na-peredovij_n47495 (дата звернення 03.03.23)
4. Черкаських ветеранів-добровольців відзначили нагородами. URL: <https://provce.ck.ua/cherkas-kykh-veteraniv-dobrovol-tsiv-vidznachyly-nahorodamy/> (дата звернення 04.03.23)

ЩОБ ВОРОГА ЗДОЛАТИ, ЙОГО ПОТРІБНО ЗНАТИ (ментальні аспекти російсько-української війни)¹

Юрій ПРИСЯЖНЮК,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії України

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Як відомо, у філософії персоналізму центральною є особа. Причому не стільки реальний індивід, як своєрідний «першоелемент» буття, певна духовна сутність. Їй властиві воля, самосвідомість. Щодо природи (соціуму), то йдеться про сукупність духовних осіб, що її увінчує верховна особа – Бог.

¹ Розвідка містить результати досліджень, проведених за грантом Загального фонду державного бюджету, тема проєкту «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (наказ МОН України №232 від 03.03.2023).

Звернення до релігійних, ширше – філософських підходів спонукають обставини нинішньої російсько-української війни, що триває вже 9 років поспіль. Вона залишає суперечливі почуття. Очевидно, що до цілковитої Перемоги ще далеко. Та й чи буде та звитяга в тому значенні, як ми це знаємо з минулого? Таке питання виникає не з надуманих песимістичних настроїв, а тим більше, зі зневіри в Українській Перемозі, а самого характеру сучасних гібридних воєн. Часто запитують: коли, мовляв, ця біда закінчиться? Ми – історики (краєзнавці) – не провидці (до речі, мода на мольфарів, яка різко поширилася в перші тижні-місяці після початку широкомасштабного московського вторгнення в Україну, швидко минула), але прискіпливий аналіз геополітичних, мілітарних, економічних та, особливо, ментальних аспектів проблеми дає підстави вважати, що «лінія горизонту» довгоочікуваного миру почне наближатися, коли центр протистояння переміститься в площину дипломатичну й політичну. Утім, навіть приблизно визначити хронологію цього «тектонічного зсуву» важко – від кількох тижнів-місяців до «неосяжного майбутнього».

Війна інакше визначила проблему особи. Щодо її узагальненого типу, то тут можна розгледіти кілька зрізів: 1) героїзм, 2) спротив, 3) очікування, 4) колабораціонізм. Цікаво, що кожна людина (громадянин України) чи не відразу зафіксувала своє ставлення і переходить з однієї «категорії» в інші стануть рідкістю. Цьому є щонайменше дві причини: перша, ідентичність, яка є явищем напрочуд консервативним; друга, сподівання, що лихоліття довго не триватиме й закінчиться «так, як я і думав». Більше уваги заслуговують перші два типи, адже сьогодні вони формують національне обличчя України, її міжнародний імідж, націлені виключно на Перемогу, змушують решту мовчати й вичікувати.

Є така китайська мудрість: аби здолати ворога, його потрібно знати. Що тепер, більш як через рік від початку широкомасштабного вторгнення, ми (учасники спротиву) знаємо про агресора й чи достатньо нам тієї обізнаності, аби надалі не помилятися? Інколи в приватних розмовах можна почути, мовляв, «у кожного народу є як добрі люди, так і погані». З тих слів виходить, що в ставленні росіян до українців є щось і «негативне», і «позитивне», але сьогодні це капітулянтські настрої. А ще старші люди люблять повторювати, що в період так званої «спільної» советської історії було багато «хорошого», проте такі розмисли також на користь загарбників. Не варто забувати: там, де українець вагається, росіянин не обирає, а сліпо кориться долі й за найменшої нагоди кидається у вир невизначеності та божевілля. Це відбувається тому, що власне й обирати немає кому, адже його – росіянина – суб'єктивне «я» уже давно поховане на цвинтарі імперської великодержавності. Тож, слушною видається пропозиція відмовитися від ідеї популяризації в соціальних мережах ще однієї категорії людей – так званих «замечательних», а саме колишніх-нинішніх советських (російських) акторів, співаків, зірок телеекрану, спортсменів та ін. Рекламовані пропагандою штучні й перебільшені образи, які глибоко закарбувалися в (під)свідомості, дотепер

чарують людей старших поколінь своєю «бездоганністю». Усе це відволікає і шкодить. Між тим психологи нагадують: визволення раба є лише його, особистою справою. Українці встали з колін, чинять героїчний опір знахабнелим завойовникам, але далеко не всі й не всім.

В умовах національно-оборонної війни настав час відмовитися від туги за фальшивим минулим, пошуків і звеличення «позитиву» як своєрідної оцінки московської деспотії, яка, як тепер стало очевидно й молодій генерації українців, несе людям ненависть, цинізм, агресію, смерть. Бо й справді, советська масова культура, наскрізь ідеологізоване мистецтво відбивали лише один бік життя, до того ж значно прикрашений. Звернімо увагу на обставину, що те мистецтво «розквітло» в 1970-их – першій половині 1980-их рр., якраз тоді, коли комуністичний режим вступив у період системної кризи: в економіці спостерігався застій, у соціальній сфері – дефіцити, черги, корупція, хабарництво, в ідеологічній – зростання зневіри у «світле майбутнє». Неможливо здолати ворога, якщо перебуваєш із ним, бодай частково, у гармонії. Справжню, переконливу Перемогу спроможні забезпечити лише послідовність, рішучість, самовідданість, і, кажучи мовою часів завершення Другої світової війни, беззастережна капітуляція супротивника.

Утім, ця проблема видається нам ще складнішою. Українця загалом при-таманно недооцінювати небезпеку, яка йде від росіян. І це незважаючи на криваві уроки багатомісячної історії, про які знає кожний сумлінний учень середньої школи. Звідки ж така толерантність, а по суті всетерпимість до лихих і немилосердних східних зайд? Вона в самій характерології українця. М'який, збалансований клімат, родюча земля, щедрі природні надра, водні й лісові ресурси посприяли формуванню врівноваженого, лояльного, вітально-самодостатнього індивіда, позбавленого агресивності й жорстокості. Його волелюбність, спонтанність, природна емоційність та здоровий індивідуалізм ніяк не вживатимуться зі всевладдям влади. Проте не терпіти своїх деспотів, ще не означатиме гідно й послідовно протистояти чужим, особливо якщо ті діятимуть підступно, видаватимуть себе за «своїх». Досвід «спільної», без прощення й покаяння за вчинені злочини історії не може бути осмислений і врахований людиною, яка не навчилася ненавидіти власне холуйство, – ця місія належить еліті. Як вона – еліта – спроможна впоратися з цим надзавданням – для українців питання питань, однак зрозуміло одне: роль «дріжджів суспільства» виняткова, і якщо їх бракує, то їх потрібно творити, якщо ж цього зробити не вдається, то нічого скаржитися, що «народ наш безталанний, гноблений».

Ще нещодавно доводилося чути, навіть від окремих учасників АТО (ООС), мовляв, воюємо проти москви, кремля, путіна, але не росіян. Насправді ж українці, як громадяни й патріоти, покликані чинити спротив кожному, хто без дозволу й зі зброєю в руках порушує пороги їхніх осель, за великим рахунком проти того, хто руйнує їхню країну як державу, націю, самобутній світ, що включає в себе ідентичність та власну історичну пам'ять. Звісно, у цих словах відсутні будь-які натяки на етнічну упередженість, хіба що на ту, яку сам північно-східний сусід і нав'язує. Натомість є велика потреба, щоб у

своїх помислах і діях кожний українець ніколи не лишався заручником поточного моменту, учився думати стратегічно, не зраджував себе через те, що «не може нікому відмовити».

З початком широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 дискусія про те, хто проти кого воює, втратила своє первинне значення. Постало інше питання: усі чи ні росіяни винні в розв'язаній війні, відтак – масових убивствах, катуваннях, гвалтуваннях, мародерстві? Полеміка стала можливою завдяки тому, що в умовно «добрих» росіян знайшлося надто багато «адвокатів», які почали навперебій шукати аргументи, аби так чи так «відбілити» агресора (інколи складалося враження, що злочинець мав отримати амністію раніше, ніж сяде на лаву підсудних). У суспільстві, де панують ліберальні настрої й стереотипи, це виявилось не так складно, надто в юридичній площині. А ще «агенти впливу» заходилися твердити, мовляв, незважаючи на безсумнівні факти свідомого, спланованого, масового й публічного людинобивства, важко буде притягнути до правової відповідальності навіть військових злочинців. Дещо несподівано крапку в цих суперечках поставив сам кремль. На вищому рівні держави-агресора було заявлено, що «ми будемо воювати, поки вас усіх не знищимо». Оприлюднення намірів, які підпадають під визначення геноциду, тобто цілеспрямовані дії з метою повного або часткового вимордування груп населення чи народів за національними, етнічними, расовими або релігійними мотивами, помітно стримало бажання представників від тих, які очікують, і колабораціоністів захищати вигаданих «добрих» росіян.

Привертає увагу, що москва воює на, так би мовити, «ментальному рівні», тоді як цивілізований світ, Україна – переважно на світоглядному, ідеологічному, морально-ціннісному. Це означає, що в найбільшого ворога свободи й демократії у світі є ще чимало можливостей для маневрів, принаймні тактичних. Він докладає неймовірних зусиль, аби на всіх фронтах – збройному, психологічному, пропагандистському, геополітичному – тримати ініціативу. Сили агресора не безмежні, однак якраз у ментальній площині протиборства резерви в нього ще є. Ось одна з таких «мало видимих» ділянок фронту. Заборонена з 21 березня 2022 у росії найбільша соціальна мережа Facebook наразі переповнена світлинами диктатора. І хоча більшість із них подано з критичним змістом, проте чи потрібно до цих зображень людям звикати узагалі? Вочевидь, що ні, якою б інформаційно привабливою та постать для когось не виглядала. «Бункерний» має зникати з соцмереж, як і простору культури, мистецтва, громадсько-політичного життя.

Остаточо московський «государь» програє лише тоді, коли на Заході й в Україні «розумом зрозуміють» росіян, їхню сутність, і перестануть про них думати як про себе. Кажучи словами історика М. Костомарова, коли вдасться прояснити «повитий густою, непросвітною хмарою... таємничий родовід і дитячий вік великоруської народності». Класик української історичної науки писав про далекі події XII – XIII ст., коли чи не вперше помітно було відмінності між східноєвропейськими народами, і стало зрозуміло, кому з них при-

таманно, а кому ні «насилувати, нівелювати, холодно й цинічно вираховувати, бути твердим і послідовним у досягненні своїх цілей». Наступні епохи мало змінять вдачу росіян, як, до речі, і українців.

Тож, у чому персональна провина росіянина, зокрема й пересічного? Передусім у тому, що він підтримує війну, вбивство, депортацію дорослих і дітей, знущання над військовополоненими, а саме насилля над безневинними людьми вважає можливим, чимось нормальним і звичним. Ба більше, отримує від усього того втіху, садистське задоволення, а ще так чи так бере участь (або мріє про неї) у масових грабунках – від сотень тисяч тон збіжжя, металу до історичних реліквій, холодильників, пральних машин, собачих будок. Також прямо (діями) чи опосередковано (мовчазною згодою) благословляє на нові й нові злочини свого царя-зверхника, перед яким особисто почувається безпорадним обивателем або, що гірше, заповзятим пропагандистом його маячні. За рік кровопролиття загинули десятки-десятки тисяч осіб, а схаменутися ніхто й не думає: бажання нажитися матеріально й похизуватися черговими успіхами «великої» росії домінує в думках і поведінці росіянина. Велика хіть панувати над окремими людьми й цілими народами переважає в нього християнську віру, співчуття, братерство, якими він так люблять хизуватися.

Росіянин поступається українцеві, якщо бачить людину, котра не пасує перед ворогом, долає страх і самовіддано боронить себе, свій народ, усіх людей доброї волі, принагідно не терпить зла як такого, бо вище нього ставить людську гідність, і в такий спосіб кристалізує дух козацький вольності, національну єдність і державність. Але це не означає, що він відмовляється від свої поглядів / переконань і намірів. Альтернатив тут, що називається, немає. Усвідомлення цієї сутності північно-східного сусіда в Україні вже існує – про щось подібне чуємо в заявах Президента України, інших посадовців центральних відомств, органів місцевого самоврядування. Потрібно, щоб такий підхід став загальним.

Нинішня російсько-українська війна вкотре засвідчила культурно-антропологічну інакшість українців і росіян. Для науковців особливо нового в цьому нічого немає, оскільки весь хід ранньомодерної та модерної історії свідчить про це. Щоправда, праці Осипа Бодяньського, Миколи Костомарова, інших знаних дослідників (як і імена цих учених) виявилися забутими, бо багато десятиліть не вписувалися в поточну політичну кон'юнктуру, яка під впливом тієї ж росії виявилася переконливішою за наукові аргументи.

Україна вистояла й перемагає. У персоналістичному вимірі кінцевий результат війни залежить як від духовних і національних еліт, державних мужів, так і від кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Костомаров Н. И. Две русские народности. *Основа*. 1861. Березень. С. 33–80.
2. Донченко О. А., Романенко Ю. В. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ : Либідь, 2001. 334 с.
3. Присяжнюк Ю. Щоб перемогти ворога, його потрібно знати. Черкаський край. 2023. 4 січня. № 1. С. 4.

БЕЗ НИХ НЕ БУЛО Б НАС. РУДЕНКО СТАНІСЛАВ ВАЛЕРІЙОВИЧ

Сандра РУДЕНКО,

*студентка Черкаського фахового коледжу харчових технологій та бізнесу,
спеціальність «Харчові технології»*

24 лютого 2022 року... Ранок, який триває досі. Кожного з нас цей ранок застав зненацька, але не Станіслава Руденко.

За багато днів до того страшного ранку Станіслав постійно казав своїм рідним: «Війна буде, і я піду захищати Батьківщину та вас».

Руденко Станіслав Валерійович народився 9 червня 1973 року в місті Черкаси.

Навчався у 26 школі, а згодом планував стати моряком.

Але плани змінились, і тому він пішов навчатися на будівельника. Згодом одружився, виховував двох доньок.

Одна з його найбільших мрій була збудувати дім та посадити вишневий садочок.

І цю мрію Станіслав втілював у життя – власними руками збудував великий дім – кожен сантиметр зроблений його руками, кожне деревце посаджене ним. Дуже любив всіх домашніх тваринок, особливо кроликів. Він збудував великі клітки для них, в кожного було своє ім'я. Останні слова Станіслава, які його рідні почули від нього 24 лютого: «Ви ж тільки не забувайте кроликів годувати». Після чого він вийшов за ворота і більше не повернувся...

Він був неймовірною людиною, позитивною – навіть в складні часи, під час війни, він завжди посміхався і вмів вдало пожартувати. Станіслав був дуже роботящий. Завжди в роботі, говорив доньці лише одну фразу: «Кнопа, відпочину в труні, а зараз треба працювати». Він ніколи нікому не скаржився на свої проблеми, як би не було важко, складно, завжди міг впоратись з усім.

За своє життя Станіслав багато подорожував: жив довгий час в Іспанії, в Польщі. Влітку планував поїхати на море у Маріуполь, хотів повезти рідних в Німеччину та показати Європу. Колись він жартував, що хотів би збудувати десь домівку біля моря та відпочивати там. Його життя було насичене і цікаве, але скільки всього він хотів ще зробити...

Бойовий шлях Станіслав почав на Сході нашої країни в далекому 2014 році. Пішов добровольцем. Там після проголошення так званих «ЛНР» та «ДНР» розпочалися збройні протистояння. Донецька область – Авдіївка, Волноваха, Старогнатівка, Гранітне – це ті місця, де він залишив свій внесок у

захист України. Був стрільцем зенітки, воював в 72 окремій механізованій бригаді імені Чорних Запорожців. Якби важко не було на нулі, ніколи не скаржився, всі випробування переносив гідно та з жартами.

Після початку війни у 2014 році Станіслав Руденко через певний час повернувся додому, трішки знову будував, господарював під Черкасами. Але у 2018 році вже знов проходив військову службу за контрактом, хоча мав і контузії, мав інвалідність і клопіт з суглобами через промерзання. Якраз перед повномасштабною війною повернувся додому, а тоді 24 лютого 2022 року швидко мобілізувався до однієї з частин.

Бригада Станіслава була направлена на Бучу, Ірпінь і Гостомель. На початку війни там творилось пекло – росіянам треба було зайняти стратегічне село Мощун, щоб вийти на Київ. Ворог кинув туди все, що мав – авіація, артилерія, танки. Сили були нерівні, але Станіслав та його побратими змогли захистити Київ та не пропустити ворога в нашу столицю. Ціна цієї битви – тисячі понівечених домівок, знищені міста та села, і найстрашніше – загиблі воїни, які ніколи не повернуться додому, ніколи не обіймуть рідних.

Не повернеться вже і Станіслав. Коли він загинув достеменно невідомо, приблизно в березні 2022 року. Підрозділ Станіслава почали атакувати численними снарядами, 80 людей загинуло відразу. Він отримав два кульових поранення з автомату або снайперського спорядження без шансів на те, щоб вижити... Він стояв до останнього, не даючи шансу ворогу прийти до нас. Він героїчно боровся за кожне життя. Поклавши своє...

На місці, де знайшли більшість загиблих хлопців, збудують великий меморіал, до якого можна буде приїхати та віддати шану нашим героям.

В пам'ять про батька Станіслава донька набила собі татуювання з картою України та останніми словами тата: «Кнопа, ніколи нічого не бійся». Це стало її девізом на все життя.

Ми завжди повинні пам'ятати, якою ціною оплачена наша свобода, наша воля та наше життя. Герої, на жаль, помирають. Але їх подвиг буде жити вічно у вільній, незалежній Україні, в майбутніх поколіннях та в наших нащадках.

Список використаних джерел

1. Герої Черкаського району, які віддали власне життя за майбутнє України. URL: <http://rayrada.ck.ua/6657-vichna-pam-iat-zakhysnykam-ukrainy-nyzkyi-uklin-ta-shchyri-spivchuttia-ikhnim-rodynam.html>. (дата звернення 04.03.23).
2. У нього були золоті руки»: рідні, побратими та сусіди згадують героя-захисника Станіслава Руденка. URL: <https://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/101986-u-nogobuli-zoloti-ruki-ridni-pobratimi-ta-susidi-zgadujut-geroja-zahisnika-stanislava-rudenka>. (дата звернення 04.03.23)
3. Битва за Мощун – форпост Києва. URL: <https://sensor.net/ua/r3328167>. (дата звернення 04.03.23)
4. Черкаси попрощалися із двома захисниками. URL: <https://novadoba.com.ua/381634-cherkasy-poproshhalysya-iz-dvoma-zahysnykamy.html>. (дата звернення 04.03.23)

ВЕЛИКА ВТРАТА МАЛЕНЬКОГО СЕЛА: ЗАГИБЛІ ВОЇНИ З ПРИДНІПРОВСЬКОГО

Людмила ТЕПТЮК,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету*

24 лютого 2022 року – це день, який залишиться в пам’яті українців на завжди. Кровопротитна, руйнівна, трагічна війна, розпочата росією, перевернула життя мільйонів людей, принесла біль, страждання, бажання відплати.

Сини та доньки України стали на захист незалежності, територіальної цілісності, права бути вільними, жити в демократичній державі. Вони різні за віком, статтю, професією, проживають у різних куточках країни і, можливо, у мирному житті, їхні дороги ніколи б не перетнулися, але всі вони мають спільну мету – вберегти свою землю від ворога.

Є в Україні невеличке село Придніпровське Золотоніського району Черкаської області. Це щедрій козацький край із непростю історією, мальовничю природою та найбільшим своїм скарбом – людьми. Саме про них, Героїв, які народилися, проживали в селі Придніпровському і загинули заради Батьківщини, йтиметься далі. Доля кожного з них – це доля відважного воїна.

Душка Андрій Іванович

Народився Андрій 3 червня 1986 року в с. Придніпровське в люблячій сім’ї Наталії Миколаївни та Івана Федоровича.

Навчався в Придніпровській школі, де показав себе дружнім, добрим, увічливим, щирим учнем. Брав активну участь у всіх заходах школи, особливо в змаганнях, оскільки дуже любив фізкультуру. У школі вчителі називали його одним із найобдарованіших, метким та розумним учнем. Після закінчення школи, у 2003 році, вступив на навчання до Університету Григорія Сковороди в Переяславі за спеціальністю «вчитель фізичної культури».

Відслужив строкову службу в лавах Збройних сил України. Розпочав свій трудовий шлях на маслозаводі, у риборозпліднику села Іркліїв, також працював у СТОВ «Придніпровське».

Коли біда прийшла на нашу землю, з 2014 року був мобілізований. Із 7 червня 2015 року безпосередньо брав участь в антитерористичній операції. Отримав статус учасника бойових дій. Мав позивний «Щасливчик». Постійно проходив перепідготовки та брав участь у військових зборах. Після демобілізації працював охоронцем на підприємствах м. Черкас.

Андрій мріяв мати власну сім’ю, власну квартиру в місті, власне авто. Зробив крок до здійснення своєї мрії, зустрів кохану жінку Дашу, яку полюбив усім серцем. Мав багато друзів, користувався повагою та авторитетом, любив життя.

Коли агресор віроломно ввірвався на нашу землю, Андрій не міг стояти осторонь і одним із перших пішов захищати Україну.

19 серпня 2022 року, під час обстрілу з боку збройних сил російської федерації поблизу населеного пункту Курульки Барвінківського району Харківської області, захищаючи незалежність Батьківщини, смертю хоробрих на 37 році життя загинув Душка Андрій Іванович – молодший сержант командир бойової машини – командир механізованого відділення механізованого взводу механізованої роти механізованого батальйону.

Роднін Олександр Павлович

Народився Олександр 8 червня 1996 року в с. Чехірово (зараз смт Тошківка) Первомайського району Луганської області в люблячій сім'ї Валентини Вікторівни та Павла Юрійовича.

Навчався в місцевій школі. Під час навчання зарекомендував себе як кмітливий, доброзичливий, активний учень. Після закінчення школи навчався на автомеханіка, дуже любив автомобілі.

Відслужив строкову службу в лавах Збройних сил України на Тернопільщині. Розпочав свій трудовий шлях на шахті в рідному селі Тошківка. Родина Олександра – це ціле покоління шахтарів, тож він продовжив цю сімейну традицію.

17 лютого 2021 року Олександр пішов служити за контрактом до Збройних сил України.

У квітні 2022 року на війні, отримавши важке поранення, був прооперований у м. Дніпрі, а реабілітацію проходив у м. Вінниці. Там зустрів чудову дівчину Тетяну, яка була його підтримкою та опорою під час реабілітації. Одразу після реабілітації повернувся на службу до своєї частини.

Під час війни батьки Олександра змушені були виїхати з окупованої території, і син придбав будинок у селі Придніпровське й обіцяв обов'язково повернутися до них.

9 вересня 2022 року під час обстрілу з боку збройних сил російської федерації поблизу населеного пункту Спірки Донецької області вірний військовій присязі, захищаючи волю та незалежність України, виявивши стійкість і мужність, смертю хоробрих на 27 році життя загинув Роднін Олександр Павлович – старший солдат, навідник механізованого відділення механізованого взводу механізованої роти механізованого батальйону.

Осницький Петро Георгійович

Народився Петро 29 вересня 1982 року в с. Городець Володимирецького району Рівненської області в люблячій багатодітній сім'ї. Мав чотирьох братів: Бориса, Івана, Миколу, Юрка – та молодшу сестричку Оксану.

Навчався в школі, де показав себе дружнім, добрим, ввічливим, щирим учнем. Після закінчення 9 класів почав працювати в колгоспі на фермі.

Відслужив строкову службу прикордонником у лавах Збройних сил України в Одеській області.

У 2003 році переїхав на проживання в с. Придніпровське і почав працювати в СТОВ «Придніпровське».

З 2014 року був мобілізований. 30 серпня 2015 року брав участь в антитерористичній операції.

Після демобілізації працював охоронцем на підприємствах Черкаської області.

Проживав разом із коханою жінкою Наталією та дітьми. Мав велике коло друзів, користувався повагою та авторитетом, цінував життя.

На момент повномасштабного вторгнення ворога, Петро не зміг стояти осторонь і одним із перших 24 лютого 2022 року пішов захищати нашу неньку – Україну.

1 квітня 2022 року отримав поранення – мінно-вибухова травму. Одрозу після реабілітації повернувся на службу до своєї частини.

25 вересня 2022 року під час проведення наступальних штурмових дій із боку агресора на околиці населеного пункту Бахмут Донецької області, захищаючи волю та незалежність України, смертю хоробрих на 40 році життя загинув Осницький Петро Георгійович – старший солдат, навідник механізованого відділення механізованого взводу механізованої роти механізованого батальйону військової частини А0409.

Вічна пам'ять Героям!

**ГЕРОЇ-ЗАХИСНИКИ З ЧЕРКАЩИНИ,
ЯКІ ВІДДАЛИ СВОЄ ЖИТТЯ ЗА УКРАЇНУ:
Віктор ГУГЛЕНКО, Богдан ЗАЛЮБОВСЬКИЙ, Роман ГОЛОДНИЙ**

Людмила ЮЛКІНА,
*молодший науковий співробітник
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»*

*Герої не вмирають,
допоки живе пам'ять про них*

24 лютого 2022 р. – дата, яка назавжди розділила життя українців на «до» та «після». Цього ранку російські війська здійснили масований ракетний обстріл території України та почали повномасштабний наступ. Вони вдерлись до України поблизу Харкова, Херсону, Чернігова, Сум, увійшовши з території Росії, Білорусі та тимчасово окупованого Криму.

Розраховуючи на швидку перемогу «за три дні», війська загарбника наштовхнулись на потужний опір українців, які боронили свою землю, свою незалежність та свою волю [1].

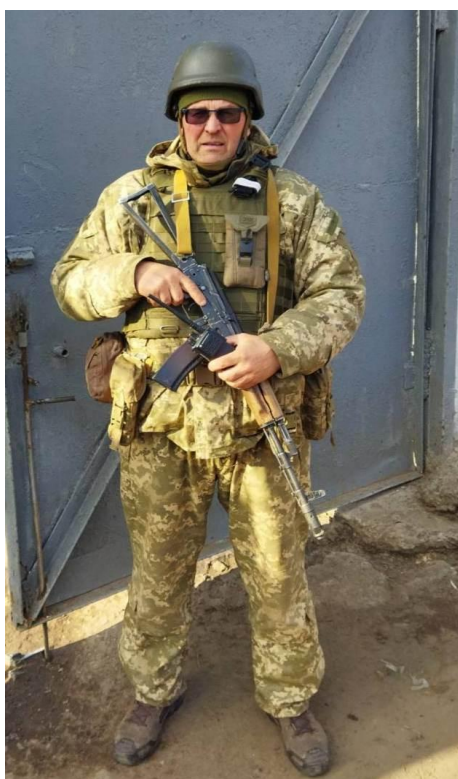
Вже рік армія російської федерації завдає ракетних ударів по цивільних об'єктах, критичній інфраструктурі, медичних та навчальних закладах, вщент знищує українські міста, регулярно нехтує нормами Женевських конвенцій 1949 р. про захист цивільного населення під час війни та скоює цинічні злочини, вбиваючи українців.

В перші дні вторгнення, завдяки спротиву української армії та сил територіальної оборони, російська армія зазнала великих втрат у живій силі та техніці. Росія зустріла сильніший опір, ніж очікувала, що зумовило матеріально-технічні проблеми для її військ, нестачу пального, боєприпасів і продовольства.

Стаття присвячена жителям сіл Стецівка та Галаганівка – героям-захисникам, які віддали своє життя в цій війні.

Дехто з односельців на час початку повномасштабного вторгнення знаходився за кордоном, але в перші дні повернулись додому, щоб вступити до лав Збройних сил України та захищати Батьківщину і свою родину.

Серед перших, хто звернувся до територіального центру комплектування м. Чигирин, був **Гугленко Віктор Володимирович** старший сержант Збройних сил України.

Гугленко Віктор
Володимирович
(1969–2022)

Народився він 6 січня 1969 р. в с. Галаганівка. В 1984 р., закінчивши 8 класів Стецівської середньої школи, вступив до Дмитрівського училища, де навчався за спеціальністю тракторист-машиніст.

Проходячи строкову службу з серпня 1988 р. до 7 лютого 1989 р. був у складі обмеженого контингенту в Демократичній республіці Афганістан, де отримав поранення. Після повернення додому працював у місцевому колгоспі, одружився. Був членом чигиринської спілки ветеранів Афганістану.

Віктор Володимирович працював у Черкаському управлінні захисних масивів дніпровських водосховищ, спочатку на посаді електромонтера, потім начальником насосної станції. До своїх обов'язків ставився відповідально і професійно.

Після початку Антитерористичної операції на сході України в 2014 р. добровольцем перебував у складі зенітно-ракетного полку Білоцерківської військової частини, ніс службу на Південно-Східному кордоні України.

Коли розпочалося повномасштабне вторгнення росії, з перших днів вирішив захищати свою країну. 25 лютого він виїхав до 95 окремої десантно-штурмової бригади в м. Житомир, де був старшим сержантом бригадної артилерійської групи, в складі якої перебував в Донецькій області. Внаслідок прямого влучання ракети противника 22 березня 2022 р. загинув у м. Костянтинівка Донецької обл. Залишилися дружина та діти.

За особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно) [2].

Залюбовський Богдан
Володимирович
(1980–2022)

Залюбовський Богдан Володимирович – водій кулеметного взводу стрілецького батальйону окремої мотопіхотної бригади ім. гетьмана Івана Виговського.

Народився 9 квітня 1980 р. в м. Чигирин. Навчався в Стецівській середній школі, яку закінчив в 1997 р. та вступив до Олександрійського електротехнікуму. В 1998 р. проходив військову службу в м. Кременчук. Був дільничним інспектором у РВ УМВС м. Чигирин, звільнився та поїхав працювати на шахту у м. Сніжне Донецької обл.

З 2015 по 2016 рік був учасником Антитерористичної операції на сході України. Після навчань на Яворівському полігоні проходив службу в 93 окремій мотопіхотній бригаді на посаді водія забезпечення. В зоні АТО перебував у с. Піски та в Донецькому аеропорту. За сумлінну службу нагороджений грамотами та нагрудним знаком. Після демобілізації працював механіком в ТОВ СП «Нібулон», займався сільським господарством.

Після повномасштабного вторгнення росії в перші дні знову пішов захищати країну. Спочатку в лавах ЗСУ перебував м. Чигирин, ніс службу на блокпостах. В червні був відправлений до військової частини в м. Конотоп Сумської обл., а потім у Донецьку обл.

6 серпня 2022 р. у бою проти російських загарбників захисник загинув біля м. Бахмут Донецької обл. Залишились дружина, донька та син. Зі слів дружини Лариси, Богдан був гарним батьком, чоловіком та сім'янином [3].

Голодний Роман Васильович – солдат Збройних сил України, стрілець-помічник гранатометника 1-го механізованого відділення, 1-го механізованого взводу, 5-ої механізованої роти, 2-го механізованого батальйону, 110 окремої механізованої бригади ім. генерала-хорунжого Марка Безручка.

Народився 26 червня 1984 р. в с. Галаганівка Черкаського р-ну. Закінчивши школу в 2002 р. в с. Стецівка навчався в Черкаському училищі. Після навчання повернувся в рідне село, де і одружився. Разом з дружиною виховували двох чудових дітей – сина Миколу та доньку Анастасію. Роман був гарним господарем, чудовим батьком, сином, найкращим чоловіком та другом.

Голодний Роман Васильович
(1984–2022)

24 лютого Роман звернувся до територіального центру комплектування в м. Чигирин. З 8 березня виконував службові обов'язки в м. Городище в батальйоні територіальної оборони. Після проходження бойового злагодження в Оршанці (навчальний центр прикордонників в Черкаській обл. – прим. авт.) був відправлений на схід України, в район Авдіївки.

2 травня 2022 р. під час виконання службових обов'язків в результаті ворожого мінометного обстрілу в с. Крута Балка Донецької обл. солдат Голодний Роман Васильович загинув [4].

Ці воїни-захисники віддали своє життя за мир та наш спокій, свободу і незалежність нашої країни. Ми завжди будемо їх пам'ятати та згадувати з пошаною.

Список використаних джерел

1. Війна, що змінила кожного [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://uadim.in.ua.>mystectvo-zmin>.
2. Матеріали польових досліджень автора (далі МПДА). – Записано від М'якоти Валентини Володимирівни, 1973 р.н., жительки с. Стецівка, Черкаського району.
3. МПДА – Записано від Залюбовської Лариси, 1978 р.н., жительки с. Стецівка, Черкаського району
4. МПДА – Записано від Голодної Тетяни, 1986 р. н., жительки с. Стецівка, Черкаського району.

ВОЛОДИМИР КАЧУР: ПАТРІОТ, ГЕРОЙ, ПРОФЕСІОНАЛ

Роман ЯСІНЧУК,

*учень 10 класу Єрківського ліцею імені Героя України В. М. Чорновола
Керівник – Янворська Лариса Анатоліївна, учитель історії
Єрківського ліцею імені Героя України В. М. Чорновола*

Впродовж історії українські землі неодноразово ставали об'єктом експансії інших країн, особливо московської. Постійно йшла боротьба українського народу за власну незалежну державу. Так склалося, що нам довелося прийняти підлий удар від московії з її військовою агресією. Це має зробити наш народ сильнішим і згуртованішим, адже разом ми – непереборна сила, яка може вистояти і перемогти в цій війні. Від кожного з нас залежить, що чекає Україну в майбутньому.

Актуальність теми дослідження зумовлена процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною. Нинішній складний час став певною мірою лакмусовим папірцем, випробуванням для всіх, коли суспільство зрозуміло силу єднання, силу патріотизму.

Дивлячись на становище нашої країни сьогодні, можна впевнено стверджувати, що немає такого справжнього українця, який би не бажав миру і

спокою Україні. Весь народ нашої держави об'єднався нині проти російсько-го агресора. Багато чоловіків та жінок мужньо захищають кордони нашої країни. Інші працюють в тилу для підтримки солдатів. Словом, кожен всіма силами намагається підтримати воїнів своєї держави.

Не винятком стали жителі смт Єрки Звенигородського району. Єрківчанин Володимир Качур зумів уособити новий тип українця-патріота, який цілком логічно сформувався в сучасний період боротьби проти російської агресії. Коли почалось повномасштабне вторгнення, Володимир з першого дня завжди був на найгарячіших напрямках фронту і врятував не одне життя побратимів.

Мета роботи – відстежити на прикладі єрківчанина Володимира Качура стан патріотизму та принципи боротьби українського народу за незалежну, суверенну, соборну Україну сучасного періоду історії.

Джерельну базу становлять, насамперед, матеріали інтерв'ю та листи Володимира Качура, матеріали з архіву родини Качурів, матеріали медіа, фото, розповіді рідних та односельчан. Тобто, залучено абсолютно нові джерела, які не потрапляли до наукового обігу. При написанні роботи проаналізовано роботи дослідників Івченка, Гаврилюк, Іщенка та інших.

Постать Володимира Качура обрана для дослідження не випадково. Свій вибір він зробив ще у 2014 році. Пішов добровольцем боротися проти терористів, російських найманців. Протиставив їм свій патріотизм, відповідальність, безмежну любов до країни, яку ототожнює зі своїм рідним краєм, найдорожчими людьми.

Володимир народився і виріс в смт Єрки. Кілька поколінь в сім'ї були військовими, кілька – педагогами. Мама була чудовим істориком. Саме в родині сформувалися і логіка, і критичне мислення, і палка любов до Батьківщини. Військовим бути Володимир не планував, але відповідний поштовх дали події 2014 року. На той час він був студентом, навчався у престижному медичному ВИШі.

Юнак стежив за подіями під час Революції Гідності. Була ідея стати волонтером-медиком, але проукраїнських активістів у Харкові розігнали раніше, ніж він долучився до руху. Пізніше, коли почалася війна, хлопець твердо вирішив, що захищатиме Україну. Кілька місяців підготовки, і влітку він відправився на фронт. Був прийнятий у склад батальйону «Шахтарськ», «Сотня Ісуса Христа».

Тоді, у липні 2014 року, на фронті гостро не вистачало медиків. Юнак вирішив, що може взяти не себе ці обов'язки. Виявилось, що його рівень знань та підготовки у військовій справі не набагато менший, ніж у професійних військових. Починаючи з серпня 2014 року Володимир Качур (позивний «Док») отримав змогу застосувати всі свої знання та ділитися ними з іншими.

Рятував людські життя у найгарячіших точках. У складі «Сотні Ісуса Христа» брав участь у боях за Мар'їнку, Іловайск, Широкіно, Дебальцево.

Оксана Корчинська розповідала, що були лікарі, які за один-два бої емоційно настільки вигорали, що їх доводилося відправляти додому.

У перших боях на медиках були розпізнавальні знаки – червоні хрести. Проте ДНРовці стріляли в хрести, кілька лікарів серйозно постраждали. Стріляли і в «Дока», лікаря батальйону «Шахтарськ», а пізніше «Свята Марія», який вивіз з Іловайського котла близько 30 поранених, в тому числі чотирнадцять з-під снайперського вогню. Був і сам контужений.

Щоб відкрити себе заново, щоб по справжньому повірити в себе та свої можливості, щоб по справжньому повірити в Бога, вчорашньому студенту-медику довелося пройти через страх, смертельну небезпеку, відчай та все інше, що супроводжує людину на війні. «Але однозначно воно було того варте!» – вважає Володимир Качур.

«Док» був одним із 900 людей, які пройшли спецкурси за стандартами НАТО на Новояворовському полігоні та став інструктором з CLS.

З кінця вересня 2014 року до початку 2015 року Володимир Олександрович у складі батальйону «Свята Марія» приймав участь у позиційному протистоянні близ Маріуполя (Павлопіль). Там він проводив заняття з тактичної медицини уже як інструктор та командир медгрупи. З березня 2015 року до кінця 2015 виконував бойові завдання в районі Бахмута та Зайцево.

У вересні 2018 року Володимир Качур був прийнятий на службу за контрактом до лав полку «Азов». «Моя спеціальність і робота зараз дуже потрібні на фронті, це мене і мотивує найбільше. Плюс, я вірю в перемогу нашої держави, докладаю зусиль, як і всі ми» – говорить Володимир Качур. З січня по вересень 2019 року у складі полку приймав участь у боях на «Світлодарській дузі». Звільнився з лав полку «Азов» 13 листопада 2021 року у зв'язку з закінченням контракту. Загалом в зоні АТО/ООС як військовий медик прослужив більше п'яти років, з 2018 року по 2021 – в полку «Азов».

Володимир Качур щодня веде війну не тільки з російськими загарбниками, а й зі смертю. Кожного дня під шквальним вогнем рятує поранених, щоб дати їм шанс на життя. Каже, що найважче дивитися пораненому в очі і казати «Тримайся, все буде добре» знаючи, що рани несумісні з життям. Шкодує за тими, хто загинули.

У 2022 році, під час перших тижнів війни, за словами медика, у голові не вкладалася загальна ситуація та її масштабність. 24 лютого 2022 року Володимир Качур долучився до лав добровольчого формування ТРО «Азов» у м. Київ. В складі формування приймав участь у боях за Васильків, Мощун, Горянку, Ірпінь.

6 квітня 2022 року офіційно оформився разом з іншими добровольцями до 5-го центру Сил Спеціальних Операцій ЗСУ. (Неофіційна назва підрозділу – ССО «Азов-Київ»). З кінця квітня 2022 року по вересень 2022 року у складі підрозділу брав участь у боях на території Запорізької, Дніпровської, Донецької областей.

З жовтня 2022 року підрозділ переофомлений у склад Сухопутних Військ ЗСУ, та мав назву 3-тя Окрема Штурмова Бригада. У складі 3-ї ОШБр брав участь у деокупації Херсонщини в листопаді 2022 року та у боях за Бахмут в листопаді-грудні 2022 року.

Володимир Качур щодня веде війну не тільки з російськими загарбниками, а й зі смертю. Кожного дня під шквальним вогнем рятує поранених, щоб дати їм шанс на життя. Каже, що найважче дивитися пораненому в очі і казати «Тримайся, все буде добре» знаючи, що рани несумісні з життям. Шкодує за тими, хто загинули. «Я не можу повернути хлопців. Але можу зробити дві речі. Пам'ятати та зробити все можливе аби їх життя були покладені не марно».

Доброволець-герой, рятувальник став професійним бойовим медиком. Себе героєм не вважає, хоча є прикладом для багатьох сучасників. Відзначає, що героїзм був на початку, а з роками навчання та практики приходять уже професіоналізм. Вважає себе хорошим досвідченим спеціалістом у своїй військовій спеціальності, з ухилом до професіоналізму.

На фронті Володимир Качур знаходить час для роботи з мобілізованими російськомовними хлопцями. Переконає їх говорити українською мовою. Сам у приватній розмові говорить не «російська» мова, а рашистська чи орківська, щоб не звучало хоч трохи схожим на давню Русь-Україну.

Вважає, що армія – це робота. І чим якісніше ти виконуєш покладену на тебе функцію, тим ефективніше підрозділ воює. Простими словами – «хороших руских» стає більше завдяки злагодженій роботі всіх служб. В тому числі – медичної. Чим краще лікар лікує, тим більше шансів, що боєць швидко відновиться і повернеться боєздатним у стрій.

Вірить в український народ, у те, що тил надійний. Завдяки волонтерській діяльності вояки отримують спорядження, їжу, тепловізори та інші речі, без яких важко уявити сучасну війну. У соцмережах Володимир звертається за допомогою для поранених.

Боєць мріє про перемогу над московією та поїхати за кордон побачити світ, але вважає, що на своєму місці дуже потрібен. Володимир поважає та захоплюється професіоналізмом медиків, з якими зараз має честь служити в одному підрозділі.

В. Качур вважає, що й після нашої перемоги не можна розслаблятися, адже може повторитися історія чеченських воєн. Тому потрібно готуватися. Максимально зміцнити армію, укріпити кордони та міста, підготувати мобілізаційний резерв. І в жодному разі не розслаблятися.

Медик мріє про майбутнє після перемоги. Хочє жити в сильній процвітаючій Україні. Думає, що наших ворогів чекає міжнародна ізоляція. Дуже сподівається, що кожного, хто ототожнює себе з теперішньою московією та її політикою, виганятимуть з будь-якої цивілізованої країни. Та і взагалі, було б добре, якби такої держави як московія більше не існувало.

У процесі дослідження підтверджено актуальність обраної теми, її зв'язок з сьогоденням та встановлено наступне.

Потужний імпульс до розвитку національно-патріотичних поглядів українців дали події, пов'язані з боротьбою за демократію, європейські перспективи та захист України від російської агресії.

Зміна поколінь, політичних режимів, цінностей впливає на формування почуття патріотизму.

У сучасний період історії з'явився ще один тип патріота – патріот-воїн, уособленням якого є Володимир Качур. Безмежну любов до країни він отожднює зі своїм рідним краєм, найдорожчими людьми і захищає Україну, не шкодуючи власного життя. Його базові цінності – національна свідомість, честь, гідність, доброта, щирість, терплячість.

Зробивши свій вибір у 2014 році, чоловік і сьогодні докладає всіх зусиль для збереження цілісності і недоторканості нашої країни, для захисту від загарбників. Це доброволець, герой, який на війні пройшов шлях від студента медика до бойового лікаря, справжнього професіонала. Завжди розсудливий, поміркований у мирному житті, інтелігентний чоловік на війні не втратив своїх кращих рис. Політичні погляди під впливом обставин стали більш радикальними. Сепаратизм вважає крайнім проявом непатріотичності.

Разом з тим відзначає, що на війні зростає усвідомлення особистістю відчуття себе як частини українського народу, незалежно від етнічної належності з притаманною українцеві толерантністю.

Це не тільки воїн, що переможе московитів. Це українець, який не сприймає лицемірства, корупції, несправедливості та прагне створювати нове в усіх сферах життя. Йому притамані громадянська відповідальність, вірність, діяльнісний компонент, спрямованість у майбутнє, прагнення подолати дезінтеграцію суспільства, консолідувати його, змінити долю своєї батьківщини на краще.

В тяжкі воєнні роки Володимир Качур робить все, що від нього залежить, для перемоги і ні на мить не сумнівається в правильності своїх дій. Переконаний у перемозі України. Мріє про майбутнє без ворогів.

Діяльність Володимира Олександровича Качура є взірцем для односельчан, прикладом для сучасників, впливає на активізацію боротьби українського суспільства за державну незалежність.

Список використаних джерел

1. <https://www.facebook.com/vladimir.kachur.7>
2. <https://www.hqmc.marines.mil/News/MarinesTV/video/540507/dvpTag/45/>
3. VATRA, 20 липня 2022 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.hqmc.marines.mil/News/MarinesTV/video/540507/dvpTag/45/>
4. Гаврилюк Алла. Національно-патріотичне виховання українського студентства як пріоритет державної політики // Україна патріотична. К: Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв, 2017. 72 с.
5. Івченко Ю. В. Еволюція феномену патріотизму у світовій історії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/eqvel>
6. Іщенко М. П. Патріот України у системі цінностей філософії гуманізму і демократії: навч. посібник / За ред. д-ра філос. наук, проф. М. П. Іщенка. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2021. 188 с.
7. Качур Володимир. Матеріали інтерв'ю. 28.12.2022 р.

8. Корнієнко Олександр. Україна потребує нової формули патріотизму. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://sluga-narodu.com/ukraina-potrebuie-novoi-formuly-patriotyzmu-korniienko/>
9. Патріотизм – любов до Батьківщини. Що ще? . [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://gurt.org.ua/news/recent/20990/>
10. Рінгіс Анастасія. Оксана Корчинська про те, як організована медицина в червоній зоні / Українська правда. 01.12.2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/volunteers/2014/12/1/184981/>
11. Хоробрі серця. <https://1plus1.video/hrabrye-serdca>
12. Шамота М. Три чверті українців вважають себе патріотами / М. Шамота // Kyiv Post. 17 листопада 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua/ukraine/article/tri-chverti-ukrayintsiv>

Володимир Качур

У складі «Сотні Ісуса Христа» в боях за Мар'їнку

2014 рік

Військовий медик

У складі батальйону «Шахтарськ», «Сотня Ісуса Христа» (підрозділ Корчинського)

На бронетехніці

У боях за Іловайськ

Заняття з тактичної медицини

На Світлодарській дузі

Бої на території Запорізької, Дніпропетровської, Донецької областей

Оборона Василькова

На Херсонщині

«Док». На Бахмут. 2022 р.

ОСВІТЯНИ І «ШКІЛЬНИЙ ФРОНТ» ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ. ВОЛОНТЕРСТВО

ОСВІТНІЙ ФРОНТ: ЧИМ ЗАЙМАЮТЬСЯ ВЧИТЕЛІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Тетяна БАШТАН,
*вчитель історії та правознавства
Лозуватського ліцею Шполянської міської ради
ОТГ Черкаської області*

«У великій війні не буває дрібниць» – сказав Президент України Володимир Зеленський у своєму зверненні.

«Кожен з нас – боєць, – заявив він. – Кожен з нас – основа оборони».

Перераховуючи знаряддя війни – корабельні штурвали, зброю, техніку, скальпелі Володимир Зеленський закінчив несподіваним – словосполученням: вчительська указка. Це словосполучення висвітлює часто приховані фронти в обороні України – боротьбу вчителів та батьків за те, щоб зберегти освіту для понад 8 мільйонів дітей, навіть тоді, коли їхні звичні світи були зруйновані.

Неймовірна життєстійкість українців дає знати ворогу, що ми продовжуємо жити, працювати і всі разом наближаємо нашу Перемогу.

Окремої уваги заслуговує життєстійкість українських вчителів, які з перших днів війни підтримували дітей та створили для них відчуття «звичного життя».

Наша освіта вистояла. У вересні більшість українських шкіл відчинили свої двері, вчителі продовжують навчати дітей. У школах проводять свята, діти підтримують наших військових малюнками, а вчителі допомагають школярам мріяти про майбутнє у вільній Україні.

Сьогодні освіта – це майбутнє. Нашій нові генерації випаде відбудувати Україну після Перемоги. І саме освітяни роз'яснюють події, свідками яких є діти, а їхні батьки учасниками і героями, серед яких військові ЗСУ, добровольці, волонтери, лікарі, журналісти.

Вчителі стоять за десятками тисяч історій, їм доводиться самотужки розв'язувати питання безпеки дітей та залишатися єдиним зв'язком з українською освітою для багатьох школярів, розкиданих світом.

Як і сама Україна, яка демонструє приголомшливий опір, місцеві освітяни не зупиняються на досягнутому. Попри величезні труднощі, продовжують навчати своїх учнів у бомбосховищах під час активних бомбардувань, або проводять уроки у поштовому відділенні після того, як у школах зникла електрика. Заправки та продуктові магазини, які працюють від генераторів, перетворюються на центри для зйомок віртуальних уроків.

Повномасштабний наступ росії на Україну на початку 2022 року призвів до найбільших потоків біженців у Європі з часів Другої світової війни.

Протягом кількох тижнів після вторгнення, майже 16 мільйонів українців змушені були покинути свої домівки та шукати притулку за кордоном та в інших частинах України.

За рік повномасштабного російського вторгнення в Україну національна система освіти зазнала катастрофічних втрат: понад 2 тисячі шкіл зруйновано або пошкоджено, близько 11 тисяч вчителів опинилися на окупованих росіянами територіях, майже 24 тисячі вимушені були виїхати з України.

Війна не могла не змінити шкільне життя та викладання – вчительство одразу зрозуміло, що навчання має змінитися з 24 лютого.

«Діти стали потребувати і відчувати спершу підтримку, теплоту, любов, захищеність, а вже потім розв'язувати задачі. Коли вони відчувають підтримку, то й задача розв'язується швидше» – стверджують психологи.

Як і майже всіх українців, війна застала освітян у ліжках. І, як більшість українців, вони відразу намагалися знайти собі місце в новій реальності.

Але важливість школи як фізичного об'єкту зросла неймовірно – навчальні заклади в багатьох містах, особливо там, де йшли бойові дії, і яким пощастило залишитися неушкодженими, стали центрами тяжіння громад, острівками стабільності, пояснюють вчителі. У містах у тилу вони перетворилися на волонтерські центри, але головним завданням залишилося навчання дітей.

З початком вторгнення майже всі школи України були задіяні у волонтерській справі і це стосується не лише приміщень, які надавали під потреби ВПО чи гуманітарних штабів – самі освітяни охоче ставали волонтерами, що є життєвою необхідністю на війні.

Події сьогодення вражають своєю статистикою. 58 % опитуваних освітян фіксують появу стресу чи психологічної травми в учнів після початку повномасштабної війни, що проявляється через тривожність та стурбованість дітей, відсутність мотивації до навчання. 54 % вчителів стикнулися з професійним вигоранням, а 46 % педагогів визнали психологічну підтримку потребою номер один.

В Україні через війну 75 % відсотків дітей мають ознаки когнітивного стресу. 54 % вчителів потребують психологічної допомоги для себе. Вчителі навчають дітей в укриттях, на окупованих територіях, без світла і тепла, допомагають інтегруватися у школах за кордоном, створюють недільні осередки в усьому світі.

Саме вчителі стоять за десятками тисяч історій, більшість із них – жінки. Їм доводиться самотужки розв'язувати питання безпеки дітей та залишатися єдиним зв'язком з українською освітою для багатьох школярів, розкиданих світом.

«Ми всі бачили кадри захопленого Маріуполя, коли росіяни у назві міста на в'їзді змінюють нашу літеру «І» на їхню «И», перефарбовують у свій прапор, завозять свої книжки у наші школи, а українські підручники спалюють», – говорить журналістка й письменниця Христина Коціра.

Христина з двома дітьми Ніною та Мироном продовжує жити в Києві й не планує нікуди виїжджати. Діти ходять до школи, у якій багато що змінилося за час війни. Зокрема, у вайбер-групі батьків всі перейшли на українсь-

ку, окрім однієї мами: «Ворог розуміє, що це важливо. Важливо, за якими книжками діти вчать, якою мовою говорять. Агресія росії дала нам чітке розуміння, що мова і освіта – це також наша зброя».

Після початку повномасштабної війни росії проти України тримати освітній фронт стало вкрай важливим. Навчання та шкільна рутинна – не тільки зміцнює нове покоління, а ще й допомагає йому адаптуватися до нових реалій. Як проактивні громадяни, вчителі долучаються до волонтерства, захисту країни, приймають переселенців у власних школах або чинять опір в окупації.

Розповіді фіналістів Global Teacher Prize Ukraine про те, як вони тримають освітній фронт, наведено нижче.

Людмила Тоцина

Маріуполь

Коли вдалося виїхати з Маріуполя та вийти на зв'язок після двох тижнів суцільного пекла, отримала повідомлення про заплановану зустріч з представниками Посольства США та вчителями України, які працюють в освітніх проєктах. Це був як перший ковток повітря і надія на якоесь повернення до викладання. Маріупольські учні наразі не мають навіть дистанційного навчання. Поки що тільки збирають інформацію, скільки дітей загинуло, виїхало, не вийшло на зв'язок. Наразі отримали дозвіл Посольства США продовжувати роботу в проєктах онлайн з тими, хто вийшов на зв'язок. Дітям треба повертатися до навчання, спілкуватися з однолітками. Вирішили залучити до занять психологів та спеціалістів, щоб допомогти дітям морально. Вже були проведені перші уроки після початку нового етапу війни. Чекаємо тепер на інформацію від Маріупольської влади з приводу організації навчального процесу.

Ганна Бут

Мелітополь

У нас арештовують директорів навчальних закладів, які відмовилися виходити на роботу 4 квітня. (В окупованому Мелітополі освітян примушують розпочати навчальний процес російською мовою за «незрозумілою програмою», – про це повідомив міський голова Мелітополя Іван Федоров, – ред.). Люди, що мають клепку в голові – освітяни, – розуміють: у нас держава Україна, і якщо вони зараз вийдуть на роботу, то будуть зраджувати Україну.

Я нізащо в житті не піду під російським прапором викладати. Таких людей, як я, багато. Проте є люди, які давно мріяли про це. На жіночій колонії висить триколонор ще з перших днів війни. Мій сусід уже давним-давно марив росією. Він говорить: «Що ви там ходите? Мелітополь уже росія!»

Людмила Таболіна

Харків

Я залишилася в Харкові. У перший день ми сховали абсолютно всі шкільні документи. Для людей без нормальних підвалів – ми відкрили цокольні поверхи. Окрім сховища (де на постійній основі перебуває мінімум 50 людей), у школі розташувався пункт гуманітарної допомоги та їдальня. Ще й досі до нас ввозять людей після руйнування чергового будинку. Також волонтеру через

Фонд вільних і небайдужих щодо виїзду з гарячих точок Слобожанщини. На сьогодні ми вивезли понад 2000 людей.

Владислав Качур

Вінниця

З третього дня війни я фактично живу в школі. На її базі відкрили евакуаційний центр, і я є одним із координаторів. Забезпечуємо переселенців продуктами, засобами особистої гігієни та ночівлею. Вдень допомагаємо нашим медикам та військовим. Спочатку було дуже важко, але зараз процеси налагоджені. Я вже сформував базу даних: водії, люди, що надають прихисток, небайдужі волонтери. Хороша новина у тому, що вона постійно розширюється. Також налагодив міжнародну логістику: формулю запити від військових, дитбудинків, лікарень, потім перекладаю англійською і відправляю до міжнародних організацій. До речі, мої учні теж долучаються до перекладу на уроках. В якості керівника центру професійного розвитку я планую з міжнародними партнерами розробити програму підвищення кваліфікації як будувати освітній процес з дітьми, що пережили страхи війни.

Артур Пройдаков

Київ

Зараз я активно долучаюся до волонтерської діяльності в Коломиї з організацією «Карітас». Зокрема організував курси з української мови для переселенців у Коломиї: їх можуть відвідати всі охочі. Також проводжу уроки в рамках Всеукраїнського розкладу, продовжую викладати для своїх учнів онлайн. Часто отримую запити від журналістів стосовно ролі освіти в часі війни: розповідаю про агресію росії та значення вчителя зараз.

Олександр Чучаєв

Благовіщенське

Служу у лавах ЗСУ. Не розповім де, бо не маю права оголошувати дислокацію. Займаюся волонтерською та просвітницькою діяльністю. Проводжу закриті лекції для учнів з історії України та світу. Планую відкриту лекцію «Україна: як починається нове життя». Коли точно проведу не знаю, тому що в армії немає календарно-тематичного планування.

Лідія Насонова

Харків

Починала працювати під обстрілами та сиренами. Зараз продовжую уроки в евакуації. Веду заняття для своїх учнів, організую та модерую безкоштовні заняття іноземців для українських дітей (з ГО «Смарт освіта»). Консультую закордонних викладачів з того, як адаптувати українських дітей-біженців, продовжую свій курс із креативного письма, співпрацюю із Всеукраїнським розкладом.

Продовжує тримати освітній фронт і Олександр Черкас. Його ГО «НЕ ЦЬКУЙ» створює освітньо-психологічну платформу для педагогів і дітей. Наразі до неї можуть долучитися всі охочі.

Все буде Україна!

Сьогодні вчителі думають про майбутнє не тільки на місяць чи рік вперед, вони переймаються майбутнім освіти, прогресом не доведеної до кінця реформи «Нова українська школа». Зрештою вони переймаються майбутнім дітей, бо несуть за нього відповідальність. Якими виростуть діти війни?

Список використаних джерел

1. *Інтернет-ресурс* <https://divoche.media/2022/11/30/pryhovanyj-front-ukrayinskyh-osvityan-u-chasy-vijny/>
2. *Інтернет-ресурс* https://znayshov.com/News/Details/osvitnij_front_chym_zaimaiutsia_vchyteli_pid_chas_viiny
3. *Інтернет-ресурс* <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3655977-osvitnij-front-vpliv-vijni-na-osvitan.html>

ВИХОВАТЕЛЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ВІЙНИ: ЗАВДАННЯ І ТРУДНОЩІ

Світлана ЛИСОГОР,

вихователь

Катеринопільського центру розвитку дитини «Сонечко»

З початком повномасштабної війни в Україні 24 лютого 2022 року розпочався новий етап у житті всіх свідомих українців. Кожна дитина зіштовхнулася з втратою чи пораненням рідного, руйнацією звичайного середовища, можливою евакуацією через нестерпні умови, звуками вибухів і постійним відчуттям неспокою, що транслюється через дорослих. Виникає питання необхідності забезпечити комфортні умови для дітей дошкільного віку, проте основні труднощі пов'язані саме з віком, що не є відповідним для усвідомлення реальності. У зв'язку з тим, що діти не перебувають у вакуумі, відчувають тривожні настрої оточення, чують розмови дорослих про поточні події, для дітей виникає нагальна потреба запитати про війну та її наслідки чи знайти безпечне місце від неспинного стану занепокоєння.

Засвоєння знань про сьогодні набуває різкої суперечності під час планування можливого перебігу розмови з дітьми та вибору дидактичних матеріалів. Важливо зуміти організувати заняття про надскладну тему так, щоб вихованець не був занадто шокований чи наляканий натуралістичною оповіддю вихователя, а засвоїв новий матеріал з почуттям гордості за свою країну та її громадян. Необхідно створити сучасний план заняття для унаочнення вагомості любити свою державу та поважати її суверенність, що призведе до сприятливих наслідків розвитку особистості та громадянина України. Уміло окреслений навчальний арсенал сформулює позицію дитини про патріотичні цінності, пришвидшить соціалізацію, розуміння дієвості державного апарату, сприяє початковому усвідомленню вагомості зацікавленості оточенням і перебігом подій в країні.

Дискусійним є питання доцільності інформування дітей дошкільного віку про воєнні події. Так, науковці з галузі психології радять утриматись від повідомлень про екстремальну ситуацію в країні та використовувати менш травмувальні пояснення нових реалій. Часто батьки, намагаючись врятувати дітей від усвідомлення небезпеки, вигадують історії для збереження здорової психіки дитини: звуки вибухів – грім, гуркіт на вулиці – ознаки негоди, потреба спускатись до підвалу – можливість врятуватись від блискавки. Правильність такого підходу батьки мають визначити для себе, оскільки, дійсно, стійкість і врівноваженість дитини є цінним інструментарієм під час війни та її згубних наслідків. У такий спосіб можна захистити нестабільний психоемоційний стан дитини та запобігти передчасному дорослішанню, спричиненому відчуттям загрози [3, с. 112]. Проте вказані «замінники» реальності здатні спровокувати подальшу травму, яка неодмінно переросте у фобію грому чи надмірного шуму, що ускладнить життя у більш дорослому віці. До того ж дорослий, який приховує правду почне асоціюватись у дитини з джерелом брехні, яка рано чи пізно вийде назовні. Необхідно надати гідний приклад дитині в перші роки її життя, що батьки є пристанищем чесності та безпечним місцем під час будь-якої катастрофи.

Для полегшеного процесу усвідомлення сьогодення варто обмежити та фільтрувати інформацію, яку може сприйняти дитина. Не є правильним обговорювати з вихованцем перебіг фронтових дій чи разом переглядати фрагменти інформаційного марафону. Незнайомі слова чи кадри, що занадто не відповідають віку, можуть травмувати, закріпити почуття сталої тривоги та страху, що також буде результатом реакції дорослого на побачене. Для більш коректного висвітлення війни можна розподілити персоналії війни на звичні поняття «добро» і «зло» та виключити з можливого сценарію бесіди кількість постраждалих і критичність ситуації на деяких українських територіях. Діти дошкільного віку є повноправними членами суспільства, які мусять бути зорієнтовані в бік патріотичного настрою, тому забезпечення їх безпечним контентом про навколишнє середовище є правильним підходом у вихованні свідомого громадянина [1, с. 131].

Для кожної родини з дітьми та педагогів немає єдиної поради для кращого способу повідомлення про скрутне становище в країні чи доцільності в цьому поясненні взагалі, обравши спотворення реальності заради психоемоційної загартованості. Проте існують базові рекомендації фахівців, які уможливають пережити непростий період з мінімальними втратами для психіки. Так, не слід вигадувати примітивні «замінники» реальності, що призводять до появи майбутніх страхів, а правдиво пояснити ситуацію у спрощеній формі задля адекватного засвоєння її дитиною [2, с. 25]. Доречним буде використання казкової форми з націленістю на справжність, що дозволить активізувати дитячу увагу та сприяє ефективному опануванню змістової наповненості. Орієнтовний перебіг розмови можна представити у такий спосіб:

1. Зберігати власний спокій під час розповіді з метою запобігання напруги та дитячого розуміння критичності представленої ситуації, що може

нівелювати всі наступні кроки оповіді. Дорослий, який не в змозі переконати дитину, не є продуктивним нормалізатором її психічного стану.

2. Використати споконвічну опозицію «свій/чужий» для розуміння дитиною порушення меж країни з боку загарбників, які не мають ніяких прав на нашій території: «Прийшли *чужі* злодії (вороги, лиходії, зловмисники тощо) з *іншої* країни, щоб вкрасти *нашу* свободу та *наші* землі. А *наші* люди (захисники, громадяни, українці), які вмить кинулись захищати державу не дозволили їм здійснити цей напад, тому почалась війна».

3. Для деталізації розповіді можна використати порівняння з ситуацією, що трапляється під час звичайної дитячої гри, коли одна дитина може без дозволу вихопити іграшку іншої чи зруйнувати побудоване.

4. Пояснення гучних звуків чи навіть ударів поблизу місцезнаходження варто починати з погодженості з тим, що адресантом є ворог, який хоче нас налякати та спричинити паніку. Проте після кожного удару *наші* захисники подолують всі наслідки і навчать загарбників хорошим манерам.

5. Відсутність світла чи водопостачання має стати вказівкою для дитини про сумлінну працю наших працівників, які невпинно працюють над відновленням і нормалізацією звичного життя. Для дієвої реалізації цього плану необхідно заощаджувати світло, що сприятиме нашій перемозі.

6. Необхідність спускатись до сховища має стати обов'язковою реалією, що пояснюємо нагальністю убезпечення з метою результативної протидії українських героїв загарбникам, які хочуть зламати нашу впевненість.

7. Для дитини, член родини якої є учасником бойових дій, варто знати, що її рідна людина є героєм, що захищає всіх українців від смердючих злодюг. Потрібно час від часу повторювати, що він/вона неодмінно повернеться додому, коли спіймає і покарає кожного лиходія.

8. Останнім підсумковим етапом бесіди з дитиною має бути впливова зорієнтованість на обов'язкове завершення війни та перемога добра над злом. Мотивуємо це силою та мужністю українців та слабкістю ворога.

Загалом і батькам, і вихователям важливо говорити з дітьми будь-якого віку про Батьківщину не лише в контексті війни, але й у звичайній формі як вияв буденності. Влучне слово дорослого зуміє прищепити дитині любов до рідної країни, що допоможе у подальшому пережити страшні наслідки подій сьогодення. Так, основними завданнями батьків для подолання пригніченості є створення домашнього побуту, сприяння духовному та моральному клімату родини, сталий батьківський авторитет та спільні захоплення.

Вихователю закладу дошкільної освіти необхідно розуміти крихкість дитячої психіки та не транслювати свої переживання стосовно війни під час освітньо-виховного процесу. Не потрібно критикувати дітей за непомірні веселощі чи ігри, які означені як ті, що «не на часі», та зопалу підвищувати голос з метою довести важливість дистанційно поважати кожного захисника своїми виваженими діями. Війна може прийти в кожную домівку і вихователь не може знати, коли вихованець зіштовхнеться з наслідками згубних реалій, тому важливим є забезпечувати дитину позитивним настроєм, дозволяти їй

насолоджуватись дитинством, граючись в улюблені ігри та сміючись разом з іншими. Так, залякана й осоромлена дитина не є остаточним результатом навчання, яке набуває особливого значення в період воєнного стану як продовження звичного режиму життя.

Вихователь, що бере на себе відповідальність залучити дитину до світу державного різноманіття, має розуміти, що патріот – це не просто людина, яка на достатньому рівні володіє всіма необхідними знаннями чи висловлює схвальне ставлення до країни, це, перш за все, людина, яка доводить свою любов гідними вчинками і справами, виявляє співпереживання за рідну домівку й людей, які щодня захищають український добробут ціною свого життя. Для педагога головним завданням є не навчити «знати», а навчити «відчувати» любов і щире стурбованість за країну, що вважають вихідним продуктом виховання в закладах дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Вітвіцька А. Я., Бригадир М. Б. Як говорити з дітьми про війну, смерть і втрату. Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи. Матеріали конференції. Тернопіль. 2022. С. 130–133.
2. Кармазіна А. О., Фролова Н. В. Психологічні особливості емоційного стану дітей дошкільного віку в період екстремальної ситуації воєнного конфлікту. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. Науковий журнал. № 25. Львів. 2022. С. 23–26.
3. Лугова М. С. Війна очима дітей дошкільного віку: шляхи збереження психічного здоров'я в умовах стресу. Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'я збережувальної освіти (20 жовтня 2022 р.) / за загальною ред. проф. Бойчука Ю. Д. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 111–114.

ЧИГИРИНЩИНА У БОРОТБІ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Оксана МІНСЬКА,

*екскурсовод відділу «Суботівський історичний музей»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»*

«Біди не треба чекати – сама прийде до хати», – повчає народна мудрість. Весною 2014 р. біда прийшла до України: **14 квітня цього ж року виконував обов'язків Президента України Олександр Турчинов оголосив про початок антитерористичної операції із залученням Збройних Сил України.** Таке рішення було ухвалено після захоплення сепаратистами під керівництвом офіцерів спецслужб РФ українських міст Слов'янськ, Краматорськ і Дружківка. З того часу для українців стали звичними назви – АТО, гібридна війна, уповільнена агресія, яка 24 лютого 2022 р. перейшла у повномасштабний відкритий військовий напад Росії на Україну. Держприкордонслужба України повідомила, що Росія атакувала кордон України у п'яти областях (Луганській, Сумській, Харківській, Чернігівській та Житомирській),

зокрема з боку Білорусі, а згодом з боку окупованого Криму почала рухатись колона військової техніки до Херсонської області.

Як і у 2014 р., в перші ж дні повномасштабного військового вторгнення 2022 р. на захист своєї країни піднялися її захисники, які знайшли в собі мужність і сили дати відсіч потужному й підступному ворогу. На допомогу ЗСУ стали члени ТО, волонтери та звичайні громадяни України, невід'ємною частиною яких є і жителі Чигиринщини Черкаської області.

Оволодівши панікою та усвідомивши реальність, мешканці козацького краю почали самоорганізовуватись та долучатись до корисних і необхідних справ. Так, у Будинку культури м. Чигирин група ініціативних жінок та дівчат почали щодня плести маскувальні сітки для військових потреб. Таку ж ініціативу було підхоплено мешканцями сіл Рацеве та Тіньки [30]. Житель с. Медведівка Єрьомін Є. теж виготовив сітку понад 10 м, над плетіння таких сіток трудилися працівники філіалу «Холодний Яр» НІКЗ «Чигирин» (завідувач Легоняк Б. В.) та опорного закладу освіти вказаного села [36]. З інших сіл було передано необхідний матеріал.

За словами директора Чигиринського центру первинної медико-санітарної допомоги Ростислава Ременюка, з перших днів війни до нього надходила велика кількість дзвінків від жителів громади з пропозицією здати кров для наших захисників [34].

З початку окупації мешканці краю почали надавати посильну допомогу ЗСУ, зокрема фінансову: хто переказував кошти через банківські установи, хто готівку заносив старостам сіл або віддавали уповноваженій для цього людині. Так, Богдан Бреус, випускник Медведівської ЗОШ І-ІІІ ступенів, перерахував 10 тис грн.; для воїнів ЗСУ та постраждалим від війни дорослим і дітям України молода родина Володимира Дибенка виділила 5 000 грн., Сущенко Іван Іванович, житель с. Івківці, теж передав 5000 грн. для ЗСУ; мешканці Мельничанського старостинського округу Медведівської ОТГ передали 1500 тис. грн. та велику кількість продуктів; Церква Християн віри Євангельської – 3000 грн., Косян Н. – 500 грн, Стадник Л. – 500 грн., Вдовенко-Кислова Валентина із Канади перерахувала 10 000 грн. [21], уродженець с. Суботів Михайлюта Олександр – 30 тис. грн. [19]. «Фея тюльпанів» Віта Макарюк (с. Мельники) перерахувала всі кошти за вирощені квіти (14 395 грн.) для потреб ЗСУ на «байрактар» [2]. І це лише поодинокі приклади людської небайдужості.

Активним був відгук громадян на оголошені збори продуктів, засобів гігієни, медичних засобів для першої невідкладної допомоги. Спільними зусиллями жителів сіл Зам'ятниця та Деменці, і навіть Кракова (Польща), було зібрано 22 900 грн. на придбання м'яса та інших продуктів для приготування тушонки, салатів та каші для захисників та біженців! [13].

«Сьогодні (18 березня 2022 р. – О. М.) радіємо до неба, – пише на своїй сторінці у фейсбук Казначей Ірина, директор Медведівської ЗОШ І-ІІІ ступенів, – ще один наш харчовий вантаж (пальне надав Іванченко А., перевізник – Базик В.) поїде до частин воїнів ЗСУ Київського напрямку. Смачнучі пиріж-

ки із різними начинками (200 шт. Мельничанський ЗДО «Первоцвіт» (кер. Котова Л. В.); 150 шт. – опорний навчальний заклад) смакуватимуть наші героїчні воїни та постраждали від війни жителі окупованих територій. Два великих короба смачного печива, кексів від нашої малечі («ЗДО «Світанок», кер. Харченко Т.О.); тушонка, мівіна, сало із часником та ін., носки (Кобильник С.); численні смаколики від мами воїна (Лисенко Л.) відправила наша волонтерська група для чотирьох захисників Медведівської громади, які із першого дня війни героїчно захищають територію України.

Герої України – наші захисники, тримайтеся, рідні, Ви – кращі із кращих! Ми молимося за ВАС!» [29].

Мешканки с. Рацеве Людмила Стеблина та Ольга Сіренко виготовили оборонцям партію домашнього згущеного молока [24]. Силами Трушівської, Худоліївської та Красносільської громад лише за два дні 11 та 12 квітня 2022 р. виготовлено 340 бутлів (більше тонни!) борщової заправки для наших воїнів, а також спечено 570 пиріжків. Крім того, місцеві жителі також долучалися до збору продуктів для поранених солдатів військового госпіталю м. Черкаси: було зварено 700 вареників з вишнями, до яких місцевими пасічниками було виділено 12 літрів цілющого меду; два ящики смачних черешень; більше 200 кг молодої картоплі; 5 відер малосольних огірків та 45 кг свіжих огірків; 400 штук смачних домашніх яєць, а ще часник, цибуля, сало та зелень [26]. Пиріжки від холодноярських господинь завжди чекають на фронті. Тільки в квітні їх спечено і передано на передові майже 3 000 [31].

Директор ПрАТ «Боровицьке» Ганенко Сергій надав майже три тони риби на виготовлення консерви [25], над приготування якої два дні трудились мешканці с. Суботів: Мінська О., Довга Н., Скородід Ю., Савіцька Л., Комаренко В., Андрієнко О., Дмитришина С. та Дмитришин А., Бенда Н., Пашковська Л., Чернуха А., Сіверський С., Гугля О., Бевзенко О.

За сприяння депутата Черкаської обласної ради, директора ТОВ «НВФ «Урожай» Олександра Воскобойніка та заступника директора ТОВ «НВФ»УРОЖАЙ» Юрія Романчі, Чигиринська громада на потреби територіальної оборони та військовим ЗСУ отримала м'ясо курей від агрохолдингу МХП [12]. В соціальних мережах посипались звіти про пророблену роботу: «Лише тільки в Трушівцях жінки переробили 400 кг мяса та приготували 800 банок тушонки, яку готували вдома» [1]; «жителами села Тінки було зварено 625 банок тушонки та 80 банок солонини» [22]; «для підтримки військових Збройних Сил України жителі Новоселицького старостинського округу заготовили 1694 банки тушонки» [5]; «540 кг курятини майже за три години переробили жителі Вершацького старостату. Було виготовлено понад 1000 банок консервації... Заготівля тушонки не тільки з курятини, а й риби та телятини для наших воїнів-захисників, щоб вони були ситі. До цієї роботи активно долучилися сільські підприємці: телятиною забезпечив місцевий фермер Даум Валерій Людвігович, товстолобами – Парфенюк Олег Миколайович... На даний час вже виготовлено більше ніж 2000 банок» [8]; «жителі Суботова теж виготовили понад 1000 банок смачного продукту»; «540 кг курятини від МХП «Урожай» (73 кг передано в Голоківський СО); два каба-

на від «Золотоніський бекон»; близько 100 кг курятини (за сприяння старости Мироненка О.І.) , було перероблено жителями Медведівки в тушковане м'ясо, паштет, сало із часником» [15].

Спільно з ТМ «Наша Ряба» та за сприяння Олексія Горносталя (м. Київ) і Андрія Бондаренка (м. Київ), а також завдяки чітким організаційним діям Владислава Кукси (уродженець с. Суботів) вже кілька місяців безперервно триває процес виготовлення м'ясних консервів для воїнів. Саме Владислав Кукса об'єднав села Чигиринщини – Суботів, Медведівка, Мельники, Новоселиця, Головківка, Худоліївка, Рацеве, Вершаці, Галаганівка, Стецівка, які стали єдиним продовольчим фронтом з виготовлення провізії для військових. Відправляють свої смаколики тільки для ЗСУ на «нуль» з найкращими побажаннями.

Станом на липень 2022 р. мешканці сіл Чигиринщини виготовили 15 600 банок м'ясної консерви, яку відразу ж передано нашим оборонцям із 22 підрозділів Збройних Сил України і МВС, а також у Черкаський обласний клінічний госпіталь ветеранів війни [18], а саме:

- 54-та окрема механізована бригада імені гетьмана Івана Мазепи;
- 56-та окрема мотопіхотна Маріупольська бригада;
- 25-та окрема Січеславська повітрянодесантна бригада;
- 79-та окрема Десантно-штурмова бригада – з'єднання Десантно-штурмових військ Збройних Сил України;
- 57-ма окрема Мотопіхотна бригада імені кошового отамана Костя Гордієнка;
- 81-ша окрема аеромобільна бригада;
- 122-й окремих аеромобільний батальйон;
- Закарпатське військово-патріотичне об'єднання «Карпатська Січ»;
- 122 батальйон 113 бригади Територіальної оборони;
- 25-та окрема повітряно-десантна бригада;
- Краматорська МВС;
- підрозділ 93 Омбр «Холодний яр»;
- 115 –та окрема бригада територіальної оборони;
- 108-ма окрема територіальна бригада;
- 128-ма окрема гірсько-штурмова закарпатська бригада;
- 65-та окрема механізована бригада;
- 92-га окрема механізована бригада імені кошового отамана Івана Сірка;
- ДУК «Правий сектор»;
- 74 батальйон «Десна»;
- 30-та саперна бригада;
- 9-й полк оперативного призначення;
- 31-й окремих ремонтно-відновлювальний полк та ін. [18].

«А ще, – звітує Владислав Кукса на своїй сторінці в соціальній мережі, – в липні приготували й відправили на фронт першу досить велику партію каш з м'ясом, які варили у автоклавах. Вийшло 970 банок... Готуємо з гречки, булгуру, рису, пшениці та інших круп з додаванням часточки душі та любові до

наших захисників. Нашу продукцію скуштували десятки тисяч бійців, щоразу отримуємо найкращі відгуки та нові замовлення.

На початку діяльності для вивозу тушонки в зону бойових дій ми співпрацювали з волонтерськими організаціями, які забезпечували нам логістику та звітність. Також возили своїми силами та передавали продукцію через місцевих волонтерів.

Зараз ситуація змінилась, здебільшого я отримую запити від військових частин напряму. Приблизно дві третини розподілу йде безпосередньо туди. Тут вже й партії децю серйозніші. Якщо раніше на підрозділ видавалось 200–500 банок і таких підрозділів було багато, зараз партія в середньому 1,5–2 тис банок. Військові приїжджають в громади, забирають продукцію та розподіляють її на роти і взводи самостійно. Як я вже відзначив, все більше працюємо з військовими напряму. Це дало змогу розуміти їх потреби в харчовому забезпеченні децю ширше.

Завдяки громадам Суботова, Медведівки, Стецівки та Рацєве, окрім консервів, було зібрано та передано велику кількість фруктів, овочів, меду та інших смаколиків. Плануємо й надалі робити «повний бус» для захисників, а вони обіцяли нам побільше «хороших руских»...

Окрема подяка за фінансову та організаційну допомогу *Andrey Bondarenko Oleksiy Gornostal*. Як завжди, подяка за відмінну організацію виробництва на місцях *Vitaliy Lyakhovetskiy*, *Олександр Сабадаш*, *Ліна Бершачька*, *Віталій Сірий-Козак*, *Іра Казначей*, *Аліна Тяско*, *Віктор Наконечнюк*. Дякую *Світлиця «У пані Олі»* та *«Медова Садиба»* за активну участь в приготуванні, а *Надія Кукса*, *Yuliya Kuksa*, *Viesielova Lusy* за етикетки для каш. Дякую *Tania Omelchenko* за 1600 зібраних банок та *Andrian Hulevskiy* за їх доставку. Окрема подяка *Володимирові Ткачуку* та *Романові Бєвзенку* за постійну допомогу в розвантаженні та завантаженні всього необхідного. Можливо, когось не згадав персонально, проте ваші добрі справи не залишаться непоміченими. Ще раз всім причетним людям низький уклін! Навіть не думаємо зупинятись! Працюємо далі!» [32].

Були й певні складнощі щодо переробки курячого м'яса та риби, які полягали у недостатній кількості посуду, відсутності у перші тижні війни кришок для закатування та спецій у магазинах. Тож все необхідне жителі обох громад зносили з дому. Згодом волонтери з різних регіонів України почали пропонувати свою допомогу щодо виготовлення харчової продукції. Так, ТМ «Хатинка» (м. Чернівці) надали крупи та спеції, банки та інші необхідні товари придбали приватні підприємці та волонтери *Андрій Бондаренко*, *Олексій Горносталь* та *Владислав Кукса* [18].

Крім продуктів харчування, жителі Чигиринщини допомагають у придбанні багатьох необхідних на фронті предметів: військовий одяг, різні види транспортних засобів, військове приладдя та багато ін., конче необхідні на передовій лопати штикові й підборні, сокири, кирки та інші інструменти. Дякуючи співпраці з волонтерами *Ольгою Захарченко*, *Олександром Копійкою* (м. Черкаси) та *Романом Карамазіним* (Голландія), отри-

мали спальні мішки, каремати, термоси, засоби гігієни... [35]. Мешканці с. Вершаці проводили збір коштів для придбання сонячної батареї вартістю 9 тис. грн. [6], громада Рацівського старостинського округу придбала тепловізор [9], також була відправлена на Схід України плітоноско [10]. Мешканці Головківського старостинського округу збирали кошти на дрон вартістю 11 000 грн. З цією метою працівники Головківського БК організували благодійний концерт, під час якого глядачі мали змогу зробити свій внесок до благодійної скриньки [27]. На прохання командування військової частини А7015 громадяни Чигиринської ОТГ здійснили закупи 5 бензопил, 2 ноутбуки та паливно - мастильних матеріалів [33]. Приватний підприємець Олексій Горносталь та волонтер Владислав Кукса допомігли в доукомплектуванні окремих бійців 5 окремого штурмового батальйону [20]. На жаль, не всі родини мобілізованих на війну бійців мають фінансову можливість придбати якісну військову амуніцію. За словами речника волонтерської спільноти InformNapalm Михайла Макарука, комплект необхідних речей для українського бійця, який вирушає на передову коштує 32–35 тисяч гривень чи 1000 доларів. Мова йде про базовий набір, а залежно від індивідуальних побажань одягнутися на фронт може коштувати значно дорожче [28].

«У червні У Медведівській громаді, що на Чигиринщині, місцевий волонтерський пункт розпочав збір коштів на квадроцикл для одного з розвідувальних підрозділів ЗСУ. Сума, необхідна для цього – 112 тис. грн. Частину цих коштів було зібрано під час благодійного базару в с.Медведівка, який проходив 2 липня, на якому продавалися саджанці квітів (лілії, іриси, папороть, ромашки), а також пиріжки. ЗІБРАЛИ: 50 тис 273 грн. !!! , а від державного підприємства «Чигиринське лісове господарство» – декоративний посадковий матеріал для майбутнього міні-парку «Квіти воїнам», який буде висаджено у вересні 2022 року. Люди, ВИ – дивовижні! Ми мільйон раз дякуємо ВАМ:

ЗБІР №1 «Діти для перемоги: Литвин Назар» – 4050 грн;

ЗБІР №2 «Квіти воїнам» – 10151 грн;(Коломієць Л. – 1000 грн; Медведівський БК – 500 грн та ін) ;

ЗБІР №3 «Смаколики для воїнів» – 11466 грн (Сущенко І. (с. Івківці) – 1000 грн, Ткаченко Л. – 500 грн, Одинець Л. – 500 грн, 1000 грн від мельничанських жіночок і «Первоцвіту»та ін.) ;

ЗБІР №4 «Смаколики для воїнів» – 7218 грн.

БЛАГОДІЙНИКИ: кошти на рахунках волонтерів станом на 01.08.2022 – 3888 грн:«невідома» красива патріотка – 2000 грн; Гужвенко-Кобець Н. – 1000 грн та ін. добротворці;

Благодійні внески: родина Віталія і Олександра Нагаєвих –10000 грн.; Кобильник С.– 1000 грн, Спасібіна Л. – 1000 грн., родина Вакуленків – 1000 грн., випускники 2022 року – 500 грн .

Та що б ми без ВАС:

Акція «Смаколики для воїнів» – найкращі пекарі: опорний заклад освіти, СПДО «Первоцвіт», Базик Л. (с. Медведівка), Завірюха Л. та Канівець Л. (с. Мельники);

Акція «Квіти для воїна» – квітникарі-професіонали: Стадник Л., Сущенко В., Кобильник І., Довгопола Л., Кобильник О., Зубенко Л.», – звітує на своїй сторінці відомої соцмережі Ірина Казначей [3].

Відбувся збір коштів на придбання ліків для наших захисників із 104 окремої автомобільної бригади на суму 11380 грн. [7].

Міський голова Віктор Харченко від імені Чигиринської громади разом із головою Черкаської районної державної адміністрації Валерією Бандурко передали нашим землякам-чигиринцям автомобіль, який слугуватиме їм на передовій. Транспортний засіб... придбано за кошти, які зібрані спільними зусиллями працівників відділу соціального захисту Чигиринської міської ради, Чигиринського центру первинної медико-санітарної допомоги, відділу освіти, культури, туризму, молоді та спорту Чигиринської міської ради, Чигиринської міської ради та КНП «Чигиринська багатопрофільна лікарня» [14].

Відрадно констатувати факт високої патріотичної позиції дітей Чигиринщини, які також долучаються до підтримки наших захисників, беручи участь в різних волонтерських заходах: 23 червня 2022 р. учні Чигиринського опорного ЗЗСО разом із вчителькою образотворчого мистецтва Оленою Черноус взяли участь у акції «Подарунок захиснику», яку організували працівники НКЗ «Чигирин». Діти з великим задоволенням розмалювали футболки патріотичними малюнками, які разом з іншою волонтерською допомогою відправлені на передову нашим захисникам. Також, щоб підняти бойовий дух нашим бійцям, учні навчального заклад постійно передають на передову свої малюнки [16]. Учні Трушівського навчально-виховного комплексу I-III ступенів збирали кошти на овочі для виготовлення борщової заправки [26]; семикласник Назар Литвин (с. Головкивка) продав вирощені власноруч кролі (400 грн.) і спільно із коштами своєї родини придбав термобілизну, футболки, лопати, ножовки [2]. Дві учениці НВК I-III ступенів № 3 м. Чигирин своїми рученятами плели вироби з бісеру і продвали їх в мікрорайоні Новий Чигирин, а виручені кошти в сумі 474 грн. 30 коп. вони принесли до храму Св.Миколая і передали їх на потреби ЗСУ [23].

Активну допомогу надають мешканці Чигиринщини, які тимчасово перебувають за кордоном. Вони постійно перераховують кошти, передають необхідні речі та медикаменти: Щецинське об'єднання українців м. Щецин (Jan Sygnuk), м. Познань (Зубенко О., Довгополий В., Довгопола С. та ін.), Стадник О. (м. Гданськ), Юдіна Тетяна (Німеччина), Іщенко В. (Чехія) та інші [4].

Уродженка с. Суботів Черкаської області Олеся Гугля, яка на даний час перебуває в Польщі, м. Познань, завжди повторює, що *«світ наповнений прекрасними людьми, і якщо ти один з них, то ніколи не залишишся наодинці зі своїми турботами»*. Вона розповіла про окремий епізод своєї допомоги [17]. Нею було зібрано 1850 злотих, гуманітарку і знайдено пункти, де також чекала гуманітарна допомога для транспортування з Польщі на авто, закупленому о. Володимиром (Гладковський Володимир Геннадійович, благочинний Чигиринського району Черкаської області) для потреб ЗСУ. *«Чесно кажучи, те, що мені вдалося зробити – це взагалі нічого в порівнянні із тим, що кожного дня роблять люди, які постійно займаються волонтерством. Але я*

отримала неймовірне задоволення – я виконала завдання, яке для мене було обов'язком виконати, і ... все вийшло!» [17].

Мешканці громад Чигиринського краю допомагають не лише ЗСУ, а й жителям громад та міст, які постраждали від збройної агресії російського окупанта. «Чим далі, тим більше розумію, що Україна - це не територія, це – люди! Душевні, сильні, несамовиті, розкішні!!! – ділиться роздумами відома волонтерка Яна Майборрода. – І ця війна зводить мене з українцями, які кожного дня створюють історію. Не можу вам передати всю щирість цих людей. Вклоняємося кожному жителю Чигиринщини, які готують, пакують, піклуються» [11].

Звісно, не можна описати всієї допомоги, яку надали звичайні жителі Чигиринської та Медведівської ОТГ – вона титанічна та безперервна.

Все ж, прикро визнавати той факт, що не всі мешканці Чигиринщини вважають за потрібне вважать за потрібне підтримувати ЗСУ: дехто мовчки спостерігає за зусиллями небайдужих земляків, а є й такі, які відкрито висловлюють своє незадоволення у необхідності підтримати матеріально захисників нашої держави, зайнявши позицію – «моя хата скраю». Але, на жаль, війна триває... І наш спільний обов'язок – щодня дбати про те, щоб допомогти обороні, допомогти ЗСУ тим, чим можемо, і так, як треба.

Список використаних джерел

1. Буде смачно... URL: <https://www.facebook.com/trushivtcischool/> (дата звернення 10.10.22)
2. Війна змінила і об'єднала всіх... URL: <https://www.facebook.com/profile>. (дата звернення 01.10.22)
3. Все змішалось сьогодні... URL: <https://www.facebook.com/profile> (дата звернення 01.06.22)
4. Десята поїздка у сімнадцятий день війни... URL: <https://www.facebook.com/profile> (дата звернення 25.05.22)
5. Для підтримки військових... URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100048864766378> (дата звернення 02.09.22)
6. Доброго дня, дорогі жителі!... URL: <https://www.facebook.com> (дата звернення 10.10.22)
7. Дорогі друзі! Оголошено збір... URL: <https://www.facebook.com/MedvedivskaOTG> (дата звернення 25.05..22)
8. Допомагаємо, як можемо... URL: <https://www.facebook.com> (дата звернення 17.04..22)
9. Друзі!... URL: <https://www.facebook.com/profile> (дата звернення 10.10.22)
10. Дякуємо за допомогу... URL: <https://www.facebook.com/profile> (дата звернення 22.08.22)
11. Жителі Чигиринщини продовжують годувати бійців... URL: <https://www.facebook.com/profile.php?> (дата звернення 25.05.22)
12. За сприяння депутата ... URL: <http://chigirinskaotg.gov.ua/diakuiemo-za-pidtrymku/> (дата звернення 17.04.22)
13. Замятниця – наше село! URL: <https://www.facebook.com/groups> (дата звернення 10.10.22)
14. Землякам-чигиринцям, які боронять нас на сході України, передали автомобіль. URL: <http://chigirinskaotg.gov.ua> (дата звернення 01.10.22)
15. І буде перемога... URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100016862861749> (дата звернення 01.11.22)
16. Креативні художники))) URL: <https://www.facebook.com/profile> (дата звернення 01.11.22)
17. МПДА – Гугля Олесь Вікторівна, 1994 р.н., уродженка с.Суботів Черкаської області
18. МПДА – Кукса Владислав Владиславович, 1990 р.н., уродженець с.Суботів Черкаської області.
19. МПДА – Михильюта Наталія Миколаївна, 1950 р.н., мешканка с. Суботів Черкаської області

20. МПДА – Прохач Надія Василівна, 1988 р.н., мешканка с.Суботів Черкаської області
21. Ми всі: і ті хто із зброєю в руках. URL :<https://www.facebook.com/profile.php?id=100016862861749>_(дата звернення 15.06.22)
22. Не словом, а ділом! URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id> (дата звернення 17.04.22)
23. Ось ці прекрасні дівчатка... URL: <https://www.facebook.com/volodumur.gladkovskuj>_(дата звернення 12.07.22)
24. «Підпільний цех». URL: <https://www.facebook.com/profile>_(дата звернення 22.08.22)
25. ПОДЯКА ЗА ЩИРУ ДОПОМОГУ... URL: <https://www.facebook.com/chigirinskaotg.gov.ua/>
26. Разом до перемоги... URL: <https://www.facebook.com/trushivtcischool> (дата звернення 28.08.22)
27. Разом ми сила!... URL <https://www.facebook.com/profile>_(дата звернення 18.07.22)
28. Скільки коштує одягнути українського воїна? URL: <https://www.youtube.com/watch?v> (дата звернення 01.07.22)
29. Сьогодні радіємо до неба... URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100016862861749> (дата звернення 15.09.22)
30. У Будинку культури жінки самоорганізувалися... URL: <https://www.facebook.com/chigirinskaotg.gov.ua/>_(дата звернення 02.09.22)
31. Українці... До війни про нас мало хто знав... URL: <https://www.facebook.com/people> (дата звернення 20.10.22)
32. Ухх, скільки всього ми зробили... URL: <https://www.facebook.com/vladislav.kuksa>_(дата звернення 01.10.22)
33. Черговий вантаж... URL: <https://www.facebook.com/chigirinskaotg.gov.u> (дата звернення 01.11.22)
34. Шановні чигиринці! URL: <https://www.facebook.com/remrost>_(дата звернення 10.06.22)
35. Ще один день для нашої перемоги! URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100016862861749> (дата звернення 15.07.22)
36. Як і всі українці, ми не ведем лічбу... URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100016862861749> (дата звернення 28.08.22)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЧИГИРИНЩИНІ НА ПРИКЛАДІ РОДИНИ КУКСИ

Мирослава СИРОВАТКА,

*учениця 9 класу Вершацької філії Чигиринського ліцею № 2
Чигиринської міської ради Черкаської області*

Ірина ЯКОВЕНКО,

*вчитель історії Вершацької філії Чигиринського ліцею № 2
Чигиринської міської ради Черкаської області*

Коли дев'ять років тому російська вража сила посунула війною на Донбас, нашому війську кинулась допомагати велика кількість волонтерів. Допомогали, чим могли, бо тогочасна армія потребувала всього. Відтоді пройшли роки, українське військо зміцніло. Проте повномасштабна війна змусила багатьох людей знову опинитись у скрутній ситуації. Окрім допомоги держави, на поміч прийшли волонтери. Сотні тисяч людей приєдналися до волонтерського руху: допомагають у гуманітарних штабах, плетуть маскувальні сітки, закупають амуніцію тощо. Сьогодні волонтери сприяють перемозі України та збереженню її державності, не чекаючи за це винагороди.

Сьогодні, в часи надзвичайно гострих внутрішніх і зовнішніх викликів для України, питання волонтерства і патріотизму стали своєрідним індикатором нашої людяності, моральності та цивілізованості. Самі поняття «волонтерство» і «патріотизм» сьогодні багато в чому сприймаються як синоніми, як органічні складові сучасного суспільно-політичного життя, – «Хто, як не я?».

Від початку війни десятки тисяч людей в Україні частково або повністю змінили свої мирні професії. Окрім свого основного заняття – вони стали волонтерами. Уродженець с. Суботів на Чигиринщині – Владислав Кукса – працює в сфері ІТ. Коли розпочалася війна, просто не зміг сидіти, склавши руки. Питання війни на території України бентежило його ще з 2014 року, але до активних дій він приступив з початку повномасштабного вторгнення. «А як інакше? Чи ж можна було сидіти і нічого не робити? Тому почав організовувати гуманітарну підтримку для воїнів ЗСУ. Поїздки на фронт залежать від запитів бійців, в середньому два рази в місяць. Є базові речі, які завжди потрібні нашим бійцям. Спочатку ми займалися харчовою темою – забезпечення продуктами наших захисників. Згодом цей список значно розширився. На території Чигиринської ОТГ Владислав знайшов своїх однодумців, людей, яким також не байдужа доля наших захисників – це Мирослава Федорчук, Євген Коваленко, співпрацює з організаціями «Янголи Миру», «Велика родина», «Нове життя». Знайшли однодумців не лише в Україні, а й в усьому світі. 500 кг парафіну від польських друзів, стеарин для виготовлення окопних свічок, генератор від британських знайомих отримали останнім часом. Дрони, тепловізори, амуніція, сухий спирт, речі для військових медиків, теплий одяг, ковдри, фільтри для води, аптечки – все це необхідне воїнам. Ситуація на фронті часто змінюється, в одному місці може бути все добре, всього вдосталь, а через декілька днів можуть настати зміни в протилежний бік. Раніше багато попиту було на харчову продукцію, а зараз попиту на продукти харчування стало значно менше. Держава стала краще забезпечувати бійців. Впливає і сезонність на запити бійців. Веземо захисникам насамперед те, що вони просять. Організуємо такі поїздки швидко, але – ґрунтовно, до замовленого бійцями додаємо, як правило, ще й продукти тривалого зберігання, смаколики, домашні страви, випічку, фрукти. Тобто, все те, що стає приємним і смачним доповненням до щоденного меню фронтовиків. Бійці на бойових позиціях не страждають від нестачі харчів, але свіжі домашні та магазинні продукти їм там дуже доречні» [2].

Краматорськ, Курахове, Костянтинівка, Торецьк, Покровськ, Слов'янськ, Куп'янськ, Ізюм, Лиман, Святогірськ – це далеко не всі населені пункти, в які їздив Влад з гуманітарною допомогою. *«На саму передову ми не їздимо, лише поодинокі волонтери проходять спеціалізовану підготовку, для цього треба спеціальна техніка, щоб доїхати на передові позиції. Щоб привезти продукти харчування чи необхідні речі, не обов'язково їхати прямо на позиції. Ми приїжджаємо до бійців за 10–20 кілометрів, потім вони приїжджають до нас і забирають все необхідне. Наш маршрут – близько десяти позицій. Допомогти*

відразу всім просто не можна, тому доводиться фокусуватися на якихось певних підрозділах. Бійці радіють допомозі, що до них хтось приїжджає, але найбільше тому, що до них є якась увага, що про них не забули. Коли їдеш з гуманітарною допомогою, треба морально налаштуватися, бо в дорозі бувають різні випадки, готуємося до гіршого, але якщо вдало розпланувати поїздки, можна обійтися без екстремальних ситуацій. Трапляється, що виходив з ладу автомобіль, доводилося ремонтувати. Якщо зовсім не спати, бути постійно за кермом, можна за добу справитися. Якщо були більші маршрути, то були в дорозі чотири доби, доводилося ночувати в бліндажах. За цей рік я особисто змінився, змінилося коло моїх друзів та знайомих, переформувалося коло спілкування. Є бійці, з якими ми вперше бачимося, а є давні друзі, з якими можна поговорити... Що мене надихає? Віра в перемогу! Ви ж насправді допомагаєте не бійцям, а собі. Якщо кожен з нас хоче, щоб швидше закінчилася війна, треба робити все можливе, щоб так сталося!».

Владислав Кукса разом зі своїми однодумцями є ніби своєрідним сполучним місточком між звичайними людьми, які хочуть щось робити добре, але не завжди знають, звідки почати, та воїнами ЗСУ, яким так потрібна наша допомога і підтримка. Сторінка Владислава у Фейсбук – це суцільний фотозвіт з його роботи. Тут можна простежити історії десятків, а може й сотень поїздок на Схід.

Мама Владислава Кукси – відома краєзнавиця Черкащини, дослідниця історії Церкви Святого Пророка Іллі в селі Суботів – Надія Василівна Кукса. Основна сфера її наукової діяльності – історичне краєзнавство, пам'яткознавство, етнографія, музейна педагогіка, туристсько-екскурсійна робота. Вона є автором і співавтором понад 360 статей, історичних розвідок, публікацій. Але з лютого 2022 року Надія Василівна обрала для себе ще один, не менш важливий вид діяльності – допомога ЗСУ.

«Відразу після початку повномасштабного вторгнення в Чигиринській ОТГ почали виготовляти тушонку, наша сім'я теж брала участь у переробці м'яса та риби на консерви, – пригадує Надія Василівна. Потім все це припинилося. Мій син – Кукса Владислав Владиславович – на той час був у с. Суботів, працював дистанційно, почав шукати шляхи для продовження виготовлення консервації для ЗСУ. Спілкуючись з бійцями, ми дізналися що вони потребують продуктів харчування, особливо тих, які довго зберігаються. Син звернувся по допомогу до однієї з провідних агропромислових компаній України, що спеціалізується на виробництві курятини. Вони не відмовили і почали давати м'ясо для виготовлення консерв: 2 т за раз. Консерви робили жителі кількох сіл – Суботів, Вершаці, Рацево, Новоселиця, Медведівка, Галаганівка, Стецівка. У кожному селі були ініціативні групи, саме тримаючи з ними зв'язок, домовлялися про подальші дії з переробки м'яса. Я особисто зверталася до своїх знайомих, колег, вчителів, шукала людей з небайдужим серцем. Після виготовлення перших партій, коли пішов розголос, всі дізналися, що реально все це відправляється хлопцям на передову, це спонукало ще більше людей долучатися до нашої спільної справи. Два рази на місяць привозили по

2 т м'яса, з нього в середньому виходило близько 4000 півлітрових банок готових консерв. Постає необхідність у банках, добре, що знайшлися спонсори, які виділяли кошти на їх закупівлю. Проте підприємство, що постачало м'ясо, відмовилося це робити. Самотужки закуповувати м'ясо у нас не було можливості. Тому вирішили спробувати виготовляти каші, адже м'яса сюди треба трохи менше. Розпочинали з невеликої кількості – 10 кг крупи. Коли побачили, що у бійців є попит на неї, розширили виробництво. Спочатку закупили 500 кг крилець, згодом перейшли на стегенця. Беремо 500 кг, нам їх вистачає десь на 1,5 місяці для приготування каш. За весь період ми виготовили 27 тисяч банок тушкованки, вісім тисяч банок каш із м'ясом, всі ці банки вже давно у бійців. Возили їх чигиринські волонтери, волонтери з сусідніх областей, приїжджали і самі бійці. Але віддаємо лише перевіреним волонтерам, яких рекомендують самі бійці. Ділимося консервами з жителями Чигиринщини, які приходять у відпустки. Хтось може взяти 40 банок, дехто 400. Ще до визволення Херсонщини приїжджали до нас бійці і з південного напрямку, ми також давали їм приблизно 2000 баночок. Ми нікому не відмовляємо. На жаль, бажаючих виготовляти каші виявилось не так багато, як хотілося б. М'ясні консерви виготовляли всі разом, а потім лише розбирали додому, щоб зварити в автоклавах. А каші значно зручніше виготовляти вдома, невеликими порціями, тому бажання в багатьох зникло. 1 січня 2023 року ми отримали нове приладдя, яке буде допомагати при пакуванні каші для наших захисників. Перед цим заготовляли в скляних банках, але це було не зовсім економічно, бо ж банка займає значно більше місця. Реторт-пакети – відмінна альтернатива звичним консервним банкам, склу і іншій упаковці. Вони можуть використовуватися в якості «сховища» для консервованої продукції. Реторт-пакетів в автоклав вміщається більше. Наприклад, у автоклав на 45 банок можна вмістити 60 пакетів. За день в середньому виготовляємо 100 пакетів. Кожен пакет – 350–450 гр. каші. За січень-лютий 2023 року ми виготовили приблизно 4000 тисячі пакетів каш. Спочатку було важко, а потім звикли, тому намагаємося не пропускати жодного дня. Варимо, не зважаючи на свята, дні народження, витрачаємо приблизно чотири години в день на приготування консерв. За період з травня 2022 року можливо днів 5 ми пропустили. Неодноразово ловили себе на думці, що каша для бійців виходить набагато смачніша, ніж собі. Навіть коли вимикало світло, ми намагалися підлаштуватися – варили у автоклаві на газу. Наш односелець, який на передовій, дуже любить капустяк, тому на його день народження вирішили зробити йому сюрприз – виготовили партію його улюбленої страви і передали на позиції. Жителі села Рацево нині працюють над різними варіаціями меню. Гороховий суп, борщ, голубці, тушкова картопля, плов вносять новизну в «меню війни». Всі ці страви приготовані в реторт-пакетах. Придбали вакууматор. Пакування – надійне, продукти займають менше місця. Запити від хлопців на таку їжу є постійно. Окрім виготовлення каш, займаємося виготовленням енергетичних сумішей з горіхів та меду. Не одну сотню кілограмів меду ми розфасували. Нам приємно, що наша продукція користується попитом, відбою від замов-

лень немає. Дивлячись на фото наших бійців, чуючи слова подяки, просто не дозволяємо собі зупинятися. Всі бійці – мені, як діти, я співчуваю і водночас захоплююсь ними. Британські волонтери подарували нам генератор, щоб виготовлення каші не припинялося, навіть коли вимикають світло. Восени черкаське телебачення зняло невеличкий сюжет про нашу волонтерську діяльність, цей сюжет спрацював нам на користь [1]. Знайшлися люди, які виявили бажання допомагати нам крупами. Відомий волонтерський центр з Харківщини запропонував нам допомогу крупами, спочатку привезли нам 300 кг крупів, а згодом вони виділили 900 кг, згодом ще 300 кг. Знайомі приносять смалець для засмажки. Використовуємо перлову, пшеничну крупу, ячну, рису, гречану, булгур. Зараз закупаємо пакети і овочі. Приємно відмітити, що й відомі краєзнавці Чигиринщини не залишилися осторонь. Олександр Солодар дав нам велику кількість гречки та рису. Улюбленим заняттям моєї колеги Віти Макарюк є вирощування тюльпанів. У березні 2022 року всі кошти з продажу цих квітів вона витратила на донат для ЗСУ. Нині вона активно займається виготовленням енергетичних батончиків для воїнів» [3].

Подружжя Надії та Владислава Куксів разом з їх сином – Владиславом – згуртувало навколо ідеї допомоги воїнам ЗСУ всіх небайдужих мешканців громади. Вони не прагнуть якогось визнання чи популярності, не називають себе волонтерами. Їм за честь допомогти нашим захисникам на своєму фронті. «Ми робимо все, щоб наша продукція була смачною, – додає Надія Кукса. – М'ясо, крупи, сіль, приправи, запашна засмажка – все по рецептурі. Робимо усе з душею і вірою в Перемогу. Дуже хочемо, щоб наші захисники були ситими і сильними. Працюватимемо для них стільки, скільки буде потрібно. Хочеться зробити більше й більше, тому що ми бачимо, як до нас приїздять прямо з передової хлопці. Вони забирають нашу продукцію, дякують нам, а ми їм безмежно вдячні за те, що вони роблять» [4].

Кожен хоче бути корисним, кожен докладає максимум зусиль і кожен мріє про перемогу та мир. Хоча у нас не чути пострілів, війна не закінчилася, хлопців треба підтримувати. Всім нам не повинно бути байдуже, що зараз відбувається в Україні. Хочеться відчувати себе бодай чимось корисним. Це дає сили дочекатися перемоги. Слава Україні! Слава українським волонтерам! Дякуємо за вашу сумлінну працю, за добро і допомогу, за те, що не стоїте осторонь! Ви – надійний тил для наших захисників!

Список використаних джерел

1. Зробили понад 30 тисяч консервів: жителі сіл об'єднались, аби нагодувати бійців [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://suspilne.media/327794-zrobili-ponad-30-tisac-konserviv-ziteli-sil-obednalis-abi-nagoduvati-bijciv/>
2. Матеріали польових досліджень автора (далі – МПДА) – Записано від Кукси Владислава Владиславовича (1990 р.н.), який проживає в місті Київ. Березень 2023 р.
3. МПДА – Записано від Кукси Надії Василівни (1965 р.н.), яка проживає в селі Суботів Черкаської області. Лютий 2023 р.
4. Як в Суботові кашу для військових варили [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=rOwCPqgWAAw>

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОГО КРАЮ

АКАДЕМІК ПЕТРО ТРОНЬКО І ЧЕРКАЩИНА

Василь МЕЛЬНИЧЕНКО,

*кандидат історичних наук, професор кафедри археології
та спеціальних галузей історичної науки*

*Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,
заслужений працівник культури України,
голова Черкаської обласної організації НСКУ (2001–2021 рр.)*

«Академік Петро Тронько – видатний оборонець національної спадщини». Під такою промовистою назвою у 2021 р. побачила світ книга, у якій зібрані статті і документи про академіка, Героя України Петра Тимофійовича Тронька. Саме від цієї надзвичайно вдало підібраної назви книги хотів би відштовхнутися, розкриваючи тему «Академік Петро Тронько і Черкащина».

Постать Петра Тимофійовича Тронька посідає особливе місце в історії пам'яткоохоронної роботи в Україні. За його ініціативою та безпосередньою участю створювалися музей-заповідник запорозького козацтва на Хортиці, музей народної архітектури та побуту України в Пирогові, музей Другої світової війни, відтворення у Києві пам'яток часів Русі-України – Золотих воріт, ансамблю Михайлівського Золотоверхого монастиря, Успенського собору Києво-Печерської лаври та багато інших об'єктів національної культурної спадщини України [1, с. 27–36]. До того слід зазначити, що ця робота велася у похмурі часи компартійної ідеології.

У багатогранній та надзвичайно насиченій державницькій, науковій та громадській діяльності П. Т. Тронька особливе місце посідала Черкащина, де народився і де знайшов свій вічний спочинок великий син українського народу Т. Г. Шевченко. Шевченківські місця приваблювали Петра Тимофійовича не тільки своєю святістю, а й почуттям високої відповідальності за їх охорону і збереження у належному стані.

Його любов і глибока шана до Шевченка особливо проявилася, коли він обіймав високі державні посади. Зокрема, будучи заступником Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронько доклав чимало зусиль для гідного відзначення славних ювілеїв Кобзаря – 100-річчя від дня смерті (1961) та 150-річчя від дня його народження (1964). Часто виїздив у місця, пов'язані з життям і діяльністю поета – Звенигородку, Корсунь, Черкаси.

Та найчастіше він бував у Каневі. Завдяки його ініціативі і наполегливості в Україні вперше так широко відзначалися ювілеї Кобзаря. Зокрема, 29–30 травня 1964 р. в Києві відбувся Міжнародний форум діячів культури, присвячений 150-річчю з дня народження Т. Шевченка. У ньому взяли участь письменники, художники, вчені із 43 зарубіжних країн, офіційна делегація ООН з питань освіти, науки і культури. А 31 травня учасники цього представницького форуму разом з учасниками об'єднаного пленуму правління Спілок

письменників СРСР та УРСР прибули до Канева. Тут їх гостинно зустрічали черкащани і посланці усіх областей України. Під звуки безсмертного Шевченкового «Заповіту» гості піднялися до могили поета, хвилиною мовчання вшанували його світлу пам'ять.

А потім у Шевченковому гаю, що поруч із могилою поета, висадили 150 пам'ятних дубків на відзнаку 150-літнього ювілею Великого Кобзаря. Серед тих, хто садив ці деревця, був і Петро Тимофійович Тронько (це засвідчує документальна світлина в експозиції музею Кобзаря на Тарасовій горі). На ній Петро Тимофійович лишає автограф на етикетці до висадженого дубка. Поруч із ним стоїть канадський письменник, голова виконавчого комітету Товариства об'єднаних українців Канади Петро Кравчук [2, с. 2].

До відзначення Шевченківських дат на об'єктах Черкащини, пов'язаних з іменем Кобзаря було виконано значний обсяг пам'ятко-охоронних, будівельних та опоряджувальних робіт, якими особисто опікувався П. Т. Тронько. У 1961 і 1964 рр. в Каневі, селах Моринцях, Шевченковому і Будищах окрім меморіальних, було споруджено чимало соціально-побутових об'єктів – магазинів, їдалень, готелів. За рівнем забудови і благоустрою Моринці у 1970 р. визнано одним з найкращих сільських населених пунктів СРСР [3, с. 2].

У контексті відзначення шевченківських дат видається цікавим лист П. Т. Тронька на адресу першого секретаря ЦК Компартії України П. Ю. Шелеста від 6 лютого 1964 року. У ньому зазначено, що «на адресу Верховної Ради УРСР, Республіканського урядового ювілейного комітету надходять клопотання від трудящих, діячів літератури і мистецтва, громадських організацій про необхідність перейменування Черкаської області на Шевченківську область із залишенням за обласним центром його колишньої назви «місто Черкаси». Аналогічні просьби надійшли від Черкаського сільського обкому партії та Черкаського сільського облвиконкому. Вважаю, що ці пропозиції заслуговують на серйозну увагу і їх слід підтримати».

Підготовлений лист аналогічного змісту за підписом П. Ю. Шелеста був направлений М. С. Хрущову. Про наслідки його розгляду невідомо. Ймовірно, що він не був розглянутий позитивно із-за ідеологічних міркувань, або ж «загубився» в апаратних інстанціях і не потрапив до адресата, якого невдовзі було усунуто від посади [7, с. 12–13].

Вже не перебуваючи на посаді заступника голови уряду, П. Т. Тронько, як голова Українського товариства охорони пам'яток історії і культури (УТО-ПІК), продовжував займатися упорядкуванням шевченківських місць на Черкащині. У 1980-х рр. товариство виділило для цього 597 тис. крб. [4, с. 67].

Наприкінці 1980-х рр., коли вирували пристрасті навколо промислового будівництва в охоронній зоні ландшафту Шевченківського заповідника, до депутата Верховної УРСР по Канівському виборчому округу П. Т. Тронька 26 жовтня 1988 р. звернулася група працівників канівського заводу «Магніт» з проханням допомогти припинити будівництво у заповідній зоні.

Він ініціював створення спеціальної депутатської комісії Верховної Ради, яка вивчила матеріали канівського конфлікту і дійшла висновку, що ніякого будівництва на лівому березі Дніпра навпроти Шевченкової могили не повинно бути. Таку ж думку висловила й експертна комісія Академії наук УРСР.

На сесії Верховної Ради 11 листопада 1988 р. П. Т. Тронько рішуче поставив вимогу про внесення питання у порядок денний сесії. «Мова йде, – наголошував він, – про конкретне питання... Іде мова про грубе порушення законодавства. Вони не слухають ні вказівок вищестоячих органів, прямо скажемо, ні Центрального комітету, у тому числі, ні Комісії, яка зробила висновки про те, що це беззаконня, про те, що це спотворює національну культуру, ландшафт і т. д. І зараз я чув, що ніяких рішень немає.

Так от, ми просимо уряд припинити це беззаконня, припинити будівництво, віднайти можливості, щоб перенести будівництво цієї зони в інше місце, а не під Шевченковою горою. От про що йде мова» [5, с. 140]. Бюрократична система ще певний час чинила опір, але все таки 5 травня 1990 р., нарешті, було прийняте розпорядження Ради Міністрів УРСР про припинення будівельних робіт [6, с. 532].

У своїй державній і громадській діяльності Петро Тимофійович велику увагу приділяв й іншим історичним місцям Черкащини, зокрема славній своїми державницькими традиціями Чигиринщині, де давно назріла необхідність створення історико-культурного заповідника. На той час єдиною пам'яткоохоронною установою на Черкащині був заповідник у Каневі, який на державному рівні комплексно займався охороною, дослідженням та популяризацією історико-культурних пам'яток на включеній до заповідника території.

Однак до 1991 р. вирішення питань про створення історико-культурних заповідників заходило в глухий кут, оскільки тодішнє компартійне керівництво України, особливо в період так званої «маланчуківщини», розглядало їх як осередки націоналізму, що складав загрозу існуванню тоталітарної системи.

Незважаючи на це, П. Т. Тронько, проникнувшись ідеєю утворення на базі комплексу пам'яток міста Чигирин, села Суботів і урочища Холодний Яр державного історико-культурного заповідника, взявся за справу. За його дорученням у 1969 р. була організована спеціальна наукова експедиція з числа фахівців різних галузей науки і культури для вивчення безпосередньо на місці питання про пам'ятки та пам'ятні місця Чигиринського району. У ній брали участь доктор історичних наук О. С. Компан, доктор мистецтвознавства Г. Н. Логвин, письменник О. І. Микитенко, кандидати історичних наук О. М. Апанович, В. Д. Баран, кандидат архітектури С. К. Кілессо, начальник відділу пам'яток архітектури та монументів Держбуду УРСР Л. І. Граужіс та інші відомі вчені та фахівці.

За наслідками роботи наукової експедиції її учасники у доповідній записці на ім'я П. Т. Тронька від 14 листопада 1969 р. зазначали, що «Чигирин разом з Черкасами і Каневом були осередком зародження і формування славетного українського козацтва. У XVI – XVII ст. він стояв на самому передньому краї українського прикордоння, що межувало з Диким полем... Саме тут, в Чигирині, і в інших містах прикордоння, козаки відбивали турецько-татарський наступ, що мало загальноєвропейське значення». Члени наукової експедиції внесли уряду УРСР пропозицію «оголосити територію стародавніх міст Чигирин і Суботова – містами-заповідниками, а Холодний Яр – національним заповідником-парком» [8, с. 265].

Пропозиція про утворення заповідників була підтримана тодішніми керівниками Черкаської області, які у листі до ЦК КПУ від 26 квітні 1971 р. зазначали, що «було б доцільно, перш за все створити на території Чигиринського району національний заповідник, який включав би стародавні міста Чигирин і Суботів, а також Холодний Яр. До першочергових завдань належить також проведення широких археологічно-архітектурних та історичних досліджень, будівництво шосейних шляхів, туристських баз, готелів, кемпінгів та інших об'єктів культурно-побутового призначення з врахуванням майбутніх масштабів заповідника» [9, с. 263].

Однак, плани щодо впорядкування пам'ятних місць Чигиринщини ще довго залишалися на папері. У 1972 р. був знятий зі своєї посади перший секретар ЦК КПУ П. Ю. Шелест. В провину йому, зокрема, ставились недоліки у проведенні національної політики. А новообраний секретар ЦК КПУ з ідеологічних питань В. Ю. Маланчук завзято взявся викоринювати «бацили націоналізму». Своєрідним вироком роботи щодо увічнення історії українського козацтва стала розіслана 20 серпня 1973 р. членам і кандидатам в члени політбюро ЦК КПУ його доповідна записка, в якій вказувалося, що заходи з увічнення козацтва набрали непомірного характеру і «здатні підживлювати націоналістичні та шовіністичні ілюзії і пережитки» [10, с. 141].

І лише у березні 1989 р., враховуючи громадську думку, уряд УРСР своєю постановою від 7 березня створив Чигиринський державний історико-культурний заповідник [11, с. 14].

Очолюючи Національну спілку краєзнавців України, П. Т. Тронько тісно співпрацював з краєзнавцями Черкащини, надавав їм допомогу. Саме за його пропозицією в Черкасах у 1995 р. було проведено VII Всеукраїнську наукову конференцію «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність», в якій взяли участь дослідники регіональної історії з усієї України. Цей науковий захід, до якого активно долучилися науковці і краєзнавці Черкащини, дав поштовх до розгортання краєзнавчої роботи в нашому краї [12].

Петро Тимофійович завжди цікавився справами на Черкащині, давав слушні поради і підтримував краєзнавчі ініціативи. Зокрема, у 2002 р. актуальні проблеми охорони та використання історико-культурної спадщини Черкащини як важливого засобу формування національної свідомості громадян України він разом з професором А. Ю. Чабаном порушив на сторінках газети «День» [13].

У спілкуванні з ним зародилася і була реалізована ідея проведення науково-краєзнавчих конференцій «Черкащина в контексті історії України», перша з яких відбулася 16 квітня 2003 р. у Черкасах і присвячувалася 50-річчю утворення Черкаської області. Звертаючись до учасників конференції, П. Т. Тронько зазначив: «переконалий, що починання черкаських краєзнавців знайде широку підтримку, а матеріали цієї і наступних конференцій сприятимуть поширенню знань про минуле і сучасне Черкащини, вихованню у її жителів почуття гордості за свій край і державу, глибокої поваги до історії і культури українського народу» [14, с. 1]. Ці побажання патріарха українського краєзнавства і «оборонця національної спадщини» збулися – вже проведено дев'ять таких конференцій, вони здобули наукове визнання серед освітян, науковців і усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

Вдячні черкащани пам'ятають і шанують світлу пам'ять академіка, Героя України П. Т. Тронька, який впродовж своєї невтомної державної та громадської діяльності багато зробив для збереження і охорони пам'яток історії і культури Черкащини, передусім пов'язаних з Тарасом Шевченком. Ім'я Петра Тимофійовича Тронька навечно увійшло в історію Черкащини як почесного громадянина міста Канева і щирого друга Шевченкового краю. А 12 вересня 2011 р. у день прощання з ним представники Черкащини привезли до його могили грудочки землі з Тарасової гори.

Список використаних джерел

1. Маньковська Р. Державний діяч, науковець, громадянин / Р. Маньковська // Краєзнавство. 2015. № 3/4. С. 27–36.
2. Танана Р. Із Кобзарем у серці / Р. Танана // Слово Просвіти. 9 липня. 2015. С. 2.
3. ЮНЕСКО про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка // Шевченківський словник: В 2-х т. К.: УРЕ, 1977. Т. 2. С. 398–399.
4. Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. Р 2. Рада Міністрів УРСР. Відділ культури, освіти, охорони здоров'я. Оп. 13. Спр. 7377. Листування з союзними, республіканськими, обласними організаціями про охорону пам'ятників історії і культури УРСР. 154 арк.
5. Савчук О. Національно-культурна програма увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка у контексті українського краєзнавчого руху 60–80-х рр. ХХ ст. / Савчук О. // Краєзнавство. 2000. № 1. С. 137–140.
6. Тарахан-Берега З. П. Святиня. Науково-документальний літопис Тарасової гори. К.: Родовід, 1998. 543 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України. Опис 31 (II). Справа 2368. Докладные записки, письма, справки отделов ЦК, обкомов КПУ, Министерства культуры УССР, творческих организаций о праздновании 150-летия со дня рождения Т.Г. Шевченко, о проведении юбилеев. 225 арк.
8. Доповідна записка учасників наукової експедиції заступнику Голови Ради Міністрів УРСР П.Т. Троньку про результати обстеження пам'яток Чигирин, Суботова і Холодного Яру // Збережемо тую славу. Збірник документів і матеріалів. К.: Рідний край, 1997. 474 с.
9. Лист Черкаського обкому КПУ та облвиконкому Центральному Комітету Компартії України про увічнення пам'ятних місць Чигиринського району // Збережемо тую славу. Збірник документів і матеріалів. К.: Рідний край, 1997. 474 с.
10. Войналович В. А., Данилюк Ю. З. З історії створення історико-культурного заповідника на базі комплексу пам'яток м. Чигирин, с. Суботова і урочища Холодний Яр // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали Третіх Всеукраїнських читань. Київ – Черкаси, 1993. С. 139–142.
11. Постанова Ради Міністрів УРСР №77 від 7 березня 1989 р. «Про оголошення комплексу пам'яток історії, культури та природи м. Чигирин, с. Суботова і урочища Холодний Яр у Черкаській області державним історико-культурним заповідником» // Збірник постанов уряду УРСР. 1989. № 3.
12. Сьома Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність»: в 2-х частинах. Київ – Черкаси, 1995.
13. Тронько П., Чабан А. Що залишимо нащадкам? // День. 2002. 7 серпня. С.4; 14 серпня. С.4; 15 серпня. С.4.
14. Черкащина в контексті історії України. Матеріали Першої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 50-річчю утворення Черкаської області. – Черкаси: Ваш дім, видавець ПП Дикий О. О. 2004. 464 с.

ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (деякі аспекти сучасної персоналістики)

Анатолій ЧАБАН,

*дійсний член Української академії історичних наук,
доктор історичних наук, професор*

Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Сьогодні у дослідження вчених-істориків все більш популярним стає напрямок історичного пошуку, який стосується повсякденного життя.

У рамках цього напрямку вивчення історії ведуться дослідження життя, діяльності **особистостей**, пересічних громадян їх умов життя, праці та відпочинку (побуту, умов проживання, раціону харчування, способів лікування, соціальної адаптації), а також факторів, що впливають на формування свідомості та норм поведінки, соціально-політичні уподобання тощо переважної більшості населення («пересічних людей») тієї чи іншої країни в той чи інший історичний період.

Історія повсякденності є історією тих, без кого не могло б бути історії, але хто для істориків залишився в історії переважно «безіменним» і «мовчазним».

Зміни парадигми історичних досліджень. Отже, можна висловити перше зауваження щодо зміни підходів до висвітлення історичних процесів – це повернення до образу пересічної особистості, всієї сукупності її формування, становлення та існування у суспільстві.

Другою важливою особливістю сучасної персоналістики є об'єктивне висвітлення життя тої чи іншої особистості, подолання усталених стереотипів, які склалися в угоду ідеологічним установкам, цензурним вимогам.

Однак існують і інші аспекти підходів до відтворення персональних портретів сучасників минулого.

«Гібридна війна» можливо найбільш руйнівна в порівнянні з іншими воєн, адже руйнує свідомість, її об'єктивне сприйняття. Вона зачіпає практично всі сторони суспільного буття: ідеологію, культуру, наукові погляди, духовне життя пересічних громадян, в тому числі і погляди на особистості.

Особливо зримо ми спостерігаємо нині, коли у розпалі російська агресія в Україні, що переважна більшість росіян «зомбовані» рашистською ідеологією і поділяють путінські погляди.

Погляди на персоналії. Виокремлюємо такі тенденції.

Тенденція перша: привласнити видатні імена і видати їх як власні – **Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ведель, Бортнянський, Прокопович, Корольов, Черняхівський, Дерев'янка, Гоголь, Чайковський** та багато інших.

Тенденція друга: применшити значення, або спалювати – **Богдан Хмельницький, Устим Кармелюк, козаччина і козацькі ватажки, лідери гайдамащини, напади на Тараса Шевченка, Бандеру, Петлюру** тощо.

Тенденція третя: переписати, «прилизати» біографії – **Богдан Хмельницький, Володимир Винниченко, «Тарас Бульба» – Миколи Гоголя, українські пісні на російський лад.**

Нерівномірність у дослідженні історичних постатей у сучасній історіографії. Поняття ВПІЗНАВАНOSTI. Умовність такої градації. Прослідкуємо на прикладі однієї території – Черкащини.

Перший ряд (добре відомі і впізнавані): **Тарас Шевченко, Богдан Хмельницький, Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Михайло Максимович, Василь Симоненко, Максим Залізняк, Іван Гонта, Тодось Осьмачка, Михайло Драй-Хмара** тощо.

Другий ряд: (відомі певній частині населення) **Агатангел Кримський, Андрій Яковлів, Панфил Юркевич, Олександр Шульгін, Кузьма Дерев'янка, Іван Драченко, Іван Черняхівський.**

Третій ряд (відомі фахівцям) **Надія Суровцева, Михайло Пономаренко, Іван Їжакевич, Олександр Кошиць, Порфирій та Данило Демуцькі, Кирило Стеценко.**

Постаті четвертого ряду (мало знані, або призабуті): **Михайло Єгорович Ващенко-Захарченко (12.11.1825–27.08.1912), Лука Кримський (Валентин Феліксівич Войно-Ясенецький) (9.05.1877–11.06.1961), Бернард Горвіц (Гурвич або Гірш-Бер) (1785–1857), Степан Бен (Бендюженко), Олексій Макаренко, Петро Петрович Гулак-Артемівський, Фотій Кралицький, Феофан Лебединцев.**

Постаті п'ятого ряду (наші сучасники, про яких практично не знають): **Василь Григорович Безпалій, Григорій Юхимович Храбан, Микола Федорович Комарницький, Павло Петрович Соса, Юрій Васильович Смолянський, Сергій Левкович Хаврус, Володимир Іванович Грибенко, Петро Миколайович Жук, Сергій Фурсенко** тощо.

Чому одні із особистостей залишаються у віках, а за інших практично знають одиниці? Фактори, які впливають:

- Талант, геніальність.
- Приналежність до владних структур.
- Література (Нестор – повість, Сільвестр). Народні думи, билини, поезія.
- Сьогодні – засоби масової інформації: друковані, телебачення, електронні засоби (фейсбук, твіттер, істаграм тощо).
- Скандальність поведінки, епатажність (Жириновський, Ляшко, Кива тощо).

Кожний регіон України унікальний за своєю людністю і великими посталями минулого і сучасності і пересічними громадянами.

Для прикладу мною обрано Середню Наддніпрянщину, оскільки саме її досліджую, про багатьох писав у наукових дослідженнях, а з окремими персоналіями знайомий особисто (монографія «Постаті». Костанай, «Печатний двір», 2002 р.)

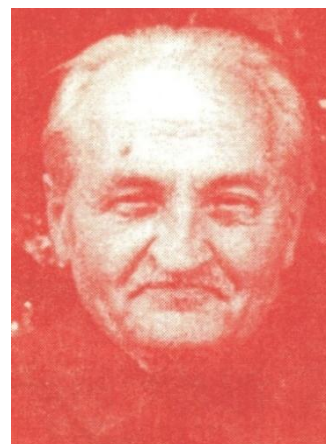
Поняття «постать» у літературі, лінгвістиці, суспільному житті. Ось кілька з них наших сучасників, які залишили яскравий слід в історії краю, але відомі лише для вузького кола земляків, краєзнавців:

**Василь Григорович
Безпалій**
(18.03.1901 – 31.10.1980)

**Григорій Юхимович
Храбан**
(9.05.1902 – 30.01.1990)

**Микола Федорович
Комарницький**
(07.11.1899 – 01.11.1984)

Надія Вігаліївна Суровцева
(18 березня 1896,
Київ – 13 квітня 1985, Умань)

**Лев Костянтинович
Хмельковський**
(19 жовтня 1937 р. народження)

Парадокси історіографії у персоналістиці. Одні з них відомі світу, інші – практично незнані. До прикладу:

Бернард Горовіц і цадик Нахман
Яків Неродич (Яцько Бородавка) і Петро Конашевич (Сагайдачний)
Брати Чучупаки і Сидір Коцур
Василь Баюрак і Олекса Довбуш
Деяка деталізація:
Бернард Горовіц (Гурвич або Гірш-Бер) (1785–1857)

Професор Кембріджського університету, письменник і педагог. Народився в Умані і прожив там до 1825 року.

Прихильник Хаскалі – (івритом – «просвітництво») – ліберальний рух єврейської інтелігенції та заможних верств, що виник у другій половині XVIII ст. в Німеччині з метою досягнення євреями рівноправного становища в суспільстві. Ідеологом Хаскалі був Мойсей Мендельсон. Мета прихильників Хаскалі полягала в ліквідації культурно-релігійного відокремлення єврейства. Це можна було зробити за допомогою отримання євреями світської освіти, яка б відкривала їм шлях у світ вільних професій – лікарів, юристів тощо.

В Російську імперію ідеї Хаскалі проникають на початку XIX ст. Першим осередком Хаскалі в Російській імперії стало місто Умань. Однак, Хаскала мала ворога в особі ортодоксального єврейства, яке добре розуміло: як тільки втратиться контроль над єврейською молоддю, вся система єврейського життя, творена століттями, опиниться під загрозою знищення.

Яків Бородавка – Нерода (Яцько Бородавка) (рік народження невідомий – 1621)

Варто згадати і відомих особистостей, наших земляків, чиї імена незаслужено призабуті. Ось окремі з них:

Валентин Феліксівич Войно-Ясенецький, (1877–1961, Сімферополь), Лука Кримський;

Андрій Іванович Яковлів (28.11.1872–14.05.1955) ;

Панфил Данилович Юркевич (28.02.1826–04.10.1874);

Іван Сидорович Їжакевич (18.01.1864–19.01.1962);

Михайло Єгорович Ващенко-Захарченко (12.11.1825–27.08.1912);

Олександр Антонович Кошиць (12.09.1875–21.09.1944).

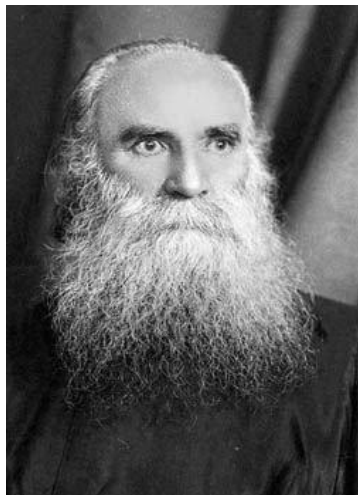
Григорій Бондар народився 18 листопада 1881 року у родині фермерів, котра володіла п'ятьма гектарами землі у Малій Бурімці (колишнього Чорнобаївського району).

Після 1918 року доля занесла його до Монголії. З цієї пустельної країни, котра допомогла йому лишитись непоміченим, транзитом через Манчжурію, Корею та Японію, човном дістався до бразильського Сантоса. На другій батьківщині, звикаючи до мирного життя, дуже скоро став начальником департаменту сільського господарства штату Байя. Там і лишився до кінця життя, де встиг ще й очолити експериментальну станцію Інституту Какао.

Йому належить понад 200 наукових робіт, відкриття 12 нових видів палючих рослин, 400 видів комах, 35 родів та 300 видів жуків, 11 родів клопів – такий доробок агронома, ботаніка, міколога, фітопатолога та ентомолога, котрий свою світову славу змушений був здобувати у далекій Бразилії.

На честь Бондаря названо три роди комах: *Bondaria Sampson & Drews* (рід клопів), *Bondariella Hustache* та *Bondarius Rosado-Neto* (обидва – роди жуків). Крім того, його ім'я носять 50 видів комах.

У місті Санта-Крус-Кабралія (штат Байя, Бразилія) у 1968 відкрили дослідницьку станцію, котра названа на честь вченого (*Estação Experimental Gregório Bondar*).

Митрополит Київський і всієї України Василь (в миру: **Василь Костянтинович Липківський**; (1864–1937) народився у селі Попудня на Уманщині – український релігійний діяч, церковний реформатор, проповідник, педагог, публіцист, письменник і перекладач, борець за автокефалію українського православ'я, творець і перший митрополит Київський і всієї України відродженої 1921 року Української Автокефальної Православної Церкви. У 1919–1927 роках останній настоятель та доглядач Софії Київської. За визначенням академіка Агатангела Кримського, – «апостол українського релігійно-національного відродження».

Та найбільше не поталанило нашим сучасникам, які ще зовсім нещодавно творили новітню історію нашого краю, про них згадуємо вряди-годи. Ось окремі з них:

Федір Авксентійович Задорожній

У 1959 році приїхав у Черкаси де проводив реконструкцію і будівництво підприємств міста та Черкаської області. У 1963 році був обраний головою Черкаського міськвиконкому, а у 1965 році призначений завідуючим Черкаським облкомунгоспом.

Вся інфраструктура міста побудована під його керівництвом. В короткі строки було проведено газ, розширено систему водопостачання, побудовано очисні споруди, заасфальтована значна частина шляхів, тротуарів та вулиць міста, побудовано нову систему каналізації, теплову мережу ТЕЦ, проведено освітлення вулиць і провулків міста, здано в експлуатацію першу чергу міського тролейбусного руху, завершено будівництво залізничного та річкового вокзалів, упорядковано набережну Дніпра, побудовано човникові пристані, проведено озеленення міста.

Олександр Найда (1918–1997) – український лісничий, краєзнавець, «Заслужений лісовод УРСР» (1978), почесний член Українського товариства охорони пам'яток історії і культури (1979). Його називали головним хранителем Холодного Яру. Жив у селі Креселець на Чигиринщині.

Софія Терещенко (1887–1948) – дійсний член Етнографічної комісії, музейний працівник, художниця. Видатний етнограф. Народилася, і тривалий час проживала у селі Попівка Звенигородського району. Про її дослідження Ф. Вовк писав «...записки до народного календаря, як про свята, як їх в давніші роки святкували, про звичаї, про те, в який день що краще починать робить: садить, сіять та інше, писала про жнива... казки й пісні...». Ці матеріали ввійшли до «Народного календаря», праці А. Кримського «Звенигородщина з погляду етнографічного та діалектичного».

Любов Білозерська (1942–2016) – українська педагогиня-новаторка, авторка поетичних збірок та прозових творів, громадська діячка. Заслужена вчителька України (1992), Відмінниця освіти України (2007), лауреатка премії імені Народного учителя О. А. Захаренка (2007).

Сестри Гоменюк: Ярина Гоменюк (1913–1989) та Софія Мельник-Гоменюк (1921–2001) були родом із села Війтівка (тепер Родниківка) біля Умані на Черкащині. Майстри мистецтва настінного розпису.

А ще:

Юрій Васильович Смолянський (1928–2005);

Володимир Іванович Грибенко (1935–1990);

Анатолій Іванович Фесун (29.03.1941–10.03.2003);

Павло Петрович Соса (20.12.1929–29.11.2000);

Сергій Левкович Хаврусь (20.09.1937–19.07.2014);

Борис Олександрович Верлінський (15.05.1930–31.01.2003) та багато інших.

Тобто *необхідно змінювати саму систему висвітлення особистостей в історичному процесі України*, приділяючи увагу всім вказаним категоріям, водночас особливо активізувати показ п'ятої категорії – наших сучасників.

Варто відзначити подвижницьку діяльність **Віктора Олексійовича Жадька**, який дослідив чимало відомих постатей Черкаського краю у своїй

фундаментальній енциклопедії, **Володимира Трохимовича Поліщука**, дослідника літературних імен Черкащини, а також **Валерія Михайловича Бурія** з м. Ватутіне, який протягом багатьох років вивчає і популяризує життя і діяльність наших земляків, які залишили помітний слід в історії нашого краю, в електронних засобах інформації. Але ця робота повинна бути продовжена, насамперед, науковцями, а також всією краєзнавчою громадою. Особливо у наш час, коли відбувається інтенсивний процес перейменування об'єктів соціальної інфраструктури міст і сіл.

Список використаних джерел

1. Чабан А. Ю. Постаті. Історико-публіцистичні нариси. Костанай, Республіка Казахстан: Печатный двор, 2006, 320 с.
2. Чабан А. Ю. Щедрий стіл Середньої Наддніпрянищини», Черкаси, Вертикаль, 2017.
3. Українські пісні видані М. Максимовичем / укл. А. Ю. Чабан, Т. С. Калиновська ; авт. післямови А. Ю. Чабан. Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г. 2019. 312 с.
4. Чабан А. Ю. Сільський побут Середньої Наддніпрянищини кінець XIX – початок XX ст. Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2023. 358 с.

БІОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ: ПОШУК ІСТИНИ

Тетяна ЧУБИНА,

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри суспільних наук*

*Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
НУЦЗ України*

Здавна історія та біографія вважалися нерозривними поняттями. Життя окремих осіб допомагало глибше і повніше з'ясувати хід та значення історичних подій, робило хронологію більш конкретною. З розвитком загальної письменності інтерес до вивчення біографій надзвичайно підвищився. Сьогодні біографія є допоміжним засобом для істориків, виступаючи підґрунтям для проведення додаткових досліджень певного історичного явища.

З проблемою оволодіння методикою свого предмета й умінням виносити ту чи іншу думку стикається не лише біограф. На думку В. Айделота, у разі, коли методичні прийоми історика явно не придатні, він має повне право використовувати методику біографів: «...безпосереднє звернення до самої особи особливо корисне в тих випадках, коли історик, оперуючи лише цифровими даними, заходить у глухий кут. Ці особи можуть бути зовсім не типовими для даної епохи, й цілком імовірно, що на основі їх життя та діяльності не можна буде зробити яких-небудь узагальнень; проте вивчення цих осіб наведе на нові думки, підкаже нові гіпотези, що, врешті-решт, допоможе зрозуміти те або інше явище в цілому».

Для багатьох учених-істориків, поняття «видатна особа» є значно розширеним. Науково-історична біографія не лише повинна займатися життєписом політичних діячів, а й має приділяти увагу і представникам інших страт та враховувати особливості конкретного історичного періоду.

Думку народжують люди. Жодна людина не є пасивним продуктом свого віку. Історик насамперед зацікавлений у тому, щоб зрозуміти, як відбуваються ті чи інші зміни. Таким чином, як засвідчує Г. Баттерфілд, біограф та історик сходяться в тому, що визнають кожному особу джерелом дедалі новіших дій.

На думку А. Вільсона, загальна історія нагадує симфонію; біографія ж, навпаки, ближча до концерту. Обидві форми допускають голос, що виконує соло, або ж у них відбувається швидка зміна голосів. Проте в концерті на нас діє зміна тем та віртуозність окремого виконання при величезній різноманітності комбінацій з іншими виконавцями. Ініціатива і темп можуть виходити від соліста або від оркестру. Голос соліста може бути повністю заглушений оркестром. Він може поєднуватися з групами голосів, що входять до загального ансамблю. Він може контрастувати з ансамблем. А іноді цей голос може злетіти, щоб кинути виклик каденції. Головне – це гнучкість, а особливо істотним є злагодженість. При доброму виконанні кожний голос береться до уваги.

Сьогодні зростає потреба в теоретичному осягненні минулого, розумінні сучасності та визначенні контурів майбутнього. Сучасні дослідники дедалі більше зосереджуються на нерозривних взаємозв'язках людини, історії та культури. Людина, навіть не усвідомлюючи цього, творила історію, культуру і, що є дуже суттєвим, саму себе.

Як дослідницька проблема біографія сьогодні знаходить самостійний статус у всій системі історико-філософських знань і наук про людину. Учених цікавлять питання, що є біографія, її завдання, мета, ціннісне значення; природа біографії як феномена науки і водночас збагнення особистості; можливості та межі біографічних досліджень; зародження і генезис біографічного жанру в соціокультурному контексті; місце біографічного знання в системі науки і суспільній свідомості; детермінованість біографічного знання образом людини, створеним кожною історичною епохою, філософією і культурою; типологія біографій та біографічні джерела.

У нерозривній єдності з програмними установками конкретно-біографічних студій ця теоретико-методологічна й історіографічна проблематика становить своєрідний каркас «біографічної свідомості» кожної культурно-історичної епохи.

Теоретико-методологічні засади вітчизняного біографознавства – в його змінах, розвитку, переломних зсувах – визначалися кількома групами чинників: усвідомленням, переживанням та історіографічним освоєнням вітчизняної та зарубіжної біографічної традиції; системою філософського бачення людини в її родовій, побутовій та соціально-діяльній функції; системою наукових знань про людину в міждисциплінарному просторі природничонаукового і гуманітарного

підходів до вивчення людської особистості; соціальними ідеалами конкретного суспільства, його етичними нормами та ціннісними уявленнями; тим знанням людини про іншу, яке формується практикою соціального спілкування і соціальної поведінки; нарешті, внутрішніми потребами окремих наук у систематичному вивченні світу індивідуального досвіду. Важливу роль відіграють і самосвідомість та самопізнання біографа у всіх формах його перебігу та фіксації, а також сукупна практика конкретних біографічних студій.

Наявні методологічні можливості історіографії, історії філософії та соціології дозволяють вести мову про здійсненність реконструкції соціокультурного контексту біографічного знання. Подібна реконструкція, що враховує чинник змінного соціально-історичного часу, могла б виявити дійсну зміну парадигм біографічного знання.

На думку В. Чишка, «осмислення та виділення біографічних досліджень як окремої галузі історичного знання і спеціальної наукової дисципліни започатковано у період 80-90-х років у зв'язку з кризою комуністичної ідеології та розпадом СРСР, що створило сприятливі умови для вільного розвитку соціальних і гуманітарних наук у незалежних країнах посткомуністичного простору. У цей період й історична наука звільняється від партійної ідеології. Виникає гостра потреба в реабілітації всіх форм суспільного життя, що були майже повністю одержавлені, зверненні до витоків національної культури, заповненні «білих плям» в історичному процесі, переосмисленні ролі особистості в історії. Стрімко зростає кількість біографічних розвідок, що зумовлюється бажанням повернути народові забуті імена й відтворити саму історію в портретах її творців».

Біографія як літературний, науково-популярний та науковий твір – це об'єкт різних наук: історії, літературознавства, психології, соціології, педагогіки, серед яких центральною ідеєю теоретичних розробок є проблема висвітлення індивідуального. Дві великі течії визначають зміст її вивчення як історико-культурного явища: індивідуалістська, що більш властива літературознавству і має в центрі уваги особистість як індивідуальність, та історико-соціологічна, яка характерна для історичних досліджень і визначає відносини особистості в історичному контексті. Обидва підходи характеризуються поляризацією найбільш яскравих теорій індивідуального і соціального в історії, а відповідно, й специфічним підходом до можливостей пізнання історичного процесу і ролі особистості в ньому. Тому складність та суміжність методів біографічного аналізу особистості, некоректне використання методичного апарату різних наук або нетотожне розуміння змісту цих методів породили неймовірну плутанину в термінології, різних методах, поглядах і концепціях.

Біографія як історія життя і жанр літератури є окремим історико-культурологічним феноменом суспільства, який досліджується в багатьох контекстах і аспектах. Термін «біографія» вперше був використаний у XVII ст. Дж. Драйденом у передмові до перекладу «Порівняльних життєписів» Плутарха («Біографія, або Історія життя окремих людей»). Аналогічно трактує це поняття

Оксфордський словник: «Біографія – історія життя індивідуальних людей, жанр літератури»; з часом воно трансформувалося в сучасне розуміння біографії, яке набуло поширення в літературознавстві, психології та філософії: «Біографія є відтворення людини, якою вона була в дійсності».

Визначення Української літературної енциклопедії, є, на думку В. Чишка, найбільш об'єктивним за змістом: «Біографія – біографічний твір-життєпис, відтворення на основі фактів та документів життя й діяльності, історії духовного розвитку особи у зв'язку із суспільними умовами її епохи».

У сучасній історичній науці виділяють такі форми біографії (див. табл. 1).

Таблиця 1

Історичні форми біографії*

№	Форма біографії	Функція	Зміст
1	Історико-біографічний нарис	особа в історії	характеризується описом усього життя особи від народження до смерті, розглядає її життєвий шлях і еволюцію поглядів та діяльності в історичному контексті, аналізує всю сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів та взаємозв'язків особи і середовища в його розвитку
2	Історичний портрет	історія в особах	виникає в історіографічній традиції як форма представлення особи в історичному процесі; є результатом дослідження історичних процесів та явищ і ролі в них особистості, характеризує людину крізь призму її історичного значення, проте лише частково, з певних позицій, на певному хронологічному етапі та в певному контексті
3	Словникова форма біографії	особа серед інших осіб в історії духовної та матеріальної культури	передбачає акумуляцію формалізованих даних про персональні ряди видатних діячів, коротке представлення всього життя особистості, науковий аналіз та відбір біографічних фактів, якісно значимих для історії, культури, науки, уникнення художніх інтерпретацій; відображає лише соціально важливі факти особистого внеску і включає оцінку важливості особи для людства та бібліографію його праць
4	Біографічний покажчик	особа в джерелах	переліки, покажчики, хроніки життя та діяльності, які не претендують на повне розкриття біографії, а концентрують увагу на первинному пошуку джерел і матеріалів до біографії

Продовження таблиці 1

5	Бібліографія	особа в історії науки	головним є науковий здобуток ученого, який визначає структуру та зміст біографічної статті бібліографії, де органічно поєднуються особливості історико-біографічного нарису, історичного портрета і словникової біографії з метою репрезентації життя вченого
6	Біографічний коментар	пояснення зв'язків особи та історії	його формою є післямовна або біографічна стаття як додаток до публікацій рукописної творчої спадщини діяча; допоміжне значення біографічного коментарю не означає його другорядності, а демонструє суто історичні методи археографічної репрезентації особистості

*Таблицю складено за: Чижко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. К.: БМТ, 1996. С. 168–169.

Автор погоджується з концепцією В. Баженова, який окремо виділяє ретельний вибір фактів, викладених у біографіях, оскільки самі по собі біографії є малоцікавими, але як історичні дослідження вони вписані в панораму історичних подій, що визначили життя і були результатом впливу особи. Тому в історії лише та біографія має виняткове значення для історичної науки, яка є одночасно й історичним дослідженням.

Таким чином, біографія як історико-культурологічне явище є сукупним поняттям, яке об'єднує різні види, роди і типи біографічного письма, що склалися історично. Разом із тим, як рід літературної та наукової діяльності біографія є складним історичним явищем, що розвивається в суспільстві й чутливо реагує на всі суспільні колізії, зміни історичних парадигм та ідеологічні коливання.

Услід за Б. Мейлахом вважаємо біографію самостійною науковою проблемою, що розглядає особистість в її історико-соціальной обумовленості й одночасно – в індивідуальній своєрідності.

Особа жила та діяла в історії, залишивши слід, який можна зафіксувати й інтерпретувати. У цьому її пізнавальне значення. Але біографія лише тоді є важливим елементом історико-літературної або наукової творчості, коли вона несе певну соціальну функцію, зумовлену метою її створення, впливу на певні сфери духовного розвитку людства. Біографія виникає як вид історико-літературної творчості та частина історіографічної традиції в її літописно-хронікальній формі, де поєднані емпіричні та концептуальні підходи до висвітлення біографії як факту життя та діяльності людини з метою впливу на свідомість сучасників.

Історія як важливий чинник культури належить до людинотворчих феноменів цивілізації. Та власне, до справжньої історії необхідно пройти шлях очищення від ідеологічних догм, фальсифікацій та спрощень.

Історичні дослідження – це не лише великі фундаментальні праці з важливих історичних тем, а й вивчення історичного минулого окремих родин, окремих постатей.

Список використаних джерел

1. Вильсон А. Биография как история. М., 1970.
2. Мейлах Б. С. Биография как методологическая проблема. Человек науки. М., 1974.
3. Огнев'юк В. О., Кравченко П. А. Людина – культура – історія. К., 1999.
4. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. К.: БМТ, 1996.
5. Biography as an Art Selected Criticism, 1650–1960. Oxford, 1962.
6. Herbert Butterfield. History and Human Relations. London, 1951.
7. Neill E. H. A History of American Biography, 1800–1935. S.I., 1935.
1. Willam O. Aydelotte. Quantification in History // Don Karl Rowney and James Q. Graham. Quantitative History: Selected readings in the quantitative of historical data. Illinois, 1969. S. 16–20.

ПЕДАГОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наталія КОЛЯДА,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
провідний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства
та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського*

На важливості та життєвій необхідності посилення історико-культурного компонента як обов'язкової складової вищої освіти акцентує увагу Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти: «У закладах вищої освіти історія і культура України мають вивчатися на порівняно вищому рівні і в глобальному вимірі, аналізуючи закономірності, наслідки та значення історико-культурних явищ та процесів в Україні, вписуючи їх у європейський і світовий контекст» [6].

Значення історико-культурного підходу до підготовки майбутніх фахівців – громадян України – підсилюється потребами сучасної практики в умовах сучасних соціальних змін.

Побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру, виховання ціннісного ставлення до соціального оточення та самої себе, національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного, толерантного громадянина – патріота, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, відповідального перед своєю нацією. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) та інших документах як пріоритетні визначаються завдання формування національної ідентич-

ності у студентської молоді, усвідомлення нею свого національно-патріотичного обов'язку на основі загальнолюдських і національних духовних цінностей, виховання любові до своєї Батьківщини, утвердження якостей громадянина-патріота України як ідеологічного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу [2].

Тому, з-поміж сучасних тенденцій розвитку української та зарубіжної освіти, педагогіки – актуалізація регіональних досліджень, що виявляється у зверненні науковців до різних аспектів педагогічного краєзнавства, мікроісторії тощо. Регіональний підхід ґрунтується на висвітленні закономірностей розвитку національної освіти та педагогічної думки на маловідомих, унікальних регіональних матеріалах.

Один із аспектів такого регіонального підходу є предметом досліджень педагогічного краєзнавства – галузі педагогічного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вивчення, збереження та творче використання регіонального педагогічного досвіду в теорії та практиці сучасних освітніх закладів.

Актуальність регіональної наукової проблематики підсилюється багатомірністю педагогічного краєзнавства одночасно як педагогічного, історичного, соціального явища, що потребує ґрунтовного вивчення задля репрезентативного його представлення в сучасному міждисциплінарному історико-культурному дискурсі – освітньому, соціально-педагогічному, історико-педагогічному тощо.

Вагомим джерелом досліджень проблем педагогічного краєзнавства, педагогічної біографіки, біографістики є інноваційні ресурси провідних наукових установ, бібліотек, архівних установ. З-поміж інших заслуговує на увагу діяльність Відділ педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (сектор сухомлиністики, онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!»), 2022 р. та ін.) [1].

Розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства – основна мета діяльності низки науково-дослідних структур. Зокрема, Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національній академії педагогічних наук України та Міністерству освіти і науки України, створеного в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини у 2006 році (постанова Президії Академії педагогічних наук України).

Мета діяльності Центру педагогічного краєзнавства – розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства, координація дослідницької діяльності вчених у галузі педагогічного краєзнавства, створення можливостей для апробації та впровадження у навчальний процес результатів досліджень, залучення обдарованої молоді до активної науково-дослідної роботи. З часом історико-педагогічний вектор досліджень було розширено науковими розвідками з теорії і практики соціальної педагогіки, соціальної роботи, молодіжної роботи тощо [3].

Один із напрямів діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства – біографічні дослідження, регіональна персоналістика, педагогічна біографіка як сфера наукової творчості, видавничо-інформаційної роботи, біографічних досліджень діяльності педагогів, освітян, громадських діячів на певному історико-педагогічному етапі.

За роки діяльності за результатами наукових досліджень захищено більше як п'ятдесят дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук (доктора філософії), з яких значна частина присвячена актуальним питанням педагогічної біографіки та біографістики: педагогічна й науково-просвітницька діяльність Громад у контексті суспільного руху Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX століття); розвиток української педагогічної думки другої половини XVII-XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень; біографічні розвідки творчості педагогів та освітян, з-поміж яких: Олександр Русов (1847–1915), Володимир Науменко (1852–1919), Пантелеймон Куліш (1819–1897), Олексій Андрієвський (1845–1902), Павло Житецький (1837–1911), Іван Лучицький (1845–1918), Н. Григоріїв (1883–1953) та ін.

З метою актуалізації регіональної наукової проблематики, вивчення маловідомих сторінок педагогічного краєзнавства науковці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у 2022 році започаткували новий дослідницький проєкт – «Освіта, шкільництво і педагогічна думка Черкащини». В межах проєкту підготовлено колективну монографію «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні» [5].

Підготовка видання здійснювалася відповідно до плану наукової діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України та держбюджетної теми «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму» (реєстраційний номер 0119U103978), що виконується в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (2020–2022) [3]. До участі в підготовці видання долучилися науково-педагогічні працівники Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та інших закладів вищої освіти, наукових установ України.

Тематичні розділи монографії «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні»: освіта, шкільництво і педагогічна думка: історія та сучасність; історико-культурний компонент підготовки здобувачів вищої освіти; педагогічне краєзнавство у персоналіях.

Монографія стане у нагоді дослідникам у галузі педагогічної науки, історії, соціальної роботи, а також усім, кого цікавлять міждисциплінарні проблеми педагогічного краєзнавства.

Перспективи подальших наукових досліджень співробітників Центру полягають у підсиленні міждисциплінарних досліджень проблем педагогічного краєзнавства з метою розширення спектру діяльності науковців, наукових шкіл Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у співпраці з науковими установами Національної академії педагогічних наук України та закладами Міністерства освіти і науки України.

Список використаних джерел

1. Відділ педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://cutt.ly/5KIJiLh>
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
3. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України. URL: <http://surl.li/drlxj>
4. Онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://dnrb.gov.ua/ua/?news=31232>
5. Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні : кол. моногр. / І. Албул, І. Карпич, О. Кірдан [та ін.] ; [наук. ред. Н. М. Коляда] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2022. 332 с. ISBN 978-617-8184-53-7
6. Про історико-культурну складову освітнього процесу рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 р. URL: <https://cutt.ly/PLa6Gae>

СУБОТІВСЬКІ ГОСТИНИ МИКОЛИ ЛИСЕНКА*

Надія КУКСА,

почесний краєзнавець України,

завідувачка відділу «Суботівський історичний музей»

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Яніна ДІДЕНКО,

учений секретар

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Церква Святого Іллі. Світлина орієнтовно 1912 р.
З приватної колекції.

У 2018 р. галерея світлин із зображенням церкви Святого Пророка Іллі в Суботіві поповнилася ще одним раритетом ймовірно 1912 р. [1].

Знімок розмірами 22x28 см виконано на традиційному паспарту в ательє Міхаеля Сквірського у Чигирині. Знайдено у покинутій садибі с. Чернечого поблизу Чигирини. Люб'язно надано для опрацювання та внесення до наукового обігу приватним колекціонером, ім'я якого залишається невказаним.

На центральній частині світлини показано споруду храму з дзвіницею та переходом.

Неабияку інтригу складає зображення групи селян Суботова, що показані на тлі храму з його південного боку. З-поміж них виділяються постаті настоятеля храму о. Кирила Шараєвського, церковного старости Семена Жалдака та чоловіка інтелігентного вигляду.

Світлину зроблено літнього часу або ж на початку осені, про що свідчить висока трав'яниста рослинність на цвинтарі, розкішний листяний покрив на деревах та відповідний до сезону одяг мешканців Суботова.

Фрагмент світлини, де показано Миколу Лисенка (?) з групою селян

Влітку 1920 р. колекціонером О. Солодарем у Суботові було придбане фото, де зображено настоятеля храму Святого Іллі о. Кирила Шараєвського з групою селян, серед яких вдалося ідентифікувати церковного старосту Семена Жалдака та старшого сина священника гімназиста Миколу.

На передньому плані зображено групу селянських дітей та старшого сина о. Кирила Миколу [3], одягненого у форму гімназиста.

Микола Лисенко (?) з настоятелем храму о. Кирило Шараєвським та активістами релігійної громади. На передньому плані четвертий зліва старший син священника Микола. Світлина орієнтовно 1912 р. З приватної збірки О. Солодаря.

На думку, Дмитра Каменецького –дослідника генеалогії священницьких родів, родича Шараєвських [6], на світлині зафіксовано один з моментів гостин композитора Миколи Лисенка до Суботова. Дійсно, при ретельному співставленні чоловіка інтелігентного вигляду на цьому знімку з портретами композитора, відмічається досить високий рівень схожості. Ця версія підтверджується родинними переказами нащадків роду Шараєвських-Єримовичів. Дочка о. Кирила та матушки Ксенії Віра (1903 р. н.) неодноразово переповідала про приятельські взаємини їх родини з геніальним композитором.

Фото родини Шараєвських: о. Кирило та матушка Ксенія з дітьми – Миколою (стоїть позаду у формі гімназиста), зліва – дочки Олександра, справа Віра, на руках у матушки син Кирило, внизу – дочка Валентина. Світлина 1909 р. с. Суботів. З родинного архіву Ірини Кашпуровської

Жінка дожила до 95 років і передала свої спогади дітям та онукам, а ті, відповідно, своїм нащадкам. Зокрема, відомості про неодноразові гостини Миколи Лисенка підтверджують нащадки родини Шараєвських Олександр Єримович (м. Київ) [6] та Тамара Солодаєва (м. Черкаси): «Це були неймовірно цікаві розповіді бабусі мого чоловіка Єримовича Олексія Віри Кирилівни Шараєвської про музичні вечори в Суботові за участю Миколи Лисенка. А її батько священник Кирило Шараєвський розстріляний 24 жовтня 1937 року, тоді знищували священників. Дідусь мого чоловіка Єримович Олексій Автономович священник Свято-Троїцької церкви в Чигирині розстріляний 28 листопада 1937 року»[5].

Нащадки о. Кирила та матушки Ксенії Шараєвських трепетно зберігають пам'ять свого роду, по краплині збирають розпорошені архівні дані. Праправнучкою о. Кирила п. Іриною Кашпуровською – онукою по лінії дочки Кирила і Ксенії Шараєвських – Віри Кирилівни, був складений життєпис їх роду, люб'язно наданий нам разом із підбіркою родинних світлин та документів [3]:

«Сім'я була дуже віруючою та добропорядною. Виховували дітей із любов'ю до рідної землі, природи. Всі діти були грамотними та здібними до наук, музики та співу.

Діти о. Кирила Шараєвського

(зліва направо: Валентина Кирилівна Рожова, Кирило Кирилович Шараєвський, Павло Кіндратійович Чорний (чоловік Віри), Віра Кирилівна Чорна). Світлина 1968 р. З родинного архіву Ірини Кашпуровської. Публікується вперше.

Родина о. Кирила, за спогадами його дітей, жила дуже скромно. Виховання дітей базувалось на принципах власного прикладу. Вся родина влітку доглядала за садом та городом, а взимку дівчата займались рукоділлям: плели серветки, скатертини, комірці до суконь та вишивали рушники і сорочки, вчились робити прошви та прикраси до одягу. Кожна дівчинка родини мала свою скриньку, у яку складались всі пошиті та вишиті речі (готувався посаг). Оскільки в родині було багато дітей, у сім'ї була помічниця – Варвара. За спогадами дітей, няня теж мала свою скриню і на рівні членів родини складала у неї свій посаг, що свідчить про повагу до простих людей. – (прим. авт.)

Ксенія Автономівна, маючи пристойну освіту та художній смак (збереглися документи про освіту Ксенії Єримович, яку вона отримала у Київському жіночому училищі духовного відомства. Випускницям училища надавалося право отримати звання домашньої вчительки з предметів, з яких були показані добрі успіхи; навчання в училищі тривало 7 років), привчала дівчат до домашніх справ та виховувала естетично. Діти були здібними до рукоділля, музики, співу та малювання.

Родина намагалась дати дітям освіту. Старший син Микола навчався у Чигиринській гімназії.

Збереглися документи, що містять відомості про перший рік навчання дочок Олександри та Віри у тому ж київському закладі, який закінчувала сама матушка Ксенія.

Усі діти, які народились у родині за часів проживання у с. Суботів, отримали добру освіту.

За спогадами онуків Віри Кирилівни (дочки о. Кирила), прагнення до навчання, прищеплені дітям змалечку, було настільки сильним, що впродовж усього життя бабуся багато читала, підвищувала свої знання у медицині навчаючись на різних курсах, оскільки була медпрацівником; до глибокої старості майстерно грала на фортепіано як з пам'яті, так і по нотах.

Родина була дружня та гостинна. Частенько до неї приїздили гостювати гімназисти – друзі сина Миколи.

Любили до них приїжджати в гості родичі, зокрема часто в родині гостював брат Ксенії Автономівни – Олексій, який був священником чигиринського Хрестовоздвиженського собору та займався археологією.

За спогадами дітей, о. Олексій проводив археологічні розвідки та збирав старожитності навколо Свято-Іллінського храму. На території с. Суботів було знайдено багато артефактів, які можливо відносились навіть до часів життя Богдана Хмельницького.

Також о. Кирило організовував зустрічі з літніми людьми, парафіянами Свято-Іллінського храму та разом з о. Олексієм Єримовичем збирав спогади про минуле життя Суботова задля збереження історії життя славетного села.

О. Кирило був доброї натури, любив дітей та був великим життєлюбом.

Зі спогадів дітей родини, о. Кирило часто разом із своїми дітьми збирав і сільських дітей та займався з ними, розтлумачуючи Біблію, навчав грамоті, малюванню, співу, оскільки більшість сільських дітей не мали можливості отримати освіту [3].

О. Кирило викладав Закон Божий у суботівському училищі. Разом з тим священник ділився своїми знаннями та навчав навіть вже дорослих жителів села, намагаючись донести їм багато історичних фактів про величність рідного села, збагачуючи їх духовно [2, 151–155].

Як бачимо, моральні цінності, притаманні родині Шараєвських були близькими Миколі Лисенку, який походив із шляхетсько-козацької родини.

Лисенко об'єднав в собі відданість національній ідеї і тягу до просвітницької діяльності. З його ім'ям пов'язана епоха становлення професійної музики, театру і мистецької освіти в Україні.

Основний внесок Миколи Лисенка в національну культуру становить збирання скарбів народної музики, їх дослідження та опрацювання та повернення народові «у вишуканій мистецькій оправі», розбудова на її основі національної музичної професійної мови.

Впродовж усього життя композитора єднала дружба з Михайлом Старицьким та Оленою Пчілкою. Власне, на поч. ХХ ст. це були лише три

родини представників української інтелігенції у Києві, які спілкувалися виключно українською мовою.

Разом із друзями Микола Лисенко подорожував Україною і збирав зразки музичного фольклору, постійно зустрічаючись з їх носіями.

Микола Віталійович Лисенко
(1842–1912) –
український композитор, піаніст,
диригент, педагог, збирач пісенного
фольклору, громадський діяч.
Вважається засновником української
національної класичної музики.

Отже, цілком вірогідно, що на одну із таких зустрічей у Суботові було запрошено навіть професійного фотографа із Чигирини та зроблено кілька знімків, про які йдеться у цьому матеріалі. Історик О. Солодар припускає, що це одні із останніх прижиттєвих світлин Миколи Лисенка, адже помер він у листопаді 1912 р. [6].

З огляду на те, що Микола Лисенко був родом із Кременчуцького повіту, а його рідний брат Андрій більше двадцяти років мешкав у Знам'янці, завідував залізничною лікарнею, поки у 1905 році поліцією був висланий за межі України (у фондах Знам'янського краєзнавчого музею на Кропивниччині зберігаються листи композитора до брата) [4], цілком закономірно, що Лисенко міг відвідувати Чигиринщину як один із найбільш значимих для історії Козаччини край, що знаходився у безпосередній близькості від місць його родинних інтересів, у різні роки своєї дослідницько-просвітительської діяльності. Можливо, навіть разом із Оленою Пчілкою, Михайлом

Старицьким чи іншими патріотично налаштованими інтелектуалами. Проте це вже теми для наших подальших досліджень.

** З книги Я. Діденко, Н. Кукси «Я. Діденко, Н. Кукса. Хранителі спадщини Потясминня: мандрівка крізь часи. Черкаси: вид. Вертикаль, 2021, 167 с. С.157–163.*

Список використаних джерел

1. Кукса Н. Фотодокументи з історії церкви Пророка Іллі у Суботові: раритетна світлина початку ХХ ст. // «Чигиринщина: історія і сьогодення»: Матеріали VII науково-практичної конференції 21–22 листопада 2019 р., Черкаси, 2019, 298 с.
2. Кукса Н. Церква Святого Пророка Іллі в Суботові: минуле і сьогодення усипальниці Богдана Хмельницького. Черкаси: вид. Вертикаль, 2020. 380 с.
3. Матеріали польових досліджень авторок. Записано від Кашпуровської Ірини Юріївни, 1962 р. н., мешканки м Київ.
4. Родинна «гілочка» Катерини Красицької на Знам'янщині. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiA8Jr298z0AhX977sIHbQYBWoQFnoECAQQAQ&url=http%3A%2F%2Fzn-rada.gov.ua%2Findex%2Fshevchenko_i_nash_kraj%2F0-1187&usg=AOvVaw36DqlTzr10_E2o2J4C-X5m

5. Солодаєва Т. Це були неймовірно цікаві розповіді... [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.facebook.com/profile.php?id=100057351798918&comment_id=Y29tbWVudDo0MDMyNzU2NTAzNDExNzI5XzQwMzMzMjc3ODY2ODc5MzQ%3D&__cft__\[0\]=AZV547XnhNheeUXsjEmK8bNdxJW850xbl3TpwYdehWKWTaxVPGTKHzsA7uyvHVslOmUtBIS6jBP4C_shVLpobl-plbPjAN_EJaJhZzelt4dCnhdTPvPAsUrJoca3-c7Db_SWNI3cYHrV353h30SdZ6mlG4iV_2u9Y0UQALJ3hJDvHb1RrFRSpGhSNCzeFD7iXj0&__tn__=R\]-R](https://www.facebook.com/profile.php?id=100057351798918&comment_id=Y29tbWVudDo0MDMyNzU2NTAzNDExNzI5XzQwMzMzMjc3ODY2ODc5MzQ%3D&__cft__[0]=AZV547XnhNheeUXsjEmK8bNdxJW850xbl3TpwYdehWKWTaxVPGTKHzsA7uyvHVslOmUtBIS6jBP4C_shVLpobl-plbPjAN_EJaJhZzelt4dCnhdTPvPAsUrJoca3-c7Db_SWNI3cYHrV353h30SdZ6mlG4iV_2u9Y0UQALJ3hJDvHb1RrFRSpGhSNCzeFD7iXj0&__tn__=R]-R)
6. Солодар О. Композитор Микола Лисенко у Суботові. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: [https://www.facebook.com/olexandrosolodar/posts/4032756503411729?__cft__\[0\]=AZUHB0FOr2i_Vhcky_ptAti_Xu9XitvSiNLhkM6WJB7_y3zOskKsECbGsGalp4slCtdMeAKiOnSFS8yzOjnZU-CklvF4yVZarSNdBOGVDBaeRmpYYooQ-2GaFmvUtqX2B1QJqfJ2oq2B086I5I5qgDzHm7maZurnLmcQ4HUcycgZWw&__tn__=%2CO%2CP-R](https://www.facebook.com/olexandrosolodar/posts/4032756503411729?__cft__[0]=AZUHB0FOr2i_Vhcky_ptAti_Xu9XitvSiNLhkM6WJB7_y3zOskKsECbGsGalp4slCtdMeAKiOnSFS8yzOjnZU-CklvF4yVZarSNdBOGVDBaeRmpYYooQ-2GaFmvUtqX2B1QJqfJ2oq2B086I5I5qgDzHm7maZurnLmcQ4HUcycgZWw&__tn__=%2CO%2CP-R)

**ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ ДОМАНИЦЬКИЙ –
УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОЛОГ, ТЕКСТОЛОГ, ІСТОРИК,
ФОЛЬКЛОРИСТ, ПОЛІТИЧНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ**

Тетяна КЛИМЕНКО,
*кандидат історичних наук, доцент,
директор Державного архіву Черкаської області*

«Вставаймо, рук не покладаючи, до нової праці тим тяжче, що знову одного з найкращих робітників немає», такими словами провів в останню путь непересічну особистість, гордість української нації, філолога, текстолога, історика, фольклориста, політичного та громадського діяча Василя Миколайовича Доманицького видатний український вчений В. М. Липинський. Помер В. М. Доманицький 28 серпня (за старим стилем) 1910 року на півдні Франції в м. Аркашон, де йому довелося лікуватися [1], проживши 33 роки, про що є запис в метричній книзі Різдво-Богородицької церкви с. Колодисте, передбачливо зроблений його батьком – Миколою Михайловичем Доманицьким, який служив в тому селі приходським священником [2]. Після смерті його тіло привезли в Україну, але через заборону владою поховання «небезпечного націоналіста» в Києві його було поховано селі Колодистому [3]. Свою останню шану В. Доманицькому селяни рідного і навколишніх сіл висловили, несучи домовину 15 верств на руках, а на вінку було зроблено напис: «Дорогому порадинові, незабутньому вчителю, славному борцю за долю рідного народу з незмірним жалем колодистські селяни» [4].

Метричні записи про народження [5], смерть [6], а також про родину Доманицьких дбайливо зберігаються в Державному архіві Черкаської області, з яких можна довідатись про родинні зв'язки, кількість членів родини і багато іншої інформації [7].

При вивченні документів про народження і смерть було виявлено цікавий факт з його біографії, не відомий бібліографам, який полягає в тому, що таїнства хрещення і поховання В. Доманицького здійснювали одні й ті ж самі люди, з різницею в часовому проміжку в 33 роки – приходський священник

містечка Катеринопіль, в якому мешкала мати В. Доманицького, а пізніше протоієрей с. Стецівка Микола Філімонович Грушецький та селянин с. Колодистого Іван Лисак, які вочевидь були в дружніх стосунках з батьком Василя Доманицького.

Щиро поважаючи та з прихильністю до непересічної творчості Т. Г. Шевченка, В. Доманицький заповів викарбувати на надгробку слова поета: «Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою». Тому, не випадково, головним доробком в житті В. М. Доманицького було упорядкування повного видання «Кобзаря» (звіривши рукописи Т. Г. Шевченка і виправивши помилки попереднього видання, що побачило світ 1907 р. у Петербурзі). Поряд з цим він редагував працю М. Аркаса «Історія України».

В. М. Доманицький відбувся як науковець своїм найкращим літературознавчим дослідженням – «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка», в якому автор розглядає текстологію віршів Т. Г. Шевченка. У статтях «М. Марковичка» та «Авторство Марка Вовчка» (1908) виступив проти П. Куліша, довівши безперечну автентичність творів М. Вовчка. Висновки В. Доманицького були позитивно оцінені й підтримані І. Франком [8]. Як фольклорист він збирав і досліджував народні пісні. Праці В. Доманицького з історії, етнографії та археології не виходили з рамок історіографії. Опублікувавши кілька щорічних бібліографічних оглядів українських видань, розкрив себе в новій для нього галузі – бібліографії. В своїй статті «Вінчання навкруг «діжи» автор описав випадок дворазового вінчання одної і тої ж пари [9], та в статті «Невдале вінчання монаха» – про хибні нрави духовенства наприкінці 90-х років XVIII століття [10]. Свої краєзнавчі дослідження В. Доманицький оприлюднив у статтях «Приготування до зустрічі імператора Олександра I в Умані» про відвідання імператором у 1822 р. Умані і пригощання володаркою «Софіївки» Софією Потоцькою в «Гроті Фетіди» августійшого гостя чаєм [11], «До історії приватних пансіонів в Київській губернії на початку XIX століття» про історію відкриття та діяльність жіночого пансіону в Умані [12], «Як вводилося оспопрививання в Уманському повіті сто років тому» [13]. Археологічні дослідження В. Доманицького знайшли своє відображення в статтях «Археологічний літопис» про розкопки, які він проводив поблизу с. Павлівки, на фермі «Ольгино», поблизу с. Криві Коліна Уманського повіту [14], «Дослідження та розкопки» про дослідження ним городища в його рідному с. Колодистому [15]. Наведені вище та багато інших історико-літературних й фольклористичних праць В. М. Доманицького друкувалися в «Київській старовині», «Записках наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», «Літературно-науковому віснику», «Українському віснику».

Неоцінений вклад В. Доманицького у видавничу справу. Очолюючи наукову хроніку в журналі «Київська старовина», він створив товариство «Вік» для видання народних книжок. Тим же товариством був виданий збірник українських літературних творів до сторіччя української літератури. Як громадський діяч він сприяв розвитку кооперативних установ. За його учас-

тю в його рідному с. Колодистому були відкриті лавка, сільський народний дім, читальня, комісійне бюро для продажу селянського хлібу.

В. М. Доманицький як розумна та культурна людина користувався на батьківщині величезною повагою. Науковці багатьох поколінь досліджують його спадщину. Матеріали біографічного характеру та значна кількість наукових статей і публікацій про нього зберігається в музейних, бібліотечних та архівних установах не тільки в Україні, але й за кордоном. В музеї книги і друкарства України відкрита на його честь експозиція. Саме про його активну громадську діяльність розповідають поліцейські донесення, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві в Москві. В інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського зберігається особовий фонд В. М. Доманицького, в якому, серед документів, зберігаються рукописи творчих праць, біографічні матеріали, матеріали службової та громадської діяльності, листування тощо. Епістолярну спадщину В. Доманицького досліджують науковці інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Про нього залишили спогади Д. Донцов, С. Єфремов, В. Антонович, О. Конинський. Особливо відверті і теплі спогади залишив В. Липинський, який вважав В. Доманицького людиною неперевершеною довіри, найближчою йому з усього оточення, який зблизив його з М. Грушевським, С. Єфремовим, Б. Грінченком. В. Липинський тільки з В. Доманицьким у своїх листах був відвертим, а коло порушуваних ними проблем охоплювало науку, політику, публіцистику і просвітництво.

Публіцистичні роботи вивчають науковці Інституту журналістики Національного університету ім. Т. Г. Шевченка [16]. Чимало документальних матеріалів зберігається в архіві Інституту літератури НАН України [17]. Численні матеріали про В. Доманицького зібрав відомий український журналіст та краєзнавець Микола Федорович Комарницький, фонд якого зберігається в Державному архіві Черкаської області [18].

У рамках даної статті автор не ставить за мету перелічити всі інституції, в яких зберігається значний творчий спадок й напрямки праці В. М. Доманицького, який лише підтверджує, що він був людиною багатой і чесної душі, всебічних знань і вірно служив українському народові.

Список використаних джерел

1. Чулий Л. Тихого сну // Рада. 1910. 7 листопада. № 253. С. 1
2. Памятная книжка Киевской епархии. К., 1882. С.182.
3. Похорон Василя Доманицького // Рада. 1910. 6 листопада. № 252. С. 1.
4. О. Мельник. Як видавець він був прямо незрівняний. Українська газета. № 45(185). 18–31 грудня 2008. С. 2.
5. Ф. 931, оп. 1, спр. 191, арк.8.
6. Ф. 931, оп. 1, спр. 797, арк. 47.
7. Ф. 931, оп. 1 спр. 31, арк. 11; ф. 931, оп. 1, спр. 177, арк. 39, 123; ф. оп. 1, спр. 469, арк. 25.
8. Іван Франко. К., 1955. Т. 17. С. 409.
9. Київська старовина. 1902. Т. 72. Лютий. С. 72–74.
10. Київська старовина. 1901. Т. 73. Травень. С. 127.
11. Київська старовина. 1901. Т. 73. Червень. С. 141–143.

12. Київська старовина. 1901. Т. 73. Червень. С. 450–459.
13. Київська старовина. 1902. Червень-серпень. С. 1–4.
14. Київська старовина, 1899. Т. 66. Вересень. С. 134–136.
15. Київська старовина, 1901. Т. 72. Лютий. С. 125–126.
16. І. Гирич. Постать В'ячеслава Липинського у світлі його листування з дореволюційних часів. Український історик. Ч. 2–4 (141–143). 1999. С. 110–142.
17. Ф. 47, спр. 642.
18. Ф. Р-3990, оп. 2, спр. 104.

**ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ НАВРОЦЬКИЙ (1823–1892) –
УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ПИСЬМЕННИК,
ПЕРЕКЛАДАЧ, УЧАСНИК КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО БРАТСТВА**

Наталія КОСТЕЦЬКА,
*старший науковий співробітник відділу фондів
Черкаського обласного краєзнавчого музею*

Тема національно-патріотичних рухів досі актуальна в Україні. Через майже 200 років із згаданих часів, пройшовши безліч етапів, ми боремося за мову, культуру, за незалежність та самостійність. Свою суверенність сьогодні захищаємо у жорстокій війні з російським агресором. У статті звертаємося до життя та діяльності уродженця Золотоніщини, письменника, активного громадського діяча, послідовника шевченківських ідей – Олександра Навроцького, якому у цьому році виповнюється 200 років від дня народження.

У 2023 році минає 178 років зі створення таємного Кирило-Мефодіївського братства у Києві, організації, що у своїх програмних документах декларувала ідею визволення, автономії та самостійності України. До неї входили викладачі та студенти Київського та Харківського університетів, а ідейними засновниками були вже відомі на той час Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Микола Гулак. У квітні 1846 року до братчиків приєднується Тарас Шевченко. У своїх програмних документах («Книга буття українського народу» або «Закон Божий», Статут товариства) закликали всі слов'янські народи до національного пробудження та створення власних держав.

Одним із братчиків товариства був наш земляк Олександр Навроцький, який народився 28 липня (9 серпня) 1823 року на Золотоніщині в селі Антипівка у родині збіднілого дрібномаєтного дворянина. Батько, поручик у відставці, помер дуже рано, і маєток Навроцьких опинився під опікою родини письменника В. В. Капніста, а саме його сина І. В. Капніста. Сам же Олександр опинився під впливом ще одного із синів автора «Оди на рабство» – Олексія Васильовича Капніста, колишнього учасника декабристського руху і друга Т. Г. Шевченка.

Початкову освіту майбутній літератор, один із найактивніших членів Кирило-Мефодіївського товариства, здобув у Золотоніському повітовому

училищі (1833–1836), а потім у полтавській класичній гімназії, де навчався впродовж шести років (1836–1842). Проживав він у будинку виховання бідних дворян, а матеріальну допомогу в навчанні надавали брати Капністи. Навроцький був одним із найкращих учнів гімназії: допитливий, працелюбний і відповідальний. «З ранньої юності я надзвичайно любив читати», – пригадував Олександр Олександрович.

Продовжив навчання О. О. Навроцький у Київському університеті св. Володимира на філологічному факультеті (історико-філософський відділ), до якого вступив у 1842 році. Роки навчання стали знаковими та переломними у долі письменника. Саме тут під впливом студентських гуртків та двоюрідного брата М. І. Гулака, який знайомить його з поезією Шевченка, починають формуватися політичні погляди юнака (антимонархічні, протикріпосницькі). Сучасники стверджували, що Навроцький напам'ятав знав майже всі твори Кобзаря. Також Олександр активно пропагував позацензурні твори поета-демократа. Їхнє знайомство відбулося в 1846 році і мало неабиякий вплив на світогляд і творчість майбутнього поета. А після його смерті серед рукописів знайшли старі і потерті зошити з віршами Тараса Григоровича.

Навроцький вступає до Кирило-Мефодіївського товариства. Як відомо, гурт київської освіченої молоді єднала національна свідомість, захоплення творами Шевченка, любов до української мови і культури, ненависть до російського самодержавства та кріпацтва. Сам Олександр Олександрович про цей час писав так: «Живучи серцем, я був наївно релігійним. З ранньої юності надзвичайно любив читати. Але легке читання не дає ще знань, – я прийнявся за читання серйозне, філософсько-історичне, став відвідувати студентські зібрання – і тут-то відкрився переді мною новий, чарівний світ, повний життя і всього, що тільки властиве запальній і чудовій молодості. Ці сходи, краще будь-яких книжок, розвинули в мені всі інстинкти добра; бувало вчилося для них і на них. Як жорстоко обговорювались, як правильно розумілася кожна нова думка, всякий світлий вчинок, чиї б вони не були, – як вірилося нам у щасливу запоруку майбутнього! Ой леле! Світлі мрії юності, чого ви проходите швидко і не вертаєтесь ніколи! Познайомившись із світом ідей, я не міг їх поставити поза життям; потроху порушувались політичні питання, обставини допомогли їх розвитку, а власний погляд на життя наших темних братів міцно ввійшли в свідомість.»

Після того, як студент Петров викрив Кирило-Мефодіївське товариство, генерал-лейтенант Дубельт, керуючий 3-м відділенням, на допитах переконує Миколу Гулака визнати свою провину, але марно. 20 березня 1847 року він віддає розпорядження про арешт разом з іншими братчиками його двоюрідного брата – О. Навроцького. Для цього на Полтавщину відрядили поручика Паліцина, який 1 квітня арештував нашого земляка в помісті Капністів і доставив до Санкт-Петербурга в жандармське управління.

14 квітня відбувся перший допит Олександра Навроцького та Юрія Андрузького – наймолодшого учасника братства, під час якого з них вимагали зізнання у причетності до зібрання та розповсюдження зухвалих творів Шев-

ченка та інших. Навроцький рішуче відмовлявся свідчити проти будь-кого (чи свого брата Миколи Гулака, чи найближчих приятелів – Опанаса Марковича, Івана Посяди, чи тих, кого поважав найбільше – Тараса Шевченка, Миколи Костомарова), що говорить про велику силу волі й мужність молодій людини. Того дня у «Журналі слідства» з'явилися записи «Навроцький в своєму показанні ні в чому не визнався». Дубельт з роздратуванням писав у протоколах, що Навроцький «по прежнему отозвался совершенным неведением всего, о чем его спрашивали, решительно утверждая, что будто не имел ни малейшего сведения о замыслах своих товарищей... По упорству своему в заперительстве следует первым за Гулаком».

15 травня Навроцький на очних ставках зустрічається з Білозерським, Посядою, Андрузьким, Петровим, на всі звинувачення затято відповідає: «Не знаю». Навроцький був серед тих, хто так і не визнав себе винним і не обмовив жодним словом братчиків. На останній очній ставці з Петровим він зізнався лише в тому, що читав поему «Сон» Шевченка. Висновок слідства був таким: «Улик против Навроцкого столь много, что виновность его несомненна».

Настало 30 травня 1847 року. Царським указом братчиків було розкидано по всій величезній Російській імперії. За вироком суду Олександра Навроцького було визнано винним «за впертість та затятість, котрі перейняв у родича свого Гулака», та відправлено на 6 місяців до в'ятської в'язниці. Після цього йому мали надати відповідну службу в одному з повітових містечок. Того ж дня політичний засланець у супроводі жандармського офіцера був відправлений до В'ятської губернії. « Нарешті я поїхав до В'ятки. Червень, дорога, прохолода і пахощі полів і лісів, незнайома мені північна природа – все це здалося мені блаженством після двомісячного ув'язнення. Я дихав і не міг надихатися повітрям, на душі стало так легко, вільно, що я одразу забув і третє відділення і будущину, що мене чекала», – згадував через багато років Навроцький. Про кількамісячне ув'язнення у В'ятці Олександр Олександрович згадував, що він «... був у відчаї. Туга за батьківщиною, спогад про минуле, безнадія довели мене до того, що я поставив перед собою питання: нащо мені жити? І, мабуть, мало не дійшов до самогубства.» На допомогу прийшла поезія, він почав писати вірші, виливаючи в них «безнадію в можливість всякого добра на землі».

Далі ще декілька років примусового проживання в Єлабузі, де служив земським писарем, які підірвали здоров'я 26-тирічного Навроцького. Він захворів на сухоти. Тамтешній суворий північний клімат дуже погано впливав на здоров'я хворого. Як писала княжна Рєпніна (у своєму клопотанні про перевід засланця у м'якший клімат) до шефа жандармського корпусу графа Орлова: «..сухоти дають мало часу навіть на милосердя.» Орлов відмовився клопотатися. Невдовзі до канцелярії третього відділення надійшли ще 2 клопотання – від матері Навроцького та Олексія Капніста. Можливо саме його звернення до Дубельта, якого особисто знав ще з молодості, сприяло вирішенню цього питання.

У березні 1849 року Олександрю була «явлена монарша милість» і його перевели під нагляд поліції Курська (1850–1853), де письменник працював наглядачем місцевої друкарні. Через рік, за клопотанням вже самого Навроцького, з нього було знято поліцейський нагляд. Згодом був переведений до Санкт-Петербурга (1853–1858), потім переїхав до Дагестану – у місто Темир-Хан-Шура (зараз Буйнакськ), (1858–1870). Одружився у 1859 році. Деякий час жив у Єревані (1870–1884), де дослужився до статського радника. До України приїздив ненадовго лише після виходу у відставку. Жив у Новочеркаську (1884–1885), у Миколаєві (1885–1889). Повернувся до Темир-Хан-Шура (1889–1892). Більшу частину життя провів на Кавказі, де мав сім'ю.

Ще з ранньої молодості Навроцький мав нахил до римування. В гімназії писав романи, але творів своїх не показував нікому, окрім учителів, бо був сором'язливим. Ці твори не збереглися.

Олександр Олександрович Навроцький і в житті, і в творчості зазнав величезного впливу Шевченка – людини, письменника, мислителя, громадського діяча «..що підняв нас всіх угору, привертав до хати, єднав слов'ян всіх до купи». Це дуже позначилося у манері письма, на творчому почерку поета. Часто відчуваються Шевченкові мотиви і теми – туга за Батьківщиною («До України», «Ой, усюди, усюди»), мрія про поліпшення долі закріпаченого народу, співчуття до селян («Доля», «Тяжко в світі сиротою»). Вірив Навроцький і у кращі часи, які прийдуть («Ні, не дарма в Україні», «Рідна мова»). На смерть Шевченка відгукнувся віршами «То не вітер стогне в полі» та «Не втихомирилась душа». Відгомін Шевченкового заповіту відчувається і у його вірші «Остання воля».

Навроцький намагався підтримувати дружні стосунки з колишніми братчиками. Написав поезію «Одповідь Кулішу про сьогочасну українську культуру» (той писав поету у 1853 році). Почав роботу над спогадами про Миколу Костомарова, в якій з великою симпатією описує перші зустрічі з ним. Він є і автором вірша «На вічну пам'ять М. І. Костомарову.» Найтісніші підтримував зв'язки з братом і другом Миколою Гулаком, присвячував йому свої переклади. Тяжко переживав смерть товариша Опанаса Марковича. У літературному архіві зберігся вірш «На вічну пам'ять О. В. М-чу».

Навроцький був не тільки ніжним ліриком, а й талановитим перекладачем. Він володів багатьма мовами, досконало знав німецьку, французьку, англійську, польську. Його можна назвати першовідкривачем якісного літературного перекладу. Почав цю діяльність ще в університеті, де перекладав твори західноєвропейських письменників. Особливо плідно працював письменник над перекладами в Дагестані та Вірменії. Перекладав фольклор народів Кавказу, татарський і курдський. Його переклад поеми Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі» («Одягнений у барсове хутро») вийшов на 20 років раніше російського та англійського, був опублікований у «Київській старовині» 1902 року. Перекладав він й інших східних авторів – азербайджанського поета М. Фізулі «Лейла і Меджнун». Із санскриту Навроцький здійснив переклад сутри «Лалітавістара», назвавши її «Спокуса Будди».

Навроцький є першим перекладачем безсмертних творів старогрецького поета Гомера «Іліади» та «Одіссеї», які високо оцінив професор О. Потебня, сказавши, що автор добре володіє мовою. Серед перекладів Навроцького чільне місце посідають Біблійні – «Пісня пісень Соломона», «Книга псалмів пророка Давида», та народні епоси «Слово о полку Ігоревім», «Пісня про нібелунгів».

Щодо кількості перекладів (понад 140), Навроцькому немає рівних в тогочасній літературі. Ним здійснені переклади зі слов'янських літератур, зокрема російських авторів – О. Пушкіна, М. Лермонтова, В. Жуковського, І. Крилова, О. Толстого; з польської – А. Міцкевича, В. Сирокомля; з чеської – В. Ганка, І. Лінде; перекладено сербські, хорватські, чорногорські народні пісні. Особливу увагу приділяв творчості Адама Міцкевича, переклади його творів засвідчують бездоганне володіння польською мовою. І. Франко відзначав, що «з-поміж усіх перекладачів, які робили спробу перекладати Міцкевича українською мовою, пальма першості належить Навроцькому».

Багато приділяв уваги також перекладам західноєвропейських авторів: з англійської (Дж. Байрона, П.-Б. Шеллі, Дж. Мільтона, Дж. Макферсона, Т. Гуда); з німецької (Г. Гейне, Й. Гете, Ф. Шиллера, Г. Лессінга), з французької (В. Гюго, П. Беранже, О. Беранже, А. Мюссе), з італійської (Ф. Петрарки, Л. Стакетті).

На жаль, лише невелика частинка талановитих перекладів побачила світ. Більшість же залишилися у рукописних варіантах, як і поезії О. О. Навроцького (лише поодинокі вірші друкувалися в «Основі» та «Історії української літератури» Петрова). У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАНУ зберігаються більше десяти об'ємних зошитів (до 100 сторінок) поета з чудовими творами, які він підписував іноді псевдонімом Вроцький.

Розгром Кирило-Мефодіївського братства мав негативні наслідки не лише для національно-патріотичного визвольного руху в Україні, а й для української літератури. Зокрема йдеться про заборону друкувати твори братчиків. Тому й не дивно, що за життя Навроцький опублікував так мало творів. «Не-нормальний розвиток української літератури мав наслідком величезну кількість так званих «заритих талантів» – людей, які пропустили момент, коли їхня праця могла принести найбільшу користь їхній батьківщині», – писав І. Франко. До цих талантів належить і Олександр Олександрович Навроцький.

Список використаних джерел

1. Голиш Г. М. О. О. Навроцький – одноступенець і соратник Т. Г. Шевченка. Черкащина в контексті історії України. Черкаси: Вертикаль, 2010. С. 122130.
2. Грязнова Н. Олександр Навроцький. Дивослово. 2000. № 5. С. 28 31.
3. Энциклопедический словарь Ф. Брокгауза, И. Эфрона. СПб. 1896. Т. 39. С. 418.
4. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3т. К.: Наукова думка, 1990. Т. 2. С. 379410.
5. Пономаренко М. Заритий талант Прапор Леніна. 1983. 9 серпня. С. 1.
6. Українська літературна енциклопедія: у 5 т. Київ: Українська енциклопедія, 1995. Т. 3. 496 с.

ЧИГИРИНСЬКА МАНДРІВКА ГНАТА ХОТКЕВИЧА В МАТЕРІАЛАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ

Яніна ДІДЕНКО,

учений секретар

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Надія КУКСА,

почесний краєзнавець України,

завідувачка відділу «Суботівський історичний музей»

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Першу згадку про відвідання Чигиринщини Гнатом Хоткевичем нами було виявлено в його карній справі [2, с. 107–110]. Подальші пошуки навели на інформацію про відвідання Чигиринщини Г. М. Хоткевичем у регіональній – чигиринській пресі.

У 1968 р., до 90-ї річниці від дня народження Г. Хоткевича, в чигиринській районній газеті «Зоря комунізму» було опубліковано статтю П. Брик, де згадувалося про перебування Г. Хоткевича на Чигиринщині. Час відвідин краю письменником автор відносить до 1925–1926 рр. Саме тоді, на думку автора, Хоткевич разом із дружиною відвідав Черкащину. У статті згадані знакові місця краю, як то Канів – місце поховання Тараса Шевченка, Прохорівка – місце, де жив, помер та був похований Михайло Максимович. Під час відвідин Чигиринщини Г. Хоткевич побував у Чигирині, Суботові, Холодному Яру. Сам маршрут подорожі включав знакові для українського державотворення місця, пов'язані із вагомими постатями в історії України.

Ймовірно, Г. Хоткевич спершу подорожував пароплавом. Діставшись Чигиринщини, пішки йшов до Чигирини. Його маршрут включав: Бужин, Чигирин, Боровицю, Суботів, Мельники, Жаботин, Медведівку. У замітці маємо ряд цікавих згадок про людей та місця, які були відвідані письменником. Можемо припустити, що згаданий вчитель із Чигирини – Степан Іванович Яременко, краєзнавець [6, с. 58–63], або ж Логвин Федорович Рвачов, у 20-х рр. ХХ ст. голова місцевого товариства охорони пам'яток старовини [4, с. 169–173], оскільки обидва вони цікавилися минувиною краю, проводили власні краєзнавчі студії, тісно контактували із іншими українськими краєзнавцями, дослідниками. Обидва згодом були репресовані [6, с. 63; 4, с. 169–173]. Згадуваним Г. Хоткевичем чигиринським священником міг бути Олексій Єримович – дослідник старожитностей Чигиринщини, власник

Гнат Мартинович Хоткевич
(1878–1938)

колекції предметів археології, палеонтології, етнографії, які 1930 р. були передані до Черкаського краєвого музею імені Шевченка. Також репресований [5, с. 150–151].

Цікавою є і згадка про звернення Г. Хоткевича, який переймався питанням збереження пам'яток краю та створення музею, до Г. Петровського – радянського державного та партійного діяча, на той час члена Політбюро ЦК КП(б)У, Голови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

Огляд старожитностей Суботова включав відвідання Церкви Святого Пророка Іллі та Трьох криниць. Проживав дослідник у місцевого вчителя Гришка. (Вірогідно, йдеться про Нестора Філатовича Гришка – вчителя, а згодом багаторічного директора суботівської школи, краєзнавця, збирача старожитностей, який стояв біля витоків пам'яткоохоронного руху на Чигиринщині. Ім'я Гришка доволі часто згадується у низці архівних документів, де йдеться про пам'яткоохоронні заходи в краї. Він був позаштатним кореспондентом повітового комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи (ОКР-КОПИСу). Після реорганізації комітетів у січні 1925 р. – кореспондентом Всеукраїнського Археологічного комітету (ВУАКу) місцевого рівня. Брав активну участь у обстеженні та подальшому взятті на облік церкви Святого Пророка Іллі у Суботові. Безпосередньо причетний до створення «Реєстру монументальних пам'ятників культури на Шевченківщині, які прийняті на облік і під охорону ВУАК». Репресований в 30-х рр. ХХ ст. [2, с. 110].

У Холодному Яру письменник зупинився у Мотронинському монастирі, відвідав села, що знаходилися поруч.

Наприкінці стаття містила заклик до пошуку очевидців і свідчень про перебування письменника в краї та вшанування цієї події.

Наведемо фрагмент статті, який присвячено мандрівці Чигиринщиною:
«Дуже мало хто знає, що Хоткевич деякий час бував на Черкащині і на Чигиринщині.

В 1925–1926 роках Г. М. Хоткевич проводить свій час на Дніпрі. З Києва відправився з своєю дружиною (яка і нині проживає в м. Яремче Івано-Франківської області) човном вниз. Роблячи зупинки в Каневі, Прохорівці.

Г. Хоткевич все життя мріяв побувати на землі Богдана Хмельницького, М. Залізняка. Доплив до Бужина, звідти пішки прямує до м. Чигирини. Тут зупиняється у місцевого вчителя. У одного священника знайомився з експонатами музею. З Чигирини Хоткевич пише лист до Григорія Івановича Петровського, щоб дали допомогу у збереженні пам'яток культури, а також про організацію музею.

З Чигирини письменник прямує в с. Суботів. Тут зупинився у вчителя Гришка, оглянув три криниці, церкву-усипальницю Б. Хмельницького. З Суботова Хоткевич ходив у Холодний Яр. Жив у Мотронинському монастирі. Потім письменник відвідав ближні села – Мельники, Жаботин, Медведівку. Чигиринщина зачарувала Хоткевича, На нього дуже багато вплинула природа та історія цього краю. Потрібно відшукати людей, які зустрічалися з письменником, і показати в експозиціях музеїв, вивісити меморіальні дошки» [1, с. 4].

Цікаво, що на заклик П. Брик відгукнувся боровичанин – пенсіонер Микита Миколайович Бурим, який невдовзі надіслав свій спогад про зустріч із Хоткевичем в той час, коли письменник відвідував Чигиринщину [1, с. 4]. Цей допис доповнює географію подорожі письменника краєм, і, не дивлячись на притаманні тому часу ідеологічні нашарування (опущені нами – *прим авторів*), є доволі цікавим. Завершується допис повтором пропозиції про увічнення пам'яті про перебування Хоткевича на Чигиринщині. Наведемо цей допис нижче: *«Це було влітку 1925 року. Я повіз батькові, який косив сіно за притокою Дніпра Гречанкою, обід. Легенький вітерець погойдував човен, їхати було легко. У руках у мене був кавун. Бачу, на другому човні двоє з вучками ловлять рибу. Порівнявся з ними і привітався.*

- *Де ви взяли такого кавуна? – Питає один з рибалок.*
- *Сам виростив.*
- *А якби його...*
- *Будь ласка.*

Незабаром під'їхав до них. Познайомилися. Старший був Гнат Мартинович Хоткевич з сином років дванадцяти. Дома пригостив їх стиглими кавунами, динями.

- *Беріть з собою, скільки донесете, – запропонував їм.*

Хоч і багато минуло часу відтоді, але ніби й зараз чую його голос, бачу широкі відкриті очі з теплою посмішкою. Гнат Мартинович багато говорив про далекоглядність і державний розум славного гетьмана України Богдана Хмельницького...

...

Потім він звернувся до сина і розповів йому, як в давнину ділили села, як маленьких дітей били на межі, щоб вони назавжди їх пам'ятали.

Після того як Г. М. Хоткевич виїхав з Чигиринського району, я з Харкова одержав від нього книги «Богдан Хмельницький» та «Ото ревнощі».

На жаль, ці книги не збереглися. В роки фашистської окупації я був зв'язаний з партизанами, а пізніше з усією сім'єю був заарештований гестапо. Пощастило втекти. Та все в домі було пограбоване, а книги знищені.

Добру справу було б зроблено, якби в районі організувати музейний куточок, присвячений Г. М. Хоткевичу, вивісити меморіальні дошки».

Обидва дописи, як і матеріали карної справи Г. Хоткевича, дозволяють відтворити обставини та маршрут подорожі Чигиринщиною, більше дізнатися про його коло спілкування в краї.

***Авторки висловлюють щирю вдячність своїй колезі – м. н. сп. НІКЗ «Чигирин» Любові Шмиголь за підказку щодо статті про відвідання Гнатом Хоткевичем Бровиці.**

Список використаних джерел

1. Брик П. Г. М. Хоткевич // Зоря комунізму. 1968. 6 січня. С. 4.
2. Діденко Я. Л., Кукса Н. В. Чигиринська мандрівка Гната Хоткевича // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження» (з міжнародною участю) (м. Черкаси, ЧДТУ, 20–21 жовтня 2022 р.) / упоряд. :

- В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: видавець : Гордієнко Є. І., 2022. 337 с. С.107–110.
3. Зустріч з Хоткевичем // Зоря комунізму. 1968. 20 січня. С. 4.
 4. Кукса Н. В. Гнат Якович Стеллецький: нотатки до портрета. *Археологія & Фортифікація Середнього Подністрів'я*: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2011. С. 169–173.
 5. Перепелиця А. І. Православні святині Чигиринщини. Черкаси: Вертикаль, 2019. 220 с. С. 140–152.
 6. Розриті могили. Чигиринська старовина і скарбощукання за описом 1923 року. *Пам'ятки України : історія та культура*. 2002. № 2. С. 58–63.

ЧИГИРИН ТА ОКОЛИЦІ У МЕМУАРАХ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Надія КУКСА,

почесний красзнавець України,

завідувачка відділу «Суботівський історичний музей»

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Павличко
Дмитро Васильович
(1929–2023)

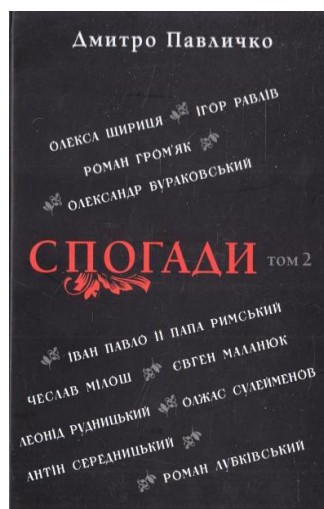
Увечері 29 січня 2023 р. українську спільноту за-
смутила трагічна звістка: на 94-му році життя помер
Дмитро Павличко – видатний український поет, гро-
мадський діяч, літературний критик, перекладач Дмит-
ро Васильович Павличко. А також невтомний захисник
і популяризатор старожитностей Чигиринщини.

Ще зі студентських років він заприятелював із
уродженцем с. Боровиця Олексієм Щирицею*, часто бу-
вав у гостях на малій батьківщині товариша. Вихідцю із
Галичини, Чигиринська земля стала рідною [1, 124–126].

У 2015–2020 рр. побачило світ по суті унікальне
шеститомне видання спогадів Дмитра Павличка, де по-
дана галерея мемуарних портретів знакових особистос-
тей, з якими протягом свого життя перетинався автор.

Вихід «Спогадів» Дмитра Павличка став резонансною подією у літера-
турному житті України. Видання отримало високу оцінку знаних літературо-
знавців. Та найбільш влучною вважаємо рецензію Михайла Слабошпицько-
го**: «Як на мене, то Павличкові спогади – подія в нас справді неоціненна.
Вони однаковою мірою важливі і для істориків літератури, літературознавців,
студентства, вчительства та й для всіх, хто цікавиться письменством, та й не
лише письменством. Бо ж у спогадах фігурують не тільки літератори, діячі
культури й мистецтва. Там маємо й десятки відомих політиків (і переважну
більшість із них докладно схарактеризовано), маємо соціально-політичні

контексти, що так динамічно змінювалися впродовж трьох останніх десятиліть. Жоден історик, описуючи бурхливий перебіг подій в Україні, коментуючи прикметні особливості всіх «команд» із печерських пагорбів просто не зможе обійтися без Павличкових мемуарів, оскільки в них надзвичайно багато всієї тієї емпірики, важливих подробиць подій, побачених «зсередини», ба більше, завжди сенсаційного закулісся» [4].

Титульний аркуш
книги Д. Павличка
«Спогади», Т. 2

Олексій Степанович
Щириця
(1929–2009)

Окремий розділ другого тому «Спогадів», виданому 2016 р., Дмитро Павличко присвятив своєму другу з с. Боровиці Олексі Щириці. Досить тепло, зворушливо письменник описує свої гостини у батьківській оселі Олекси. Детально змальовує навколишні краєвиди, уклад життя потясминського села 50–90-х рр. Особливо цінними є зразки місцевого фольклору, викладені у книзі. Подає оцінку подій, що відбувалися у суспільстві, устами простих сільських трударів.

Практично кожні відвідини Павличком чигиринських земель супроводжувалися подорожами понад Тясмином до Чигирин, Суботова, зустрічами із місцевими мешканцями. Враження від спілкування з чигиринцями виливалися у поетичні рядки.

Другий том «Спогадів» власне і розпочинається розділом «Олекса Щириця»[2].

ОЛЕКСА ЩИРИЦЯ

Ще в першому томі «Спогадів» я планував написати про Олексу Щирицю, мого друга, з яким поєднало мене в молодості моїй життя, і тільки його передчасна смерть розлучила нас. Ми подружили з ним 1948 р. в Києві. Я поступав на філософський, а він – на хімічний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка. Ми жили в гуртожитку на вулиці Повітрофлотській. Наше знайомство зав'язалося в кімнаті гуртожитку, в якій жили дівчата такі ж, як ми – абітурієнти. Я застав його в дівочій оселі на розмові з чорноокою, дуже гарною Зоєю, яка подобалась мені й, мабуть, йому. Він представився: «Я – Альоша, поступаю на хімію». Говорив гарною українською мовою, але слово «Альоша» різонуло мене. Я назвався своїм іменем і сказав, що приїхав з Гуцульщини, з тих країв, де діяв колись опришок Олекса Довбуш. Не думаю, що навмисне згадав саме Олексу, а не просто Довбуша, щоб присоромити Олексія, українського хлопця з російським іменем. Я хвалився тим, що походжу з теренів Довбуша. Це в мене вивалося як інстинктивна реакція ..., що нахлинула в Києві на мою душу на кожному кроці, як замерзаючий дощ. Ніде ж я не почув української мови – ні в трамваї, яким їхав із Повітрофлотської до центру, ні в коридорах університету.

Дідусь у вишиваній сорочці, якого я побачив на лавчині біля пам'ятника Шевченка, дізнавшись од мене, що я галичанин, сказав: «Не показуй ніде, що тебе дратує російська мова, бо заарештують, пропадеш!»

Але в кімнаті, де відбулося моє знайомство з Олексієм Щирицею, було більше дівчат із сіл, а не з міст України. Одна з них пожартувала: «Мабуть, коли Олекса Довбуш був маленьким, його також називали Альошею!» Альоша почервонів. Не сказав нічого, але за тиждень підійшов до мене: «Я в паспорті Олексій. – Він хвилювався. – Альошею мене називали в старших класах Черкаської школи. Хто ж я тепер?» Я сказав йому: «Тепер ти Олексій, якщо українець. Можеш бути Лесем та навіть Олесем, але найкраще тобі бути Олексою. Батьки тобі дали гарне ім'я. Ти можеш бути Альошею, але тоді бувай здоров». Альоша подав мені руку, що означало: «Я – Олекса!» Це перейменування Щириці схвилювало мене. Я не знав, що мати мого друга ніколи не називала його інакше, тільки Олексою. Я полюбив його не як свого похресника, а як сина козацького роду, відчув у ньому серце українське, й тішився знайомством із ним як несподіваним дарунком долі.

Тоді ж таки, у серпні 1948 р., я зустрічався на Подолі в Києві, на вулиці Хоревій № 1, із учителькою історії з моєї Яблунівській школи Анастасією Корсунівською. Вона родом із Чигирин. Коли я був у дев'ятому класі й ночами бачився з лісовими хлопцями, вона казала: «Будь обережним!» Розповідала тихцем про Холодноярську Республіку, сумно говорила: «Ми там програли, і ви, тут у Карпатах, програєте!» Шанувала мене ця жінка, вона, власне, писала до мене, коли вже була в Києві, а я був у десятому класі: «Прійжджай поступати до Київського університету! Допоможу!»

Я від неї дізнався багато речей про Чигирин, вона ж сказала мені, що Боровиця – це дуже славне козацьке село, похвалила моє знайомство з Олексою, радила мені поїхати при першій же нагоді в його рідне село.

Отже, мене до Щириці притягувала не тільки хлоп'яча симпатія, а й думка, що Олекса – брат мені за самим походженням своїм – козак.

Але в серпні 1948 р. я став студентом не Київського, а Львівського університету. Як галичанина не прийняли мене в Києві. Про Щирицю я почав забувати, думав, що він забуде й мене, адже ми розійшлись, не побачившись, не обмінявшись адресами. Мене як галичанина, що вже пережив в Київському, майже російськомовному університеті усвідомлення того, що я належу до приниженої, переслідуваної нації, Львівський університет ще глибше розчарував. Російська мова, що її радянська влада почала всіма силами запроваджувати в університеті ім. Івана Франка, вражала ще більше, як у Києві. Одразу на першому курсі я встиг виступити на комсомольських зборах студентів-філологів з питаннями про те, чому базові предмети, історію партії та комунізму ми здобуємо не рідною мовою. У мене з'явилась проблема – не дають місця в гуртожитку або дають не там, де хотів би жити. Я пишу просьбу до студентського профкому, приходжу й сам туди просити допомоги. Стукаю, відчиняє двері голова профкому... Щириця Олексій Степанович, Олекса, брат мій київський, відчиняє двері мені... Яке щастя!

Він, я дізнаюся, не був прийнятий до університету в Києві, але зумів пробитися, вистояв на прийом до ректора кілька днів, розповів про своїх братів-фронтовиків, показав свій атестат зрілості з високими оцінками. І на просьбу ректора Київського університету був зарахований у студенти на геологічний факультет університету Львівського. Вже на першому курсі Олекса явив талант громадського діяча. Його обирають студенти головою профкому, його шанує ректорат і партійний комітет.

Олекса Щириця поселяє мене до своєї кімнати № 15 в гуртожитку на вулиці Жовтневій (нині вулиця Дорошенка); я вдячний йому з ним живуть його друзі: геолог Юрій Мельник, математик Володимир Денис, біолог Олесь Остаплюк. Юрій Мельник згодом відзначився як видатний громадський діяч, який у Золочеві на Львівщині став на чолі Товариства української мови та Народного Руху.

Моя дружба з Олексою, головою студентського профкому, відбилася у вірші, написаному 26 січня 1950 року «На спомин (Щирому)»:

*Із днів палких, студентських днів...
Мойому другові на спомин...
Про говіркий та темний Львів,
Про мій ще кволий, тихий спів І про Твої шумні «Профкоми».
Мойому другові на спомин:
«Ми зустрілися із ним перед ворітьми У вуз! Він руку дав: «Будьмо знайомі»:
І, міцно стиснувши долоні,
Ми вкрок пішли напроти пільми!
Я щиро вірю: через роки
Моє ім'я із Твоїх слів
Упаде в такт студентських кроків,
Буйних, веселих і широких,
Якими час пройдемо свій.*

Неоковирний віршик за формою, але за змістом важливий. Тут «Львів темний», а ми з Олексою йдемо «проти пільми», а та пільма – це, звісно, радянський режим. Не міг же я в цьому вірші описати, як насправді відбулося наше знайомство з Олексою, коли він відкинув од себе нав'язане йому у Черкаській школі ім'я «Альоша» і став називатися так, як мати його з маленького називала. У цьому вірші я висловлюю надію на те, що мій товариш Олекса не забуде мене. Коли ми вже «пройдемо свій час», отже, будемо літніми людьми, він згадає мене. Я так писав, бо вірив, що Олекса стане видатним ученим, помітною постаттю в суспільстві. Так воно й сталося.

Співжиття зі студентами з природничих факультетів рятувало мене від щоденних вечірніх і сніданкових зустрічей на кухні з філологами, де було немало українців-східняків, що розмовляли російською мовою, розпалювали дискусії зі студентами-галичанами й шукали таких, як я, що називали голосно політику партії русифікацією України. Щириця застерігав мене: «Не кричи на кожному кроці про москалізацію Львова, виженуть з університету і посадять». Він хвалив мене за публікації моїх віршів. Приходив на студентські вечори, де я виступав як поет-початківець, йому подобалось бувати разом зі

мною на моїх зустрічах із молодими поетами Дмитром Молякевичем, Юрієм Малявським, Ростиславом Братунем, Василем Колодієм та іншими юними літераторами Львова. Олекса Щириця в ті часи, коли ми вже вчилися на п'ятому курсі, був моєю світлою тінню. Він знав напам'ять «Дві ялинки» і деякі інші мої поезії, пробував писати вірші, але досить швидко зрозумів, що це не його покликання.

1953 р. після закінчення університетських студій, вже будучи аспірантом, Олекса Щириця виїжджає до Києва. Там пише кандидатську дисертацію з геології, підтримує зв'язки з кафедрою геології Львівського університету. Євген Костянтинович Лазаренко, керівник тої кафедри, ректор Львівського університету, знає, що ми з Олексою нерозлучні приятелі. Можливо, йому припав до серця молодий геолог саме тому, що дружив зі мною. Лазаренко сам приятелював з найвидатнішими літераторами того часу в Україні – Максимом Рильським, Андрієм Малишком, Олесем Гончарем. Він знав напам'ять багато віршів Івана Франка і шанував мене, можливо, й за те, що на франківських вечорах в університеті я любив декламувати вступ до поеми «Мойсей». Якось він мені сказав: «Ваш друг Щириця прагне стати видатним геологом. Скажіть йому, що для цього треба вивчити напам'ять «Народе мій, замучений, розбитий». Я не передав своєму другові цих слів. Адже знав, що Олекса – блискучий, успішний, начитаний студент, а ректор і мені жартома казав: «Ось вивчіть напам'ять поему Франка «Мойсей» і вже тоді приходьте до мене зі своїми просьбами».

Проводжаючи Олексу до Києва, я сказав йому: «Жди мене в Києві. Я прибуду туди на постійне життя за дев'ять років». Випадково сказане слово було пророчим. Саме 1963 року мені пощастило перебраться до Києва.

А поки що йде 1953-й. я збираюся в гості до Боровиці. Принаджує мене Чигирин, Суботів і, звісно, цікавить Боровиця, де антипольське повстання отамана Павлюка (Бути) придушувати полякам допоміг писар реєстрового козацтва Богдан Хмельницький.

Боровиця справила на мене дуже сильне враження. Це ж була не теперішня, а давня Боровиця (тепер її землі затоплено водами Кременчуцького водосховища). Давня Боровиця була розташована недалеко від головної течії Дніпра, під пагорбом, де поля до сонця були звернені, а на них лежали тяжкі зелені килими баштанів із великими кавунами. Рідна хата Олекси була при боковій дорозі. Невисока, але довга й широка з великими сіньми козацька оселя. Був же там і плетений з тонкої вербовини тин, а на його колах стриміли жовті вухаті глечики. Були й церковні образи в головній кімнаті. Тут я вперше повірив, що Велика Україна тільки покатована, але не вбита Москвою. Боровиця говорила й співала по-українськи. Там були спеціально в деяких місцях розширені вулиці з лавками, де вечорами збиралася молодь і співала до ранку.

Меланія, старша від Олекси сестра, вродлива й не заміжня дівчина, розповіла мені, що її два старші від неї брати Микита і Володимир, високого рангу офіцери радянської армії, живуть один у Ленінграді, а другий – у Мос-

кві, одружені з українками, рідко навідуються до Боровиці. Коли приїжджають, навіть з матір'ю розмовляють по-російськи. Меланія плакала, оповідаючи мені про це. Не пригадую, з ким я бачився – з Микитою, чи з Володимиром, але така зустріч відбулася. Говорив той брат Олекси російською мовою зі мною, але я відчув, що він грає росіянина, обороняючи себе перед донощиками, якими радянська армія кишла. Я сказав йому щось про його мову, а він відповів: «Я служу в армії, я избрал жизнь, вы понимаете – жизнь». І для того, щоб я краще зрозумів його, заспівав мені тихенько: «Ой горе тій чайці, чаєчці-небозі, Що вивела чаєняток при битій дорозі»...

Брати Олекси здобули свої офіцерські звання на війні. Безперечно, вони любили Україну, допомагали матеріально своїй боровицькій родині, мабуть, і розмовляли з матір'ю своєю рідною мовою, але так, щоб цього ніхто не почув. Навіть, щоб сестра не чула. Я не записав, але в пам'яті занотував два рядки:

Там, де рідна мова – то смертельний злочин,
Умре народ, умре земля, повна червоточин.

Мати Олекси, Ярина Андріївна, зустріла мене як сина. Це була літня, але ще зі слідами гарного обличчя жінка, мати сімох дітей. Рухлива, усміхнена, завжди у вишитій сорочці та в корсеті полтавському. Дізнавшись, що я пишу вірші, читала мені напам'ять «Заповіт» Тараса Шевченка, вірші Лесі Українки, які вивчила від дітей на слух, оскільки не знала грамоти. Вона співала пісню «А вже років двісті, як козак в неволі». Цю пісню я знав і підспівував матері Щириці.

Олекса любив насміхатися з мене, згадуючи, як я вперше в студентські роки у Львові на базарі захотів спробувати кавуна. Купив його і почав ножиком нарізати, як хліб. Не сподобався мені зелений краєць кавуна, і я викинув усе кавуння в сміття. У Боровиці в хаті Щириці кавун стояв на столі щодня. Я навчився там їсти червоний м'якуш божественного плоду і красти кавуни з колгоспного баштану. Операцію організував Олекса. Ми, тобто Олекса, його молодший брат Павло і я, взяли мішки і посеред ночі пішли на баштан. Але в сторожа баштану був пес, він став гавкати, вартівник почав стріляти з рушниці. Ми з неповними, але важкими мішками рушили додому. Олекса керує: «Тікайте! Я зупиню сторожа». Ми відбігли, Олекса замаскував свій мішок – і до сторожа: «У мене гостює поет зі Львова. Ніколи не бував на баштані. Я привів його, хай гляне!» Сторож засміявся: «Та поночі нічого не видно!» – «Пробачте нам», – попросив Олекса, а сторож ще голосніше засміявся: «Тікай, стрілятиму!» Олекса узяв свій мішок і ми рвонули просто до сто доли на обійсті Щириць. Не було тих кавунів багато, може, одинадцять. Крадені кавуни на смак набагато кращі, бо то вже своє багатство. У Боровиці, мабуть, усі крали кавуни, але врожай того року був такий щирий, що жодного сліду злодійського на полі не видно було.

До Чигирини ми з Олексою під'їхали на автобусі, а далі пішли пішки понад Тясмином до Суботова. Біля церкви Богданової походили. Вона була

замкнена. Я напам'ять знав вірші Шевченка «Розрита могила» та «Стоїть в селі Суботові» і прочитав їх. Олекса слухав уважно. Він, безперечно, знав, що такі твори в Шевченка є, сказав. – чув їх од батька свого малим хлопчиком Я пояснив йому: «Церков – домовина» – то імперія російська; вона розвалиться, з-під неї має встати Україна». Олекса довго мовчав, а потім почав думати вголос: «Ось у сімнадцятім розвалилась, а що встало з-під неї? Руїна. Оця руїна, зачинена Богданова святиня». Я не хотів розвивати нашу розмову в трагічному стилі, сказав йому жартома, що в цьому вірші згадано про мене. Ти ж Олексій, а я твій друг. Шевченко ясно пише про мене: «Отаке-то, Зіновію, Олексієв друже!» Щириця прийняв гру і сказав: «Про тебе тут згадано як про гетьмана, якого Тарас не любить». – «Олексо, – я став братися до теми серйозно, – ти правду кажеш, не любив його Тарас, але ми повинні пам'ятати, що він розгромив Польщу, заснував козацьку державу». На цьому наша дискусія закінчилась.

Ми вирішили зайти до Богданової церкви, отже, пішли в село, знайшли хату, де жив суботівський священник.*** Просили його відчинити церкву для нас, що він пообіцяв зробити пополудні, а поки що взявся розповідати нам, де похований Богдан Хмельницький. Ми застали священника за роботою. Він біля хати своєї колов дрова. Був одягнений, як справжній колгоспник, сорочка з грубого полотна розстібнута, на грудях великий хрест. Олекса представив мене і себе й подякував за те, що отець духовний пообіцяв завести нас до храму. А священник сказав: «Ніколи не відкладайте важливого діла, яке треба зробити сьогодні, на завтра. До мене прийшла півроку тому одна суботівська старша жінка й розповіла, що вона знає, де похований Богдан Хмельницький. У тридцятих роках на суботівських полях комсомольці, серед яких були її два сини, зруйнували малу й майже зогнилу церкву. Її сини винесли з-під тої церкви дві домовини й закопали їх десь у якомусь приярку. То були домовини – одна велика з прахом Богдана, друга – малесенька з прахом Богданового сина. «Мої сини, – розповідала та бабуся, – потім були заарештовані й пропали в тюрмі, але вони встигли показати мені, де саме вони поховали оті спорохнявілі останки». Та жінка просила мене негайно піти з нею в поля, вона хотіла показати мені, де лежить гетьман із дитиною своєю. А я сказав: «Не можу піти з тобою сьогодні, прийди за тиждень». А вона пішла і вмерла на другий день!»

Того дня ми з Олексою обійшли всі суботівські долини й пагорби, зайшли аж за прилісок, що видавався нам зручним місцем для перепоховання згаданих домовин. Інстинкти наші працювали. Ми переходили з місця на місце, забули, що пополудні маємо зайти до церкви. Не зайшли. Сподівалися чуда. Але яким чином могла суботівська земля зупинити нас, дати нам знак, що саме тут, а не отам похований гетьман. І тоді нам прийшла в голову ідея – нікому не дозволяти дізнаватися, де похований гетьман.

У моєму вірші «Суботів», написаному 1994 р., відбита наша з Олексою прогулянка суботівськими полями.

*Десь тут в землі лежить Богданів прах.
Я знаю де, та не скажу нікому,
Бо віднайдуть, розвіють на вітрах Його кістки, як спалену солому.
А ви, хахли із Києва й Черкас,
Перевертні, затьмарені моголи,
Поклянетесь радо другий раз У тому, в чому він не клявсь ніколи.
Мовчатиму, як Суботів мовчить,
Хоч добре знає, де його похова,
Допоки із міських, столичних плитъ
Не зазвучить державна наша мова.*

Проклинати Богдана є за що, але є за що й хвалити його. Це великий дух України, козацької держави нашої засновник і провідник, що не зумів, одначе, опертися православної, промосковській церковній громаді. Пішов на союз із ворогом. Сьогодні, коли промосковська церква намагається тримати Українську Державу у своїх диявольських обіймах, треба нам нагадувати Богданову помилку, але треба ж і вчитися в нього будувати армію таку ж. як він, що була найсильнішою в Європі.

Я приїжджав до Боровиці старої, а потім і до нової. Олекса в новій Боровиці (давня опинилася на дні Кременчуцького моря) почав будуватися. Не знаю, хто допомагав йому найсильніше – брати, колгосп, друзі, але я приїжджав до нього не сам, а зі своїми львівськими та київськими товаришами. На будівництві оселі Щириці працював мій друг, поет Микола Петренко, мій друг, оперний співак Олег Вітик, обидва зі Львова (вони обоє стали й ближчими Олексиними друзями). На толоках тої будівлі бував і я. Олекса будував свою оселю, адже прийшов час одружитися. Його дружиною мала стати й стала дуже гарна дівчина з Боровиці Лідія, молодша за нього, здається, на п'ятнадцять літ. Питався він мене, що робити, а я казав, як любиш – то женись. Олекса одружився 1969 р.

Я приїхав з Києва на весілля до Боровиці з моїми друзями. Перший серед них – Микита Шумило, видатний український прозаїк, націоналіст франківського типу, вдома в якого я жив, був навіть прописаний там 1959 р. Другий серед них – кінорежисер Володимир Денисенко. Саме 1959 року ми почали з ним обдумувати сценарій до фільму «Сон», а тепер родинами дружили. Була на тому весіллі й Наталія Наум, кіноактриса, дружина Денисенка. Були ж і боровицькі музики. Я там навчився танцювати по-козацьки, перескакуючи через кочергу і при тому тримаючись руками за дівчину. Микита Шумило вчив мене цього танцю теоретично, а Олекса показував, як треба виконувати його на практиці.

Микита Шумило був весільним старостою. В його селі Михайлівцях я бував пізніше, коли вже Микити Михейовича не було на світі.

Тоді в Боровиці я згадував своє весілля. 1958 р. на ньому у Стопчатові Олекса Щириця, єдиний гість зі Сходу, вчився танцювати гуцулку. Він вітав мене й фотографував мою родину та гостей. Тих фотографій я не побачив, хоч він запевняв мене, що вони вийшли гарно.

Щириця жив у Києві до одруження в маленькій однокімнатній квартирі. Я приходив до нього, співчував йому, але вирішити проблему з житлом довго йому і мені не вдавалося. Квартиру він одержав, здається, аж тоді, коли в нього появилися діти, а в інституті, де він працював, знайшлися люди, які підтримали його. Його шанували за лагідний характер, усміх, жарт, за готовність допомогти кожному, хто потребує негайної підтримки.

Бувало й таке, що я приїжджав до Боровиці роздобути там разом із Олексою кілька гарних кусків сала. Діло вирішувалося просто. Усі Щириці, а не тільки родина Олекси, були щирими і щедрими людьми. Колись у Боровиці діяла олійниця, де з конопляного сім'я видавлювали зелену та найсмачнішу у світі олію. Мати моя і мати Олекси розумілися на цій страві. Але за нових часів (у другій половині ХХ століття) конопляна олія зникла і в Стопчатові, і в Боровиці. Олекса знайшов у селі Сагунівці (Черкаський район), де конопляною олією пахли стежки, городи, обійстя селян і пахла та ж їхня олійниця з «нашою» олією. До Сагунівки ми з Олексою приїжджали тричі. Купували тієї смачної коноплянки по кілька літрів. Але там власники олійниці не брали з нас грошей понад міру, хоч ми пропонували. Там чули ми співи козацькі, співали разом із сагунівцями... Я починав: «Гей, у лузі червона калина», а вони співали відкритими, високими і низькими голосами, як справжній хор.

Коли я став головним редактором «Всесвіту» (1971), ми з Олексою бачилися рідко, але я постійно підписував листи до відповідного начальства з просьбами покращити житлові умови видатному геологові Щириці. Коли в нього появилася квартира, я жив у маленькому помешканні, де стелажі для книжок, зроблені майстром у селі Текуча на Косівщині, не поміщалися. Їх привіз мені батько до Львова, вони приїхали зі мною до Києва – дорогий дарунок мого отця. Я жив тоді в будинку на бульварі Шевченка, № 2 і вирішив частину тих стелажів віддати Олексі. Як дар весільний я привіз їх до нього, коли він одержав нову хату.

А в нову квартиру до нього я приходив не раз у неділю, там гостював тоді Андрій Путь, друг Щириці, він грав на гітарі й співав пісні з репертуару Січових стрільців: «Ой, видно село, широке село під горою», «Гей, у лузі червона калина похилилася», «Я сьогодні щось дуже сумую»*. Пісню про червону калину Путь співав так, як співали Січові стрільці: «Ой, у полі ярої пшениці золотистий лан, виступали стрільці січовії з москалями в тан, а ми тії московські кайдани розірвемо, а ми нашу славну Україну гей, гей, розвеселимо».

Це були небезпечні співи, я знав, що Олекса мусить мати в Києві знайомих із Чигиринщини, з тих родин, що брали колись активну участь у боротьбі за Українську Народну Республіку і за Холодноярську Республіку. Андрій Путь не відкривав мені, хто він такий за духом своїм, але я й не питався його ніколи про те. Він співав пісні, за які міг поплатитися життям. Будучи біологом за освітою, він видав цілу збірку народних пісень свого села, знав їх багато, сам співав, гостюючи у своїх друзів.

Належить тут сказати, що Олекса не розірвав своїх зв'язків зі Львовом. Я наново проникся шанобливим подивом до нього, дізнавшись, що він перебував у контакті з моїми друзями Михайлом та Богданом Горинями, видатними дисидентами, ще до їхнього ув'язнення. Він передавав зі Львова до Києва матеріали «Самвидаву», що їх готував і розповсюджував Богдан Горинь. Отже, Олекса мав у Києві знайомства з людьми, котрим передавав послання від дисидента.

Олекса часто ходив зі мною на літературні вечори до Спілки письменників. Він без мене зустрічається з Іваном Драчем, буває дома у Миколи Вінграновського, на вечорах, де виступає Іван Дзюба. Він має навіть своє улюблене місце у великому заті Спілки письменників. Я представляв його класикам як свого друга.

Я цю пісню дуже любив, її написав Січовий стрілець, родом з Галичини, Василь Бобинецький, автор поеми «Смерть Франка», вивезений у 30-х роках ХХ ст. на Сибір і там розстріляний. (Прим. Д. П.).

Одного разу пережив веселу сцену. Павло Тичина, почувши, як мій друг називає себе «Олекса Щириця», каже йому, подаючи руку: «А, читав, читав. Гарні вірші пишете!» Я не наважився поправляти Павла Григоровича, але Щириці не раз говорив: «Слухай, напиши що-небудь, бо класик не сміє говорити неправди!»

Про справжню приналежність мого друга до групи шістдесятників свідчить подія, що сколихнула Київ і завдала дуже сильного удару по радянському поліційному режимові. Четвертого вересня 1965 року в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі кінофільму «Тіні забутих предків» Іван Дзюба, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Юрій Бадзьо, Роман Корогодський, Ліна Костенко, Алла Горська, Іван Драч та багато інших шістдесятників організували перший відкритий антирадянський мітинг. Чорновіл зачитав звернення до киян з проською, щоб вони виступили проти арештів української інтелігенції. Він сказав: «Хто проти арештів, встаньте!» Олекса Щириця встав, засвідчивши свою громадянську позицію. У тайному списку тих, що встали, першим значився В'ячеслав Чорновіл, головуєчий, а двадцять першим був Олекса Щириця. На одну чи дві доби він був затриманий органами КГБ. Я не був у Києві того дня, мені про все розповів Олекса і був при цьому спокійним, не вважав себе героєм.

Але інколи Олекса починав говорити зі мною загадковими натяками про те, що козацька Україна жива. Дійшло до того, що одного разу він зізнався, начебто хтось із його друзів знає хлопців, готових взятися за зброю. Я сказав йому, хай втікає від того товариша. Я був переконаний, що органи, які стежили за мною і за ним, наставляли сіточку, щоб упіймати нас на гарячому. Олекса міг потрапити у велику біду. Думаю, кагебісти знали про нього те, чого я не знав. Олекса Щириця, мій приятель, був сином Степана Щириці, а Степан – то рідний брат Якова Щириці, Мамає, духовного лідера Холодноярської Республіки зі славної Боровиці. Відомі герої Холодного Яру брати Чучупаки – це козаки з сусідніх Мельників! Чи знав про це Олекса? Знав. Але

не сказав мені. Розмова на цю тему могла втішити і могла вбити мене. Олекса не сказав мені ані слова про свого предка Мамаю, а я так само промовчав про те, що мій старший брат Петро розстріляний німцями як член ОУН, і про те, що я перебував майже три місяці 1945 року в сотні УГТА. Думаю, він знав про це все від мого батька, який любив Олексу, вірив йому.

Наприкінці 80-х років минулого віку я повністю віддався політичній діяльності. Під синьо-жовтими прапорами, що їх несли мої довірені особи, здобув перемогу на виборах до Верховної Ради СРСР на Франківщині восени 1989 р. 1990-го, знову ж таки ще за радянського режиму і під синьо-жовтими прапорами, виграв вибори до Верховної Ради УРСР, став головою Комісії в закордонних справах у парламенті України. До Олекси Щириці я звернувся з просьбою допомогти мені на парламентських виборах, що були заплановані на березень 1994 р. На той час я був членом Президії Верховної Ради вже проголошеної незалежної України і вирішив на майбутніх виборах до парламенту балотуватися від Чигиринського та Кам'янського районів. Свій рідний Косівський округ я віддав свідомо Ярославі Стецько, вважав, що видатна постать із ОУН має бути в парламенті самостійної України. Мої друзі-рухівці боялися йти на вибори на Схід, а я вибрав собі Чигирин, тому що там уже трохи знали мене. 26 листопада р. я приїхав з Олексою в Чигирин. На той час у Києві вже був створений з моєї ініціативи «Фонд відбудови резиденції Богдана Хмельницького в Чигирині». До правління Фонду належали мої друзі Іван Дзюба, Іван Драч, Павло Мовчан, Володимир Яворівський, Микола Жулинський, Олександр Ємець, Володимир Мулява та ще декілька людей, а я був обраний головою. До правління цієї організації я запросив увійти Олексу Щирицю з думкою про те, що разом з ним ми створимо в Чигирині відгалуження нашого Фонду. Отже, 26 листопада 1993 року в Чигирині відбулися невеликі збори, які ми з Олексою зорганізували, і на тому зібранні була схвалена ідея «Фонду відбудови резиденції Богдана Хмельницького в Чигирині», було обране правління. До нього увійшли найвидатніші на той час особистості Чигирини: Яременко В. В., представник президента в Чигирині; Коцуренко С. П., голова районної ради; Лесич А. І., голова міської ради; Полтавець В. І., директор Чигиринського державного історико-культурного заповідника; Назаренко О. Т., полковник Чигиринського козачого полку ім. Богдана Хмельницького; Смілянець Г. Ф., військовий писар цього полку. Голова ради самоврядування Чигирини. Олекса Щириця, член-кореспондент Української екологічної академії наук, був обраний головою Чигиринського Фонду, а мене чигиринці уповноважили бути надалі головою всеукраїнського Фонду згаданої відбудови.

Того ж 26 листопада я записався до Чигиринського козачого полку, Смілянець Г. Ф. оформив документи, я присягнув служити Україні. Назаренко О. Т. запросив Олексу й мене додому. Весною 1994 р. я приїхав до Чигирини, зареєструвався у виборчій комісії як кандидат у депутати Верховної Ради України. Олександр Назаренко став моєю першою довіреною особою, а другою – стала рухівка з Черкас Любов Майборода. Олекса Щириця був тоді

висунутий у Києві батьківським комітетом в кандидати на виборах до Верховної Ради України, отже, не міг стати моєю довіреною особою на виборах у своєму районі. Двічі він приїжджав до Боровиці, агітував за мене, але я вибори на Чигиринщині програв.

У Суботіві за мене проголосували всі, назагал я виграв вибори у деяких селах, навіть у Кам'янці та в Чигирині зайняв друге місце. Так само було з моїми виборцями і в Боровиці – половина «за» і половина «проти». Це мені дуже заболіло. Я цього не сподівався. Я дуже боявся тоді зустрічі з Олексю; мій вибуховий характер міг, я це чудово розумів, незаслужено скласти провину за свою поразку на мого боровицького брата. Саме тоді я глибше зрозумів, що він завжди був моїм справжнім другом. Розумів мене з півслова. Він двічі приїжджав до Стопчатова й обидва рази тоді, коли мене там не було. Один раз вітав мого батька з днем народження, сподівався, що і я приїду, не повідомив мене, що їде. У другий раз так само сталося. Він вітає з днем народження мого брата Миколу. І знову мене там нема. Але ж і я їздив до Боровиці в такий час, коли Олекси там не було. Мене зустрічали його родичі. Вітали в школі вчителі. Я згадав і той день, коли до Києва приїхав мій батько і сказав з порога: «Покажи мені Київ і покажи, де і як живе твій товариш Олекса»... Я вибори програв не тому, що Олекса не міг бути кожен день навесні 1994 року зі мною, а тому, що не тільки Боровиця, а й багато сіл на Чигиринщині були залякані та обдурені ще сильною там комуністичною владою. Я висповідався.

*Господи, я знов у Боровиці,
Але не в тій, де пригощав мене
Мій друг Олекса,
де чайки-зигзиці
Влітали в серце молоде й трудне.
Та Боровиця зникла.
Зодчі раю
Її втопили, в море одягай,
А цю нову я знаю і не знаю –
Це з козаками змішані хахли.
Гніздо Щириць, і Мамая городи,
Павлюка скатованого крик,
І моря штучного прогнилі води,
І кров'ю вмитий рідний материк...
1994*

Я ще приїжджав до Чигирини не один раз, коли повернувся з Варшави, з дипломатичної служби. Я пропонував чигиринцям повалити пам'ятник Леніну, а на тому місці, де стояв божок комунізму, збудувати пам'ятник Іванові Виговському, адже він був правою рукою Богдана, щось на зразок міністра закордонних справ у козацькій державі Хмельницького. Але в Чигирині владу захопила Партія регіонів. Будувалися церкви Московського Патріархату. Я хотів зібрати кошти на пам'ятник Виговському, але в Чигирині влада ненавиділа його як переможця російської орди під Конотопом.

Але той Чигирин, який вітав мене 9 березня 1994 р. на організованому моїми чигиринськими і київськими друзями першому за всю історію Чигирин на святі Тараса Шевченка, я пам'ятаю.

Тут я повинен знову пригадати вчительку свою, родом з Чигирин, Анастасію Корсунівську, що в пам'яті моїй стоїть поруч з Олексою на фоні Чигирин та Боровиці. Без молодого зворушення, пережитого при зустрічі з краєвидами козацької землі, я не зміг би написати поеми «Ностальгія».

*Згадав я Чигирин. Моя печале,
Ти народилась там і там зроста;
Ти заглядала, ніби сонце чале Богданові у вікна.
Як бджола,
Сідала на розквіття перев'яле
Козацьких мрій, а як зима прийшла,
Шукала меду в сніговому полі,
Вмирала й воскресала ти в неволі.*

Козацька мрія для мене була «державною чигиринською ностальгією». Я в Боровиці бував багато разів. Там Ярина Андріївна, мати Олекси, трагічними козацькими піснями збудила в пам'яті оповіді мого батька, австрійського кавалериста, що здався російським солдатам і 1917 року в Києві став козаком у перших сотнях армії УНР. «Ностальгію» писав я 1995 р. Тоді вже знав, хто такий Олекса Щириця. Звертаючись до своєї вчительки, я кликав пригадати Холодноярську Республіку, бо самостійна Україна тяжко вставала, будучи проголошеною, а навиклими до ярма хахлами зустрінуто була як придумана галичанами іграшка. Я писав «Ностальгію» у святому переконанні, що Галичина, Буковина. Волинь і Закарпаття – це могутні притоки козацької України, а центр її сили – на Сході, зокрема в Чигирині. Але я так само знав, що царська і комуністична влада систематично заселяли Чигирин росіянами, підтримували там перевертнів, про яких писав ще Тарас Шевченко. Знав, але вірив, що столиця Богданова прокинеться. І це сталося 2008 року, коли нарешті пам'ятник Леніну був розвалений справжніми чигиринцями, і небо наді мною стало трохи вищим.

*Там, де гуляв бездомний Галайда,
Висвячувався Гонти в гайдамаки,
Там вибухнула сила молода,
Мамай-Щириця, браття Чучупаки;
І довго здобувала там орда
Ліси порожні і сумні байраки...
Анастасіє Львівно, де ж ви є?
Ваш Чигирин із попелу встає!*

1998 р. на Борщагівці у Києві я ще раз пробував здобути звання народного депутата. Олекса допомагав мені, виступав разом зі мною, разом із синами і колегами-геологами роздавав виборцям мої книжки, які сам купував для цього.

Олекса Щириця серед моїх друзів був чи не єдиною душею з козацького роду. Що об'єднувало нас? Насамперед – студентські літа. А далі – Субо-

тів і Чигирин. А далі – січова пісня і любов до рідного села. А понад усім – Україна, яку ми любили на рівні підсвідомості, майже не доторкаючись словами до свого найголовнішого почуття.

Олекса Щириця назавжди покинув мене, не дожив до глибокої старості, тяжка недуга скосила його. Залишилось чотири його сини, чотири українські душі в Києві. Це й моя духовна родина, мій боровицький вічний майдан.

А Павло Щириця, син Олекси, успадкував од свого батька не тільки ораторський талант, він своїми першими поетичними книжками здобув визнання серед літераторів як майстер поезії, в якій діє духовна сила, а не скорбота, енергія, а не плач. Знати, що син мого друга – письменник, головний редактор видавництва «Ярославів Вал», це означає чути в собі душу молоду, радіти дружбою з його батьком.

25 лютого 2016 р. [2].

У черговий раз на Чигиринщину Дмитро Павличко завітав у 2004 р. Дав інтерв'ю кореспондентці газети «Голос України» Лідії Титаренко, де були обговорені питання про відтворення резиденції Хмельницького в Чигирині, будівництво пантеону гетьманів України, закладення парку Соборності, Посольської алеї. Адже Павличко перший почав опікуватися цим проектом.

І ось він приїхав – «подивитися в очі батьку-Чигирину і брату-Суботову». Зустріч відбулася на Покрову, коли відзначали на День українського козацтва. Колишня гетьманська столиця цвіла позолотою кленів і прапорами. Тут святкували День українського козацтва. І Дмитро Павличко виступав перед чигиринцями. «Мені було двадцять чотири роки, коли я вперше, влітку 1953-го, прийшов до Чигирини», – пригадав Дмитро Васильович після мітингу.

Про це оповідав мені й студентський друг Павличка Олекса Щириця, родом з Боровиці, що на Чигиринщині. Саме до нього після закінчення університету примандрував випускник зі Львова. Друзі зраділи зустрічі. Скільки вони мріяли колись про подорож козацькою землею! Другого дня побратими були у Чигирині. Там, під пивним ларком, побачили... Остапа Вишню. Великий гуморист, недавній засланець, гостював тут у родичів.

Того дня друзі піднялися на Кам'яну гору.

– Мені здалося, що з тої гори я побачив всю нашу Україну, – сяйнули по-юначому очі Дмитра Васильовича [5].

Згадав я Чигирин. Моя печале...

*Згадав я Чигирин. Моя печале,
Ти народилась там і там зроста;
Ти заглядала, ніби сонце чале,
Богданові у вікна. Як бджола,
Сідала на розквіття перев'яле
Козацьких мрій, а як зима прийшла,
Шукала меду в сніговому полі,
Вмирала й воскресала ти в неволі.*

*Жива! В моєму серці ти тремтиш,
Державна чигиринська ностальгіє;
Сяйніша ти, як Прага чи Париж,
Тебе ніхто стлумити не зуміє,
Бо ти глибока, ніби тиша тиш,
В тобі ранкове сонце ніжно тліє,
Світає України безбереж...
Я вмру, а ти ніколи не помреш.*

*Десь там Анастасія Корсунівська,
Учителька моя з Чигирина,
Тривожна, як мелодія упівська,
Встає в моїй душі з самого дна;
Стопчатів мій, і школа Яблунівська,
І ще чиясь душа неголосна
Напевно пам'ятають Настасію,
Чий образ я в думках своїх лелію.*

*Сорок четвертий рік. Гримлять бої.
Червоний окупант боїться ночі,
А вчителька веде мене в свої
Холодноярські спогади й обочі,
Де підпливали кровно ручаї,
Де, наче сни Тарасові пророчі,
Нові часи займали Чигирин,
І зацвітав свободи ніжний крин.*

*Чекали там із Києва підмоги
Оточені козацькі курені,
Кипіли, наче на Дніпрі пороги,
Під льотом коней пагорби курні,
Там відбивались і горіли стоги,
Роса червона грала на стерні, –
Про це я потім прочитав, одначе
Та перша оповідь донині плаче.*

*Там, де гуляв бездомний галайда,
Висвячувався Гонта в гайдамаки,
Там вибухнула сила молода,
Мамай-Щириця, браття Цюцюпаки;
І довго здобувала там орда
Ліси порожні і сумні байраки...
Анастасіє Львівно, де ж ви є,
Ваш Чигирин із попелу встає!*

*Вона дивилась на блакитні гори
І плакала. Рятунку їм нема,
Бо вже на Шешори та Акришори
Чекає безпощадна Колима,
Та був той плач як поклик непокори,
Що юне серце щемом перейма;
В сльозі світила туга України,
Так небо світить крізь вікно руїни.*

*Збудився в Космачі Холодний Яр,
На кичерях – повстанські сотні й чоти;
Козацький дух підпалює, мов жар,
Опришківські давно забуті гноти;
Там ходить Довбуш, лісовий владар,
З ним – Богуни, Залізники, Чарноти!
В тих іменах собою ми були,
Тепер ми – українці чи хахли?*

*Невже єднають нас лишень кодоли
Та ретязі, наковані в Москві,
Невже потяли нас і розпороли
Нові гетьмани і раби нові,
Невже тепер не затремтить ніколи
Наш дух, немов стріла на тятиві?
І хто напне рятуючого лука,
Як скрізь панує мста, а не розпука?*

*А може, ви собою не були,
Коли на прю ставали за свободу,
Боролись, може, тільки для хвали
Та возвеличення свого роду?
А коли ні, то нащо ви зняли
Цю зваду, ворожнечу і незгоду,
Що розриває нас, як динаміт,
Калічить нашу волю й білий світ?*

*Хахли зникають, наче ті пігмеї,
Але ознака їхня родова,
Зацеплена в глибіню землі моєї,
Вилазить з неї вперто, як трава;
Виходять в патріоти фарисеї,
Втрачають силу праведні слова,
А праведники на своїй гордині
Стоять, як поруйнованій святині.*

*Не вбила нас покора, а пиха,
Ота ж таки хахлацька, невмируща,
Подоба первородного гріха,
В непогрішмих праведниках суща,
Проб'є нам серце, ніби сталь глуха,
Непощадима, кривна, рідна, злюща,
І ми, безкровні, кволі і бліді,
Рабами знову станемо тоді.*

*Ми знов тоді затужим за собою,
За волею, що нам послав Господь,
Ми житимем, сплямовані ганьбою,
Бо рабство не зуміли побороть
У власних душах, зморених злобою;
Самі на себе одягли оброть,
Стражденники й борці за ідеали
Самі себе в усобицях здолали.*

*Замкнися, слово! Одійди, маро!
Касандрою я не бажаю бути!
Я краще поламаю це перо,
Щоб зупинить його пророцтво люте,
А ви погляньте – он тече Дніпро,
У ньому повно стронцію й отрути,
Та звільна очищається вода,
Як та блакить досвітня, молода.
Серпень 1995 року*

– Наступного дня, пішки, босоніж, попростували ми з Олексою на Суботів... [5].

Цього разу шлях Павличка до гетьманського хутора був не пішим. Нас віз Іван Олександрович Заєць.

Перед від'їздом з Чигирини ми оглянули підніжжя Гори. Тут за указом Президента буде відновлено резиденцію Богдана. Слава Богу, не пропали клопотання Дмитра Васильовича! Кинули оком на місцину, де 2001-го з ініціативи «Голосу України» закладено парк Соборності. Свій клен посадив тоді й міністр екології Іван Заєць. Між чахлих дерев і бур'яну пасуться кози. «А скільки сил і коштів витрачено!» – Іван Олександрович махнув рукою.

Як кандидат у депутати до Верховної Ради України, у процесі передвиборчої кампанії зустрівся біля храму із місцевими мешканцями ... У Суботіві, біля Свято-Іллінської церкви, зібралися люди. Павличка одразу впізнали, обступили [5].

Біля храму зачитав свій вірш:

*Браття і сестри! В тяжку годину
Я вас волаю, кличу, зву:
Голосуйте за Україну,
Хоч отруєну, але живу!
Голосуйте за чисту воду,
За хліба щоденного Божу яву,
Голосуйте за честь і свободу,
Хоч отруєну, але живу!
Голосуйте за козацьку підкову,
Вийняту з поля в ніч степову,
Голосуйте за рідну мову,
Хоч отруєну, але живу!
Голосуйте за зброю кмину,
Що вбиває отруйну траву,
Голосуйте за Україну,
Хоч отруєну, але живу!
А як знов загарчать кайдани,
Ошкіряться кривда стара,
Виходьте на площі й майдани,
Як на хрещення до Дніпра.
Будьте вільними, як нація жизна,
Що її не скуєш, не вб'єш.
І налеться здоров'ям Вітчизна
По небесну, сонячну креш!*

...Усі старші люди, слухаючи цього вірша в Суботові коло церкви, не помічали сліз, що котилися з їхніх очей...[5]

– Досі не проводилися комплексні дослідження Суботова та околиць, – продовжував Дмитро Васильович. – А давно треба це зробити! Сучасна наука у змозі знайти прах гетьмана. Ми повинні поховати його там, де він хотів лежати – у родовому храмі [5].

У «Спогадах» Дмитра Павличка постають яскраві картини подій, які відбувалися у країні у 50-х – на поч. 2000-х рр. Ці штрихи до історії краю громадський діяч подає не як посторонній споглядач, а безпосередній їх учасник.

Знана журналістка Лідія Титаренко пригадує: »У 2016-му Дмитро Павличко разом з Іваном Драчем, Борисом Олійником, Юрієм Мушкетиком, Василем Шклярем підписали Звернення до центральної української влади з вимогою заборонити будівництво на історичних чигиринських землях промислової мега-птахофабрики. Я з кожним підписантом тоді говорила. Звернення опублікував «Голос України». Ця публікація викликала справжню істерику у місцевої влади... Наші поети, письменники були і є не лише класиками, а велетами національної ідеї та духу....» [6].

*Щириця Олексій Степанович (1929–2009) – шістдесятник, відомий еколог, академік Української екологічної академії наук, Заслужений визначний природоохоронець України, відмінник охорони природи, член Президії Всеукраїнської ради Українського товариства охорони природи (Укр ТОП) і редколегії часопису «Рідна природа», почесний розвідник надр. Трудову діяльність О. Щириця розпочав ще підлітком у важкі воєнні роки – у 1944 р. у колгоспі «Дружба» в рідному с. Боровиця. Олекса Щириця – автор і співавтор чотирьох оригінальних монографій, брошур і понад 100 наукових праць в галузі наук про Землю, зокрема охорони надр, співавтор, організатор і редактор-упорядник унікальної природоохоронної книги «Геологічні пам'ятки України», яка вийшла двома виданнями і немає світових аналогів [3].

**Михайло Федотович Слабошпицький (1946–2020) – український прозаїк, критик, літературознавець, публіцист, громадський діяч, дитячий письменник, член Національної спілки письменників України, шевченківський лауреат 2005 року за роман-біографію «Поет із пекла».

*** Йдеться про настоятеля храму Святого Пророка Іллі о. Дмитрія Квартальнова.

Список використаних джерел

1. Мицик Ю. Чигирин і Суботів у спогадах Дмитра Павличка // «Чигиринщина: історія і сьогодення»: Матеріали VII науково-практичної конференції 21–22 листопада 2019 р., Черкаси, 2019, 298 с. С.124–126.
2. Павличко Д. Спогади. Т. 2 / Дмитро Павличко. Київ : Ярославів Вал, 2016. 632 с.
3. Пам'яті Олекси Степановича Щириці // *Геологічний журнал* 2009. № 3. С. 123. [Інтернет-ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12477/19->
4. Слабошпицький М. Якщо в людини багато минулого. День. 27 вересня, 2019. №176-177. [Інтернет-ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj63P-fkbT0AhVBiIsKHaGIAhYQFnoECAyQAQ&url=https%3A%2F%2Fday.kyiv.ua%2Fuk%2Farticle%2Fcuspilstvo-osobystist%2Fyakshcho-v-lyudyny-bagatomynulogo&usg=AOvVaw1o-eydFSC04L7Y1nRawtck>

5. Титаренко Л. Що видно з Гори // Голос України. Газета Верховної Ради України. 27 жовтня 2004 р. [Інтернет-ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj0mqibhcHIAhVBtIsKHbunCi0QFjACegQIABAB&url=http%3A%2F%2Fwww.golos.com.ua%2Farticle%2F230061&usq=AOvVaw1-qbZsqCU9ZooMDRnXZz6X>
6. Титаренко Л. У 2016-му Дмитро Павличко. [Інтернет-ресурс]. Режим доступу до ресурсу: [https://www.facebook.com/nadiya.kuksa/posts/pfbid05p2ZQBghvBXRrq5NwH3gKDT4XZMWxSGUiV8c4AAbr9s8xPKC2Y9HQpBF5amr7rGtl?comment_id=3536746736555635&__cft__\[0\]=AZUM0z2bfPIMoOEc_EcjkYBnUJp3vx_WI6Hu3vABjNUrcUA0U-Lw01wms_b83XOo0ZfOmRLdWs8dh7uk1DrUz1bH9RRia-LIV3aKKcPSW-EMukKrMMY-g0Xd3EW5j1N6Sih2cxsgl2RGkzDidEC86iC3H88xue-G1MvtwIKz-t8fjw&__tn__=R\]-R](https://www.facebook.com/nadiya.kuksa/posts/pfbid05p2ZQBghvBXRrq5NwH3gKDT4XZMWxSGUiV8c4AAbr9s8xPKC2Y9HQpBF5amr7rGtl?comment_id=3536746736555635&__cft__[0]=AZUM0z2bfPIMoOEc_EcjkYBnUJp3vx_WI6Hu3vABjNUrcUA0U-Lw01wms_b83XOo0ZfOmRLdWs8dh7uk1DrUz1bH9RRia-LIV3aKKcPSW-EMukKrMMY-g0Xd3EW5j1N6Sih2cxsgl2RGkzDidEC86iC3H88xue-G1MvtwIKz-t8fjw&__tn__=R]-R)

СЕРГІЙ ШЕЛУХІН: ЖИТТЯ НА ВІВТАРІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ

Григорій ГОЛИШ,

кандидат історичних наук, доцент,

директор наукової бібліотеки імені Михайла Максимовича

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Лариса ЛИСИЦЯ,

кандидатка історичних наук,

доцентка кафедри археології і спеціальних галузей історичної науки

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

*Людина може знайти сенс у житті,
тільки присвятивши себе суспільству.*

А. Ейнштейн.

У славній когорті відомих державотворців доби Української революції 1917–1921 рр. чільне місце належить Сергію Павловичу Шелухіну. Він є уродженцем Шевченкового краю (мого рідного с. Деньги на Золотоніщині – прим. Г.Г.) й зажив загальнонаціональної слави не лише як видатний державний діяч і дипломат, але й як учений-правник, письменник, історик, публіцист. Звернення до аналізу життєдіяльності цього великого українського достойника набуває особливої актуальності в нашому доленосному сьогодні, коли у війні з російськими агресорами відстоюється наша державність і національна ідентичність.

До окремих аспектів життєдіяльності С. Шелухіна зверталися М. Гетьманчук [2], М. Голинська [3], В. Потульніцький [7], О. Токарчук [8], І. Юшкова [14], а також автори цієї розвідки [1, 4] та ін. З огляду на зазначене, метою цього персоналістичного повідомлення є на основі документальних джерел та електронних ресурсів з'ясувати роль і місце С. П. Шелухіна в політичній та духовній історії України першої половини ХХ ст.

Попри своє російське прізвище, С. П. Шелухін насправді має українське родове коріння й козацьке походження. Одна з гілок його роду бере свій початок від полковника Панькевича – соратника Богдана Хмельницького. Прапрадід майбутнього достойника Кіндрат Іванович Шолуха належав до сотенної військової старшини. Вдалося виявити історичне джерело (протокол губернського предводителя дворянства), який засвідчує факт отримання дворянського звання його прадідами Василем і Кирилом, позаяк «Иван Шолуха (батько Кіндрата – **авт.**) войсковым товаришем действительно был, ...а отец Кондрат в числе сотенных старшин служил» [4, с. 263]. Отже, це було так зване «вислужене» дворянство, отримане за військові заслуги предків.

Вартим уваги є той факт, що прізвище родини пройшло не одну трансформацію, перед тим як набути свого остаточного варіанту – Шелухіни. Так, дружина одного з родоначальників Кіндрата Івановича, Катерина, після смерті чоловіка записана як вдова Шулушиха (Шолушиха), а згодом – «умершого дворянина Кондрата Шолухи жена Екатерина, удова». Сини вдови Василь та Кирило узагалі не мають прізвища й зареєстровані в документах по батькові як Кондратови (Кондратенки). Лише в записі за 1801 р. вказано «Василин Кондратиев сын Шолуха» [1, с. 69].

До речі, С. Шелухін власноруч уклав свій родовід, який у своїй назві якраз і відображає вказані ономастичні трансформації: «Родословная дворян Шолух, они же Шелухины, ... Шолуха, Шулуха, Шелуха, Шолушенко, Шулушенко, и Шелушенко, сын Шелухин...» [14].

Дід майбутнього державотворця Яків Васильович (народився в 1790 р.) мав скромний цивільний чин колезького реєстратора (згідно з «Табелем про ранги» – найнижчий, 14-й ранг) і саме в його особистих документах за 1846 р. з'являється перелицьоване на російський лад (на той час це було доволі поширене явище в дворянському середовищі) прізвище «Шелухін». Проживав він зі своєю дружиною Тетяною Прокопівною (уродженою Папкевич) в с. Панське і саме тут 15 лютого 1823 р. народився Павло, батько Сергія Шелухіна.

Павло Якович понад 20 років перебував у військових лавах, воював на Кавказі, дослужився до чину капітана й за свою мужність відзначений орден Станіслава 3-го ст. та кількома медалями. Додому повернувся інвалідом, і вже у зрілому віці (40 років) побрався з деньгівчанкою Явдохою Демченко. До речі, її рідні брати стали відомими людьми: Василь – доктор права, заслужений професор Університету Св. Володимира, а Яків – відомий публіцист і фольклорист. Доктором права, професором став і її племінник – Григорій Демченко [1, с. 69].

6 жовтня 1864 р. у деньгівському маєтку Шелухіних з'явився первісток Сергій, якого охрестили в місцевій Свято-Михайлівській церкві. У свідоцтві, виданому Полтавською духовною Консисторією зафіксовано таке: «Октября 6-го числа, у отставного капитана и кавалера Павла Яковлевича и законной жены его Евдокии Григорьевой ... родился сын СЕРГИЙ. Крестил священ-

ник Павел Спасовский 11-го числа того месяца...» [цит. за: 14]. Зростав Сергій у багатодітній родині, де виховувалося шестеро дітей.

Першим вчителем майбутнього державотворця був І. Ф. Бойко – племінник Тараса Шевченка [9, с. 216]. Здобувши початкову освіту, Сергій вступив до Лубенської класичної гімназії, яку очолював на той час відомий український громадський діяч та письменник, викладач грецької мови М. Т. Симонов (Номис). Під час навчання в гімназії Сергій виявив неабиякі здібності: у восьмому класі уклав підручник з тригонометрії, схвалений відомим математиком А. Вінклером, про що було зроблено запис в атестаті зрілості (1883 р.) [12].

Відразу після здобуття середньої освіти вступив до університету єв. Володимира в Києві, де прослухав курси на фізико-математичному факультеті у професорів Ващенко-Захарченка, Авенаріуса, Роммера та Шіллера. У 1885 р. перевівся на юридичний факультет університету, аби здобути професію правника, Університетські студії талановитий студент поєднував із науковою роботою, яка діставала високі оцінки наставників.

У 1888 р. С. Шелухін завершив університетське навчання, н життєві обставини змушують його шукати заробіток, а не займатися наукою. Упродовж 5 років він обіймав різні посади в окружному суді м. Єлисаветграда, був почесним мировим суддею Кам'янець-Подільської округи, а згодом став прокурором Кишинівського окружного суду. При цьому він досить активно займався дослідницькою й публіцистичною роботою, опублікував низку правничих статей в «Єлисаветградському віснику» та часописі «Бессарабець». Тоді на загал ним було написано понад 20 праць із питань права, публікація яких викликала великий резонанс [11].

У 1902 р. Сергій Павлович переїхав до Одеси, де 15 років служив членом Одеського окружного суду, потім – Генеральним суддею, і нарешті – сенатором цивільного департаменту. Він домігся відкриття в гімназіях курсу правознавства, який сам і викладав. Продовжуючи свою дослідницьку роботу, він виступав з доповідями, публікував статті у журналах «Одеський листок» і «Право» (м. Санкт-Петербург). Наукові студії правника й публіциста були помічені в Києві, тому його обрали дійсним членом Київського юридичного товариства при університеті Св. Володимира, а також історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті. С. Шелухін також був діяльним членом низки одеських культурно-освітніх товариств: історії і старожитностей, археологічного, юридичного, бібліографічного, а також Одеського відділення Російського технічного товариства.

Синівська любов до України та усвідомлення її підневільного становища привели С. Шелухіна в лави національно-визвольного руху уже з кінця позаминулого століття. Він обрав тернистий шлях опозиціонера, який супроводжувався постійним поліційним наглядом, затриманнями та допитами в жандармських відділеннях [1, с. 70].

У 1905 р. паш земляк став одним зі співзасновників одеської «Просвіти», де часто читав лекції та реферати – переважно з української тематики.

Так, у 1905 р. Сергій Павлович виступив перед двотисячною аудиторією з лекцією про злуку України з Москвою і, до речі, це була перша в Україні лекція, прочитана українською мовою з галузі права. Лише упродовж 1906 р. він виступав на засіданнях «Просвіти» 18 разів, і кожен із його рефератів був ґрунтовною розвідкою в царині української історії та літератури. А після закриття «Просвіти» в Одесі (1909 р.) С. Шелухін став одним із діяльних членів «Українського клубу», товариства «Українська хата». Він виступив одним із організаторів збору коштів для відкриття українського університету у Львові [2, с. 20–21].

У серпні 1908 р. відомий громадський діяч виступив з доповіддю «Про стародавності і державно-правове значення назви «Україна» на Всеукраїнському археологічному зїзді в Чернігові. Газета «Одесские новости» писала: «Доклад Шелухина вызвал шумные, долго не смолкающие аплодисменты» [6]. Він часто підкреслював, що український народ має особливу ментальність й вищий за московитів рівень правового мислення.

Виступаючи переважно українською та постійно цитуючи класиків національної літератури, С. Шелухін намагався ствердити належний статус рідної мови як «самодостатньої й наукової». На сторінках педагогічного журналу «Світло» (Київ) була опублікована його праця «Значення рідної мови для народності і творчості», яка згодом побачила світ окремим виданням [10].

Саме в той період у нього остаточно вкоренилася ідея автономії України. Зрештою Сергій Павлович став одним із провідних функціонерів Української радикально-демократичної партії (від червня 1917 р. – партія Соціалістів Федералістів), входив до її ЦК.

Вірним помічником і соратником С. Шелухіна в громадській роботі стала його дружина Любов Миколаївна Шелухіна (уроджена Рігельман). Вона була однією з ініціаторок проведення Різдвяних свят для дітей в Одесі, які зрештою перетворилися на добру традицію. Так, у 1907 р. на Різдвяну ялинку в помешканні «Просвіти» зібралося близько трьохсот дітей, які співали і декламували українською мовою в національних костюмах. Любов Шелухіна була й редакторкою однієї з перших в Одесі українських газет (1906 р., «Вісті»). [11].

З початком революційних подій 1917 р. С. Шелухіна було обрано головою Одеського ревкому. Відмовившись від високої посади в селянському департаменті, він залишив Одесу, переїхав до Києва й поринув у законодавчу й державотворчу роботу. Від самого початку створення Української Центральної Ради наш земляк був у числі її найактивніших членів (від Херсонської губернії). Згодом він очолив в УЦР фракцію самостійників і різко критикував ідеї автономістів-федералістів, відстоюючи повну незалежність УНР. У грудні 1917 р. С. Шелухін обійняв відповідальну посаду Генерального судді Республіки (згодом сенатора). Після проголошення незалежності УНР у січні 1918 р. його було призначено на посаду міністра юстиції в уряді В. Голубовича. [4, 266].

У добу Української держави гетьмана П. Скоропадського С. Шелухін був обраний членом Державного Сенату. Саме він став автором першого офіційного документу щодо державного статусу української мови (записка С. Шелухіна прем'єр-міністру Ф. Лизогубу). У цьому його зверненні підкреслювалося таке: «Одкидання державної мови – не тільки одкидання національної ознаки української державності, а й величезна неповага до душі і совісті народу...» [5].

Про високий державний авторитет нашого земляка свідчив хоча б той факт, що саме С. Шелухіну було доручено очолити делегацію Української держави на досить драматичних перемовинах з радянською Росією (травень – жовтень 1918 р.). Як згадують сучасники, він виявив неабиякий дипломатичний хист і поряд з цим наполегливо та послідовно відстоював інтереси молоді держави.

Після повалення Гетьманату в грудні 1918 р. С. Шелухін зайняв в уряді Директорії уже звичну для себе посаду міністра юстиції. Одночасно він був і Генеральним прокурором [11]. За всіх урядів української державності показав себе як висококласний фахівець і організатор, який ставив інтереси України вище партійних уподобань чи особистих амбіцій.

Проте його державна діяльність виявилася не тривалою, адже згодом УНР загинула, і від 1921 р. наш земляк опиняється у вимушеній еміграції (Чехословаччина). Тут він обіймав посаду професора Українського вільного університету у Празі, продовжив свою громадсько-політичну, наукову та літературну діяльність.

Серед іншого відомий державотворець займався питаннями української автокефалії: у 1925 р. його призначили представником УАПЦ у справах церковно-релігійних відносин із Церквами Чехо-Словаччини, Югославії, Болгарії, Греції, Польщі та Сходу. С. Шелухін неодноразово підкреслював, що лише Українська автокефалія забезпечить реальну соборність і незалежність нації [2, 158]. Ця його думка звучить особливо актуально в наші доленосні дні, коли в боротьбі з московською церквою утверджується ПЦУ.

Перу С. Шелухіна належить низка глибоких наукових публікацій з права, історії, політології. Зокрема, у своїх працях («Звідкіля походить Русь», «Історикоправні підстави української державності», «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів», «Україна» та ін.) він проаналізував драматичні сторінки історії України, непрості колізії боротьби за українську державність, висунув оригінальну концепцію етногенезу тощо. У трагічному фіналі боротьби за державність великий українець звинуватив насамперед українську інтелігенцію як еліту нації: «Було фатальним блудом, що українська інтелігенція з 1917 р. ... відкинула історичні права народу й традиції. Проголосила себе монопольним носієм істини, розумності, знання. ... А УНР зробила коритом для себе і своїх прибічників» [13, 30].

Наш земляк відомий і своїми талановитими поезіями, які репрезентовані переважно громадянською лірикою. Вони виходили під псевдонімами Павленко. Кондратенко, Просвітянин та ін.

Серце відомого Українця перестало битися на 75-у році життя 25 травня 1938 р. А місцем його останнього спочинку стала чеська Прага [11].

У родині С. Шелухіна зростало троє дітей: первісток Юрій, 1893 року народження, син Павло (1896 р. н.) і донька Ксенія (1898 р. н.). Щодо їхньої життєвої долі, то відомості носять украй обмежений, а часом і досить суперечливий характер. Відомо, що Юрій проживав у с. Деньги, був відомим пасічником, утримуючи понад 1000 вуликів. У селі його знали за автентичним родинним прізвищем Шолуха (Шелуха). За свідченнями місцевих старожилів він безкорисливо допомагав односельцям, роздаючи їм мед зі своєї пасіки. Втім, незабаром йому довелося покинути своє село та спішно виїхати на Кавказ. Там і загубився його слід. Дочка Ксенія Сергіївна до 1917 р. навчалася на історико-філологічному факультеті університету як вільна слухачка, подальша її доля невідома. Відсутні відомості й про сина Павла [1, 72].

Ім'я великого державотворця С. Шелухіна увічне одна з вулиць у райцентрі м. Золотоноша. Незабаром у с. Деньги з'явиться пам'ятний знак великому державотворцю й просвітнику. У подальшому більш диверсифіковане дослідження життєдіяльності нашого уславленого земляка, беззаперечно, має великі гносеологічні перспективи.

Список використаних джерел

1. Відомий державотворець із Деньгів. Голиш Г. М. Пером публіциста. Черкаси, 2019. С. 63–72.
2. Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б. Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали : монографія. Львів : НТШ, 2006. 212 с.
3. Голинська М. Теорія української державності у поглядах С. Шелухіна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 20 с.
4. Голиш Г. М., Воропай А. Ю. Лисиця Л. Г. Село Деньги в українській історії від давнини до сьогодення: люди і події : історико-краєзнавчий нарис. Черкаси : Вертикаль, 2022. 328 с.
5. Нова Рада. 1918. 8 вересня.
6. Одесские новости. 1905. 25 ноября.
7. Потульницький В. Сергій Шелухін. Історіографічні дослідження в Україні. Київ, 2003. Вип. 12. С. 267–283.
8. Токарчук О.В. Державно-правові погляди С. П. Шелухіна автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 20 с.
9. Черненко С. Повернення із забуття. Історичний календар на 1997 рік. Київ, 1996. С. 216–217.
10. Шелухін С. Значіння рідної мови для народності й творчості. Київ, 1911. 32 с.
11. Шелухін Сергій Павлович. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 10.02 2023).
12. Шелухін Сергій Павлович – український громадсько-політичний діяч URL: <https://referatu.net.ua/referats/144/160164>. (дата звернення: 12.02 2023).
13. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага, 1936. 248 с.
14. Юшкова І. Документи особового архівного фонду Сергія Шелухіна як об'єкт генеалогічного дослідження URL: <http://historyorg.ua/Journ ALL/sid/13/1/9/pdf>. (дата звернення: 08.02 2023).

ВНЕСОК ЧЕРКАЩАНИНА МАКАРА КУШНІРА У РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Тамара ЗАТИШНЯК,
*учитель історії Жашківського ліцею №3
Жашківської міської ради Черкаської області*

Однією з особливостей сучасного етапу розвитку суспільства є процес широкої демократизації, що охоплює усі сфери життя. Обов'язковою складовою цього процесу є право націй та народів на самовизначення. Український народ, перш ніж здобув свою незалежність у 1991 році, тривалий час вів боротьбу за неї, заплативши чималою кількістю загиблих у різних війнах.

Одним з найважливіших моментів у історії України в ХХ столітті є боротьба Організації Українських Націоналістів за створення Української Самостійної Соборної Держави. У цій боротьбі брала активну участь українська молодь.

ОУН визнавала залучення молоді до національно-визвольного руху як одне з основних своїх завдань. Лише маючи підтримку і розуміння молодого покоління, можна було розраховувати на те, що майбутня боротьба буде успішною. Окрім того, протягом 1929–1955 рр. молодіжні структури ОУН створювалися у протигагу офіційним польським, німецьким та радянським молодіжним організаціям, зокрема, «гітлерюгенду», комсомольським та піонерським структурам. Відтак структура, форми й методи роботи і завдання молодіжних організацій були вибудовані українським підпіллям у відповідності до його цілей, стратегії і тактики дій.

Актуальність дослідження обумовлюється багатьма причинами, в першу чергу – необхідністю вивчення діяльності молодіжних структур ОУН в період 1939-1955 рр. як складової українського національно-визвольного руху. Крім цього, вивчення участі молоді у визвольному русі сприятиме глибшому студіюванню вітчизняної політичної і військової історії ХХ століття, адже саме молодь завжди була тою невгамовною рушійною силою в боротьбі за національне самовизначення.

Визначну та неперевершену роль у формуванні почуття соборності та українськості відігравав і продовжує відігравати, надихати поступ народу до самовизначення, до утвердження українства як нації зі своєю державністю, Кушнір Макар Олександрович (псевдонім – Якименко, Богуш, Я. Дуб), який став одним із засновників українського громадсько-політичного руху, що ставив собі за мету встановлення Української соборної самостійної держави, її збереження та розвиток. Його ім'я, старанно замовчуване за радянської влади, в умовах незалежної України ще не повернуте із забуття. З одного боку, його життєвий шлях наочно відображав колорит буремної епохи першої третини ХХ століття. З іншого, він оповитий чималою кількістю таємниць, більшість із яких так і залишилася нерозгаданою.

На думку черкаського дослідника, доктора історичних наук Віталія Машенка, особистість Макара Кушніра є непересічною – «однаково високої дум-

ки про нього були такі різні за ідейними поглядами сучасники як В'ячеслав Липинський, Євген Чикаленко, Михайло Грушевський, Євген Коновалець, Дмитро Донцов» [1]. Історик, політичний і громадський діяч, журналіст, член Української Центральної Ради, один із засновників ОУН Кушнір Макар Олександрович народився у Черкасах 10 серпня (за теперішнім стилем) 1890 року у родині священика. Він навчався у Черкаській чоловічій гімназії. Архівні матеріали свідчать про те, що юнак відзначався гарними знаннями і поведінкою за що був звільнений від плати за навчання. Закономчителем у часи навчання Кушніра в гімназії був Василь Липківський, майбутній митрополит УАПЦ.

Той же самий потяг до знань він демонстрував на історико-філософському факультеті Петербурзького університету, де й почалася його громадська діяльність в українському студентському русі, але вже тут його привабила ідея творення історії власноруч. Перебуваючи у Петербурзі Макар Кушнір став членом кількох українських гуртків, які об'єднували патріотично та революційно налаштовану молодь з України. Про потужність цих настроїв напередодні I Світової війни у столиці імперії свідчить те, що виходила навіть газета «Український студент», дописувачем якої був і Макар Кушнір. Писав він про життя українців у Росії і до газети «Рада», яку видавав Євген Чикаленко. А про його власний потенціал науковця може сказати той факт, що, не зважаючи на стійку цікавість політичної поліції до українського активіста, він усе ж був залишений на кафедрі історії як професорський стипендіат. Проте він рішив відмовитися від академічної праці і віддав перевагу революційній діяльності тож вирушив до Києва.

У період Української держави гетьмана Скоропадського Кушнір представляв свою партію в Українському національному союзі, організації, яка намагалася нейтралізувати вплив російських політичних сил на гетьмана. За Директорії він був радником з політичних питань делегації УНР на Паризькій мирній конференції у 1919–1920 роках. Після поразки українських визвольних змагань Кушнір залишився в еміграції. Спочатку проживав у Відні, де працював в українському тижневику «Воля».

Пік політичної діяльності Макара Кушніра в еміграції припадає на кінець 1920-х років, коли він став одним із засновників Організації українських націоналістів. Був учасником I Конгресу ОУН у Відні (28 січня – 3 лютого 1929 року). Тут його було одностайно обрано Головним суддею організаційного суду ОУН. Відповідно, він став і членом Проводу українських націоналістів (ПУН) (1929–1938 роки). Тут він відповідав за оунівські видання іноземними мовами. Для реалізації цього завдання у Женеві було створено Українське пресове бюро, яке й очолив Кушнір [2].

Макар Кушнір впливав на вироблення програмних засад ОУН. Він не відкидав цінності демократичних засад побудови майбутньої Української держава, а диктатуру вважав необхідною лише на перший період після здобуття незалежності.

Як свідчать численні спогади сучасників, Кушнір входив до кола близьких людей полковника Євгена Коновальця. Виконував чимало конфіденціальних завдань організації. Так, улітку 1932 року він нелегально перейшов

румунсько-радянський кордон і на території підрадянської України збирав інформацію про настрої населення та про дії радянського режиму з насильницької колективізації й створення голодомору [3]. Ці дані допомогли ОУН проінформувати західний світ про злочинну діяльність радянської влади. Влітку-восени 1933 року Кушнір зі спеціальною місією побував у Бельгії, Великій Британії, Німеччині, Фінляндії та Румунії, де організував канали пересилки оунівської літератури в підрадянську Україну.

Перебуваючи у Лондоні на економічній конференції, Макар Кушнір потрапив у автокатастрофу. Враховуючи специфіку діяльності Кушніра та методи, якими радянські агенти розправлялися з діячами українського визвольного руху, можна припустити, що це трапилось не випадково. Унаслідок отриманих ушкоджень Кушнір почав сліпнути, а у квітні 1934 року – повністю втратив зір. Останні 17 років життя він був змушений безвиїзно прожити у Бельгії, не беручи активної участі у визвольній боротьбі. Там 16 листопада 1951 року він і помер. Похований у містечку Помероль.

Черкащани мають усі підстави пишатися своїм земляком.

Список використаних джерел

1. Масненко О. Черкащанин став одним із засновників ОУН, створеної у лютому 1929-го / Віталій Масненко // Прес-Центр, 2013. 6 лют. С. 17; Козац. Край, 2012. 12 лют. С. 7.
2. Осташко Т. С. Кушнір Макар Олександрович / Т. С. Осташко // Енциклопедія історії України. К., 2008. Т. 5. С. 547: порт.
3. Верстюк В. Ф. Кушнір Макар Олександрович / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко // Верстюк В. Ф. Діячі Української Центральної Ради: бібліогр. довід. К., 1998. С. 113.

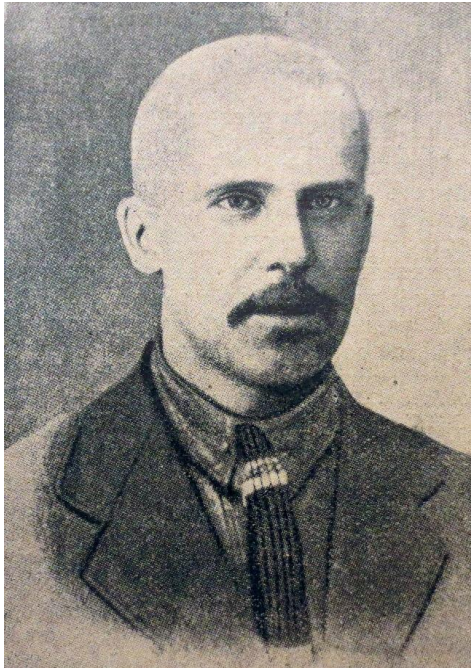
РОЛЬ АРИСТАРХА ТЕРНИЧЕНКА У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ МІСТЕЧКА ДРАБІВ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Віктор КОЗОРИЗ,

журналіст, краєзнавець, член НСКУ

Ім'я Аристарха Григоровича Терниченка (1882–1927) добре відоме в науковому середовищі, насамперед, як українського агронома, економіста, науковця і громадського діяча. Його називають фундатором української сільськогосподарської літератури та вітчизняного рослинництва, адже Аристарх Григорович зробив вагомий внесок у розвиток агрономічної науки і деякий час навіть був міністром хліборобства Української Народної Республіки та заступником міністра земельних справ УНР [1].

Біографи А. Г. Терниченка говорять, що він є автор 32 книг і майже тисячі наукових, науково-популярних статей з різних питань агрономічної науки, зокрема, перших вітчизняних підручників українською мовою для студентів і агрономів-практиків «Курс хліборобства. Грунтознавство», «Курс хліборобства. Загальне хліборобство» (1918), «Природні сіножаті, їх поліпшення і

А. Г. Терниченко,
фото із журналу
«Нова громада», 1927.

культура на Україні» (1923) і т.п. За його редакцією також вийшла цінна наукова праця «Земельна справа на Україні» (1917) і перше україномовне науково-популярне енциклопедичне видання із сільськогосподарської тематики «Енциклопедія сільського господарства (1927) [1].

Для нас же постать А. Г. Терниченка цікава тим, що після закінчення в 1908 році Харківського (Дергачівського) землеробського училища деякий час він жив і працював у містечку Драбів тодішнього Золотоніського повіту Полтавської губернії і вже тут проявив себе як здібний журналіст та активний діяч просвітницького і кооперативного руху.

Донедавна ця сторінка біографії вченого була невідомою навіть для професійних дослідників його життя і творчості, а відтворити її вдалося завдяки ретельному аналізу періодичних видань початку ХХ ст., у яких А. Терниченко часто друкував свої матеріали і під власним

ім'ям, і під криптонімом А. Т. Насамперед, ідеться про тижневик «Село», журнал «Хлібороб» газети «Рада», «Сніп» тощо.

«На все торішнє літо закинула була мене доля в одне глухеньке село на Полтавщині. Село це з тих, що, як то кажуть, «забуті й Богом, і людьми», воно лежить серед степу, темне, оточене злиднями та кривдою. У нас, на Харківщині, не бачив я такого села. І от у цьому селі, багатому на шинки, вбогому на школи та на землю, спробували ми вибитись на певніший шлях до кращого. Як і скрізь, найшовся й тут гурт людей дотепних, щирих до товариської роботи, котрий вхопився за мою думку спробувати чи й справді «громада – великий чоловік» і щось може зробити в цьому селі», – писав він у 1909 році в журналі «Хлібороб», який видавало Харківське товариство сільського господарства [2, с. 147–148].

Про яке ж село йдеться? Відповідь на це запитання знаходимо в іншій публікації цього часопису, де А. Терниченко розповідає про важке життя мешканців села Драбова, які в пошуках кращої долі вимушені були переселятись у віддалені краї Російської імперії [3, с. 34]. Хоча насправді, на початку ХХ сторіччя Драбів був не селом, а чималим волосним містечком Золотоніського повіту Полтавської губернії. До того ж, не такими уже й глухим. Тут працювала льонотіпальна фабрика і фабрика обгорткового паперу, що належали княгині Н. О. Барятинській, була велика економія і кінний завод, а також дві церкви, міністерське двокласне училище тощо [4]. Але, якщо порівнювати його з Дергачами або Харковом, де перед цим навчався і бував А. Терниченко, то, можливо, Драбів і справді видавався йому глухим селом.

Можемо припустити, що у містечко Драбів 26-річний А. Терниченко потрапив з метою пошуку роботи, бо на той час в Золотоніському повіті саме не

було земського агронома [3, с. 34]. Але, не знайшовши роботи за фахом, почав активно дописувати до журналу «Хлібороб», а також у місцеві й центральні україномовні газети. Особливо плідною була його співпраця з газетою «Рада», на шпальтах якої впродовж 1908–1909 років вийшло близько півсотні заміток і кореспонденцій про місцеве життя-буття драбівських селян. Зазвичай вони друкувались під рубрикою «Дописи», в якій редакція розміщувала новини з різних регіонів України. І хоч більшість публікацій Аристарха Григоровича в цій газеті виходили без підпису, його авторство можна встановити за специфічним стилем та аграрним спрямуванням матеріалів. До того ж, в одному з номерів «Рада» повідомила, що саме через А. Терниченка в редакцію були передані кошти (2 крб. 82 коп.), які драбів'яни зібрали як пожертви на будівництво пам'ятника Т.Г. Шевченку в Києві [5, с. 4]. Зважаючи на патріотичну позицію Аристарха Григоровича, припускаємо, що він і організував збір цих коштів. Тим більше, що в 1909 році А. Терниченко мав квитки від Полтавського губернського правління на збір таких пожертв [6, с. 4].

В іншому номері газета «Рада» надрукувала невелику замітку, в якій повідомлялось, що «У с. Драбові, на Полтавщині, заснувався гурток аматорів (театральний, – **В.К.**). Минулої осені виставлено було «Нечисту силу». 8 червня довелось випрохати у губернатора дозволу, щоб виставити «Розумного і дурня» Карп.-Карого та «Змовини» І. Ванченка. При невеликих цінах на місця, гурт заробив ще й на добродійну мету. Гра аматорів, як що для Драбова, була гарна, рівна. В кінці вистави хор проспівав кілька українських пісень, які дуже вподобались слухачам. А. Т.» [7, с. 4].

Підпис-криптонім під цією заміткою також вказує на авторство А. Терниченка, який жваво цікавився життям драбів'ян, зокрема культурним, і сам брав в ньому участь. Приміром, в одному з випусків газети «Село» за 1909 рік було вміщено його замітку про поширення у Драбові українських видань та відкриття тут приватної бібліотечки. Про цю непересічну подію Аристарх Григорович також розповідав на шпальтах журналу «Хлібороб» [8, с. 34–35] та газети «Рада»:

«...Заходами кількох молодших селян торік склалася у нас приватна «українська бібліотека» з простих дешевих українських книжок. І вона одразу придбала собі читачів, розійшлась по хатах, де кожен грамотій вважав за обов'язок прочитати собі і іншим всі чисто книжечки. Але бібліотека помалу зростала, читачів побільшало, вони найшлися і на хуторах та селах. Треба було добути певному гуртові читачів-селян щось тривкіше – і знов таки гуртом селяни виписують кілька примірників «Ради», одержують «Хлібороб» з Харкова і ними задовольняють свої потреби щодо самоосвіти. І селяне задоволені, що потрапили на широкий шлях до освіти. Вони радіють, що менше стало в селі сварок, менше п'ють люде, більше стало молоді, котра цікавиться громадськими справами; навіть на зовнішньому житті людей і там визначилась користь од нового руху; село наше степове і зовсім бідне на садове чи яке інше дерево, а тепер од гарних книжок переходять і до садівництва...» [9, с. 4].

Не складно здогадатися, хто завіз до Драбова перші примірники українських книжок та газет, які раніше були під заборонаю царського уряду, а потім

організував їх передплату. І хоч А. Терниченко тут знову себе не називає, його роль в поширенні україномовної літератури та газет не викликає сумнівів. Тим більше, що ще під час навчання в землеробському училищі він був активним учасником українських організацій, які займалися різними формами просвітництва. Головною метою такого просвітництва було поширення української мови та історії, відродження національної самосвідомості українців і гуртування їх для спільної праці й добробуту. Особливу роль при цьому відводили сільській інтелігенції, яка мала усвідомити свою історичну місію й просвітити «темне, забите селянство». Поступово до цих процесів долучалась і драбівська інтелігенція, про що й розповідав А. Терниченко на шпальтах періодичних видань.

Також він багато писав про соціально-економічне становище драбівських селян і їхнє прагнення до кооперації, посилаючись на авторитет «батька артільного» Левицького, показував конкретні шляхи такої кооперації. Приміром, А. Г. Терниченко описував як драбівські селяни намагались заснувати споживче товариство (товариство потребителів) і відкрити гуртову крамницю. Але, на жаль, з цього нічого не вийшло, бо майже вся крамнична торгівля була монополізована представниками єврейської громади [10].

Згодом А. Г. Терниченко повідомляв про заснування у Драбові хліборобської артілі з десяти осіб, яка виникла не без його допомоги. У цьому контексті також заслуговує на увагу коротенька рецензія А. Г. Терниченка на популярну брошуру Василя Доманицького «Гуртові крамниці», яка з'явилась на шпальтах часопису «Хлібороб» [2]. Тоді ж у «Вестнике Золотоношского сельскохозяйственного общества» вийшла його стаття, присвячена польовій толоці, яка відразу ж викликала гострі дискусії серед читачів цього видання. Але не через зміст, а через те, що була надрукована так званою ярижкою (українські слова були написані російськими літерами). Ця дискусія на сторінках згаданого видання тривала не один місяць і частково призвела до українізації «Вестника...». Публікації А. Г. Терниченка, присвячені аграрній тематиці, друкувались і на шпальтах журналу «Українське бжільництво»...

Таким чином, можемо зробити висновок, що проживаючи в містечку Драбів А. Г. Терниченко брав активну участь в житті місцевої громади і намагався покращити її становище своїми порадами, ідеями та практичними діями. Зокрема, за його ініціативою у Драбові було створено перший театральний гурток та першу громадську українську бібліотеку, а пізніше створено перше споживче товариство, яке за кілька років зареєструвало свій статут і продовжувало успішну діяльність аж до 20-х років. У цей час Аристарх Григорович також активно співпрацював з низкою загальноукраїнських видань, зарекомендувавши себе, як досвідчений агроном і публіцист. Така діяльність відкрила йому шлях до Києва, де він продовжив свою діяльність, але вже на іншому рівні. У листопаді 1910 року А. Г. Терниченко заснував сільськогосподарський кооперативний журнал «Рілля», а згодом за його участю також був заснований журнал «Наша кооперація». Жоден кооперативний з'їзд у Києві не проходив без його участі.

Без перебільшення можна стверджувати, що на початку ХХ століття А. Г. Терниченко був одним з визначних діячів кооперативного руху в Украї-

ні, що відзначали і його сучасники. «В кооперації не занедбував А. Г. і найменшої її галузи. І кустарна кооперація, і сільсько-господарська, і споживча, і кредитна, – всі рівноцінні були в нього», – писав Марко Луцкевич [11]. У зв'язку з цим варто відзначити, що драбівський період життя і діяльності А. Терниченка був надзвичайно важливим і корисним для його становлення як громадського діяча і кооператора. Тісне спілкування з місцевим населенням дозволило йому краще пізнати життя українського селянина та його нагальні потреби. Тут же, у Драбові, А. Г. Терниченко отримав практичний досвід реалізації просвітницьких ідей та ідей кооперації українського селянства й переконатись у їх життєздатності. Ці ідеї є актуальними і в наш час.

Список використаних джерел

1. Вергунов В.А. Професор А.Г. Терниченко (10.04.1882 – 11.02.1927) – фундатор української сільськогосподарської літератури та вітчизняного рослинництва. «Генетичні ресурси рослин». 2005, № 2.
2. Хлібороб. 1909. № 18–19. Вересень.
3. Хлібороб. 1909. № 7. Квітень.
4. Козоріз В.П. Драбів і Драбівщина. Нариси з історії рідного краю. Черкаси : Вертикаль, 2019. 564 с.
5. Од редакції. Рада. 1908. 27 липня.
6. Од редакції. Рада 1909. 23 квітня.
7. Театр і музика. Рада. 1908. 14 червня.
8. Хлібороб. 1909. №15–16. Серпень.
9. Дописи. Рада. 1909. 14 серпня.
10. Там само. 11 вересня.
11. А. Г. Терниченко, як громадянин-кооператор. Нова громада. 1927. 15 грудня.

«ДІАЛОГ ПРО УКРАЇНСЬКУ ДОЛЮ...» (ВАСИЛЬ ЗАХАРЧЕНКО)

Таміла ЧУПАК,

*заступник директора Кам'янського державного
історико-культурного заповідника з наукової роботи,
письменниця НСПУ*

«Рідна мова дається народові Богом, чужа – людьми, її приносять на вістрі ворожих списів». Цей афоризм нерідко цитується в часи ворожої навали на Україну, та не всі знають, що належить він Василю Захарченку, письменнику-земляку. І хоча народився літератор на Полтавщині, проте переважну більшість своїх творів написав у Черкасах. В Шевченковім краю прожив 49 років із 82-ох земних. Тут і похований.

За життя Василь Іванович був пошанований високими літературними нагородами, такими як премія імені Андрія Головка (за роман «Клекіт старого лелеки», 1989 р.), імені Юрія Яновського (за новелу «Шістнадцять георгіївських кавалерів», 1991 р.), міжнародна премія Олекси Гірника (2007 р.), яка присуджується за особливі заслуги в літературі, мистецтві та благодійниць-

кій діяльності, премія ім. Д. Нитченка (2009 р.) за пропаганду українського слова. У 1995 р. В. І. Захарченко став лауреатом Національної премії України імені Т. Шевченка за роман «Прибутні люди» [1].

Про творчість Василя Захарченка відомі літературознавчі розвідки Володимира Поліщука і Михайла Слабошпицького. Про письменника писали Іван Дзюба і Петро Сорока. Однак його творчий шлях досліджений менше від багатьох інших дисидентів.

Народився Василь Захарченко 13 січня 1936 року на хуторі Гутирівка Полтавського району, в родині колгоспників. З дитинства бачив, як тяжко працювали його батьки, у яких нестатках, розчавлені податками, безправністю, немилосердним ставленням керівників жили колгоспники. «І все згадували, як гарно жилося за старого царського режиму і за непу, коли вони і їхні батьки були ще господарями на власній землі, а хто й не мав удосталь тієї землі, був господарем хоча б сам собі в своїй бідності» [2, с. 6].

Малий Василько любив слухати розмови старших односельчан. Нерідко йому доводилося чути розповіді про голод 1932–1933 рр., про «голодовку», коли помирали цілі родини односельців. Тим болем, який жив у людях, проникся і він. А вже в 1947-ому і сам пережив з родиною новий голод. «В оцьому советському пеклі виростав я, роздвоєний брехливою пропагандою, яка панувала на кожному кроці – в школі, в кіно, в газетах і книжках» [2, с. 7]. Хлопець і вірив тій брехні, і в той же час щось для нього не в'язалося зі щасливим життям радянського народу.

У біографічному романі «Білі вечори» письменник згадує шкільні роки. До першого класу він пішов ще при німцях:

«Цікава то була школа, як я зараз її пригадую, вільна од всякої ідеології, нейтральна, за цілий рік ми не почули там ні слова про німецьку чи красну армію... Ми вчилися читати по підручнику «Рідне слово». Які ж гарні були в тому «Рідному слові» народні казки й повчальні оповідання. Так славно вони лягали на душу, наче сама мати розповідала їх тобі. Жодної фальші, жодного, кажу, ідеологічного насилля над твоєю маленькою душею... Була там літера «Ґ» з намальованими гавою і герлигою і написано під ними слова «ґава», «ґерлига, так як і вимовляли в нас у Гутирівці. Потім, після німців, це «Ґ» зникло з алфавіту, і скільки вже далі я не вчився, вчителі нас поправляли:

– Не «ґава», а «гава».

Зникло й «Рідне слово» в советській школі, а натомість з'явилася «Читанка». Зате для вивчення російської мови була «Родная речь». Ми ніяк не могли второпати цього й питали:

– А де ж «Рідне слово»?

Советський учитель сердито кричав:

– То було не рідне слово, а куркульське! Забудьте його й ніколи не смійте згадувати!..» [3, с. 304].

В одній з газетних статей письменник пригадував, як їх, школярів 40-ових, змушували заливати чорнилом у підручниках портрети Рильського і Сосюри за вказівкою з міністерства освіти, як у постановках ЦК партії «товк-

ли Сосюру за геніальний вірш «Любіть Україну». «Довго видихував наркоз «совєтської лжешколи» [7].

Першими книгами, які прочитав у своєму житті Василько, були Євангеліє, Псалтир, Часослов, Біблія. Вони лежали по скринях у старих людей. Бібліотеки в той час у селі не було. Першими улюбленими героями хлопця стали Ісус Христос, Діва Марія, Іван Хреститель, апостол Петро. І як вважав сам Василь Іванович, Святе Письмо врятувало його від багатьох необдуманих вчинків і спокус. А потім настало світське читання. Ідеалом письменника для юнака був Олесь Гончар з його «Прапорonoсцями». Пізніше – «три Григорії – Косинка та два брати Тютюнники» [7].

Великою мрією сільського хлопця був Київський університет ім. Т. Шевченка. В 10 класі, навчаючись у Супрунівській школі під Полтавою, Захарченко вирішив будь-що втілити свою мрію. Він завзято готувався вступати до Києва на журналістику. Шанс був мізерний, але Захарченко використав його сповна і вступив. Відразу ж почав відвідувати університетську літстудію, де його так розкритикували за одне з перших оповідань, що хлопець затявся більше не писати, вирішив, що буде займатися лише журналістикою [2, с. 8].

Університет був повністю зрусифікований: заняття викладачі проводили російською, всі заходи теж проводилися російською, навіть стінгазети студенти випускали російською мовою.

Після закінчення університету Василя Захарченка направили працювати до Кременчука в газету «Робітник Кременчуччини», та згодом йому вдалося перевестися до Сталіно (Донецьк) [2, с. 8]. Захарченко погано знав російську, думав по українському, тож почувався в російськомовній газеті «рибиною, вийнятою з води» [3, с. 442]. Там сів за художню прозу про село і вона «не пішла». Український матеріал чинив опір чужій мові. Кинувся писати українською, але й рідною не зміг. Тож взявся студіювати Стельмаха, Гончара, Земляка, Тютюнника.

Михайло Слабошпицький писав про творчі пошуки себе молодим Захарченком: «Він став захопленим читачем української класики, доскіпливо аналізував мовну партитуру національних шедеврів, досліджував цікаві лексеми в словниках. У нього також інтимізувалися стосунки з рідним словом, і воно зазвучало до нього вже зовсім по іншому...» [6, с. 1].

Згодом Василь Захарченко почав відвідувати клуб молодого літератора «Обрій» при обласному відділенні спілки письменників. У ньому переважали російськомовні літератори, але була й частина тих, хто писав українською і гаряче відстоював право говорити й писати рідною мовою. Тут і познайомились два Василі – Захарченко і Стус. «А Стус!.. Боже мій! Він перевернув увесь мій світ. Ніжнішої, добрішої, милосерднішої, безкорисливішої, цільнішої натури, самовідданішого сина України мені не доводилося більше зустрічати в житті» [2, с. 11].

Пізніше Захарченко, Стус і поет-початківець Володимир Міщенко від Донбасу побували на творчому семінарі молодих літераторів в Одесі.

Семінар терміном у 22 дні, де було багато спілкування в колі однодумців, перевернув душу Василя Захарченка. Для молодого автора то була

«духовна школа», хотілося вірити в майбутнє української літератури, в майбутнє України, до того ж в Одесі його оповідання вперше похвалили. Київський критик Борис Буряк написав рекомендаційного листа до директора Донецького видавництва щодо виходу першої збірки малої прози Захарченка. Згодом вийшли книги повістей та оповідань: «Співучий корінь» (1964 р.), «Трамвай о шостій вечора» (1966 р.) та «Стежка» (1968 р.). В 1966 році його прийняли до Спілки письменників. «Дебют Василя Захарченка не був дуже гучним. Він нагадував самого автора – винятково скромну, інтелегентну людину» [6, с. 1].

Мріяв молодий письменник познайомитися з Іваном Дзюбою, статтями якого в періодиці наймовірніше захоплювався. Василь Стус двічі водив свого товариша на квартиру до Дзюби і двічі його не заставали вдома. Та якось Іван Михайлович сам завітав до донецького помешкання Захарченка. А згодом молодий допомагав старшому колезі збирати матеріали про зросійщення краю.

Якщо в дитинстві Василь Захарченко ще не свідомо цікавився темою Голодомору 1932–1933 років, то пізніше вже не міг не записувати спогади людей з різних областей України, які пережили голод. «Люди розповідали про такі жахи, про таку кричущу несправедливість, про такі звірства свого ж односельця активіста, що серце обливалося кров'ю...» – сповідався пізніше письменник в інтерв'ю [6, с. 7]. Він розумів, що подібні записи небезпечні для нього, тож зашифровував їх.

Однак, Захарченко задихався на Донбасі, відчував, як пересихає його «мовна річка» [3, с. 487]. Почали навідуватися з КДБ, вели провокативні розмови, пропонували співпрацю. Письменник категорично відмовився.

У його щоденнику від 30 серпня 1967 року є такий запис:

«Якби мене запитали, від чого б я міг бути найщасливішим, я б сказав: «Від здобуття Україною волі. Той день, коли б це сталося, оповився б для мене священним сяєвом, і того сяєва вистачило б мені до кінця моїх днів» [3, с. 486].

В 1969 році Василь Іванович переїхав до Черкас. Працював у газетах «Молодь Черкащини» та «Черкаська правда».

В обласному центрі прагнули створити своє відділення спілки письменників, але на той час у Черкасах проживало лише чотири представники Спілки, а потрібно було мати десять. Тож приїзду Захарченка зраділи. Однак, обком партії не спускав із нього «пильного ока». Переслідування продовжувались, особливо після арешту Стуса та Дзюби, згодом почалися обшуки. Кадебісти знайшли у письменника самвидав, нотатки, листи Стуса та книгу Горліса-Горського «Холодний Яр». Захарченка виключили з письменницької організації, а в січні 1973 року – заарештували. Черкаський суд виніс вирок – п'ять років таборів суворого режиму. Коли письменника пізніше запитували про звинувачення, він розповідав, що отримав термін за антирадянську агітацію, спрямовану на підрив радянської влади. «Це був один із багатьох евфемізмів комуністичної системи. Замість того, щоб сказати, що мене судять за відстоювання національної ідеї, за протест проти примусової русифікації України, вони городили мені цю антирадянщину, приховуючи істинну суть їхньої боротьби проти України» [7].

Ім'я Василя Захарченка зникло з довідників, ніби й не було такого письменника. Його книги було вилучено з книгозбірень і знищено. Ув'язнення відбував у Пермській області, в концтаборі №5. Там познайомився з іншими дисидентами – Іваном Світличним, Ігорем Калинцем, Миколою Горбанем, Валерієм Марченком.

Завдяки клопотанню рідних, письменника вдалося звільнити достроково, у 1976-ому році. Проте, на тринадцять років його було викреслено з літературного процесу. Після повернення в Черкаси працював журналістом, писав нові твори, але довгий час не друкувався. Було поновлене членство у Спілці письменників. А згодом з'явилися й книги – «Дзвінок на світанні», «У п'ятницю після обід», «Лозові кошики», «Велика ведмедиця» та багато інших творів. І. Дзюба відзначав у творах цього періоду, що «характери В. Захарченка виразні, мова персонажів – натуральна, та, що на очах твориться. І прикмети сучасного села якимось ненав'язливо, спокійно входять у традиційну основу» [4].

Реабілітували Василя Захарченка у жовтні 1991-ого, коли Україна стала незалежною. Свято Незалежності було для письменника найулюбленішим, як другий день народження.

А в 1995 році Василь Захарченко став лауреатом Шевченківської премії за роман «Прибутні люди». Тема Голодомору, яка глибоко хвилювала його, вилилася у кількох книгах. «Прибутні люди» – про голод 1947 року. Прибутніми називали тих, хто переїздив (прибував) з рідних місць, де страждали від голоду, у багатші краї, аби вижити. Так герої роману переїхали із центральної України в західну («западну»), де люди ще були господарями на своїй землі, де їх не встигли загнати до колгоспів.

Василь Захарченко ніби смакує слово, мова творів істинно народна, ємна, полюбляє письменник уживати маловідомі слова, народну метафорику. Слово для письменника має смак, колір, форму [5, с. 53].

10 романів, 9 повістей, більше ста оповідань – така творча скарбниця письменника-патріота. Тематично розмаїті твори письменника об'єднує україноцентричність, національний колорит, увага до історичних реалій. У кожному романі В. Захарченка триває «діалог про українську долю й недолю, про нашу пам'ять і безпам'ятство» [6, с. 7].

Захарченкові належать сотні публіцистичних статей, пронизаних болем за українську державність, мову, культуру. Цим проблемам присвячені публіцистичні книги «На камені рідного слова» та «Правічний дух мови».

«Пам'ятайте, українці: спілкуючись російською, ви вбиваєте Україну щоденно, щогодинно, щохвилино, цієї миті... Так і тільки так ми маємо, вимушені ставити питання, якщо не хочемо, щоб нас стерли з лиця землі, адже Україна й далі, уже в роки Незалежності немилосердно, цинічно русифікується», – із болем писав Василь Захарченко.

Письменника не стало 5 грудня 2018 року.

Коли Україну окупувала рашистська нечисть, ми ще більше утвердилися в істинності пророчих висловів Василя Захарченка. Його мудрість, яка постає із книг, закликала, попереджала, тривожилась і сподівалась. І в цей трагічний час, коли нашій країні загрожує смертельна небезпека, ми звертаємося за духовною підтримкою до Василя Захарченка, його творів, його досвіду.

Список використаних джерел

1. Указ президента України від 7 березня 1995 року №183 «Про присудження державної премії України імені Тараса Шевченка» [Електронне джерело] // Режим доступу: <http://www.knpu.gov.ua/content/ukaz-prezidenta-ukrayini-vid-7-bereznua-1995r-%E2%84%96-183-pro-prisudzhennya-derzhavnoyi-premiyi-uk>
2. Василь Захарченко. На камені рідного слова. Публіцистика.: Черкаси, 2006. 323 с.
3. Захарченко В. І. Прибутні люди: Романи; Повесть / Передм. М.Ф.Слабошпицького. К.: Грамота, 2007. 656 с.
4. Іван Дзюба «Визріває слово правди» [Електронне джерело] // Режим доступу: <https://md-eksperiment.org/post/20200217-vizrivaye-slovo-pravdi>
5. Поліщук В. Т. Василь Захарченко: Штрихи до творчого портрета / В. Поліщук. Черкаси: Сіяч, 1997. 86 с.
6. Слабошпицький, М. «Пий воду з криниці своєї...»: Василь Захарченко і його проза / Михайло Слабошпицький // Літ. Україна. 2005. 23 черв. (№ 24). С. 1, 7.
7. «Мене судила комуно-фашистська система»: [розмова з письменником Василем Захарченко / бесіду вів С. Носань] // Черкас. кур'єр. 1996. 19 квіт. С. 3.

СЕМЕРО ГЕРОЇВ-ЧЕРКАЩАН З НЕБЕСНОЇ СОТНІ

Лариса ЯНВОРСЬКА,

*учитель історії та правознавства Єрківського ліцею
імені Героя України В. М. Чорновола*

Російська агресія, яка принесла поневіряння і страждання пересічним людям, соціальним групам і верствам населення не оминула жодного українця. Мужні патріоти Небесної Сотні ціною свого життя захистили свободу та незалежність України у 2014 році, стали першими Героями російсько-української війни.

Семеро черкащан загинули під час Революції Гідності. Їх подвиг став основою для згуртування нашого народу, прикладом мужності та патріотизму у боротьбі з ворогом – цим зумовлена актуальність обраної теми.

Метою роботи є дослідження кожного із Героїв-черкащан поіменно, адже вони першими дали відсіч терору і насильству, загинули в боротьбі за волю України.

Горошишин Максим Максимович (14.04.1989 – 19.02.2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Народився 14 квітня 1989 року в селі Басань Пологівського району Запорізької області. Батько помер рано, залишивши восьмеро дітей. Через матеріальні труднощі хлопець з першого класу перебував спочатку у Чернівецькому, а потім у Токмацькому інтернатах. Був здібним хлопцем: любив малювати, розписував шкільні стінгазети й плакати, мріяв стати дизайнером.

Горошишин
Максим Максимович

Після закінчення інтернату поїхав на роботу в Київ. Працював будівельником, офіціантом, барменом. Не забував рідних, регулярно висилав матері й родичам гроші. Коли мав час, приїжджав до сім'ї, допомагав у домашньому господарстві.

У 2013 році мати Максима переїхала в село Грушківка Кам'янського району Черкаської області. Відтоді доля хлопця була пов'язана з Черкащиною. Останні роки життя він також періодично мешкав у Грушківці.

Максим Горошишин був дуже доброю, працюютою, турботливою людиною. Він вирізнявся почуттям справедливості, прагненням до змін, не залишався осторонь різних проблем і негараздів. Саме таке бачення ситуації в Україні, прагнення до перебудови владної системи привели юнака на Майдан під час Революції Гідності.

Останній раз у Грушківці Максим був у кінці грудня 2013 року. Повернувшись до Києва, знову став активним учасником боротьби проти режиму Януковича у січні 2014 року. Під час протистоянь із «силовиками» хлопець отруївся газом. Не бажаючи бути заарештованим, Максим залишився на Майдані. Його лікував один із волонтерів, ветеринар. Однак, стан здоров'я юнака погіршувався. 31 січня він був госпіталізований до Київської міської лікарні № 17 із діагнозом «Загострена форма пневмонії».

Побоюючись розправи з боку правоохоронних органів, Максим довгий час не говорив свого справжнього прізвища, представившись Максимом Машковим. Подальша доля Горошишина склалася трагічно. Хвороба прогресувала, ліки не допомагали. 19 лютого 2014 року він помер.

Коли в Грушківку доставили тіло Максима, на ньому були численні забої та пробита голова. 23 лютого 2014 року Максима Максимовича Горошишина було поховано на цвинтарі села Грушківка.

Парашук Юрій Григорович (01.07.1966 – 20.02.2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Парашук
Юрій Григорович

Народився 1 липня 1966 року у місті Тальне Черкаської області. Закінчив тальнівську школу № 1. Переїхав спочатку до Києва, згодом до Харкова. Працював столяром, їздив на заробітки.

Був віруючою, порядною і чесною людиною, справжнім патріотом своєї Батьківщини. Вболівав за долю України. Мав активну громадянську позицію, не міг миритися з безправ'ям та соціальною несправедливістю.

Відразу після побиття 30 листопада 2013 року «Беркутом» мирних активістів, приїхав на Майдані Незалежності у Київ. На Майдані вступив до всеукраїнського об'єднання «Свобода». Був волонтером. Ненадовго від'їжджав до Харкова, але у середині лютого 2014 року знову повернувся до Києва разом з іншими харків'янами.

20 лютого 2014 року на вулиці Інститутській допомагав, не маючи жодних захисних засобів, виносити з під обстрілу своїх поранених побратимів. Загинув внаслідок вогнепального поранення. Убитий пострілом з даху під час наступу силовиків. Куля снайпера влучила йому у потилицю.

На прощання з воїном Небесної сотні вийшло більше трьох тисяч тальнівчан. Панихида відбулася в Свято-Петропавлівському храмі. Похований у місті Тальне Черкаської області.

Пасхалін Юрій Олександрович (18 січня 1984 – 19 лютого 2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Народився 18 січня 1984 року в місті Сміла Черкаської області. Упродовж 1990 – 1997 років навчався у Смілянській загальноосвітній школі №11. Відвідував гурток бальних танців, був лауреатом численних конкурсів.

У 1997–1999 рр. навчався у Харківському вищому обласному училищі (Школі олімпійських резервів), займався важкою атлетикою. Через проблеми зі здоров'ям залишив спортивну кар'єру.

В житті Юрій був доброю, щедрою і справедливою людиною. Аби підтримати велику родину, у 16 років влаштувався працювати різноробом на будівництві в Києві. Згодом працював на виробництві вікон, вантажником та комірником. Часто навідувався до матері на Черкащину, щоб допомогти із господарством. Був одружений.

Під час Революції Гідності разом із колегами ходив на Майдан, брав участь у протистояннях зі спецпризначенцями. До акцій протестів Юрій приєднався у січні 2014 року. 18 лютого був на Майдані, а потім поїхав додому. Почувши з телевізійних новин, що Майдан намагаються розігнати силою, а проти мітингувальників застосовують вогнепальну зброю, повернувся на барикади. 19 лютого 2014 року отримав три вогнепальні поранення в спину та одне поранення з пневматичної зброї. Було ушкоджено праву легеню. Важко пораненого чоловіка доправили до медичного пункту, облаштованого у Будинку профспілок. Після підпалу будинку Юрія евакуювали до 18-ї лікарні на бульварі Шевченка, проте врятувати життя не вдалося.

Похований в селі Носачів Смілянського району Черкаської області.

Сергієнко Василь Миколайович (23 квітня 1956 – 4 квітня 2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Народився 23 квітня 1956 року м. Корсунь-Шевченківський на Черкащині. У 1973 році закінчив Корсунь-Шевченківську середню загальноосвітню школу № 2, потім – факультет журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Значну частину життя прожив у Запоріжжі. У 2009 році повернувся у Корсунь-Шевченківський.

Пасхалін
Юрій Олександрович

Сергієнко
Василь Миколайович

Журналіст, поет, соціолог. Працював у обласних газетах Запоріжжя та Черкащини. У 1980-х роках був кореспондентом газети «Запорізька правда», писав для київських видань. Потім писав у газеті «Надросся». Останній його журналістський матеріал було присвячено Героям Небесної Сотні. Мав наукові праці із соціології, збірки поезій. Готувався до захисту кандидатської дисертації.

Активно займався громадською діяльністю. Був заступником голови Народної Ради Корсунщини, членом Української республіканської партії, входив до складу Центральної Контрольно-ревізійної комісії УРП.

З кінця 2013 року і до загибелі вів активну громадянську і політичну діяльність. Боровся з режимом Януковича. Виступав проти конкретних носіїв цього режиму на Корсунщині. Боровся з корупцією, звертався в антикорупційний комітет. Працював із засобами масової інформації.

Взимку 2013–2014 років Василь Миколайович неодноразово їздив на Майдан Незалежності у Київ, де був активним учасником Революції гідності. Один із засновників Самооборони Корсунщини. 4 квітня 2014 року його було викрадено з власного подвір'я і по звірячому вбито. Наступного дня тіло журналіста було знайдено зі слідами численних катувань. Похований у Корсунь-Шевченківському.

Сасенко Андрій Степанович (26 жовтня 1962 – 20 лютого 2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Народився 26 жовтня 1962 в м. Сміла Черкаської області. Згодом родина переїхала до м. Фастова Київської області.

Афганець, громадський активіст. Працював токарем, слюсарем, електромонтером у Фастові, потім став приватним підприємцем. Займався вільною боротьбою.

Учасник Помаранчевої революції 2004 року та податкового Майдану 2010 року. Вважав, що якщо влада ігнорує мирні акції, то треба переходити до рішучих дій.

Після побиття студентів приїхав на Майдан 1 грудня 2013 року. Під час перших серйозних сутичок з міліцією був на вул. Грушевського. Почав ночувати на Майдані. Вступив до Сьомої сотні Самооборони. Стояв на першій барикаді біля містка через Інституцьку вулицю. 20 лютого 2014 року прикривав відступ основної частини майданівців під час першого наступу «Беркуту».

Сасенко
Андрій Степанович

Був смертельно поранений о 09.08 год. на пішохідному переході біля готелю «Україна». Куля снайпера влучила в ділянку лопатки і прострелила легені. Спроби реанімації не вдалися. Загинув 20 лютого 2014 року.

Похований на Інтернаціональному кладовищі у м. Фастів.

Смоленський Віталій Віталійович (5 жовтня 1984 – 20 лютого 2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Смоленський
Віталій Віталійович

Народився у селі Фурманівка Уманського району. Закінчив місцеву школу, потім вступив до Ульянівського професійно-технічного училища, де вивчився на газозварювальника. Працював в Умані на цегельному та меблевому заводах, пізніше на будівництві. Восени 2013 року приїхав у Київ, де також влаштувався на будівельні роботи.

Брав участь у акціях протесту на Майдані. Востаннє приїхав додому в село 12 лютого. Розказував, що палили шини. Наступного дня повернувся у столицю. Перебував на горі 8-ї або, як її називали, «сніжної» барикади на вул. Інститутській, біля верхнього виходу станції метро «Хрещатик». Загинув 20 лютого. Обставини загибелі невідомі. Тіло знайшли на подвір'ї біля Михайлівського собору. Помер від втрати крові внаслідок двох вогнепальних поранень. Кулі снайпера влучили йому в грудну клітину біля шиї. Про те, що Віталій мертвий, активісти Євромайдану повідомили рідних із телефону загиблого.

Похований у селі Фурманка Уманського району Черкаської області.

Чернець Віктор Григорович (27 травня 1977 – 19 лютого 2014). Герой України (Указ Президента України № 890/2014 від 21.11.2014 р.).

Народився 27 травня 1977 року в селі Поташ. Навчався в Потаській загальноосвітній школі. Проживав в селі Подібна Маньківського району Черкаської області.

Він був доброю та оптимістичною людиною. Вірив, що скрутні часи пройдуть. Гуртував навколо себе всю велику родину, мріяв дати достойну освіту своїм дітям. Ніхто ніколи не тримав на нього зла.

Під час Революції Гідності разом з дружиною уважно стежили за ситуацією в Києві. Віктор дуже хотів їхати в Київ, бо переживав за тих, хто ризикує життям на Майдані. Тому не лишився осторонь, коли громада села пішла захищати блокпост біля села Подібна на трасі Одеса-Київ, щоб «тітушки» та спецпризначенці не дісталися до столиці.

Чернець
Віктор Григорович

Три дні простояв блокпост. Ці три дні змінили країну. 19 лютого 2014 року Віктор Чернець зателефонував дружині. Сказав, що на посту жах – машини їдуть, автобуси, «тітушки» рвуться до Києва. І відключився. Водій невстановленого джипа, який супроводжував бандитів та пробивав дорогу внутрішнім військам, на шаленій швидкості 19 лютого 2014 року збив Віктора. Смерть наступила відразу.

Похований у селі Подібна Маньківського району.

Подвиг Героїв Небесної Сотні став основою єднання нашого народу, прикладом для нинішніх героїв російсько-української війни. Їхня боротьба дала шанс і можливість здобути свободу.

Список використаних джерел

1. Анна Корнієнко. Ольга Котляр. «Він із тих, хто ніколи не падав духом». Спогади про Героя Небесної Сотні з Черкащини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/106551-vin-iz-tih-hto-nikoli-ne-padav-duhom-spogadi-pro-geroa-nebesnoi-sotni-z-cerkasini/>
2. Горошишин Максим Максимович. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nebesnasotnya.com/maksym-goroshyshyn.html>
3. Журналіста Сергієнка вбили через розслідування корупційних схем? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25324731.html>
4. На Маньківському блокпосту йде бій. «Тітушки» стріляють в активістів. Є важкопоранений. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20140313075413/http://dzvin.org/na-mankivskomu-blokpostu-jde-bij-titushky-strilyayut-v-aktyvistiv-e-vazhkoporanenyj/>
5. Пасхалін Юрій Олександрович. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1829>
6. Смоленський Віталій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://maidanmuseum.net/uk/node/1846>
7. У Тальному попрощалися з загиблим на Майдані Юрієм Паращуком. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160816193832/http://dzvin.org/utalnomu-poproschalysya-z-zahyblym-na-majdani-yurijem-paraschukom/>
8. Чернець Віктор Григорович. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20140316122428/http://nebesnasotnya.com/storinky-geroyiv/chernets-viktor-grygorovych.html>

ПОСТАТЬ ІВАНА ГОНТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ БАЧЕННЯ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА: ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ОГЛЯД

Павло ГАПОНЕНКО,

*студент II курсу спеціальності «Історія та археологія»
Черкаського державного технологічного університету*

Метою цієї публікації є персоналістичний аналіз статті відомого українського історика, археографа, археолога, етнографа, професора історії Київського університету Володимира Антоновича з метою формування персоналістичного портрету керівника українського гайдамацького руху, одного з очільників Коліївщини – Івана Гонти.

Постать Івана Гонти цікавить не одне покоління істориків, адже дослідження його особистості має особливий інтерес для характеристики історичного значення Коліївщини та гайдамацького руху в цілому. Одним з перших хто досліджував цей період був видатний український історик – Володимир Антонович. Зокрема він наголошував про необхідність об'єктивного вивчення причин Коліївщини та гайдамацького руху: «Сучасники-мемуаристи, які належали до потерпілої сторони, залишили нам лише яскраві картини пожеж, вбивств і грабежу, які супроводжували катастрофу; но про приводи, які визвали ці сумні явища, про причини, які поступово довели народ мирний, землеробський, який прагнув міцного, осілого і хоч скільки-небудь забезпеченого і спокійного життя, вони або зовсім не згадують, або ж говорять у найзагальніших висловлюваннях.» Науковець підкреслює, що, на їхню думку, страшне народне заворушення в Україні було, з одного боку, плодом нібито дипломатичної інтриги Росії, з іншого – результатом вродженого варварства, нібито притаманного «південноросійському» народу, «з його злої природи» та головне – «пристрасті до пограбування». При цьому він зазначає, що такі пояснення мемуаристів, «дуже, втім, природні в устах людей мало розвинених і сильно роздратованих, не заслуговують на серйозну увагу, як всякі загальні вирокі над характером цілого народу. Звичайно, легше пояснити явище історичне, передбачивши відому, ніби вроджену схильність у народному характері, замість того, щоб досліджувати справжні причини цього явища, часто надто складні для ступеня розвитку дослідника або надто небажані для самолюбства тієї громадської групи, до якої він належить. Але припущення такого роду не можуть зупиняти на собі уваги скільки-небудь спокійного історичного дослідження і перший факт, що передається джерелом упередженим, при уважному розгляді зовсім руйнує всі поверхові припущення автора».

Одним із факторів розгортання Коліївщини Володимир Антонович вважає особистість Івана Гонти. В своїй статті «Уманський сотник Іван Гонта» В. Антонович зауважує, що основний масив джерел щодо постаті Івана Гонти належить опонентам сотника: «...відомості про нього ми можемо отримувати лише із записок шляхтичів чи духовних осіб польської народності, які писали про Гонту вже після подій Коліївщини, а, отже, і ставились до нього з крайньою ненавистю». Але, цікавим є те, що усі автори цих текстів характеризують сотника як людину з характером, «абсолютно протилежним тому їхньому спільному погляду на гайдамаччину, яке висловлюється ними в мемуарах». Отже, на думку В.Антоновича, загальний портрет Гонти не вкладається в типовий образ учасника гайдамацького руху, створений поляками та їхніми прибічниками.

З наявних у розпорядженні В. Антоновича джерел він наводить наступні факти біографія Івана Гонти до 1768 р.

Іван Гонта – уродженець села Розсішки, яке належало до уманської вотчини шляхетського роду Потоцьких; з народження належав до селянського стану. Достовірно невідомо, коли Гонта поступив на службу в надвірну козацьку міліцію. В будь-якому разі, це повинно було статися задовго до уманської катастрофи 1768 року, так як, за свідченням Вероніки Кребс – дівчини, що свого часу застала уманську катастрофу і була особисто знайома з Гонтою, за 11 років

до неї він вже займав посаду старшого сотника. Серед козаків надвірної міліції Гонта користувався великою повагою та авторитетом, і шляхта, що керувала уманською вотчиною, була впевнена, що в будь-якій складній ситуації уманська міліція буде виконувати накази Гонти беззаперечно. Тому шляхтичі намагалися жити у дружбі з впливовим сотником і ставились до нього з пошаною, як із рівним; втім, як зазначає Володимир Антонович: «становище своє в шляхетському суспільстві Гонта підтримував і особистими своїми якостями». Польські мемуаристи, зокрема вже згадана вище пані Кребс, описували його як козака видного, високого, наділеного вродою та шляхетними манерами. Крім того, в своїх записках Кребс зазначає, що Гонта вмів не тільки добре говорити, а й прекрасно писати польською. Завдячуючи цим якостям, Гонта, не зважаючи на своє селянське походження, був прийнятий в колі місцевої шляхетської спільноти і навіть займав в ньому доволі видиме положення. Крім того, під час традиційних щорічних відряджень надвірної козацької міліції, Гонта зумів звернути на себе увагу власника Умані Салезія Потоцького, став його улюбленцем і довіреною особою. Внаслідок двох таких відряджень, Гонта отримав від воєводи грамоти на його довічне володіння двома багатими селами: його батьківщиною Розсішками і сусіднім селом Орадівкою. Більше того, Потоцький вилучив Гонту та його сотню зі залежності від полковників-шляхтичів, які командували уманською міліцією, і підпорядкував його напряму до влади губернатора. Таке ставлення до Гонти викликало заздрість шляхти. Але через чутки про те, що Потоцький, ніби, вислуховує повідомлення Гонти про їхні дії з управління маєтком і ставиться до цих повідомлень з великою довірою, мусили, разом з губернатором, спілкуватись з сотником з великою повагою.

Сімейство Гонти, за свідченнями Павла Младановича, одного з мемуаристів подій уманської катастрофи, в той час жило в його домі і складалось з дружини, чотирьох доньок та сина. Той же мемуарист повідомляє, вельми, втім, неясних висловлюваннях, ніби Гонта одружився не за власним бажанням, а за чийось примусом, але ніби як згодом примирився з долею і був цілковито задоволений своєю сімейною обстановкою.

Про те що Гонта був віруючою людиною і всіляко допомагав православної церкві говорять наступні факти. Він передав кошти на будівництво дерев'яної церкви в рідному селі Росішках. Над дверима церкви був різьблений напис приблизно такого змісту: «Церква ця збудована коштом сотника Івана Гонти та всієї громади». У містечку Володарці, у старій Воздвиженській церкві, серед церковних ктиторів записано було й Івана Гонту з дружиною. Там же до 1847 р. зберігалися їх портрети. Цього року стара церква була розібрана та перенесена на інше місце за бажанням поміщика; тоді, мабуть, у власність останнього перейшли й портрети ктиторів.

Також історик аналізує причини, які змусили Гонту стати на бік повстанців. Гонта був людиною не тільки заможною, а навіть багатою, через що ним ніяк не могла керувати тяга до грабежу. Він користувався особливою милістю воєводи Салезія Потоцького, власника Умані, який забезпечував його майбутню кар'єру, обіцяв подарувати в спадкове володіння кілька сіл і вихлопотати на сеймі зведення Гонти в дворянство, а отже, особистий інтерес і особисте честолюбство мали б схилити Гонту до захисту шляхти, до лав якої

він мав можливість потрапити. Відсутні й відомості про вплив певних політичних сил на сотника, які б заохочували його стати на бік повстанців.

Дослідник робить висновок, що аби з'ясувати мотиви, які змусили Івана Гонту взяти участь в Коліївщині, необхідно розглядати його постать з точки зору, яка «властива була свого часу українському народові; тоді стане зрозумілим, що Гонта діяв через переконання, що глибоко укорінилися в народі, через свідомий обов'язок стати в боротьбі, що охопила країну, на боці свого народу, його прав, віри та національності, і принести цій справі в жертву і свою кар'єру та своє суспільне становище». Цей висновок важливий тим, що коли писалась стаття, були відомі тільки джерела шляхетського походження, автори яких упереджено ставились до уманського сотника.

Отже, незважаючи на милість власника і повагу, якою користувався Гонта в середовищі шляхти, що оточувала його, він не захопився особистою кар'єрою настільки, щоб перейти в шляхетський табір і розірвати зв'язок із народом, з середовища якого вийшов. Цей тісний зв'язок позначається як визнаною всіма мемуаристами популярністю Гонти серед уманської міліції, якою він був виборним сотником, так і його старанністю до православної віри. Гонта примкнув до повстання, бо був переконаний, що його метою було здійснення заповітних народних ідеалів: відновлення козацтва, вигнання панів та винищення унії. Тому вважав своїм обов'язком приєднатися до загальнонародної справи.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія українознавства (ЕУ-ІІ). Наукове Товариство ім. Шевченка, Нью-Йорк, 1955. Т. 1. С. 40–53.
2. Антонович В. Б. Уманський сотник Іван Гонта. Київська минувшина. Київ, 1882. №11. С. 250–276.

СТЕПАН БЛАЖЕВСЬКИЙ – НАРОДНИЙ МЕСНИК

Давид СОРОКА,

*студент III курсу спеціальності «Історія та археологія»
Черкаського державного технологічного університету*

Оксана ХУДОЛЕЙ,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права*

Черкаського державного технологічного університету

На сьогодні пам'ять про народних героїв, котрі віддали життя за незалежність та свободу Україну, є актуальною як ніколи. З-поміж таких героїв варто виділити Степана Блажевського, який став на захист української незалежності в період визвольних змагань.

Степан Блажевський народився в селі Савелівка Черкаського повіту Київської губернії в родині місцевого графа Теофіла. Освіту Степан разом із

двома старшими братами Михайлом і Миколою здобули в Черкаській духовній семінарії.

На становлення радянської влади сім'я Блажевських відреагувала негативно, а тому в 1919 році батько благословив синів на боротьбу проти неї. Тоді Степан із побратимами приєднався до повстанського війська Юрка Тютюнника. Після того, як більшовики взяли Черкаси, брати Блажевські вступили до лав Холодноярської Республіки, де билися пліч-о-пліч із загonom Іларіона Завгороднього.

У 1922 році брати об'єдналися з городищенським отаманом Антоном Грозним. Степан Блажевський зумів легітимізуватися та влаштуватися телеграфістом на станцію Бобринецький (сучасна станція імені Тараса Шевченка). Після вбивства Грозного 18 жовтня 1922 року брати Блажевські очолили його козацькі залишки. Команда знову почала рости. До повстанців приєдналися жителі сіл Ксаверово, Орловець, Будо-Орловецької, Хлистунівки Шполянського району.

Завдяки своїй вправності на залізничних шляхах повстанці часто нападали на потяги. Основними цілями таких атак була зброя. Мішенню загону братів Блажевських стали також державні установи та кооперативи. Під час цих нападів бойовики вбили деяких міліціонерів, працівників ДПУ та партійних активістів. Але й повстанці мали втрати. Проти загону Блажевського було кинуте кілька ударних груп поліції та ДПУ. Чекістам вдалося схопити кількох повстанців, у тому числі й Василя Нещадима.

Особливо важким був 1925 рік. Того року Микола Блажевський загинув у перестрілці з ударною групою чекістів поблизу с. Сигнаївки Шполянського району. Його тіло доставили до Шполи. Після завершення «слідчо-оперативної дії» за вказівкою начальника місцевої райміліції його разом із побратимами поховали на православному кладовищі.

Згодом Михайло також був смертельно поранений у перестрілці з чекістами під час нападу на Городищенську пошту. Імовірно, похований у Городищі чекістами.

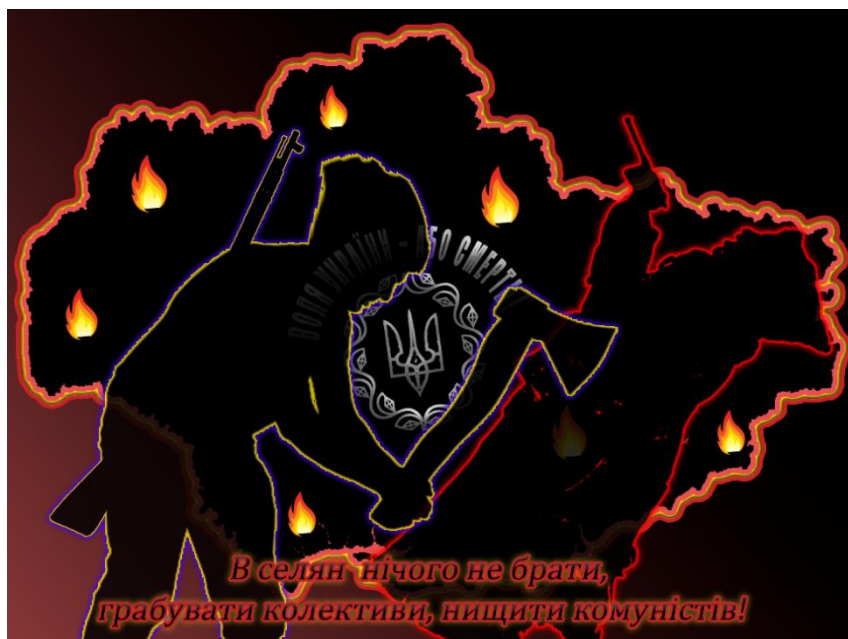
У сутичках із переслідувачами двічі був поранений і Степан Блажевський. Але, завдяки підтримці селян, Степанові вдалося вилікуватися. Для того щоб врятувати загін, С. Блажевський ухвалює рішення на певний час його розпустити. Він із кількома побратимами перебирається на Донбас, де було легше переховуватися від чекістів.

Тим часом радянська влада, зміцнившись, переходить до насильницької колективізації. У 1929 році Черкаську область, яка тоді називалася Шевченківським районом, було визначено районом суцільної колективізації. У селах починається шалена кампанія примусового вступу селян до колгоспів. І Степан із побратимами вирішують повернутися на рідні землі, щоб продовжити боротьбу.

Із поверненням на Черкащину поновлюють повстанський загін. До загону приєднуються багато селян.

«У Шполянському районі знов почала оперувати банда Блажевського. Її гасло: *«В селян нічого не брати, грабувати колективи, нищити комуністів»*.

У с. Орлівці Блажевський спалив справи комосередку і нахвалявся перестріляти керівників села», – зазначали автори пропагандистської радянської брошури «Весняні рейди» в 1930 році.

Загін розгорнув активну партизанську діяльність. «Бандити вночі зненацька з'являються в селах, палять хати, стріляють в активістів», – переповідав матеріали кримінальної справи співець «чекістської слави» І. Логвиненко у своїй пропагандистській повісті «Без страху і докору», що побачила світ у 1974 р. Водночас у січні 1930 р. керівництво ДПУ, плануючи масове розкукування, віддало наказ ліквідувати можливі осередки опору та провести «чистку» всіх неблагонадійних.

У січні-лютому Україною прокотилася хвиля викриття реальних і міфічних підпільних організацій та арештів їх учасників. До середини лютого було заарештовано близько 12 тисяч потенційних повстанців.

Черкаські чекісти, виконуючи наказ, кинули всі сили на ліквідацію «банди Блажевського». Села буквально заповнили працівники ДПУ та міліції. У Ксаверово «за зв'язок із бандою» заарештували близько двох десятків селян. Серед них чекістам удалося заарештувати двох повстанців – Микиту Шевченка та Юхима Карпенка. Але вийти на слід Блажевського чекістам виявилось не під силу. Степан був досвідченим підпільником. Мав своїх інформаторів. Як зізнавалися у своїх спогадах карателі, вони навіть були «в бойових групах для боротьби з бандою Блажевського».

Облава тривала кілька тижнів. Повстанці кілька разів із боями виривалися з влаштованих засідок.

5 лютого під час однієї з таких сутичок помічник С. Блажевського Андрій Снігур отримав важке поранення в живіт. Щоб чекісти не схопили пораненого, повстанцям довелося розстріляти свого товариша.

Однак уже через тиждень чекісти вийшли на слід С. Блажевського. Після дводенного переслідування групу Блажевського наздогнали в лісово-

му урочищі Ламані Гори між Городищем і Млієвом. Зав'язався бій, під час якого загинув помічник Степана Павло Шевченко, а сам Степан був поранений. Скоріше за все, уночі, щоб відірватися від переслідувачів, повстанці невеликими групами або поодиноці розходилися в різних напрямках. Степан рушив у бік рідного села. Але кривавий слід видав отамана. Уранці 15 лютого 1930 року каральна група пішла цією стежкою на солом'яне поле біля Хлистунівки. Там і знайшли пораненого Степана Блажевського, котрий не збирався здаватися в полон. Тому зав'язався бій, що тривав декілька годин. Зрозумівши, що набої закінчуються, Блажевський залишив один для себе та вчинив самогубство.

Проаналізувавши діяльність Степана Блажевського та його групи, можна дійти висновку, що в Україні тривали народний спротив пануванню радянщини та рух за встановлення свободи й незалежності України. Їхні дії були спрямовані на захист звичайного українського селянина, чия доля була доволі трагічною через політику колективізації. Й у цій народній боротьбі Степан Блажевський виступає тим самим народним месником, або ж українським Робін Гудом.

Список використаних джерел

1. 1930. У. С. Р. Р. Повстання: Науково-популярні нариси. К.: Смолоскип, 2016. С. 17–24.
2. Коли кулі співали. Біографії отаманів Холодного Яру і Чорного лісу. К.: Державна картографічна фабрика, 2006. С. 296–300.
3. Роман Коваль. Городищенські брати – отамани Блажевські // Козацький край. 2012. 21 лют. С. 7.

ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРКАЩИНИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ І СВІТУ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ

НАУКОВА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ОСВІТЯНИ ЧЕРКАЩИНИ: ПЕРСОНАЛІЇ

ЧЕРКАЩИНА ОСВІТНЯ: СТОРІНКАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ «УЧИТЕЛЬ РОКУ»

Валерій ДАНИЛЕВСЬКИЙ

*кандидат історичних наук,
начальник Управління освіти і науки
Черкаської обласної державної адміністрації,
доцент кафедри економіки та управління
Черкаського державного технологічного університету*

«... Повторімося у наших вихованцях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини – творчості». Ці слова Народного Вчителя, видатного педагога-новатора Олександра Антоновича Захаренка влучно передають призначення вчителя. Зробивши вибір стати вчителем, людина перетворюється на незвичайну, неординарну особистість. З таких особистостей і складається освітній потенціал регіону, нації.

Вже традиційно щороку 28 років поспіль на виконання Указу Президента України від 29 червня 1995 року №489 «Про всеукраїнський конкурс «Учитель року», постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 року № 638 «Про затвердження положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться відповідний конкурс на Черкащині. Під час відкриття 10-го ювілейного обласного року конкурсу професійної майстерності було зазначено, що всеукраїнський конкурс є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Завданням конкурсу є піднесення ролі вчителя у суспільстві, підвищення престижу цієї професії, виявлення і стимулювання професійної майстерності, підвищення професійної компетентності, популяризації педагогічних здобутків кращих учителів. Участь педагогічних працівників у Конкурсі здійснюється на добровільних засадах. З 2017 року педагогічні працівники закладів загальної середньої, професійно-технічної освіти, закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації, які виявили бажання взяти участь у першому турі конкурсу, особисто проходять реєстрацію на офіційній сторінці всеукраїнського конкурсу в розділі «Реєстрація учасників» на сайті МОН України.

За час існування **всеукраїнського конкурсу «Учитель року»:**

- **понад 7500 тисяч** освітян Черкащини продемонстрували свою фахову майстерність на районному (міському) турі конкурсних змагань;

- **понад 2400 педагогів** представили свої творчі здобутки на обласному турі конкурсу;

- **129 кращих вчителів** вибороли право представляти нашу область на всеукраїнському турі конкурсу, переважна більшість яких стала його лауреатами та дипломантами, підтвердивши високий рівень освіти Черкащини.

Серед конкурсантів із Черкаської області є **вісім абсолютних переможців** Всеукраїнського туру конкурсу:

- **Падалко Олег Федорович**, учитель англійської мови Першої міської гімназії Черкаської міської ради (1997 р.);
- **Макаренко Володимир Миколайович**, вчитель української мови та літератури Вознесенської ЗОШ І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради (1999 р.);
- **Левченко Алла Валеріївна**, вчитель музичного мистецтва ЗОШ І-ІІІ ступенів №1 Маньківської районної ради (2005 р.);
- **Лиса Світлана Олександрівна**, вчитель англійської мови НВК «ЗОШ І-ІІІ ступенів – гімназія» Маньківської районної ради (2009 р.);
- **Криворучко Мар'яна Володимирівна**, учитель біології Смілянського НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» № 15 Смілянської міської ради (2012 р.);
- **Бурлака Олена Вікторівна**, вчитель історії Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради (2016 р.);
- **Гладка Ольга Миколаївна**, вчитель предмета «Християнська етика» Смілянського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 15» Смілянської міської ради Черкаської області (2018 р.);
- **Молодик Катерина Юріївна**, вчитель української мови та літератури Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області (2021 р.).

Кожного року учителі із усіх регіонів Черкащини підтверджують думку про те, що випадкових людей у цій професії не буває. Обласний тур конкурсу «Учитель року» збирає володарів безсумнівного педагогічного таланту, високого рівня професійних знань і надзвичайно цікавих неординарних людей. Перші конкурси були характерні тим, що їх учасники презентували особистісні здібності і таланти: читали вірші, співали, танцювали, демонстрували фахові знання. Щоразу конкурси переходили у більш професійне русло: демонстрація власної педагогічної ідеї, проведення уроків, творчі завдання, майстер-класи. За умовами конкурс проводився у три тури: І (районний), ІІ (обласний) і ІІІ – (всеукраїнський).

До оргкомітету ІІ (обласного) туру педагоги надсилали свої творчі роботи. За результатами опрацювання конкурсних матеріалів журі визначало найкращі роботи у кожній номінації. Критеріями оцінювання конкурсних робіт були: якість опису досвіду реалізації науково-методичної теми, мультимедійної презентації, розробленої серії уроків, кількість учнів – переможців олімпіад та конкурсів, власних професійних досягнень та авторських друкованих робіт.

Під час II (обласного) туру конкурсант проходив тестування на знання педагогіки, психології та фаху, презентував свій досвід роботи, проводив конкурсні уроки у школах м. Черкас, демонстрував рівень оволодіння різними освітніми технологіями та інтерактивними формами під час проведення майстер-класу.

У 2016 році центральним комітетом Конкурсу був затверджений Етичний кодекс учасника всеукраїнського конкурсу «Учитель року», за яким конкурсант доводить свій професіоналізм, дотримуючись педагогічної етики і моралі, поважає права, законні інтереси, честь і гідність та почуття інших, дотримуються культури мовлення та ділового спілкування.

Зауважимо, що перемога в конкурсі обумовлена саме професійною майстерністю учителя-конкурсанта. Учасники конкурсу представляють різні типи закладів освіти, що розташовані в обласному центрі, містах, селищах міського типу та селах, а також територіальні громади (першою представила Тальнівська ТГ учасника конкурсу «Учитель року-2018») (див. додатки 1, 2).

Аналізуючи гендерний аспект щодо складу учасників обласного туру конкурсу, слід зауважити, що серед учасників у 2020–2023 роках значно переважали жінки (десятикратно). Проте, якщо аналізувати склад переможців і дипломантів обласного туру, то у 2021–2022 рр. жінки й чоловіки були представлені пропорційно як 5:1, а в 2023 році – вже як 2:1 (додаток 3). Попри широке представництво жіноцтва в освітній сфері, це, вочевидь, позитивна тенденція.

Останні три роки з дотриманням законодавства України в частині забезпечення заходів безпеки запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на нашу землю, із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні, конкурс проводиться за дистанційною формою. Наші педагоги під час конкурсних змагань виявляють глибоку обізнаність із особливостями психологічного супроводу навчальної діяльності учнів, змістом та завданнями відповідних навчальних дисциплін, а також демонструють досконале володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, використання різних онлайн-платформ та онлайн-інструментів для навчання, тим самим реалізуючи E-learning та digital learning для сучасних дітей.

У зв'язку з епідеміологічною ситуацією в Україні III тур всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2020» було відмінено. Із 2021 року конкурс проводиться у два тури: I (обласний) і II (всеукраїнський). За два роки (2021–2022) проведення конкурсу за дистанційною формою маємо низку переможців (лауреатів і дипломантів).

«Учитель року-2021»: переможець – Молодик Катерина Юрївна, учитель української мови та літератури Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області і **два дипломанти: Левченко Алла Василівна**, учителька математики Тальнівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 Тальнівської міської ради Черкаської області та

Цимбал Микола Петрович, учитель трудового навчання Черкаської гімназії №9 ім. О. М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області;

«Учитель року-2022» лауреат – **Бондаренко Ліна Миколаївна**, учитель інформатики Комунального закладу «Черкаська санаторна школа Черкаської обласної ради» і три дипломанти: **Довгаль Людмила Володимирівна**, учитель біології Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 3 Черкаської міської ради Черкаської області; **Муковіз Тетяна Валеріївна**, учитель мистецтва Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 ім. М. П. Бажана Уманської міської ради Черкаської області, **Ворона Анна Сергіївна**, учитель основ правознавства Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня-гімназія імені В. Т. Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області.

Щоб стати найкращим, наймудрішим, найрозумнішим, треба неабиякі вміння і надзвичайну силу духу, тим паче – в нинішніх умовах. Непростою була участь педагогів Черкащини цього року у всеукраїнському конкурсі «Учитель року-2023»: перенесення конкурсних випробувань, коли лунають сигнали повітряної тривоги, аварійні відключення електроенергії, збої в інтернет-мережі. Попри всі випробування воєнного часу, наші учителі на конкурсі показали свою витримку, самовладання, стійкість, завзятість і наполегливість, доводячи що вони – потужна спільнота вмотивованих педагогів з високим рівнем духовності, які вміють відповідати на виклики сьогодення і планують відбудову країни після Перемоги, щоб наше підростаюче покоління жило під мирним небом України.

На всеукраїнській платформі реєстрації учасників Конкурсу, яка проходила з 28 листопада по 12 грудня 2022 року, зареєструвались 112 освітян Черкащини у таких номінаціях: «Захист України» – 7 педагогів, «Фізична культура» – 35 осіб, «Початкова освіта» – 54 учителі початкових класів, «Основи здоров'я» – 16 педагогів.

I тур Конкурсу проводився на базі КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» у два етапи. За результатами відбіркового етапу у номінації «Захист України» було визначено 7 педагогів, у номінаціях «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Початкова освіта» по 10 (десять) учасників, які були запрошені до участі у II (фінальному) етапі. Під час фінального етапу учасники пройшли конкурсні випробування «Майстер-клас», «Дистанційний урок» та «Методичний практикум». Також членами журі було оцінено відеореєструє учасників Конкурсу.

За рішенням журі на основі результатів конкурсних випробувань визначено по одному переможцю та по два лауреати (II і III місця) з кожної номінації. Переможці представлятимуть Черкащину на II турі всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2023».

Отже, конкурс «Учитель року» завдяки виявленню висококваліфікованих фахівців сприяє формуванню потужного кадрового потенціалу освітньої сфери на Черкащині.

Визнання того, що Учитель працює і працює добросовісно і творчо, не зважаючи на якість життя і війну в країні, що рівень його майстерності і ду-

ховних якостей надзвичайно високий, незаперечне. Педагоги Черкащини демонструють свій незламний дух і підтверджують, що в умовах війни **школа живе, працює і виховує справжніх патріотів своєї держави.**

Додаток 1

Територіальне розміщення закладів освіти учасників всеукраїнського конкурсу «Учитель року» у черкаському регіоні

Населений пункт	«Учитель року - 2021»						«Учитель року - 2022»						«Учитель року - 2023»					
	II тур			III тур			I тур			II тур			I тур			II тур		
	Учасники	Переможці	Лауреати	Переможці	Лауреати	Дипломанти	Учасники	Переможці	Лауреати	Переможці	Лауреати	Дипломанти	Учасники	Переможці	Лауреати	Переможці	Лауреати	Дипломанти
Село	12	-	2	-	-	-	42	-	2	-	-	-	51	2	1			
Селище міського типу	4	-	1	-	-	-	4	-	1	-	-	-	1	-	-			
Місто	16	2	5	-	-	1	53	2	5	-	-	2	55	2	7			
Обласний центр	2	2	-	1	-	1	5	2	-	-	1	1	5	-	-			

Додаток 2

Типи закладів освіти, які представляють учасники всеукраїнського конкурсу «Учитель року» на Черкащині

Заклади освіти	«Учитель року-2021»						«Учитель року-2022»						«Учитель року-2023»					
	II тур			III тур			I тур			II тур			I тур			II тур		
	Учасники	Переможці	Лауреати	Переможці	Лауреати	Дипломанти	Учасники	Переможці	Лауреати	Переможці	Лауреати	Дипломанти	Учасники	Переможці	Лауреати	Переможці	Лауреати	Дипломанти
Загальноосвітній заклад I-III ступенів	15	1	3	-	-	1	55	1	5	-	-	1	52	2	3			
Спеціалізована школа I-III ступенів	6	1	3	-	-	-	7	1	-	-	-	1	5	-	1			
Гімназія	2	1	-	-	-	1	11	1	2	-	-	1	13	-	-			
Ліцей	10	1	2	1	-	-	25	-	1	-	-	-	36	1	3			
Колегіум	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	3	1	3			
Вище професійне училище	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-			
Санаторна школа	-	-	-	-	-	-	3	1	-	1	-	-	3	-	-			

Додаток 3

Стать учасників конкурсу «Учитель року» (Черкаська область)

Тур	Категорія	«Учитель року-2021»		«Учитель року-2022»		«Учитель року-2023»	
		жіноча	чоловіча	жіноча	чоловіча	жіноча	чоловіча
II (обласний) (2021)	Учасники	31	3				
	Переможці	3	1	4	-	3	1
I (обласний)	Лауреати	7	1	6	2	5	3
	Переможці	1	-	-	-		
III (всеукраїн.) (2021)	Лауреати	-	-	1	-		
	Дипломанти	1	1	3	-		

ВИДАТНІ ЧИГИРИНЦІ. РОДИНА РВАЧОВИХ

Людмила АБАШНА,

завідувачка науково-дослідного відділу «Резиденція Б. Хмельницького»

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Яніна ДІДЕНКО,

учений секретар

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Є чимало цікавих професій, які часто стають сенсом життя цілих родин. Математика стала визначальною в житті не одного покоління родини Рвачових. Певний час представники цієї сім'ї проживали в Чигирині. Автори уже оприлюднювали листи Катерини Логвинівни Ющенко (в дівочтві Рвачової) до своєї подруги, Галини Кривошеї. Доповнити інформацію про родину Рвачових стало можливо після знайомства в соцмережах з сином Катерини Логвинівни – Юрієм Олексійовичем Ющенко, та опрацювання матеріалів місцевої періодики.

Ю. О. Ющенко люб'язно поділився з нами спогадами про своїх дідуся і бабусю, численну родину: «Рвачов Логвин Федорович (росіянин) – шкільний вчитель з історії та географії, який вивчав історію славетного козацького краю, за що був репресований у 1937 р. за звинуваченням в українському націоналізмі, приймав активну участь у розвитку краю та був одним з авторитетних людей міста Чигирин.

Родом з Підмосков'я, вчився лише на відмінно та отримував стипендію ім. Княгині Ольги (великої княгині Ольги Олександрівни, доньки Олександра II – прим. авторів), згодом, через сто років, у 1999 р. його доньку Катерину Ющенко буде нагороджено орденом ім. Княгині Ольги» (з династії Рюриковичів – прим. авторів) [1].

Логвин Рвачов був висланий до Астрахані за революційну діяльність, а згодом направлений до м. Овруч (нині Житомирської обл. – прим. авторів) в Україну задля «обрусення края», де зустрічає Ксенію (майбутню дружину – прим. авторів), через деякий час переїжджає з нею та двома синами до Чигирини. Юрій Ющенко згадував, що у дідуся був син від першого шлюбу, він підтримував з ним зв'язок.

«Бабуся Ксенія розповідала нам, що її чоловік вивчав історію Чигиринського краю по документах та історичних експонатах, турбувався про їх збереження у музеях та поповнював шляхом звернення до осіб, які мали (могли мати) історичні документи та експонати.

Логвин приймав участь у археологічних розкопках: вів переліки знайдених предметів, описував їх та приймав участь у розподілі та передачі їх до музеїв. Логвин підтримував тісні зв'язки з вченими істориками. Його запрошували до участі у розкопках в Криму (Херсонес, Бахчисарай). Рвачові мали кримсько-татарських друзів з Бахчисараю, листувалися та приймали гостей в Чигирині» [1].

Логвин Федорович був головою Чигиринського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва і вболівав за охорону пам'яток на Чигиринщині. Підтвердження тому – знайдені в Державному архіві Черкаської області документи.

«За освітою гуманітарій: викладав у школі історію, географію. Також проводив уроки з української мови та літератури. Факультативний гурток з історії Чигиринщини був цікавим та дуже популярним серед учнів школи. Логвина любили учні, він був відомою та авторитетною людиною в м. Чигирин, його шанували. Він вивчав історію козацького краю по першоджерелах. Часто їздив до Києва та Москви до бібліотек та кожного разу повертався з купою пізнавальних книжок для дітей. Результати своїх історичних досліджень щодо українських козаків він розповідав учням. Серед учнів були діти НКВДистів. Правдива історія славетного краю українських козаків стала не до вподоби НКВДистам, його засудили за український націоналізм. З Чигирини Логвина було переведено до Києва. Сліди його губляться у Биківні – стратили, як і інших 225 тис. політв'язнів сталінського режиму. У 1954 р. – помертньо реабілітували. Логвин добре знав українську мову, опублікував декілька брошур та низку статей у місцевих газетах. Співав пісні співоною мовою, хоча мав російський акцент» [1].

Родина Логвина Федоровича
Рвачова. 20-рр. ХХ ст.
Родинний архів Ю. О. Ющенко

«Рвачова Ксенія Олексіївна – донька лісника (народилася в Овруцькому районі Житомирській області), екстерном здобула середню освіту. Першою книжкою, по якій вона навчилася читати, був задачник з математики (арифметики). Через деякий час, знайомий батька, що подарував задачник, спитав: «Читати навчилася?». Ксенія відповіла: «Так!». – «Тепер покажу тобі як задачі слід розв'язувати». Ксенія відповіла: «Я вже усі задачі порозв'язувала». Він запитував: «Як? Без паперу?». Ксенія: «На піску, біля річки». Ксенія була надзвичайно захоплена математикою та перечитала багато книжок. Знала безліч захоплюючих логічних задач та математичних головоломок. Була знайома з різноманітними східними методами підрахунків, зокрема, множення «на пальцях».

Вищу освіту Ксенія здобула вже разом зі старшим сином Михайлом. Була репресована у 1937 р. як захисник ворога народу (стала на захист свого чоловіка разом з іншими активістами м. Чигирин). За ґратами Ксенія провела 3 роки. Звільнившись, вона влаштувалася вчителькою математики у школу, де викладав раніше її чоловік. Окрім математики викладала історію та географію.

Вміла зацікавити математикою учнів. Також зацікавила математикою усіх п'ятьох своїх дітей, двоє з яких у майбутньому стали вчителями математики у школах, троє – захистили докторські дисертації у галузі фізико-математичних наук. Ксенія задавала надзвичайно цікаві математичні задачі та головоломки, що сприяло їхньому захопленню математикою. Серед них були логічні та комбінаторні задачі» [1].

Логвин та Ксенія мали п'ятеро спільних дітей.

Юрій Олексійович доповнив відому нам інформацію про дітей Рвачових:

«1. Найстарший син: Михайло Логвинович Рвачов – працював вчителем фізики і математики у середній школі м. Овруч Житомирської області. Мій двоюрідний брат, Рвачов Володимир Михайлович викладає фізику та математику в середній школі Овруцького району Житомирської області. Його сестри, Катерина Базаря (Рвачова) та Ольга Базаря (Рвачова) – теж викладали математику в середніх школах м. Бердянськ. Прізвища після заміжжя однакові, оскільки вони вийшли заміж за рідних братів з прізвищем Базаря.

2. Старша донька: Людмила Логвинівна Кондрацька (Рвачова) вчитель математики у середній школі у м. Овруч, а згодом у м. Стрий Львівської області. Пізніше, виїхала до Омська (Росія). (Яку професію обрав єдиний син Людмили Логвинівни – Віталій Олександрович, невідомо – *прим. авторів*).

Моя двоюрідна племінниця Ольга Кондратська закінчила факультет кібернетики у 80-х роках минулого сторіччя. Працює в росії за фахом.

3. Середній син: Олексій Логвинович Рвачов – доктор фізико-математичних наук, зав. кафедрою, професор Харківського авіаційного інституту. Починав викладати у вищому навчальному закладі м. Одеса, а згодом переїхав до Харкова. Двоюрідний брат Рвачов Леонід Олексійович, помер у 52 роки від серцевого нападу. Відомий в світі математик. Прославився на весь світ тим, що винайшов (першим в світі) математичну модель розповсюдження епідемій. Швидко, після кандидатської дисертації захистив і докторську: це було дуже потрібно бо він був експертом від СРСР у Всесвітній організації охорони здоров'я. Представником-експертом був понад 10 років, поки не покинув нас. Його брат – Володимир – професор Харківського авіаційного університету, спеціаліст в галузі алгебри та функційного аналізу, відомий у світі математик. Разом з Володимиром Логвиновичем (дядьком) винайшов відомі в світі іг-функції, які теж застосовуються в інформаційних технологіях. Брат Леоніда та Володимира – Рвачов Михайло Олексійович у 1994 р. виїхав до Канади, кандидат наук, працював тестувальником програмного забезпечення у США [1].

4. Молодша донька: Ющенко (Рвачова) Катерина Логвинівна – винахідник вказівників, автор першої в світі мови програмування високого рівня – адресної мови програмування (1954–55 рр.; реалізована у 1955 р.), піонер радянського програмування, засновник вітчизняної школи програмування та теоретичного програмування). Багато сил і енергії віддавала Катерина Логвинівна підготовці наукової зміни. Серед її учнів – 47 кандидатів

і 11 докторів наук. Окрім того, вся родина Катерини Ющенко – математики. Чоловік був ученим-математиком. Син, Юрій Олексійович, доцент, кандидат фізико-математичних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія». Про своїх дітей п. Юрій писав: «Моя донька Катерина Ющенко захистила за кордоном 2 докторських дисертації: навчалася в аспірантурі в Гетеборзі (Швеція) та в Парижі. В 27 років стала професором Паризького університету та продовжувала ще деякий час працювати в університеті в Швеції. Зараз працює професором в університеті США (місто Остін, штат Техас) та в інституті математики США. В 2011 р. отримала стипендію, яка призначена їй міжнародною спільнотою, що координує математичні дослідження в світі та знаходиться в Чикаго. Катерина Ющенко – відомий математик в усьому світі. Другу свою дисертацію вона захистила у найвідомішого математика світу – Пез'є. Середня м оя донька Анна Ющенко за контрактом працює програмістом в Ірландії на Амазон. Онук Катерини Логвинівни – Руслан Андрійович Ющенко – кандидат фізико-математичних наук. Перші програми почав складати у 10–11 років. Від мене не відходив: «дядя Юра – дайте ще якусь цікаву задачку!!!». Одразу полюбив комп'ютер, як тільки побачив його у мене. Він переможець Українських турів шкільних олімпіад з програмування та конкурсів наукових робіт МАН. Навчався в КПІ, кандидатську захищав в ІК ім. Глушкова. Зараз виїхав до Чехії, де успішно працює за фахом. Брату Андрію дуже легко давалася математика, але так склалося, що він не зміг використати свій талант на благо людей. Наша сестра, Оксана Олексіївна Білодід, в дівочтві Ющенко, працює в ІК ім. Глушкова у відділі, яким довгі роки керувала Катерина Логвинівна» [1].

Діти Катерини Логвинівни Ющенко: Оксана, Андрій, Юрій. Черкащина, 1965–1966 рр. Родинний архів Ю. О. Ющенко

Про молодшого сина Рвачових – Володимира, всесвітньо відомого математика, який запропонував R-функції, які набули широкого використання в усьому світі в математичній сфері, IT-індустрії; розвинув неархімедове числення та надав пояснення щодо утворення всесвіту та хибності теорії його розширення дізнаємося більше із повідомлення Марини Гутник «Місце української технічної еліти у поступі світової науки»: «За значний внесок у науку вченому присуджено звання Заслуженого діяча науки і техніки України. Він почесний професор Харківського політехнічного, Бердянського державного педагогічного (посмертно) і Віконсінського (Медісон, США) університетів, член Українського, Російського і Американського товариств з теоретичної і прикладної механіки, американського математичного товариств-

ва, Міжнародного товариства інженерів-електриків і електронників. У 2001 р. В. Л. Рвачов удостоюється однієї з найвищих нагород України – йому присуджується орден князя Ярослава Мудрого V ступеня. Учений плідно здійснює науково-просвітницьку та громадську діяльність. Тривалий час входить до складу секції Комітету з Державних премій України, Національних комітетів України і Росії з теоретичної та прикладної механіки. Очолював Харківську секцію Наукової ради НАН України з проблеми «Кібернетика», виступав науковим керівником всеукраїнських семінарів з механіки, брав активну участь у роботі редколегій провідних науково-технічних журналів і збірників» [2].

Навіть ці відомості про родину Рвачових неповні. Та вражає, що любов до математики в цій сім'ї передається з покоління до покоління.

Л. Рвачов був активним дописувачем періодичних видань. На сьогодні, віднайдено ряд статей, написаних Логвином Рвачовим і надрукованих в регіональних виданнях 20-х рр. ХХ ст. (Додаток 1). З них можемо дізнатися про широке коло зацікавлень автора – від стану розвитку освіти та культури до сільськогосподарських питань. В цій же добірці вміщено допис, який ілюструє політичні погляди Логвина Рвачова в часи Української революції (див. Додаток 2).

Додаток 1

Меліорація

Їхати з Суботова в Чигирин цікаво. Ліворуч і праворуч цікаві краєвиди – кручі, садки, провалля, очерети, річка. Співи птах, музика жаб... Але коли буває грязюка, то лихо: як тут його їхати? Є ще й инша дорога між Суботовим та Чигирином. Це дорога – «горою». Треба спускатись в кручу, у провалля. Ліворуч ще більше провалля. Дивіться не впадїть, а то ні «божа мати», ні лікар не врятує. Ось ви поїхали. Краще казати, не ви поїхали, а віз сам іде. Ви поруч з возом ідете. Коні розумні, добрі коні стримуючи воза, повзуть униз. Провалля. Ліворуч і праворуч провалля. Так було не тільки з дідів-прадів, але від самого початку світу. А тепер вигадали: меліорація! Казали-б чинити дорогу! Це діло відоме чигиринцям. Було, чекаючи губернатора, архієрея чи инше велике начальство, – виганяли людей «чинити дорогу». Кидай усі роботи – йди! Бо начальство! Наказ! Дивна штука – ця меліорація. Нікого не виганяють, а кажуть: «хто бідний, безробітний. Записуйся у Виконкомі, коли бажаєш працювати». Й працюють по 50 коп. в день. А меліорація йде і йде собі. Списки щодня вивішують: «ось такі-то йдять, беремо вас на роботу, бо лагодимо шлях та закріплюємо яр». Скоро між Суботовим та Чигирином – буде і гарна дорога.

Логвин Рвачів.

Пролетарская правда

(щоденна газета Київського Губкому К.П.(б) У.,
Губвиконкому і губпрофради) [3, 4]

Обличчям до села

(Від нашого Чигиринського кореспондента). *Росошинці село роскинулось від р. Тясмину до шляху на Черкаси. Від Чигирини 5 вер. – 5 верст кучугур піску. У селі малі хатки, сірі дядьки. Ледве-ледве животіє життя. Тільки 11 відс. дітей – охоплювала школа в цьому році: бо помешкання для школи нема.*

А Чигирин місто. З часів Д. Вишневецького, Б. Хмельницького – місто. А тому: «Чигирине! обличчям до села! До найблизчого села Росошинець!» Га? Що? Обличчям до села? Хіба-ж це революційне гасло? Як би обличчям до великої промисловості, до електрифікації, до аеропланів, кіно, до чудес техніки науки, а то вигадали до села! до Росошинець! Що ми там побачимо? Трошки цибулі, дьогтю, пошарпаний сосновий бір, заплатану свиту, темряву Зовсім, зовсім, це-не революційне гасло! Хай село повертає обличчя до міста, а не ми до нього. Бо за що, ми побачимо там гарного особливо у Росошинцях?

А ось що, будинка для школи нема. Дітлахи бігають без поради й, граючись кидаються до вашого воза, як ви їдете у Черкаси, з криком: Ав! гав! гав! Як ті цуценята. Нема їм де чому-небудь иншому повчитись, крім того, що дає оточення.

Це ж ви бачили, відчували. Хіба-ж не брав, вас за серце жах від цього явища? А в Чигирині є зайвий будинок, в якому колись була повітова міська школа, потім – жив інспектор і учителі гімназії, а далі – був повітовий відділ народної освіти, а після денікинці. З того часу, як прогнано денікинців, – у будинкові росташувались павуки з мережами павутини. Ось і треба цей досить великий будинок подарувати, віддати росошинцям для школи.

Як? наш будинок? Чигиринський?

– Не будьте ви патріотами лише свого Чигиринця! каже райінспектор Н. О.

– А ти не будь патріотом лише Росошинець! (Райінспектор Н. О. має батьків у Росошинцях) галасують чигиринці: такий гарний будинок! Трошки – трошки підлатати яких-небудь 100 – 200 карбованців і помешкання для вчителів, інтэрнат. Бач! вигадали! у Росошинці! Трошки підлатати і буде щось нове сучасне...

Чому ж ви ось стільки не латали? Райвиконком уже ухвалив передати будинок росошинцям...

– Райвиконком! Та там нема ні одного чигиринця! Хіба ж йому шкода, що Чигирин... «обшарпаний!»

Але-ж Райвиконкому шкода, дійсно шкода дітей села.

А не павутини й павуків. І ось понаїхали з возами селяни й спільно, дружно за діло! За перевозку будинка.

Дехто з чигиринців сумує: що це? Знов: революція? А ви-ж казали, що нема нічого революційного в гаслі обличчям до села! жартують інші! Дехто запитує росошинців: «Хіба ж ви збудуєте школу? й додає: «чи по шматкам не ростягнете заліза, дерева, гвоздів?» Ви ж мали сосни, дубків майже на дві школи, де воно все? І ліс-бір рубали...!» Росошинцям ніяково.

Але-ж: «то було глупство були часи...» й весело відповідають: «Тепер уже збудуємо!» Збудуємо гарну велику нову школу у нашому селі! Для дітей! Хай ми й наші діти будуть пам'ятати про цей час, коли провадиться гасло Ілліча – «обличчям і ділом до села!».

Логвін Рвачів [4, 3]

Скотарство

Без худоби селянин не господар. Це відомо всім. На Чигиринському, особливо, так званому поберіжжі, скотарство набуває все більшого значіння: тут мається багато нездатних під оранку земель. Цього року по Чигиринському району зареєстровано:

Корів . . 11637 голів 11697

Овець . . 10544

Свиней . 5406 .

Телят . . 3902

Коней. . 1082

Волів . . 767

Коней молод. 425

Але ще є багато господарств без робочого скота (2062, себто 22 % зі всієї кількості господарств), з одною головою робочого скота 3375 господарств, або 36 %, з двома; 3937 госп. – 42 %. В цьому році майже всі селяни не взяли сіна з другого сінокошу (отави) дощі шкодили.

А тому є небезпека, що розпочнеться знищення та продаж молодняка.

Логвин Рвачів. [5, 2]

Немає рації хворіти

Коли ми чуємо: спав літом сельбуд, то це, кажуть звичайне явище, бо... бачте... спека, садок вишневий, польові роботи, инший клопіт... Коли ми почуємо, що спить сельбуд і в осені, то це вже – хвороба... Треба вживати відповідних ліків. Відповідних ліків вживає правління Чигиринського сельбудинку, бо немає рації сельбуду хворіти. Ось, наприклад, каже діяграма, що гарно розмальована глядить зі стіни в канцелярії сельбуда, – що є 500 членів. А ну, хлопці, перевіримо, зробимо перекличку, перереєстрацію: чи дійсно нас стільки? Почали й матінко рідна!.. дець поховалися члени... немає майже половини. Агов! товариші члени сельбуда! де ви? Скоріш, скоріш на перекличку! Ось! ось! Чути відповідь, але до 500 ще далеко й далеко. Чи не на Чорнім морі, чи не в хвилях Дніпра, чи то в Чигиринському болоті, чи таке повітря у Чигирині, що так і дме заховатись на піч?.. Може вони захоріли на всім відому звичайну пісеньку хворобу, яка зветься обивательщиною. Але – нема рації їм хворіти. Не такий час переживає радянське суспільство.

Логвин Рвачів. [6, 4]

Два сельбуди

Один у Чигирині. Другий у Суботові. Чигиринський рахується районним. Він має 19 дес. польової землі та 5 дес. сіножатів. В цьому році сів озимини: пшениці 4 дес., зібрав 35 кіп, намолотив 332 п. 20 ф. (в середньому 9 п. 30 ф. з копи). Житом було засіяно 2 дес., зібрано 21 копу, намолочено 220 п. 20 ф. (по 10 пуд. 10 ф. з копи). Яровина дала такий врожай; 3 2 дес. вівса зібрано 14 кіп, намолочено 126 пуд. (9 пуд. копа), з 2 дес. проса зібрано 19 кіп, намолочено 141 п. 20 фун., (7 п. 20 ф. коп Пшениці з 2 дес. зібрано 16 кіп, замолочено 64 п. (по 4 п. дала копа). Під паром залишилось 5 дес. Чигиринський сельбуд має кінотеатр, їдальню та буфет. Економічні підвалини його не погані. Помешкання в Чигиринських умовах гарні і в той же час в цьому році в ньому було тільки 5 с.-господарських лекцій, 2 медичних та 7 загально-освітніх. Читальню відвідують в середньому не більше 20 читачів у день. А ще 3501 чл. сельбуда – зовсім, зовсім мало. Є гуртки: політичний, юнсекція, с.-господарчий, професійний, військовий, краєзнавства, кооперативний, співочий, драматичний, сількорівський. Але де-які на папері, де-які у стадії розвитку й рідко який, крім комсомольського (юнсекція). твердо скаже: «нас стільки-то, робимо ми ось що: Економічний фундамент Суботівського сельбуда невеличкий: землі сіножатів 5,45 дес., поля 2 дес., сапку 3 дес., городу 0,55 дес. Але праця його досить значна: На пошті кажуть: «с. Суботово випишує більшу кількість газет».

Ми бачимо, що при Сельбуді не на папері є гуртки: с.-господарчий (31 чл.) аматорсько-драматичний (28 чл.), співочий (25 чл.), природничий 16 чл.), друзів газети (15 чл.), кооперативний (11 чл.). Лекцій було в цьому році: по с.-господарству 26, природничо-наукових 20. Проведено сельбудом 19 ріжних кампаній. Беручи на увагу невелику кількість досвідчених гарно підготовлених для культосвітньої праці товаришів у Суботові, констатуємо, що в Суботові ці товариші дійсно працювали, що в Суботові є актив серед населення, а Чигирину треба прокинутись та підтягтись.

Логвин Рвачів. [7, 4].

На спогад про революцію 1905 року

Сельбуду та хати-читальні набувають все більшого значіння в житті села. Колись-то книгозбірні та читальні були тільки по містах і містечках і книжки читала так звана інтелігенція. Тепер трудно уявить собі село, в якому не було-б хоч невеличкої книгозбірні та хати-читальні, й селян, серед яких не було-б цікавості до книжки, газети й бажання почитати та послухати гарну корисну, книжку. Ця цікавість до книжки й газети спостерігалась на селі й в старі часи, але царський поміщицький уряд не дбав про те, аби задовольни ги та розворушити цю цікавість та свідомість селянина. Поміщикові та цареві потрібні були несвідомі темні селяни та робітники, які-б «в страхе божьем» працювали, як раби, як воли, як тварина. Але... Годі! В 1905 році, 20 років тому назад, робітники й селяни зробили першу велику спробу скинути цей царсько-дворянський уряд, революцію «п'ятого года», яка розпочалась кривавими подіями 9 січня біля царського палацу, перекинулась по всіх містах держави, захопила велику кількість сел і була задушена в великому «пожарі Москви», барикадах, майже на кожній фабриці та заводі в інших містах та карательних експедиціях по селах. І зараз ще живуть ті люди, які добре пам'ятають «забастовку», криваві події, повстання й революцію 1905 року, які брали участь в цих подіях. Вони мають тепер право казати: «є капля й нашого меду в боротьбі працюючих проти гнобителів».

Хай вони тепер, коли село побачило дійсно землю й волю й шукає засобів та шляхів, як вийти йому до світла з темряви, до кращого життя, з злиднів хай вони –хто брав участь в подіях 1905 року, тепер внесуть ще «каплю свого меду» на розвиток поліпшення, розповсюдження сельбудів, книгозбірень, хат-читалень по селах. Бо в цьому є нова велика культурна революція, яку бажає, яку чекає село й яка вже розпочалась. Село прокидається від темряви. Про це свідчать факти. Беремо місцеві приклад: У Чигирині в 1923 р. було 85 членів сельбуда, в 1924 р. – 200 чл., а в 1925 р – 501 чл. В Суботові у 1923 р. було 47 чл. сельбуда, в 1924 – 53, а в 1925 р. – 108 чл. В Чигиринському районі в старі часи не було, крім Чигирини, книгозбірень та читалень, а зараз маємо: Сельбуду (а при них книгозбірні, читальні, гуртки) по Чигиринщині: У Чигирині –501 член. У Суботові–108 членів. У Шабельниках – 92 чл. Та хати-читальні: у Цвітному – 100 чл., Яничі – 56 чл., Мордві –50 чл., Тіньках – 70 чл., Тарасовці – 57 чл., Адамовці–135 чл., Кожарках – 38 чл., Рацеві – 70 чл., Калантаєві – 58 чл., Війтові – 57 чл., Гущевці – 58 чл. і т. д. Є культурні вогники на селах! Серед темряви червоніє сяйво їх і тепер, коли почались довгі осінні вечора, до них линуть не тільки молодь. а й дорослі. Хай же йде швидче, глибше, вільніше велика чарівна культурна революція!

Л. Рвачів. [8,4]

Свято врожаю. С.-г. виставка в Чигирині

20-21-го вересня в Чигирині відбулось свято врожаю – сільсько-господарська виставка, в якій взяли жваву участь робітники освіти й учні так експонатами, як і працюю по влаштуванню виставки, поясненнями та керівництвом екскурсіями. Найбільш виставлено було річей 7-ми річною райтрудошколою та дитячою колонією. 7-ми річна школа доставила багато діаграм, малюнків, схем виробів з глини. Дитяча колонія привезла вироби своєї майстерні, письм. стіл, два фуганки, один шершебок, а також ангорського кроля, поросят і продукти з городу. Участь шкіль у виставці безперечно дала корисні наслідки: можна було помічати, як селяне з великим задоволенням та увагою оглядали дитячі малюнки, вироби та инш.

З діаграм, найбільш цікавили населення діаграма, на якій в малюнках, у відсотках та в цифрах, було виявлено обхват дітей школами в Чигиринському районі. А ось діаграма – хто в нас вчителі. Селяне уважно придивляються, читають. Зупиняє увагу факт наявности кооперативів лише при 4-х школах. Велику тягу селянства до землі видно й тут, в шкільному відділі с.-г. виставки. – Бач, кажуть, у дитколонії 51 десятина землі, а ми гадали, що, даючи школі 3 десятини, даємо багацько. А ми дали своїй школі 5 десятин, як і в Чигирині, хай хазяйнує та нас навчає. Так балакають батьки. А діти-учні теж багато одержують вражіннь та знання беручи участь у виставці.

Логвин Рвачів. [9,5]

Чигирин

Життя в Чигирині, особливо господарське, зовсім, можна говорити, припинилось. Перше, що кидається в очі, коли приїжджаєш до Чигирини, це розвалені будинки, майже на кожному кроці, потім, усі крамниці, як приватні, так і кооперативні, раз у-раз зачинені, головною причиною чого є «дорогі патенти». Підприємства всі які були, як млин, та шкіряні заводи стоять теж через «дорогі патенти». Будинки комунхоз одно валяє, а щоб постройти нові, то немає. Правда, дякуючи енергії секретаря парткому Олексієва, зараз в Чигирині будується театр, присвячений іменит. Воробського, та й тільки, більше нічого не будується в Чигирині.

Логвин Р. [10, 3]

Неможливі умови

(Чигиринський район на Київщині). Життєві факти примушують робітосів виносити на райконференції Чигиринського району в II половині серпня місяця таку резолюцію: «Заслухавши інформаційний доклад голови РМК т. Гуліної, райконференція констатує, що інтереси членів спілки захищались слабо, а тому надалі РМК повинен вести твердо лінію оборонця прав членів та стежити за тим, щоб не порушувались – постанови ранконференцій та профделегатських зборів, як це було до цього часу.

Факти:

- а) несвоєчасно одержувалась платня робітниками;
- б) Не видано зарплатні двом робітникам за вересень місяць 1924 року;
- в) Посилались члени на педкурси без погодження з РМК;
- г) Не оформлено справи з відпусками завшколами;
- д) Медкомісія не оглянула всіх робітників, навіть хворих;
- е) Невідповідно розподілено місця в санаторіях і в будинках відпочинку.

А в сучасний мент пекучі балачки викликає питання хто з учителів залишиться на старому місці, а кого переведуть у – друге. Хвилюються. Майже, кожний, хто й не подавав заяви про переміщення, примушений, дякуючи цим балачкам, гадати:

– Чи не переведуть і мене?

– Як запобігти цього переводу?

Обмаль таких, які кажуть: «Хай переводять – мені все рівно». Більшість питає «за віщо?» Й додає: буду жалуватись – (Буде робота РКК). Або: «Помандрую в другий район, щоб не бути іграшкою отут».

Виявляється щось непевне в становищі робітників освіти. Якась хмара нависла. Це все шкідливо відбивається на роботі, – бо чуємо:

Чи до перепідготовки тут, до складання робочого плану, до обміркування питань, зв'язаних з напруженою працею по переведенню закона про загальне навчання, коли не знаємо, переведуть, чи ні. Чи доведеться вести першу-другу, або третю-четверту групу й де. Ця непевність – відкіля вона? По нашому спільчанському й по загальне радянському барометру її не повинно б бути.

Логвин Рвачів. [11,4]

Ми на роботі

(м. Чигирин). Світліш на тому обрії. Передосінні хмари – пересування вчителів минули. Знову утворюється радісно-діловий настрій. Заняття почалися загально-районою конференцією – чотирьохденною колективною працею. В перший день ми теоретично та практично знайомились з екскурсійно-дослідчим методом – під керуванням товаришів, що побували на округових літніх педкурсах лише б одержати «твердість» у Комплексах та комплексуванні. Програм великого Гуса з трьохкрицевих грізних колонок застиглих в «своєму ізяцному величії» (це слова тов. Луначарського), під нашими руками біжить, пливе, розтікається на 12 життєворухливих, одна одну підтримуючи, одна одну перевіряючих колонок. І «я навипередки кидаємо питання, наперебій критикуємо, рекомендуємо, заміняємо, себто входимо у смак роботи. Товариші, чи не підмінив хто-небудь нас? Не так давно ми танцювали всі від печі – від предметів та боялись, що наші учні «мени будуть знати» не засвоюють того, або цього при комплексах і дивились на комплекс, як на чудо-юдо-риба-кит, а зараз. А зараз самі комплексуємо, що вже з'являється запорукою тому, що й з учнями будемо комплексувати й не через те, що так нам наказано, а тому, що так працювати краще, доцільніше, розумніше.

Учитель ЛОГВИН-РВАЧІВ [12,3]

Додаток 2

Чигринське земське зібрання

На позачергових зборах в м. Чигрині група земських гласних з огляду на надзвичайно велике значіння політичного акту «Універсалу» в відродженню українського народу, виданого Центральною Українською Радою запропонувала голові зборів, председателю Управи, п. Іванченку позачергово оголосить сей акт і поставить на обговорення. Голова звернувсь до зібрання і те одноголосно ухвалило пропозицію. Перед оголошенням, гласні, як один підвелись в знак пошани і по скінченню вітали Центральну Раду і Секретаріат гучним «слава». Зразу ж записалось 14 промовців; виступали всі за прийняття з тією тільки ріжницею, що одні з більше, а другі з

менше радикальними резолюціями щодо Ц. Ради. Після 8 год. обговорення виявилось, що є тільки дві резолюції, одна вироблена президіумом, друга членом ради робітничих депутатів п. Рвачевим. За цю резолюцію, зміст котрої був разом довіррям і недовіррям Ц. Р., голосував також і салдатський депутат, гласний від гарнізона п. Джуромський, українець з походження, але «через малокультурність сей мови не желавший балакати на ней»; перед голосуванням він подав досить широкі мотиви, через що він стоїть за резолюцію п. Рвачева, мотиви з грамофонною точністю були переспівом із газети «Кіевская Мысль». Тут фігурували і «узурпація власти», і «несвоевременность», і «анархія» і т. д. Бачучи, що резолюція п. Рвачева провалиться, п. Борецький, слідчий із Злотополю, «землячок, що вчиться на Савенка», вжив такого заходу: він встав і заявив: «отказываюсь отголосования по данному вопросу», за ним встав другий – представник од Чигр. міськ. самоупраування Назаренко, заявив те саме, і зрештою підвівся третій і останній... Випад з боку Борецького був дійсно ефектний. Почулась ніяковість, селяне не знали, що робить – чи голосує, чи піти слідом за Борецьким. Зрештою після ряду промов, було вирішено, що збори правосильні вирішать це питання. П. Рвачев зрікся своєї пропозиції. Служе одноголосно була прийнята слідуєча резолюція президіума: «Чигринське повітове надзвичайне земське зібрання скликаєне 24 червня 1917 року, заслухавши Універсал Ц. Ради до українського народу, цілком до нього приєднавшись, вважаючи Раду єдиним верховним правосильним урядовим органом в межах України ухвалило: негайно перевести на Чигринщині Універсал в життя, а Повітовому земству всі зносини з російським тимчасовим урядом провадити тільки через єдину законну владу на Україні – У. Ц. Раду і закладені нею інституції – Генеральний Секретаріат і Генеральний Військовий Комітет; разом з цим зібрання висловлює бажання, щоб У. Ц. Рада вжила всіх заходів за для скликання Українського Союму заздалегідь до рос. Установчих Зборів на основі 4-х членної формули для вирішення земельного і інших, висунутих життям питань».

Далі, згідно з повісткою дня, розбирались питання про перевибори членів і голови Управи; обрано головою п. Козидуба, членами: А. Хомутовського, п. Квашенка, п. Мотайла, п. Добровольського, п. Кругляка, всі селяне, окрім Добровольського – міщанина, всі українці. З приводу українізації школи виступив інсп. нар. шкільн. п. Лось. Головні тези його доповіді такі: 1) щоб школа була однотипна, преемственна, 2) щоб навчання в такій школі провадилось тільки на рідній мові, неодмінно потрібно, щоб школа була близька до життя селянина, 3) щоб усіма шкільними ділами керувала шкільна рада, котра завідувала б касою і господарством школи і вибирала б вчителів, 4) щоб вчитель складав з себе обов'язки службові, коли його до цього присуде товариський суд, 5) бажано, щоб вчителі були з середньою освітою.

Всі ці точки збори утвердили і окрім того вирішили збільшити учительську платню до 100 руб. в місяць, починаючи з липня місяця і асигнувати 21.000 руб. на підручники для школи. До речі сказати, що в обговоренні шкільного питання брав участь всім відомий П. Плеський. бувш. дир. шкільн. і промовляв доброю літературною українською мовою, стояв за українізацію школи, давав поради щодо реформи школи, а в приватній балаці заявив, що його теперішній перехід до українців цілком свідомий і логічний. На 3-ій день засідання збори були примушені виключити із свого складу уже відомого салдата гласного Джуромського за його

нетактовну поведінку що до члена Управи Хомутовського, як українця, і до лікаря Когана, як єврея. Останнім питанням було – вирішення замінити назву Земські Збори на Народня Рада і назву – Земська Управа на – Народня Управа [13,1–2].

Список використаних джерел

1. Матеріали польових досліджень. Записано від Ющенко Юрія Олексійовича.
2. Гутник М. Місце української технічної еліти у поступі світової науки (на прикладі наукового доробку В. Л. Рвачова) [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/50577272.pdf>
3. Рвачів Л. Меліорація // Пролетарская правда. № 166. 23.07.1925. 6 с.
4. Рвачів Л. Обличчям до села // Пролетарская правда. № 154. 09.07.1925. С. 3.
5. Рвачів Л. Скотарство // Робітниче-селянське око. № 14. 01.10.1925. С. 2.
6. Рвачів Л. Немає рації хворіти // Радянська думка. № 50. 24.12.1925. С. 4.
7. Рвачів Л. Два сельбуди // Радянська думка. № 27. 31.10.1925. С. 4.
8. Рвачів Л. На спогад про революцію 1905 року // Радянська думка. № 40. 01.12.1925. С. 6.
9. Рвачів Л. Свято врожаю. С-г. виставка в Чигирині // Народній учитель. № 42. 20.10.1925. С. 5.
10. Р(вачів). Л. Чигирин // Шлях революції. № 183. 13.10.1923. С. 3.
11. Рвачів Л. Неможливі умови // Народній учитель. № 37. 15.09.1925. С. 4.
12. Рвачів Л. Ми на роботі // Народній учитель. № 38. 22.09.1925. С. 3.
13. Я-нко П. (Гласний). Чигринське земське зібрання // Нова Рада. № 99. 28.07.1917. С. 4.

НАУКОВИЙ ДОРОБОК УКРАЇНСЬКОГО ДОСЛІДНИКА СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО, ФУНДАТОРА УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Вікторія ФІЛЬШИНА,

студентка I курсу спеціальності

«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Черкаського державного бізнес коледжу

Світлана ЩЕРБИНА,

викладач історії, викладач-методист

Черкаського державного бізнес коледжу

Європейські експерти б'ють на сполох щодо поточного стану навколишнього середовища і того, як забезпечити ресурси для сталого процвітання людства. З населенням близько 7 мільярдів людей ідея прихильників «золотого мільярда» про те, що ресурси Землі скоро вичерпаються, виглядає дуже зловісною. Якби всі країни досягли такого ж рівня економічного розвитку, як США, кажуть вони, то для підтримки людської цивілізації знадобилося б чотири Землі. На думку багатьох експертів, третє тисячоліття стане ресурсною кризою для людства і призведе до занепаду цивілізації.

Чи є вихід з цієї ситуації? Саме український вчений С. Подолинський висунув чітку теорію подолання ситуації колапсу планетарних ресурсів. Він ще наприкінці XIX ст. довів, що ресурси планети можуть підтримувати життя мільярдів землян.

Де рішення енергетичної кризи в Україні? Подолинський закликав до створення програми розвитку людського суспільства щонайменше на століття, а краще на довше.

Тільки знання природних законів розкриває сутність ринкової економіки, бо тільки фізична економія, біля витоків якої стояв Подолинський, може розкрити сутність ринкового господарювання. Відомий сучасний український історик В. Шевчук пише: «С. Подолинський заклав основи економічної парадигми, фундаментальний характер якої полягає у відкритті джерел економічного буття, спільного прогресу. Він показав, що таким джерелом є сонячна енергія». Високу оцінку теоріям Подолинського дав В. Вернадський, який неодноразово підкреслював, що до введення у науковий обіг понять «жива речовина», «біосфера», «ноосфера» його підштовхнули праці С. Подолинського [7]. Велика увага до творчості С. Подолинського просліджується у монографіях і підручниках С. Злупка [2], який акцентує увагу на тому, що створена Подолинським теорія фізичної економії об'єднує в собі філософські, математичні, медичні теорії. Л. Корнійчук вказує, що національне українське забарвлення позначилось на змісті теоретичних досліджень С. Подолинського. Будучи фундатором української школи фізичної економії, використовував досвід світових вчених, але на сьогодні вчення С. Подолинського набуло такої значущості, що вийшло за межі України [3].

Народився Сергій Андрійович Подолинський 19 листопада 1850 р. в маєтку «Ярославка» Звенигородського повіту Київської губернії в багатій дворянській родині. Він був єдиною дитиною в родині і батько виховував Сергія в дусі повної свободи. Початкову освіту хлопець здобув у батьківському маєтку, потім закінчив Київську гімназію, а в 17 років вступив на природничий факультет Київського університету. Відвідував лекції М. Зібера з політичної економії. У студентські роки долучився до громадського руху, познайомився з М. Драгомановим, був прихильником революційного крила громадського руху і став активним учасником «Молодої громади».

У 1871 році після закінчення університету Подолинський з рекомендаціями професорів Київського університету В. Антоновича і О. Русова виїздить з України. Поселяється у Швейцарії, де займається фізіологією, антропологією, відвідує лекції з економіки.

У 1873–1874 рр. С. Подолинський працює в часописі «Вперед», який редагує відомий представник російської соціал-демократії П. Лавров. Він не лише редагує статті, а й частково фінансує це видання, нелегально перевозить примірники в Галичину та Наддніпрянщину.

Уже перша стаття Подолинського «Нариси розвитку міжнародної асоціації робітників» в основу, якої покладено східноєвропейський матеріал, була опублікована часописом «Вперед» і засвідчила ерудованість автора, легкий та доступний читачеві стиль.

У 1874 році Сергій Андрійович вступає до Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, а з 1875 року починає подорожувати європейськими країнами. Своє враження оформлює в статті для «Київського телеграфа». Українська наукова громадськість схвально оцінила статтю вченого, де приводилось порівняння соціально-економічного становища населення Західної України, Правобережжя та Лівобережжя.

У 1876 році у Бреславському університеті захищається на здобуття ступеня «доктор медицини», з 1877 осідає у Франції.

Подолінський вважає прогресивним явищем створення товариств робітничої самопомоги. У статтях «Київського телеграфу» він детально описує роботу таких товариств як львівського «Побратим», збаразького «Надія».

У дослідженні «Ремесла і фабрики на Україні» науковець зазначає, що на нашій Україні головні економічні форми ті самі, що і в інших країнах: ремесла, мануфактури і невеликий фабричний здобуток» [5, с. 241]. та проводить паралелі між українською та європейською економіками. Але в його працях є бачення національних і регіональних особливостей Ця праця не втратила актуальності і дотепер як база для вивчення української економіки ХІХ ст. різних регіонів.

Подолінський вважає, що ідеальним шляхом розвитку людського суспільства має стати заміна капіталізму соціалізмом. Ці погляди прослідковуються у праці, яка була видана у 1880 р. під назвою «Ремесла та фабрики на Україні». Розвиваючи теорію Маркса про три стадії розвитку капіталізму, вчений доводить, що історична закономірність приводить до занепаду феодалізму, пізніше капіталізму. Капіталізм буде замінено соціалізмом, тому що цей лад відповідає людській суті і принципам моралі, встановлення соціальних відносин, дає можливість для кращого розвитку продуктивних сил [3, с. 240].

У своїх дослідженнях Подолінський дуже часто оперує законами розсіювання та збереження енергії. Виходячи з дій цих законів, вчений робить висновок, що лише людина здатна забезпечити розподіл енергії на Землі, необхідний для життя різних організмів. За основу для вивчення ролі праці у світовому розподілі енергії Подолінський бере дослідження видів перетвореної енергії, розподіленої на Землі:

- енергії обертання Землі навколо Сонця;
- внутрішньої теплової енергії Землі;
- енергії вітру та падаючої води;
- енергії тваринних та рослинних організмів.

Учений вважає, що в умовах, коли людська цивілізація додає роки в своєму існуванні, буде скорочуватись енергетичний бюджет Землі (поступово зменшується її внутрішня тепла енергія та енергія Сонця), адже праця людини буде поповнювати енергетичні ресурси.

Дослідник вводить до своїх розробок поняття «корисна праця». Розглядаючи це поняття, Подолінський спирається на дослідження таких знаних

економістів як Кене, Сміт. Він додає до розуміння праці природознавчі елементи, наголошує на необхідності вивчення її енергетичних властивостей.

Подолінський перший у світовій науці дав визначення поняття «праця», спираючись на дані природничих дисциплін. У його варіанті «праця – це таке споживання механічної та психічної роботи налагодженої в організмі, що має результатом збільшення кількості перетвореної енергії на земній поверхні» [4, с. 57].

Аби довести різницю між «працею» та «механічною роботою», Подолінський проаналізував усю еволюцію життя на землі. «Праця – вважав Подолінський, – це процес, результатом якого є збільшення перетворюваної енергії чи збільшення від розсіювання такої енергії, яка при своєму споживанні матиме наслідком збільшення запасу енергії» [5, с. 239].

За Подолінським, найголовніший вид корисної праці – землеробство. Десятина землі серед дикого степу чи прилісу без людських рук не дасть велику кількість матеріалу. Але коли людина докладе до цієї десятини зусилля, її продуктивність зросте у 10–20 і більше разів. Подолінський пише: «Людина не створює матерію, не створює вона і енергію. Та завдяки застосуванню людської праці десятина землі могла зберегти в матерії рослинності, що її вкриває, у десять або двадцять разів більше енергії ніж раніше. Ось чому ми маємо право сказати, що правильне землеробство є найбільшим представником корисної праці» [5, с. 240].

Подолінський належав до тих учених, які прагнули якомога ефективніше втілити свої задуми в життя. Надзвичайні зусилля він приклав до створення української соціал-демократичної партії з власним друкованим органом. У цьому напрямі він співпрацював з керівником «Січі» у Відні Остапом Терлецьким. Результатом такої роботи стало видання у одній із віденських друкарень брошур-метеликів популярних творів Подолінського «Про бідність», «Парова машина».

Маючи ґрунтовні знання з медицини, С. Подолінський застосовує їх при написанні монографії «Життя і здоров'я людей на Україні» (1878 р.). На думку І. Франка, ця наукова розвідка могла б стати окремою наукою в будь-якій європейській країні. Квінтесенцією її стало твердження про великий вплив природи на здоров'я людини. Ця праця увібрала в себе дослідження медиків-гігієністів та результати докторської дисертації С. Подолінського [6, с. 189].

Вчений підкреслює особливу роль жінки у вихованні дітей, харчуванні, набутті гігієнічних навичок. Дуже по-сучасному звучить твердження про якісний вплив на людське здоров'я, повітря, складу ґрунту та ґрунтового покрову і ґрунтових вод. Цікавою є думка вченого про вплив на здоров'я людини розміщення будинків. Науковець вважав, що забезпечити активну життєву діяльність людини можна лише враховуючи усі складники довкілля. Сучасні теорії про гармонічний розвиток людини і довкілля багато в чому повторюють медико-гігієнічні дослідження Подолінського.

Більшість праць С. Подолинського опублікована за життя автора у 70–80-х роках XIX ст. за межами Російської імперії. Праці Подолинського перекладали французькою, німецькою, італійською, російською, сербською, білоруською мовами.

Через багато років після смерті вченого європейські і російські науковці піддали ґрунтовному аналізу його статтю «Праця людини і її відношення до розподілу енергії». Метою цього твору, за словами Подолинського, стало з'ясування умов походження праці і розкриття наслідків споживання праці, тобто наслідки впливу трудящих людей і тварин на довкілля» [7, с. 219].

Отже, економічні погляди Подолинського сформувались під впливом громадянства та його природничої освіти. Більшість свого життя він провів за кордоном, де познайомиться з ідеями марксизму та прудонізму, що також неабияк відбилось на науковому доробку українського дослідника. Подолинський зробив значні внески у розвиток економічної думки України, а головні свої ідеї вираз у двох найголовніших працях – «Ремесла і фабрики на Україні», де здійснив глибокий аналіз економічних проблем; провів аналіз історії розвитку промисловості в Україні; підкреслив прогресивний характер капіталізму та аналізує його негативні риси.

У «Праці людини та її відношенні до розподілу енергії» вчений розкриває енергетичні відмінності органічної та неорганічної природи; аналізує відношення, яке існує між працею людини та розподілом енергії на поверхні Землі; розвиває вчення про енергії, її види, їх взаємне перетворення та розсіювання. Також його вчення значно вплинули на подальший розвиток економічної думки в Україні та відобразилися у працях таких науковців, як В. І. Вернадський, Н. Руденко та інших.

Список використаних джерел

1. Воробйова Л. Л. Формування наукових шкіл: українська школа фізичної економії. *Економіка України*. 2008. № 5. С. 66–76.
2. Злупко С. Економічна наука і наукознавство: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Тріада-плюс, 2006. 774 с.
3. Корнійчук В., Шевчук В. Фізична економія: українська школа. *Економіка України*. 2006. № 5. С. 55–63.
4. Ковальчук В., Сарай М. Українські прибічники соціалістичної ідеї в другій половині XIX ст. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2004. № 3. С. 219–226.
5. Крюкова І. Ціннісна енергетика природно-економічної взаємодії в цивілізаційному контексті. *Економіст*. 2008. № 3. С. 45–47.
6. Корнійчук Л. Історія економічної думки України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ. Видання КНЕУ, 2004. 431 с.
7. Злупко С. М. Українська економічна думка: хрестоматія. Київ. Знання, 1998. 448с.
8. Шевчук В. Ідеї фізичної економії та європейської інтеграції України. *Фінансовий ринок України*. 2012. № 12. С. 33–36.
9. Дешевенко Л. П., Щербина С. І. Сергій Подолинський – фундатор української школи фізичної економії. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту* 2018. № 2. С. 31–40.
10. Подолинський Сергій Андрійович: історія життя. osvita.ua. веб-сайт URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/biograf/24017/> (дата звернення 15.02.2023).

**ЖИТТЄВИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ
ОЛЕКСАНДРА ДАВИДОВИЧА ЧЕРНЕНКА,
ФУНДАТОРА УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ**

Вікторія АРЗАМАСОВА,

учениця 10 класу Дзензелівського ЗЗСО І-ІІІ ст., ЦДЮТ, МАН

с. Дзензелівка Уманського району, Черкаської області

Науковий керівник: **Степан БОНДАР,**

учитель історії вищої кваліфікаційної категорії

Дзензелівського ЗЗСО І-ІІІ ст. Маньківської селищної ради

Кооперативний рух – один із найбільш масових рухів світу. Протягом більш як півторастолітньої еволюції кооперація набула вигляду налагодженого механізму з чіткою структурою й розмежуванням функцій між окремими елементами системи, що обслуговують господарські, культурні, інформаційні та інші потреби значної частини населення. У процесі тривалого історичного розвитку кооперативні банки й інші види кооперативних об'єднань утратили деякі початкові принципи своєї організації, проте зберегли фундаментальні засади, які роблять кооперативну форму господарювання унікальною (самоуправління, демократизм, некомерційний характер діяльності).

На даний час перед кооперацією відкриваються нові перспективи для вдосконалення господарського, культурного й політичного життя суспільства. Останнім часом зросла роль місцевих самоврядних інституцій, тому метою кооперативних асоціацій, з огляду на їх демократизм, мають стати задоволення головних людських потреб і підтримка стійких економічних структур, заснованих на максимально можливому ресурсному забезпеченні, а також виконання функцій «медіатора», посередника між державою та індивідом. Слід зазначити, що кооперація й кооперативний рух відіграють особливо важливу роль у перехідні епохи, у періоди так званих транзитних економік і становлення громадянського суспільства.

Українські землі Наддніпрянської України неодноразово опинялись у таких умовах – і тоді держава й суспільство покладали на кооперацію особливі надії. Нині, в умовах ринкових відносин, формування правової держави та громадянського суспільства, постають проблеми вибору шляхів і способів розв'язання цих завдань, і на часі знову актуалізуються кооперативні ідеї та їх практичне застосування.

Тому доцільно звернутися до історії витоків української кооперації періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., до аналізу її колосального досвіду й традицій на прикладі відомого українського села Дзензелівки, що на Уманщині з її організатором та ідейним натхненником Черненком Олександром Давидовичем.

Такого роду дослідження мають бути одними з головних напрямів сучасної історико-економічної науки, що дозволить не тільки зрозуміти особливості становлення фінансових інституцій на території України на по-

чатку ХХ ст., але й зрозуміти, яку роль у їх функціонуванні відіграли видатні історичні постаті.

Чому мене зацікавила саме ця тема дослідження? Яюсь, ідучи до школи, я звернула увагу на одиноке поховання зі скромним надгробним пам'ятником у центрі мого рідного села Дензелівка, що на Уманщині Черкаської області. Почала розпитувати людей: «Чому це поховання не на сільському кладовищі, де знаходять останній притулок померлі односельчани, хто там похований, чому надгробний пам'ятник з'явився тільки нещодавно?»

Відповідь на свої запитання я намагалася отримати, розпочавши збір інформації про нашого видатного земляка. Від свого учителя історії Бондаря Степана Степановича я дізналася, що впродовж XVII і до 20-х рр. ХХ століття у нашому селі функціонувала православна церква Святої Параскеви (тому Храмове свято дзензелян припадає на 10 листопада, адже саме у цей день було висвячено нашу церкву, де згодом почали проводитися богослужіння). За стародавніми звичаями на невеличкому кладовищі біля церкви свій останній притулок знаходили найповажніші люди села: священники і видатні односельчани.

Прошли роки і століття. На початку ХХ століття, а саме в 1917 році в результаті жовтневого перевороту до влади в Росії прийшли більшовики на чолі з Леніном, підступно руйнуючи українську державність та встановивши свою більшовицько-комуністичну владу на українській землі. Розпочався чорний і трагічний період нашої історії. Руйнувалися перші паростки української державності, витіснялася рідна мова, почався наступ на українську культуру та духовне життя мого народу. В середині 1920-х років більшовицькі активісти села зруйнували давню сільську дерев'яну церкву, а цвинтар біля неї зрівняли із землею. Лише в 2001 році вдалося досить точно встановити місце поховання О. Черненка, а в травні 2006 р. на його могилі було встановлено скромний пам'ятник з написом «Олександр Давидович Черненко». Цю титанічну пошукову роботу провів полум'яний краєзнавець, в минулому директор районного краєзнавчого музею села Дензелівки, Дудник Юрій Петрович.

Чому саме Черненко Олександр Давидович удостоївся честі бути похованим на церковному цвинтарі? За які заслуги? Ким він був?

Наприкінці XIX – на початку ХХ століття у нашому селі, як і на усій території Наддніпрянської України, розпочалася бурхлива діяльність зі створення сільськогосподарських споживчих кооперативів. Це був особливий період в історії села. Саме кооперація об'єднала такі славетні постаті, як Олександр Черненко, Христофор Барановський, Семен Дігтяренко, Василь Доманицький, Прокіп Макаренко. Кооперативний рух дав змогу українському селянству, всупереч політиці російського царизму та радянської влади, на початку ХХ століття підніматися з колін та ставати господарями на своїй землі.

Постать Олександра Давидовича Черненка стала об'єднавчим центром громадського життя у Дзензелівці. З його ініціативи в селі було створено кооперативні установи, які піднесли життя дзензелян на найвищий рівень у галузі сільського господарства, торгівлі та фінансової діяльності, освіти та культури. Завдяки його ентузіазму, самопожертві, самовідданій праці, у сільській окрузі вирувало життя.

За підрахунками В. Х. Тотоміанца, Дзензелівське ощадно-позичкове товариство за основними показниками своєї роботи посідало третє місце серед кредитних кооперативів Російської імперії.

Між тим, реальна роль Черненка у становленні кооперативного руху нічим не поступається значенню діяльності найвідоміших кооперативних діячів тієї епохи. І це було цілком зрозумілим для певної частини кооперативної громадськості. У 1918 році на сторінках журналу «Комашня» справедливо вказувалося: «В особі О. Д. Черненка українська кооперація має одного з перших і найвидатніших своїх діячів». Конкретизуємо професійні результати діяльності Олександра Давидовича на території сільської громади:

Селяни отримали фінансову спроможність забезпечувати свою діяльність найсучаснішим на той час обладнанням та устаткуванням для поліпшення сільськогосподарського виробництва (на складах у селі було устаткування із США та країн Європи, насіннєвий та будівельний матеріал).

Завдяки його старанням у Дзензелівці розпочала свою діяльність одна з перших незалежних установ дрібного кредитування, яка згодом отримала назву «Київський Союзбанк» (За підрахунками В. Х. Тотоміанца, Дзензелівське ощадно-позичкове товариство за основними показниками своєї роботи посідало третє місце серед кредитних кооперативів Російської імперії).

Кооперація допомагала збувати вирощену продукцію, стимулювала зростання економічно вигідних галузей, зокрема, цукрового буряківництва.

Задовго до загальної електрифікації в окрузі коштом банку було проведено електрику та телефонний зв'язок.

За сприяння О. Черненка на початку ХХ століття «Київський Союзбанк» започаткував розвиток освіти на селі: було побудовано шкільне містечко із чотирьох споруд (майстерні, навчальних приміщень, квартир для вчителів та дирекції). З 1910 року тут постійно влітку проводилися перші в Україні курси зі споживчої кооперації, де здобували економічні знання як жителі Уманщини, так і інших міст та містечок Наддніпрянщини. Сюди запрошували викладати кращих учителів. Так, наприклад, музичну грамоту і хорівий спів викладав відомий композитор Порфирій Демуцький, а фінансову і банківську справу – Христофор Барановський (так, ви не помилилися – Міністр фінансів часів Генерального Секретаріату в 1917 та УНР 1920 року!). Учні та вчителі мали небачені на той час можливості харчувалися безкоштовно, їздити щоліта на екскурсії до Умані, Одеси та Києва.

Завдяки благодійній діяльності Товариства в центрі села було побудовано ще одне приміщення для Земської школи у 1912 році.

Помер Олександр Давидович Черненко 10 квітня 1921 року у селі Дзензелівці, де й похований біля сільської церкви Святої Параскеви. Тільки в 2001 році завдяки онуці Олександра Черненка – Олександрі Петрівні Черненко-Рудницькій, яка мешкає в Канаді, вдалось досить точно встановити місце поховання. У травні 2006 року на могилі споруджено пам'ятник.

Список використаних джерел

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк : Товариство Української кооперації, 1964. 624 с.
2. Ковальов Д. В. Історія сільськогосподарської кооперації в Україні: використання досвіду в сучасному контексті. Ефективна економіка. Електронне фахове видання. 2021. № 5. URL http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2021/86.pdf
3. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ : Ін.-т історії України НАН України, 1995. 217 с.
4. Матеріали з архіву районного краєзнавчого музею с. Дзензелівки
5. Матеріали інтернет сайту: <http://dzenzelivka.org.ua>
6. Олександр Давидович Черненко (частина 2). URL <https://dzenzelivka.org.ua/31-html/>
7. Олександр Давидович Черненко (частина 3). URL <https://dzenzelivka.org.ua/30-html/>
8. Світ І. Федір Павлович Матушевський (1869-1919). URL https://shron1.chtyvo.org.ua/Svit_Ivan/Fedir_Pavlovych_Matushevskiy_18691919.pdf
9. Фареній І. М. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні. Черкаси: «Відлуння – Плюс». 2003. 117 с.
10. Фареній І. М. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія. Черкаси: Відлуння – Плюс, 2008. 432 с.
11. Фундатор українського кооперативного руху вчителював у Козятині. URL <https://kazatin.com/Podii/fundator-ukrayinskogo-kooperativnogo-ruhu-vchitelyuvav-u-kozyatini-10948557.html>
12. Черненко-Рудницька Олександра Петрівна. Листи. Матеріали з архіву районного краєзнавчого музею с. Дзензелівки

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВИЙ ПОРТРЕТ МИКОЛИ ТКАЧЕНКА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ 20 – 60-х рр. XX ст.

Ігор ВОЛОШИН,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та управління

Черкаського державного технологічного університету

Микола Ткаченко (4 січня 1893 р. – 7 листопада 1965 р.) – видатний український дослідник, науковець, співробітник Всеукраїнської академії наук, суспільно-політичний діяч початку й середини XX ст.

М. М. Ткаченко – унікальна людина своєї епохи. За фахом він був істориком, проте був і літератором (шевченкознавцем), й археографом, і музеєзнавцем тощо. Але, на жаль, найбільшчим і наскрізним фактом його життя була причетність до школи М. Грушевського, а відтак – переслідування, невизнання, поневіряння й у цілому забуття.

Народився Микола Михайлович 4 січня 1893 р. (23.XII.1892 за ст.ст.) у м. Тальному на Уманщині (нині районний центр Черкащини) в селянській православній сім'ї. Батько – селянин із м. Шполи Михайло Іванович, мати – Валентина Григорівна. Серед чотирьох дітей Микола був найстаршим у сім'ї [1]. У 1902–1911 рр. він вже навчався у Київській 2-й гімназії. Після школи одразу вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, який закінчив у 1916 р. і був удостоєний диплома Першого ступеня.

«Інтерес до історичних наук утворився у мене за часів перебування у середній школі, – писав Ткаченко 11 травня 1927 р. в автобіографії, – У вищій школі він поширився та поглибився в галузі української історії...». Курсова праця «Канівська сотня Переяславського полку за Рум'янцевської ревізії», яка була потім зарахована за дипломну, написана під керівництвом проф. В. Данилевича. Уже під час навчання в університеті, займаючись активно громадською діяльністю, Микола Михайлович сформувався як особистість, патріот України; окрім того, він мав непересічні наукові здібності.

По закінченні університету він отримав посаду вчителя гімназії. Згодом, коли вже за Радянської влади гімназії перетворилися в народні школи, працював вчителем кількох шкіл. Невдовзі здібного педагога призначили завідуючим однієї з трудових шкіл, інструктором по шкільній секції губнаросвіти.

Певний час Микола Михайлович працював помічником бібліотекаря в історичному кабінеті ВІНО (Вищий інститут народної освіти у Києві, сьогодні – Київський національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова). Тут мав приятні стосунки з Ольгою Грушевською (дружиною Олександра Грушевського), що стало приводом до подальшої співпраці з родиною Грушевських. Із 1919 р. М. Ткаченко стає постійним співробітником Історико-географічної комісії О. Грушевського, а з 1923 р. – її секретарем. Таким чином, фактично із перших днів створення Української академії наук Микола Ткаченко був її співробітником, перебував на таких посадах: співробітник Комісії для складання історико-географічного словника української землі, керівник Комісії Полудневої України, співробітник постійної Комісії для складання словника живої української мови при історико-філологічному Відділі, співробітник Археографічної Комісії.

На початку двадцятих років М.Ткаченко поступив асистентом кафедри історії України при ВІНО. У 1924–1927 рр. він – аспірант, скарбник історичної секції, нештатний постійний співробітник Комісії Степової України та Чорномор'я, виконуючий обов'язки керівничого Комісії Полудневої України (1925–1927), член-співробітник географічної секції природничого відділу Інституту української наукової мови (1926), голова Комісії Степової України історичної секції (1926, 1927) і секретар Комісії для досліду території Дніпрельстану (1927); штатний співробітник кафедри історії України (1927–1928), член Комісії для дослідження нової української історіографії (1928). Зауважимо, що М. Ткаченко читав, писав німецькою, французькою, польською, латинською, грецькою мовами, цілком володів російською та українською і був перспективним науковцем.

Проте, починаючи з 1927 р., М. Ткаченко поступово знайомиться зі «сталінським правосуддям»: головними причинами були пряме відношення до родини Грушевських та «занадто активна» громадянська позиція. Він став одним з ініціаторів написання листа групи вчених Києва до редакції газети «Пролетарська правда» з приводу трагедії: покінчив життя самогубством відомий мистецтвознавець і музейний працівник України Д. М. Щербаківський, з яким М. М. Ткаченко був у добрих стосунках.

Нарком освіти України М. О. Скрипник у виступі в липні 1927 р. на пленумі Центрального бюро секції наукових співробітників УСРР звинуватив авторів «Листа до Редакції» у спробах використання смерті Д. М. Щербаківського з метою політичних маніпуляцій академічних кіл проти радянської влади. Згодом були обшуки й арешт. 19 березня 1928 р. Історику М. Ткаченку було висунуто звинувачення в злочинах, передбачених ст. 5410, 5411 КК УСРР, що полягали в «преступной деятельности, выражавшейся в проведении контрреволюционной деятельности, активизации и пропаганде», у проведенні «протирадянської агітації і пропаганди і спроби створити контрреволюційну організацію». «Контрреволюційна» діяльність вбачалася у проведенні «мілітаризації вищих учбових закладів та здійсненні радіовибуху» [2].

Як вважає О. Федірко [3], слідча справа М. Ткаченка скомплектована малограмотно й повна протиріч. Протягом трьох непростих допитів науковець вдало доводив свою непричетність до висунутих проти нього звинувачень. Слідчий у звинувачувальному висновку зазначав, що М. Ткаченко повністю радянська людина, яка ні в чому не має розходжень з радянською владою, її принципами і політикою. Але цілком спростувати звинувачення не вдалося. 25 квітня 1928 р. Київський окружний відділ ДПУ визнав М. Ткаченка «антирадянським елементом» і вимагав його ув'язнення терміном на три роки. Справу було направлено на розгляд до Особливої Наради при Колегії ОДПУ. З діагнозом «неврастенія» М. Ткаченко був переведений до Москви. Після тривалої «волокити» постановили 08.10.1928: «Ткаченко Николая Михайловича приговорить к лишению свободы сроком на 8 мес. считая срок с 6.03.1928». Всі ці поневіряння вплинули на моральне, психологічне та фізичне здоров'я науковця.

У 1929 р. історик увійшов до складу Комісії для виучування соціально-економічної історії України XVIII-XIX ст. Праця в цій Комісії М. Ткаченка була не випадковою, адже одним із напрямків історичних досліджень вченого стала саме соціально-економічна історія Лівобережної України XVII–XVIII ст.

У травні 1931 р., будучи призначеним керівником Археографічної комісії ВУАН, М. М. Ткаченко номінально залишив штатну посаду в Історично-географічній комісії. Утім праця науковця як керівничого Археографічної комісії не була поцінована. У часи постійних перевірок, чисток і критики, у серпні 1933 р. М. М. Ткаченка було звільнено з ВУАН «як класового ворога». Цього ж року з'являються статті, в яких діяльність дослідника була піддана цькуванню. До 1933 р. М. Ткаченко був членом Всеукраїнського археографічного комітету, який теж потрапив у комплекс нищення наукових цінностей, переслідування археологічних установ.

Суспільствознавця було відлучено від Академії, але не від науки, хоча він залишався під пильним наглядом органів безпеки. Трохи змінивши фах, в 1934–1940 рр. він викладав географію в школі для дорослих в м. Києві. У 1941 р. вчений був евакуйований до Харкова, а згодом до Уфи. У столиці Башкирії вчений стає науковим співробітником об'єднаного Інституту історії та археології. У 1942–1943 навчальному році М. Ткаченко читав на III курсі історичного факультету лекції з російської історіографії. У 1942 р. історик захистив кандидатську дисертацію «Історико-географічні відомості про місця перебування Т. Г. Шевченка на Україні», над якою працював тривалий час, проте захист роботи щоразу відтягувався.

Після повернення у визволений Київ М. М. Ткаченко та інші співробітники Інституту займалися збиранням і науковою обробкою матеріалу з історії німецько-радянської війни. Із цією метою їх було відряджено на фронт із збиральницькими бригадами.

В Інституті історії вчений виконував велику частину роботи. Незважаючи на це, у січні 1947 р. за наказом директора Інституту М. Н. Петровського його було звільнено з Інституту, за нібито «хронічне невиконання планів у 1942–1946 рр.». М. М. Ткаченко поновлення на посаді не домогся і змушений був влаштуватися на роботу до Інституту історії та теорії архітектури. Проте з науковцем і надалі рахувалися. Так, бюро Відділу суспільних наук АН УРСР на своєму засіданні 11.05.1949 ухвалило утворити Комісію для вивчення міст УРСР. Старший науковий співробітник Академії архітектури М. М. Ткаченко був запрошений для роботи в цій Комісії, а 3 червня 1949 р. його обрали її членом.

Із 1952 р. історик знову повертається до Інституту літератури АН УРСР, де працював до березня 1963 р. над плановою темою «Основні дати життя й творчості Т. Г. Шевченка».

У 1958 р. він став членом наукової ради при Архівному управлінні УРСР. 16 червня 1961 р. при Інституті історії АН УРСР була створена рада з проблем «Історії історичної науки на Україні», членом Наукової ради з проблем якої був затверджений і Микола Михайлович Ткаченко.

16 січня 1964 р. відбувся захист докторської дисертації М. М. Ткаченка – вчений йшов до нього понад 20 років. саме стільки “Начерки з історії селян на Лівобережній Україні” пробивали собі шлях до офіційного визнання. Прикметно, що тема докторської продовжила його наукові студії, початі М. Грушевським. Спроби захисту дисертації мали місце ще в 1952 р та 1954 р. Та перед захистом дисертації знову виникло непорозуміння – М. М. Ткаченка було скорочено з Інституту літератури за віком, тому постала проблема захисту дисертації.

Варто зауважити, що попри різне, не завжди приязне ставлення до М. М. Ткаченка, він 4 січня 1963 р. отримав Вітальний адрес Інституту історії АН УРСР з нагоди 70-річчя від дня свого народження, де йде мова про заслуги М.Ткаченка перед наукою. Це досить формальний документ, але за змістом відзначено багато важливих досліджень ювіляра з історії України: «Ваші монографії і нариси з історії міст і селян України XVII – XVIII ст., біографічні та інші дослідження, написані на підставі великого фактичного

матеріалу, знайшли широке коло читачів-науковців, викладачів вузів і шкіл, працівників музеїв, архівів, студентів. Своїми працями Ви внесли значний вклад в розвиток нашої радянської історичної науки» [4].

Щодо особистого життя науковця зауважимо, що до війни М. Ткаченко був одружений з археологом Валерією Козловською; його другою дружиною стала колишня співробітниця Всенародної бібліотеки України Єфросинія Плєскач. Чи були у М. М. Ткаченка діти, нам невідомо.

7 листопада 1965 р. Микола Ткаченко помер. Радянський режим робив усе можливе для того, щоб постать М.М. Ткаченка залишилась забутотою. Але для сучасної історичної науки та української історіографії його ім'я вже не є втраченим, а наукова спадщина стає предметом дослідницьких студіювань.

Отже, уродженець Черкащини та учень школи Михайла Грушевського Микола Михайлович Ткаченко – постать мало знана серед дослідників. Однак його життєвий шлях, громадська позиція, наукова спадщина заслуговують на особливу увагу прийдешніх поколінь. Українська історична наука 20–60-х рр. ХХ ст. розвивалася саме завдяки самовідданій праці таких людей, як М. Ткаченко.

Список використаних джерел

1. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО). Ф.931. Оп.1. Спр.2420. Метрична книга родившихся 1882–1904 гг. Троицькая церковь г. Тального, 4 округа, Уманського уезда, Киевской губернии. арк. 118 зв.119.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 263. Оп.1. ЦДАГОУ. Спр.69709. Т.1. Уголовное дело № 59296 по обвинению Плевако А.А. и Ткаченко Н.М. (12.03.1928 – 25.04.1928). – Арк. 24-24 зв.
3. Федірко О. А. Микола Михайлович Ткаченко // Зневажена Клію / НАН України; Ін-т історії України. К., 2005. С. 471.
4. Центральний державний архів-музей літератури та мистецтв України (далі – ЦДАМ-ЛМУ). Ф. 256. Оп.1. Спр. 60. Вітальний адрес Інституту історії АН УРСР з нагоди 70-річчя від дня народження. 4.01.1963. Арк. 4.

ВОЛОДИМИР МОРГУН – БАТЬКО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕНЕТИКИ І СЕЛЕКЦІЇ РОСЛИН

Юлія БАРВІНОК,

молодший науковий співробітник

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Історія розвитку селекційної науки в галузі рослинництва в Україні починається від кінця ХІХ ст. Генетичне поліпшення рослин має вагоме народногосподарське значення.

Селекція – важлива ланка сільськогосподарського виробництва, інноваційний напрям розвитку аграрного сектору, джерело фінансової стабільності країни, кропітка системна цілеспрямована робота декількох поколінь (виведення сорту займає до 15 років), це конвеєр, на якому перевіряються мільйони рослин на придатність сформувати високий урожай в різні роки.

На особливу увагу заслуговує селекція зернових культур, оскільки вони є стратегічно важливими для забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни, добробуту народу. Селекційну справу із зерновими культурами в Україні почали розвивати Б. М. Рождественський (1874–1943), В. Я. Юр'єв (1879–1962), В. В. Таланов (1871–1936).

Україна має потужні наукові центри селекції, де самовіддано, творчо та результативно працюють ентузіасти, які, не зважаючи на усі негаразди, виконують завдання програм наукових досліджень на високому рівні.

Серед науковців – фундаторів і організаторів цієї важливої справи почесне місце займає Володимир Васильович Моргун. Головним напрямом досліджень В. В. Моргуна було і залишається генетичне поліпшення найважливіших для України сільськогосподарських культур – пшениці й кукурудзи.

Він народився 10 березня 1938 р. в с. Новоселиця, Черкаського району, Черкаської області в родині, де особливо шанувалася праця на землі [1, с. 43].

«Мій дід, Артемон, у Новоселиці був місцевим селекціонером, але не по пшениці, а по грушах. Працював він садівником у колгоспі, мав добрий грушевий сад у себе і всьому селу прищеплював дерева. Я біля діда крутився і бачив, як можна з однієї рослини зробити іншу. Семирічку закінчив у Новоселиці, а от середню освіту здобував у Медведівці. Три роки щодня ходив пішки десять кілометрів туди і десять назад. Коли взимку сніг замітав дорогу, то батьки домовилися з однією вдовою, яка мала своїх трьох дітей, щоб я у них ночував. Кожного разу, коли я приїжджав на батьківщину, я її відвідував. Нині вона вже покійна. На превеликий жаль, діти роз'їхалися, хата у бур'янах стоїть, хвірточка забита...», – згадував про дитячі роки Володимир Васильович [2].

Сільське господарювання вплинуло на вибір В. В. Моргуном свого професійного шляху – стати агрономом.

Після школи Володимир Васильович вступив до Знам'янського сільськогосподарського технікуму, який закінчив на «відмінно» (1958 р.) і отримав право на вступ до Української сільськогосподарської академії без вступних іспитів, після закінчення якої (1963 р.) з відзнакою, йому надано кваліфікацію «Учений агроном». За відмінні успіхи в навчанні був удостоєний Ленінської стипендії. Свою наукову діяльність розпочав ще студентом.

Упродовж 1964–1967 рр. навчався в аспірантурі Української сільськогосподарської академії за спеціальністю «Генетика».

З 1974 р. Володимир Васильович завідував відділом експериментального мутагенезу в Інституті молекулярної біології і генетики АН УРСР.

В 1982 році Володимир Васильович отримав першу державну премію за започаткування нового методу селекції із використанням експериментального мутагенезу. Застосування цього методу в подальшій роботі принесло вагомий результат. Зокрема, в роботі по селекції гібридної кукурудзи на теренах СРСР. «На той час М. С. Хрущов вже побував у Америці й побачив гібридну кукурудзу і за мільйон золотом купив там десять ліній цієї кукурудзи. За 500 кг зерна, країна заплатила такі шалені гроші, бо це ж не просто зерно, а генофонд, якому немає ціни. З того почалася гібридна кукурудза в СРСР. Потрібно було відроджувати кормову базу тваринництва. Кукурудза висівалася тоді на 22-х мільйонах гектарів: від Закарпатської області до Приморського краю, але, в основному, на силос. Під керівництвом академіка ВАСГНІЛ Г. С. Галєєва було створено програму «Север», і я був його заступником. Ми створили ранньостиглі гібриди, які дозрівали навіть у Сибіру. І віднині ці 22 млн га давали не лише силос, а й повноцінне зерно. Недарма емблемою програми «Север» був ведмідь, який їсть качан кукурудзи. Вони, до речі, її дійсно дуже люблять. Про це досягнення я доповідав Горбачову і за реалізацію цієї програми, 1986 року, отримав другу Державну премію Радянського Союзу. Звичайно, що для кожного кліматичного поясу розроблялися свої гібриди. Для України – «Ювілейна-60» і «Коллективна-244». У Черкаській області ці гібриди були районовані та впроваджені на площі сто тисяч гектарів. За один врожай вони дали Черкаській області 100 тис. тонн додаткової продукції. І це тільки за рахунок сорту!», – розповідав вчений [2].

У 1986 р. В. В. Моргуна обрано директором Інституту фізіології рослин АН УРСР, який, після об'єднання з генетичними відділами Інституту молекулярної біології і генетики, було реорганізовано у Інститут фізіології рослин і генетики НАН України.

У 42 роки вчений захистив докторську дисертацію, в 47 років його було обрано членом-кореспондентом, а в 52 роки – академіком АН УРСР.

З 2009 р. є академіком-секретарем відділення загальної біології НАН України [3].

Вагомим внеском В. В. Моргуна та його колег-науковців було створення нового типу напівкарликових сортів озимої пшениці, які започаткували «зелену революцію» в Україні: «На той час уже високорослі сорти, в тому числі і такий зимостійкий сорт, як «Миронівська-808», стали гальмом подальшого зростання продуктивності. «Зелену революцію» у нас необхідно було робити своїми силами. Річ у тім, що низькорослі сорти «Борлауга» ярові і вони не підходили для нашої кліматичної зони – вимерзали. Тому ні про яке запозичення не могло бути й мови. Але ідея створення короткостеблової пшениці вже була, і протягом 21 року провідні фахівці нашої країни працювали над її втіленням. І ми зробили це власними головами і руками. Ми створили методом мутагенезу перший наш короткостебловий сорт «Киянка». Ця вагома для нашої економіки робота була відзначена 1997 року Державною премією України»[2].

Також команда однодумців, на чолі з Володимиром Васильовичем, брала участь у програмі з освоєння далекого космосу. Їм вдалося розробити

надкарликові сорти пшениці, які в умовах обмеженого простору космічного корабля можуть довго забезпечувати космонавтів їжею і киснем [2].

Володимир Васильович є засновником власної школи передових технологій «Клуб 100 центнерів», основним завданням якого є підвищення загального рівня врожайності та рентабельність вирощування зернових колосових в Україні. Членами Клубу є близько 400 господарств України, які мають високу мету – зібрати 100-центнерні врожаї [4]. Щороку організуються «Дні поля» для обміну досвіду аграріїв [6].

Науковий доробок Володимира Васильовича Моргуна становить більш ніж 540 друкованих праць, в тому числі 10 монографій («Мутационная селекция пшеницы», «Экспериментальная изменчивость кукурузы» та ін.) та понад 180 авторських свідоцтв та патентів. Він головний редактор фахових наукових видань «Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть», «Фізіологія рослин в Україні на межі тисячоліть», «Живлення рослин: теорія і практика», «Применение физиологии в селекции пшеницы».

В. В. Моргун має чисельні відзнаки та нагороди: президент Українського товариства фізіологів рослин; экс-президент Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. Вавилова; лауреат Державних премій у галузі науки і техніки СРСР, УРСР, України, премії НАН України ім. Юр'єва, премії президентів академії наук України, Білорусі і Молдови; доктор біологічних наук (1980), професор, академік НАН України (1990); заслужений діяч науки і техніки України (1998). Нагороджений орденами «Знак Пошани», Жовтневої революції, князя Ярослава Мудрого V ступеня (2003), Почесною грамотою КМУ (1999). Присвоєно звання Герой України з врученням ордена Держави (2008) [5].

За вагомий внесок у виведенні високоврожайних сортів та гібридів с/г рослин, окремі з яких були висаджені на чигиринських нивах, в 2013 році Володимиру Васильовичу Моргуну присвоєно звання «Почесний громадянин міста Чигирин» [7].

За 60 років наукової діяльності вчений В. В. Моргун разом з колегами створив 145 зареєстрованих сортів і гібридів сільськогосподарських культур, що понад 40 років висівають на полях України. У назвах його сортів не холодні бездушні номери, які прийнято присвоювати сортам за кордоном, а слова, котрі передають характер рослини: «Золотоколоса», «Фаворитка», «Смуглява», «Спасівка», «Солоха», «Володарка», «Чорнява» або «Лимарівна», «Снігурка», «Сонечко», «Наталка» та інші [8]. Селекціонер упевнений, що від назви сорту залежить їхня доля. Серед створених вченим сортів є назви, присвячені його малій Батьківщині, Чигиринщині: сорт «Каланча» – присвячена Замковій горі, «Чигиринка» – в честь міста Чигирин, «Богдана» – в честь гетьмана Б. Хмельницького [9]. Про свої творіння, як про дітей рідних, він може говорити годинами, розкриваючи їхні сильні та слабкі сторони. Серед них є близько двох десятків високопродуктивних сортів озимих пшениць із потенціалом врожайності понад 100 ц/га. А його «Смуглянка», «Золотоколоса» та «Фаворитка» останніми роками на промислових площах, за умов чіткого дотримання вимог технології, виявили здатність давати по 120–131 ц/га [8]. Для порівняння, на початок ХХ століття вирощувались злаки з урожайністю 7 ц/га.

Маючи поважний вік, 85 років, видатний український вчений Володимир Васильович Моргун продовжує працювати над справою всього життя – поповнювати колекцію цінних зразків пшениці й кукурудзи, яку визнано національним надбанням України.

На тлі воєнного нападу Росії на Україну виникла загроза світової продовольчої безпеки, тому селекційна справа, якою займається В. В. Моргун та його учні, залишається важливою ланкою у вирішенні вказаної проблеми.

Список використаних джерел

1. Село Новоселиця: історія і сучасність. Матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції Новоселицької ЗОШ І-ІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області /за ред. доц. В. М. Лазуренка. Черкаси, 2007. 76 с. С. 43.
2. Овтеев О. Володимир Моргун: Хліб – це наша нафта // Олесь Овтеев. Український тижневик ділової інформації «Агропрофі». 26 листопада, 2010. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.agroprofi.com.ua/stati/404-volodimir-morgun-hlib-tse-nasha-nafta>
3. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.logos.biz.ua/proj/nubip/450.php>
4. Гаврилюк В., Вакуленко В. Наближаючись до планки 100 // Віктор Гаврилюк, Володимир Вакуленко. – журнал сучасного агропромисловця «Зерно». 15 червня, 2019. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.zerno-ua.com/journals/2019/may-2019-god/nablizhayuchis-do-planki-100-2/>
5. Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbu.gov.ua
6. Петрушенко М. День усього життя // Микола Петрушенко // Урядовий кур'єр. 12 березня 2013 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/den-usogo-zhittya/>
7. Рішення XXVIII сесії Чигиринської міської ради Черкаської області № 28-1/VI від 07.08.2013 / Архів Чигиринської міської ради. – 2013 р.
8. Карпенко О. Сорти академіка Моргуна щороку висіваються на площах понад 5,5 млн га / Олександр Карпенко. 10 березня, 2018 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://infoindustria.com.ua/tvortsyu-i-filosofu-ukrayinskogo-hliba-akademiku-morgunu-80/>
9. МПДА. – Спогади Кедрі Івана Яковича 1948 р.н., уродженця с. Новоселиця Чигиринського району (записано 17.02.23 р. м. Чигирин)

ГЕНЕТИК-СЕЛЕКЦІОНЕР ФЕДІР ПАРІЙ: ПРАЦЯ, ВКАРБОВАНА У ВІЧНІСТЬ

Оксана СВИСТУН,

*фахівець першої категорії відділу інтелектуальної власності,
комерціалізації і трансферу технологій,
завідувач музейної кімнати історії Уманського НУС*

Парій Федір Микитович – видатний український учений генетик-селекціонер, завідувач кафедри генетики, селекції рослин та біотехнології Уманського національного університету садівництва, доктор біологічних наук, засновник Всеукраїнського наукового інституту селекції (ВНІС).

Парій Федір Микитович народився 19 березня 1943 року. Дитячі та юнацькі роки проходили в селі Іваньки Маньківського району на Черкащині. Закінчивши середню школу в селищі міського типу Маньківка в 1960 р., вступає до Уманського сільськогосподарського інституту. Він вибрав саме цей ЗВО, так як він був розташований найближче до його дому. Того року був величезний конкурс. На навчання приймали хлопців після армії з виробничим стажем, а випускникам шкіл відводилося лише 10 % місць, на кожне – претендувало 15 чоловік. Та сімнадцятирічний Федір гідно пройшов вступні випробування і став студентом. Під час навчання жив у гуртожитку, в кімнатах в ті часи мешкали по десять чоловік [1].

Згадуючи свої студентські роки, відмічав, що під час сесії, студенти любили готуватися до екзаменів у парку «Софіївка», біля «Семиструйки». А дівчатам побачення призначали навпроти фонтану «Змія», тому що Федір Микитович з другом знали один секрет. Воду, що подавалася до фонтану «Змії», можна було перекрити краном, і вони знали, де він знаходиться. Коли хтось із них запрошував дівчину на побачення, то домовлялись, о котрій годині потрібно перекрити вентиль. Дівчата ж не вірять одразу зізнанням у кохані, тому вони розігрували міні-спектакль, де казали приблизно такий текст: «Не віриш в щирість моїх слів? Та зараз навіть фонтан перестане працювати». І фонтан переставав на кілька хвилин бити. На дівчат таке зізнання діяло стовідсотково.

У студентські роки йому з друзями приходилося економити гроші. Тому ходили до кінотеатру на перші сеанси, тікаючи з пар, так як вони були найдешевшими. Однією з його улюблених картин була «Людина-амфібія». Після перегляду фільмів любили їх обговорити. Найбільше його вразив фільм «Лист незнайомки». Після його перегляду він перечитав усього Стефана Цвейга.

У 1965 р., закінчивши Уманський сільськогосподарський інститут, працював за розподілом агрономом-насінневодом у господарстві «Чигилек» Кокпектинського р-ну Семипалатинської обл. (Казахстан). Вже як приїхав, дізнався, що за кілька років до того на ціліні були перші випробовування атомної бомби. Із спогадів Федора Микитовича відомо, що ніхто з наших хлопців, які за розподілом потрапили до Казахстану, не хотів лишатись на ціліні. Жили в селі, воно було багатонаціональним, тут мешкали німці, українці, казахи. Кругом, скільки оком кинь – степ, техніки на ньому було багато, а урожаї кепські. Хоч площі господарств там величезні – по 50-60 тисяч гектарів, з гектара збирали до двох центнерів пшениці [2].

З Казахстану Федір Микитович був мобілізований на службу в армію. Як людину, що отримала вищу вузівську освіту, його направляють в офіцерську школу. Служив в армії рік, у піхотних військах на півночі. Найбільше йому запам'ятались сорокаградусні морози, особливо важко було на навчанні, в полі. Спали в наметах, на гілках ялини, топили буржуйками, біля яких чергували, міняючись. Один солдат заснув, і вогонь у буржуйці загаснув, в наметі стало холодно. Його мало добряче не побили, ледве добіг до командира роти. Рота строковиків, де він проходив службу, була багатонаціональна. Під Новий рік він вирішив зробити всім сюрприз. Роздав кольорові стрічки хлопцям різних національностей і попросив кожного своєю мовою написати слово «Новий рік» або вітання. Яке ж захоплення та святковий настрій викликала у солдат ялинка, прикрашена тими стрічками! В 1966 р. він демобілізувався у званні молодшого лейтенанта.

Повернувшись в Україну, працював за фахом в колгоспах села Кищенці та села Багва Маньківського району Черкаської області. Хоч платня була малою, проте робота дозволяла готуватись до аспірантури. Федора Микитовича вабила генетика, якою він зацікавився ще під час навчання в інституті, коли йому до рук потрапили статті генетичних досліджень із закордонних журналів. Це було перше знайомство із цією наукою – генетикою. Потім були прослухування передач «Голосу Америки», де часто чув про дослідження та досягнення в галузі генетики. В нашій країні до 1963 року генетика була під забороною. В інститутах її, звісно, не викладали. Та він займався самоосвітою, цікавився питаннями селекції та генетики.

Знакова подія сталася з Федором Микитовичем в 1963-му, коли до його рук потрапила наукова стаття, написана генетиком Юрієм Петровичем Мірютою. Вона його дуже зацікавила і вразила. З'явилася нав'язлива мрія потрапити до Юрія Петровича в аспірантуру. Приклавши трохи зусиль та довівши всю серйозність своїх прагнень, він досягає бажаного. Саме в день свого 25-річчя отримав підтвердження того, що став аспірантом Українського науково-дослідного інституту землеробства за спеціальністю «Генетика». Для Федора Микитовича розпочалося життя з щохвилинною присвятою всього себе своїм мріям та ідеям [3].

В 1968–1971 рр. він навчався в аспірантурі при лабораторії генетики під керівництвом Ю. П. Мірюти. Після закінчення аспірантури, в 1971–1978 рр.

працював лаборантом у лабораторії генетики цього ж закладу. Кандидатську дисертацію «Вивчення ефекту гетерозиса в тетраплоїдних форм кукурудзи (*Zea mays*)» захистив в 1974 році. Саме в ті роки, під керівництвом Ю. П. Мірюти, Федір Микитович отримав свої перші наукові здобутки. Науковці вперше отримали лінії та гібриди тетраплоїдної кукурудзи з нормальною (70–90 %) озерненістю. У ході проведених досліджень Федором Микитовичем Парієм була доведена важливість бівалентної кон'югації хромосом для збереження гетерозисності високої озерненості качанів кукурудзи. Він вважав, що диплоїдизація і закріплення гетерозису на основі генних і структурних змін чотирьох гомологічних хромосом є малоперспективними, тому що не враховується просторове розташування хромосом. Диплоїдизацію аутополіплоїдів слід проводити з урахуванням специфічної кон'югації «кінець у кінець» і просторового розташування хромосом [4].

У 1978 р. переходить в Інститут молекулярної біології і генетики АН України старшим науковим співробітником відділу генетичних основ гетерозису, де пропрацював до 1986 р. Заняття наукою для Федора Микитовича було не роботою чи захопленням, це був спосіб життя, втілення нових ідей із шквалом відкриттів.

На початку 80-х Федір Микитович поїхав на Кавказ. Це був його зоряний час, як любив згадувати науковець: його запросили створити гібриди буряків. На Кавказі специфічний клімат, і в тих умовах існуючі гібриди не могли нормально плодоносити, крім того, в серпні коренеплоди починали хворіти. За три роки йому вдалося створити кілька гібридів. Згодом три з чотирьох з них зайняли лідируючі позиції по екологічному випробуванню. У зв'язку з цим ці гібриди внесли в держреєстр за два роки. Тоді такого в практиці науковців ще не було.

З 1986 р. до 2007 р. наукова діяльність Федора Микитовича Парія проходила у науково-дослідному інституті цукрових буряків (нині – Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України) на посаді завідуючого лабораторії селекції цукрових буряків. Багаторічні дослідження генетичних методів у селекції цукрових буряків були узагальнені в підготовленій докторській дисертації «Генетичне поліпшення гібридного буряка (*Beta vulgaris* L.)», захист якої відбувся в 1993 р.

Федір Микитович Парій з колективом створив ряд нових гібридів цукрових буряків й перших вітчизняних гібридів кормових буряків на стерильній основі; триплоїдний гібрид цукрових буряків «Арратта». Ф. М. Парій обґрунтував принципово нову схему гетерозисного гібридного насінництва з використанням системи самонесумісності й цитоплазматичної чоловічої стерильності, що дало можливість створити гібриди буряка цукрового із спрощеним насінництвом («Аватор», «Аббатиса»), а також тетраплоїдний сорт буряка кормового «Адра» [5].

Завдяки всім цим дослідженням, винаходам та створенню нових сортів поставала необхідність розширювати сферу практичного застосування результатів науково-дослідницької діяльності. У 90-х роках Федір Микито-

вич створив власну фірму – «Всеукраїнський науковий інститут селекції» (ВНІС), в якому плідно займався селекційною та винахідницькою діяльністю, створив гібриди соняшнику, цукрового та кормового буряку, кукурудзи, ячменю, пшеницю.

Одним з найвагоміших досягнень Федора Микитовича Парія – виведення та впровадження нових сортів пшениці «Зоря України» та «Європа». Ці високобілкові сорти перевершують усі районовані сорти пшениці озимої за хлібопекарськими якостями, мають показники білка 18–20, сирої клейковини 40–45, а сирого протеїну – близько 20–22 %. Для їх виведення, перше в Україні був використаний стародавній вид пшениці спельта. Крім того, використовуючи схрещування тривидових тритикале із пшеницею спельта, вчений уперше створив чотирьохвидовий тритикале на основі якого виведені сорти «Алکید» і «Тактик», а також розробив вісім способів добору пшенично-житніх хромосомно заміщених форм тритикале та на основі заміщення створив перший сорт «Стратег». Принципово нові сорти відрізняються високою зимостійкістю, стійкістю до збудників хвороб і шкідників, потенційною врожайністю 9,6 т/га та вмістом білка в зерні 12, а сирої клейковини – 24 % [6].

Досягнення селекціонера і генетика Федора Микитовича в роботі із соняшником, житом та іншими культурами є не менш важливими. Спільними зусиллями Федора Микитовича Парія з колегами були створені сорти та гібриди соняшника («Український швидкостиглий», «Сонячний настрій», «Заграва», «Дракон», «Аурис», «Український Р1», «Матадор», «Армагеддон», «Мир», «Люкс»), пшениці спельта («Зоря України, «Європа»), тритикале («Алکید»), жита («Сиріус»), ячменя («Патрицій»), рапсу («Синтетик», «Сніжна королева», «Добробут», «Айдар»). Аграріям усієї України відомі нові сорти і гібриди соняшника, кукурудзи, буряка цукрового та кормового з унікальними генами стійкості до гербіцидів загальної дії. Здобув визнання його новий сорт жита «Сиріус» стійкий до полягання (висота рослини 85–90 см з потенційною врожайністю 9,2 т/га містить 13 % білка й 26 % сирої клейковини. І цей список сортів і гібридів, батьківських форм можна продовжити [1].

В 2007 р. Федір Микитович Парій був обраний на посаду завідувача кафедрою генетики, селекції рослин і біотехнології Уманського національного університету садівництва, де розкрилися його людські риси як вченого, так і педагога. Його багатий життєвий і науковий досвід був таким великим, що його необхідно було передати молоді, поділитися своїми науковими знаннями, почати виховувати нові покоління вчених і фахівців сільського господарства. Прекрасний організатор, тонкий психолог, неповторний лектор, щирий в прагненні навчити та передати свої знання. Федір Микитович багато працював над упровадженням інноваційних технологій у навчальний процес, значно розширює тематику наукових досліджень з селекції пшениці озимої, соняшнику, тритикале, озимого та ярого ріпаку, буряків цукрових, кормових, столових. У 2012 р. колектив кафедри був нагороджений Міністерством аграрної політики та продовольства України золотою медаллю «За розробку і впровадження високопродуктивних сортів рослин сільськогосподарських культур».

Федір Микитович, завдяки природному таланту переконувати, одержував необхідні для наукової й навчально-методичної роботи згоди й дозволи не тільки на місцевому рівні, але й в урядових кабінетах. Умів пожартувати, підбадьорити, зарядити своєю невичерпною енергією колег по роботі й студентську аудиторію. Жива творча думка, постійний пошук нового, цілеспрямованість і завзятість у розв'язанні поставлених завдань завжди відрізняли Федора Микитовича на роботі. Незважаючи на те, що він цікавився проблемами генетики, селекції та взагалі природознавства, працював над численними монографіями та статтями, ніколи не обмежувався кабінетом і книгами, його найчастіше можна було знайти на полі чи дослідних ділянках.

Федір Микитович Парій підготував шість кандидатів наук і одного доктора сільськогосподарських наук. Творчий доробок ученого нараховує 150 наукових праць із найактуальніших питань генетики, теоретичних і методичних основ селекції. Він автор більше 50 винаходів із технології селекції рослин та більше 70 сортів і гібридів різних сільськогосподарських культур.

За плідну наукову, педагогічну і громадську діяльність Федора Микитовича Парія нагороджено трудовою відзнакою Міністерства аграрної політики та продовольства України «Знак пошани», почесними грамотами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України й Черкаської обласної державної адміністрації. Пам'ять про Федора Микитовича Парія увіковічили на його батьківщині, в назві вулиці села Іваньки Маньківського району, де пройшли його дитячі та юнацькі роки [7].

24 січня 2016 р., не доживши до свого чергового дня народження, натружене серце Федора Микитовича Парія зупинилося. Ця скорботна звістка сколихнула не лише рідних ученого, а й викладачів, науковців і студентів Уманського НУС, всіх аграріїв Черкаського краю, всіх вчених аграрної і біологічної науки, всіх хто його знав. У самім zenіті наукових досягнень, коли він був сповнений творчих задумів, життя селекціонера несподівано обірвалось.

Федір Микитович Парій відноситься до когорти тих вчених-селекціонерів, які збагатили науку в галузі генетики, створили нові методи акліматизації, селекції і гібридизації рослин, створили нові високоврожайні сорти сільськогосподарських культур. Наукові розробки і результати його експериментів сприяли розширенню генетичного різноманіття сільськогосподарських культур та збагачення Національного генбанку рослин України. Його праця вкарбована у процвітанні прийдешніх поколінь, у вічність, а його внесок у становлення і розвиток вітчизняної науки та творчий доробок – це заповіт майбутнім поколінням науковців і приклад чесного служіння обраній справі.

Список використаних джерел

1. Мартинюк А. Т., Мішкуров Ю. М., Рябовол Л. О. Несподівана пісня Федора Парія. Селекційно-генетична наука і освіта: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Умань, 16–18 березня 2016 р. Умань : Сочінський М.М., 2016. С. 3–7.
2. «На цілині ніхто з наших хлопців не хотів лишатись». URL: <http://uman.info/ua/news/natsilyni-nihto-z-nashyh-hloptsiv-ne-hotiv-lyshatys—2068>(дата звернення 02.03.2023).

3. Мішкурів Ю. М., Парій Ф. М., Мірюта Н. М. Професор Ю.П. Мірюта – педагог і вчений (до 110-річчя від дня народження). Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів. 2016. Т. 14, № 1. С. 110–123.
4. Парій Ф. Н. Гетерозис простых и двойных гибридов тетраплоидной кукурузы. Генетика и селекция на Украине : материалы II съезда УОГиС. К. : Наукова думка, 1971. Ч. 2.
5. Парій Ф. М., Парій А. Ф. Гібриди і сорти Всеукраїнського наукового інституту селекції. Посібник українського хлібороба. 2007.
6. Марченко В. У древньої пшениці спельти – нове життя. Черкаський край. 2014. № 1. 06 березня. С. 7.
7. Кунах В. А., Дробик Н. М. Некролог, Парій Федір Микитович. Українське товариство генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова. URL: <http://www.utgis.org.ua/ua/news-ua/153-ragu-pes> (дата звернення 02.03.2023).

ЛЮДИНА, ЯКА СТВОРИЛА СЕБЕ САМА: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ АКАДЕМІКА, ПРОФЕСОРА, ЗАСЛУЖЕНОГО ДІЯЧА НАУКИ І ТЕХНІКИ АНАТОЛІЯ ТУРЕНКА

Лариса ВИСОЦЬКА,

старший науковий співробітник

Кам'янського державного історико-культурного заповідника

Талановитий науковець, академік, доктор технічних наук, професор, багаторічний ректор Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, заслужений діяч науки і техніки Анатолій Миколайович Туренко народився 24 лютого 1940 року у місті Кам'янці, в родині службовців. Дитинство хлопчика припало на страшні роки Другої світової війни та нелегкі повоєнні роки. Майбутній науковець навчався у міській середній школі № 2. Був кмітливим і допитливим хлопцем, дуже здібним до математики і точних наук. Після закінчення школи Анатолій Туренко вступив до Кіровоградського технікуму механізації та електрифікації сільського господарства, який закінчив з відзнакою. Трудовий шлях Анатолій Миколайовича розпочався у рідному місті: працював слюсарем у Кам'янській РТС до призову в армію. Служба в автомобільному взводі ракетної частини багато чого навчила юнака [2].

У 1962 році, після служби в армії, А. Туренко вступив на автомобільний факультет Харківського автомобільно-дорожнього інституту (далі ХАДІ). Так здійснилася заповітна мрія юнака, адже автомобілі, як, власне, і дорога – стихії, без яких він не уявляв свого майбутнього. У 1967 році А. Туренко за-

кінчив ХАДІ з відзнакою та вступив до аспірантури. З того часу розпочалося становлення Анатолія Миколайовича як педагога, вченого, організатора та керівника: асистент, аспірант кафедри автомобілів ХАДІ, кандидат технічних наук, доцент. *«Одного разу я увійшов до ХАДІ, щоб залишитися тут назавжди, щоб провести тут роки і десятиліття спершу навчання, згодом професійної, наукової та адміністративної діяльності, – згадував він ті часи [1, с. 2].*

В 1973 році А. М. Туренко захистив кандидатську дисертацію – наукову працю, присвячену конструкції закритих дискових гальм великовантажних автомобілів, що відкривала новий перспективний напрямок досліджень у галузі автомобілебудування. У 36 років Анатолія Миколайовича обирають деканом провідного факультету інституту – автомобільного, де він працював до 1981 року. В цей час велика за обсягом і копітка робота не стала на перешкоді новим досягненням ученого, дослідницькій діяльності, яка згуртувала навколо нього учнів. Так утворилася перспективна наукова школа Туренка, осередок молодих талановитих учених [3, с. 32].

У 1992 році, коли Україна опинилася в складній економічній ситуації, в період катастрофічного безгрошів'я, політичної нестабільності колектив ХАДІ обрав Анатолія Туренка ректором вузу. У час неймовірної інфляції і дефіцитів новому керівникові довелося відразу стати антикризовим менеджером, і він зумів зберегти потенціал вишу, його кадри, неймовірними зусиллями знаходив кошти на виплату заробітної плати, вирішення соціальних питань, ремонту аудиторій, будівництва гуртожитку та нових навчальних корпусів.

Під керівництвом А. Туренка у 1993 році тодішній ХАДІ отримав статус Харківського автомобільно-дорожнього технічного університету, а 7 серпня 2001 року – Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ). Саме на посаді ректора престижного університету найбільш яскраво розкрився талант Анатолія Миколайовича як мудрого керівника й організатора, науковця зі світовим ім'ям, прекрасного педагога, фахівця автомобільно-дорожньої галузі.

Виконання обов'язків ректора А. М. Туренко поєднував з активною науковою діяльністю. У 1998 році він захистив докторську дисертацію на тему *«Підвищення ефективності гальмування вантажних і пасажирських автотранспортних засобів з пневматичним гальмовим приводом»* та здобув учений ступінь доктора технічних наук.

А. Туренко постійно співпрацював та підтримував молодих учених. В університеті зосереджена та успішно діє низка відомих у світі наукових шкіл у галузі машинобудування і транспорту, будівельного та фізичного матеріалознавства, будівництва та експлуатації автомобільних доріг, експлуатації та обслуговування транспортних засобів, будівельних і дорожніх машин, економіки транспортно-логістичного комплексу тощо. Анатолій Миколайович очолював одну з них – наукову школу *«Динаміка гальмування і гальмівні системи автомобілів»*, єдиного структурного підрозділу в Україні, що займається створенням унікальних гоночних, спортивних автомобілів та надсучасного екомобіля. У 1998 році А. М. Туренко та дев'ять його учнів за розробку тео-

ретичних та практичних основ створення і промислового освоєння конкурентоспроможних, високоефективних і надійних апаратів пневматичних систем дорожніх транспортних засобів були удостоєні Державної премії України в галузі науки і техніки. Створені розробниками пристрої були впроваджені в серійне виробництво і застосовувалися на автомобілях КраЗ, ЛАЗ, ЛАЗ, УАЗ і тролейбусах «Trolza» [3, с. 34].

Візитною карткою ХНАДУ вважається лабораторія швидкісних автомобілів (далі ЛША) – єдиний в Україні дослідницький центр та проектно-конструкторське бюро, що займається створенням рекордно-гоночних та спортивних автомобілів. За більше ніж шістдесятирічну історію в ЛША було спроектовано і виготовлено 34 моделі експериментальних гоночних автомобілів та встановлено 49 рекордів швидкості (16 з яких на час заїздів перевищили світові досягнення) [5].

Протягом двадцяти п'яти років науковим керівником ЛША був професор А. Туренко. Марка «ЛША ХАДІ» під його керівництвом стала відома у світі як унікальна школа підготовки студентської молоді в галузі конструювання, виготовлення та експлуатації спеціальних машин для автомобільного спорту. Наукові роботи і результати діяльності ЛША визнані у США, Китаї, Індії, Німеччині, Франції, Греції, Польщі, Чехії, Нідерландах та ін. [4, с. 36].

У 2000-х роках колектив лабораторії, очолюваний професором А. М. Туренком, почав роботу над створенням екомобілів, таких як абсолютно екологічно чистий кріомобіль «ХАДІ-32». Цінна розробка лабораторії – болід «ХАДІ-34» – перший автомобіль, створений в Україні з несучим кузовом типу «монокок», виготовленим з композиту, що підтверджено відповідним патентом. ЛША працює над проектуванням і виготовленням спортивних автомобілів для кільцевих гонок F-1600 міжнародної групи E-8 (FIA) [2].

На базі лабораторії А. Туренко створив спортивну команду, яка є учасником та призером чемпіонатів України з автомобільних шосейних кільцевих перегонів та спеціальних міжнародних змагань. Зокрема, команда гонщиків ЛША «ХАДІ-Honda» першою в Україні взяла участь у престижних міжнародних інженерних змаганнях з економії пального «Shelleco-marathon – 2010». Під час змагань на спеціалізованій трасі «EuroSpeedwayLausitz» на рекордному за паливною економічністю боліді «ХАДІ-34» встановила рекорд України, проїхавши 570 км, а в 2011 році – 575 км на одному літрі пального. За результатами змагання «Shelleco-marathon – 2010» автомобіль «ХАДІ-34» занесений до Книги рекордів України в категорії «Технології» як найбільш енергоефективний. У 2013 та 2014 роках «ХАДІ-34» у складі команди «ЛША – ХАДІ - АІС» брав участь у змаганнях вулицями Роттердама (Нідерланди), де витрати пального становили 1л на 458 км у міському циклі [5].

За вагомий практичний внесок у вдосконалення конструкції гальмівних систем автотранспортних засобів, а також за створення цілого сімейства гоночних автомобілів А. М. Туренку присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки».

Блискуча кар'єра вченого і керівника потужного закладу вищої освіти країни, поєднання активної наукової діяльності і бездоганне виконання обов'язків ректора вимагали від А. Туренка не лише таланту вченого, працьовитості та інтересу до всього інноваційного, що відбувається в царині освіти і науки, але й організаторських якостей та адміністративного хисту. І з цим навантаженням та відповідальністю Анатолій Миколайович справлявся як ніхто інший, отримуючи унікальні результати своєї діяльності. Під керівництвом А. М. Туренка Харківський національний автомобільно-дорожній університет став потужним сучасним навчальним закладом європейського рівня, який посідає чільне місце серед десяти передових технічних навчальних закладів України та провідне місце за оцінкою роботодавців на попит спеціалістів – випускників ХНАДУ [2].

Вимогливий до себе та інших, мудрий керівник, талановитий учений Анатолій Миколайович всього в своєму житті досягнув завдяки власним знанням та невтомній працьовитості. Він – автор понад 300 наукових праць та публікацій, в тому числі 4 монографій, 13 підручників та навчальних посібників, 49 патентів та авторських свідоцтв на винаходи, понад 160 наукових публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Під його керівництвом захищено 4 докторські та 17 кандидатських дисертацій.

Анатолій Миколайович Туренко – академік, заслужений діяч науки і техніки України (1999 р.); член комітету з Державних премій України в області науки і техніки; член Міжнародної асоціації автомобільної і дорожньої освіти; дійсний член Транспортної академії України; керівник Північно-східного наукового центру Транспортної академії України (1993 р.); академік Нью-Йоркської академії (США, 1996 р.); член Національного моніторингового комітету України (Австрія, 2000 р.); Академік міжнародної академії людини в аерокосмічних системах (2001 р.); Почесний професор Сіанського автомобільно-дорожнього інституту (Китай, 1993 р.), його ім'я занесене до списку Зали Слави Американського біографічного інституту [2].

Відійшов у вічність видатний вчений нашої країни А. М. Туренко 01 листопада 2020 року. Його життя – яскравий приклад високої професійності та відданості своїй справі.

Список використаних джерел

1. Васильківська О. Мудрість. Людяність. Професіоналізм. *Автодорожник*. 2020. 24 лютого. (№ 1–2). С. 1–3.
2. Висоцька Л. Людина, яка створила себе сама. *Аграрний край*. 2020. 21 лютого. (№8). С. 2.
3. Лідери за покликанням. Біографії ректорів Харківського державного автомобільно-дорожнього університету: історико-біографічні нариси / уклад. Є. Євсєєв. Харків: Вид-во ХДАДТУ, 2000. 48 с.
4. Учений. Новатор. Руководитель: биография ректора ХНАДУ, профессора А. Н. Туренко/ сост. С. И. Шерстобатов, В. И. Клименко, А. И. Шилов, В. И. Ковалев. Харьков: Изд-во ХНАДУ, 2010. 160 с.
5. Чернишов О. Автомобільні подвиги ХАДІ. URL:<http://retrograd.org/izvestiya/ukraina/khadi> (дата звернення 22.02.2023).

ВНЕСОК АКАДЕМІКА МИХАЙЛА ІВАНОВИЧА БАЩЕНКА У РОЗВИТОК ГАЛУЗІ ЗООТЕХНІЇ

Олександр ШАМРАЙ,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії та права

Черкаського державного технологічного університету

Людська доля... Часто вона посилає людині чимало випробувань, перешкод. Здолати їх гідно, не схибити на своєму життєвому шляху вдається небагатьом. А залишити по собі добру пам'ять на довгий час може лише людина, що має велике любляче серце, уміє співпереживати, радіти за чужі успіхи, жити болями свого народу. Серед таких людей можна назвати письменників, науковців і патріотів рідного краю.

Бащенко Михайло Іванович народився в с. Радиванівка, що на Кам'янщині. Закінчив Телепинську середню школу і Костромський сільсько-господарський інститут (1971), за фахом – учений-зоотехнік. З лютого 1971 р. – старший зоотехнік, а з лютого 1972 р. – головний зоотехнік Черкаського обласного племтвариноб'єднання.

З 1981 р. – начальник Черкаського обласного виробничого об'єднання з племінної справи і тваринництва. З червня 1987 р. – генеральний директор Черкаського обласного виробничо-наукового об'єднання з племінної справи і прогресивних технологій у тваринництві «Прогрес». З травня 1993 р. – директор (за сумісництвом) Черкаського філіалу Інституту розведення і генетики тварин УААН.

З жовтня 1996 р. – директор Черкаського інституту агропромислового виробництва; голова правління ВАТ ВО «Прогрес». У 1998–1999 роках – заступник голови Черкаської обласної державної адміністрації з питань агропромислового комплексу. У 1999–2011 рр. – директор Черкаського інституту агропромислового виробництва НААН. З 25 грудня 2002 р. – академік Національної академії аграрних наук України. У 2011–2012 рр. – директор Інститу-

ту розведення і генетики тварин УААН. З 2014 р. – віце-президент Національної академії аграрних наук, академік Національної академії аграрних наук України.

Враховуючи високий авторитет та визнання в аграрній галузі, в 1999 р. М. І. Бащенко обрано членом-кореспондентом, а в 2002 р. – дійсним членом (академіком) НААН Відділення зоотехнії за спеціальністю розведення і селекція тварин. У 2000 р. виконував обов'язки академіка-секретаря Відділення тваринництва і ветеринарної медицини НААН.

Сприяв ствердженню Інституту як головного науково-методичного центру України з проблем генетики, селекції і біотехнології у тваринництві. Забезпечив активізацію наукових пошуків із розв'язання глобальної проблеми – збереження біорізноманіття у тваринництві. Варто зазначити, що Інститут розведення і генетики тварин є головною установою з виконання програми наукових досліджень НААН № 30 «Збереження біологічного різноманіття і система роботи в малочисельних популяціях сільськогосподарських тварин та їх використання в селекційному процесі («Збереження генофонду»), завдання якої реалізують 12 наукових установ системи НААН. На його виконання спрямовувалося створення при Інституті банку генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин, віднесеного до наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Результатом реалізації завдань програми «Збереження генофонду» є членство України з 2009 р. у Європейському регіональному центрі генетичних ресурсів тварин (European Regional Focal Point for Animal Genetic Resources, ERFП) при ФАО. У 2012 р. академік М. І. Бащенко представляв Україну на щорічній зустрічі членів Європейського регіонального центру генетичних ресурсів тварин, що відбулася в Бонні (Німеччина).

Інститут є також головним виконавцем та координатором підпрограми І «Розвиток методів генетики, селекції та відтворення в системі ефективної організації племінного скотарства» програми наукових досліджень НААН № 24 «Система організаційно-економічних, технологічних та селекційних рішень з ефективного виробництва продукції молочного і м'ясного скотарства» («Скотарство»), у виконанні якої беруть участь 19 наукових установ НААН. За керівництва М. І. Бащенко Інститут здійснював науковий супровід регіональних програм розвитку тваринництва, розроблення систем створення та менеджменту комерційних стад молочної і м'ясної худоби, що сприяло вирішенню глобальної продовольчої проблеми, забезпеченню безпеки харчування населення України. Завдяки зусиллям учених Інституту наразі в нашій країні поголів'я корів порід вітчизняної селекції в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення становить основу тваринництва. Працюючи тривалий час над генетичним вдосконаленням існуючих і створенням нових спеціалізованих порід спільно з рядом інших наукових установ та Міністерством аграрної політики та продовольства України, Інститут зайняв чільне місце у нарощуванні генетичного потенціалу продуктивності тварин у промислових підприємствах України.

Наукові розробки Михайла Івановича Башценка спрямовані на вирішення проблем підвищення ефективності селекції молочної, молочно-м'ясної та м'ясної худоби. Ним теоретично обґрунтована, розроблена і реалізована у Черкаському регіональному центрі наукова концепція системи селекції у скотарстві. Сформована селекційна база спеціалізованого м'ясного скотарства.

М. І. Башенком сформульовані генетико-статистичні закономірності щодо дискретної спадковості тварин у ряді суміжних генерацій у селекції бугаїв-плідників. Під його керівництвом була створена регіональна інформаційна система селекції великої рогатої худоби, яка забезпечує вірогідність племінного обліку, оцінку фенотипу і генотипу тварин, відбір найкращих генотипів за комплексом господарсько-корисних ознак, визначення племінної цінності тварин, а також моделювання та оптимізацію селекційного процесу.

Він є одним із селекціонерів української червоно-рябої молочної породи великої рогатої худоби, центрального внутріпородного та черкаського заводського типів, а також заводської лінії в структурі цієї породи.

Досвід, набутий за багато років роботи у сфері науки і виробництва на різних посадах – від старшого зоотехніка обласного племоб'єднання до першого віце-президента Національної академії аграрних наук України – дав унікальну можливість поєднувати теоретичні напрацювання із застосуванням та апробацією їх безпосередньо на практиці.

Зроблені на основі опрацювання величезного обсягу дослідницького матеріалу теоретичні узагальнення і висновки знайшли відображення у дисертаційних роботах. У 1992 році в Українському науково-дослідному інституті тваринництва захистив кандидатську дисертацію «Удосконалення молочної худоби Черкаської області з використанням генофонду голштинської породи». А у 1999 році в Інституті розведення і генетики тварин Української академії аграрних наук захищена докторська дисертація «Регіональна система селекції в скотарстві».

У науковому доробку М. І. Башценка понад 300 наукових праць, серед яких 12 монографій і спеціальних довідкових видань, виступи на численних наукових конференціях, маю 4 авторських свідоцтва. Положення і висновки дисертаційних робіт та наукових праць мають практичне значення і застосовуються у господарствах Черкащини та інших регіонів України. Приділяв увагу по підготовці молодих науковців. Підготовлено 9 кандидатів і 4 доктори наук.

В галузі тваринництва Михайло Іванович організував ґрунтовну науково-дослідну роботу. Він очолив роботу з розроблення систем селекції худоби, ідентифікації великої рогатої худоби, лінійного оцінювання екстер'єру корів молочних і комбінованих порід, оцінювання молочної продуктивності корів відповідно до вимог ICAR та створення інформаційної системи селекції молочної худоби. Під його безпосереднім керівництвом розроблено та впроваджено програми якісного вдосконалення й інтенсивного відтворення сільськогосподарських тварин. Створено сім репродуктивних ферм імпортової худоби, запроваджено понад 20 програм селекційно-племінної роботи зі створення високопродуктивних стад з розведення молочних порід великої рогатої худоби в ряді областей України.

Михайло Іванович був керівником наукових досліджень за завданнями з державних науково-технічних програм, які виконувалися вченими Інституту: «Консолідувати створені та вивести нові породи і типи сільськогосподарських тварин», «Сільськогосподарська біотехнологія», «Технології виробництва продукції тваринництва на інноваційній основі». Він є розробником «Цільової програми розвитку м'ясного скотарства у Черкаській області на 2005–2012 роки», співавтором 8 технічних винаходів, захищених патентами України, серед них – спосіб визначення племінної цінності матерів бугаїв за показниками молочної продуктивності.

У галузі свинарства на основі реалізації селекційних програм разом із науковцями Інституту свинарства НААН було створено червонопоясу спеціалізовану м'ясну лінію свиней.

Вчений зазначав, що викликає стурбованість те, що останнім часом імпорт і використання генетичних ресурсів зарубіжної селекції здійснюється безсистемно і безконтрольно на розсуд власників племінних та сільськогосподарських підприємств. Це призводить до завезення в Україну і розповсюдження тварин з генетичними аномаліями та формування у молочному скотарстві голштинської монопороди, яку намагаються розводити навіть у несприятливих для неї умовах. Наслідком стає зниження конкурентоспроможності за окремими ознаками (зокрема удоєм молока) вітчизняних племінних ресурсів порівняно із зарубіжними. Тому він вважав, що основними і безальтернативними напрямками розвитку молочно-м'ясного скотарства до 2025 року має бути зосередження уваги на розширенні виробництва молока у великих господарствах, що є позитивним з точки зору застосування сучасних інтенсивних технологій, економічної ефективності його виробництва, привабливості вкладання інвестицій.

Відрадно, що багаторічна наукова і управлінська праця у галузі тваринництва, спрямована на вирішення проблем підвищення ефективності селекції молочної, молочно-м'ясної та м'ясної худоби належно поцінована державою. М. І. Башенко удостоєний орденів «Знак Пошани» (1986) і «за заслуги» III ступеня (2006), Почесної Грамоти Кабінету Міністрів України (2011), Державної премії України у галузі науки і техніки (2016), інших високих державних та відомчих відзнак.

За словами Михайла Івановича, «...оглядаючи на прожиті роки, переконуюся – усе, що вдалося зробити, усе досягнуте було б неможливим без моїх вчителів та родини – дружини, синів, невісток, онуків. Адже, як говорив відомий український педагог Василь Сухомлинський: «сім'я – це те первинне середовище, де людина повинна вчитися творити добро». Саме таким життєдайним середовищем – невичерпним джерелом добра і натхнення для мене завжди була і є моя родина».

Дослідження – процес нескінченний, а досліджувані факти – невичерпні. А залишити по собі добру пам'ять на довгий час може лише людина, що має велике любляче серце, уміє співпереживати, радіти за чужі успіхи, жити болями свого народу.

Список використаних джерел:

1. Бушин М. І., Кукса Н. Г., Шамрай О. Г. Черкаський край в особах 1941–2001: [Кам'янщина]. Черкаси. Ваш Дім. 2005. 311 с.
2. Бугаї-плідники в селекції молочної худоби / М. І. Башенко, А. М. Дубін, Г. Н. Попова та ін.; за ред. М. І. Башенка. К.: Фітосоціоцентр, 2004. 200 с.
3. Створення модельної ферми молочної худоби з енергозберігаючою технологією виробництва молока: метод. рек. / М. І. Башенко, О. Ф. Гончар, А. Г. Чернецький. Черкаси: 2010. 44 с.
4. Екологічна мережа Центрального Придніпров'я: монографія / М. І. Башенко, О. Ф. Гончар, В. В. Лавров, С. І. Дерій. К.: Центр екологічної освіти і інформації, 2009. 386 с.
5. Селекція американської норки на збільшення розміру тіла: метод. рек. / М. І. Башенко, О. Ф. Гончар, О. М. Гавриш та ін. Черкаси, 2009. 24 с.
6. Біорізноманіття екомережі Черкащини та оптимізація співвідношення угідь: монографія / М. І. Башенко, О. Ф. Гончар, А. А. Білушенко. Черкаси: Черкаський інститут АПВ, 2010. 185 с.
7. Кролівництво: монографія. / Башенко М. І., Гончар О. Ф., Шевченко Є. А. Черкаси: Черкаський інститут АПВ, 2011. 302 с.
8. Довідник хімічного складу і поживності кормів в ґрунтово-кліматичних умовах Черкаської області / М. І. Башенко, І. А. Іонов, О. Ф. Гончар та ін. Черкаси: Черкаська дослідна станція біоресурсів, 2013. 260 с.
9. Технологія органічного виробництва свинини: монографія / Башенко М. І., Волощук В. М., Небилиця М. С., Ващенко О. В. ; ІС і АПВ НААН. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс»», 2017. 399 с.
10. Кролівництво: монографія. Вид. 2-ге, доповн. / М. І. Башенко, О. В. Бойко, О. Ф. Гончар, Є. А. Шевченко. Черкаси, 2017. 305 с.
11. Молочне скотарство в фермерських та особистих селянських господарствах : монографія / М. І. Башенко, О. В. Бойко, О. Ф. Гончар, Ю. М. Сотніченко. Черкаси, 2017. 228 с.
12. Кролівництво: монографія. Вид. 3-тє, переробл. / М. І. Башенко, О. В. Бойко, О. Ф. Гончар, Є. А. Шевченко. Черкаси, 2018. 306 с.
13. Проектування інтенсивного виробництва кролятини в Україні: колективна монографія / М. І. Башенко, О. М. Гавриш, О. Ф. Гончар, І. С. Лучин. Чорнобаївське КПП, 2019. 212 с.
14. Башенко М. І., Гончар О. Ф., Бойко О. В. Кролівництво в Україні: монографія. Publishing house: GlobeEdit (Німеччина), 2020.
15. Шамрай О. Г. Відомі особистості Кам'янщини. Черкаси: Вертикаль, вид. Кандич С. Г., 2020. 320 с.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА МИХАЙЛА БАЩЕНКА – ВИДАТНОГО ПРЕДСТАВНИКА АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ

Оксана МАЗУР,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Черкащина – серце України, з багатим і героїчним минулим. Наш край завжди славився своїми талановитими і працьовитими людьми, які мужньо боронили рідну землю від ворогів у роки минулих воєнних лихоліть, збагачували її у мирній старанній праці, і з переконаністю і вірою у незворотність

державного поступу незалежної України захищають і розбудовують її сьогодні. Яскравим черговим підтвердженням цього є життєвий та науково-виробничий шлях нашого славного черкащанина – першого віце-президента Національної академії аграрних наук України, академіка НААН, доктора сільськогосподарських наук, професора, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, заслуженого працівника сільського господарства України – Бащенко Михайла Івановича.

Народився Михайло Іванович 1 березня 1948 р. у с. Радиванівка Кам'янського району Черкаської області. Зоотехнічний факультет Костромського сільськогосподарського інституту закінчив у 1971 р. Отримані знання заклали основу для професійного успіху перспективного науковця, організатора і керівника аграрного виробництва. Трудова діяльність Михайла Івановича розпочалась з Черкаського облплемоб'єднання, де він пройшов шлях від старшого і головного зоотехніка (1971–1981 рр.) до начальника (1981–1987 рр.) [1, с. 18].

У ці роки Михайло Іванович особливо опікувався племінною базою Черкащини. Завдяки його зусиллям у 1981 р. Черкаську область визнано однією з базових для розробки та реалізації методів удосконалення молочних порід із використанням генофонду голштинської породи. Він особисто відібрав та закупив у Канаді, Німеччині та Угорщині понад 300 гол. плідників голштинської породи для проведення цієї грандіозної роботи.

На основі вивчення результатів схрещування у 1992 р. в Українському науково-дослідному інституті тваринництва Бащенко М. І. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Совершенствование молочного скота Черкасской области с использованием генофонда голштинской породы». Досвід покращення вітчизняного генофонду на основі складного відтворного схрещування з поліпшувальними породами зарубіжної селекції покладено в основу кардинального перетворення генофонду місцевих порід, зростання конкурентоспроможності та рентабельності галузі тваринництва в Україні [2, с. 8].

У 1993 р., як селекційне досягнення, було затверджено першу українську червоно-рябу молочну породу великої рогатої худоби, а в її складі найбільш продуктивний у породі – черкаський заводський тип; у 1995 р. – українську чорно-рябу молочну і в її структурі – центрально-східний заводський тип, співавтором яких є М. І. Бащенко. Генетично зумовлена продуктивність корів обох порід та їх структурних формувань знаходиться на рівні європейських стандартів і становить не менше 7000 кг молока на рік жирністю понад 3,9 %.

З 1987 по 1998 рр. М. І. Бащенко – генеральний директор, голова правління Черкаського науково-виробничого об'єднання із племінної справи і прогресивних технологій у тваринництві «Прогрес»; з 1993 по 1998 рр. – директор Черкаської філії Інституту розведення і генетики тварин УААН; в 1998–1999 рр. – заступник голови Черкаської обласної державної адміністра-

ції; з 1999 по 2011 рр. – директор Черкаського інституту агропромислового виробництва НААН [1, с. 19].

За керівництва Михайла Івановича Черкаський інститут агропромислового виробництва НААН став потужним регіональним центром із селекції сільськогосподарських культур та у тваринництві.

В галузі тваринництва Михайло Іванович організував ґрунтовну науково-дослідну роботу. У цей період він очолив роботу з розроблення систем селекції худоби, ідентифікації великої рогатої худоби, лінійного оцінювання екстер'єру корів молочних і комбінованих порід, оцінювання молочної продуктивності корів відповідно до вимог ICAR та створення інформаційної системи селекції молочної худоби. Під його безпосереднім керівництвом розроблено та впроваджено програми якісного вдосконалення й інтенсивного відтворення сільськогосподарських тварин. Створено сім репродуктивних ферм імпортової худоби, запроваджено понад 20 програм селекційно-племінної роботи зі створення високопродуктивних стад з розведення молочних порід великої рогатої худоби в ряді областей України.

Михайло Іванович був керівником наукових досліджень за завданнями з державних науково-технічних програм, які виконувалися вченими Інституту: «Консолідувати створені та вивести нові породи і типи сільськогосподарських тварин», «Сільськогосподарська біотехнологія», «Технології виробництва продукції тваринництва на інноваційній основі». Він є розробником «Цільової програми розвитку м'ясного скотарства у Черкаській області на 2005–2012 роки», співавтором 8 технічних винаходів, захищених патентами України, серед них – спосіб визначення племінної цінності матерів бугаїв за показниками молочної продуктивності.

У галузі свинарства на основі реалізації селекційних програм разом з науковцями Інституту свинарства НААН було створено червонопоясу спеціалізовану м'ясну лінію свиней.

В 2011–2012 рр. Михайло Іванович – директор Інституту розведення і генетики тварин НААН. На цій посаді він сприяв ствердженню Інституту як головного науково-методичного центру України з проблем генетики, селекції і біотехнології у тваринництві. Забезпечив активізацію наукових пошуків із розв'язання глобальної проблеми – збереження біорізноманіття у тваринництві. Варто зазначити, що Інститут розведення і генетики тварин є головною установою з виконання програми наукових досліджень НААН № 30 «Збереження біологічного різноманіття і система роботи в малочисельних популяціях сільськогосподарських тварин та їх використання в селекційному процесі («Збереження генофонду»), завдання якої реалізують 12 наукових установ системи НААН. На його виконання спрямовувалося створення при Інституті банку генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин, віднесеного до наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Результатом реалізації завдань програми «Збереження генофонду» є членство України з 2009 р. у Європейському регіональному центрі генетичних ресурсів тварин

(European Regional Focal Point for Animal Genetic Resources, ERFPP) при ФАО. У 2012 р. академік М. І. Бащенко представляв Україну на щорічній зустрічі членів Європейського регіонального центру генетичних ресурсів тварин, що відбулася в Бонні (Німеччина) [3, с. 42].

В 2012–2014 рр. Бащенко М. І. – директор Черкаської дослідної станції біоресурсів НААН. У серпні 2014 р. Михайла Івановича було обрано віце-президентом НААН, а у листопаді 2016 р. – першим віце-президентом НААН. З метою підвищення ефективності діяльності Академії він ініціював низку структурних перебудов та сприяв поліпшенню особового складу наукових підрозділів, проведенню атестації всіх наукових установ та затвердженню їх нових класифікацій.

Із входженням України в світову організацію торгівлі загострилася проблема впровадження інноваційних перетворень в АПК. З цією метою запропонував залучити творчі колективи провідних науковців України для вивчення тенденцій і перспективних інноваційних моделей, механізмів становлення і розвитку високотехнологічних, наукоємних галузей АПК в ринкових умовах. Рекомендував державним, науковим та ринковим структурам: проводити політику пріоритетного розвитку інноваційної діяльності в АПК; брати участь у становленні та розвитку інноваційних структур; сприяти створенню та розвитку ринку інтелектуальних технологій; випуску наукоємної продукції; захисту об'єктів інтелектуальної власності та ін.

Важливого значення надавав ефективному використанню наявної експериментальної бази. Дослідні господарства в ряді випадків, головним чином через відсутність державної підтримки, не мали можливості забезпечити належний рівень виробничої перевірки завершених наукових розробок. З огляду на це ліквідовано окремі установи та підрозділи, що працювали недосить ефективно. Дослідні господарства, які втратили зв'язок з наукою і займалися винятково виробничою діяльністю, включено до складу наукових установ НААН.

М. І. Бащенко вважає, що необхідно розробити принципово новий механізм взаємовідносин науки, виробництва та органів державного управління з метою зростання рівня результативності фундаментальних і прикладних досліджень. Інноваційний процес доцільно здійснювати через галузеві програми – механізм оперативного регулювання всього процесу. Програми повинні містити конкретні заходи із впровадження завершених наукових розробок, включаючи їх фінансування і контроль, що дасть можливість отримати додаткову вартість для самофінансування наукових установ.

Як найбільш складне питання наукового забезпечення АПК України розглядав відновлення галузі тваринництва. На думку вченого, вдосконалення племінних ресурсів, як і необхідність нарощування виробництва харчових продуктів тваринного походження, мають стати пріоритетними при визна-

ченні стратегічних завдань соціального та економічного розвитку держави та її продовольчої безпеки. Розроблена М. І. Бащенком спільно з іншими вченими стратегія і тактика щодо розвитку науково-технічного прогресу галузі тваринництва враховували зміни, що відбулися у відносинах власності та організаційних формах господарювання. Зокрема, вони ґрунтувалися на запровадженні нових організаційно-технологічних елементів системи виробництва продукції тваринництва в господарствах усіх форм власності, ефективних методів підвищення її якості та зниження собівартості, раціональної системи організації виробництва і досягнення на цій основі зростання рентабельності галузі [4, с. 308].

У 1992 р. Бащенку М. І. було присуджено науковий ступінь кандидата сільськогосподарських наук, у 1999 р. – доктора сільськогосподарських наук, того ж року його було обрано членом-кореспондентом УААН, а у 2002 р. – дійсним членом (академіком) УААН [2, с. 8].

Учений опублікував понад 300 наукових праць, серед яких 12 монографій і спеціалізованих довідкових видань. За результатами досліджень отримано 20 авторських свідоцтв і патентів. Із самого початку найважливішим напрямом організаторської діяльності Бащенка М. І. став всебічний гармонійний розвиток наукових досліджень у тваринництві. В останнє десятиріччя до кола наукових інтересів М. І. Бащенка – вченого увійшли дослідження проблем наукового забезпечення розвитку галузей тваринництва і ветеринарної медицини агропромислового комплексу України – виведення його із кризового стану; відновлення поголів'я м'ясної та молочної худоби, зростання їх високої продуктивності на основі залучення кращого світового генофонду; забезпечення населення якісною та безпечною продукцією тваринництва [5, с. 355].

Його прагнення, поставити досягнення вчених на службу галузям сільськогосподарства знайшло втілення у розвитку ціле спрямованих прикладних досліджень, активній участі академічних інститутів у програмах наукових досліджень.

Як член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, він дбає про авторитет та престиж діяльності вчених.

З великим натхненням академік М. І. Бащенко піклується про наукову молодь, залучення молодих талантів до наукової роботи в інститутах і аспірантурі. Він завжди поєднує підготовку молодих кадрів з пропагандою і поліпшенням умов складної, але дуже важливої для суспільства, праці вченого. Михайло Іванович докладав великих зусиль для збереження і розвитку міжнародної наукової співпраці Академії, зовнішньоекономічних зв'язків її наукових установ з діловими партнерами зарубіжних країн.

Нині Михайло Іванович Бащенко сповнений творчої наснаги, керується життєвими принципами справедливості, чесності, продовжує служити Державі Україна.

Вченого відзначено державними та урядовими нагородами – орденами «Знак Пошани» (1986) і «За заслуги» III ступеня (2006), нагороджено Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України (2011), він є лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки (2016), за особистий внесок в удосконалення існуючих та виведення нових порід сільськогосподарських тварин йому присвоєно почесне звання заслуженого працівника сільського господарства України (1996) [1, с. 23].

Список використаних джерел

1. Башенко Михайло Іванович : Віхи життя та наукова спадщина / ЧДСБ НААН; уклад. : О. М. Гавриш, А. В. Невесенко; упоряд. О. Ф. Гончар. 2023. 254 с.
2. Башенко Михайло Іванович : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1983–2008 роки / УААН, ДНСГБ, Черкас. ін-т агропром. вир-ва ; уклад. В. А. Вергунов, Т. Ф. Дерлемєнко, І. П. Блащук, Г. В. Дишлева ; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ : Аграр. наука, 2008. 96 с.
3. Племянні ресурси України / УААН ; упоряд. Ю. Ф. Мельник, М. І. Агафонов ; наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. Київ : Аграр. наука, 1998. 336 с.
4. Буркат В. П. Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України : монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. Київ : Аграр. наука, 2006. 584 с.
5. Буркат В. П. Башенко Михайло Іванович / В. П. Буркат // Енциклопедія сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Координац. бюро енциклопедії сучасної України. Київ, 2003. Т. 2 : Б–Біо. С. 355–356.

БИКОВ ВАЛЕНТИН ІВАНОВИЧ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ЗДОБУТКИ

Наталія ПШЕНИШНА,

*асистент кафедри геодезії, землеустрою,
будівельних конструкцій та безпеки життєдіяльності
Черкаського державного технологічного університету*

Биков Валентин Іванович народився 25 червня 1937 року в місті Кривий Ріг Дніпропетровської області. Після початку війни у 1941 році його з батьками було евакуйовано до міста Куйбишев, у ставку державних резервів. Повернулися вони до Кривого Рогу в 1944 році. У 14 років пішов навчатися до Криворізького гірничорудного технікуму. Валентин Биков закінчив технікум на «відмінно», завдяки чому його без вступних екзаменів зарахували в 1956 році до Криворізького гірничорудного інституту. На третьому курсі він став членом студентського наукового товариства, та його першу наукову статтю відзначають Почесною грамотою Міністерства

освіти СРСР. Після закінчення в 1960 році Криворізького гірничорудного інституту, отримавши кваліфікацію «гірничий інженер-електромеханік», розпочав трудову діяльність інженером-конструктором інституту ДНІПРОРУДМаш (м. Кривий Ріг). У 1965 році закінчив Дніпропетровський державний університет за спеціальністю «Математика». З 1962 року – аспірант, асистент, доцент, декан механіко-машинобудівного факультету Криворізького гірничорудного інституту, з 1972 року – завідувач відділу досліджень процесів і устаткування інституту Механобрчормет (м. Кривий Ріг). У 1973–1979 роках працював ректором Криворізького державного педагогічного інституту. У 1984 році на спеціалізований Вченій раді Інституту гірничої справи ім. О. О. Скочинського АН СРСР (м. Москва) захистив докторську дисертацію, присвячену підвищенню довговічності конусних дробарок та кульових млинів – головного устаткування для подрібнення залізних руд потужних гірничо-збагачувальних комбінатів. Наукові досягнення та винаходи впроваджені у виробництво з великим економічним ефектом, а методики розрахунків оптимальних параметрів футеровок шарових млинів, затверджені Міністерством чорної металургії УРСР, прийняті для проектно-конструкторських організацій заводів важкого машинобудування. Після захисту докторської дисертації завідувачем кафедри опору матеріалів Криворізького гірничорудного інституту. Разом зі своїм учителем – д.т.н., проф. Бегагоєним І. А. – створював школу підвищення довговічності та надійності гірничозбагачувального устаткування в Кривому Розі.

З 1985 року завідував кафедрою технології машинобудування та металорізальних верстатів Черкаської філії КПІ. У 1987 році став директором Черкаського філіалу Київського політехнічного інституту. За чотири роки його керівництва кількість спеціальностей денної форми навчання зросла від двох до шести, кількість кафедр – від восьми до шістнадцяти, докторів наук – від п'яти до шістнадцяти, кандидатів наук – від сорока п'яти до п'ятдесяти п'яти. Було ліквідовано вечірній факультет, розширено механічний та створено приладобудівний. Було збудовано навчальний корпус на 10 тисяч кв. м., введено в експлуатацію гуртожиток № 2, завдяки підтримці влади міста й області 46 викладачів отримали квартири. І за підсумками роботи філіал перемістився з передостаннього 14 місця серед філіалів України на друге. У результаті постановою Кабінету Міністрів України в 1991 році на базі колишньої філії КПІ було створено самостійний вищий навчальний заклад – Черкаський інженерно-технологічний інститут. Биков В. І. був обраний ректором ЧІТІ. За роки керівництва в інституті плідно запрацювала аспірантура й докторантура, регулярно стали проводитися міжнародні наукові конференції, почали давати ефект міжнародні зв'язки з вищими навчальними закладами Китаю, Швеції, Сирії, держав Африки й Центральної Америки. Повномасштабно запрацював факультет по роботі з іноземними студентами, на якому на той час навчалася понад

300 молодих людей із різних країн. У 2004 році Валентин Биков очолив кафедру безпеки життєдіяльності.

У Черкасах В. І. Биков створив школу приладобудування, яка розробляє методологію створення автоматизованих систем багаторівневого перетворення інформації. Оpubлікував понад 250 наукових та методичних праць, 37 авторських свідоцтв і патентів. Науковий керівник 20 кандидатських дисертацій та науковий консультант 4 докторських дисертацій. П'ятеро вихованців наукової школи В. І. Бикова стали відомими вченими – докторами наук: Ю. С. Рудь, А. І. Литвин, В. М. Шарапов, А. А. Засядько, С. В. Голуб.

Биков В. І. занесений до таких видань (із врученням іменних медалей):

- Dictionary of International Biography, Twenty seventh Edition. – Cambridge, England. – 1999.
- Хто є хто в Україні. 2000. Київ. – 2000.
- 2000 Outstanding Intellectuals of the 20-th Century. – Cambridge, England. – 2001.
- 2000 Outstanding Intellectuals of the 21-th Century. – Cambridge, England. – 2002.

Валентин Биков був визнаний людиною року 1999 (Американський Біографічний інститут) і нагороджений іменною золотою медаллю «Medal of Honor 2000 Millennium. American Biographical Institute».

Протягом десяти він років очолював Черкаську обласну організацію Товариства «Знання», є членом правління республіканської організації Товариства «Знання» України, членом редколегії журналу «Трибуна».

Валентин Биков – заслужений діяч науки і техніки УРСР, доктор технічних наук, професор, академік Академії інженерних наук України, академік Національної академії екологічних технологій.

Список використаних джерел

6. <http://www.kray.ck.ua/suspilstvo/postati/item/403-valentin-bikov-talanovitiy-sin-dvoh-epoh>
7. Биков Валентин Іванович / П. А. Донченко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003.
8. <https://www.wiki-data.uk-ua.nina.html>
9. <https://chdtu.edu.ua/bf/kbjd/staff/item/153-bikov-valentin-ivanovich>
10. С. В. Ротте, Н. М. Пшенишна, Перший ректор Черкаського інженерно–технологічного інституту. *Персоналістичний вимір історії Черкащини* : матеріали Першої регіональної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Бушина Миколи Івановича (12 березня 2018 р., м. Черкаси) / упоряд. : В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан ; відповід. ред. проф. В. М. Лазуренко. Черкаси : ЧДТУ; видавець Гордієнко Є. І., 2018. 382–384.

**ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ КУНЧЕНКО – ЗАСНОВНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ ШКОЛИ З РОЗРОБКИ ТЕОРІЇ НЕЛІНІЙНИХ МЕТОДІВ
ОПРАЦЮВАННЯ СИГНАЛІВ НА ТЛІ НЕГАУСІВСЬКИХ ЗАВАД
З ВИКОРИСТАННЯМ СТОХАСТИЧНИХ ПОЛІНОМІВ**

Володимир ПАЛАГІН,

*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри
робототехнічних і телекомунікаційних систем та кібербезпеки
Черкаського державного технологічного університету,*

Артем ГОНЧАРОВ,

*кандидат технічних наук, доцент,
перший проректор Черкаського державного технологічного університету*

*Світлій пам'яті
професора Кунченка Ю. П. присвячується*

Минають дні, роки, відбувається безліч подій, але в людській пам'яті залишаються ті моменти, той слід, те спілкування з людьми, які найяскравіше відбиваються в їх душах. Одним з таких талановитих людей, з яким пощастило працювати понад 15 років, який багатьом запам'ятався як добра, щира, привітна людина, який був вченим, обдарований Божим даром творити науку – був професор Юрій Петрович Кунченко, д.ф.-м.н., завідувач кафедри радіотехніки, проректор з науково-дослідної роботи та міжнародних зв'язків Черкаського державного технологічного університету. Професор Кунченко Ю. П. залишив після себе не тільки добру пам'ять, але і встиг зробити неоціненне – створив свою унікальну наукову школу з нелінійної обробки сигналів, виховав плеяду своїх учнів, випустив в світ цілу низку своїх наукових робіт у вигляді монографій, статей, патентів. Юрій Петрович досяг людської поваги, всесвітньої шани і визнання. Ми ще довго будемо говорити, думати, переоцінювати наше сьогодення з тих позицій життя, якими жив Юрій Петрович Кунченко.

Але не все просто було у Юрія Петровича, все що досягнуто – досягнуто важкою працею людини, яка дуже любила життя, Батьківщину і віддала все, що в неї було заради науки.

Історія створення кафедри радіотехніки

Спеціальність «Радіотехніка» було відкрито в Черкаській філії Київського політехнічного інституту в 1983 році. Підготовка фахівців велася за вечірньою формою навчання й забезпечувалася кафедрою фізики та хімії. З 1987 року почала інтенсивно проводитися робота з відкриття денної форми навчання за цією ж спеціальністю.

В 1988 році були розроблені «Заходи...» щодо забезпечення денної підготовки інженерів за фахом 23.07 «Радіозв'язок, радіомовлення й телебачення» у Черкаській філії КПІ, затверджені директором філії 08 лютого 1988 року. У документі зазначалося, що «...основні положення дійсного плану виходять із необхідності становлення спеціальності 23.07 з метою підготовки інженерних кадрів для підприємств радіотехнічного профілю Черкаського регіону. Існуюча в цей час вечірня форма навчання за фахом 0701 «Радіотехніка» не в змозі забезпечити потребу швидко зростаючих підприємств регіону в молодих фахівцях, як за рівнем професійної підготовки, так і за чисельністю». На підставі проробленої роботи було ухвалене рішення вченої ради Київського політехнічного інституту «Про розширення номенклатури спеціальностей з денною підготовкою в ЧФ КПІ» (протокол № 3 від 06 березня 1988 року). У витягу із протоколу, зокрема, констатувалося прохання до Мінвузу УРСР про відкриття на базі Черкаської філії КПІ денної підготовки інженерів за фахом 23.07 – «Радіозв'язок, радіомовлення і телебачення» [1, 2].

21 лютого 1989 року рада учбово-методичного об'єднання за фахом 23.01 «Радіотехніка» зробила висновок про гостру потребу відкриття в ЧФ КПІ денного відділення навчання за фахом 0701 «Радіотехніка».

Після тривалої роботи, Державний комітет СРСР з народної освіти прийняв рішення про відкриття в 1989 році у Черкаській філії КПІ денної форми підготовки фахівців зі спеціальності «Радіотехніка» і у цьому ж році був проведений перший набір студентів за денною формою навчання.

У цьому ж 1989 році відбулася ще одна знаменна для радистів подія – був здійснений перший випуск фахівців зі спеціальності «Радіотехніка», які навчалися за вечірньою формою навчання. Таким чином, до 1989 року були створені необхідні умови для відкриття кафедри радіотехніки. Однак, для відкриття випускаючої кафедри необхідно було, щоб її очолив доктор наук.

Керівництво інституту зробило велику роботу по залученню висококваліфікованих фахівців, і в січні 1990 року в інститут був запрошений з Кіровограда доктор фізико-математичних наук, **професор Ю.П. Кунченко**, автор нового наукового напрямку в області нелінійної статистичної обробки сигналів.

Отже, на початку 1990 року, із приїздом професора Ю. П. Кунченка, були створені необхідні і достатні умови для відкриття в ЧФ КПІ випускаючої кафедри «Радіотехніка». Ця подія відбулася 17 квітня 1990 року. Саме професор Кунченко Ю. П. став засновником кафедри радіотехніки, на якій працювали перші її доценти Первунінський С. М., Лега Ю. Г., Катков Ю. Г., Сучков О. О., Березуцький Г. Г.

За ці роки кафедра успішно зростала, досягла чималих успіхів та перемог під керівництвом Ю. П. Кунченка, який всі свої сили, невгамовну енергію віддавав кафедрі, що була для нього другою домівкою, тим храмом, де творилася наука.

В 1999 році за ініціативи Ю. П. Кунченка та за узгодженням з ректором університету професором Ю. Г. Легою і за його підтримки на кафедрі радіотехніки відкрито музей історії радіотехніки, у якому представлені експонати

вітчизняного та закордонного виробництва: радіоприймачі, військові радіостанції, радіодеталі, унікальні екземпляри технічної літератури минулих років (1910–1970 рр.). Ознайомлення з експонатами музею дозволяє простежити хід розвитку радіотехніки в колишньому СРСР і за кордоном, активно здійснюються наукові контакти з подібними музеями, які створені при НТУУ «Київський політехнічний інститут» та ОНАЗ ім. О. С. Попова (Одеса).

При кафедрі радіотехніки працює радіоаматорська колективна радіостанція, яка створена як для студентів, так і для школярів, які регулярно беруть участь у змаганнях різного рівня, що сприяє поширенню радіоаматорства як серед студентів інституту інших спеціальностей, так і серед майбутніх абітурієнтів спеціальності.

За час існування на кафедрі, яку очолював Ю. П. Кунченко, підготовлено понад 500 висококваліфікованих інженерів-радіотехніків, а також 1 доктор технічних наук (Шарапов В.М. – 1998 р.) і 8 кандидатів наук (Лєга Ю. Г. – 1991 р., Ситник О. О. – 1997 р., Палагін В. В. – 1999 р., Заболотній С. В. – 2000 р., Гавриш О. С. – 2001 р., Мартиненко С. С. – 2003 р., Гончаров А. В. – 2006 р., Воробкало Т. В. – 2006 р.).

Підготовка фахівців на кафедрі проводилася за денною, заочною та скороченою формами навчання. Високий рівень теоретичної і професійної підготовки випускників кафедри забезпечувався професорсько-викладацьким складом, який на сьогоднішній день складається з учнів Ю. П. Кунченка, докторів та кандидатів наук, професорів та доцентів.

Професор Ю. П. Кунченко активно проваджував науково-дослідну роботу на кафедрі, про що свідчить не тільки ціла низка виконаних на кафедрі під його керівництвом науково-дослідних робіт, але і підготовка аспірантів. Тільки за досить короткий проміжок часу підготовлено 6 кандидатів наук, 7 аспірантів навчалося на денній формі навчання.

А скільки нездійснених залишилося проєктів та мрій, скільки ще доброго та світлого не встиг зробити Юрій Петрович!..

У квітні 2005 року кафедрі радіотехніки виповнилося 15 років, а в вересні була проведена ІХ Міжнародна науково-практична конференція «СИСТЕМИ І ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ І ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ – СЗПОІ-2005», яка була присвячена цій події.

За п'ятнадцять років кафедра під керівництвом професора Ю. П. Кунченка продемонструвала свою здатність готувати висококваліфікованих фахівців з вищою освітою в галузі радіотехніки, готувати молодь до професійної діяльності.

Кафедра відтоді започаткувала добру традицію проводити власні конференції, присвячені проблемам статистичної обробки сигналів.

Науковий шлях Юрія Петровича Кунченка

Юрій Петрович Кунченко пройшов непростий і нелегкий шлях свого життя, як і все його покоління. Але завдяки праці, цілеспрямованості, наполегливості досяг тих успіхів, яким позаздрив би не один вчений.

Юрій Петрович Кунченко народився 26 травня 1939 року у сім'ї військовослужбовця в м. Ростов-на-Дону.

У 1956 році вступив до Томського державного університету на радіофізичний факультет, де його першою самостійною науковою працею була курсова робота на 3 курсі, присвячена оптимальній теорії фільтрації (фільтрам Вінера). Дипломна робота була присвячена синтезу оптимальних діаграм направленості, заснованих на використанні інформації Шеннона. Під час навчання на п'ятому курсі в 1961 році був зарахований до групи студентів, яка була відібрана для комплектації кадрами великого обчислювального центру, який створювався при Томському університеті. У результаті навчання і пошуків Юрій Кунченко ще в студентські роки визначився зі своїм науковим напрямом – статистичною обробкою сигналів, що приймаються на тлі завад. Цей напрям включає радіофізику і кібернетику, і теорію інформації, і системи автоматичного управління [3].

У 1965 році Ю. П. Кунченко стає першим начальником обчислювального центру Томського університету, на плечі якого ліг весь тягар найскладнішого періоду підготовки і запуску в експлуатацію обчислювального центру. З 1967 року Кунченко Ю. П. вирішує повністю присвятити себе науковій діяльності і переходить на наукову роботу в лабораторію лічильно-розв'язуючих пристроїв Сибірського фізико-технічного інституту. Згодом лабораторія реорганізується у відділ кібернетики, який складався з чотирьох науково-дослідних лабораторій, і Ю.П. Кунченка призначають заступником завідувача відділу кібернетики.

Наукова діяльність Ю. П. Кунченка розпочалася із виконання господарчо-договірної роботи з «Київською поштовою скринькою» (яке потім реорганізувалось в об'єднання «Сатурн») щодо проблеми обробки сигналів, що приймаються на тлі гаусівських завад. Згодом він звернув увагу, що такий вид завад має ідеалізований не узагальнений характер. З цього моменту він щільно підійшов до проблем обробки сигналів на фоні реальних завад, тобто негаусівських, і всю свою невгамовну енергію спрямував даному науковому напрямку.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук на тему «Застосування рядів Вольтерра для знаходження невідомих параметрів випадкових процесів» Ю. П. Кунченко захистив у 1973 році у Спеціалізованій вченій раді з радіофізики Томського університету за спеціальністю «Радіофізика, включаючи квантову радіофізику». Згодом після захисту він став завідувачем науково-дослідної лабораторії статистичних методів у Сибірському фізико-технічному інституті.

У 1978 році Ю.П. Кунченко перейшов на викладацьку роботу в Томський державний університет на факультет прикладної математики і кібернетики, де працював старшим викладачем, доцентом кафедри вищої математики і математичного моделювання.

Думка про рідний край ніколи не залишала його, і в 1979 році Кунченко Ю. П. переїхав до Кіровограда, де працював в Кіровоградському інституті

сільськогосподарського машинобудування доцентом кафедри вищої математики, яку згодом і очолив.

З 1982 по 1984 роки Ю. П. Кунченко перебував у докторантурі, після закінчення якої підготував дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук на тему «Нелінійна оцінка параметрів негаусівських радіофізичних сигналів», яку захистив у Спеціалізованій вченій раді з радіофізики Харківського державного університету у 1988 році.

У 1989 році був обраний професором кафедри вищої математики Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування.

Відчуваючи постійний потяг до радіотехніки, постійно працюючи в напрямку обробки сигналів, мріяв про активну роботу в даному напрямку. І у 1990 році Юрій Петрович був запрошений на роботу до Черкаського інженерно-технологічного інституту на посаду завідувача кафедри радіотехніки. У цей час він написав і опублікував 3 монографії і понад 50 наукових праць.

Його праці здобули світове визнання. У 1994 році його запросили на роботу в Індійський статистичний інститут (Делі, Індія). Кунченко брав участь у міжнародних конференціях в Австралії, Німеччині, Болгарії та ін.

У 1996 році в Англії професора Кунченка обрано «Міжнародною людиною року 1995–1996», а в 1997 році Американський біографічний інститут обрав його «Міжнародною людиною року 1997».

У 1998 році Ю. П. Кунченка нагороджено медаллю «2000 видатних людей ХХ століття» і занесено до книги з цією ж назвою, виданої Міжнародним біографічним центром у Кембриджі.

Очолюючи кафедру радіотехніки, Юрію Петровичу Кунченку вдалося створити свою унікальну потужну наукову школу, яка за своїм потенціалом конкурує зі світовими.

Основним науковим напрямком кафедри радіотехніки стає **розробка теорії нелінійних методів опрацювання негаусівських сигналів з застосуванням стохастичних поліномів**, який інтенсивно розвивався під керівництвом професора Ю. П. Кунченка. Він є автором нового наукового напрямку в царині нелінійної статистичної обробки негаусівських сигналів, який розпочав розвивати ще з 1968 року. Ним були запропоновані нові методи оцінювання параметрів випадкових процесів, що базуються на використанні стохастичних поліномів.

Розвинуті наукові напрямки були принципово новими не тільки в колишньому Радянському Союзі, але й у світі. Вони ґрунтуються на моментно-кумулянтному описі негаусівських випадкових величин та процесів й охоплюють широкий спектр наступних статистичних задач та проблем, які успішно вирішуються:

- 1) нелінійне оцінювання параметрів негаусових сигналів;
- 2) виявлення сигналів на фоні негаусових завад;
- 3) розпізнавання і класифікація сигналів;
- 4) нелінійна фільтрація негаусових сигналів;
- 5) комп'ютерне імітаційне моделювання статистичних алгоритмів.

Сферою застосування результатів досліджень є не лише класична радіотехніка, а й інші галузі науки і техніки, де застосовується статистичне опрацювання даних різноманітної фізичної природи: інформаційно-вимірювальні системи, автоматичне управління, гідроакустика, сейсмозвідка, економетрія тощо.

Алгоритми, що розробляються, по своїй суті є нелінійними, а їх ефективність, в більшості випадків, виявляється при відмінності імовірнісного характеру випадкових процесів від гаусового розподілу. Дослідження показують, що такі алгоритми є більш ефективними, їх застосування приводить до зменшення імовірностей помилок та дисперсії оцінок у порівнянні з більш простими лінійними алгоритмами, які є оптимальними для гаусових моделей при використанні апріорної інформації про закон розподілу випадкового процесу. Алгоритми, що базуються на застосуванні властивостей стохастичних поліномів, використовують неповний імовірнісний опис у вигляді послідовності моментів і кумулянтів скінченої довжини. Це значно зменшує обсяг апріорної інформації, а також спрощує структуру, процес синтезу та аналізу алгоритмів.

Відомо, що застосування моментно-кумулянтного опису може привести до виникнення різних апроксимаційних помилок. Для математично коректного розв'язання цієї проблеми професором Ю. П. Кунченком було запропоновано використання імовірнісних моделей близьких до гаусових випадкових величин, заснованих на перфорації кумулянтного опису. Суть проведених досліджень полягає в дослідженні областей допустимих значень кумулянтних коефіцієнтів вищих порядків в залежності від обмежень, що вводяться на їхню структуру.

Важливою практичною задачею є експериментальне підтвердження працездатності розроблених алгоритмів, а також вірогідності отриманих теоретичних результатів. Однак для здійснення комп'ютерного імітаційного моделювання виникає необхідність розробки специфічних генераторів, що використовують як вихідну інформацію не вид закону розподілу (де існує велика кількість методів), а визначений набір моментів або кумулянтів випадкових послідовностей, що генеруються. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми стало створення на основі полігаусової моделі програмних генераторів псевдовипадкових послідовностей з можливістю завдання значень моментів і кумулянтів.

У цілому підходи, що використовуються в наукових дослідженнях, можна позиціонувати як компромісний варіант отримання квазіоптимальних і субефективних алгоритмів опрацювання статистичних даних, що мають негаусівський характер. Алгоритми, що розробляються, в основному орієнтовані на дискретну вибірку, тобто на обробку випадкових процесів з дискретним часом, що адаптує їхню практичну реалізацію на основі застосування обчислювальної техніки або спеціалізованих цифрових сигнальних процесорів.

Професорсько-викладацький склад кафедри, аспіранти під керівництвом професора Ю. П. Кунченка проводили активну наукову роботу, яка підтверджувалася захищеними дисертаціями, опублікованими монографіями, статтями, тезами та патентами. Так, за минулі роки під керівництвом професора Ю. П. Кунченка були успішно виконані чотири науково-дослідні теми:

- «Теорія математичних нелінійних методів, алгоритмів і програм вимірювання параметрів сигналів, прийнятих на тлі негауссівських завад»;
- «Розробка теорії і математичних методів обробки сигналів антенною ґраткою при негауссівських завадах»;
- «Розробка математичних методів вимірювання параметрів постійного сигналу при мультиплікативних і адитивних негауссівських завадах»;
- «Розробка теорії математичних методів та алгоритмів вимірювання параметрів довільного радіосигналу при адитивних негауссівських завадах».

Цьому науковому напрямку професор Кунченко Ю. П. присвятив все своє життя та сили. Було проведено безліч наукових контактів як в Україні, так і за її межами, в тому числі в росії, Болгарії, Австралії, Індії, Німеччині. Про науковий авторитет Ю.П. Кунченка свідчить той факт, що в 2001–2002 роках він був запрошений до інституту Техніки зв'язку Ганноверського університету (Німеччина), де навчав німецьких колег новим методам нелінійної обробки сигналів при негауссівських завадах, де і опублікована його монографія.

Професор Кунченко Ю. П., як автор нового науково напрямку, опублікував понад 200 наукових праць, 6 патентів України на винахід, 11 монографій, а саме:

1. Кунченко Ю. П. Нелінійна оцінювання параметрів негауссівських радіофізичних сигналів. К.: Вища школа, 1987. 191 с.
2. Кунченко Ю. П., Слюсаренко В.М., Мельяновський П. А. Застосування функціональних поліномів для виявлення радіосигналів на тлі негауссівських завад. Препринт ІРЕ АН УРСР, № 363, Харків, 1988, 48 с.
3. Кунченко Ю. П., Лега Ю. Г. Оцінка параметрів випадкових величин методом максимізації полінома. К.: Наукова думка, 1992. 192 с.
4. Драган Я. П., Васільєв К. К., Казаков В. А., Кунченко Ю. П., Омельченко В. А., Тріфонов А. П. Прикладна теорія випадкових процесів і полів. Колективна монографія. Розділ 5. Львів –Харків–Тернопіль, 1993. 248/27 с.
5. Васільєв К. К., Драган Я. П., Казаков В. А., Крашенінников В. Р., Кунченко Ю. П., Омельченко В. А., Тріфонов А. П., Спектор А. А. Прикладна теорія випадкових процесів і полів. Колективна монографія. Розділ 7. Ульяновськ, 1995. 256/20 с.
6. Кунченко Ю. П. Поліноміальні оцінки параметрів близьких до гауссівських випадкових величин. Частина 1. Черкаси: ЧІТІ, 2001. 133 с.
7. Кунченко Ю. П., Заболотний С. В. Поліноміальні оцінки параметрів близьких до гауссівських випадкових величин. Частина 2. Черкаси: ЧІТІ, 2001. 251 с.

8. Kunchenko Y. P. Polynomial parameter estimation of close to Gaussian random variables. Shaker verlag Gmb, 2002. 414 p.
9. Кунченко Ю. П. Поліноми наближення у просторі з породжувальним елементом. К.: Наукова думка, 2003. 243с.
10. Кунченко Ю. П. Поліноми наближення у просторі з породжувальним елементом: Пер. з рос. К.: Наукова думка, 2005. 219 с.
11. Кунченко Ю. П. Стохастичні поліноми. К.: Наукова думка, 2006. 275 с.

Юрій Петрович, з притаманною йому невгамовною енергією, ніколи не зупинявся на досягнутому, і в найближчі роки збирався ще видати кілька монографій за найфундаментальнішими дослідженнями в області нелінійної обробки негаусівських випадкових процесів.

Оцінкою його досягнень є почесні нагороди: у 1996 р. «Міжнародним біографічним центром» в Кембриджі він був обраний Міжнародною людиною року 1995–96 рр., а у 1997 р. – Міжнародною людиною року «Американським біографічним інститутом», у 1998 р. – занесений в книгу «2000 видатних людей 20-го століття» і було вручено медаль з аналогічною назвою. У 2000 р. він був обраний почесним громадянином м. Черкаси.

За плідну працю, вагомий внесок в розвиток вітчизняної науки 20 січня 2006 року указом Президента України йому присвоєно почесне звання «Заслужений працівник науки і техніки».

Кунченко Юрій Петрович був академіком Інженерної академії наук України, академіком Академії зв'язку України, академіком Нью-Йоркської академії наук, дійсним членом Королівського статистичного товариства обробки сигналів Академії наук Великобританії.

Під керівництвом професора Кунченка Ю. П. захистили дисертації:

Палагін В. В. (1999) – «Алгоритми виявлення сигналів на фоні негаусовських завад за критерієм асимптотичної нормальності» (Одеський національний політехнічний університет) за спеціальністю «Теоретична радіотехніка»;

Заболотній С. В. (2000) – «Нелінійні алгоритми визначення параметрів негаусових випадкових послідовностей у каналах інформаційно-вимірювальних систем» (Фізико-механічний інститут НАНУ м. Львів) за спеціальністю «Інформаційно-вимірювальні системи»;

Гавриш О. С. (2001) – «Алгоритми виміру параметрів гармонічного і полігармонічного сигналів при негаусовських завадах» (Харківський технічний університет радіоелектроніки) за спеціальністю «Радіофізика»;

Мартиненко С. С. (2003) – «Виявлення сигналів на фоні негаусовських завад поліноміальними алгоритмами» (Харківський національний університет радіоелектроніки) за спеціальністю «Радіофізика»;

Гончаров А. В. (2006) – «Оцінка параметра постійного сигналу при близьких до гаусівських адитивних завадах» (Черкаський державний технологічний університет) за спеціальністю «Математичне моделювання та обчислювальні методи»;

Воробкало Т. В. (2006) – «Методи та алгоритми оцінювання кута надходження гармонічного сигналу на антенну решітку при негаусівських зава-

дах» (Черкаський державний технологічний університет) за спеціальністю «Математичне моделювання та обчислювальні методи».

Перелік захищених робіт показує, наскільки різноплановими та фундаментальними були напрямки дисертаційних досліджень, які охопили чотири різні спеціальності та за географією захистів майже всю Україну.

За останні роки Юрій Петрович опублікував декілька своїх монографій, де щільно підійшов до обґрунтування застосування стохастичних поліномів, їх унікальних властивостей і використання при перевірці статистичних гіпотез, оцінювання параметрів, фільтрації сигналів. Стохастичні поліноми є досить новими математичними об'єктами дослідження в теорії ймовірностей та математичної статистики, які так і не знайшли свого відображення ні Математичній енциклопедії, ні в Британській енциклопедії. Ю.П. Кунченко суттєво розвинув даний математичний апарат.

За результатами своєї праці він підійшов до заснування власного математичного простору (простору Ku) та своїх власних математичних рядів (рядів Ku), для стохастичних поліномів отриманий закон великих чисел у формі Кунченко, сформульована центральна гранична теорема в новій формі (у формі Кунченко). Отримані результати носять фундаментальний характер, ляжуть в основу застосування принципово нового підходу по нелінійній обробці сигналів.

Як відмічають відомі вчені України, які особисто знали Юрія Петровича, запропонований ним апарат стохастичних поліномів і методи, які отримані з нього по опрацюванню негаусових випадкових величин широко відомі українським та закордонним дослідникам. Ці методи стали **розпізнавальним знаком саме Черкаської національної школи статистичного аналізу**, яку заснував та зрощував Юрій Петрович зі всією енергією, яка йому притаманна, цілеспрямованістю та любов'ю.

На жаль, не все з бажаного встиг зробити Юрій Петрович, а скільки було ще заплановано, скільки було проєктів!..

Теперішній час демонструє зростання як кафедри, яку започаткував професор Ю. П. Кунченко, так і наукової школи, яка отримала свій подальший розвиток.

На сьогодні випускова кафедра, яку започаткував професор Ю. П. Кунченко, має назву «Кафедра робототехнічних і телекомунікаційних систем та кібербезпеки». На кафедрі ведеться підготовка фахівців за спеціальностями 125 «Кібербезпека» освітня програма «Безпека інформаційних і комунікаційних систем», 172 «Телекомунікації та радіотехніка» освітні програми «Радіотехніка та робототехнічні системи» та «Телекомунікації». Науковці кафедри захистили три докторські дисертації (професор Володимир Палагін, професор Валентина Кунченко-Харченко, професор Сергій Заболотній). Під керівництвом учнів Ю. П. Кунченка захистили кандидатські дисертації та дисертаційні роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Віктор Селін (науковий керівник С.В. Заболотній), Віталій Коваль (науковий керівник Ю. Г. Лега), Олександр Івченко (науковий керівник В. В. Палагін), Анатолій Чепинога (науковий керівник С. В. Заболотній), Віталій Філіпов (науковий ке-

рівник А.В. Гончаров), Сергій Лелеко (науковий керівник В. В. Палагін), Дмитро Ведерніков (науковий керівник В. В. Палагін), Олександр Ткаченко (науковий керівник А.В. Гончаров). Проводиться активна підготовка докторів філософії за напрямками наукових досліджень кафедри, які є актуальними в різноманітних прикладних задачах.

Розвиток нової теорії та методів, які розвинув професор Кунченко Ю. П., мають знайти своє гідне продовження в створеній ним науковій школі. Його наукові ідеї, думки мають бути розвинені і набути свого нового молодого дихання, а його життєві позиції мають стати взірцем для його учнів, студентів та всієї наукової спільноти. Ми будемо ще довго переоцінювати наше життя з позицій життя всіма шанованого професора Кунченка.

Список використаних джерел

1. Черкаський державний технологічний університет: 50 років / Авт.-упоряд. В. М. Лазуренко. Черкаси: Черкаський державний технологічний університет; Чабаненко Ю., 2010. 292 с.
2. Бушин М. І. Учені Черкаського державного технологічного університету. 2-ге вид., допов. і перероб. Черкаси: Бізнес-стиль, 2012. 544 с.
3. Вісник Черкаського інженерно-технологічного інституту. Вип. 2. Черкаси: ЧДТУ, 2000. С. 40–48.

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ АНАСТАСІЙОВИЧА ТИМЧЕНКА В РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЧЕРКАЩИНІ

Євгенія САВЧЕНКО-СИНЯКОВА,

кандидат технічних наук, с.н.с.,

*Міжнародний науково-навчальний центр
інформаційних технологій НАН та МОН України*

Микола ПІДГОРНИЙ,

кандидат технічних наук, доцент,

*професор кафедри автомобілів та технології їх експлуатації
Черкаського державного технологічного університету*

А. А. Тимченко – доктор технічних наук, професор. Народився 23 жовтня 1940 р. у м. Радивилів Рівненської області в сім'ї офіцера. В 1954 р. закінчив Поселянівську семирічну школу Олександрівського району Черкаської області, а в 1957 р. – Чапаївську середню школу Золотоніського району Черкаської області.

Освіту за фахом «Автоматика і телемеханіка» здобув у Київському політехнічному інституті, там же закінчив аспірантуру під керівництвом академіка НАН України О.Г. Івахненка.

Розпочав трудову діяльність монтером у 1957 р., потім техніком зв'язку тресту «Нововолинськвугілля» Волинської області. За розподілом

після закінчення аспірантури у 1967 р. працював в Інституті кібернетики ім. В. М. Глушкова АН УРСР, де обіймав посади молодшого, а потім старшого наукового співробітника, очолював лабораторію прикладних методів моделювання складних систем та відділ системних досліджень. Досяг високих наукових результатів у багатьох напрямках технічної кібернетики, інформатики та системотехніки, зокрема: в теорії нелінійних інваріантних систем керування рухомими об'єктами, теорії багатозв'язаних та логіко-динамічних систем, в теорії та методах системного проектування об'єктів нової техніки, в методології та методах програмування життєвих циклів об'єктів нової техніки та технологій. Отримані Тимченком А. А. наукові результати реалізовані у вигляді пакетів прикладних програм «Діамод», «Ескіз», «Lodins», «Фактор», «Полюс», «Цикл» та ін., деякі з них в 1984 р. завоювали призове місце на Виставці досягнень народного господарства України та широко використовуються в процесі навчання студентів.

У 1970 р. Анатолій Анастасійович захистив кандидатську дисертацію, в 1989 р. – докторську дисертацію за спеціальною тематикою «Наукові основи та методи управління в задачах автоматизованого проектування логіко-динамічних систем» зі спеціальності 05.13.06 – автоматизовані системи управління.

В 1992 р. Тимченку А. А. присвоєно вчене звання професора по кафедрі електрообладнання повітряних суден Київського інституту цивільної авіації.

З 1991 р. працював в Черкаському державному технологічному університеті, де організував кафедру комп'ютерних технологій та ще п'ять кафедр й факультет інформаційних технологій і систем, на базі якого у 2009 р. Анатолій Анастасійович створив Інститут системних інформаційних досліджень. Завдяки активній громадській і державницькій позиції Тимченка А. А., його організаторським здібностям, відповідальності та професіоналізму факультет, інститут та кафедра, які він започаткував, здобули заслужене визнання в університеті та за його межами.

Професором Тимченком А. А. була створена наукова школа з систем автоматизованого керування та системного проектування, теорії логіко-динамічних систем та інформаційних технологій. За його допомогою та керівництвом захищено п'ять докторських та понад 30 кандидатських дисертаційних робіт.

За час існування школи А.А.Тимченка під його керівництвом захистили свої кандидатські дисертації: О. О. Ситник (1997 р.), В. Є. Снитюк (1999 р.), С. В. Стась (1999 р.), Є. В. Ланських (2003 р.), Д. П. Ночевнов (2005 р.), Л. П. Оксамитна (2003 р.), Р. О. Гузій (2007 р.), М. В. Підгорний (2007 р.), К. К. Охріменко (2009 р.) та П. В. Дяченко (2014 р.).

До складу наукової школи Анатолія Анастасійовича можна віднести його учнів: Л. П. Оксамитну, кандидата технічних наук, доцента кафедри

комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету; В. М. Сауха, кандидата технічних наук, доцента кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету; П. В. Дяченка, кандидата технічних наук, старшого викладача кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету; Г. О. Заспу, старшого викладача кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем Черкаського державного технологічного університету; С. О. Гресько, старшого викладача кафедри інформаційної безпеки та комп'ютерної інженерії Черкаського державного технологічного університету; В. О. Андрієнка, кандидата технічних наук, старшого викладача кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету; І. В. Герасименко, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету; В. В. Бойка, кандидата технічних наук, асистента кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету; О. В. Директоренко, асистента кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій управління Черкаського державного технологічного університету, А. А. Данилюка, приватного підприємця; О. В. Тьорло, приватного підприємця; А. М. Гаврилей, системного програміста.

Напрями наукових досліджень школи:

- методи та засоби логіко-динамічних моделей планування та керування життєвими циклами об'єктів нової техніки з використанням ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- моделі та методи зменшення невизначеності на початкових етапах автоматизованого проектування альтернативних систем із змінною керованою структурою;
- еволюційні моделі, методи та засоби підтримки прийняття рішень при створення віртуальних підприємств;
- системні дослідження в науці, техніці і освіті;
- науково-методичні основи створення і застосування інформаційно-комунікаційних технологій управління системою дуального навчання у ВНЗ.

За останні роки школою А.А.Тимченка опубліковано 53 наукові праці, дві монографії, п'ять навчальних посібників та підручників, завершено дві науково-дослідницькі роботи, захищено дві кандидатських дисертації.

Професор А. А. Тимченко викладав на кафедрі дисципліни: «Системний аналіз», «Системний аналіз предметної області».

Тимченко А. А. був заступником голови спеціалізованої вченої ради з захисту кандидатських дисертацій К 73.052.01 Черкаського державного технологічного університету, а також членом спеціалізованої вченої ради по

захисту докторських і кандидатських дисертацій з технічних наук Д 26.059.01 Національного транспортного університету.

Тимченко А.А. – автор та співавтор понад 400 наукових та науково-методичних праць, серед яких 10 монографій та 7 посібників. Він брав участь у роботі більше ніж 100 наукових та науково-методичних конференцій та семінарів. Організував та провів більше 100 наукових заходів. Під керівництвом Анатолія Анастасійовича виконано та впроваджено у виробництво близько 20 науково-технічних розробок з автоматизації проектування та інформатизації у виробничих процесів та оборонних галузях промисловості.

Тимченко А. А. був академіком Міжнародної академії комп'ютерних наук та систем та членом Нью-Йоркської академії наук. За багаторічну сумлінну творчу працю, високий професіоналізм, вагомі здобутки в науково-дослідній роботі А. А. Тимченка нагороджено: у 1988 році – медаллю «Ветеран праці», у 2000 році – почесною грамотою Черкаської державної адміністрації, в 2005 році – почесною грамотою Черкаської обласної ради, в 2004, 2006 роках – грамотою Головного управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, в 2005, 2008, 2009 роках – почесними грамотами Черкаського державного технологічного університету. В 2005 році професор Тимченко А.А. став лауреатом премії ім. В. М. Глушкова.

Список використаних джерел

1. Tymchenko A. A., Dyrectorenko O. V., Gavrylei A. M., Skorobreshchuk V. V. Systematic approach to the diagnosis and forecast of diseases. Visnyk Cherkaskogo dergavnogo tehnologichnogo university. Seria: tehichni nauky, No1, 2013. P. 15–19.
2. Тимченко А. А. Інтелектуалізація процесів системного проектування. Обчислювальний інтелект (результати, проблеми, перспективи): Матеріали 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Comint-2013). Черкаси: Маклаут, 2013. С. 57.
3. Тимченко А. А. Системне моделювання в задачах системного проектування. Тези доповідей: VIII міжнародна науково-практична конференція «Математичне та імітаційне моделювання систем – МОДС'2013». Чернігів, 2013. С. 398–402.
4. Тимченко А. А. Системний підхід до синтезу нових законів керування. Тези доповідей: 20 Міжнародна конференція з автоматичного управління «Автоматика / Automatics-2013». Миколаїв, 2013.
5. Тимченко А.А. Системний підхід до наукових досліджень та освітньої діяльності. Call for presentations 9th International Conference: «Modern Achievements of Science and Education» 22–29 september 2014, Netanya (Israel), С. 94–96.
6. Тимченко А. А., Бойко В. В., Скоробрещук В. В. Аналітичний огляд задач та методів побудови моделей складних систем. «Індуктивне моделювання складних систем»: Збірник наукових праць. Вип. 2. Київ, 2010.
7. Інформаційно-аналітична система контролю та оцінювання навчальної діяльності студентів ВНЗ / А. А. Тимченко, Ю. В. Триус, І. В. Стеценко, Л. П. Оксамитна, В. М. Франчук, Г. О. Заспа, Д. П. Тупицький, О. В. Тьорло, І. В. Герасименко. Інформаційно-аналітична система контролю та оцінювання навчальної діяльності студентів ВНЗ: Монографія. Черкаси: МакЛаут, 2010. 300 с.

8. Тимченко А. А., Ночевнов Д. П. Структурні перетворення системних з'єднань (послідовних, паралельних, зворотно-паралельних) / Інформаційні технології і автоматика. Вісник ЧДТУ. Черкаси, 2011. № 1.
9. Тимченко А. А., Охріменко К. Я., Дяченко П. В. Топологічне представлення математичної моделі динаміки зубчастої передачі, з урахуванням похибок переміщень / Математичне моделювання та управління проектами. Вісник ЧДТУ. Черкаси, 2011. № 4.
10. Тимченко А. А., Бойко В. В., Скоробрещук В. В., Гаврилей А. М. Статистичний підхід до розв'язання детермінованих задач ідентифікації. «Індуктивне моделювання складних систем» / Збірник наукових праць. Вип. 3. Київ. 2011.
11. Тимченко А. А., Крижановський Є. М., Мельник В. П., Підгорний М. В. Інформаційна технологія підтримки прийняття рішень при ліквідації надзвичайних ситуацій. Інформаційні технології, обчислювальна техніка і автоматика. Вісник ЧДТУ. Черкаси, 2014. № 3. С. 5–11.

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ ТИМЧЕНКА В РОЗВИТОК КІБЕРНЕТИКИ УКРАЇНИ

Микола ПІДГОРНИЙ,

*кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри автомобілів та технологій їх експлуатації
Черкаського державного технологічного університету*

«Кібернетика вчора, сьогодні, завтра...»

А. А. Тимченко

Поданий огляд присвячено життєвому шляху А. А. Тимченка, розгляду напрямків розвитку та основних результатів у галузі кібернетики України.

Анатолій Анастасійович Тимченко народився 23 жовтня 1940 р. у м. Радивилів Рівненської області [15].

Після закінчення Київського політехнічного інституту та аспірантури по кафедрі автоматики та телемеханіки в 1967 р. був направлений до Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, де проходила наукова діяльність до 1991 р. У 1970 році захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності 05.13.01 – Технічна кібернетика та теорія інформації на тему «Розробка та дослідження нелінійних систем керування об'єктами, що рухаються, з компенсацією впливу середовища» [8]. В 1989 році захистив докторську дисертацію за спеціальністю 05.13.06 – Автоматизовані системи управління на тему «Наукові основи та методи управління в задачах автоматизовано-го проектування логіко-динамічних систем» [10].

З 1991 р. – завідувач відділу системних інформаційних технологій відділення інформаційних технологій та систем Інституту кібернетики

ім. В. М. Глушкова НАН України (м. Черкаси) та завідувач кафедри обчислювальної техніки Черкаського інженерно-технологічного інституту, з 1998 р. – декан факультету інформаційних технологій та систем, створеного на базі кафедри обчислювальної техніки, завідувач новоствореної кафедри комп'ютерних технологій, очолював Інститут системних інформаційних досліджень у Черкаському державному технологічному університеті.

Створив Черкаське науково-виробниче відділення МАКНС, відділ системних інформаційних технологій, організував постійно діючий республіканський семінар з проблеми «Кібернетика».

У 1993 р. обраний академіком МАКНС, а в 1996 р. – дійсним членом Нью-Йоркської академії наук, отримав грант німецької академічної служби DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) для стажування в НТМК-ФН Leipzig, член IEEE з 1998 р., постійний учасник міжнародних наукових конференцій (м. Лейпциг, Фрайберг та ін.).

Як наголосив мені А. А. Тимченко: «Не будемо заглиблюватися в «позавчора» і розглядати «перекази старовини глибокої», а виділимо основні напрями та результати, отримані вченими нашої країни в такій інтегративній науці, якою є кібернетика (наука про процеси керування в живому – природі, техніці – штучній природі, суспільстві – соціальному середовищі популяції людства)».

Не відкриваючи істину, нагадаємо, що поява тієї чи іншої науки або наукової дисципліни викликана вимогами практики. Не є винятком і кібернетика. На кінець 1940-х р. з'явилися передумови для реалізації системних підходів у вигляді досягнень автоматики і практичної електроніки. (Аналогічні процеси проходили також у (ядерній) фізиці, (практичній) космонавтиці, біології (не генетиці) та інших галузях наукової діяльності). Це привело в практичній частині до формування концепції ЕОМ (лічильної машини) у вигляді принципів фон Неймана, а в теоретичній частині – до формування наукових основ кібернетики – принципів автономного функціонування, цілепокладання і ціледосягання, адаптації, самоорганізації та інших принципів Н. Вінера.

У цей же час в умовах великої секретності на Україні почали створюватися перші ЕОМ. Під керівництвом акад. С. Лебедева у 1953 р. була створена перша ЕОМ на європейському континенті – мала електронна схема (МЕСМ). Однак практичні успіхи в науково-технічній галузі при створенні ЕОМ дозволили конструктивно зорієнтувати молодих дослідників (чому сприяли роботи акад. А. Берга, Б. Петрова, В. Глушкова та ін.).

В цей час в Академії наук України була організована лабораторія математики, перетворена потім на Обчислювальний центр, а з 1958 р. – на Інститут кібернетики АН УРСР на чолі з акад. В. Глушковим. На цей час акад. С. Лебедев переїхав у Москву, а в Києві сформувався новий колектив вчених-кібернетиків, де проходило навчання А. А. Тимченка в аспірантурі (1965–1967). У день 10-річчя Інституту кібернетики (грудень 1968) середній вік працюючих становив 28 років, що збігалось з віком А. А. Тимченка.

Наукові дослідження проводилися відповідно до напрямків, що організаційно були оформлені у вигляді відповідних підрозділів (секторів): теоретичної

та економічної кібернетики; спеціалізованої обчислювальної техніки і технічної кібернетики; системотехніки; хімічної, біологічної і медичної кібернетики.

Підрозділи НАН очолювали заступники директора: чл.-кор. АН УРСР В. Михалевич, акад. АН УРСР Г. Пухов, чл.-кор. АН УРСР А. Стогній, чл.-кор. АМН СРСР М. Амосов.

До цього періоду з'являються перші наукові результати А. А. Тимченко щодо застосування і розвитку деяких положень теорії інваріантності для створення високоточних автоматичних пристроїв, що самоналагоджуються, названих надалі об'єктами автономного функціонування (літальні апарати – ЛА, гідроакустичні станції – ГАС та ін.) [1].

Наукові основи та методи технічної кібернетики, у напрямі якої працює автор, спрямовані на вирішення завдань, що виникають у прикладних галузях створення та використання автоматизованих систем (проектування – САПР, керування – АСУ, програмування життєвих циклів об'єктів нової техніки (ОНТ) – АС ПЖЦ та ін.).

Під час роботи в Інституті кібернетики АН УРСР здобуто наукові результати з теорії нелінійних інваріантних систем керування (1965–1970), у теорії багатозв'язних та логіко-динамічних систем (1970–1975), у теорії та методах системного проектування (1976–1985), у методології та методах програмування життєвих циклів об'єктів нової техніки (1980–1991). Математичні моделі та методи дослідження логіко-динамічних систем реалізовані у вигляді пакетів прикладних програм («Діамод», «Ескіз», «Lodins», «Фактор», «Полюс», «Цикл» та ін.).

У період 1991–1996 рр. основні результати адаптовано до навчального процесу, створено цілий ряд методичних розробок та конспектів лекцій, підручник у 2-х томах «Основи системного проектування та системного аналізу складних об'єктів, що вийшов друком у видавництві «Либідь» у 2000 р. [1].

Основні праці наукової школи. А. А. Тимченко – автор (співавтор) понад 250 наукових та 10 науково-методичних праць, серед яких 4 монографії, 2 підручники: Дослідження структур і моделювання логіко-динамічних систем (1975); Автоматизоване проектування логіко-динамічних систем (1981); Побудова сучасних систем автоматизованого проектування (1983); Основи інформатики системного проектування об'єктів нової техніки (1991); Системний підхід до проектування складних систем керування (1980); Основи системного проектування та системного аналізу складних об'єктів (2000) [2].

Видано близько 20 препринтів Інституту кібернетики НАН України, 40 статей у наукових журналах та збірниках: «Автоматика», «Кібернетика й обчислювальна техніка»; «Системотехніка», «САПР і АСНІ»; «Автоматизація проектування», «Проблеми машинобудування й автоматизації»; «Проблеми керування й інформатики»; «Вісник ЧІТІ».

Брав участь у роботі більше ніж 80 конференцій та семінарів, організував та провів близько 40 наукових заходів. Під його керівництвом виконано та впроваджено у виробництво та навчальний процес до 20 науково-технічних розробок: програмно-технічних (програмно-методичних) систем та

комплексів, інформаційних технологій, окремих видів забезпечень автоматизованих та інформаційних систем.

Підготовка науковців. За участю та під керівництвом автора захистилося приблизно 35 кандидатів та 5 докторів наук (Воробйов В. М., Потапов В. І., Левковець П. Р., Каххаров Т. К., Кукулієв М. Р.). У тому числі Халдаров Х. А., Акбарходжаєв Ш. Н. (спеціальні теми), а також: Кошлак В. П. – «Дослідження процесів і розробка моделей планування і керування програмованою експлуатацією сукупності динамічних об'єктів (на прикладі парку ЛА)»; Стрільцова О. Д. – «Розв'язання задач системного проектування багатофункціональної АСУ матеріально-технічним забезпеченням проектної організації приладобудівного профілю»; Родіонов О. О. – «Комплекс логіко-динамічних моделей керованих процесів виробничої діяльності в АСУ підприємства – розробника приладобудівного профілю»; Ситник О. О. – «Багатомодульні електромагнітні системи з рухомих магнітним полем»; Снитюк В. Є. – «Методи зменшення невизначеності на початкових етапах проектування систем із змінною структурою»; Стась С. В. – «Моделі і методи системного проектування об'єктів нової техніки» та ін.

Підводячи підсумок, можна сказати словами А. А. Тимченка, що він працював у дуже цікавий час, з цікавими людьми. Адже 70–90 роки минулого століття були роками розквіту української кібернетики, роками, коли були отримані досить значні результати, які здобули визнання не тільки в нашій країні, але й за кордоном. А. А. Тимченко відзначав, що значна частина наукового життя пройшла у стінах наймогутнішої вітчизняної наукової фірми в галузі кібернетики – Інституту кібернетики АН УРСР. Той науковий багаж, який він отримав у стінах цього закладу, є цінним і нині. Він використовується і студентами, які спеціалізуються в галузі комп'ютерних наук і комп'ютерної інженерії, і аспірантами й викладачами, які продовжують дослідження в згаданих наукових напрямках, захищають дисертації, беруть участь у практичній розробці автоматизованих систем.

Список використаних джерел

1. Тимченко А. А. Основи системного проектування та системного аналізу складних об'єктів: У 2 кн. К. : Либідь, 2000. Кн. 1: Основи САПР та системного проектування складних об'єктів. 272 с.
2. Вчені Черкащини: Біографічний довідник / Упор. та ред. М. І. Бушин, Н. М. Бушина. Черкаси : Відлуння, 1998. С. 110–111.
3. Тимченко А. А. Провідні вчені ЧІТІ. Вісник Черкаського інженерно-технологічного інституту. 2/2000. С. 61–67.
4. Бушин М. І. Вчені Черкаського державного технологічного університету. Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2010. С. 125–132.
5. Черкаський державний технологічний університет. 50 років. С. 125–129.

ВАЛЕРІЙ ШВИДКИЙ: ГОЛОВНИЙ КОНСТРУКТОР, НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ

Еміль ФАУРЕ,

*доктор технічних наук, професор,
проректор з науково-дослідної роботи і міжнародних зв'язків
Черкаського державного технологічного університету*

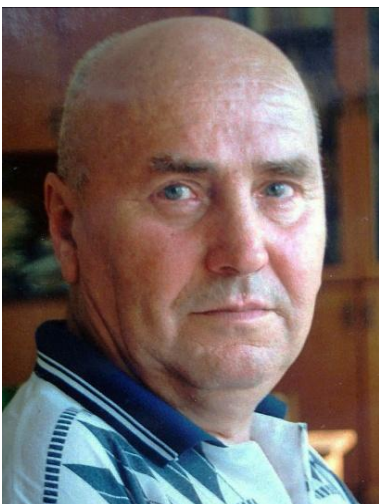
Артем ЛАВДАНСЬКИЙ,

*кандидат технічних наук, доцент
кафедри інформаційної безпеки та комп'ютерної інженерії
Черкаського державного технологічного університету*

Олена ВЛАСЮК,

кандидат технічних наук

Пам'яті Вчителя

19 грудня 2022 року відійшов у вічність Валерій Васильович Швидкий, почесний професор Черкаського державного технологічного університету, кандидат технічних наук, доцент, почесний працівник Міністерства промисловості засобів зв'язку, ветеран праці. Автор понад 60 наукових праць, у т. ч. більше 20 винаходів.

Усе своє професійне життя Валерій Васильович займався розробкою спеціальних систем передавання даних для урядового зв'язку і безпекових органів. Головний конструктор, фахівець найвищої кваліфікації, прекрасний педагог і науковець, порядна людина.

Окрім того, Валерій Васильович зробив неоціненний внесок у розвиток науково-технічного потенціалу регіону загалом і зокрема – в підготовку квалі-

фікованих фахівців і виховання молодого покоління в Черкаському державному технологічному університеті, наполегливо сприяв науково-дослідній і дослідно-конструкторській роботі, залученню до її виконання молодих учених.

Валерій Васильович Швидкий у своєму автобіографічному нарисі детально і з притаманним йому гумором описав власний життєвий шлях – своєрідно прозвітував до свого 80-річчя. Це і автобіографія, і спогади про колег, і заповіт учням. Цей документ характеризує епоху, що минула, очима непереісичної особистості. Це роздуми про кадровий потенціал стратегічної наукомісткої галузі України, про лідерство і суперництво, командну роботу, почуття обов'язку, відповідальність і відданість своїй справі [1].

Валерій Швидкий народився 10 лютого 1940 року в Москві в сім'ї військового. За 10 років навчання в середній школі змінив до десятка навчальних закладів – за місцем служби батька: від Туапсе до Камчатки і Кронштадта. Вищу освіту здобував у Одеському електротехнічному інституті зв'язку (ОЕІЗ) на факультеті телефонно-телеграфного зв'язку, який закінчив у 1964 році [2]. Суттєву роль у формуванні системи життєвих цінностей юнака відіграла праця в трудових колективах: відразу після закінчення школи – слюсарем-суднобудівником, монтером телефонних мереж, і паралельно з навчанням у виші – лаборантом кафедри далекого зв'язку [2]. Саме в роки студентської юності було закладено поняття про рівень компетенцій головного конструктора, визначився напрям його професійної діяльності – розроблення систем спеціального зв'язку. Усе життя В. Швидкий працював в області створення систем урядового зв'язку, зокрема системи «Кавказ» і її модифікацій. За внесок у розробку систем космічного зв'язку для першого українського супутника «Січ-1» відзначений пам'ятним знаком.

Працюючи після закінчення інституту на заводі апаратури далекого зв'язку (м. Перм) інженером-конструктором, згодом – начальником лабораторії, Валерій Васильович займався розробками випробувального обладнання, і відповідно – з'являлись його винаходи і наукові публікації, зокрема, в галузевому журналі «Техніка дротового зв'язку». Подальші життєві дороги пов'язані з роботою на підприємствах Міністерства промисловості засобів зв'язку.

У 1968 р. сім'я Швидких оселилась у Черкасах. Валерій Васильович почав працювати в конструкторському бюро (КБ) Черкаського заводу телеграфної апаратури (ЧЗТА). Згодом як начальник сектора / відділу розробки спеціальних систем передавання даних (ССПД) і як головний конструктор він став займатися виключно розробкою ССПД для урядового зв'язку – працював над науково-дослідними роботами та дослідно-конструкторськими розробками для спецслужб і військ ППО.

У 1972–1975 рр. В. Швидкий навчався в аспірантурі ОЕІЗ, де в 1982 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук за спеціальністю 05.12.02 – телекомунікаційні системи і мережі під науковим керівництвом професора Захарченка Миколи Васильовича, якого тепло згадував у своїх спогадах.

Після закінчення аспірантури молодий учений повернувся в СКБ для продовження практичної роботи на посаді начальника сектора. Згодом, у 1982 р. після реорганізації, очолив відділ НДІ «Акорд» у Черкасах. Виконав понад 20 науково-дослідних конструкторських розробок спецсистем урядового зв'язку та протиповітряної безпеки/протиракетної оборони.

«Роботи було багато, одночасно йшло до десятка дослідно-конструкторських робіт (ДКР) і одна-дві науково-дослідні (НДР)» – згадує В. В. Швидкий. – Звичайно, все було зовсім непросто – найчастіше «урядові» терміни не витримувалися, як наслідок – нервові стреси, догани, позбавлення премій. Майже завжди заключна стадія ДКР визначалась простою формулою: «отыскание виновных, наказание невиновных и награждение непричастных»» [1].

Валерій Васильович мав власне бачення і щодо розробок апаратури, і щодо засад роботи в колективі. Тож в інтересах справи наполегливо відстоював власну думку. В управлінні процесами проєктування, як і в науково-освітній діяльності, підтримував чітке розмежування функцій між виконавцями та взаємну довіру в колективі. Працювали за жорстким принципом: «Взяв роботу – відповідай за кінцевий результат!». Як керівник підрозділу, В. Швидкий сповідував підхід: сила керівника – в його команді. Виробив власний стиль управління та впроваджував засади командного менеджменту: *«Не важко розробити найскладнішу техніку – важко створити команду, розставити людей так, щоб вони доповнювали одне одного і взаємно компенсували особисті недоліки»*. Цей підхід, вироблений і застосований В. В. Швидким у 70–80-х роках минулого століття, актуальний і зараз для управління командами наукомістких проєктів.

Це були роки найбільшої виробничої та наукової активності науковця, коли за його безпосередньої участі саме у Черкасах в ході розробок високопрофесійними українськими фахівцями було створено засоби передавання даних для таких нині відомих систем, як комплекс ППО С-300, система контролю за ядерними вибухами, яка є базою договору про заборону ядерних випробувань у всіх сферах (в основному, домінували проблеми контролю підземних ядерних вибухів) і багато інших розробок, частина з яких і досі на бойовому чергуванні [1].

В. В. Швидкий у своїх спогадах окреслив кадрову специфіку галузі засобів спецзв'язку у черкаському регіоні щодо периферійного НДІ, де працював: у Черкасах було і підприємство-розробник, і завод-виготівник. Тож наприкінці сімдесятих років у сталому колективі, де були непогані зарплати й премії, працювало багато професійних інженерів-розробників, а також фахівців робітничих спеціальностей «із золотими руками». І стосунки між людьми

у цьому професійному середовищі склалися прості й порядні. Тривала співпраця із провідними галузевими центрами, заклади вищої освіти також долучалися до числа співвиконавців робіт, зокрема фахівці Одеського НДІ мікроелектроніки і кафедри МЕЗ ОЕІЗ (щодо «Кавказу-9»).

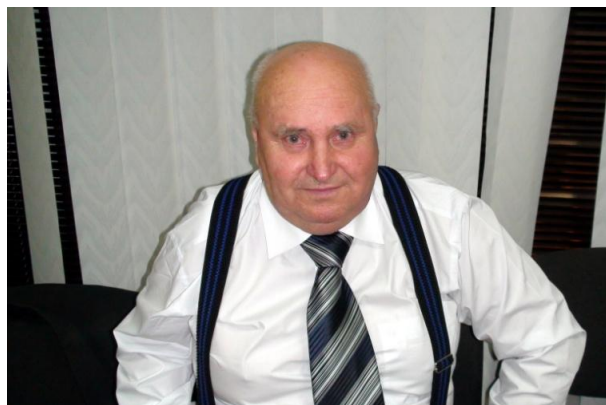
Після 1991 року практично відразу було розірвано всі договори на виконання ДКР із структурами колишнього СРСР, дослідні зразки було знищено. Нічим було платити зарплату, пішли скорочення. Фахівці підрозділів, очолюваних В. В. Швидким, у ці роки забезпечували виконання договорів з Міноборони України та СБУ. Серед робіт, виконаних за цей час, варто відзначити роботи зі створення мобільного аеродромного комплексу навігації та посадки для ВПС України з НВО «Хартрон» м. Харків і роботи зі створення наземного комплексу управління космічним апаратом «Січ-1» (НКУ КА «Січ») із КБ «Південне» м. Дніпропетровськ. У нових економічних умовах виходила або нульова, або від'ємна рентабельність наукомістких розробок. Проте через неплатежі деяких замовників навіть ті кошти Національного космічного агентства, які надходили підприємству за виконання робіт за НКУ КА «Січ», були заарештовані і спрямовані на погашення заборгованостей, а до виконавців робіт не доходили. Борги на рахунку підприємства не давали змоги завершити виконання робіт. Валерій Васильович на той час за сумісництвом займався викладацькою діяльністю в Черкаському інженерно-технологічному інституті, спрямовуючи отримані за викладання гроші на виконання важливих ДКР [1].

Економічна ситуація наприкінці 90-х років продовжувала погіршуватися, практично не стало договорів на науково-дослідну тематику і розробки. З 1998 року В. В. Швидкий залишив НДІ і працював доцентом на кафедрі комп'ютерних систем факультету інформаційних технологій і систем Черкаського державного технологічного університету [3], а пізніше – на кафедрі інформаційної безпеки та комп'ютерної інженерії.

Цю, зовсім іншу за специфікою, діяльність Валерій Васильович вважав «нерідною» для себе, бо: *«відповідаю лише за себе і власні помилки, і в мене немає підлеглих... – як писав він у автобіографічних спогадах. – Коли лише уві сні Батьківщина каже «треба» – їхати у відрадження, брати на себе відповідальність, напружувати мозок щодо вирішення важливої задачі...»*

Висококласний фахівець-практик викладав такі навчальні дисципліни:

- теорія інформації та кодування;
- теорія систем передавання даних;
- захист інформації в комп'ютерних системах;
- безпека комп'ютерних систем;
- цифрові мережі з інтеграцією послуг.

Як науковий керівник вів випускові роботи здобувачів вищої освіти (бакалаврів, спеціалістів, магістрів).

За час роботи в Черкаському державному технологічному університеті Валерій Васильович створив один із найплідніших осередків науково-технічної думки. Він був яскравою постаттю в плеяді науковців університету. За його підтримки захищено докторську й кандидатські дисертації (Фауре Е. В. (2009, 2018), Лісіцина О. С. (2011), Лавданський А. О. (2017), Харін О. О. (2020)).

Не було жодного студента на факультеті, який би не захоплювався ви-

соким професіоналізмом, кваліфікованістю і справедливістю доцента Швидкого Валерія Васильовича. Чого лише варті відгуки на створеному студентами сайті, де була неформальна характеристика всіх викладачів факультету: поряд з прізвищем Швидкий стояло горде – «спеціаліст»! Його здатність розуміти та відчувати студента була вражаюча.

У 2019 році доценту кафедри інформаційної безпеки та комп'ютерної інженерії кандидату технічних наук, доценту Швидкому Валерію Васильовичу присвоєно почесне звання «Почесний професор Черкаського державного технологічного університету». Віншування вченого до 80-річчя відбулося в університеті в лютому 2020 року.

Як зазначав учений: *«Життя продовжується попри рівну його те-чю...»*. Наміри працювати, а не віддаватися сумним спогадам і спогляданню телевізора – продовження його життєвого кредо.

Життя Валерія Васильовича не було легким, на його долю випало багато випробувань, проте він завжди був відкритим і людяним, чесним і принциповим, порядним і скромним; у людях цінував відповідальність і професіоналізм. І залишиться таким назавжди.

Наукових проблем і задач, які були озвучені Валерієм Васильовичем, вистачить для дослідження ще багатьом молодим науковцям. Його порядність і людяність будуть завжди взірцем і продовжуватимуть надихати. А його крилаті фрази ще довго житимуть у думках і спогадах про Вчителя.

Від імені учнів Валерія Васильовича, працівників кафедри та університету, всіх, хто знав і пам'ятає цю чудову людину, товариша і порадника, хочеться висловити слова вдячності за роки й моменти поруч. Дякуємо, Вчителю, за все!

Список використаних джерел

1. Швидкий В. В. Автобіографічний нарис (рукопис).
2. Бушин М. І. Вчені Черкаського державного технологічного університету. Черкаси: Видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2010. С. 80–81.
3. Черкаський державний технологічний університет. Черкаси: ЧДТУ, Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. С. 133, 137.

**ПРОФЕСОР БОРИС МІНАЄВ –
ВИДАТНИЙ ХІМІК-ТЕОРЕТИК ЧЕРКАЩИНИ**

Олена ХОМЕНКО,

*кандидат хімічних наук, доцент,
завідувач кафедри екології*

Черкаського державного технологічного університету

Людмила ЯЩУК,

кандидат хімічних наук, доцент кафедри екології

Черкаського державного технологічного університету

Борис Пилипович Мінаєв народився 21 вересня 1943 р. в м. Свердловськ (нині Єкатеринбург) у сім'ї службовців. У 1962 р. закінчив середню школу №3 в місті Караганда і вступив до фізичного факультету Томського державного університету імені В. В. Куйбишева (ТДУ). Свої перші наукові дослідження, присвячені квантовохімічним розрахункам нітросполук методом Хюккеля, Мінаєв Б. П. розпочав, навчаючись на третьому курсі університету.

У 1967 р. Б. П. Мінаєв закінчив університет і вступив до аспірантури при кафедрі оптики і спектроскопії ТДУ. Уже тоді молодий аспірант захоплювався методами квантової хімії, які він застосовував для розрахунків електронної будови та спектрів молекул. У ті роки під керівництвом професора Н. О. Прилежаєвої на кафедрі оптики і спектроскопії ТДУ були створені перші в Сибіру лазери і почали застосовуватися перші ЕОМ для розрахунку молекул і їх спектрів.

З 1970 р. Б. П. Мінаєв працював молодшим науковим співробітником Сибірського фізико-технічного інституту імені академіка В. Д. Кузнєцова, а через рік перейшов на кафедру органічної хімії ТДУ. На початку 1973 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук за темою «Ефекти спін-орбітальної взаємодії в оптичних та ЕПР спектрах молекул і радикалів». Уже в ранніх роботах молодого вченого прослідковувався потяг до глибокого осмислення закономірностей у молекулярних спектрах різних класів сполук і біополімерів на основі фундаментальних теорій. Б. П. Мінаєв також розробив методи розрахунку ефектів спін-орбітальної взаємодії (СОВ) на основі теорії самоузгодженого поля Хартрі-Фока і методів конфігураційної взаємодії для збуджених станів.

Працюючи на кафедрі органічної хімії ТДУ, Б. П. Мінаєв розвинув теорію спектрів комплексів із перенесенням заряду на основі нітробензену і його похідних та пояснив властивості комплексів Мезенгеймера. Нещодавно результати досліджень фосфоресценції молекул протягом останніх 50-ти років були узагальнені в роботі, надрукованій у високореєтинговому журналі «Chemical Reviews» Американського Хімічного Товариства.

Протягом 1974–1988 рр. Мінаєв Б. П. працював спочатку доцентом кафедри теоретичної фізики, а потім завідувачем кафедри фізичної хімії Карагандинського державного університету (КарДУ). Саме в КарДУ Мінаєв розробив свою знамениту теорію інтенсивностей синглет-триплетних переходів у видимій та ближній ІЧ області спектру молекулярного кисню.

У 1984 р. Б. П. Мінаєв захистив докторську дисертацію за спеціальністю 02.00.04. – фізична хімія на тему: «Теоретичний аналіз і прогнозування ефектів СОВ в молекулярній спектроскопії і хімічній кінетиці». У листі за підписом академіка В. А. Легасова експертна рада ВАК СРСР дозволила Б. П. Мінаєву отримати ступінь доктора хімічних наук на основі захисту автореферату без написання дисертації. Захист пройшов в Інституті хімічної фізики імені М. М. Семенова АН СРСР в Москві і викликав великий інтерес у науковій спільноті.

Саме тоді була сформована наукова школа професора Мінаєва, що зайняла міцні позиції у вітчизняній квантовій хімії і набула широкої популярності за кордоном. Підґрунтям для формування школи стали квантово-хімічні дослідження електронної будови, спектрів і реакційної здатності органічних і неорганічних речовин, металокомплексів і нанокластерів. Нестабільна політична ситуація, періоду розвалу СРСР та часті захворювання сина (лікарі наполегливо рекомендували змінити пустельний різко-континентальний клімат) змусили вченого виїхати з Казахстану. Оскільки дід Мінаєва був родом із України, і тут уже протягом тривалого часу проживала його сестра, фізик вирішив переїхати саме в нашу країну. Його запросили за конкурсом на посаду завідувача кафедри хімії в філії Київського політехнічного інституту (згодом був реформований у Черкаський державний технологічний університет) і з лютого 1988 р. працював у Черкасах. За час роботи в ЧДТУ Б. П. Мінаєв підготував трьох кандидатів наук.

Одночасно професор Мінаєв читав лекції з квантової хімії в Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького. У 2007 р. він перейшов у цей заклад на посаду завідувача кафедри органічної хімії, а згодом створив і очолив кафедру хімії та наноматеріалознавства.

Таким чином, ось вже більше ніж третину століття в Черкасах проводяться дослідження електронної будови, спектрів і хімічної реакційної здатності молекул з урахуванням спин-орбітальної та інших слабких магнітних взаємодій, початок яким покладено працями професора Мінаєва. Крім традиційного підходу до магнетохімії, коли магнітні збурення враховуються для розрахунку надтонкої структури в спектрах електронного парамагнітного резонансу (ЕПР) радикалів або ядерного магнітного резонансу (ЯМР) діаманітних молекул, у роботах Мінаєва акцентується увага на ролі триплетних станів у хімії, молекулярній електроніці, біохімії і каталізі при розрахунку СОВ, спин-спінової взаємодії, анізотропії g-фактора та інших магнітних взаємодій.

Наукові праці Б. П. Мінаєва відображають вагомі досягнення вченого в галузі квантової хімії і молекулярної електроніки. До них належать дослідження ефектів спин-орбітальної взаємодії в молекулах та їх впливу на спектри, фотохімію, люмінесценцію, провідність, магнітні та хімічні властивості молекул. Борис Пилипович є автором концепції спин-каталізу та її застосування у ферментативному, гомогенному і гетерогенному каталізі. Він вперше розрахував інтенсивності атмосферних смуг молекулярного кисню, показав роль спин-орбітальної взаємодії у формуванні магнітної фосфоресценції кис-

ню, розробив квантову теорію фосфоресценції ненасичених вуглеводнів і барвників, спінового розщеплення в нульовому магнітному полі, надтонкої структури у триплетному стані та впливу розчинника на ці параметри електронного парамагнітного резонансу.

Теоретичним дослідженням синглетного кисню присвячено понад сотні статей Мінаєва та його учнів, захищена докторська і вісім кандидатських дисертацій.

Багато уваги Б. П. Мінаєв приділяє і проблемам екології. Поглинання стратосферного озону в ближній УФ області рятує життя на Землі від згубних променів Сонця. Мінаєвим та його учнями з ЧДТУ багато років проводилася робота за держбюджетною тематикою по розрахунках спектрів поглинання озону і його фотокаталітичного розпаду за участю оксидів галогенів. Дослідження спін-селективності процесів фотолізу цих кислот і самого озону дозволяє робити висновки про можливий вплив зовнішніх магнітних полів на озоновий шар.

В останні роки Б. П. Мінаєв приділяє багато уваги застосуванню квантової хімії у нанотехнологіях. Тепер можна збирати нанокластери «вручну», що дозволяє вбудовувати їх в напівпровідникові структури, використовувати їх як елементи пам'яті, молекулярні провідники тощо. Фулерени і нанотрубки володіють унікальними властивостями, які можна використовувати в електроніці, в квантових комп'ютерах, в діагностиці ДНК, в генній інженерії і в медицині. Тут квантова теорія безпосередньо перетинається з технологією. Розрахунками їх електронної структури займаються багато лабораторій США, Японії та інших країн. Б.П. Мінаєвим вперше враховані ефекти впливу СОВ на провідність таких полімерів і молекулярних провідників.

Багато уваги Борис Пилипович приділяє роботі з молоддю. У роботі з аспірантами Борис Пилипович дуже вимогливий і одночасно дуже щедрий: він постійно ділиться своїми знахідками, дарує ідеї і взагалі дуже допомагає в цій важкій роботі по розрахунку електронних властивостей молекул. Загалом під його керівництвом виконано та захищено 18 дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук та 4 – доктора хімічних наук.

Науковий доробок Б. П. Мінаєва складає понад 600 статей у фахових світових журналах у сфері квантової хімії та 8 монографій. Роботи професора Мінаєва Б. П. добре відомі у світі, опубліковані у провідних міжнародних наукових журналах і широко цитуються у світовій науковій літературі. На сьогоднішній день, за даними всесвітньої агенції «Scopus», Мінаєв Б. П. має рейтинг Хірша $h = 45$.

Зауважимо, що стаття «DFT characterization of a new possible graphene allotrope» в журналі «Chemical Physics Letters» видавництва «Elsevier» була винесена на обкладинку журналу за вибором редактора як найбільш значущої статті у даному номері а цикл робіт по ОЛЕДам узагальнений в огляді, опублікованому в журналі Physical Chemistry Chemical Physics у 2014 р., який за даними агенції Scopus процитований уже близько 200 разів.

З 1998 р. Б. П. Мінаєв є об'єктом біографічної реєстрації у книзі «Who is who in the world». У 1999 р. одержав нагороду за життєві досягнення від

Американського біографічного інституту. Борис Пилипович є лауреатом світової премії «World Lifetime Achievement Award ABI-USA-1999», нагороджений медаллю «25 років Центрально-Казахстанському відділенню національної АН Республіки Казахстан» за заслуги у розвитку хімічної науки республіки (2010), почесним званням «Заслужений діяч науки і техніки України» (2011), премією «Scopus Award Ukraine» (2017), Грамотою та медаллю Кабінету Міністрів України (2017), премією «Web of Science – Ukraine Award» (2019 р.). У червні 2016 р. Б. П. Мінаєв був обраний академіком Академії наук Вищої школи України, у 2021 р. науковцю призначено довічну стипендію Кабінету Міністрів України. У січні 2022 р. нагороджений державним ордемом «За заслуги» III ступеня.

Цього року професор кафедри хімії та наноматеріалознавства Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького професор Борис Пилипович Мінаєв відзначає своє 80-річчя та 60 років роботи на науковій ниві. Тож бажаємо йому нових наукових звершень і вагомих результатів!

Список використаних джерел

1. Minaev Boris Filippovich: Doctor of Chemical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine. Bibliographic index. (2012). Cherkasy: Pub. Depart. of the V. Khmelnytsky ChNU, 117. (in Ukr.).
2. Литвин В. А., Мінаєва В. О., Карауш-Кармазін Н. М., Баришніков Г. В. Учений, учитель, ентузіаст. Борис Пилипович Мінаєв. До 75-го дня народження. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2018. 80 с.
3. Життя віддане науці. *Нова Доба*. 21-09-2018. Архів оригіналу за 6 травня 2019 р Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20190506082229/https://novadoba.com.ua/52258-zhyttya-viddane-nauci.html>

ЖИТТЄВИЙ ПОДВИГ ПЕДАГОГА ІВАНА ХАРЧЕНКА У ЗБЕРЕЖЕННІ ПРАВДИВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ У ЧАСИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Юрій ЛЯШКО,

завідуючий історичним музеєм

*Кам'янського державного історико-культурного заповідника,
член Національної спілки краєзнавців України*

Іноді складається так, що доля окремих людей співпадає з тим, чи іншим історичним процесом в країні, і тоді по періоду життєвого шляху цієї людини можна зрозуміти всю сутність історії цієї країни, а життя цієї людини, є прикладом для наслідування.

Всі ці слова можна віднести до життя нашого земляка, педагога, сільського вчителя Івана Борисовича Харченка.

Іван Харченко народився 1898 року в мальовничому селі Вербівка Чигиринського повіту Київської губернії, в родині сільського коваля. Він був сьомою дитиною у 12-дітній родині. Дитинство його мало чим відрізнялось від турбот і забав більшості хлопчиків тодішньої сільської України: худоба, гуси, пасовища і дитячі пустощі та шкоди. Проте батьки малого Івана розуміли, що шлях у велике життя лежить лише через освіту. Тому вони, як могли, робили все можливе, щоб син навчався. Спочатку в церковно-приходській, а потім – у земській школах. Виявивши добрі знання з математики, Іван був узятий рахівником до контори маєтку поміщика Давидова. І хто знає, як би склалася доля у Івана, якби не Перша світова війна. Іван Харченко потрапив до останнього військового призову 1916 року, і в грудні цього ж року був зарахований до піхотного полку імператорської армії. А через півтора місяця відбулася Лютнева революція, яка внесла значні корективи в життя багатьох людей.

Його 159-й полк був направлений із м. Актарська Саратовської губернії на Західний фронт у район м. Львова. Однак на ст. Київ-Товарний їхній ешелон був затриманий за наказом уряду Центральної Ради. І весь особовий склад полку, який складався на 90 % із українців, влився до новоствореного полку ім. Богдана Хмельницького армії Української Народної Республіки. Козаки полку розташувалися в Олексіївських казармах м. Києва, козаки залучались до охорони будинку уряду. Неодноразово Іван Харченко, стоячи в караулі, бачив Михайла Грушевського, Симона Петлюру, Володимира Винниченка, довелося приборкувати і «бунтуючий Арсенал». Проте політичні події змінювались, як вода в річці. На ст. Хрипкове полк ім. Б. Хмельницького був роззброєний німецькими військами, які прийшли на запрошення уряду гетьмана П. Скоропадського визволяти Україну від російських окупантів, що наступали із північного-сходу.

Під час повстання проти уряду гетьмана Скоропадського вже полк Івана Харченка роззброює німецькі підрозділи і приєднується до армії Директорії. Козаки полку беруть участь у боях з наступаючою армією генерала А. Денікіна в районі ст. Дебальцеве на Донбасі. В цей час з Іваном стався цікавий епізод, який на все життя закарбувався в його пам'яті.

На одному із степових роз'їздів козак Іван Харченко разом із товаришем був направлений у розвідку до сусідньої станції. Що робиться там, товариші не знали, і тому, від «гріха подалі», приховали у кукурудзі свої рушниці. Коли йшли, була сильна заметіль, і вони, трохи збившись із дороги, потрапили в степу на одинокий ешелон. Їх тут же оточили і під дулами рушниць повели на допит до теплушки. У вагоні при світлі газової лампи, розкинувшись у кріслі в білому кожусі, і кудлатій шапці, сидів чоловік невеликого зросту, з довгообразим обличчям і довгим волоссям. Він запитав: Хто такі?..., а коли довідався, що петлюрівці, то негайно наказав відправити їх «у штаб Духоніна» – тобто розстріляти. Ніякі умовляння хлопців не допомогли, їх повели до яру на розстріл. На півдорозі один із конвоїрів, який був старшим, окликнув Івана. І тільки тоді той впізнав у ньому свого односельця Василя Холода, який вже більше року воював у армії Батька Махна. Аж тоді, Іван

зрозумів, хто їх допитував у штабному вагоні. Переговоривши зі своїми хлопцями, Василь наказав товаришам тікати, але попередив, що будуть стріляти вгору, бо: «Батько не повірить, що ми вас розстріляли».

Після цих подій полк Івана Харченка увійшов до складу Запорізької дивізії армії УНР, і був направлений у район Кам'янця-Подільського. Саме там йшли важкі бої з наступаючими більшовицькими частинами.

В чоті разом з Іваном Харченком служив молодий хлопець із Дебальцево – Володя Сосюра. Він писав дуже гарні вірші. Одного разу на привалі Іван запитав Володю, чому він пише свої вірші лише російською мовою. А той відповів, що він із Донбасу, а там майже всі розмовляють російською, та він може спробувати писати і українською... І вже наступного вечора прочитав Івану нові вірші:

*«... І пішов я тоді до Петлюри,
Бо у мене штанив не було.
Скільки нас молодих і зелених
Від червоної кулі лягло...»*

Вже через місяць Запорізька дивізія була розбита, а полк Івана Харченка потрапив в оточення. Парламентери від більшовиків запропонувати скласти зброю і обіцяли зберегти життя тим, хто добровільно зголоситься перейти до червоної армії. Виходу не було, і більша частина козаків склала зброю.

Після перевірки Іван Харченко потрапив до 55 піхотного полку у відділ культпросвітницької роботи, тому що був грамотним. Однак, захворівши на тиф, був відправлений у тимчасову відпустку за місцем проживання. Добираючись в рідні місця, Іван довідався, що на його рідній Чигиринщині війна ще не закінчилась. В околицях Холодного Яру проти свавілля російських окупантів повстали селяни, щоб відновити Українську державу. І яке здивування було Івана, коли він довідався, що його брат Артем теж є козаком повстанського загону отамана Чорного Ворона. Кілька разів за ним полювала Кам'янська ЧК і міліція, проте йому завжди щастило і він виривався з оточення. Вже пізніше Артем Харченко, змінивши документи і дату народження, вимушений був виїхати з рідних місць аж до Москви, де, маючи музичну освіту і великий талант, став солістом Большого оперного театру ім. Леніна. У 1937 році він був заарештований і засуджений до вищої міри покарання – розстрілу.

Не минули сталінські репресії і Івана Харченка. Після служби в армії його направляють на роботу в школу с. Михайлівка Кам'янського району Черкаської області. В цей час він успішно закінчує Черкаський педагогічний інститут. Працюючи вчителем, створює аматорський гурток і ставить шкільні п'єси. Незважаючи на те, що у 1937 році в Івана вже було троє дітей (Олесь, Валерій і Галина), стосунки з дружиною не складаються. Вона вважала помилкою свого життя шлюб з Іваном. Важке життя, як в психологічному, так і в матеріальному плані, стає ще тяжчим у зв'язку з конфліктом із завучем школи. В результаті цього вчителя Івана Харченка виключають із членів шкільного профспілкового комітету.

А 21 жовтня 1937 року на квартиру до нього завітали співробітники НКВС з ордером на обшук і арешт. Причина: родинні стосунки з братом Ар-

темом і націоналістичні настрої (в кімнаті висів портрет Т. Шевченка, а в школі ставились українські п'єси). Слідство, яке проходило в Кам'янському відділі НКВС, вів слідчий Санін, який всіляко намагався довести вину Харченка. Проте останній в протоколі допиту написав: «Не згоден!»

Незважаючи на це, Івана Харченка засудили до 10 років позбавлення волі в таборах Півночі. В результаті цього, замість вчителя Івана Харченка, з'явився ЗК № 24698 з місцем приписки «КУЛАЙЛАГ», табір Юрки (який вважався табором смерті). З цього табору його відправили етапом на річку Лодьму на лісорозробки. Потім були табори на Північній Двіні й інші місця ув'язнення. Про життя політичного в'язня вже написано і розказано багато. Хочеться сказати, що крім важкого життя додалися і душевні турботи. Прийшла звістка із далекої Михайлівки, яка повідомила, що дружина його, здавши синів у дитячий будинок і покинувши на свою матір малолітню Галю, поїхала кудись із невідомим чоловіком.

Час спливав. У червні 1941 року в'язні довідались про початок війни. Іван відразу пише прохання про направлення його в діючу армію. Однак отримує відмову. Потім хвороба і цинга, перебування на грані життя і смерті, і як промінь серед хмарного неба, – висновок табірної комісії: «як нешкідливий і непрацездатний елемент», Іван Борисович Харченко вважається умовно звільненим і направляється до м. Архангельськ на пересильний пункт.

23 червня 1943 року, о 8 годині вечора, Івану повідомили, що він звільнений з-під арешту.

Потім була довга дорога, і призначення в сільську школу в Саратовській області.

Довідавшись, що рідні краї визволені, Іван пробирається в Україну, де його чекає страшна звістка. Один з його синів загинув у хаті від вибуху гранати, яку розбирав, інший син і дочка віддані у дитячий будинок.

20 лютого 1945 року Івана Харченка викликають повісткою до військкомату і направляють у 122 запасний стрілецький полк кулеметником. Проте повоювати йому не довелося, 2 вересня 1945 року війна закінчилася, і Іван Харченко по стану здоров'я був демобілізований.

Після повернення в рідну Вербівку Іван Харченко став учителем сільської школи, де в продовж багатьох років, всю свою мудрість і знання передавав дітям.

Після смерті кривавого Сталіна у Івана Харченка з'явилася думка зберегти для нащадків свої спогади про бурхливі події на Україні у далеких 20-х роках. Впродовж кількох років він таємно записував в звичайні шкільні зошити все, що бачив і пережив в період Української революції та Визвольної боротьби на Україні, а також розповідав про свою важку долю політичного в'язня. Розуміючи напевно, що станеться, якщо про ці записи довідаються сторонні. Це було своєрідним «громадським подвигом» людини, яка вирішила зберегти для нащадків історію трагізму українського суспільства, яке опинилась в теплих обіймах «старшого брата». Ці спогади Іван Харченко назвав «Записки Ворога народу», вони склали кілька десятків зошитів. Проте, зро-

зуміло, опубліковані не були. Лише у 90-х роках ХХ ст. його онук Б. Борисенко зміг упорядкувати їх, та записати на сучасні носії.

Вже пізніше, через багато років, І. Б. Харченко знайде своїх дітей, одружиться, дочекається внуків, але ота доля «ворога народу» завжди буде нагадувати про себе.

Не стало Івана Борисовича Харченка у 1982 році, а через сім років на адресу дружини Ганни Кононівни Харченко прийшов лист-повідомлення, де в сухій казенній формі повідомлялось: «Постановление Тройки при Киевском облуправлении НКВД УССР от 2 ноября 1937 года в отношении Харченко Ивана Борисовича отменено, а уголовное дело прекращено за отсутствием состава преступления».

Ось така доля звичайного українця, який хотів чесно жити на своїй землі, працювати і виховувати дітей. Проте буремна українська історія, внесла суттєві корективи його долі, та цілком змінила життя, прирікши на тяжкі муки і страждання. Проте його громадянський подвиг по збереженню історичної правди нашого народу, завжди буде прикладом для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Спогади Харченка І. Б. (рукопис). 1958–1962 рр. Фонди історичного музею Кам'янського державного історико-культурного заповідника.

КАЗИМИР АПОЛЛОНОВИЧ ЗАРЕМБА: УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ, НАУКОВЕЦЬ, ОРГАНІЗАТОР ОСВІТИ НА ЧЕРКАЩИНІ (до 105 річниці з дня народження)

Дарина ЧОРНОГАЛ,
учениця 9 класу

*Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10
Смілянської міської ради Черкаської області*

*Людина народжується,
щоб лишити слід на землі.*

Освітнянські здобутки Черкащини та великий внесок у справі навчання та виховання учнівської молоді неможливо уявити без Казимира Аполлоновича Заремби. Постать українського педагога, науковця, заслуженого вчителя України добре відома в науково-педагогічних та освітянських колах Черкащини.

Казимир Аполлонович прожив довге, цікаве, насичене на події життя – 85 років. Він увесь час працював, передаючи свій величезний життєвий та педагогічний досвід педагогічним працівникам Черкащини, працюючи на посаді доцента кафедри педагогіки обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

До нього їхали за порадами з усієї області учителі, директори шкіл, методисти. Казимир Аполлонович завжди знаходив для них час, потрібне слово, добру пораду, хоч і працював на високих посадах, але залишався скромною людиною. Завжди був стриманий та привітний.

14 грудня 1917 року в сім'ї машиніста паровозного депо залізничної станції Бобринська (нині Т. Г. Шевченка) Аполлона Михайловича та Ванди Генріхівни Заремб народився хлопчик Казимир.

1 вересня 1925 року Казимир пішов до першого класу. Його взяли до школи, хоча хлопчику не було ще восьми років. Рівень знань майбутнього школяра відповідав тодішнім вимогам. Був старанним, уважним і дисциплінованим учнем. Перевагу надавав історії, але любив математику і фізику.

У 1935 році Казимир Аполлонович закінчив 10 клас. Після закінчення подався до Черкас, хотів вступити на історичний факультет педагогічного інституту, але такого факультету на той час у Черкаському педінституті не було, і Казимир Аполлонович подав документи на фізико-математичний. Він був здібним студентом, гарно навчався, але навчання не було легким.

Після закінчення інституту повернувся до рідного міста. За літо заробив трохи грошей і поїхав на Київщину у місто Васильків. Там він отримав призначення на роботу: учитель математики у середній школі села Плисецьке.

Через рік, у зв'язку з погіршенням здоров'я матері, Казимир Аполлонович перейшов на роботу у місто Сміла. Працював учителем математики, а влітку – вожатим, а пізніше – директором літнього піонерського табору для дітей залізничників Шполянського та Корсунського районів. Працюючи у міській школі, Казимир Заремба на практиці переконався у важливості простої істини: хочеш навчати інших, то обов'язково вчися постійно сам.

У піонерському таборі він познайомився із піонервожатою, красивою та стрункою дівчиною, Олімпіадою, яка потім стане його дружиною.

Настане день, який змінить долі мільйонів людей, 22 червня 1941 року. Заремба раніше в армії не служив, тому його направили в розпорядження штабу по евакуації залізничного вузла. Останнім ешеленом разом з братом Станіславом Казимир Аполлонович відбув на схід Радянського Союзу.

У грудні 1941 року К. А. Заремба почав викладати математику в одній із середніх шкіл Карабулакського району Саратовської області РРФСР. У цій школі, разом з Олімпіадою Семенівною, яка невдовзі приїхала до нього, вони працювали до березня 1944 року, тут народився син Віталій, а коли Смілянщину звільнили від фашистських окупантів, сім'я Заремб повернулася на Батьківщину. У 1945 році Казимир Аполлонович очолив педагогічний колектив середньої школи № 22 міста Сміли (нині Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 10).

Керівництво закладами народної освіти, відзначивши вагомими педагогічними здобутками директора середньої школи № 22, запропонувало Зарембі посаду директора середньої школи-інтернату № 2 міста Сміли.

Погодившись на нову посаду, Казимир Аполлонович знав, що школа-інтернат – це досить складний організм і керівнику набагато важче працювати, ніж директору звичайної середньої школи.

Казимиру Аполлоновичу багато чого вдалося зробити. Колись рядова школа із посередньою матеріально-технічною базою і амбітним учительським колективом за сім років роботи Заремби на посаді директора перетворилася на справжню лабораторію передового педагогічного досвіду. Кожен педагог отримав можливість працювати самостійно, творчо, проявляти ініціативу і наполегливість. Прикладом у цій справі був директор. Він сам учився і вимагав, щоб педагоги школи вивчали спадщину Макаренка, Сухомлинського і інших відомих освітян України. І не просто знали їх, а знаходили для себе особисто золоті зерна цінного досвіду і вдумливо користувалися ними.

«У 1961 році нас разом із Казимиром Аполлоновичем перевели до школи-інтернату № 2, його – директором, а мене – заступником. Перші роки були досить тяжкими, ми працювали майже цілодобово. Дійсно, директором сюди потрібно було призначити такого мудрого педагога, як Заремба К. А. Тільки він зумів за короткий час створити всю необхідну матеріальну базу, оформити технічні кабінети. Діти любили Казимира Аполлоновича, а він для них був батьком, багато пробачав, вірив. Через п'ять років школа-інтернат досягла високих результатів у навчально-виховній роботі. Найкращі педагоги ділилися досвідом на республіканських семінарах», – так згадують перші кроки Казимира Аполлоновича на посаді директора його колеги, з якими він працював у школі-інтернаті.

Нове випробування випало на долю Заремби, директора з 23-річним стажем, у лютому 1968 року, коли Казимир Аполлонович був переведений на роботу до Черкаського обласного відділу народної освіти. Півтора року працював першим заступником завідуючого, а у липні 1969 – очолив відділ освіти.

Казимир Аполлонович розпочав з того, що з кожним працівником відділу освіти, який готувався до відрядження, проводив ґрунтовну бесіду. З'ясовував: як кожен розуміє поставлене перед ним завдання, які у нього є відомості про колектив, де буде працювати. При цьому завжди наголошував, щоб працівник обов'язково цікавився тим, що є позитивного у роботі школи. І якщо будуть виявлені недоліки, то щоб тут же надавав допомогу у їхньому усуненні. Не обмежувався, якщо це було потрібно, одним візитом. Треба встановити з колективом ділові стосунки, взаєморозуміння і довіри.

Із приходом Заремби К. А. у школах утверджується атмосфера ділового співробітництва, поваги, зацікавленості творчими здобутками мудрих освітян, їхніми думками про майбутнє школи.

Та найбільше уваги було приділено роботі з директорами шкіл. Казимир Аполлонович особисто турбувався про поліпшення добору і виховання цієї ланки освітянських кадрів. Він вважав, що саме від директора залежить, щоб його школа поповнювалася талановитими педагогами, щоб у школу радісно поспішали діти, із цікавістю приходили батьки.

Втілення у життя такої масштабної програми та повсякденна турбота про поліпшення соціально-побутових умов працівників освіти дали відчутні

результати. Кількість заслужених учителів України перевищила 50 осіб, 316 осіб було відзначено урядовими нагородами.

Казимир Аполлонович часто задумувався, як поліпшити підготовку робітничих кадрів для міських підприємств і організацій. Новий завідуючий обласним відділом освіти почав шукати шляхи зближення загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних училищ. Стають нормою робочі наради директорів училищ і завідуючих відділами освіти у районах і містах. Щоб закріпити процес їхнього зближення, Казимир Аполлонович вніс пропозицію об'єднати відділ освіти і управління професійно-технічної освіти в єдине відомство. Вона була відхилена (хоч пізніше таке об'єднання відбулося). Активніше почали використовуватися різні форми спілкування шкіл і ПТУ. Проводилися спільні педагогічні ради, методичні об'єднання вчителів-предметників, вечори відпочинку, спортивні змагання, екскурсії, туристичні походи. Таким чином школа почала активніше сприяти підвищенню престижності професійно-технічних училищ, як основної ланки підготовки робітничих кадрів.

Новою подією у розв'язанні цих питань стало утворення міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Життя показало, що навіть добре оснащена усім необхідним, школа не може забезпечити потрібний рівень підготовки робітничих кадрів. Комбінат, який має відповідну базу, досвідчених спеціалістів-викладачів, працює більш ефективно і обслуговує 7–8 шкіл. Перші комбінати почали діяти у Корсунь-Шевченківському і Шполянському районах у 1975 році. Мережа їх розширювалася.

Справжнім джерелом пізнання учнями навколишнього світу стають шкільні музеї, причому більше всього ті, що створюються руками школярів. Прагнення мати їх у кожному навчальному закладі було підтримано органами місцевої влади. Наприкінці 1983 року шкільних музеїв і музейних кімнат у системі освіти вже нараховувалося більше п'ятисот.

Значну увагу Казимир Аполлонович приділяв розвитку освіти на селі. За сімнадцять років на посаді завідуючого обласним відділом освіти для розвитку освіти на селі було зроблено немало: побудовані шкільні приміщення, дитячі садки, усі директори та вчителі сільських шкіл мали вищу освіту, учні навчалися в одну зміну, отримували гаряче харчування.

Казимир Аполлонович першим помітив і підтримав педагогічний талант та новаторські ідеї Захаренка О. А., сприяв їхньому впровадженню у Сахнівській школі Корсунь-Шевченківського району. У 1987 році Заремба К. А. та Захаренко О. А. взяли участь у роботі V з'їзду вчителів України, де було приємно чути про середню школу села Сахнівка на Черкащині, яка досягла бажаного, було зазначено, що це – школа майбутнього. Новаторські ідеї сахнівського педагогічного колективу зацікавили багатьох освітян України, щороку у школі бувало від 15 до 20 тисяч відвідувачів. Сахнівська школа пошанована в державі і завдяки великому авторитету завідувача обласно.

Коли Казимиру Аполлоновичу виповнилось 68 років, він перейшов на науково-педагогічну роботу в інституті післядипломної освіти педагогі-

чних працівників. Два роки був методистом, а потім майже 14 років – доцентом кафедри педагогіки, секретарем вченої ради інституту, входив до різних комісій, плідно працював для фахового журналу «Педагогічний вісник». Брав активну участь у підготовці і проведенні науково-практичних конференцій, семінарів, педагогічних виставок, конкурсів «Вчитель року», учнівських олімпіад. Казимир Аполлонович був членом Національної спілки журналістів України, опублікував більше 200 статей-роздумів на педагогічні теми, намагаючись привернути увагу влади, громадськості до найбільш актуальних проблем школи і молоді. Наукові статті педагога друкувалися в журналах «Народна освіта», «Радянська школа», «Початкова школа». З обміном досвіду на Черкащині дуже часто перебували освітянські делегації з сусідніх областей та країн: Ярославля, Бидгоща (ПНР), Білорусії, Молдови та США.

Список використаних джерел

1. Суховершко Г. В. Казимир Аполлонович Заремба. Черкаси : Вертикаль, 2007. 252 с.
2. <https://docplayer.net/66185616-Istoriya-zagalnoosvitnoyi-shkoli-i-iii-stupeniv.html>
3. <http://www.smilamedia.org.ua/redaktsiya/do-storichchya-vydatnoho-smilyanskoho-pedahoha.html>

ОЛЕКСАНДР ШАМРАЙ: ОСВІТЯНИН, КРАЄЗНАВЕЦЬ, УПРАВЛІНЕЦЬ

Владислав ФИРФА,

*студент II курсу спеціальності 032 історія та археологія,
освітня програма «Історія, музеєзнавство та експертиза
культурно-історичних цінностей»,
Черкаського державного технологічного університету*

Мета цієї статті – висвітлення життєвого шляху видатної особистості на теренах Черкащини, уродженця Кам'янщини Олександра Григоровича Шамрая, історика, управлінця, освітянина, почесного краєзнавця України.

Шамрай Олександр Григорович – краєзнавець і педагог, громадський діяч і науковець: кандидат історичних наук, відмінник освіти України, академік Академії політико-правових наук України, лауреат Черкаської обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича, голова Кам'янської районної профспілкової організації працівників науки й освіти, голова Кам'янської районної громадської організації «Спілка краєзнавців» [9], очільник Кам'янської філії Черкаського територіального відділення Малої академії наук України.

Шамрай Олександр Григорович народився 3 серпня 1970 р. в селі Завадівка Кам'янського району Черкаської області.

У 1987 р. закінчив Кам'янську середню школу № 1, і в цьому ж році вступив на історичний факультет Кіровоградського педагогічного інституту ім. В. Винниченка, який закінчив у 1992 р. [2, с. 271]

Після закінчення закладу вищої освіти працював вчителем історії Кам'янської середньої школи № 1. З самого початку своєї роботи з 1991 р. активно займався науково-дослідницькою діяльністю, ведучи краєзнавчі пошуки разом з учнівською молоддю [12, с. 6]. Інтерес до цієї роботи з'явився ще в молоді роки. Тому краєзнавчі дослідження, які зібрані роками – це конкретні люди і їх долі, вони розкривають історію рідного краю. Зібрані експонати, документи склали основу експозиції при створенні за власною ініціативою музейної кімнати в загальноосвітній школі № 1 м. Кам'янки в 1995 р. [11, с. 198].

У 1996 р. О. Г. Шамрай став призером обласного конкурсу «Учитель року – 96». У 1997 р. за його ініціативи розпочала діяти Мала академія наук в Кам'янському районі для учнівської молоді.

У 1998 р. став призером обласного конкурсу «Учитель року – 98». У 1999 р. за ініціативи О. Г. Шамрая відкрито відділ туризму при СЮТ.

У 2000 р. за його активного сприяння команда Кам'янської загальноосвітньої школи № 3 у грі-випробуванні «Котигорошко» виборола першість в Україні для Черкаської області в заліку. Цього ж року став ініціатором відкриття Позаміського дитячого оздоровчого табору «Джерельце» в с. Юрчиха [12, с. 7].

О. Г. Шамрай має вищу категорію вчителя історії, звання «Учитель-методист».

З вересня 1998 р. по серпень 2000 р. працював заступником голови райдержадміністрації.

З серпня 2000 по квітень 2003 рр. О. Г. Шамрай – інспектор-методист відділу освіти Кам'янської райдержадміністрації.

У лютому 2003 р. закінчив з відзнакою Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Української Академії державного управління при Президентові України і отримав повну вищу освіту за спеціальністю «Державне управління» та здобув кваліфікацію магістра державного управління [2, с. 271].

З березня 2003 р. по червень 2005 р. працював заступником голови Кам'янської райдержадміністрації з економіки та підприємництва.

З вересня 2003 р. по липень 2008 р. працював за сумісництвом викладачем кафедр історії України та економіки управління і підприємництва при Кам'янському філіалі Черкаського державного технологічного університету.

У період 2006–2010 рр. О. Г. Шамрай працює на виборній посаді міського голови м. Кам'янки.

Працюючи на державній службі, продовжував займатися науково-дослідною та громадською роботою [12, с. 8]. За наслідками досліджень проблем повоєнної історії у 2009 р. захистив дисертацію кандидата історичних наук за темою «Культурно-освітня сфера та духовне життя українського села в 1943–1950 рр. (за матеріалами центральних областей УРСР)» [3].

Коло наукових інтересів О. Г. Шамрая: державотворчі процеси періоду козаччини в контексті історії України, історія Другої світової війни, культурно-освітні процеси 1943–1950 рр. в Центральній частині України, історія освіти малої Батьківщини, історичне краєзнавство, видатні особистості рідного краю.

Учасник III, IV і V з'їздів Національної спілки краєзнавців України (2004, 2008, 2012 рр.) [4, с. 30].

З лютого 2011 по грудень 2014 рр. працює начальником відділу освіти Кам'янської райдержадміністрації. З грудня 2014 р. – голова Кам'янської районної організації профспілки працівників освіти та науки та завідувач Кам'янської філії Черкаського територіального відділення Малої академії наук України [6].

О. Г. Шамрай – кандидат історичних наук (2009 р.), доктор філософії (2011 р.), почесний академік Української міжнародної академії оригінальних ідей (2011 р.), учитель-методист (2002 р.), магістр державного управління (2003 р.), член правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (2008 р.), голова ревізійної комісії Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (2016 р.), член Національної спілки краєзнавців України (з 2009 р.), член Національної спілки журналістів України (з 2009 р.), Почесний краєзнавець України (з 2012 р.), академік Академії політико-правових наук України (з 2022 р.).

Має численні нагороди, а виданням «Освіта» визнаний кращим освітянином у номінаціях «Народ мій завжди буде» в 2017 р. та «Лиш храм збудуй» у 2018 р. [12, с. 9].

За активного сприяння О. Г. Шамрая з 2004 р. у м. Кам'янка проводяться в районі щорічні учнівські краєзнавчі конференції, за результатами яких видається збірник наукових досліджень «Джерело». Підготовка наукових доповідей та набуття навичок виступів з ними мали велике значення в становленні наших учнів як молодих дослідників. Теми пов'язані з науково-дослідницькою роботою в Малій академії наук. Під час роботи конференції учні беруть активну участь у дискусіях, довівши не тільки глибокі знання матеріалів своїх наукових досліджень, а й загальний високий рівень ерудиції [12, с. 10–11].

О. Г. Шамрай щорічно аналізує роботу МАН на Кам'янщині; зокрема, за період з 2015 по 2020 рр. із 262 випускників – 149 стали переможцями обласних конкурсів, 11 – всеукраїнських, але головне те, що всі випускники стали студентами провідних вишів. І тут велика заслуга О. Г. Шамрая.

Тривалий час О. Г. Шамрай працював у Кам'янській загальноосвітній школі I – III ступенів №1. Саме тут він встиг чимало досягти у своїй педагогічній діяльності. Він добре володіє різноманітними формами, методами і прийомами вивчення історії з учнями. Як педагог, чітко вміє визначати головне, зосереджувати увагу учнів на тому, як пов'язати, проаналізувати і порівняти набуті знання з сьогоденням [5].

У червні 1995 р. на зльоті пошукових загонів Черкащини «Дорогами слави батьків» вихованці О. Г. Шамрая зайняли друге місце, а в липні цього ж

року на першому Всеукраїнському зльоті «Моя земля – земля моїх батьків», який був у Закарпатті, загін у складі команди Черкаської області посів четверте місце, а окремі краєзнавці з Кам'янки у двох видах конкурсу зайняли перші місця. У грудні 1995 р. на Черкаській обласній конференції, присвяченій 400-річчю від дня народження державотворця України Богдана Хмельницького, краєзнавці О. Г. Шамрая зробили солідні виступи та повідомлення.

З 1996 р. О. Г. Шамрай став членом Всеукраїнської спілки краєзнавців [1]. А при школі № 1, в якій він працював, було створено її первинну організацію. Вона активно діяла при Центрі дослідження історії рідного краю. Наслідком цієї діяльності можна вважати нову перемогу гуртківців – у конкурсі «Софіївці – 200», де вони стали призерами [12, с. 14].

Теплі слова про О. Г. Шамрая висловила директор Кам'янського державного історико-культурного-заповідника Галина Таран. «Давня дружба поєднує працівників заповідника з Олександром Шамраєм, адже по закінченні педагогічного інституту він прийшов працювати вчителем історії в міську школу № 1 і відразу ж разом з гуртком краєзнавців, який же сам і організував, розпочав науково-дослідницьку пошукову роботу. Для нього не достатньо було шкільної програми. Спільно з науковими співробітниками музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського, ще до створення заповідника, організував цікаві заходи, наукові розвідки, польові дослідження, наукові читання, незабутні зустрічі. У ті часи, коли не було інтернету і не була розсекречена тема Голодомору 1932–1933 років, він проводив заняття, на яких висвітлював жакливі факти геноциду українського народу. І діти переймалися горем глобального масштабу своїх співвітчизників. Взагалі його авторитет учителя для дітей був і є незаперечним, що називається «у вогонь і воду». Учні із задоволенням йшли на його уроки, тематичні заняття, в походи відправлялися в експедиції, ладні були проводити додому, аби тільки бути разом і якомога більше поспілкуватися зі своїм наставником. Звичайно, одне покоління змінювало інше, та в пам'яті лишилися хороші спогади дитинства і юності та набуті знання. Напрацьовані матеріали досліджень знайшли своє відображення у шкільній музейній кімнаті, численних наукових та науково-популярних виданнях. Варто лише згадати його книгу «Їхній подвиг житиме у віках», яка побачила світ у 2000 р. й розповідає про ратний подвиг наших земляків під час Другої світової війни» [12, с. 16].

О. Г. Шамрай є автором багатьох книг та наукових статей [1–2; 7–8; 12, с. 25–36]. Саме завдяки організаторським здібностям О. Г. Шамрая була перевидана книга колективу авторів «Місто на скелястих берегах Тясмину», яка до сьогодні є найбільш повним виданням з історії рідного краю, що популяризує його на рівні держави та далеко за її межами [10; 12, с. 16].

З 2022 р. О. Г. Шамрай – доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету.

У 2022 р. призначений заступником голови Черкаської обласної державної адміністрації з гуманітарних питань.

О. Г. Шамрай завжди енергійний, ініціативний, відповідальний, креативний. Він – людина невичерпної енергії і творчих пошуків.

Список використаних джерел

1. Бушин М. І., Кукса Н. Г., Шамрай О. Г. Черкаський край в особах. 1941–2001. Кам'янщина. Книга 8. Черкаси: «Ваш Дім», 2005. 312 с.
2. Відомі особистості Кам'янщини / автор-укл. О. Г. Шамрай. Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2020. 320 с.
3. Культурно_освітня сфера та духовне життя українського села в 1943–1950 рр. (за матеріалами центральних областей УРСР) [Електронний ресурс] // автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України / Черкаський нац. ун-т імені Б. Хмельницького. Черкаси, 2008. 19 с.
4. Лазуренко В. М. Шамрай Олександр Григорович // Михайлом освячені: лауреати Черкаської обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича. Черкаси, 2009. С. 29–30.
5. Олександр Шамрай – багатогранна творча натура // Трудова слава. 2015. 11 серпня. С. 4.
6. Освітняни району обрали Олександра Шамрая головою Кам'янської районної організації профспілки працівників освіти // Аграрний край. 2019. 6 грудня. С. 7.
7. Шамрай О. Г. Топоніми Кам'янщини // Краєзнавство Черкащини. Черкаси, 2002. Вип. 6. С. 15–24; Шамрай О. Г. Їхній подвиг житиме у віках: 1941–1945. Черкаси, 2000. Кн. 1.; Шамрай О. Г. Населення Середнього Подніпров'я і його роль в зародженні козацької державності // Вісник Черкаського університету. Черкаси, 2000. Вип. 21. С. 48–50.
8. Шамрай О. Г. Організація пам'яткоохоронної роботи у повоєнний період (1944–1950 рр.) // Черкащина в контексті історії України: матеріали Третьої наук.-краєзн. конф. Черкащини, присвяч. пробл. охорони, збереження та використання іст._культ. спадщини. Черкаси, 2007. С. 52–57.
9. Шамрай О. Г. Історія становлення Кам'янської районної громадської організації «Спілка краєзнавців» Національної спілки краєзнавців України / О. Г. Шамрай // Черкащина в контексті історії України: матеріали Дев'ятої наук.-краєзн. конф. "Черкащина в контексті історії України", присвяченної 30-річчю утворення Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Черкаси, 2019. С. 272–274.
10. Місто на скелястих берегах Тясмину / Шамрай О. Г., Таран Г. М., Бондаренко Л. О. та ін. Черкаси: Вертикаль, видавець ПП Кандич С.Г., 2009. 244 с.
11. Шамрай Олександр Григорович // Краєзнавці Черкащини: Біобібліографічний довідник. Черкаси, 2016. С. 198–199.
12. Шамрай Олександр Григорович: кандидат історичних наук, почесний краєзнавець України: біобібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад. В. А. Морозова. Черкаси: Вертикаль, 2020. 80 с.

ПЕТРО ВАСИЛЬОВИЧ САРАНЧА ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ОСВІТНЬО-ВИРОБНИЧОЇ ГАЛУЗІ КАМ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Олександр МУШТА,

*завідувач меморіальним музеєм «Зелений будиночок»
Кам'янського державного історико-культурного заповідника*

Кам'янський край виплекав чимало відомих особистостей у різних суспільних сферах. Особливе місце в цьому переліку посідають керівні кадри, адже саме вони у ті чи інші періоди історії брали на себе відповідальність при вирішенні амбітних цілей та завдань. Показовим у даному контексті є ХХ ст., коли на долю українського народу випало чимало випробувань через

революційні події, більшовицьку окупацію та спричинені ними голодомори і репресії, війну та післявоєнні лихоліття тощо. У ці складні часи визначальною ставала саме роль окремої людини для розвитку представленої нею сфери діяльності. Той, хто всього себе віддавав роботі, характеризувався добропорядністю й чесністю, вболівав за свою справу назавжди запам'ятався сучасникам як вмільний керівник й організатор, про якого згадують виключно з позитивними враженнями. Одним із таких очільників на Кам'янщині, який дуже посприяв у еволюції позашкільної галузі освіти всього району став Петро Васильович Саранча. Саме про його життєвий шлях та різнобічну діяльність йтиметься у даному дослідженні.

Петро народився у Кам'янці у вирі подій німецько-радянської війни, а саме 07 жовтня 1942 р. Заради кращого розуміння обставин та висвітлення загальної картини подій, за яких наш герой з'явився на світ, слід детальніше заглибитись у історію його родини. Тут є про що сказати, тим паче, що життєві перипетії значно вплинули на долі всіх нащадків сімейства.

Батько Петра – Василь Якович – ще в юнацькому віці залишився сиротою. Його тато раптово помер у 1929 р., після того як більшовики усуспільнили все майно господаря в ході проведення насильницької колективізації. Мати ж загинула у 1933 р. від нервового шоку, спричиненого примусовим вилученням продуктових запасів у її сім'ї під час голодомору. Василю Саранчі довелося жити у родичів, а потім він добровольцем пішов у військо. Брав участь у хижакських воєнних кампаніях Союзу РСР у Західній Україні та Фінляндії 1939–1940 рр., після чого він демобілізувався та повернувся у Кам'янку, де працював на престижній роботі, – водієм голови Кам'янського райвиконкому [6].

Коли почалась німецько-радянська війна 1941–1945 рр., Василь Якович мав евакуюватись разом із парткерівництвом, але в останній момент все змінилось, і чоловік залишився. Маючи «бронь» від мобілізації, В. Саранча пішим ходом самовільно вирушив на евакуацію, але під с. Несваткове радянські сили наказали йому й іншим людям повернутись, оскільки була велика загроза повного оточення. Після прибуття до Кам'янки він працював на цукровому заводі [7].

В ці страшні воєнні роки Василь знайомиться та зустрічається з кам'янчанкою Ганною Волошин. У січні 1942 р. вони одружуються та починають жити у будинку батьків жінки, що знаходився у сучасному мікрорайоні «Чмижина». Саме тут 7 жовтня 1942 р. на світ і з'явилась їхня перша дитина – син Петро. Насправді наш герой народився 1 жовтня, але оскільки в той період бюрократичних процедур дотримувались слабо, бо було якось не до того, то його записали на 6 днів пізніше. Ще одна дитина – донька Ольга – народилась через 2 роки – у жовтні 1944 р [6].

У січні 1944 р. після вигнання з краю нацистів Василя Саранчу мобілізують до лав армії. Чоловік опинився у складі обслуговуючої групи одного з аеродромів, де він працював водієм із технічної допомоги. У складі цього роду військ В.Я.Саранча пройшов жорстокі баталії німецько-радянської війни у період 1944–1945 рр. Новина ж про остаточну капітуляцію Німеччини застала його у м. Відень.

Наприкінці зими 1946 р. Василя Яковича демобілізували з війська. Повернувся він до рідного дому в Кам'янці в березні місяці. Ця зустріч стала першим свідомим спогадом його сина Петра про свого тата: «...Почувся стукіт у двері. Підійшла мати і відчинила. Зве мене та й каже, що це мій батечко прийшов із війни. Він був для мене зовсім незнайомим. Я підійшов і почалося – сльози, захват і радість водночас». Так відбулося возз'єднання родини [7].

Після повернення до Кам'янки В. Саранча влаштувався працювати водієм одного з великих керівників містечка – директора машинобудівного заводу М. О. Бондаренка. Вже невдовзі на батьківщині, де колись розкуркулили його родину, він почав будувати нову хатину. Через 1,5 роки – наприкінці 1947-го – сім'я Саранчів перебралась на вул. Тясминську і вселилась у новий будинок. Саме за таких складних обставин пройшли перші роки Петра Саранчі [6].

Хлопець ріс цікавою, життєдайною та працювитою дитиною. Він дуже любив купатися та плавати, чому природно посприяла річка Тясмин, біля якої знаходилась його хата. Петро навіть врятував кілька хлопчаків-однолітків від потоплення, що характеризує його високі людські чесноти та спортивну майстерність. Також, в даному контексті, хлопець з ранніх літ захопився і риболовлю. В подальшому він об'їздив ледь не всі багаті на живність водоймища Кам'янського краю, постійно забезпечуючи себе, родину й всю рідню рибними запасами.

У школі наш герой навчався добре, вище середнього рівня, але з роками почав розуміти, що його більше приваблює практика, аніж теоретичне опанування знаннями. Недаремно хлопець активно відвідував різні гуртки, де сповна міг реалізувати свій неабиякий творчий потенціал. Зокрема, Петро Васильович ще з молодих класів почав ходити на танці. На цьому поприщі він досяг значимих результатів, регулярно супроводжуючи (разом з іншими охочими) різноманітними хореографічними виступами державні, святкові та ювілейні заходи на теренах Кам'янщини. Однак ще більше хлопець осягнув, полюбив та показав себе у музичному мистецтві [10]. Любов до музики, очевидно, передалась по генах. Його батько тривалий час грав у духовому оркестрі цукрового заводу: спочатку трубачем, а вже після війни – баритоністом. Але попри це, Василь Якович дуже хотів, щоб його син опанував баян. Це пов'язано з фронтовими часами, коли в нього був улюблений товариш Петро, який прекрасно володів цим інструментом. Саме через це Василь Саранча називав свого друга «Петя-баяніст». Відповідно, пам'ятаючи свого товариша, він відвів свого сина Петра до музичної школи, де записав його до класу баяну [7].

Петро відбув увесь курс 5-річного мистецького навчання, досягнувши чималих успіхів. Він швидко навчився грати, зрозумів специфіку інструменту, чудово вивчив музичну грамоту, що в сукупності з чудовими слуховими даними дало прекрасний практичний результат. Ще до закінчення навчання юнака почали активно залучати до різноманітних святкових та урочистих заходів у його рідній Кам'янській ЗОШ № 2, інших закладах, де він забезпечував музичний супровід. І не так відсутність відповідних артистів, як не по роках зріла гра хлопця зумовила такий розвиток подій [10]. Це яскраво підкреслювало його неабиякий талант. Чудове оволодіння баяном в майбутньому

посприяє професійному зростанню нашого героя, вплине на особисте життя, забезпечить працевлаштування та в цілому значно допоможе у повсякденні.

Ще в шкільні роки П.Саранча почав активно підробляти на різних роботах. Зокрема свою першу зарплату він отримав у 5-му класі, коли його преміювали на суму 10 крб. за активну участь у районній олімпіаді з художньої самодіяльності, на якій колектив ЗОШ № 2, де Петро грав на баяні, посів І-ше місце. Взагалі з 7-го класу хлопець виконував різні допоміжні роботи у колгоспі «Жовтень», допомагаючи таким чином матері відробляти трудодні. Петро силосував, підвозив людям воду, згрібав сіно та ін. Зважаючи на такі обставини, природне бажання працювати та прагнення не до теорії, а до практики, після 9-го класу в 1959 р. юнак вирішив улаштуватись на постійну роботу. Батьки цьому не перечили, тому син самостійно вирушив на пошуки [6].

Об'єктом вибору місця праці для Петра Саранчі стало найбільше підприємство Кам'янщини того періоду – машинобудівний завод. Він прийшов у відділ кадрів, де записався у ремонтний цех учнем токаря. Відповідно, Петро радісно повернувся додому з думками про вже обране працевлаштування. Увечері прийшов його батько, який спитав сина, нібито не знаючи правди, чи знайшов той роботу. Петро ствердно відповів і вказав свій вибір. Василь Якович, який, нагадаємо, був водієм директора машбуду Миколи Бондаренка, сказав, що сам керівник підприємства бачить його на роботі у модельному цеху. Слова такої авторитетної людини Петро Саранча сприйняв належним чином, погодившись на запропоновану ініціативу. Коли наступного дня він прийшов у завод, там уже знали, куди саме відправляти нового робітника – Бондаренко заздалегідь усіх попередив. Прогноз очільника виявився далекоглядним. П. Саранча і до сьогодні майструє різні вироби з дерева, і перші кроки до володіння цим промыслом він зробив саме у модельному цеху. У наші дні чоловік згадує чудові слова, які йому колись сказав М. О. Бондаренко: «Токарний станок ти із собою нікуди не візьмеш, а стамеска і сокира у побуті завжди знайдуть собі застосування».

У модельному цеху наш герой працював впродовж двох років, з 1959 по 1961 рр. Специфіка цього відділу полягала у виготовленні з дерева ескізів окремих деталей та механізмів, по формі яких відливали їхні точні копії з металу. Робота ця вимагала скрупульозності, точності, неабиякого вміння та майстерності, тому лише найздібніші могли себе тут проявити. Петро Саранча гармонійно влився в колектив модельників, дуже швидко розвинувши необхідні вміння та навички. Робота дуже подобалась юнаку, ставши ще одним місцем для його виробничо-творчої самореалізації. Недаремно чоловіку і зараз сняться сни про те, як він працює у модельному цеху, адже ті роки були одними з найкращих у його житті [7].

У 1961 р. П. Саранчу мобілізують до лав Збройних сил. Спочатку його направили до навчального центру у м. Баку (Азербайджан), а вже через 11 місяців, після здобуття відповідних знань, він прибув до Туркменістану, де проходив службу у військах зв'язку ППО (протиповітряна оборона). Всього в армії, згідно з тодішнім законодавством, наш герой провів три роки.

Під час військової служби дуже знадобились музичні таланти Петра. В той період баяністів, власне як і самих інструментів, нараховувалось небагато, а для солдатського дозвілля, організації різних свят і заходів в армії такі люди були просто необхідні. Відповідно, зрозумівши суть проблеми, кам'янчанин взявся за її вирішення. Коли до нього на зустріч їхали батьки, він попросив їх привезти інструмент. Відтоді, всі військові частини, де служив Петро Саранча вже були із музикою. Він забезпечував музичний супровід на різних дійствах, урочистостях, на відпочинку, проводив окремі концертні виступи, що дуже підняло його авторитет в очах однолітків та керівництва [6].

Демобілізувався Петро восени 1964 р. Не зважаючи на надану відпустку, він майже відразу повернувся на роботу у модельний цех машинобудівного заводу. Саме тут і пройдуть наступні 7 років його насиченого життя [2, с. 243].

В цей період П. Саранча знайшов собі подружню пару. Невдовзі після приїзду до Кам'янки він почав підробляти як музикант у сусідньому селі Юрчиха в дитячому протитуберкульозному санаторії. Тут чоловік і познайомився із молодою вчителькою початкових класів Юрчиського санаторію Марією Денисівною Засядько. Почались зустрічі, зав'язалися романтичні стосунки, що логічно завершилось шлюбом. Одруження відбулось 14 травня 1966 р. Рівно через два роки – 14 травня 1968 р. – у них народилась єдина донька, яку батьки назвали Тамілою (нині – відома композиторка і поетеса Таміла Петрівна Чупак) [8].

Після одруження молода пара жила в будинку батьків нашого героя. Але Петро Васильович як справжній господар забажав мати власну оселю. Шлях від мети до її реалізації був відносно недовгий: впродовж 1968–1969 рр. недалеко від батьківської хатини постав будинок нового покоління Саранчів. Відтоді, по суті, і розпочався остаточний відлік їхнього самостійного життя.

На жаль, період перебування у Кам'янському машбуді для Петра раптово обірвався у 1971 р. У нього почалися проблеми зі суглобами, і лікарі порадили чоловіку змінити місце роботи.

Працевлаштуванню на нове місце знову посприяли його мистецькі здібності. Ще напередодні відходу із заводу друзі нашого героя порекомендували йому вступити до Кам'янського відділення музично-хорового товариства України з подальшою перспективою роботи вчителем музики та співів у цій організації. Зважаючи на свій стан здоров'я, П. Саранча саме цей варіант і обрав. Після звільнення з машбуду у 1971 р. він долучився до музично-хорового товариства, яке, маючи філії майже в кожному населеному пункті Кам'янського району, направило його на роботу до с. Райгород. У школі, де чоловік мав працювати від товариства, не було у той час вчителя музики, тому йому запропонували долучитись безпосередньо до педагогічного колективу навчального закладу. Петро Саранча, звісно, погодився і з 1 вересня 1971 р. почав викладати музику і співи у Райгородській ЗОШ [8].

У наступному 1972 р. він вступив на заочну форму навчання до Олександрійського культурно-освітнього училища, який успішно закінчив через чотири роки, здобувши спеціальність «Керівник оркестру народних інструментів». Таким чином, відбулась остаточна переорієнтація П. Саранчі з тех-

нічного на педагогічно-організаційний напрям, що найяскравіше проявиться у подальші періоди його діяльності [2, с. 244].

У школі чоловік працював упродовж чотирьох років. Це був досить активний, змістовний та цікавий етап його життя. Робота з молоддю, баян, концерти – все це дуже імпонувало Петру, який з радістю проводив таку насичену навчально-освітню діяльність. Більше того, він озвучував різні сільські концерти, звітні виступи аматорських колективів, весілля, урочистості, забезпечуючи свято музики для різних верств населення. Крім цього, П. Саранча у школі невдовзі викладав ще й трудове навчання і фізичне виховання, демонструючи гармонійне поєднання педагогічного таланту та практичних творчих здібностей [8]. В контексті останньої тези приємно констатувати, що він виховав у Райгороді чимало послідовників на мистецькій ниві, які працювали в школах Кам'янщини, озвучували різні заходи, грали в сімейному колі тощо. Все це свідчить про його велику відповідальність до своїх професійних обов'язків, які чоловік завжди намагався виконувати з максимальною відповідальністю. Недаремно, що коли й зараз його райгородські учні зустрічають свого вчителя, вони з великим захопленням із ним спілкуються, разом згадуючи приємно проведений час у шкільні роки [11].

Хоч період вчителювання у селі мав багато позитивних вражень, були і свої негативні моменти. Траплялось, що не виїжджав автобусі тоді нашому героєві доводилось іти пішки. За таких обставин, окрім втоми від довгого 15-км маршу, він не раз потрапляв під зливу. Також, за умови насиченого робочого графіку, Петро Васильович часто ледь встигав на електричку по дорозі додому. Тобто, проблеми з логістикою були очевидні. Тому, коли у 1975 р. у Кам'янському Будинку піонерів з'явилась вакансія художнього керівника, він відразу перевівся на нове місце роботи [7].

У цьому закладі П. Саранча в цілому провів 5 років: спочатку на посаді художнього керівника, а через два роки – очільника гуртка по різьбленню й випалюванню з дерева. Зазначимо, що гуртки Будинку піонерів до 1977 р. функціонували в одному з приміщень Кам'янської ЗОШ №2, а потім – перемістились до житлової будівлі по вул. Миколаївська (колишня Кірова). В цьому контексті слід зазначити, що Петро Васильович разом зі своїми колегами по цеху доклали чималих зусиль, шляхом активної фізичної праці, роботи на суботниках, щоб заклад на новому місці повноцінно запрацював на всю потужність. Силами працівників тут був зроблений ремонт, переобладнано і змінено інтер'єр, удосконалено опалення тощо. Набутий організаційно-практичний досвід, який наш герой отримав у співпраці зі своїм добрим другом, директором Будинку піонерів Валерієм Бабенком, вже невдовзі буде використано у становленні й розвитку нового навчального закладу Кам'янщини, з яким і пов'яже більшу частину свого життя Петро Васильович Саранча – Станції юних техніків. Але це станеться трішки згодом, що стане наслідком наступного розвитку подій.

Наприкінці осені 1979 р. В. Бабенко залишив Будинок піонерів, очоливши літературно-меморіальний музей О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського. Новим же директором установи став Петро Васильович Саранча, який в подальшому бі-

льше як півроку керував закладом. Однак згодом ситуація змінилася. Восени 1980 р. цю установу було фактично реорганізовано на 2 окремі позашкільні заклади: власне Будинок піонерів, куди увійшли гуртки мистецького нахилу (танцювальний, вокальний, художній та ін.) та Станцію юних техніків (далі – СЮТ), де сконцентрувались гуртки технічного напрямку (автомодельний, авіа-модельний та ін.). Останню зі згаданих установ і очолив П. Саранча [3].

СЮТ була створена з метою розвитку технічних здібностей учнівської молоді. Новий навчальний центр позашкільля Кам'янщини розмістився у окремому виділеному приміщенні по вул. Г. Кудрі (колишня ЗОШ №4, нині тут розміщується КП «Кам'янка-Благоустрій»). Після утворення тут почали діяти наступні гуртки: судномодельний, автомобільний, авіа-модельний, радіоконструювання, радіотелеграфічний (азбука Морзе) та автоспорт (картинг). З наявним навчально-освітнім навантаженням Петро Саранча починав своє очільництво закладом, в подальшому розгорнувши масштабну діяльність для його всебічного розвитку та удосконалення.

Уже з перших днів роботи Петро Васильович почав налагоджувати тісну співпрацю з різними підприємствами і організаціями Кам'янського району, а далі з обласними, республіканськими та навіть окремими установами за межами України (в рамках СРСР). Це було зроблено для того, щоб постійно оновлювати матеріальну базу СЮТ, постачати нове обладнання, техніку, сировину для ефективної праці школярів на заняттях. Зокрема, з Кам'янського машбуду віддавали сюди відходи з металу, з Відділу геологів і лісгоспу – деревину та окремі будівельні матеріали, зі шкіл – різну списану техніку, верстати, з міліції – використані двигуни мотоциклів й запчастини тощо. Окреме технічне обладнання очільник СЮТ привозив з радіозаводів Сміли, Олександрії, Черкас, а також з далекого Красногорська, і при чому це здійснювалось на регулярній основі. Петро Васильович постійно моніторив ситуацію на цьому споживчому ринку, був у контакті з керівниками підприємств і коли траплялась нагода щось отримати для закладу, придбати, замінити, він обов'язково користався такою ситуацією, поповнюючи запаси СЮТ необхідною продукцією [7].

Чудово контактував П. Саранча і зі своїм освітянським керівництвом та його різними структурами. Дуже швидко очільники зрозуміли, що директор СЮТ вирізняється відповідальністю, цілеспрямованістю, наполегливістю, і що на нього завжди можна покладатися при постановці складних питань та їхньому гарантованому вирішенню. Тому проекти й завдання, які пропонував на розгляд Петро Васильович, у більшості схвалювались владними органами і відповідним чином фінансувались. Так, необхідний інвентар та обладнання для роботи в гуртках регулярно закуповувались у цільовому магазині наочних посібників у м. Черкаси. Часто саме через Петра Саранчу Кам'янський відділ освіти в цьому магазині замовляв товари для всіх інших навчальних закладів району, й чоловік за таку послугу не оминав можливості попросити щось і для СЮТу.

Різні матеріали також діставались із освітянських підвідомчих організацій. Петро Васильович постійно поповнював фонди свого закладу із структур Добровільного товариства сприяння армії, авіації і флоту (далі – ДТСААФ) та із

Черкаської СЮТ. Коли він бував у обласному центрі, то завжди оглядав їхні склади, відбирав необхідне та домагався про оплату обраного матеріалу від кам'янської влади. Підкреслимо, що все це зробити було зовсім непросто, адже попри наявність коштів, пріоритет у поставках і фінансах у той час – 1980-ті – мали новобудови (ЗОШ № 1, ЗОШ № 2 та ін.), тому переконати парткерівництво у розвитку й облаштуванні саме СЮТ було складно. Але Петро Васильович мав чудові дипломатичні здібності, вмів розставляти необхідні акценти, тому поставлену ціль завжди доводив до її логічного завершення [8].

Стабільна матеріальна база стала вагомим чинником для надійного функціонування й розвитку гурткової роботи. Однак не менш важливим аспектом у даному контексті були й людські ресурси та їхній потенціал. Цьому питанню Петро Васильович надавав великого значення, скрупульозно підбираючи кадри для технічної сфери позашкілля. Відразу зазначимо, що не всі особи прижилися в СЮТі, дехто пропрацював тут лише кілька місяців, оскільки директор швидко розривав відносини із людьми, які не відповідали займаній посаді. Однак ті, хто дійсно працювали, любили свою справу, популяризували творчу діяльність, виконували поставлені плани та завдання, завжди могли розраховувати на підтримку від свого очільника у вирішенні тих чи інших питань. П. О. Лушпіган, І. О. Модліцький, В. М. Кодола, П. Г. Захаренко, О. І. Хоменко, Л. М. Сукач та ін. – всі вони були взяті на роботу Петром Саранчею, показали себе як висококласні спеціалісти, впродовж років очолювали в СЮТі різні гуртки, через які пройшли сотні учнів із Кам'янки та околиць. Для багатьох дітей відвідування цих занять стало визначальним у виборі життєвих пріоритетів, ключовим для розвитку вмінь, навичок і власного прогресу та базовим для майбутньої профорієнтації в цілому. Цьому якраз і посприяли кадри, підібрані П. Саранчею для роботи в СЮТ, які завжди вирізнялись високою кваліфікацією та професіоналізмом [4].

На базі такого потужного матеріального та людського підґрунтя наш герой активно розвивав структури довіреного йому закладу, постійно сприяючи його якісному оновленню та еволюції. Вже з перших днів директор доклав чимало зусиль для розширення асортименту навчально-освітніх послуг технічного позашкілля, забезпечуючи його необхідним ресурсом та якісним змістом. Це призвело до великих позитивних результатів. Якщо на момент утворення СЮТ у 1980-му році тут працювалилише 6 керівників та відповідно 6 гуртків на 25 груп школярів, то вже на поч. 1990-х рр. – період пікової діяльності закладу – 34 викладачі та 39 гуртків на 104 групи учнів (разом зі сільськими філіями). До вже згаданих вище авіамоделного, автомоделного, судномодельного, картингу та радіоконструювання додалися такі наукоємні заняття як: ракетомодельний, колективна радіостанція, радіотелеграфічний, автотрасове моделювання, початкове моделювання, фотогурток, кульова стрільба, столярі-конструктори та інші. Для проведення практичних занять, як уже частково згадувалось вище, Петро Васильович звідусіль звозив, обмінював, купляв, а то і сам виготовляв різне технічне обладнання. У контексті останньої тези яскравим прикладом є той факт, що першу для СЮТу колективну радіостанцію П.Саранча особисто разом із колегами по вечорах паяли,

щоб діти могли користуватися і вчитися обслуговувати дану техніку. Все це свідчить про велику самопожертву керівника закладу у його щирому пориві до поліпшення функціонування підвідомчої установи [7].

Окрім безпосередньо роботи у своєму приміщенні, викладачі СЮТ проводили і виїзні заняття у школах міста. Таким чином, зокрема, навчали азів початкового технічного моделювання, що відбувалось виключно у класах молодшої школи. Тут же при ЗОШ діяли і окремі філії СЮТ. Петро Васильович пропонував учителям очолити той чи інший технічний напрям, і якщо педагог погоджувався, він оформлювався через СЮТ для проведення гурткової роботи. Скажімо, при Кам'янській ЗОШ № 2 діяв фотогурток, при ЗОШ № 3 – ракетомодельний, а при ЗОШ № 1 – взагалі, загальноміський гурток з кульової стрільби. В даному контексті слід зазначити, що в різні періоди 1980-х рр. П.Саранча домігся передачі у власність СЮТу в окремих частинах міста – мікрорайон «Покровський» («попівська хата» біля ЗОШ № 2), мікрорайон «Чмижина» (будівля дитсадку колгоспу «Жовтень»), мікрорайон «Вокзал» (водокачка) – об'єктів нерухомості. Тут також організовувались заняття, які проводились як вчителями СЮТу, так і педагогами зі шкіл [5].

Філії станції діяли і при школах району. Майже третина сільських ЗОШ були охоплені гуртковою роботою різної технічної спрямованості. Зокрема, у Михайлівці проводили заняття з колективної радіостанції та картингового спорту, при Ребедайлівській ЗОШ функціонував фотогурток, у Ревівці знову ж таки вчили картингістів тощо. Сільським школам, за потреби, Петро Васильович завозив необхідне технічне обладнання, організовував та координував роботу, вирішував різні організаційні проблеми [7].

Окрім налагодження постачання матеріальними ресурсами в межах СЮТ Петро Васильович реалізовував масштабні інфраструктурні проекти. Викладачі популярного у закладі автомодельного гуртка – П. Лушпіган, І. Модліцький – не раз говорили своєму керівнику про відсутність кордодрому, який так бажано мати для покращення якості їхньої роботи. Ці прохання не залишились непоміченими. Наприкінці 1980-х рр. П. Саранча домігся від відділу освіти фінансування для облаштування цільового майданчика біля приміщення СЮТ. Кордодром являв собою округлу площину з огороженим по центру окремим блоком, звідки діти запускали, регулювали та контролювали рух автомоделей, які переміщувались навколо них за круговим принципом. Роботи по зведенню нового об'єкту здійснювали безпосередньо працівники СЮТ разом зі своїм директором. Як наслідок, постав чудовий новий кордодром, де роками проводились змагання і тренування автомоделістів, навколо нього їздили картингісти тощо. Цей новий об'єкт став знаковим для СЮТ, одним із його символів, невід'ємно асоціюючись із цим закладом. Деякий час він взагалі був єдиним в усій Черкаській області. На жаль, в наші дні, через різні обставини, тут розмістили одну з міських котелень. Природно, що ніяких занять по автомодельному спорту на цьому місці вже не проводять [4].

Серед гуртків виокремлюється вже неодноразово згаданий вище картинговий спорт. Цей гурток виник ще у 1979 р. при Будинку піонерів на чолі з І. І. Сухаревим. Коли у 1980 р. утворилась СЮТ, картингісти переїхали на

нове місце, де у підвальному приміщенні розмістили раніше придбані й зроблені карти та все необхідне технічне обладнання. В подальшому, завдяки П. В. Саранчі, автопарк постійно поповнювався новими мікроавтівками та запчастинами до них. У 1982 р. у дворіщі СЮТу було зведено окреме гаражне приміщення, куди остаточно переселились картингісти, де вони і займались наступні 20 років. Навколишню ж територію у дворі капітально заасфальтували, а вже згодом зробили і кордром, що дозволило юнакам займатись улюбленою справою, не виїжджаючи на проїжджу частину, що, звісно, унеможливило виникнення різних небезпечних ситуацій [3].

На початковому етапі вже повноцінного функціонування картингового гуртка в СЮТі виникла проблема із постачанням двигунів. Вихід із такої скрутної ситуації знайшли досить швидко. Із керівництвом СЮТ зв'язались представники Кам'янського відділку міліції, які запропонували для гуртка «безхозні» мотори з мопедів (50 см³) та мотоциклів (125 см³) марки «Мінськ» (конфісковані, списані тощо). Мотори з цього транспорту оптимально сідали на раму картів. П. Саранча погодив цю пропозицію, і надалі було домовлено про постачання цих двигунів на СЮТ, де їм знайшли гарне практичне застосування. В наступні роки ця усна угода стабільно діяла, тому питання моторів було закрите [7].

Розвиток картингового спорту у Кам'янці відбувався настільки швидко і гармонійно, а люди, які цьому сприяли, були такими наполегливими та завзятими, що вже на 2-ий рік функціонування гуртка в містечку – у 1980-му – тут провели обласні змагання. Це відбулося за наполяганням директора СЮТ П. Саранчі. Якраз наприкінці 1979 р. у с.Тимосівка завершили асфальтування посадкових смуг аеродрому. Тому тут, як факт, розмістилась велика простора територія, де можна було потенційно проводити змагання. Цим і вирішив скористатись Петро Васильович для обкатки нового летовища. Як наслідок, після узгодження всіх необхідних організаційних питань з обласною і міською владою, у жовтні 1980 р. у Кам'янці відбулись перші загальнообласні змагання з картингу [5].

Регіональним рівнем Кам'янська СЮТ не обмежилася і невдовзі тут організували всеукраїнські змагання. Ідея щодо проведення даного республіканського турніру зародилась у очільника СЮТ П.В.Саранчі ще у 1980 р., після вдалого проведення обласних змагань. На базі цього успіху виникло бажання підняти планку до національного масштабу. Петро Васильович на початку 1983-го року звернувся до обласного керівництва СЮТ з відповідною ініціативою. Черкаські очільники не були в захваті від цієї ідеї, розуміючи рівень відповідальності та об'єм різноманітних організаторських клопотів. Але П. Саранча наполіг на своєму, запевнивши в особистому зобов'язанні провести все належним чином. З такими думками він поїхав до Києва, куди кам'янського керівника СЮТу і направили залагоджувати його ж ініціативу [7].

Перемовини пройшли конструктивно, легко і успішно. Вже невдовзі на Кам'янщину завітала столична делегація, щоб оглянути спроможність місцевої інфраструктури провести республіканські змагання. Оцінивши високий рівень асфальтного покриття на Тимошівському аеродромі, місця для розселення та

стоянки транспорту, всіляке сприяння місцевої влади, київські керівники погодили організацію у Кам'янці XVI-их мікроавтомобільних змагань на першість України серед школярів. Датою проведення дійства назначили 1–3 липня 1983 р.

Переможцем цих змагань серед школярів у Кам'янці стала команда із Харківської області. II-ге місце посіли представники Миколаївщини, а бронзою задовольнилась команда із Дніпропетровської області.

На Всеукраїнських змаганнях з картингового спорту були представлені й місцеві вихованці. І хоча призових місць вони не здобули, у хвості пелотону юнаки теж не пленталися, показавши гідний рівень підготовки [1].

Обстановка у містечку, прийом, організаторська підготовка – все це було забезпечено настільки добре і злагоджено, що вже через 2 роки – у 1985-му – київські керівники вже самі звернулись до Кам'янки з метою проведення в містечку республіканських змагань із картингу. Звісно, що тут все погодили і під керівництвом П.Саранчі знову провели не менш масштабне дійство. Це стало яскравим «знаком якості» як місцевого картингового спорту, так і населеного пункту в цілому [9].

Взагалі, починаючи з 1980 р. і до 2003 р. включно, у Кам'янці щорічно проводилися змагання з картингу: або міські й районні, або обласні чи міжрайонні. Був навіть період, коли такі змагання проводили по кілька разів на рік. Все це свідчило про стрімкий розвиток і популярність заняття серед кам'янських юнаків.

Як уже частково згадувалось вище, із перших днів функціонування картингового гуртка у Кам'янці кількість охочих записатись у нього зашкалювала. Це привело до того, що замість стандартної однієї групи дітлахів на нове захоплююче технічне заняття швидко набралось 4, а потім вже і 6 груп юнаків із 15-ти осіб у кожній. Зазначимо, що окрім власне містян, до гуртка записались та приїжджали і багато учнів із сіл Кам'янського району. З кожним із них Іван Іванович Сухарев впродовж тижня займався у визначений для цього час. Дещо пізніше, у другій половині 1980-х рр., ще одним викладачем з картингового спорту в СЮТ став Петро Григорович Захаренко. Досить швидко він також набрав 6 груп учнів, розвантаживши таким чином І. Сухарева та примноживши кількість кам'янських підлітків та школярів із сіл району, бажаючих вивчати ази картингової науки. Але, як виявилось, навіть цього було недостатньо [5].

Директор СЮТ Петро Васильович Саранча постійно мав стратегію щодо наближення гурткової роботи для дітей у кожному з мікрорайонів міста. Тому поступово у різних місцях Кам'янки з'являвся той чи інший гурток від СЮТ. Зважаючи на велику популярність картингу, його розширення по територіальному принципу з часів свого виникнення було ледь не першочерговим завданням. Відповідно, коли вивільнилось одне з просторих приміщень у мікрорайоні «Вокзал», П. Саранча, зважаючи на кількість охочих та існуючі перспективи, вирішив заснувати ще один філіал. На посаду керівника він запросив Володимира Васильовича Мендруля, який гарно розбирався в автомобілях. Той охоче прийняв пропозицію. Як наслідок, із СЮТу в означене приміщення на «Вокзал» перевезли декілька картів і вже згодом тут, на но-

вому місці, закипіла насичена автоспортивна праця. Дещо пізніше, за ініціативи директора Кам'янського спиртзаводу Олександра Михайловича Касяна, картингісти переселились у стару будівлю водокачки. Тут зробили ремонт та створили всі умови для цієї справи. Невдовзі В. Мендруль домовився, щоб для картингістів заасфальтували частину дороги та придбали ще кілька картів. Все це свідчило про велике захоплення цим заняттям, завдяки чому і проявлявся великий ентузіазм всіх до цього причетних [6].

Таким чином, функціонування гуртка з картингу на мікрорайоні «Вокзал» мало наслідком наступну констатацію фактів: у Кам'янці одночасно працювали три керівники гуртка картингістів, у кожного з яких було по кілька груп юнаків. Більше того, філіали картингового спорту діяли і в окремих селах Кам'янського району – Ревівці та Михайлівці. Це стало вінцем розвитку картингу у регіоні, пікові показники якого припали на кінець 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. [5].

Регулярне проведення змагань у Кам'янці стало невід'ємним атрибутом діяльності СЮТ часів очільництва Петра Саранчі. Тут постійно організовували міські й районні, а періодично – обласні й згадані вище республіканські (згодом всеукраїнські) командні протистояння у різних технічних напрямках.

Особливо слід виокремити обласні змагання, які відбулись улітку 1991 р. Ця подія була приурочена до 10-річчя з дня утворення СЮТ. В один день визначали між собою кращих вихованці різних технічних гуртків: на пляжі р.Тясмин у Кам'янці змагались судномоделісти, тут же поряд на стадіоні виявляли найспритніших авіамоделісти, у Тимошівці боролись за звання найшвидших картингісти та ін. Вінцем цих заходів став проліт над містом дельтаплану, який розкидав листівки із закликом до молоді записуватись у гуртки СЮТу. Петро Васильович особисто домовився про залучення цього повітряного транспорту у Черкасах, забезпечивши його тут на місці паливом та ще й з великим надлишком. Безумовно, задіяння дельтаплану викликало багато барвистих емоцій серед представників різних верст населення Кам'янки, молодшого та старшого поколінь, адже такі пам'ятні події ніколи не можуть забутись. П. Саранча, однозначно, забезпечив створення святкової атмосфери, не пошкодувавши своїх зусиль, нервів, коштів, матеріальних ресурсів, щоб дана подія відбулась на найвищому рівні. Все це свідчить про його далекоглядність, відповідальність та щире бажання всіма методами і засобами популяризувати свій навчальний позашкільний заклад [4].

Турбувався Петро Васильович і про дозвілля молоді. Ще коли він працював у Будинку піонерів, чоловік одним із перших у закладі самостійно організував для дітей піший похід до Холодного Яру, під час якого юні вихованці змогли наживо ознайомитись із пам'ятками Гайдамаччини та національно-визвольного руху українського народу середини ХVІІст. Надалі, вже в часи очільництва СЮТ, ця практика продовжилась. Наприкінці 1980-х рр. П. В. Саранча домовився про передачу у власність свого закладу пасажирського автобусу, а паралельно – через обласний відділ освіти – домігся придбання вантажного автомобіля «Газ-53». Все це значно розширило можливості для викладачів та вихованців СЮТ щодо здійснення їхньої професійної діяльності

(поїздки на змагання та семінари, обмін досвідом між різними установами), а також і для організації відпочинку. Відповідно, дітей почали регулярно возити з ознайомчою ціллю до Холодного Яру, на відпочинок до р. Дніпро (с. Боровиця, с. Сагунівка), а ще згодом – навіть на оздоровлення до моря. Як правило, дітлахів відвозили на Чорне море у м. Лазурне, де було неглибоко й, відповідно, безпечно для юних гуртківців. Позитивних вражень від відпочинку на прекрасному морському узбережжі їм вистачало надовго [7].

Із здобуттям Незалежності України у 1991 р. почався новий етап у діяльності СЮТ. У перші роки роботи помітного негативного впливу у новій суспільно-політичній обстановці ще не відчувалось. Більше того, у 1992 р. Петро Саранча зумів через Кам'янський відділ освіти та райдержадміністрацію придбати на республіканській базі ДТСААФ «Чайка» (м.Київ) різне технічне обладнання, мікродвигуни, кілька нових картів, 2 радіостанції та ін. Це стало вагомим підґрунтям для подальшої якісної гурткової роботи. Однак з часом економічні негаразди в Україні, які виникли через розрив штучно створених комуністичним тоталітарним режимом господарських зв'язків та недоліками в управлінні українських владоможців, дійшли і до СЮТу. Почалися затримки із виплатою зарплати, скорочення окремих одиниць, а відтак – і відтік кадрів. Петро Васильович, будучи в однакових умовах з усіма іншими, переконував їх залишитися, очікуючи ймовірного поліпшення обстановки, але залишилися не всі, бажаючи прогодувати сім'ї, дехто йшов із закладу в пошуках кращої долі [7].

У середині 1990-х рр. ситуація дещо вирівнялась та поліпшилась. Оплата праці та енергоносіїв набули стабільного фінансування, хоча про якесь оновлення матеріальної бази вже не йшлося. Проте і наявних матеріальних ресурсів, які директор СЮТ дістав і накопичив у попередні роки, було достатньо для нормального функціонування гуртків впродовж як мінімум десятиліття. Петро Саранча весь цей час, наголосимо, не спочивав на лаврах, а свідомо активно працював. Він постійно спілкувався з кам'янським районним керівництвом, їздив на зустрічі з цільовими візитами до Черкас та Києва, турбуючись про покращення господарських умов і фінансового забезпечення. Також наш герой продовжував контактувати із різними підприємствами та установами Кам'янщини, періодично домовляючись про постачання на станцію сировини, техніки, різного обладнання тощо. Це дало практичні результати. Не зважаючи на різного роду скруту, скорочення діяльності філій по школах, безпосередньо у приміщенні СЮТ наприкінці 1990-х – поч. 2000-х рр. ще продовжувала кипіти робота. Активно діяв деревообробний гурток на чолі з В. Кодолою, авіамоделний під керівництвом В. Бичка, автомоделний за очільництва І. О. Модліцького, картинговий під орудою І. Сухарева та П. Захаренка та ін. Як і раніше, дітей возили у різні місця на відпочинок, створюючи їм чудове дозвілля. Таким чином, Петру Васильовичу вдалось утримати основу колективу, потурбуватись про його матеріальне постачання, забезпечивши на цьому базисі виконання головної мети діяльності СЮТ – виявлення і розвиток технічних здібностей кам'янської молоді [5].

На поч. 2000-х рр. Петро Васильович почав задумуватись над виходом на пенсію. Вже давались взнаки попередні насичені роки трудової діяльності, різні хвороби й взагалі – чоловік сам бажав дати дорогу молоді. Але кам'янські керівники не раз переконували його залишитись, прекрасно розуміючи цінність такого кадра, його обізнаність у цій сфері, високо оцінюючи професійні директорські якості. Однак, все ж, у 2003 р. Петро Саранча вийшов на заслужений відпочинок. Ще кілька років опісля чоловік попрацював, організувавши в Кам'янці філію Черкаського турбюро, займаючись перевезенням та організацією відпочинку кам'янчан на море. Але робота у туристичній сфері тривала для нього лише кілька років. Після цього наш герой повернувся до своєї першої набутої і чи не найулюбленішої справи – роботи з деревом. П. Саранча почав виготовляти на замовлення меблі, предмети побуту та інтер'єру. І до сьогодні ця праця дуже подобається чоловіку; недаремно його продукція, вирізняючись витонченістю, майстерністю та якістю, користується популярністю серед споживачів. У цьому контексті наш герой ще й досі з великим захопленням згадує своїх перших вчителів у модельному цеху машинобудівного заводу, які, пройшовши страшне горнило німецько-радянської війни 1941–1945 рр., зберегли чесноти людяності, відповідальності та професіоналізму, і так гармонійно зуміли передати професійні навички Петру Васильовичу [8].

Різнобічна діяльність П. В. Саранчі, його керівничі здібності й таланти не могли обійти поза увагою владні органи. Відповідно, він нагороджений різними грамотами від Міністерства освіти і науки, Кам'янського і Черкаського відділів освіти за чудово проведені змагання з різних видів технічного спрямування, ювілейними відзнаками та нагородами від місцевого самоврядування та громадських організацій, нагороджений знаком «Відмінник освіти України» та ін. Наголосимо, що в даному випадку всі означені регалії не були бутофорними, як дуже часто траплялось щодо інших персон [7].

На жаль, історія очолюваного П. Саранчею навчального закладу завершилась мінорною нотою. У 2018 р. через різні організаційні, фінансові, демографічні та інституційні проблеми СЮТ був об'єднаний із Будинком творчості (колишній Будинок піонерів) у межах єдиного Центру художньо-естетичної та науково-технічної творчості учнівської молоді. Саме тут зараз і проводиться різна гурткова робота для кам'янських школярів, в тому числі й ті технічні заняття, які колись відбувались у межах СЮТ. У пам'яті ж сучасників та нащадків Петро Васильович продовжує залишатись як мудрий керівник та організатор, чие творче дітище досягло високих результатів розвитку та впродовж років було гордістю всього Кам'янського краю. П. Саранча, його життя та діяльність, риси характеру і чесноти є чудовим прикладом для наслідування майбутнім поколінням кам'янчан.

В цілому, підсумовуючи вищезазначене, можна сміливо стверджувати, що серед когорти талановитих керівників на Кам'янщині у другій половині ХХ ст. яскраво виокремлюється постать П. В. Саранчі. Його організаторські, дипломатичні, практичні та цілеспрямовуючі вміння привели до нового етапу в розвитку позашкілля, посприявши всебічному розвитку молоді та її проф-орієнтації. Людські, особистісні й професійні риси цієї персони є чудовим

орієнтиром для наслідування майбутнім поколінням кам'янчан як приклад безмежної відданості своїй справі, безвідмовності у вирішенні складних завдань, готовності брати на себе велику відповідальність, здорового прагматизму, ширості, оптимізму для себе й оточуючих. Значний внесок Петра Васильовича у розвиток освітньої галузі Кам'янського краю оцінено численними відзнаками та нагородами як на місцевому рівні, так і у всеукраїнському масштабі, що наочно підтверджує його таланти як очільника й організатора. Впевнено констатуємо, що Петро Васильович Саранча – видатний кам'янчанин сучасності, з яким нам щастить жити в один час.

Список використаних джерел

1. Кикоть Н. Змагалися картингісти. Трудова слава. 1983. № 80. С. 4.
2. Людний Ф. П. Люди та їх долі. Черкаси: Вертикаль, видавець С. Г. Кандич, 2017. 392 с.
3. Матеріали польових досліджень автора (далі – МПДА). Спогади Бабенка Валерія Володимировича 1939 р.н., мешканця м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.
4. МПДА. Спогади Бичка Миколи Андрійовича, 1949 р. н., мешканця с. Ребедайлівка Черкаського району Черкаської області.
5. МПДА. Спогади Захаренка Петра Григоровича, 1958 р. н., мешканця м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.
6. МПДА. Спогади Мендруль Ольги Василівни, 1944 р. н., мешканки, м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.
7. МПДА. Спогади Саранчі Петра Васильовича, 1942 р. н., мешканця м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.
8. МПДА. Спогади Саранчі Марії Денисівни, 1944 р. н., мешканки м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.
9. МПДА. Спогади Тюріна Сергія Володимировича, 1957 р. н., мешканця м. Черкаси Черкаської області.
10. МПДА. Спогади Ціперка Анатолія Єлисейовича, 1939 р. н., мешканця м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.
11. МПДА. Спогади Чупак Таміли Петрівни, 1968 р. н., мешканки м. Кам'янка Черкаського району Черкаської області.

МАРІЯ ДЕНИСІВНА САРАНЧА – ВЧИТЕЛЬ, ВИХОВАТЕЛЬ, НАСТАВНИК

Валентина ГУБЕНКО,

*науковий співробітник меморіального музею «Зелений будиночок»
Кам'янського державного історико-культурного заповідника*

Кожен вчитель є неповторним, адже по-своєму любить дітей. Ця любов складається з різноманітних кришталіків, великих і малих, сторонньому погляду майже непомітних. Справжньому вчителю обов'язково притаманні любов до рідного краю, палке захоплення професією, людяність, чесність, скромність. Саме такою є неординарна, творча та віддана своїй професії – Марія Денисівна Саранча.

Народилася 4 жовтня 1944 року у с. Грушківка Кам'янського району. Її дитяча пора припала на тяжкий післявоєнний період, але своє дитинство згадує з душевною теплотою, адже виховувалась у люблячій, дружній родині, де батьки приділяли багато уваги їй та старшому на 2 роки брату Володимиру. Батьки Марії Засядько (в дівоцтві) – з простої сільської родини. Тато Денис Юхимович був будівельником, тяжко працював, укладаючи дороги, мама Анастасія Михайлівна працювала на машинобудівному заводі, дуже гарно шила.

У 1951 році наша героїня пішла до 1 класу. Маючи хороше підґрунтя сімейного розвитку, вона дуже любила навчатися, любила школу і вчителів, мала відмінні знання. Особливо любила математику, саме цей предмет був її улюбленим, хоча, й інші уроки приносили задоволення, до того ж, дівчина ще й дуже гарно малювала і співала.

Після восьмого класу Марія Денисівна вирішує вступати до медичного училища, але мабуть сама доля запланувала їй інше майбутнє. Батьки наполягали, щоб дочка закінчувала 10 класів і вона вирішує прислухатися до думки батьків, а школу згодом закінчує зі срібною медаллю.

У 1961 році вона вступає до Корсунь-Шевченківського педагогічного училища на відділення «Початкові класи», яке згодом успішно закінчує. Після цього за цільовим направленням, по якому мала відпрацювати 2 роки, їде у Чернівецьку область, Кіцманський р-н, с. Киселів, де навчає дітей молодших класів. Паралельно вступає на заочну форму навчання в Уманський педагогічний інститут та під час роботи в школі періодично їздить на сесії і успішно поєднує навчання з роботою вчителя.

Марії Денисівні дуже подобалась Західна Україна, тому вона й обрала саме цей край, а не Північ (вибір був не надто різноманітний). Молода вчителька досить швидко облаштовується в тих краях, а завдяки відкритій і щирій натурі, швидко знайомиться й товаришує з колегами по роботі і місцевими жителями.

Особливо тепло Марія Денисівна згадує свою старшу колегу і подругу Орісю Леонтіївну Чайковську. Між ними було багато спільного – робота, любов до дітей, до того ж, М. Д. Засядько жила на квартирі у мами своєї колеги [2].

У 1965 році Марія Денисівна повертається на Черкащину. Маючи вже за плечима певний педагогічний досвід, вона влаштовується вчителем початкових класів у школу при дитячому санаторії, який знаходився у с. Юрчиха Кам'янського району. Специфіка роботи була складнішою, аніж у школі, адже в санаторії лікувалися діти, хворі на туберкульоз, і знаходились там на довготривалій реабілітації від восьми місяців і більше. Складні умови та статус дітей не заважав Марії Денисівні бездоганно виконувати свою роботу та щиро і віддано допомагати кожному учневі.

Цю відданість до справи та любов безперечно бачили й самі учні, які відповідали їй такою ж великою любов'ю, і ще довгий період після навчання в школі при Юрчиському санаторії писали вчительці листи, навіть і в дорослому віці [1].

Саме під час роботи в санаторії Марія Денисівна познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Саранчею Петром Васильовичем. Незважаючи на

щільний графік та відданість роботі, Марія Денисівна приділяла багато уваги власній родині. Донька – Таміла Петрівна Чупак згадує дитинство так: «Мама, маючи синдром відмінниці, встигала все. Вдома було завжди чисто, дуже гарно куховарила, любила в'язати спицями і гачком. Завдяки їй я в дитинстві та юності мала багато ексклюзивних речей, які вона виготовляла власноруч».

На запитання у Таміли Петрівни – «Як Ви можете охарактеризувати свою маму?» – вона сказала так: «Вона людина енергійна, непосидюча, напориста. По натурі – спокійна, але цей спокій граничить не з тим, що людина байдужа, цей спокій інший – той, що дає можливість багато встигати і залишатися неймовірно енергетичною людиною з безліччю захоплень. Людина небайдужа завжди знайде час на улюблену справу. Навіть маючи вже зрілий вік, мама багато часу приділяє квітам, які вимагають постійного й вибагливого догляду. Особливо любить жоржини. Для неї догляд за ними – не тягар, а душевна насолода».

Таміла Петрівна часто говорить мамі: «Відпочинь, ти ж весь час працюєш, постійно чимось зайнята», але Марія Денисівна відповідає: «А може, поки я рухаюсь – я живу» [1].

Коли Юрчиський санаторій перевели до Руської Поляни і фактично закрили, Марія Денисівна з 1986 року почала працювати у ЗОШ № 1, але пропрацювала там недовго, бо це було тимчасове (декретне) місце. Однак навіть за такий короткий проміжок часу вона залишила і в учнів, і в колег по роботі лише добрі й позитивні враження. Колега Марії Денисівни, а по сумісництву, на той час, завуч початкових класів Савова Раїса Іванівна, коли почула, що М. Д. Саранчу переводять до іншої школи, бо там є місце, сказала так: «Забірайте будь-яку вчительку з нашої школи, тільки не Марію Денисівну» [1].

Але все ж таки з 1986 року вона переходить до ЗОШ № 2, де працює вчителем початкових класів аж до виходу на пенсію в 2002 році.

Для сучасного періоду подібні форми роботи не є новизною, але для 80-тих років подібна практика була новою, тому Марія Денисівна стає однією з перших серед вчителів по Черкаській області, що використовували подібні інноваційні методи.

Серед методів та технологій, що використовувала М. Д. Саранча, були:

- ігротерапія – метод терапевтичного впливу на дітей і дорослих з використанням гри. Марія Денисівна маючи чудовий таланти до малювання, на картоні зображувала героїв з казок та мультиків та використовувала їх під час проведення уроків. Така незвичайна візуалізація «помічників» допомагала краще сприймати дітям нову інформацію та ще з більшим запалом освоювати нову тему;
- казкотерапія – метод психологічної корекції особистості дитини за допомогою читання / прослуховування спеціально підібраних текстів народної фантастичної прози або літературних казкових творів; один із видів бібліотерапії;
- практичні методи навчання. За допомогою них педагог організовує різноманітну практичну діяльність дітей, що сприяє засвоєнню ними знань, умінь і навичок;

- крім відомих методів, Марія Денисівна використовувала власну методику з письма, яку придумала сама. Вона вважала, що почерк виробляється змалечку, тому вдало закладений писемний фундамент з дитинства дає гарантію, що дитина матиме гарний почерк. М. Д. Саранча власноруч робила картки і писала на них (маючи дуже гарний, каліграфічний почерк) вірші, прислів'я, загадки. Ці картки діти мали скопіювати дома або на уроках. Всі ці завдання подавалися у формі гри під назвою «Напиши краще за вчителя». Одного разу, після того як діти здали зошити Марії Денисівні, вона розклала їх на парти і здивувалась тому, наскільки записи були схожими, усі діти дуже гарно скопіювали її почерк. Якраз поруч проходила учитель Бугакова Лідія Никифорівна, донька якої навчалась у класі М. Д. Саранчі, і коли наша героїня запропонувала їй знайти зошит своєї доньки серед розкладених, – Л. Н. Бугакова не змогла цього зробити, наскільки красиво, старанно і подібно один до одного виконали роботу учні. Це був приклад того, що методика Марії Денисівни давала свої результати [4].

Вчителька власноруч виготовляла багато наочності, зокрема в її класі було дуже багато тематичних папок, наприклад «Птахи», у якій були зібрані казки, загадки, листівки, різноманітна інформація про пернатих, навіть платівки з пташиними голосами; або папка «Столиця України – Київ», до якої входили легенди про заснування міста, різноманітні зображення, репродукції картин відомих художників, які малювали види Києва тощо.

Коли Марія Денисівна проходила курси підвищення кваліфікації в обласному центрі, у Черкасах, методисти, які відвідували в Кам'янці її уроки, просили ділитися досвідом. Тож вчителька везла до Черкас багато наочності, яку використовувала під час проведення майстер-класів для своїх колег [1].

У 90-тих роках були запроваджені модульні класи, але не всі школи могли їх втілювати в життя. Саме за допомогою Саранчі Петра Васильовича був створений модульний клас у ЗОШ № 2. Марія Денисівна на той час мала можливість проводити незабутні уроки в такому незвичному, механізованому модульному класі під назвою АМА-1 – технічний засіб, що допомагає учителеві бачити успіхи своїх учнів, фіксувати результати спільної праці, розвивати інтерес до техніки, він є засобом активізації учнів на уроці, тренує їх увагу та вольові якості. Такий модульний клас використовувався майже на всіх уроках, був ніби як тренажер для учнів та сприяв засвоєнню знань. Раніше класи були великими і опитати всіх під час уроку було просто неможливо, саме за допомогою новітніх на той час техзасобів, це вдавалося робити. Наприклад, поки один учень був біля дошки, інший міг, по коду натискаючи тумблер, відповідати на питання, така ж панель із пультом управління була на столі Марії Денисівни, яка бачила, як відповів той чи інший учень, адже після відповіді загоралась лампочка. Це дозволяло за декілька хвилин розв'язати велику кількість задач [2].

У модульному класі здійснювалось користування графопроєктором, ді-апроєктором, програвачем, магнітофоном, лінгафонною апаратурою, кіноскопом, екраном, кіноустановкою, засобами затемнення класу. У класі була лінгафонна апаратура, до неї були два магнітофони – один для запису, який Марія Денисівна здійснювала вдома, готуючись до уроку, а другий, для відтворення в класі. Сильним учням давалися сильні завдання, було 15 навушників, які знаходились на партах на спеціальних тримачах і ці діти надівали навушники та виконували самостійно завдання певний проміжок часу. Марія Денисівна в цей час працювала з середніми учнями та слабшими – більш ретельніше пояснюючи ту чи іншу тему.

Учні Марії Денисівни характеризують її так: «Добра, чуйна, ставлення було дуже хороше, як до рідних дітей», «Запам'яталась тим, що у неї на кожному ситуацію в житті було своє прислів'я», «Всі були рівні, навіть якщо у когось були кращі оцінки, з її сторони ніколи не звучало слів типу – «Дивіться як потрібно вчитись»[6].

«Марія Денисівна завжди допомагала кожному учневі, була чуйна, добра, комунікабельна, ставилась до нас, як до рідних дітей. Можливо саме Марія Денисівна власним прикладом посприяла тому, що серед усіх професій я обрала саме учительську долю. Зараз викладаю іноземну мову у ЗОШ № 2. Пам'ятаю Марію Денисівну, як не тільки хорошого вчителя, а й гарну господиню, у неї скрізь був лад – і на роботі, і вдома» – так згадує М. Д. Саранчу Юлія Тетьора [5].

Марія Денисівна нагороджена багатьма грамотами, медаллю за доблесну працю, ветеран праці, їй присвоєно звання «старшого вчителя» та «вчителя-методиста». На уроках Марії Денисівни були навіть із райкому партії та перевіряли матеріальну базу, приїздили із обкому партії, перевірявши всю технічну базу, створену нею власноруч. Після візиту було вирішено вилучити найкращі речі, аби виготовити їх зразки та передати до Інституту вдосконалення. До Марії Денисівни прислалли з багатьох областей вчителів для ознайомлення існуючої матеріальної бази, адже в магазинах не було наукових посібників, які створювала вона.

Колеги Марії Денисівни згадують її також лише з позитивної точки зору: «Завжди ділилася своїм педагогічним досвідом, допомагала, підтримувала та підказувала. Ніколи не поводила себе в тому плані, що ніби знає більше за інших, ніколи не поводилася зверхньо. У колективі до неї ставилися з повагою, для усіх вона була прикладом не тільки у професійному плані, а і у людському» [3].

У 2002 році Марія Денисівна виходить на пенсію у віці 57-ти років. Вона могла б працювати і довше, але надто велике емоційне прив'язування до учнів, її опіка над кожним призвели, скоріш за все, до так званого вигорання. Сьогодні під професійним вигоранням розуміють захисну поведінку, спрямовану на уникнення або зменшення витрачання сил та емоцій. Таке часто буває у вчителів, що занадто близько до серця беруть проблеми своїх уч-

нів не тільки у навчанні, а й в особистому житті, а Марія Денисівна була саме таким учителем.

Вийшовши на пенсію, М. Д. Саранча повністю присвятила себе родині та улюбленому хобі – вирощуванню рослин та квітів. Проаналізувавши особистість Марії Денисівни, на думку прийшло невелике порівняння, як вона ставиться до своїх квітів – любить їх, знає кожну назву, сорт та вид – таке ставлення було в неї і до своїх учнів. Кожного вона знає, пам'ятає та любить. Така вона людина: в ній забагато турботи та любові, вона завжди має комусь їх дарувати.

Список використаних джерел

1. Матеріали польових досліджень автора. – спогади Чупак Таміли Петрівни, 14.05.1968 р.н., жительки міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.
2. Матеріали польових досліджень автора. – спогади Саранчі Марії Денисівни, 4.10.1944 р.н., жительки міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.
3. Матеріали польових досліджень автора. – спогади Онопи Ірини Анатоліївни, 8.05.1972 р.н., жительки міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.
4. Матеріали польових досліджень автора. – спогади Бугакової Лідії Нікіфорівни, 21.01.1948 р.н., жительки міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.
5. Матеріали польових досліджень автора. – спогади Тетьори Юлії Петрівни, 20.11.1985 р.н., жительки міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.
6. Матеріали польових досліджень автора. – спогади Кисленка Олега Сергійовича, 9.09.1992 р.н., жителя міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.

ЮРІЙ ГОРЯЩЕНКО: ПЕРШИЙ КЕРІВНИК КЗ «РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ «ІНВАСПОРТ» ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

Богдан КУЛИНИЧ,

*доктор філософії, майстер спорту України міжнародного класу з футболу,
доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини
Черкаського державного технологічного університету,
член Національної спілки краєзнавців України*

Є люди, які своєю багаторічною діяльністю, професіоналізмом, людяністю, порядністю та невгамовним прагненням приносити суспільству користь, заслужили у людській пам'яті найкращі спогади і глибоку повагу. До таких непересічних постатей Черкащини належить і Юрій Володимирович Горященко – перший і багаторічний начальник Комунального закладу «Регіональний центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» Черкаської обласної ради».

Познайомилися ми з Ю. В. Горященком у 2012 р., коли я у складі команди Черкаської області готувався вперше взяти участь у чемпіонаті Украї-

ни з футболу для осіб з порушенням опорно-рухового апарату, що проходив у Національному центрі «Україна» м. Євпаторія. З моменту мого першого знайомства з Ю.В. Горященком і до останніх днів його земного життя це була людина, яка віддавала всього себе роботі, яка надзвичайно любила тих людей, з якими працювала.

Народився Ю. В. Горященко 26 липня 1951 р. у м. Черкаси. Із вересня 1969 р. по серпень 1973 р. навчався у Черкаському педагогічному інституті (нині Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького) за фахом вчитель фізичної культури та вчитель середньої школи [1].

Після закінчення педагогічного інституту п'ять років працював вчителем фізичного виховання Худлівської середньої школи Ужгородського району Закарпатської області.

У 1978–1982 рр. був інструктором Ужгородського об'єднання міського клубу туристів [1].

У вересні 1982 р. Ю. В. Горященко повертається у рідні Черкаси, за якими надзвичайно сумував під час роботи далеко від дому. З того часу він ніколи більше не залишав рідну Черкащину [1].

Повернувшись додому, продовжив працювати у близькому до свого серця спортивному середовищі. З 1982 по 1984 рр. працював завідувачем відділення організаційної роботи обласної ради «Спартак» у місті Черкаси.

У період з 1984 по 1993 рр. працював начальником відділу Черкаського обласного спортивного комітету. Саме під час роботи у обласному спортивному комітеті Ю. В. Горященко брав активну участь у створенні Черкаського обласного центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт». Зарекомендувавши себе ініціативним, компетентним та добре підготовленим фахівцем та керівником, у березні 1993 р. Ю.В. Горященко був призначений на посаду новоствореного закладу, де і залишався незмінним та незамінним керівником упродовж 30 років [1].

Ю.В. Горященко – заслужений працівник фізичної культури і спорту України [2].

За роки роботи на посаді начальника КЗ ««Регіональний центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» Черкаської обласної ради» Ю. В. Горященко разом з колегами виховали велику когорту паралімпійських та дефлімпійських чемпіонів, багаторазових рекордсменів та переможців чемпіонатів і кубків світу й Європи.

Юрій Горященко в колі паролімпійців Черкащини

Та попри це Ю. В. Горященко завжди старався залишатися скромною та непомітною персоною, натомість виставляючи на п'єдестал уваги своїх спортсменів та тренерів. Саме через відданість своїй справі та любов до спорту він і користувався беззаперечним авторитетом серед колег, спортсменів, підлеглих та керівництва.

Відійшов у засвіти Ю. В. Горященко 3 січня 2023 р. [3; 4].

При підготовці цієї статті згадалося, що одним з перших мені завжди телефонував саме Юрій Володимирович, щоб привітати з черговою перемогою або підтримати після програного матчу. Навіть під час багаторічної боротьби з важкою хворобою він завжди був на зв'язку з своїми спортсменами та тренерами, в якій далекій частині світу вони б не знаходилися, ставивши їхні інтереси поверх своїх. Він ніколи не був багатослівним, а тим паче пустослівним. Якщо він обіцяв – завжди виконував, якщо не міг допомогти – то чесно в очі про це повідомляв.

Список використаних джерел

1. Горященко Юрій Володимирович // Матеріали поточного архіву Комунального закладу «Регіональний центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» Черкаської обласної ради».
2. Горященко Юрій Володимирович // Успішні випускники Навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту і здоров'я ЧНУ // [Електронний ресурс]: <http://fizkult.cdu.edu.ua/uspishni-vypusknyky/>
3. Пішов із життя начальник Черкаського центру «Інваспорт» Горященко Юрій Володимирович // [Електронний ресурс]: <https://cherkassy-sport.com/inshe/40794-pishov-iz-zhyttia-nachalnyk-cherkaskoho-tsentru-invasport-horishchenko-iurii-volodymyrovych.html>
4. Пішов із життя директор одного з комунальних закладів у Черкасах // [Електронний ресурс]: <https://18000.com.ua/strichka-novin/pishov-iz-zhyttia-direktor-odnogo-z-komunalnih-zakladiv-u-cherkasax/>

ЗДОБУТКИ ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА ВІДОМИХ ДІЯЧІВ КУЛЬТУРИ І МИТЦІВ ЧЕРКАЩИНИ

МИХАЙЛО СЛАБОШПИЦЬКИЙ: ГЕРОЙ ЧИ ЗВИЧАЙНА ЛЮДИНА?

Дар'я ГОЛУБЕНКО,
студентка II курсу спеціальності
«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Світлана ЩЕРБИНА,
викладач історії, викладач-методист
Черкаського державного бізнес коледжу

Чи легко можна знайти чесного та доброзичливого критика, який не займається літературними погромами, а захищає молодих письменників від своїх недобросовісних колег та звертає увагу на особистість? За словами вірних друзів Михайла Слабошпицького – видатного критика, популяризатора української мови, прозаїка, літературознавця, активного громадського діяча, та письменника, саме таким він був. Та чи заслуговує лауреат Шевченківської премії на звання героя? Його ім'я було на слуху, а публікації резонували та щоразу викликали шквал обговорень і запальних дискусій. Чоловік, який став для багатьох людиною-маяком та рушієм у втіленні найповажніших культурологічних і державницьких проєктів, давав життя тим, кого вже давно немає з нами, але мав чорні плями у своїй репутації.

У книзі «Протирання дзеркала» Михайло Слабошпицький писав: «Мені пощастило знати масу видатних людей» [1, с. 403–404], – за що Ірина Фаріон у одному зі своїх відео назвала його «людинолюбом», також завдяки цьому він, ймовірно, здобув прихильність багатьох своїх колег, які чи то через незнання, чи то через байдужість закривають очі на неприємні моменти із життя критика. Попри це, чимало людей згадали і висловили свою думку, щодо творчості та особистості чоловіка. Зокрема, його близька подруга Любов Голота, Надія Гуменюк-Лис, Володимир Поліщук разом з письменниками Черкащини, також постать Михайла Слабошпицького прокоментувала письменниця Наталя Околітенко.

Любов Голота у своєму тижневику «Слово Просвіти» говорила: «Здається, він прочитав усе, що виходило в Україні протягом (щонайменше) півсторіччя. Його уваги не минала жодна світова книжкова новинка, він оперував сотнями імен. Його знання, ерудиція, інтелект неймовірні. Література як життя і життя як література – це про Михайла» [2].

Професор Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького Володимир Поліщук у своїй «Літературній енциклопедії Черкащини», присвяченій Михайлові Слабошпицькому, який заохотив автора до укладання цього довідника, говорив: «Михайло Слабошпицький глибоко переймався долею всієї України, та все ж по-особливому трепетно ставився до рідної йому Черкащини. Тут проводив численні зустрічі з читачами, презентації й даруван-

ня книг, саме з Черкащини започаткував Міжнародний конкурс української мови ім. Петра Яцика, що його так наполегливо, долаючи чиновницькі спротиви чи байдужість, понад два десятиліття вів Михайло Федотович» [2].

Надія Гуменюк-Лис про критика: «Завжди дивувалася: як він так багато встигає? Дослідити стільки творчих біографій, написати стільки книжок, щороку організовувати такий важливий мовний конкурс і при цьому ще й тримати руку на пульсі сучасної літератури, перечитувати сотні книжок відомих і ще маловідомих авторів. Яка потужна енергія!» [2].

Думка Наталії Околітенко відрізняється від попередніх, у своїй праці «Соснова гілка за ґратами» вона описала проблему забуття імен репресованих і піднесення громадських діячів, які у свій час діяли еґоїстично, зокрема, й Слабошпицький. Журналістка писала: «А Володимир Рокецький, як розповідав сам, не так страждав від перспективи покарання, як від характеристики, що її Михайло Слабошпицький дав на суді його творам: антирадянські, націоналістичні, начисто позбавлені художньої вартості. Бо ж то був друг – найкращий, найдорожчий, з яким ділився кожною своєю думкою: такий удар і дуже мужній людині пережити важко... Із свідчень проти Рокецького і почалася успішна кар'єра Слабошпицького аж до Шевченківської премії, даної вже в незалежній Україні» [3, с. 258].

Така велика різниця в характеристиці однієї людини спонукає замислитися чи може визначний українець, патріот, як його називають, сприяти ув'язненню людини, яка зуміла винести на свободу вірші Василя Стуса, передати їх за призначенням, фактично врятувавши для світу ці безцінні твори. Важко повірити, що чоловік, котрий все своє життя популяризував українську мову міг посприяти репресіям до свого співвітчизника та близького друга. Внесок Михайла Слабошпицького в українську літературу величезний і, певно, вартий нагород, та чи справді такою ціною?

Письменник, знаний як «колекціонер відомих людей» через написані ним художньо-біографічні романи про визначних українців – Михайло Федотович Слабошпицький народився 28 липня 1946 року в географічному центрі України, селі Мар'янівка, Черкаської області. Молодість припала на роки агресивної русифікації й – водночас – на час відродження української мрії дисидентами-шістдесятниками. У 1971 році закінчив факультет журналістики Київського університету, вибір якого, як згадував сам Михайло він зробив не дуже осмислено. Що цікаво, після вступу до Комуністичної партії Радянського Союзу, він отримав квартиру в Києві та став заввідділу критики газети «Літературна Україна», головним редактором газети «Вісті з України», журналу «Вавилон-XX», член Центральної ради УНП «Собор» та член Асоціації українських письменників. З 1995 року – виконавчий директор Ліги українських меценатів, директор видавництва «Ярославів Вал». Співголова координаційної ради Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика. Від 2006 року секретар ради Національної спілки письменників України. Впродовж багатьох років Михайло Слабошпицький вів радіопрограми на Українському радіо, був організатором численних літературних заходів. Також чоловік захоплювався колекціонуванням рідкісних українських книг. Помер 30 травня 2021 року після тривалого онкологічного захворювання.

Михайло Слабошпицький справді був працелюбом, який залишив чисельні праці для українців, зокрема, понад два десятки книжок для дітей та юнацтва, прозові книги, публіцистики, біографії українських митців, громадських і політичних діячів й літературної критики.

Він був першим Головою секретаріату Всесвітньої української координаційної ради (1992–1998), яка своїм рішенням заснувала Український інститут дослідження геноцидів в Україні (попередник і прообраз нинішнього Інституту національної пам'яті) на чолі зі знаменитим Джеймсом Мейсом, який перший розповів світові про український Голодомор як геноцид. Отримав близько десяти нагород за більше, ніж сорок років літературної творчості. У 2005 році став лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка за роман-біографію «Поет із пекла (Тодось Осьмачка)», автор книг «Никифор Дровняк із Криниці», «Веньямін літературної сім'ї (Олекса Влизько)», «З голосу нашої Клію», «Українські меценати», «Українець, який відмовився бути бідним» (про Петра Яцика), «Пейзаж для Помаранчевої революції», «25 поетів української діаспори», багатьох дитячих оповідань. Його роман «Марія Башкирцева» виходив у перекладі французькою мовою.

У романі «Що записано в книгу життя. Михайло Коцюбинський та інші» автор розповідає про події початку ХХ століття від імені Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка, Володимира Самійленка та інших постатей. Михайло Слабошпицький писав роман 5 років, матеріали до нього збирав близько 10.

У грудні 2015 року презентував у Києві книжку «Наближення до суті. Літературні долі» – про 35 письменників. Автор книжок-мемуарів «Протирання дзеркала» (2017), «Тіні в дзеркалі» (2018) та «З пам'яті дзеркала. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури» (2019).

Книга «Протирання дзеркала. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури. Про час і про людей: спогади» (2017) присвячена життєвим етапам автора: родині, досвіду студентських будівельних загонів на цілині, освіті, становленню в журналістиці, літературній критиці та письменстві, але насамперед тут ідеться про людей.

Також Михайло Слабошпицький був співголовою координаційної ради Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика, про який згадував у своєму інтерв'ю таке: «Мене часто називають ініціатором цього проекту. Але насправді ідея конкурсу належить саме Петрові Яцику. Це особливо симптоматично. Не гуманітарій, раціоналіст, прагматичний бізнесмен, який незрідка іронічно сприймав усякі гуманітарні ідеї, раптом заявив: мовляв, треба організувати щось таке, як олімпійські ігри з української мови. І щоб переможці одержували грошові винагороди. Саме – грошові. Мені як письменникові відразу ж сподобалася Яцикова ідея конкурсу. І я вже розробляв сценарій його проведення, систему преміювання та добирив кадри з-поміж громадськості у наглядову, опікунську та координаційну раду конкурсу. Порозумілися з тодішнім керівництвом Міністерства освіти і наприкінці 1999 року у День української писемності та мови конкурс розпочали» [4].

Він разом із В. Дончиком, В. Тереном, В. Брюховецьким в Ірпені, у Будинку творчості писали Програму Народного Руху України.

Саме Михайло Слабошпицький привіз із Польщі до України ідею Всеукраїнського національного диктанту, який тепер здійснюють інші структури. Критик разом із Лігою меценатів стали засновниками-творцями премій імені Олекси Гірника за захист української мови, Д. Нитченка за популяризацію української книжки, Василя Смиренка за меценатську діяльність, які щорічно виплачували її достойникам. Національна спілка письменників України та родина відомого письменника і громадського діяча Михайла Слабошпицького заснували літературну премію на його честь. Всеукраїнською премією імені Михайла Слабошпицького нагороджуватимуть за художньо-біографічну/мемуарну прозу.

Як ставитися до Михайла Слабошпицького нехай вирішує кожен сам, навіть письменник на презентації своєї книги сказав: «На моє глибоке переконання в кожній людині живе багато людей. Є така східна доктрина, яка це potwierджує. От японські художники щосім років міняють ім'я, бо це вже інші люди» [5]. З його слів можна подумати, що він також змінився, але що, скажімо, заважало йому розповісти про справу свого колишнього друга і жертву Володимира Рокецького, а доки він був живий, допомогти йому? Обурений нагородженням громадського діяча і замовчуванням справи колишнього політ'язня, Данило Кулиняк – український поет, прозаїк, журналіст, публіцист, історик і еколог, також висловив свою думку, щодо критика у статті «А судді хто?!», наголошуючи, що «Володя Рокецький помер після таборів, а Михайло Слабошпицький – свіжоспечений лауреат Шевченківської премії тепер буде вже навіть вирішувати, кому ці премії вручати в майбутньому як член Комітету. Звичайно ж, що «своїм» [6]. Я вважаю, що реакція друзів Рокецького цілком зрозуміла, але знецінювати величезний внесок, що приніс Слабошпицький в культуру України також не можна, адже він був активною і талановитою особистістю не дивлячись ні на що.

За сукупну творчу діяльність Михайло Слабошпицький неодноразово було визнано лауреатом літературних та мистецьких премій та є відомим діячем за межами України. «Вагомий внесок у скарбницю надбань світової культури вносять найбільш талановиті митці різних країн світу. Літературні премії визначають майстерність, професійність, оригінальність та актуальність їхніх художніх творів і щороку присуджуються найкращим письменникам сучасності» [7, с. 5]. У 2021 році в Україні заснували премію імені літературознавця Михайла Слабошпицького, яка заснована з метою пошанування Михайла Слабошпицького, популяризації його творчої спадщини та стимулювання учасників літературного процесу [8].

Підводячи підсумки, слід наголосити, що за відносно довге життя Михайло Слабошпицький здобув величезну кількість друзів, знайомих або просто прихильників своєї творчості. Звісно, цьому передували чисельні рецензії, твори, позитивні коментарі, щодо певних громадських діячів, та й заперечити колосальну роботу, здійснену за життя критика неможливо. Участь у різних журналах, радах, асоціаціях, спілках, радіопрограмах, засну-

вання видавництва «Ярославів Вал», конкурс Петра Яцика, написання величезної кількості книг та отримання близько десяти премій, а також вступ в комуністичну партію та репресії щодо друга. Історію не змінити, а сперечатись вже немає з ким, та все ж треба знати реальність, а не вірити лише ідеальній картинці. Михайло Слабошпицький видатна постать Черкащини – критик, громадський діяч, скандальний свідок або просто людина.

Список використаних джерел

1. Слабошпицький М. Ф. Протирання дзеркала. Київ, Ярославів Вал, 2017. 688 с.
2. Бенч О. Його дужі рамена підтримували українську культуру. *Слово Просвіти*. веб-сайт. URL: <http://slovoprosvity.org/2021/06/14/yoho-duzhi-ramena-pidtrymuvaly-ukrainsku-kul-turu/> (дата звернення 15.02.2023).
3. Околітенко Н. Соснова гілка за ґратами. *Персонал плюс*, 2008. № 6 (258) 14–20 лютого. веб-сайт. URL: <http://www.personal-plus.net/258/2935.html> (дата звернення 15.02.2023).
4. Головченко Н. Слабошпицький Михайло: «Конкурс з української мови імені Петра Яцика – націєтворчий». URL: <https://nspu.com.ua/novini/mihajlo-slaboshpickij-konkurs-z-ukrainskoi-movi-imeni-petra-yacika-nacietvorchij/> (дата звернення 15.02.2023).
5. Слабошпицький М. Ф. З присмеркового дзеркала. Київ, Ярославів Вал, 2020. 664 с.
6. Кулиняк Д.: А судді хто?! *Поетичні поеми*: веб-сайт. URL: <https://maysterni.com/userreview.php?id=10706> (дата звернення 15.02.2023).
7. Красюк В. Л., Кабанюк С. С., Дражан Н. С., Щербина С. І., Палієнко А. В. Європейське та світове визнання досягнень українських майстрів слова у міжнародних літературних преміях. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Спецвипуск присвячений євроінтеграційній тематиці*. 2022. Т. 2. С. 5–10. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.01>
8. Морі Є. В Україні заснували премію імені літературознавця Михайла Слабошпицького. *Суспільне культура*. веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/159476-v-ukraini-zasnuvali-premiu-imeni-literaturoznavca-mihajla-slabospickogo/> (дата звернення 15.02.2023).

ПОЕТИЧНА ПЛЕЯДА ЗЛАТОКРАЮ: ІВАН ДРОБНИЙ

Юлія ІЛЛЯШЕНКО,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права*

Черкаського державного технологічного університету

Золотоніська земля славна своєю історією, кожен віху якої можна простежити через призму особистісного виміру. Адже саме людина і є творцем історії, а її життєвий шлях – це віддзеркалення епохи, і в долі кожного закумуляовано всі прагнення, помисли, цілі та здобутки цілого народу, радісні та трагічні сторінки його буття. Та з особливою силою це проявляється у постажах яскравих, неординарних, творчих – тих, хто належить до когорти науковців, письменників, художників, акторів, представників безлічі інших творчих професій. Златокрай став колискою для багатьох доньок та синів, що уславили його своїми діяннями. Один із них – справжній майстер художнього слова, поет, співець Золотоніщини Іван Семенович Дробний.

Народився майбутній поет 16 січня 1931 року в селі Богуславці побіля Золотоноші. Як згадував сам Іван Семенович, «батьки працювали в колгоспі від першого дня його заснування з усіма сумними наслідками цього факту. Хата наша, як у майже всіх односельців, була шевченківського типу. Про такі хати співається в пісні: «Постав хату з лободи, а в чужу не веди». Умови побуту теж були схожі на життя Кобзаревих кирилівців з тією, однак, суттєвою різницею, що вони не зазнали чогось подібного до розкуркулення, колективізації, голодомору 33-го року, масових арештів і розстрілів у 37–38-му роках».

Семирічну школу закінчив у Богуславці, середню – в сусідньому селі. Мріяв отримати професію журналіста у Харківському університеті, але батьки не мали грошей навіть на те, аби Іван поїхав до Харкова складати вступні іспити. Тому хлопець вступив до Черкаського педінституту, закінчив мовно-літературний факультет у 1954 році. Вісім років учителював на Катеринопільщині, в селі Киселівка. 1962 року переїхав до Золотоноші, де спершу викладав в училищі механізації сільського господарства, потім працював інспектором шкіл Золотоніського районного відділу освіти. 3 травня 1965 року перебував на посаді заступника директора з навчально-виховної роботи Золотоніської міської школи № 6, а з 1974 року – завуча молодших класів.

«У 1983 році я залишив шкільні пороги, які оббивав 29 років, і перейшов на «творчий хліб», – писав в автобіографічній довідці Іван Дробний. – Звільнившись від незлічених обтяжливих обов'язків, мав змогу від республіканського Бюро пропаганди художньої літератури при Спілці письменників брати участь у літературних виступах у різних регіонах України та за її межами».

Потяг до художнього слова Іван відчув ще в молодших класах, читаючи багато книжок, в основному пригодницького характеру. Але практично почав реалізовувати той потяг лише під час навчання в педінституті, де зібралася група літературно обдарованих студентів, які самотужки (адже літературного гуртка організовано не було) «прикоцькували норавливого Пегаса, намагаючись на ньому під'їхати хоча б до підніжжя принадного Парнаса».

Виходу молодого поета на творчі обшири сприяли такі відомі письменники як лауреат Державної премії Іван Панасович Рябокляч та Микола Тодосійович Негода, які керували Черкаським обласним літературним об'єднанням, а також відомий український поет Василь Симоненко.

Дебют Івана Дробного як поета відбувся в обласній газеті «Черкаська правда», надалі він друкував свої твори в газетах «Молодь Черкащини», «Літературна Україна», журналах «Дніпро», «Малятко», альманасі «Поезія» та багатьох інших.

У різний час побачили світ поетичні збірки «Добрідень, люди», «Білий світ», «Троїсті музики», «Блакитне дерево Дніпра», «Груша серед поля», «В Златокраї жито половіє», «Котить заєць кавуна». Також Іван Семенович є автором збірок вибраних творів «Вереснева золота печаль» та «За пагорбами літ».

Прозова книга «Хата з лободи», що стала результатом кропіткої восьмирічної роботи митця, складається з двох частин, одна з яких – власне повість, інша – літературний портрет краян, поетових земляків. На запитання: «Про що повість?», автор відповів так: «Якщо коротко, то це багатопланова лірико-епічна розповідь про себе, сільського хлопчика, про батька-матір, про свій рід і, зрештою, про все своє покоління, що вибивалося в люди з тяжких довоєнних, воєнних і повоєнних лихоліть. Я нічого не вигадую, та цього, очевидно, і не слід робити, бо доля кожної людини здатна на такі «вигадки», котрі найгеніальнішому фантасту не під силу ... Роблю екскурси в минуле, воскрешаючи призабуті постаті наших славетних земляків, зокрема М. О. Максимовича та його колись знаменитих дядьків Тимківських, абсолютно невідомих сучасникам. Є літературні портрети гумориста і сатирика Юхима Гедзя, розстріляного в 37-му, Василя Симоненка, Михайла Масла та багатьох інших покійних і суцільних письменників, так чи інакше пов'язаних з нашим краєм ...».

Також у творчому доробку літератора численні публікації в колективних збірниках, альманахах, журналах, газетах та передачі на радіо. Деякі його вірші стали текстами пісень композитора Івана Сльоти.

З 1977 року Іван Семенович – член Національної спілки письменників України. Очолював Золотоніське літературне об'єднання «Златоград».

За роки незалежності України вийшли друком у періодичній пресі, зокрема, в альманасі «Холодний Яр» та журналі «Кур'єр Кривбасу» публіцистичні, літературознавчі та мемуарного характеру статті національного спрямування. Зокрема, в 1992 році з-під пера автора з'явилося дослідження «Якби ми вчилися так, як треба ...» про несправедливість з боку російських шовіністів щодо незалежності Української держави і неповажливе ставлення до Тараса Шевченка, плюндрування української мови і літератури, її історії.

Знаковою у творчості митця є поетична збірка «Груша серед поля», за яку він став лауреатом Черкаської обласної літературно-публіцистичної премії «Берег надії» імені Василя Симоненка (1998 р.), а за мотивами збірки на студії «Рось» створено однойменний телевізійний фільм. За ґрунтовні дослідження у царині краєзнавчих досліджень Івана Дробного нагороджено районною краєзнавчою премією імені Михайла Пономаренка. Він став першим лауреатом цієї премії.

22 жовтня 2018 року, на 87 році життя, серце Івана Семеновича Дробного перестало битися. Та для нинішніх і майбутніх поколінь життєвим дороговказом залишатиметься рядок з його поезії: «Добро робити треба, допоки день сія».

Список використаних джерел

1. Бушин М. І., Ілляшенко Ю. Ю. Черкаський край в особах. 1941–2001. Місто Золотоноша. Черкаси : Видавництво «Відлуння Плюс», 2003. С. 169–173.
2. Дробний Іван. Автобіографія. *Письменники Черкащини: вибрані твори*. Черкаси, 2007. Т. 1. С. 169–173.
3. Іван Семенович Дробний пішов у вічність. URL: <http://zolo.gov.ua/ivan-semenovy-ch-drobny-j-pishov-u-vichnist/> (Дата звернення: 02.03.2023 р.).
4. Маренич А. Співець рідного краю. *Нова Доба*. 2001. 16 січня.

**ОЛЕКСАНДР ПЕТРИЧЕНКО:
ПОЕТ, ГРОМАДЯНИН, ПАТРІОТ-УКРАЇНЕЦЬ**

Валентин ЛАЗУРЕНКО,
*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету,
голова Черкаської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

15 червня 2023 р. виповнюється 100 років від дня народження Олександра Тихоновича Петриченка. Для мене ця надзвичайно патріотична особистість була, є і залишається взірцем нефальшивої любові до рідної української землі. З моменту першого мого з ним знайомства у 2003 році ми відразу стали друзями. І такими залишились до останніх днів його земного життя. Черкащани, монастирищани, чигиринчани пишаються поетом, адже він посправжньому любив рідну землю, рідну Україну. Глибоко знав і популяризував героїчні сторінки історії України, культуру та відомих особистостей нашого черкаського регіону.

Пишучи цю статтю, дістав із власної шухляди стопу листів, які я отримував свого часу від Олександра Тихоновича, власноруч ним написаних. Знову поринув у світ його поважного ставлення як до людей, молодого покоління, так і до історії нашої держави. Особливо – історії Чигиринщини. Я багато консультував Олександра Тихоновича Петриченка з питань історії Чигиринщини: і, як наслідок наших розмов, на світ з'являлись все нові й нові його поетичні твори. Віршів з'являлось багато. Мені навіть інколи здавалось, що він ніколи не лягав спати, все писав і писав. Зустрічався з учнями шкіл, особливо міста Чигирини [6].

Пам'ятаю, якось проводжу на роботі нараду із заступниками деканів ЧДТУ і раптом дзвінок на стаціонарний телефон. Беру слухалку. Олександр Тихонович після вітання відразу запитує: ...А як у вашому рідному селі Суботів, річка, яка тече там – Суба, вона кажуть всихає, замулюється, її ніхто не чистить, чи це так? І я починаю розповідати, забуваю на кілька хвилин про нараду... І як результат наступного дня дзвінок і я слухаю у авторському виконанні вірш «Вмирає Суба». На той час річка дійсно була в занедбаному стані [6].

Олександр Тихонович Петриченко.
Вересень 2005 р.

ВМИРАЄ СУБА

*Тривожно в Суботові кличе сурма,
До нас з віків ще древніх вона лине:
– Чому вродлива гине річка Суба,
Оця краса і гордість України ?
Богдан ділив із нею рідну долю
Тоді, коли вертався із походу,
З відомого усьому світі бою,
Що славою гримів, де Жовті Води.
Ще й озивалась доля в небі синім,
Співали солов'ї хвалебні оди,
У ній вмивався гетьман, множив сили.
Здіймає руки Суба і волає,
І тужний плач той понад рідним світом:
– Мене рятуйте, люди, я вмираю...–
– Врятуйте !... – Просить стоголосо вітер [16, с. 64 – 65].*

Я багато разів особисто зустрічався з Олександром Тихоновичем, був у його дома в Чигирині у дочки де він мешкав в останні свої роки, бачив той стіл де народжувались твори. Допоміг йому у 2005 р. разом з доцентом Євгеном Стрижаком видати збірку поетичних творів «Стежками Чигиринщини іду». Якщо комусь випаде нагода прочитати цю книгу, то відразу стане видно, що вона сповнена глибокої поваги до історії древньої і державотворчої Чигиринщини, а творам притаманна людська щирість і понад усе – глибокий патріотизм, непідробна любов до рідної чигиринської землі і її людей [6]. Наведу нижче поезію зі згаданої вище збірки, яка і лягла в назву видання.

СТЕЖКАМИ ЧИГИРИНЩИНИ ІДУ

*Стежками Чигиринщини іду,
Вита кожнісінька стеблина,
Тут скрізь вчуваю древності ходу,
Безсмертну славу, Чигирине.
У Суботові бачу той майдан,
Де вже заклично піднімає
Свою гетьманську булаву Богдан
За долю і майбутнє краю.
Скрізь перед ним важкий прослався шлях,
Де шляхта ненависна бродить,
Піднявсь, замайорів козацький стяг
У тім бою, де Жовті Води.
А дуб Залізняка також манить,
Простяг тисячолітні шати,
Щоб крізь бурхливу далечінь століть
Все про козацтво розказати.
В шанобі хилять голови свої
Живі сьогодні ветерани
У лісі, там, де пам'ятник стоїть
Холодноярським партизанам.
Вернусь, щоб ще стежками цими йти
В теплінь і в зимову негоду,
Аби у серці вічно зберегти
Історію мого народу [16, с. 12].*

З повагою згадую ту, по-родинному тепло зустріч Олександра Петриченка, яку ми разом з Євгеном Стрижаком організували 21 вересня 2005 р. з учнями і вчителями моєї рідної школи у селі Суботів, що на Чигиринщині, а дякуючи журналістці Черкаської обласної телерадіокомпанії телестудії «Рось»

Олександр Петриченко в колі друзів: Валентина Лазуренка і директора Суботівської школи Григорія Андрієнка. 21.09.2005.

Вікторії Сельовій, яка була присутньою з телеоператором на цій зустрічі, де відбулась і презентація книги «Стежками Чигиринщини іду», 25 жовтня цього року вийшла цікава телепрограма «У серці України», яку і зараз, за нижче наведеним посиланням на Ютуб-каналі, можна переглянути та почути живий голос Олександра Петриченка (https://www.youtube.com/watch?v=Oe-ZsZI_4qw).

Народився Олександр Тихонович Петриченко 15 червня 1923 р. у в селі Половинчик Монастирищенського району (нині село в Уманському районі Черкаської області, у складі Монастирищенської міської громади) в сім'ї робітника радгоспу [2, с. 199].

Після закінчення 7 класів Попуднянської семирічної школи продовжив навчання у Монастирищенській середній школі, а після закінчення восьмого класу цієї школи стає учнем школи ФЗН 6-го шкіркомбінату міста Києва, де його і застала німецько-радянська війна 1941–1945 рр. Разом з молоддю столиці був евакуйований в місто Маріуполь Донецької області, де працював на металургійному заводі. Потім був насильно вивезений на роботу до Німеччини. Працював на вугільній шахті [2, с. 199].

В 1947 р. повернувся в Україну. Працював робітником радгоспу. Після завершення Другої світової війни закінчив Олександрійське культосвітнє училище (Кіровоградська область).

В період з 1950 по 1954 рр. працював завідуючим клубом села Укса в Карелії та головою Уксинської сільської ради. Починаючи з 1954 р., працював на культосвітній роботі на Черкащині: завідуючим Дібрівським сільським клубом, методистом районного будинку культури в Монастирищенському районі. Згодом переїздить на Чигиринщину і працює тут спочатку завідуючим Медведівським сільським клубом, потім директором Красносільського сільського будинку культури, інспектором районного відділу культури. До відходу у вічність проживав у місті Чигирині. Був громадським кореспондентом районної газети «Чигиринські вісті», обласного та районного радіо [2, с. 199].

Олександр Тихонович Петриченко – знаний і глибокошанований на Чигиринщині та далеко за її межами поет [5, с. 405]. Вірші почав писати ще в шостому класі. Друкувався в районній газеті «Чигиринські вісті», в Монастирищенській районній газеті «Зоря» та обласній періодиці.

Вірші поета знайшли своє місце серед читачів та педагогічних і учнівських колективів при вивченні рідного краю Чигиринщини і Монастирищини, а пісні на слова Олександра Тихоновича та музику Анатолія Мірошніченка звучали у голосах учасників художньої самодіяльності шкільних колективів, культосвітніх установ, хору ветеранів міста Чигирини. Авторами було написано «Гімн школи», який звучить на всіх урочистостях Чигиринської середньої школи № 2, з якою в поета була особливо тісна дружба [16, с. 85].

Черкаським музичним обласним товариством було оголошено конкурси на кращу пісню. У конкурсі до 50-річчя визволення України від нацистських загарбників пісня «Ходить дівчина до калини» Олександра Петриченка та Анатолія Мірошніченка виборола призове третє місце, а пісня «Травневий цвіт» нагороджена Дипломом конкурсу. Також відзначена пісня «І піднялись сини» на конкурсі, присвяченому 55-річчю визволення міста Черкаси від нацистів [16, с. 85].

Як бачимо, поет у творчому дуєті активно співпрацював з чигиринським композитором Анатолієм Мірошніченком. Їхні пісні звучали у виконанні колективів художньої самодіяльності у багатьох районах Черкащини [2, с. 255].

Дружня співпраця на культурному фронті єднала поета з бібліотечними установами Чигиринщини і Монастирищини, Національним історико-культурним заповідником «Чигирин», Чигиринською школою-інтернатом, з молодіжним центром Чигиринської райдержадміністрації, Черкаським державним технологічним університетом.

Поважають творчість Олександра Петриченка і на Харківщині. Так, композитором з Харківщини, керівником капели бандуристів Красноградського будинку культури Володимиром Волощуком написані пісні на слова Олександра Петриченка «Подвиг», «Ранок», «Побачення», які успішно нині виконує капела.

Олександр Петриченко в колі краєзнавців Надії Кукси і Валентина Лазуренка біля Іллінської церкви у Суботіві. 21.09.2005.

Олександр Петриченко був членом Черкаської обласної організації Національної спілки письменників України. Поет брав участь у клубі Незалежних українських письменників «Оратанія» [19].

Його поезія «Не розлюблю ніколи» була надрукована на шпальтах однієї з провідних газет західної української діаспори в Лондоні «Українська Думка».

Автор поетичних збірок: «Життєва нива», «Подих древності», «Монастирищино моя», «Героям сорок п'ятого», «Голос землі», «Криничне джерело», «Не розлюблю ніколи», «Холодноярський вогонь», «Земля мого роду», «Тебе не забува моя родина», «Шляхами козацької слави», «Іскра безсмертя», «А молодість не вернеться», «Безсмертний лицар духу і волі», «Стежками Чигиринщини іду» [7–12].

Уже перебуваючи на заслуженому відпочинку, за проханням Черкаського обласного краєзнавчого музею Олександр Петриченко зробив паспортизацію курганів у Чигиринському, Кам'янському, Корсунь-Шевченківському та Смілянському районах Черкаської області.

Поета поважали майже у кожному педагогічному колективі Чигиринщини, Монастирищини, його запрошували на виховні години, тематичні круглі столи, на уроки позакласного читання, у школах він презентував свої нові поезії. За поетичними збірками Олександра Петриченка розроблялись шкільні краєзнавчі вікторини, конспекти уроку літератури рідного краю із української літератури для учнів 10 класу [1, с. 18; 4].

Ось як про Олександра Петриченка висловились у 2016 р. вчителька української мови та літератури Суботівської загальноосвітньої школи

I–III ступенів Валентина Комаренко. «У кожної людини є найдорожче те, що вона любить, чим дорожить і оберігає все своє життя. У когось небагато, а в іншого – весь світ. Саме до других відноситься наш земляк Олександр Тихонович Петриченко. Бо його серцю дорогі і рідний край, особливо два куточки Черкащини – Монастирищина, де народився, і Чигирин, де пройшла значна частина його життя, і славна героїчними земляками історія, і його родина. Про це його вірші» [3, с. 418].

Помер Олександр Тихонович Петриченко 21 листопада 2008 р. в місті Чигирині.

Є істина: людина живе доти, доки її пам'ятають. Пам'ятають вдячні земляки і Олександра Тихоновича Петриченка – Людину, поезія якої сповнена глибокої поваги до історії древньої і державотворчої Чигиринщини, до історії його рідної землі, на якій він народився – Монастирищини. Його творам була притаманна людська щирість і понад усе – глибокий патріотизм, невіддільна любов до рідної української землі та її людей.

Поезії О.Т. Петриченка:

ШЕПОЧУТЬ ПРАДІДІВ МОГИЛИ

*Тут зупинись і їх не обмини,
Шепочуть прадідів твоїх могили,
То пращури доносять з далини,
Як волю і життя оборонили.
І невмирущий образ їх встає
Через роки розтерзані і далі,
Неначе джерело криничне, б'є
Безсмертний дух козацький давній.
Немов той птах стокрилий, він летить,
Все мчить і мчить, немов невпинний вітер,
Стиш крок і зупинись хоча б на мить,
Та вслухайся: витає він над світом.
Спинись в задумі й голову схили,
Тут слів не треба й каяття не треба,
Лише молитву тихо прошепчи
За мир для України і для себе [16, с.14].*

І ПІДНЯЛИСЬ СИНИ

*Той червень загримів грозою,
І блиснув спалах блискавиць,
І піднялись сини до бою
За мирний шум садів, тиєниць.
Черкащина в огні горіла,
Топтали землю орди злі,
Змахнули визволення крила
Над лоном рідної землі.
Дала Черкащина країні
Багато доблесних синів,
Щоб вільною була Вкраїна
І щоб Дніпро в віках шумів [16, с. 20].*

НА ДУШІ І РАДІСТЬ, І ПЕЧАЛЬ

*Як вийду, гляну я в поля безкраї,
Де квітка кожна світла і ясна,
Мені назустріч руки простягає
І зустрічає рідна сторона.*

*Лягли дороги і стежки навколо:
Там гнав корову влітку я на луг,
Тією стежкою ішов до школи,
А іншою – вже юнаком у клуб.*

*Калина у дворі хвилює серце,
Тополя біля двору гомонить,
Чекаю: пісня мамина озветься,
Наш двір і рідну хату звеселить.*

*Вслухаюся в мотиви материнські,
Дивлюсь в минуле, ніби крізь вуаль,
Стоїть, заслухалось моє дитинство,
А на душі і радість, і печаль [16, с.41].*

ЧИГИРИНСЬКА БАРКАРОЛА

Нагороджений призом Укртелерадіокомпанії

*Легенька хвиля нас гойдає,
Ми вдвох з тобою у човні,
І верби коси розплітають
Та ти всміхаєшся мені.*

*Над Тясмином ритмує місто,
Ріка хлюпоче раз-у-раз,
Хай наша вірність буде чиста,
Як світла хвиля поруч нас.*

*Дивлюся я у зорі-очі,
В них світять відблиски весни,
В хвилину цю так дуже хочу
Лиш щирість бачити у них.*

*Ти поруч-мила і вродлива,
Тож мить яка чарівна ця!
Ми вдвох – багаті і щасливі,
В нас б'ються радісно серця [16, с.53].*

Список використаних джерел

1. Андрієнко Г. І. Краєзнавча робота в Суботівській загальноосвітній школі I-III ступенів Чигиринського району Черкаської області // Чигиринщина в історії України. Збірник 1. Суботів: минуле і сучасність. Матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції. Черкаси, 2006. С. 9–10.
2. Бушин М. І., Лазуренко В. М. Черкаський край в особах. 1941–2001. Чигиринщина. Книга 3. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. 304 с.
3. Комаренко В., Андрієнко Л. Чигиринщина в українській літературі XVIII – XXI ст. // Чигиринщина в історії України. Збірник 5. Літопис Чигиринського краю. Матеріали П'ятої історико-краєзнавчої конференції «Чигиринщина в історії України» /за заг. ред. проф. В. М. Лазуренка. Черкаси, 2016. С. 412–421.
4. Конспект уроку літератури рідного краю із української літератури для 10-го класу на тему: «О. Т. Петриченко. Життєвий та творчий шлях» // <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-literaturi-ridnogo-krayu-iz-ukra-nsko-literaturi-dlya-10-go-klasu-na-temu-o-t-petrichenko-zhitteviy-ta-tvorchiy-shlyah-poeziya-490.html>

5. Лазуренко В. М. Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення). Навчальний посібник. Черкаси: Ваш Дім», 2004. 456 с.
6. Лазуренко В. М. Олександр Петриченко: до 95-річчя поета чигиринської і монастирищенської земель // <https://novadoba.com.ua/229598-oleksandr-petrychenko-do-95-richchya-poeta-chygyrynskoyi-i-monastyryschenskoyi-zemel.html>
7. Петриченко О. А молодість не вернеться: вибрані поезії. Монастирище: [б.в.], 2005. 96 с.
8. Петриченко О. Безсмертний лицар духу і волі: художньо-іст. поема. Монастирище: Мрія, 2005. 40 с.
9. Петриненко О.Т. Голос землі. Монастирище, 2001.
10. Петриченко О. Життєва нива: вірші. Черкаси: Сіяч, 1995. 35 с.
11. Петриченко О. Земля мого роду: поезії. Монастирище: [б.в.], 2004. 110 с.
12. Петриченко О. Криничне джерело. Монастирище, 2002.
13. Петриченко О. Моя батьківська земля. Поезії. Монастирище, 2006. 58 с.
14. Петриченко О. Подих древності: поезії. Черкаси: Сіяч, 1996. 52 с.
15. Петриченко О. Сини і дочки древнього краю. Вірші і поеми. Монастирище, 2006. 116 с.
16. Петриченко О. Т. Стежками Чигиринщини іду. Поезії. – Черкаси: Вертикаль, 2006. 76 с.
17. Петриченко О. Тебе не забува моя родина: поезії. Монастирище: [б.в.], 2004. 30 с.
18. Петриченко О. Шляхами козацької слави: поема, вірші. Монастирище: [б.в.], 2004. 32 с.
19. Петриченко Олександр Тихонович. https://uk.wikipedia.org/wiki/Петриченко_Олександр_Тихонович

РІДНИЙ КРАЙ У ТВОРЧОСТІ ВІДОМОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТА ДАНИЛА КОНОНЕНКА

Галини ТАРАН,
директор

Кам'янського державного історико-культурного заповідника

Ім'я Данила Андрійовича Кононенка, українського сучасного поета, перекладача, публіциста, невтомного співця рідного кам'янського краю та Черкащини добре відоме в Україні та за її межами. Він – заслужений журналіст України, заслужений діяч мистецтв Автономної Республіки Крим, лауреат премій ім. Степана Руданського та Олексі Гірника, багатолітній керівник Кримської республіканської організації Національної Спілки письменників України, засновник єдиної української газети на теренах автономії «Кримська світлиця», незмінний редактор відділу літератури й мистецтва та шеф-редактор дитячої газети «Джерельце». (додатку до «Кримської світлиці»), автор поетичних збірок «Джерело» (1972), «На весняному березі» (1979), «Квітучих соняхів оркестр» (1982), «З любові й добра» (1989), «Ми виростили в повоєнні роки» (1995), упорядник поетичної антології «Люблю тебе, мій Криму!» (1988), справжній патріот, громадський діяч, невтомний поборник державності України.

Народився Данило Кононенко в 1942 році: «Уперше я глянув на цей кольоровий світ першого січня на другий рік війни в селі Ребедайлівка

Кам'янського району на Черкащині. Певна річ, у сім'ї колгоспника. Тут, у Кам'янці, одному з найчудовіших куточків України, серед легенд минувшини, серед квітучої зелені на кам'янистих берегах сивого Тясмину закінчив десятирічку і працював у райгазеті, в тій самій, де ще семикласником опублікував свій перший вірш:

*Яблука на яблуні, мов рожеві зорі,
вечори над Тясмином, мов меди прозорі.
Пахне чорнобривцями, травами чубатими,
місяць білим лебедем проплива над хатами.*

Музику до нього написав Валерій Волков, пісня давно стала візитівкою міста» [1, с. 1].

Спочатку майбутній поет навчався у Ребедайлівській школі, а з 8-го класу – в Кам'янській середній школі № 1. Водночас він брав участь у роботі літературного гуртка при редакції районної газети «Коллективна праця» [1, с. 3].

Після закінчення школи у 1958 році Данило Кононенко працював обліковцем у рільничій бригаді колгоспу села Ребедайлівка, завідуючим сільським клубом у селі Грушківка, а з квітня 1959 року по листопад 1961 року – кореспондентом газети – «Коллективна праця» у місті Кам'янці.

Перші проби пера молодого поета підтримав Василь Симоненко. Данило Андрійович писав, що не вважає себе другом класика літератури, як багато хто з його сучасників. То був просто випадковий збіг обставин. Василь Симоненко працював у газеті «Молодь Черкащини», а юний Кононенко надсилав йому свої вірші, а інколи й сам привозив їх до Черкас, а «Василь проціджував їх крізь сито», кращі відбирав до друку» [1, с. 5].

Із 1961 року Данило Кононенко пов'язав подальше своє життя з Кримом. Саме тут служив він в армії, навчався у Сімферопольському педагогічному інституті, знайшов свою долю, одружився, тут народилися його діти і внуки, тут він сформувався як поет.

Мешкаючи в Сімферополі, поет знаходився у вирі літературного життя, брав участь у роботі літературного об'єднання, друкував свої твори на сторінках газет і журналів.

Про свої перші кроки в літературній царині поет писав: «У травні 1963 року вдалося, ще солдатом, взяти участь у роботі Всеукраїнського семінару молодих літераторів в Одеському будинку творчості, де я познайомився і здружився з багатьма відомими письменниками: Василем Стусом, Миколою Вінграновським, Григорієм Донцем, Богданом Горинем, Володимиром Яворівським та іншими. Запамятався рвійний із блиском в очах, стрункий Василь Стус, його дружня підтримка моїх солдатських (звичайно ж, ще дуже слабеньких) віршів на одному із засідань семінару... А Стусове «Данильцю, бий в барабан і не бійся біди», написане мені замість автографа, я зрозумів значно пізніше – який барабан і яку біду мав на оці поет, пишучи своє напущення «зеленому» поету-солдату» [1, с. 7].

Задушевним ліриком назвав Данила Кононенка Олександр Губар, письменник, професор Сімферопольського держуніверситету [2, с. 5]. «За-

душевний лірик» оспівував свій рідний край, святу землю славного сина українського народу Т.Г. Шевченка. Не один раз повертався поет зворушливими творами до теми батьківщини:

*За лісом лан колоситься,
І пісня з серця проситься
У дзвоні вечорів.
Лягла земними трасами
Гучна земля Тарасова –
Земля моїх батьків [2, с. 83].*

Більшість віршів поета пронизані мотивами воєнного лихоліття війни, яке довелося поетові пережити ще в ранньому дитинстві.

Щемний біль утрат, сирітство, беззахисність потерпілих від війни передані у творах «Я із хлопцями грався...», «Тополі виростають обелісками», «А дні летять...», «Олена» та найбільш вражаючий вірш «Останній день війни»:

*Ой, не грала гармонь,
А плакала.
Ой, ридала гармонь ридма ...
Тихо зойкнула
Хвіртка злякано:
– Мамо! Ма...
А в селі «перемога!» чулося,
Бігли з поля худі жінки...
Мати в чорну печаль запнулася
На віки [2, с. 49].*

Не раз озивалися щемом і болем спогади про воєнне лихоліття – голод, холод, сирітство, кров і сльози та лунали поетові прокляття війни:

*Безбатченки не з власної вини,
Ми виростили з повоєнних років.
Не всіх батьки вернулися з окопів
Останньої проклятої війни [2, с. 43].*

На все життя незрадливою любов'ю Данила Кононенка залишилося село, якому поет присвятив цілу низку творів – «І все-таки скучаю за селом», «Батьківщина», «Балада про колосок», «Село моє» та інші.

*Село моє!
Садів зелена хвища,
Як сина, зустрічай мене, село!
Я поклонюся вербам, де ставище
Сліди мого дитинства зберегло [2, с. 126].*

Для Данила Андрійовича мала Вітчизна – це його рідна земля, його любов, «світання сторона», «запруджене турботами село», «життя початок невтолимий», «краплинка крові в серці Батьківщини». [2, с. 81].

У віршах «Тясмин», «У Кам'янці», «Признання» «Отчий край» поет зізнається в любові до свого рідного краю:

*Земля моя – Черкащина,
Садами вся пропахчена,
Сивіє над Дніпром.
І даль біжить і губиться
У зелених вулицях,
Що світяться добром!* [2, с. 83].

У поетичній спадщині Данила Кононенка багато віршів адресованих Україні, якій він віддає щирі синівську пошану і високо підносить її прес-тиж. Це твори виняткової турботи про майбутнє рідної Вітчизни, найвища поетова тривога, навіяна думами про її долю. Такими є – «Вік Україну лю-би», «Україні», «Слово до кримських українців», «Рідна мова» та інші.

*Є найсвятіше слово на землі.
Одне. Високе. Світле: Україна.
Синонім – мати. Рідна і єдина...
Є найсвятіше слово на землі!* [2, с.18].

Слова поета повняться закликами до піднесення національної гідності, спонукають до патріотичних діянь. А діалог з українським народом – то є міцна основа майже всієї його громадянської лірики:

*Українці мої!
Пробудіться, не будьте байдужі:
Ваша доля таки ж бо
У ваших у дужих руках!
Хай же повняться гордістю
Ваші застояні душі,
Доки жар українства
Іще не затух, не зачах!* [2, с. 60].

Любити свою землю, Україну поет заповідає рідному синові, всім сіві-тчизникам:

*Сонце голубить калину,
Вітер колише дуби.
Сину мій, рідна дитино,
Вік Україну люби* [2, с. 72]!

Невід’ємною гранню всіх творів поета про Україну є його роздуми про українську мову. Народ, який загубить свою мову, перестає бути народом. З настанням оніміння настає смерть нації. У мові – віковична історія народу, неповторність і краса душі народної, радощі і горе, сміх і сльози пращурів, вершинні досягнення національної літератури та культури:

*Рідна мово! Щира, соковита,
Прадїда в тобі сльоза гірка!
Повнозерна, як полтавське жито,
Мово Лесі, Рильського, Франка,
Мово Кобзарєва бунтівлива,
Величава, грізна і сумна.
Мово срібнодзвонна, жартівлива,
Неповторна, ніжна, голосна* [2, с. 67].

Гірко звучать слова поета, коли він говорить про деяких співвітчизників, що відрікаються від «неньчиних пісень», від рідного слова. З почуттям зневаги й презирства пише він про тих, хто глузливо називає нашу мову «мужицькою», і морщиться, коли чує розмову людей українською. Звертаючись до кримських українців, Д. А. Кононенко схвильовано закликає:

*О, братове мої!
Не соромтесь, благаю вас,
Мови своєї,
Не соромтесь пісень,
Що полонять увесь білий світ!
Не цурайтеся неньки-України,
Горніться серцем до неї,
Бо без неї зав'янем,
Загинем, як гине
У непогідь цвіт [2, с. 60].*

Поет передає у спадок дітям рідну мову – «краю рідного окрасу», «невмирущу, незрівнянну», «рідну мову материнську», увібрану серцем із бабусиної казки. Його вірш «Вік Україну люби» вражає душевною теплотою, щирістю почуттів, художньою майстерністю. Він присвячений синові, сприймається як батьківський заповіт:

*Мову свою солов'їну –
Мамину пісню-розмай,
Сину мій, рідна дитино,
Не забувай! [2, с. 72].*

Поет-патріот проніс любов до України до останнього свого подиху: «15 січня 2015 року Кононенка Данила Андрійовича не стало. Останніми його словами були: “Бідна моя Україна...”. Він не зміг пережити анексію Криму і події на Сході України [3].

Після відходу письменника у Вічність розпочалося вшанування його пам'яті в Україні і на малій батьківщині, яку він любив «сердечно», «українно» і завжди підтримував дружні стосунки зі своїми земляками.

Кам'янка, куди завжди «подумки линув» поет, вшанувала пам'ять про нього меморіальними дошками на Ребедайлівській та Кам'янській школах, одна із вулиць міста носить його ім'я, створено дитячу літературну студію «Брость» ім. Данила Кононенка, Кам'янською міською радою разом із Черкаською обласною організацією Національної спілки письменників України засновано Всеукраїнську літературну премію імені поета [4; 5].

Список використаних джерел

1. Автобіографія Д. А. Кононенка (рукопис). Фонди Кам'янського державного історико-культурного заповідника № 7587 КН. Д-4645.
2. Кононенко Д. А. Ми виростили в повоєнні роки: Вибрані поезії. Сімферополь : Таврія, 1995. 176 с.
3. <http://www.bagnet.org/news/showbiz/251255>
4. Книга наказів по Кам'янському державному історико-культурному заповіднику за 2016 рік. Основний вид діяльності: Наказ № 10-ОД від 1 березня 2016 року про створення дитячої літературної студії ім. Данила Кононенка
5. <http://kammiskrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/11-5.pdf>

ВАСИЛЬ ТА ОЛЕКСАНДР ХИМИЧЕНКИ – ЗАСНОВНИКИ КИЇВСЬКОЇ ФЛЕЙТОВОЇ ШКОЛИ

Тетяна ПОЛЯКОВА,

*зав. мілітарним музеєм Корсунь-Шевченківського державного
історико-культурного заповідника*

У середині XVIII ст., разом із модою на усе європейське, в Україну прийшла мода і на «власні» театри та оркестри. У маєтках польських, російських, українських вельмож із талановитих музикантів, переважно кріпаків, створювались власні «садибні» кріпосні театральні трупи та оркестри. Найбільш здібних музикантів та співаків господарі посилали на навчання до Італії, Австрії, Німеччини, адже музична культура поміщицьких маєтків того часу цілком перебувала у сфері західноєвропейського впливу [15]. Для багатьох дворян свій театр або оркестр служив своєрідною демонстрацією власного багатства [3, с. 45].

Поряд із панськими капелами існували й великі оркестри, що склалися з добре навчених кріпосних музикантів. До таких можна віднести оркестри таких поміщиків, як О. Будлянський (с. Чемера, Київська губернія), М. Комбурлей (с. Хотінь, Харківська губернія), А. Іллінський (м. Романів, Волинська губернія), П. Галаган (с. Сокиринці, Полтавська губернія), Г. Тарновський (с. Качанівка, Чернігівська губернія), П. Лопухін (м. Корсунь, Київська губернія) та ін. На думку фахівців, високий виконавський рівень протягом всього періоду існування колективів залишався незмінним в оркестрів Г. Тарновського та П. Лопухіна [12].

У XIX ст. у князя П. П. Лопухіна – власника Корсунського маєтку у 1827–1873 рр. – був свій симфонічний оркестр. Щонеділі, кожного святкового дня та щочетверга влітку й в панському палаці і в парку улаштовувались концерти. На них, щоб насолодитися чудовою грою музикантів, приїздили шляхетні родини з різних губерній (вони приїздили до Корсуня на відпочинок – покупатися «в каскадах вод р. Росі» та на лікування до доктора Трітшеля) [14, с. 208].

Щороку «до дня Янгола та до дня народження ясновельможних князя й княгині приїздили на соборне богослужіння в Корсунсько-Спаську церкву Київські генерал-губернатори [...]. Вони гостювали у князя днів по два по три, слухали музику й в домі [...] за обідом та вечерею. Й по обіді до вечора у саду князівському» [14, с. 208–209]. Вірогідно, один з саме таких концертів у 1859 р. відвідав Т. Г. Шевченко [9, с. 158], котрий прибув до Корсуня 28 червня 1859 р. – напередодні свята апостолів Петра і Павла [6].

Наприкінці 1862 р. князівський оркестр виїхав до Києва, але протягом ще кількох років музиканти-кріпаки залишалися власністю князя Павла Лопухіна. У великому місті багато хто з лопухінських музикантів брали участь у численних міських концертах, служили в театрі Київської опери та викладали в Київському музичному училищі.

Найбільшої популярності з музикантів князя Лопухіна здобув флейтист Василь Семенович Химиченко – один із перших «доморощених» професійних флейтистів не лише України, а й усієї Російської імперії. Так, наприклад, «на концерті 2 вересня 1864 р. під орудою Клефеля було виконано П'яту симфонію Л. Бетховена, «Скерцо» Ф. Мендельсона та увертюру Р. Вагнера. Рецензент газети «Київський телеграф» серед кращих солістів оркестру першим назвав В. Химиченка. Під час гастролей у Києві італійської опери преса неодноразово відзначала мистецьке виконання Химиченком його партії. «8 грудня 1869 р. в бенедісі диригента Київської російської опери В. Вілінського Химиченко вразив слухачів віртуозним виконанням 49-тактового соло із «Скерцо» Ф. Мендельсона. Газета «Киевлянин» назвала його виконання гідним подиву. В наступному році 9 березня в концерті Київського відділення ІРМТ В. С. Химиченко виконував віртуозну п'єсу Чиарді «Російський карнавал». Акомпанував йому на фортепіано В. Вілінський» [8, с. 62].

Народився Василь Семенович Химиченко 1 серпня 1835 р. у Корсуні [9, с. 158; 16] в родині кріпаків князя П. П. Лопухіна. Наприкінці 1862 р. разом із родиною музикант переїхав до Києва, де розпочав службу на посаді першого флейтиста в оркестрі Київського музичного, з 1867 р. – Київського оперного театру [11, с. 317]. Відомо, що в 1872–1875 та 1876–1878 рр. В. Химиченко вів клас флейти [2, с. 26], а у 1876–1880 рр. очолював клас флейти в Київському музичному училищі, не припиняючи при цьому службу в театрі. В рецензіях на спектаклі у 1870-х рр. неодноразово згадують Василя Химиченка як одного з кращих солістів оркестру.

У той час у Києві доволі часто давались сольні та камерні концерти Київського відділення ІРМТ за участі викладачів Музичного училища. Навіть короткий перелік творів, що виконувались, свідчить, на думку фахівців, про високий професіоналізм, зокрема, особисто В. Химиченка: «Російський карнавал» для флейти Ц. Чиарді, ноктюрн Ф. Допплера та анданте для флейти й скрипки Ф. Берра, ноктюрн Ф. Шопена-Д. Барге, марш «Афінські руїни» Л. Бетховена та ін. [2, с. 31].

У театрі Василь Семенович познайомився з українським композитором М. Лисенком. Музиканти неодноразово концертували разом у Києві та інших містах України й викладали у музичній школі Київського відділення ІРМТ. Саме на прохання В. Химиченка М. Лисенко у 1872–1873 рр. створив свій єдиний твір для флейти та фортепіано – «Фантазію на дві українські народні теми». Прем'єра твору відбулася в Міському театрі 4 березня 1873 р. Партію флейти виконав В. Химиченко, партію фортепіано – М. Лисенко [9, с. 158].

У В. С. Химиченка було шестеро дітей. Старший син Олександр народився 30 липня (11 серпня) 1856 р., у Корсуні, коли батьки ще були кріпаками. У Корсуні ж 9 жовтня 1862 р. народилася донька Параскева. Щодо її народження у Метричній книзі Іллінської церкви м. Корсуня записано: «1862 року народилася 9 жовтня, а хрещена 11 числа дочка

Параскева. Батьки: дворовий князя Лопухіна – Василь Семенович Химиченко та його законна дружина Явдоха Стефанівна» [10, арк. 89].

Про народження сина Феодосія й ще однієї дитини родини Химиченків відомостей не зберіглося. П'ята дитина – Катерина народилася близько 1874 р. у Києві. Її хрещеним батьком був відомий композитор П. І. Чайковський. 13 січня 1875 р. народилася молодша донька Варвара. Запис у Метричній книзі повідомляє, що: «Батьки: київський міщанин Василь Сімеонович Химиченко та його дружина Явдоха Стефанівна» [8, с. 158–159]. Запис свідчить про довгоочікувану зміну соціального стану родини.

Всі діти родини отримали музичну освіту й присвятили своє життя мистецтву. Але найбільш відомим серед них став Олександр. Музичної майстерності хлопчина навчався під керівництвом батька. 1872 р. він переїхав до Москви, де у 1875–1879 рр. навчався у Московської консерваторії [11, с. 318], по закінченні якої вирішив повернутися до Києва. Тут й розпочалася його професійна кар'єра – робота в оркестрі оперного театру. А 1880 р. він очолив клас флейти Київського музичного училища [7, с. 299].

У 1913 р. Київське музичне училище було реорганізоване в Київську консерваторію, де вже професор О. В. Химиченко став першим викладачем класу флейти. Крім фаху він протягом 33 років викладав обов'язкове фортепіано, а також читав лекції з теорії та історії музики, сольфеджіо, входив до складу екзаменаційних комісій [7, с. 73, 117, 139, 219, дод. № 108; 13, с. 123], був головою училищної ради. В Київській Колегії Павла Галагана з 1902 р. він викладав спів і гру на різних духових інструментах [2, с. 29] та, починаючи з 1887 р., певний час Олександр Васильович диригував оркестром при управлінні Південно-Західної залізниці [4; 9, с. 160]. Одночасно Олександр Васильович продовжує й виконавську діяльність в театрі, яку за віком припинив у 1941 р.

Під час окупації Києва нацистами він залишився у місті і продовжив роботу в консерваторії (офіційної евакуації навчального закладу так і не відбулося), адже в Києві залишалися і студенти, і частина професури. Щоби виживати в умовах окупації, викладачі консерваторії вирішили продовжити заняття, що давало можливість врятувати студентів від вивозу на примусові роботи до Німеччини. Цей факт став приводом для звинувачень у співпраці з ворогом і, рятуючись від переслідувань, О. Химиченко переїхав до Львова.

Наш земляк виховав цілу плеяду відомих музикантів. Одним з перших флейтистів – випускників класу О. В. Химиченка Київської консерваторії (1916 р.) став Петро Степанович Чучупак(а) – у 1919–1920 рр. начальник штабу полку гайдамаків та отаман українського національного повстанського руху Холодноярської республіки, військовий і громадський діяч часів УНР [9, с. 161].

О. Химиченко відомий і як музичний критик за публікаціями у газетах «Зоря», «Київське слово» тощо.

За життя О. В. Химиченко був нагороджений орденом св. Анни 2-го ст. (1910/11 н. р.) [5; 8, с. 363] та орденом «Знак пошани» (1938 р.) [1, с. 84].

Помер Олександр Васильович Химиченко 17 травня 1948 р. У Львові й похований на Личаківському цвинтарі. На табличці на скромному хресті зроблений напис: «Професор Олександр Васильович Химиченко. Спи, рідний, з миром» [5].

Список використаних джерел

1. Академія музичної еліти України: Історія та сучасність: До 90-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. К.: Музична Україна. 2004. 560 с.
2. Богданов В. О. Класи духових інструментів у музичному училищі при Київському відділенні IPMT (1870–1913 pp.) // *Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв.* : зб. наук. пр. / за ред. В. Я. Даниленка. Харків, 2006. № 7. С. 26–34. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/06bvarwo%20(1).pdf (дата звернення 15.09.2021)
3. Богданов Л. Страницы из жизни крепостных театров Владимирского края. Владимир, 1930. 60 с.
4. Ваганов В. Крещатик. КЛАО. Действительные члены. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ajtygoj_LmMJ:https://proza.ru/2019/07/06/261&cd=16&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 6 серпня 2022)
5. Гавалюк Р. Коли упала зірка музиканта Олександра Химиченка ... URL: <https://photo-lviv.in.ua/koly-upala-zirka-muzykanta-oleksandra-hymychenka-video> (дата звернення 5 вересня 2022)
6. Жадько В. Шевченко влітку міг одягати й зимовий одяг. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=17208> (дата звернення 15 серпня 2022)
7. Зильберман Ю. Київське музичне училище. Нарис діяльності. 1868–1924 роки [Текст] / Юрій Зильберман = Киевское музыкальное училище. Очерк деятельности. 1868–1924 годы / Юрий Зильберман: [монографія]. К.: Клякса, 2012. 479 с. URL: https://issuu.com/horowitzpianocompetition/docs/kniga_uchilisce_rus (дата звернення 2 лютого 2016)
8. Кузьмин Н. И. Забытые страницы музыкальной жизни Киева / Н. И. Кузьмин. К.: Музична Україна, 1972. 226 с.
9. Кушнір А. Я. Династія Химиченків – засновники традицій українського професійного флейтового виконавства // *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. Вип. II(5), 2015. С. 157–162. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/mvkfm_2015_2_31.pdf (дата звернення 3 серпня 2022)
10. Метрична книга Свято-Іллінської церкви м. Корсуня. 1862–1863 pp. Державний архів Черкаської області. Ф. 247. Оп. 1. Спр. 30.
11. Словник музикантів України [Упорядник І. М. Лисенко]. К.: Рада, 2005. 359 с.
12. Старко В. Г. Київська фаготна школа. URL: <https://docplayer.net/amp/33572396-Kiyivska-fagotna-shkola.html> (дата звернення 14 вересня 2022)
13. Фадєєва К. В. З історії кафедри загального та спеціалізованого фортепіано нмау ім. П. І. Чайковського / К. В. Фадєєва, К. І. Шамаєва // *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2013. № 1. С. 122–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chasopys_2013_1_17 (дата звернення 12 вересня 2022)
14. Шевченківський словник. У 2-х тт. Т. 2. К. 1978. 412 с.
15. Кріпосні капели, оркестри, театри. URL: https://studopedia.com.ua/1_160204_kriposni-kapeli-orkestri-teatri.html (дата звернення 13 жовтня 2022)
16. Химиченко Олександр Васильович. URL: https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az/%D0%A5%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.html (дата звернення 1 серпня 2021)

ВАЛЕРІЙ ВОЛКОВ: РЕМІНІСЦЕНТНІСТЬ І ДОКУМЕНТИ

Алла ЄФРЕМЦЕВА,

*науковий співробітник відділу охорони пам'яток історії і культури
Кам'янського державного історико-культурного заповідника*

Серед найвідоміших людей Черкащини науковий інтерес до постаті Валерія Івановича Волкова обумовлений багатьма чинниками: Валерій Іванович – Заслужений працівник культури України, Почесний громадянин м. Кам'янка, який майже тридцять років очолював дитячу музичну школи ім. П. І. Чайковського, педагог, самодіяльний композитор і художник, співак, організатор, художній керівник та диригент естрадно-симфонічного оркестру, хору ветеранів, вокально-інструментального ансамблю «Троянди», ансамблю електромюзичних інструментів, вокального квартету «Барви», Камерного хору «Кам'янка».

Мета цього допису – теоретичне осмислення впливу В. І. Волкова на соціокультурний та художньо-творчий процеси в Кам'янському районі.

Джерела: документи, спогади В. І. Волкова, спогади його колег, що зберігаються у фондах Кам'янського державного історико-культурного заповідника (КДІКЗ) і які раніше не публікувалися.

Методи дослідження – інтерв'ю, опитування, бесіди.

Із автобіографії В. І. Волкова, що зберігається в архівних матеріалах КДІКЗ, відомо, що народився Валерій Іванович 18 серпня 1941 року в м. Лубни, Полтавської області в родині службовця. Тяга до музики виявилася у Валерія з дитинства та супроводжувала його і в шкільні роки, і в армії. Після армії, у 1963 р., Валерій Іванович стає студентом Харківського державного інституту культури і закінчує його у 1967 р. по спеціальності «Клубний працівник вищої кваліфікації та керівник художньої самодіяльності (хорової)».

Коли постало питання вибору місця роботи, Валерій Іванович вибрав Кам'янку. Методом бесіди з В. І. Волковим ми дізналися наступне: «Отримавши розподіл в Канівське культпросвітучилище на посаду педагога хорошого класу, я приїхав знайомитися з місцем майбутньої роботи. Та тут виникло невелике непорозуміння – на цій посаді вже працював випускник Київської консерваторії. Я не розгубився і миттю звернувся до начальника обласного управління культури Косьмінського. Він запропонував мені на вибір два місця: у Жашкові очолити будинок культури або в Кам'янці музичну школу. «Як навчати плавати, то зразу треба вкидати у воду», – таку думку висловив завідувач. Я попросив годину на роздуми і поспішив до газетного кіоску, і купив буклет фотографій про Черкащину. Коли дійшов до кам'янського фото, де було зображено музей О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського, пам'ятник П. І. Чайковському, та ще як прочитав, що композитор майже тридцять років приїздив до своєї сестри, то сумнівів не залишилося жодного. Тільки Чайковський! Тільки Кам'янка!»[1].

Улітку 1967 року двадцятишестирічний Волков Валерій Іванович обійняв посаду директора дитячої музичної школи ім. П. І. Чайковського.

У 2012 р., збираючи матеріал про В. Волкова – відому особистість в Кам'янці, нами було проведено інтерв'ювання колег В. Волкова по спільній роботі в Кам'янській ДМШ ім. П. І. Чайковського, бо саме спогади колег в повній мірі розкривають риси характеру Валерія Волкова і як керівника, і як людини.

Аналізуючи документи фонду заповідника, бачимо, що найперше, про що згадують колеги, це організаторські здібності свого директора. «Навчала-ся я в музичній школі в той час, коли директором був В. І. Волков. Пам'ятаю, що кожний викладач ставився до своєї роботи добросовісно, не пропадав з розкладу, – читаємо в архівних матеріалах Тетяни Джулай, спочатку учениці, а потім викладача естетики й історії живопису ДМШ ім. П. І. Чайковського, – тепер уже маючи певний життєвий досвід, можу впевнено сказати, що В. І. Волков так зумів організувати роботу школи, що якби директора не було довгий період, учбовий процес не зупинився б ні на один день. Вчителі працювали б, діти відвідували б заняття, і ніхто б і не помітив, що директор відсутній. Настільки все було злагоджено, продумано, і максимально наближено для ефективної співпраці педагога і учня» [2].

А Тетяна Голуб, викладач скрипки, яка прийшла працювати в Кам'янську музичну школу ще молодим спеціалістом, залишила в архіві такі спогади про директора: «В. І. Волков – третій директор за три роки моєї праці як молодого спеціаліста. Коли ми зустрічаємося у своєму житті з чимось новим, ми обов'язково порівнюємо з попереднім. Атмосфера в музичній школі, куди я прийшла після Золотоніської школи, була для мене вражаючою. Викладачів не збирали на щотижневі наради, «не розпікали», як це було в попередніх школах. Тут кожний займався своєю справою. І ніхто нікому не заважав. Ніхто не знав, чи є той директор, чи немає. А школа працювала і жила. Наскільки все було налагоджено в учбовому процесі. Творча атмосфера – це візитна картка Кам'янської музичної школи» [3].

Колегіальність у вирішенні шкільних проблем, вміння дослуховуватися до думки колективу, адекватна реакція на критику – про все це засвідчують матеріали опитування колег Валерія Івановича.

Л. Зайченко, викладач скрипки: «Він (В. І. Волков – А.Є.) спілкувався з колективом при вирішенні того чи іншого питання. Для цього було створено Раду колективу – актив школи. І всі проблеми вирішувалися колегіально, усі разом ми знаходили компроміс. Наш директор реагував на критику, але не йшов «на поводу» у колективу. Він знаходив вагомні аргументи, щоб довести свою точку зору і показати колективу вихід з тієї чи іншої проблеми, що виникла в процесі діяльності школи» [4].

Т. Голуб доповнює колегу: «Валерій Іванович прислухався до думки вчителя. Він не ставав «у позу». Волков – людина думуюча. Якщо виникло якесь непорозуміння, керівник все осмислював і «переварював» [5].

За результатами дослідження встановлено, що керівник міг побачити у колезі, який працює поряд, не тільки фахівця, а й людину, її здібності і прийти на допомогу для розкриття її таланту, і допомогти реалізувати його. Про це розповідають архівні спогади Тетяни Джулай: «Я цікавилася живописом і Валерій Іванович не побоявся довірити мені, тоді ще без відповідної фахової

освіти, проводити уроки з історії мистецтва. Заняття відбувалися в кабінеті директора. Він сидів у куточку і був зосереджений над шкільними проблемами. Безумовно, я розуміла, що попри свою зосередженість, він прислухався і до мене. А після занять давалися не вказівки, а рекомендації, підказки в коректній, інтелігентній формі. З легкої руки Валерія Івановича я поїхала навчатися в Свердловський державний інститут культури на факультет історії мистецтв, а вже потім перевелася в Київ і закінчила національну академію мистецтв» [6]. «Він максимально сприяв і допомагав педагогам, якщо бачив, що людина хоче займатися справою і з цього буде толк. Валерій Іванович «сяяв», коли бачив що викладачі займаються з дітьми один по перед іншого. А коли канікули, а в зал черга – тоді директор « цвіте» і кращого для нього немає. Школа для Валерія Івановича – це його дім, його життя, його кожний день», – такий запис залишила Тетяна Голуб у спогадах [7].

Архівні матеріали засвідчили, що багато педагогів, колег Волкова, підкреслюють новаторську рису характеру свого керівника. Такий підхід стосувався і учбового процесу, і художньої самодіяльності в музичному закладі. В Волков був захоплений ідеєю створення естетичного класу в ДМШ, що давало можливість розширити естетичні погляди учнів. «Мистецтво не повинно замкнутися лише на музиці, діти повинні розуміти і сприймати інші види мистецтва», – так вважав керівник і педагог В. І. Волков. « Цей період в роботі музичної школи, коли до розкладу обов'язкових предметів було введено і уроки естетики, я вважаю найпліднішим, – згадує Т. Джулай, – і все тому, що діти мали змогу не тільки слухати музику, а, слухаючи її (музику – А.С.), виявляти в собі інші здібності шляхом втілення їх у художніх образах. На уроках естетики діти під музику робили імпровізаційні роботи, в яких потім вчилися шукати образи. Під час таких занять виявлялися діти, у яких художня творчість переважала над музичною. В подальшому ці діти пов'язували своє майбутнє, в тій чи іншій мірі, з різними видами образотворчого мистецтва. Свого часу в школі в рамках обласного семінару відбувся відкритий урок з естетики. Наша робота з Валерієм Івановичем отримала дуже багато схвальних відгуків, адже Кам'янська ДМШ була новатором в питанні естетичного виховання дітей» [8].

Такий погляд, по суті, на той час являвся революційним в музичній освіті. В. Волков вважав, що у випускних класах дітей потрібно розділяти по здібностях. Це б дозволило якомога ширше розкрити внутрішній світ дитини, вийти «на волю» її емоціям і пробудити любов до прекрасного. Але ця ідея Валерія Івановича не знайшла в той час фінансової підтримки в обласному управлінні культури, хоч практична реалізація її в стінах Кам'янської ДМШ була цілком можлива.

Ще одна новаторська ідея Валерія Івановича – створення картинної галереї. В особистій бесіді з керівником виявилось, що якось в газеті він прочитав про сільську картинну галерею і загорівся створити таку галерею в Кам'янці. Зі спогадів Т. Джулай дізнаємося, що спочатку художні виставки проходили в музичній школі. В 1995–1996 рр. Валерій Іванович звернувся до В. В. Бабенка, директора музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського з проханням, щоб картинна галерея стала структурною одиницею музею, а потім і

Кам'янського державного історико-культурного заповідника. Наразі галерея успішно функціонує в рамках заповідника і стала для містян і гостей міста «Кам'янським Лувром».

«В. І. Волков – майстер на всі руки. Умів робити все – від ноти до гвіздка», – знаходимо записи в архівних документах КДІКЗ Так про нього відгукувався весь жіночий колектив. А Микола Манько, колишній начальник відділу культури, залишив такі спогади про спільну роботу з В. Волковим: «Валерій Іванович приймав активну участь у проектуванні нової музичної школи. Сам оформляв концертні зали школи, де проявився його талант як художника, Сам намалював портрети композиторів, які прикрашали фойє і коридори школи. Волков – свіжий струмок життя, бо творча атмосфера панувала не тільки в учбовому процесі школи, а й у самодіяльній роботі, яка була обов'язкова в діяльності музичного закладу За роки директорства В. Волкова було створено хор ветеранів, жіночий вокально-інструментальний ансамбль, квартет «Барви». Валерій Іванович приймав активну участь в художній самодіяльності і залучав нас до цього. З перших днів він був солістом в камерному ансамблі Т.С. Кравченко, поступово створив естрадно-симфонічний оркестр і такий оркестр був єдиний в області. Він став його художнім керівником і диригентом. Пам'ятною була поїздка оркестру до Чорнобилю»[9]. Яскравою сторінкою в культурному житті міста стало створення Волковим у 1997 р. камерного хору «Кам'янка», який існує дотепер і є візитівкою м. Кам'янка.

Важливою подією в житті В. І. Волкова стало присудження йому в 1988 р. звання «Заслуженого працівника культури України». М. М. Манько в інтерв'ю розкрив деякі подробиці: «Коли я був начальником відділу культури, 21 липня 1988 р. Валерія Івановича було представлено до звання «Заслужений працівник культури України». І хоча з боку райкому партії і були деякі заперечення, та ми разом з колективом відділу культури і школи наполягли, щоб звання було присвоєне, зважаючи на значний внесок Волкова у розвиток культури у районі. В. І. Волков і школа – це одне єдине»[10].

Архівні матеріали КДІКЗ засвідчують про високий рівень організаторських здібностей В. Волкова як у учбовому процесі, так і в художній самодіяльності, новаторську суть його як педагога, вміння співпрацювати з людьми, побачити їх талант і допомогти в його реалізації. За його діяльності музична школа стала осередком академічного музичного мистецтва, знайомлячи кам'янчан з оперною класикою, симфонічною зарубіжною і вітчизняною музикою, з народною творчістю високого гатунку. Філармонійні концерти, запроваджені В. І. Волковим у музичній школі, творчі зустрічі і концерти видатних діячів мистецтв, конкурс ім. П. І. Чайковського, одним із авторів якого був і Валерій Іванович – все це працювало на авторитет школи і міста. Своєю професійною та творчою діяльністю В. І. Волков вніс вагомий внесок у розвиток музичної культури Кам'янщини. У 2003 році Волкову Валерію Івановичу було присвоєно звання Почесний громадянин міста Кам'янки, а 2016 року він був нагороджений ювілейною медаллю «25 років Незалежній Україні».

Список використаних джерел

1. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
2. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
3. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
4. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
5. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
6. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
7. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
8. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
9. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова
10. Фонди КДКЗ, фонд В.Волкова

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ДАНИЛА НАРБУТА У ФОНДОВІЙ ЗБІРЦІ НІКЗ «ЧИГИРИН»

Ольга ПИСКУН,

*завідувачка відділу «Музей Богдана Хмельницького»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»*

Данило Георгійович Нарбут – український театральний художник, живописець. Народився 22 січня 1916 р. у Петербурзі в сім'ї відомого графіка Георгія Нарбута. Основну частину свого життя віддав театрові. З 14 років працював у декораційній майстерні Київського оперного театру, пізніше, у Чернівецькому, Івано-Франківському музично-драматичних театрах, а з 1965 по 1980 рр. – головним художником Черкаського академічного обласного музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка. Оформив 250 вистав, водночас захоплювався станковим живописом, яким серйозно почав займатися уже в пенсійному віці. Заслужений художник України (1990), народний художник України (1994), лауреат Шевченківської премії (1996), Почесний громадянин міста Черкаси [1].

Ім'я Д. Нарбута тісно пов'язане з діяльністю Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». Тут зберігається одна з найбільших колекцій його картин – серія «Гетьмани України».

Полотна відомого художника надійшли до фондів закладу у 1995 р., напередодні відкриття музею Богдана Хмельницького у Чигирині. Цікаво, що картини Нарбута стали першим фондовим надбанням Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». 20 грудня 1995 р. зареєстровано акт № 1 прийому музейних предметів на постійне зберігання. Ними стали 26 робіт Данила Георгійовича із серії «Гетьмани України»

(КВ – 1 – 26, Ж – 1-26) [2]. Вважається, що саме з цього дня розпочалося формування фондової збірки заповідника.

Ідея використати картини Д. Нарбути в експозиції належить авторам першого тематико-експозиційного плану (ТЕПу) музею Богдана Хмельницького – старшому науковому співробітнику Черкаського обласного краєзнавчого музею Сосі Павлу Петровичу та голові Ради обласного Товариства охорони пам'яток історії та культури Дубовому Олексію Мусійовичу. Художник Д. Нарбут був відомий в мистецьких колах Черкащини, як великий патріот України, знавець історії. Довгий час працюючи в театрі, він добре вивчив деталі українського національного костюму. Серія картин художника «Сподвижники Богдана Хмельницького», а це понад 30 зображень козацьких полковників, зберігалася в колекції Черкаського обласного краєзнавчого музею [3, с. 17]. Тому, працюючи над створенням експозиції музею в Чигирині, П. П. Соса та О. М. Дубовий вирішили використати його мистецькі твори, замовивши Нарбуту авторські копії [4]. Однак, в ході роботи з'ясувалося, що виготовляти копії немає потреби, адже художник саме завершив створення іншої серії картин на козацьку тематику – «Гетьмани України», над якою працював уже довгий час. Її і включили до ТЕПу музею Богдана Хмельницького. На величних полотнах постали на повний зріст українські національні герої – гетьмани війська Запорозького, ватажки козацько-селянських повстань, гетьмани України. Глибокі знання історичної епохи, доповнені художньою уявою майстра, дозволили автору проілюструвати сторінки історії українського козацтва від заснування до знищення.

Як згадував сам автор, ідея створення цих образів сягала своїм корінням ще у його дитячі роки. Коли майбутньому художникові було лише десять років, він разом з матір'ю відвідав виставку «Український парсунний портрет», що була організована Д. М. Щербаківським. Монументальні величні постаті настільки вразили дитину, що він упродовж життя ходив під впливом їх краси. Набравшись сил і майстерності, досконало вивчивши історичний матеріал, Данило Георгійович втілює ідею дитинства в життя, створивши серію «Гетьмани України» (1991–1992). В нагоді став величезний досвід роботи театрального художника [1].

Картини Д. Нарбути відповідали тематиці майбутнього музею і могли стати частиною його експозиції. Таким чином, на замовлення історико-культурного заповідника «Чигирин», портретна серія «Гетьмани України» була придбана у Д. Нарбути приватним підприємством «Творча майстерня «Архітектура»» (керівник художник-архітектор С. М. Фурсенко), яке займається художнім оформленням музейної експозиції, і по акту передана на постійне зберігання до фондів НІКЗ «Чигирин».

25 грудня 1995 р. під час урочистого відкриття в Чигирині єдиного в Україні музею Богдана Хмельницького роботи Д. Нарбути побачили перші відвідувачі закладу. У виставкових залах музею експонувались портрети відомих козацьких гетьманів: Байди Вишневецького, Кшиштофа Косинського, Северина Наливайка, Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи та багатьох інших, чії імена назавжди увійшли в українську історію. Незвичайність картин художника

вражала – у них не варто шукати портретної схожості конкретно зображуваної людини, однак їм притаманний неповторний національний колорит, яскрава декоративність. Очевидно, що Нарбут мав енциклопедичні знання, як нині кажуть фахівці, за його картинами можна вивчати історію.

Окрім картин із серії «Гетьмани України» на першій виставці щойно відкритого чигиринського музею експонувались і інші роботи художника – портрети членів родини Богдана Хмельницького та чигиринських полковників із відомої серії «Сподвижники Богдана Хмельницького», які були надані Черкаським обласним краєзнавчим музеєм. Варто зазначити, що у 1995-1996 рр. у залах музею Богдана Хмельницького одночасно була зібрана чи не найбільша кількість живописних робіт Нарбути на козацьку тематику. Вони стали основою першої тимчасової виставки у музеї, і по суті, назавжди залишилися його візитівкою.

У вересні 1995 р. Д. Нарбут подарував Національному історико-культурному заповіднику «Чигирин» для експозиції Медведівського краєзнавчого музею ще дві картини – портрети «Максим Залізник» та «Іван Гонта»

У 1996 р. за серії картин «Гетьмани України», «Сподвижники Б. Хмельницького» та високохудожні багатофігурні полотна «Страшний суд», «Вибори кошового», «Покрова Богородиці» художник Д. Г. Нарбут отримав Шевченківську премію [1].

15 березня 1996 р. у залі музею Богдана Хмельницького відбулась зустріч з відомим митцем, якому на той час уже виповнилося 80 років. Ця зустріч стала першим вагомим заходом закладу після його офіційного відкриття. Зал був переповнений бажаючими побачити та почути Д. Г. Нарбути [5].

Мало кому відома ще одна грань творчої діяльності художника – у 1995 р. Д. Нарбут разом з черкаським художником Миколою Теліженком почав працювати над створенням парадних геральдичних прапорів. У їхньому доробку ескізи трьох прапорів: Черкаського пожежного училища, міста Черкаси, третім став прапор міста Чигирин, створений до відзначення 400-річного ювілею від дня народження Богдана Хмельницького [1]. Він був переданий місту у 1996 р. і нині зберігається на балансі Чигиринської міської ради.

3 березня 1998 р. Д. Нарбути не стало, та пам'ять про художника продовжує жити у його полотнах. Уже після смерті Нарбути, у серпні 2002 р., у музеї Б. Хмельницького експонувались його «Квіти України». Це була остання серія робіт митця. В ній знайшло образне втілення усе, що український народ утримував на генетично-

му рівні – міфи, звичаєвість, обрядовість, прагнення до прекрасного.

У 2009 р. портретна серія художника «Сподвижники Богдана Хмельницького» знову побувала у Чигирині. На цей раз – під час відкриття історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького», за участі президента України В. А. Ющенка. 18 портретів

козацьких полковників роботи Д. Нарбути експонувались у приміщенні Військової канцелярії комплексу. Пізніше, їх замінили банерними копіями.

Нині у постійній експозиції музею Б. Хмельницького в Чигирині розміщені 5 портретів українських гетьманів пензля Д. Нарбути. Решта полотен зберігаються у фондах НІКЗ «Чигирин» та періодично експонуються на тимчасових виставках. Лише за останні роки працівниками відділу «Музей Богдана Хмельницького» були підготовлені виставки: «Гетьмани та отамани Запорозької Січі (роботи Д. Нарбути)»; «Співець козацької звитяги»; «Гетьмани України Данила Нарбути»; «Данило Нарбут: портрет на тлі епохи» та інші.

Живописний доробок Нарбути своєрідний і самобутній та його творам притаманна спільна риса – величезна любов до України.

Роботи Д. Нарбути прикрашають багато музеїв України та зберігаються у приватних збірках Австралії, Бельгії, Німеччини. Безперечно, найбільша кількість його творів (150 полотен) знаходиться у Черкасах – місті, з яким пов'язана основна частина життя художника. Гордістю Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» є портретна серія з 26 картин Данила Нарбути, об'єднана назвою «Гетьмани України».

Список використаних джерел

1. Спіркіна О. О. Данило Нарбут: портрет на тлі епохи [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://istarhiv.chdu.edu.ua/article/view/68303>
2. Фонди Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»
3. Негода М. Т. Данило Нарбут: нарис про життя і творчість художника. Черкаси: Сіяч, 1996. 44 с.
4. Соса П. П., Дубовий О. М. Тематико-експозиційний план музею Богдана Хмельницького в Чигирині. 1995–1996 рр. Науковий архів НІКЗ «Чигирин».
5. Пискун О. О. Музей Богдана Хмельницького. Літопис визначних подій. Науковий архів НІКЗ «Чигирин».

Додаток 1

Картини Д.Нарбути у фондовій колекції НІКЗ «Чигирин»

1	«Дмитро Байда – організатор Січі Запорізької на Хортиці», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-1 Ж-1
2	«Іван Підкова – гетьман війська Запорізького, володар Молдови», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-2 Ж-2
3	«Кшиштоф Косинський – гетьман війська Запорізького низового», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-3 Ж-3
4	«Северин Наливайко – ватажок народного повстання», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-4 Ж-4
5	«Самійло Кішка – гетьман війська Запорізького низового», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-5 Ж-5
6	«Гетьман України – Петро Конашевич-Сагайдачний», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-6 Ж-6
7	«Михайло Дорошенко»	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-7 Ж-7

8	«Іван Мазепа – гетьман України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-8 Ж-8
9	«Іван Сулима – гетьман війська Запорізького низового», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-9 Ж-9
10	«Петро Дорошенко – гетьман Правобережної України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-10 Ж-10
11	«Богдан Хмельницький – гетьман України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-11 Ж-11
12	«Петро Калнишевський – останній атаман Січі Запорізької», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-12 Ж-12
13	«Демко Многогрішний – гетьман Лівобережної України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-13 Ж-13
14	«Павло Полуботок – полковник Чернігівський, наказний гетьман замордований в Петропавлівській фортеці», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-14 Ж-14
15	«Юрій Хмельницький – гетьман України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-15 Ж-15
16	«Кирило Розумовський – останній гетьман України», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-16 Ж-16
17	«Павло Бут (Павлюк) – гетьман війська Запорізького низового», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-17 Ж-17
18	«Данило Апостол – гетьман Лівобережної України», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-18 Ж-18
19	«Пилип Орлик – гетьман в еміграції», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-19 Ж-19
20	«Іван Самойлович - гетьман Лівобережної України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-20 Ж-20
21	«Іван Скоропадський», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-21 Ж-21
22	«Михайло Ханенко – гетьман Правобережної України», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-22 Ж-22
23	«Іван Брюховецький – гетьман Лівобережної України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-23 Ж-23
24	«Іван Виговський – гетьман України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-24 Ж-24
25	«Тарас Трясило – гетьман війська Запорізького низового», 1992 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-25 Ж-25
26	«Павло Тетеря – гетьман Правобережної України», 1991 р.	Темпера, полотно, живопис	130 x 90 см	КВ-26 Ж-26
27	«Максим Залізняк», 1995 р.	Темпера, полотно, живопис	140 x 70 см	КВ-5868 Ж-133
28	«Іван Гонта», 1995 р.	Темпера, полотно, живопис	140 x 70 см	КВ-5869 Ж-134

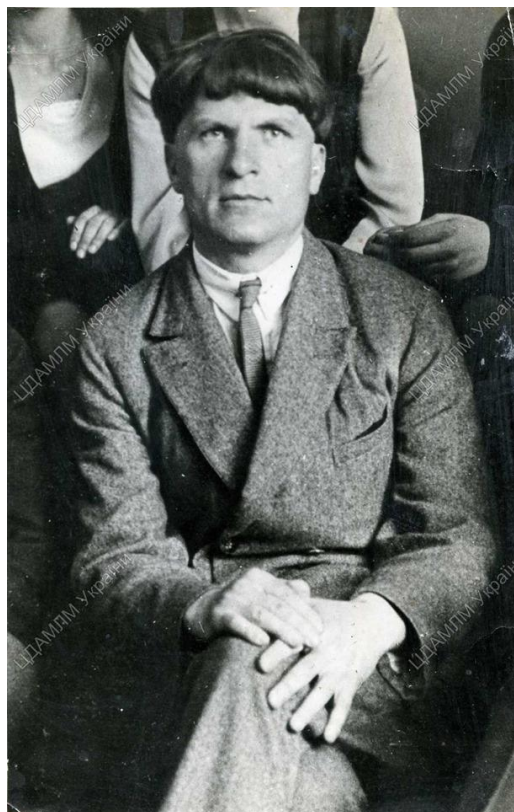
«РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»: ІВАН ПАДАЛКА, УКРАЇНСЬКИЙ МИТЕЦЬ І ПАТРІОТ

Оксана ЯШАН,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права*

Черкаського державного технологічного університету

У 1920-х роках центром тяжіння для молоді стає майстерня монументального мистецтва Михайла Бойчука, де поступово формується коло талановитих художників. Усі художники цього кола були самобутніми авторами з власною впізнаваною мовою та цікавим спадком. Серед цієї плеяди обдарованої молоді, особливо виділявся один з найкращих учнів Михайла Бойчука – Іван Падалка, творчість якого вражає глибиною задумів, справжнім народним колоритом та жанровим розмаїттям. У 1920–1930-х рр. він був зарахований до сотні найкращих художників Європи ХХ століття! Його роботи були виставлені на виставках у Голландії, Данії, Італії, Німеччині, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Франції, Японії. Під час парижської виставки 1931 р. на якій були представлені роботи Івана та його соратників, французький письменник Е. Дабі написав: «... перед нами правдиве та просте мистецтво. Це мистецтво не прагне засліпити, обдурити чи навіть переконати. Воно найщиріше у своїх почуттях, це могутнє мистецтво, яке захоплює молодістю та здоров'єм. Художники прагнуть показати ... живі картини нового світу».

Іван Іванович Падалка народився 15 листопада 1894 р. у багатодітній селянській родині села Жорнокльови Золотоніського повіту на Полтавщині (тепер Золотоніський район Черкаської області). Батько і дід були вихідцями з козаків Гельмязівської сотні Переяславського полку.

Іван ще в дитячі роки проявляв свої здібності до малювання, ліплення і часто виготовляв іграшки та малював малюнки для сільських хлопчиків і дівчаток. Батьки помітили його здібності і прагнули дати йому освіту після закінчення церковно-парафіянської школи в 1907–1909 рр. він навчався в Нехайківському двокласному училищі, продовжуючи й далі займатися мистецтвом. Здібностями хлопця зацікавився місцевий поміщик Лісаневич. Він порадив батькові віддати хлопчика до художнього училища, допоміг оформити документи,

написав рекомендованого листа на ім'я директора Миргородської художньої школи ім. М. В. Гоголя, і виклопотав для хлопця державну стипендію. Навчався юнак дуже старанно, часто одержував підвищену стипендію, тому дирекція школи завжди ставила його за приклад іншим. Також отримував премії і за художні вироби, які експонувалися на виставках Миргородської школи. Великий вплив на формування його професійної майстерності зробив викладач, відомий художник і етнограф Опанас Сластіон.

Але, раптом, зразковий учень виявився бунтівником, революціонером, атеїстом. Він відмовився сповідатись і цілувати хрест, заявивши при всіх учнях, що бога немає, організовував виступи учнів проти адміністрації і окремих педагогів, читав серед товаришів українську газету «Рада», був одним з організаторів учнівського страйку у листопаді 1911 р. В кінці 1912 р. за активну революційну діяльність Іван Падалка був виключений з училища. Але адміністрація школи, приховуючи факт поширення революційних настроїв серед учнів, у поясненні про причину звільнення зазначила, що І. І. Падалка виключається за атеїзм і неповагу до духовної особи.

Після виключення Іван їде до Полтави, де за сприяння О. Сластіона півроку працював у майстернях при Полтавському етнографічному музеї, виготовляючи копії українських килимів для ткацької майстерні Ханенків на Київщині. Зароблені гроші, а також допомога батьків дали змогу продовжити навчання у Київському художньому училищі, яке очолював відомий художник І. Селезньов, куди він і вступає восени 1913 р. Івану знову пощастило з учителем – він працює під керівництвом знаменитого художника Федора Кричевського. Навчається старанно, одержує дві похвали від ради училища і був переведений до портретного класу, що вважалося найвищою нагородою для учнів. Іван Іванович згадував: «За час перебування в училищі брав участь у всіх звітних виставках училища, а також виставлявся поза училищем з групою молодих художників під назвою «Вінець», що свого часу відзначалося у місцевій пресі».

Саме навчаючись в училищі І. Падалка захоплюється графікою, малює ілюстрації до дитячих книжок, виконує інші графічні та живописні роботи. Не полишав своєї улюбленої справи Іван і під час канікул, виготовляючи ескізи українських стильних меблів у кустарних майстернях Полтавського губерніального земства.

1917 р. Іван Падалка закінчує училище і опиняється у центрі революційних подій: працює керівником відділу у організованій в той час студентській міліції, а також бере участь в різноманітних організованих громадських виступах. Наприкінці року вступає до Української академії мистецтва, яка щойно була організована в Києві, вчиться під керівництвом Михайла Львовича Бойчука. Те, що пропонував Бойчук, було небаченим. На відміну від багатьох авангардистів, які заперечують все старе мистецтво, Михайло Бойчук за основу своїх робіт брав візантійські мозаїки і фрески, давньоруську ікону, народну українську картину і поєднував усе це з новими, революційними темами. Ось як Іван Іванович розповідав про вплив М. Бойчука на його творчість : «Колись

давно, коли я тільки починав серйозно вчитись образотворчого мистецтва, в моїй уяві носилися чудові образи площин, заповнених такими прекрасними картинами, як той килим, що ним моя мати накривала стола на різдвяні та великодні свята. ... Коли я вперше познайомився з його (М. Бойчука – прим. автора) роботою і з ним, то мене осяла щаслива думка що Бойчук і є той майстер, який навчить мене робити картини – прекрасні, як материни килими...»

Іван навчання в Академії поєднує з роботою: бере участь в оформленні святкових колон до революційних свят, агітпароплавів та агітвагонів, клубів, приміщень. Працює в державних живописно-декоративних майстернях, організованих у Києві. Виконує замовлення Держвидавництва України – ілюструє збірку «Казки», яка вийшла 1918 р. Разом з Тимофієм Бойчуком готує ілюстрації до дитячої збірки «Барвінок». Суто народне замилювання орнаментикою проглядає у віньєтці на обкладинці до повісті І. Франка «Великий шум», яка була виконана І. Падалкою 1919 р. для видавництва «Сіяч» у Черкасах, філія якого знаходилася в Києві. А трактування літер на цій обкладинці має чіткі аналогії зі шрифтами давньоруських літописів. Про українську народну вишивку й розпис нагадують обкладинка та ілюстрації до «Індуських народних казок».

Іван Падалка, разом з іншими студентами Української академії мистецтв, бере участь у розписі стін Червоноармійських Луцьких військових казарм у 1919 р. на замовлення Народного військового комісаріату України. Було виконано чотирнадцять великих тематичних картин, серед них робота Івана – композиція «Повернення селянської родини з косовиці».

У 1920 р. Іван Падалка, випускник першого і єдиного випуску Української академії мистецтва, отримує диплом художника та їде за направленням у Миргородський художньо-керамічний технікум ім. М. В. Гоголя, де викладає керамічне малювання. Одночасно (за сумісництвом) завідує майстернею художніх іграшок.

1922 р. І. Падалка перейшов працювати в Межигірський художньо-керамічний технікум де працював до 1925 р. Цей період стає одним з найбільш плідних в житті та творчості Іван Іванича. Окрім численних декоративних робіт, гравюр, художником разом з іншими учнями М. Л. Бойчука було здійснено оформлення павільйону України на Всеукраїнській сільськогосподарській виставці 1923 р. у Москві. Творчість майстра стає відомою далеко за межами України. Його самобутні, глибоко народні твори експонуються на численних всесоюзних та міжнародних виставках. Як художник високої художньої культури показав себе Іван в новому, незнайомому Європі виді мистецтва – «агітаційній порцеляні», яка з великим успіхом демонструвалася в 1920-х рр. на європейських виставках.

1925 р. І. Падалка стає членом Асоціації революційного мистецтва України (АРМУ), яка об'єднала чимало талановитих художників. Вони часто організовували колективні виставки, у яких незмінно брав участь і І. Падалка. Його полотна діставали високу оцінку й за кордоном – у Німеччині, Великобританії, Франції, Італії, Данії, Швеції, Чехословаччині, Польщі, Японії, де на той час відбувалися виставки українських митців.

В січні 1925 р. І. Падалку, як вже відомого знавця українського стилю, переводять працювати в Харківський художній технікум, який потім був реорганізований в художньо-промисловий інститут, де він і працює до 1934 р. Саме тут складається те, що мистецтвознавці пізніше назвуть «школою Івана Падалки». Вже через 5 років школа І. Падалки стає відомою в усій Європі, а роботи її представників, революційні за тематикою, із захватом розкупувають західні колекціонери. Газета «Комуніст» за 19 травня 1930 р. писала: «1930 року відбулася велика виставка радянського мистецтва в Стокгольмі, і майже всі експонати продано, у тім числі графічні твори Касіяна, Падалки, Довгаля, Налепинської-Бойчук і інших».

Марія Котляревська, учениця І. Падалки згадувала про вчителя: «Іван Іванович був для студентів не тільки викладачем, а й товаришем. Ходили разом на захоплюючі бойовики в кіно, часто разом обідали в їдальні. Падалка заходив до студентів, і вони заходили до нього. Брала іноді роботу на всю майстерню...». Він був чудовим оратором, тому коли на диспутах він брав слово, із залу кричали: «Падалку не обмежувати регламентом, нехай говорить! Його слухати – одне задоволення!».

І. Падалка належав до основоположників та творців нового плакату, серед яких відомі його «Жінки, йдіть у Ради, комнезами, кооперацію!», «Хто не член кооперативу – той ворог нового життя!»

У 1933–1935 рр. І. Падалка брав участь в розписах Червонозаводського театру в Харкові – найбільшого монументального комплексу на Україні (розмір кожної фрески – від 20 до 40 м²). Роботу виконувала група художників-бойчукістів Івану належить фреска «Відпочинок».

Вивчав і досліджував художню спадщину Т.Г. Шевченка, написав статтю «Тарас Шевченко – художник», яка була надрукована в журналі «Нове мистецтво» (1926, ч. 10). Писав вірші, але не публікував.

На початку 30-х рр. ситуація в країні різко змінюється, традиційна недовіра більшовицької номенклатури до української культурної інтелігенції набирає обертів. Починається хвиля арештів та репресій. В епіцентрі знищення – лідери авангардистської спільноти. З появою у художньому інституті нового директора у І. Падалки відібрали майстерню. Почастішали напади критиків реалістичного напрямку, які вимагали писати так, як бачиш. Цькування бойчукістів і «школи Падалки» посилюється. Майстер переходить до книжкової графіки й багато займається ілюстрацією – робить малюнки до «Слова о полку Ігоревім» і обкладинку для

«Енеїди» Котляревського, а пізніше – ілюструє романи Дені Дідро. 1934-й був останнім, коли учні Падалки брали участь у виставках за кордоном – але вчителя з ними вже не було.

1934–36 рр. працює професором живопису в Київському художньому інституті, але на ньому вже міцно висіли ярлики бойчукіста і формаліста. Для тоталітарного режиму, людина яка є національно свідомою, любить свій український народ, його мову, культуру, історію, розвиває українське мистецтво, є небезпечною, тому її називають націоналістом, фашистом, ворогом народу. Таких треба знищувати. Саме така доля спіткала Івана Падалку. 30 вересня 1936 року Іван Падалка, професор Київського художнього інституту, був заарештований як «ворог народу». Під час арешту був конфіскований його особистий архів (фотографії, творчі роботи, рукописи, щоденники, документи), який не зберігся.

Формальним приводом для арешту став сфабрикований донос секретного співробітника НКВС Антона Онищука та публікація у пресі, яка звинувачувала Бойчука, Седляра та Падалку у буржуазному націоналізмі. «Постановление от 16 мая 1937 года. Я, начальник 4 отделения 1 УО отдела УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев материалы, опубликованные в газете «Вести» № 74 от 30.03.37 в отношении арестованных Бойчука, Седляра и Падалки, и принимая во внимание: что указанными документами характеризуются к-р деятельность Бойчука, Седляра и др. на фронте изобразительного искусства, Постановил: включить в следственное дело №__ по обвинению арестованных Бойчука, Седляра и Падалки газету «Вести» ЦИК УССР № 74 от 30.03.37 г. Лейтенант госбезопасности Грушевский» (мовою оригіналу).

Підставою для арешту стала постанова, в якій художник звинувачувався як активний учасник націонал-фашистської організації, що готувала терористичні акти проти керівників партії та уряду УСРР. Для доведення звинувачення, шість разів продовжувався строк ведення слідства. 10 жовтня 1936 р. митець не витримавши катувань та знущань, визнає себе винним. 12 липня 1937 р. Іван Іванович був ознайомлений з обвинувальним висновком. Він просить дати йому можливість виправити свою вину, але 13 липня 1937 р. виїзною сесією Військової Колегії Верховного Суду СРСР як учасник націонал-фашистської терористичної організації, що ставила за мету відторгнення України від СРСР та реставрацію капіталізму, був засуджений по ст. ст. 54-8 та 54-11 КК УРСР до вищої міри покарання – розстрілу. В той же день вирок було виконано. Тіло скинули в багатотисячну братську моги-

лу Биківнянського лісу, де покояться останки найкращих представників української інтелігенції.

Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 1 лютого 1958 р. Падалка Іван Іванович реабілітований посмертно. Додатковою перевіркою встановлено, що Падалка І. І. був засуджений не обґрунтовано за сфабрикованими матеріалами.

Художник Падалка Іван Іванович залишив багату творчу спадщину. Картини : «Атака», «Фотограф на селі», «Натюрморт», «Молочниці», «Збір баклажанів», «В садку», «Змагання шахтарів», «Прачка», «Сінна площа», жіночі портрети та інші. Митець створив портрети багатьох письменників: Валер'яна Поліщука, Петра Панча, Григорія Сковороди, Михайла Коцюбинського, Володимира Короленка. Понад 50-ти його творів зберігаються в Державному українському музеї образотворчого мистецтва в Києві та в інших музеях, але більшість картин, нажаль, було втрачено: цілеспрямовано знищено владою у другій половині 30-х років ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Електронний архів Українського визвольного руху. Протокол допиту художника Падалки Івана Івановича від 10 жовтня 1936 р. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29237> (дата звернення 11.02.23).
2. Там саме. Постанова про долучення до слідчої справи по звинуваченню Бойчука, Седляра и Падалки газети «Вісті» ЦВК УССР від 30 березня 1937 р. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29222> (дата звернення 11.02.23).
3. Там саме. Стаття «На диспуті про виставку етюдів України та Молдавії» з газети «Вісті» №74 від 30 березня 1937 р. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/29223> (дата звернення 11.02.23).
4. Загорулько Ростислав Іван Іванович Падалка. URL: <http://surl.li/fhlpj> (дата звернення 11.02.23).
5. Черкаська Ганна. Іван Падалка – геніальний графік і стиліст, закатований НКВС. URL: <http://ist.zolotonosha.ck.ua/2017/02/ivan-padalka-genialnij-grafik-i-stilist-zakatovaniy-nkvs/> (дата звернення 20.02.23)
6. Іван Падалка: художник, якого мобілізувала та погубила революція. URL: <http://surl.li/fhltu> (дата звернення 10.02.23).
7. Михайло Бойчук та його школа монументального мистецтва : [альбом] / [кер. проекту А. Мельник ; авт. тексту: Л. Ковальська, Н. Присталенко]; Нац. худож. музей України, Нац. акад. мистецтв України, Фонд сприяння розв. Нац. худож. музею України. Київ: НХМУ, 2010. С. 196–207.
8. Нарядько А.В. Іван Іванович Падалка – геніальний графік та стиліст. URL: <http://surl.li/fhlepr> (дата звернення 20.02.23)
9. Національний музей історії України. URL: <https://nmiu.org/archive-exhibit/479-mamau> (дата звернення 10.02.23).
10. Падалка І.І. https://zhornoklivnkv.at.ua/index/padalka_i_i/0-6 (дата звернення 10.02.23).
11. Падалка І. Автоінтерв'ю. *Універсальний журнал*. 1929. №2. С. 92–93.
12. Реабілітовані історією. Полтавська область. Науково-документальна серія книг. Кн. 5 / Упорядник О.А.Білоусько. Київ–Полтава: Оріяна, 2007. С. 421–324.
13. Художник Іван Падалка. URL: https://uartlib.org/downloads/IvanPadalka2004_uartlib.org.pdf (дата звернення 19.02.23).

НИФОНТ ТЕРЕЩЕНКО – УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНИК-ІКОНОПИСЕЦЬ

Ліна БІЛА,

*завідувач науково-дослідного відділу фондів
Черкаського обласного краєзнавчого музею*

8-го квітня виповнюється 156-а річниця з дня народження Нифонта Мефодійовича Терещенка. Так сталося, що його творчий та життєвий шлях був маловідомий, а за радянських часів про нього, як про талановитого художника ніколи не згадували. Довгий час митець перебував у тіні своїх знаменитих родичів: брата, Каленя Мефодійовича Терещенка – відомого скульптора, автора понад тридцяти пам'ятників Тарасу Шевченку та сестри, Софії Мефодіївни Терещенко – художниці, етнографа і фольклористки.

Нифонт Мефодійович Терещенко народився 8 квітня 1867 року в селі Попівка Звенигородського повіту в багатодітній сім'ї відставного солдата і селянки. Мав трьох сестер: Софію, Горпину, Параску та брата Каленя. З дитинства хлопець любив малювати, навчався живопису у місцевих малярів, а згодом, завдяки клопотанню місцевого священника здобув художню освіту у Київській Лаврській іконописній школі. Малював ікони й картини, а також хоругви, портрети й пейзажі, був добрим копіювальником. Значна кількість його робіт виконана в стилі народної картини.

Після смерті батька, як найстарший син, став головою родини, адже необхідно було піклуватися про матір, трьох сестер та молодшого брата. Одружився пізно, на вдові Покотило Ульяні Яківні, 1881 року народження. Ульяна була сиротою, родом із села Вільховець Звенигородського повіту, довгий час наймитувала у панів Вільховецької цукроварні. Дружина була неписьменною, але за допомогою чоловіка навчилася читати та писати. В сім'ї народилося двоє дітей: донька Антоніна, 1909 року народження та син Юрій, 1916 року народження.

В 1920-х роках Нифонт Терещенко працював учителем малювання та креслення у Звенигородській жіночій гімназії та єврейській семирічній школі. Дуже любив дітей та був хорошим педагогом. Разом із сестрою Софією та братом Каленем став співзасновником художньої школи імені Тараса Шевченка у місті Звенигородка та викладав там малювання. Крім того, як і більшість селян мав землю та працював на ній, а заняття малярством давало додатковий заробіток. На старій чорно-білій світлині [1] із фондів Черкаського обласного краєзнавчого музею ми бачимо щасливу родину Терещенків, фото зроблене в фотоательє у м. Звенигородка у 1930-х роках.

В 1933 році подружжя Терещенків переїхало жити на Харківщину, в радгосп ім. Комінтерна, де в той час працювала агрономом донька Антоніна. Син Юрій навчався в Харківському метеорологічному інституті, був репресований, у 1938 році помер у в'язниці.

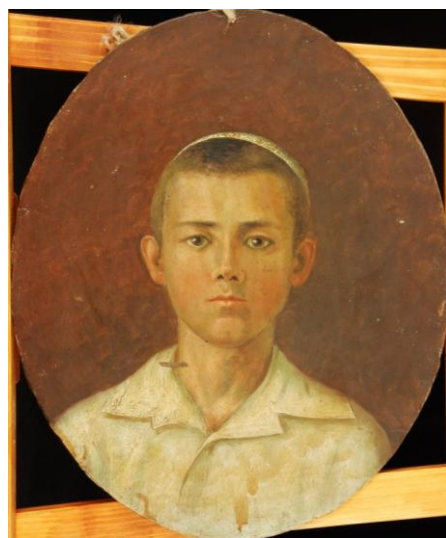
Сім'я Нифонта Терещенка.
с. Попівка Звенигородського району,
1930-ті рр. [1]

На жаль, творчих робіт митця залишилося небагато. Більшість ікон та хоругв були знищені разом із церквами, для яких писалися ще в 1930-ті роки.

У фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею є невелика колекція живописних творів Нифонта Терещенка. Це портрети доньки Антоніни [2] і сина Юрія [3], написані олійними фарбами на шифері. А також натюрморти («Яблука в полумиску», [4] «Гарбуз», «Кавуни»), пейзажі та народні картини («Парубок з дівчиною» [5], «Жінка біля хати»). Дивом зберігся мальований килим [6], виконаний олійними фарбами на домотканому полотні із майстерні Нифонта Терещенка. Композицію килима складає рослинний орнамент зі стилізованих квітів і дубового листа із жолудями.

Портрет дочки, 1920-ті рр. [2]

Портрет сина, 1930-ті рр. [3]

Натюрморт Яблука в полумиску с. Попівка Звенигородського району, 1921 р. [4]

Народна картина. «Парубок із дівчиною».
с. Попівка Звенигородського району, 1920-ті рр. [5]

Килим настінний мальований,
с. Попівка Звенигородського району, 1920-ті рр. [6]

Особливо цінними експонатами, дбайливо збереженими в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею є три церковні хоругви [7], написані майстром на замовлення храму в селі Попівка на Звенигородщині в 1920-х роках. Хоругви – це прапори церкви, які розміщували перед іконостасом у храмі, належать до народної течії іконопису. На двох двосторонніх хоругвах Нифонта Терещенка зображено ікони: «Моління про чашу», «Святий мученик Харлампій», «Святий Трифон» та «Остробрамська ікона Божої Матері». Художник створив свій стиль, гармонію і дав духовне наповнення церковним хоругвам. Основу декору яких складає український орнамент у вигляді стилізованих квітів різних кольорів та зеленого листя на жовтому і червоному тлі. Третя хоругва з іконами «Святого Апостола Петра» та «Воздвиження Чесного Хреста», декорована маками, мальованими з натури. Цілком ймовірно, що хоругви з таким неканонічним малюнком призначалися для Української Автокефальної церкви, процес становлення якої в той час проходив на Звенигородщині.

Хоругви церковні.
с. Попівка Звенигородського району, 1920-ті рр., [7]

На жаль, нинішнє покоління українців так і не віддало належне таланту Нифонта Мефодійовича Терещенка. Перед сучасними науковцями стоїть важливе завдання відновити історичну пам'ять народу про родину Терещенків, яка так багато зробила для розвитку українського духовного життя.

Список використаних джерел

1. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд «Фотографії, негативи». Фото ч/б. Сім'я Нифонта Терещенка с. Попівка Звенигородського району, 1930-ті р. р., ФН-10471.
2. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд «Живопис». Портрет дочки. с. Попівка Звенигородського району, 1920-ті р. р., Ж-700.
3. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд «Живопис». Портрет сина. с. Попівка Звенигородського району, 1930-ті р. р., Ж-294.

4. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд «Живопис». Натюрморт Яблука в полумиску с. Попівка Звенигородського району, 1921 р., Ж-697.
5. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд « Живопис». Народна картина. «Парубок із дівчиною. с. Попівка Звенигородського району, 1920-ті р. р., Ж-701.
6. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд «Історико-побутові речі». Килим настінний мальований, с. Попівка Звенигородського району, 1920 - ті р. р. ПП- 6306.
7. Черкаський обласний краєзнавчий музей. Фонд «НА». Хоругви церковні. с.Попівка Звенигородського району, 1920-ті р. р., НА-80, 81, 82.
8. Косів Роксолана. Українські хоругви. – Київ: Оранта, 2009. 372 с.
9. Микола Корнієнко. Маляр // Родовід : Наукові записки до історії культури України, 1 (15), 1997. С. 39–40.
10. Калень Терещенко: Творець Шевченкіани /Музейний простір Музеї України та світу prostir. museum.

МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ КЛАДНИЦЬКИЙ – САМОДІЯЛЬНИЙ ХУДОЖНИК ЧИГИРИНЩИНИ

Ольга БРЕЛЬ,

*старший науковий співробітник відділу «Музей Богдана Хмельницького»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»*

Людмила ХАРЧЕНКО,

*молодший науковий співробітник відділу «Музей Богдана Хмельницького»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»*

Михайло Іванович Кладницький – талановитий самодіяльний художник, музикант, поет. Його художні твори оспівують лірику почуттів, красу природи рідного краю, велич історичних місць Чигиринщини.

Михайло Кладницький народився 18 вересня 1912 р. у сім'ї чигиринських міщан [1] Івана Матвійовича та Оляни Григорівни. Сини Кладницьких – Леонтій і Михайло – з дитинства мали різносторонні інтереси. Леонтій здобув вищу освіту, після Другої світової війни працював головним зоотехніком району. Молодший – Михайло – з дитинства любив малювати, колекціонував листівки, цікавився історією, багато читав, захоплювався музикою. Хоча Михайло мріяв стати художником, батьки наполягли на більш практичній спеціальності. Тому хлопець поступив до Кіровоградського будівельного технікуму і після його закінчення трудився на будовах країни (жерстекатального заводу у Новомосковську (зараз – Новомосковський трубний завод), авіазаводу у Києві) [2]. Не полишав і свого захоплення – малював на замовлення плакати, вівіски; окремо писав для себе, для душі. У 1936 р. Михайло повернувся до Чигирини. Тут зустрів свою майбутню дружину Валентину Григорівну Бойченко, родом з Білої Церкви, яка після закінчення медучилища приїхала працювати в Чигирин. У 1937 р. молоді люди одружилися; разом, душа в душу, прожили 53 роки, виховали сина Віктора.

У роки Другої світової війни Михайло Кладницький воював на фронті, був поранений. Талант художника і поетичний хист знаходили вихід і у ці тяжкі часи. Цікавими, зворушливими, незабутніми є його листи із фронту до дружини і сина. Пишучи синові, Михайло прикрашав листи малюнками [3]. Для дружини – складав вірші [4].

Сама ж Валентина Григорівна залишилась у Чигирині, хотіла піти на фронт як медичний працівник. Але, зважаючи на трирічного сина, у військкоматі їй відмовили, мобілізували на окопи. Потім, перебуваючи на окупованій території, була зв'язковою у партизанському загоні, у разі потреби надавала медичну допомогу. Син у цей час був у дідуся й бабусі – батьків Михайла Івановича. Після звільнення Чигирин (12 грудня 1943 р.) Валентина Григорівна працювала у районній лікарні, входила у спеціальну комісію, яка розслідувала звірства окупаційного режиму в Україні, зокрема на Чигиринщині.

У 1945 р. Михайло Кладницький демобілізувався і повернувся до рідного Чигирин, працював у районній споживчій спілці до виходу на заслужений відпочинок [2]. Творча натура Михайла Івановича проявлялася і тут – створював карикатури на колег. Малював чорнилом, очевидно, на аркушах із записника. Підписував дотепно, з гумором або сарказмом [5].

Шевченко Олександра Андріївна, яка жила по сусідству з Кладницькими, згадує, що Михайло Іванович був різносторонньою людиною: малював, займався виготовленням гіпсових бордюрів і накладок на стелю (разом із Сніжком Володимиром Івановичем), пробував свої сили в музиці. М. І. Кладницький самотужки навчився грати на балалайці, домрі, гітарі [6]. Керував домровим оркестром Чигиринського районного Будинку культури [7].

Свій творчий досвід Михайло Іванович передавав дітям. Він був твердо переконаний: у дітях завжди криються таланти. Тому важливо вчасно їх виявити, підтримати, дати поштовх до їх проявлення [7]. М. І. Кладницький вів клас домри для школярів у музичній школі. Діти охоче записувались у його клас, тому що, окрім гри на домрі, Михайло Іванович навчав ще й гри на гітарі, що особливо приваблювало хлопчиків [6].

При Палаці піонерів М. І. Кладницький вів гурток юних художників. Як справжнє свято діти сприймали колективні походи на етюди. Кожен з них був уроком світобачення і світосприйняття, розуміння краси. Михайло Іванович уважно стежив за тим, як працювали діти, щоб вчасно щось підказати, заохотити, дати пораду, підтримати. Він навчав юних художників бути наполегливими, постійно вдосконалюватися, у звичайному бачити незвичайне. І хоча не кожен з його вихованців став професійним художником, але кожен навчився бачити і цінувати красу [7]. Це видно і з того, що вдячність своєму вчителю вони пронесли через роки і десятиліття. «Ви мій перший і найголовніший у житті вчитель малювання. З Вами я навчився тримати в руках олівець і пензлик, з Вами готувався до вступу у Київський державний художній інститут. І зовсім не згрішу проти правди, коли скажу, що саме завдяки Вам зміг стати архітектором-професіоналом, художником в душі. І головне не в тому, що я з Вашою допомогою навчився малювати, головне – Ви навчили

мене бачити красу природи, красу життя, бачити прекрасне у всьому... Ваш В. Остапик. 26 червня 1985 р.» [8, арк. 19].

Навчаючи дітей малювати щодня, чи то олівцем, чи то пензлем, М. І. Кладницький і сам дотримувався цього правила. Роботи його цікаві і різноманітні за тематикою і технікою виконання, добре побудовані композиційно. Серед них і чудові пейзажі, і зображення визначних місць Чигиринщини, портретний живопис. Працював Михайло Іванович і олівцем, і акварельними та олійними фарбами. Перш ніж створити масштабну картину, художник робив багато етюдів і замальовок [9, с. 3].

Малював М. І. Кладницький з натури. О. А. Шевченко розповідає: «Біля вікна стояв у нього мольберт. З вікна був чудовий вид на абрикосові дерева. Їх він зобразив і взимку, і навесні. (Ймовірно, це була пора, коли неможливо було писати на вулиці через негоду – прим.авт.). Малювати пейзажі ходив на Замкову гору. Мій батько, Проценко Андрій Андрійович, допомагав носити мольберт на гору, бо у Михайла Івановича стояв кардіостимулятор, і йому не можна було носити важкого» [6]. В один із таких походів М. І. Кладницький зобразив свого помічника на лавці біля дуба льотчика-космонавта П. І. Беляєва. Допомогали Кладницьким і інші сусіди, оскільки сім'я була дуже гостинною і доброзичливою [6].

У доробку митця багато пейзажів. Багато його робіт мають не лише художню, а й наукову історичну цінність, оскільки зображують місця або пам'ятки, яких або уже немає, або вони невідомо змінились. Це пожежна каланча, озеро і ґрунтова дорога на Замковій горі, літній кінотеатр та танцмайданчик у парку ім. Т. Г. Шевченка, навіть сам вхід до цього парку. Окрема сторінка його творчості присвячена історичному Суботову. Про інтерес до історії рідного краю свідчить і картина «Чигирине, Чигирине...», що зображує Т. Г. Шевченка, ймовірно, на Замковій горі у Чигирині.

В художній спадщині М. І. Кладницького багато портретів. Він часто зображував людей, з якими спілкувався. У його доробку є портрети заслуженого працівника культури України М. М. Кучмана, нині відомого журналіста та телеведучого С. В. Вінярського, бригадира-садовода СТОВ «Дружба» І. І. Захарченка, вчителя історії О. Б. Лідовських, вчительки української мови та літератури Л. С. Манько, лікарки-терапевта Н. М. Смолій, медсестер Л. Синякової, Л. Вінярської, М. Щелгачової, механізатора В. Бражника, слюсаря К. Пилипенка та багатьох інших. Портрети зазвичай дарував людям. З особливою любов'ю Михайло Кладницький писав портрети своєї дружини Валентини Григорівни.

Більше 120 робіт художника експонувались на його персональних виставках у м. Черкасах та районних центрах області [2]. Особливо цікавими були виставки М. І. Кладницького (проходили у приміщенні районного Будинку культури [8, арк. 6]) для чигиринців. Адже на полотнах відвідувачі виставки бачили знайомі з дитинства «куточки Чигирини» [10, арк. 11], людей, «які живуть і працюють поруч..., з якими щодня зустрічаєшся на вулиці, на роботі...» [10, арк. 2].

З великим задоволенням люди відвідували виставки М. І. Кладницького, які проходили в Черкасах у приміщенні Черкаської обласної філармонії у 1985–1986 та 1988 рр. На виставку приходили неодноразово. У одному з відгуків читаємо: «...Уже не можна уявити нашу Черкаську філармонію без картин Михайла Івановича...» [11, арк. 8].

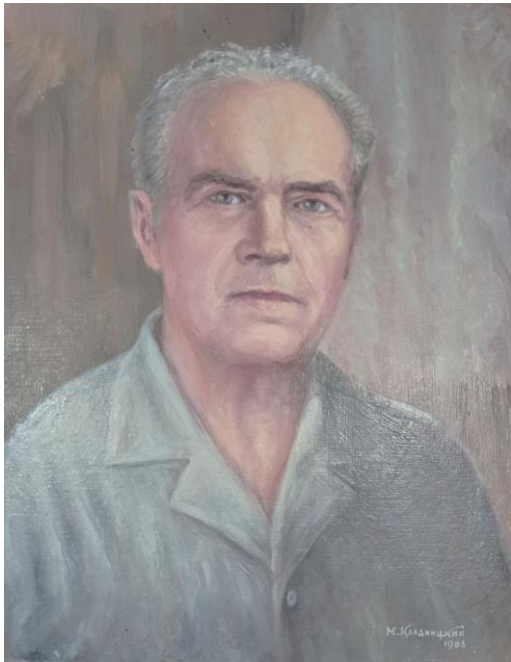
Схвально про роботи М. І. Кладницького відгукувалися не лише пересічні відвідувачі, а й колеги-художники, серед яких А. Ф. Жадько, В. Харченко, Г. Смілянець, В. Орлик...

М. І. Кладницький був активним учасником обласних та республіканських оглядів-конкурсів, присвячених знаменним подіям у житті країни [7]. Деякі картини демонструвалися під час різноманітних фестивалів самодіяльної художньої творчості (Київ, Москва, Ярославль) і були відзначені дипломами, почесними грамотами, лауреатними значками, пам'ятними медалями [2]. Досвід роботи самодіяльного художника узагальнювався Черкаським обласним науково-методичним центром народної творчості і культурно-освітньої роботи у 1990 р. в буклеті «Друге покликання» [7]. Про творчість М. І. Кладницького та його дружини Валентини Григорівни (майстрині художньої вишивки) згадувалось у багатотомному виданні «Історія міст і сіл УРСР» [12, с. 668].

Самодіяльний художник щедро ділився своїми творчими здобутками. Він дарував свої картини сільським і шкільним музеям, бібліотекам, друзям і знайомим, дві картини подарував екіпажу пароплава «Чигирин», більше 30 портретів подарував людям на авторських виставках [7].

Цю добру традицію дарування продовжила його дружина після смерті Михайла Івановича (2 квітня 1990 р.). Колекція художніх робіт М. І. Кладницького стала одним із перших надбань Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». У 1996 р. Валентина Григорівна передала до його фондів не лише картини, акварелі та графічні роботи митця, але і його особисті речі, фотографії, нагороди, предмети колекціонування: листівки, банкноти, монети, значки [2].

Традиції дарування, започатковані М. І. Кладницьким, продовжуються і по сьогоднішній день: люди передають до фондів заповідника картини митця. Так, у 2001 р. фондова колекція поповнилась картиною «Пейзаж», яку М. І. Кладницький написав для Чигиринського будинку ветеранів. У 2021 р. Мартинова Галина Павлівна подарувала заповіднику картину «Сосновий ліс». У вересні-грудні 2022 р. у музеї Богдана Хмельницького проходила виставка, присвячена 110-річчю від дня народження М. І. Кладницького. Після відкриття виставки Шевченко Олександра Андріївна, яка мешкає у будинку Кладницьких, подарувала дві роботи Михайла Івановича: його автопортрет і портрет його дружини Валентини Григорівни. До того ж надала для експонування на виставці ще 4 картини М. І. Кладницького «Батьківська хата», «Біля рідної хати», «Батьківська криниця», «Біля ферми». Таким чином, на сьогодні у фондах НІКЗ «Чигирин» зберігається 50 робіт художника.

М. Кладницький. Автопортрет. 1985 р.

М. Кладницький. Портрет дружини. 1984 р

Люди пам'ятають і хочуть пам'ятати родину Кладницьких. Роботи Михайла Івановича нікого не лишають байдужим. Недарма чигиринський поет і друг М.Кладницького Олександр Петриченко у вірші «Світла пам'ять» (до 90-річчя від дня народження чигиринського самодіяльного художника М. І. Кладницького) написав такі рядки:

*Ані на мить ніколи не забуду:
З художником Кладницьким я дружив.
В Чигирині його любили люди,
Бо на землі він добрий слід лишив [13, с. 19].*

Список використаних джерел

1. План участка усадебный, платной земли, находящейся в городе Чигирине Киевской губернии по Верхне Бульварной улице и состоящей во владении мещанина гор.Чигирина Ивана Матвеевича Кладницкаго. Составлен 1914 года и. д. Чигиринского городского землемера Е. Лопата.
2. Кладницький Михайло Іванович. Особиста картка № 2 / Складено Мартиною Г. П. / Фонди НКЗ «Чигирин».
3. Лист М. І. Кладницького до сина, 1944 р. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-1640 ПП-93
4. Лист М. І. Кладницького до дружини, 1944 р. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-1771 ПП-100
5. Карикатури Кладницького М. І., 70-ті рр. ХХ ст. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-1772 Г-18, КВ-1773 Г-19, КВ-1774 Г-20
6. МПДА, записано від Шевченко О. А., 1958 р.н., що проживає за адресою: м.Чигирин, вул.Замкова, 55.
7. Друге покликання. Адреса досвіду: творча майстерня самодіяльного художника М.І.Кладницького / Укладач Б.Я.Воеводченко. Черкаси: Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву, 1990. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-10150 ПП-2820.
8. Книга відгуків на персональну виставку Кладницького Михайла Івановича. 24 квітня – 7 липня 1985 р. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-222 ПП-31.
9. Смеречина С. Наснага до життя // «Зоря комунізму». 12 вересня 1987 р.

10. Книга відгуків на персональну виставку Кладницького Михайла Івановича. 23 жовтня 1987 р. – 9 травня 1988 р. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-224 ПП-33.
11. Книга відгуків про персональну виставку Кладницького Михайла Івановича. Черкаси, 1986 р. / Фонди НКЗ «Чигирин», КВ-223 ПП-32.
12. Історія міст і сіл Української РСР в двадцяти шести томах. Черкаська область / Ред. кол. Стешенко О. Л. (голова редколегії), Гольцев Є. М., Горкун А. І. та ін. К. : Інститут історії АН УРСР, 1972. 788 с.
13. Петриченко О. Т. Земля мого роду. Поезії. Монастирище, 2004. 112 с.

ВАРВАРА НЕЧИПОРЕНКО – ХУДОЖНИЦЯ-АМАТОРКА З УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Світлана КОСТЕНКО,

кандидатка історичних наук,

завідувачка науково-дослідного відділу «Палац Понятовського»

Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника

Народна картина посідає вагомe місце в духовно-мистецькій спадщині України. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумнівів, що примітивне малярство, яке існувало в культурному просторі впродовж ХІХ–ХХ століть, таке ж важливе в мистецтві, як і професійний академічний живопис.

Примітивізм – це художня стилістика, для якої характерні спрощені, звичайні пласкі, форми, локальні, чисті кольори, відсутність повітряної перспективи й інших ознак академізму; навмисне спрощення художніх засобів, звертання до різноманітних форм народної творчості. Використовується як художниками-аматорами, так і професійними художниками.

Яскравими представниками примітивізму є французький художник Анрі-Жульєн Фелікс Руссо, хорватський – Іван Генераліч, грузинський – Ніко Піросмані, американська художниця Анна Марі Робертсон Мозес, українські художники Олесь Семерня та Марія Приймаченко [11]. До примітивізму зверталися такі видатні митці, як іспанський і французький художник Пабло Пікассо, французький художник Поль Гоген.

Упродовж століть до примітивного малярства було толерантне ставлення. Однак у навчальних програмах художніх навчальних закладів цей самотутній пласт образотворчого мистецтва ігнорувався. Лише в другій половині ХХ століття була висвітлена творчість українських художників-аматорів Марії Приймаченко, Катерини Білокур, Макара Мухи, Катерини Кайдаш-Машківської.

Однак і нині цей вид образотворчого мистецтва в Україні є малодослідженим, а з роками взагалі може зникнути. Адже імена авторів картин з часом відходять у небуття, а твори відтак стають народними. Як правило, малярі не залишали підписи на своїх роботах, їх твори були анонімними. А односельці часто й не здогадувались про художнє обдарування тієї чи іншої особи. І лише зараз світ починає відкривати для себе таїну українського народного малярства.

За результатами польових досліджень, проведеними нами в населених пунктах Корсунь-Шевченківського району в 2011–2019 роках, у науковий обіг було введено інформацію про 17 маловідомих митців-примітивістів. Це, зокрема, Марія Бараненко із Сидорівки [3], Лідія Семененко з Кичинців [4], Пестина Мороз із Заріччя [5], Емма Мудрак із Гарбузина [9], Василь Тур із Деренковця [8], Микола Петренко із Сахнівки [6], Семен Максименко із Сухин [7].

Серед виявлених митців – невідома широкому загалу, самотужки художниця, майстриня народної картини Варвара Нечипоренко [4]. Вона народилася 14 грудня 1924 року в Деренковці [1] в родині відомої на той час майстрині ткацтва й вишивальниці Тетяни Лисенко. Життя художниці не було легким, як і життя більшості українських жінок. Змалечку у Варвари Василівни була тяга до навчання. Вона закінчила 5 класів на «відмінно», але Голодомор 1932–1933 років, а потім Друга світова війна зруйнували мрії про подальше навчання. Не за підручниками, а в колгоспі 39 років пропрацювала ланковою. Її чоловік – Петро Нечипоренко – працював будівельником, тому завжди був дуже зайнятий, бо й у вихідні дні допомагав односельцям будувати житло. А Варвара Василівна самотужки дбала по господарству й виховувала двох дітей – сина Миколу й доньку Людмилу.

Здавалося б, на що ще вистачить сил у цієї заклопотаної жінки? Але в неї була велика мрія – навчитися писати картини, тому кожної вільної хвилини вона брала в руки пензлик і малювала. Увесь день пропрацювала в колгоспі, а відпочинок знаходила в малярстві. Любов до малювання була в неї ще в школі, але скрута з папером і фарбами не дозволяли розкритися таланту маленької дівчинки. У той час були й заможні дівчатка, які просили Варвару розмалювати їм пісенник чи виконати домашнє завдання з малювання, а за це їй віддячували білим папером, якому маленька художниця була дуже рада.

З роками Варвара Нечипоренко сама навчилася розрізняти відтінки кольорів, розводити фарби, які купувала в Деренковці або в Корсуні-Шевченківському на базарі, групувати палітру барв, ґрунтувати основу, робити саморобні пензлики з довгого котячого ворсу. Її твори виконані на фанері, деревоволокнистій плиті (ДВП), дощечках, на білому папері, а також на полотні.

Малювати починала з квітів, які бачила на клумбах, у лісі, біля хати. Ставила їх великими пучками в глечиках на тлі орнаментованої доріжки й вимальовувала кожну пелюстку жоржини, мальви, маку, паничів, польових квітів, які знайомі кожному з нас з дитинства. Чарівність цих квітів на полотні дає можливість людині побачити світ заново. Вони захоплюють своїми кольорами, вибагливими формами, свіжістю. Саме натюрморти з такими квітами стали візитівкою художниці. У кожному з них можна побачити сутність мистецьких уподобань. Поетичний світ натюрмортів Варвари Нечипоренко – це національна приналежність.

Пізніше художниця почала відтворювати пейзажі. Проте вона не ставила за мету копіювати бачене, а висловлювала власне захоплення природою, відображала свій емоційний стан. На одному з полотен Варвари Нечипоренко зображено невисокий узгірок, за яким видно сусідські садиби. Сонячне проміння освітлює їхні стіни й стріхи. Таким же лагідним теплом зігріті ніжна зелена трава й протоптана до узлісся стежка. Це говорить про закоханість художниці в рідний край.

Варвара Василівна працювала багато й наполегливо. Поступово удосконалювалась її технічна майстерність, з'являвся досвід. Висока живописна культура відчутна в портретних творах, які з часом почала пробувати писати мисткиня. У них вона прагнула досягти й портретної схожості, й передати людське буття, насичене важкою працею та щоденними турботами. Ці композиції доволі лаконічні – погрудні, поясні фігури на нейтральному монотонному тлі.

Джерелом натхнення для художниці був й український фольклор – пісні, вірші, легенди, казки, народне мистецтво. Її вражали розписи на предметах народного побуту, якими так переймалася, що й сама дописувала квіти на горщиках, макітрах тощо. Захоплювали й орнаменти на українських рушниках. Як говорила сама Варвара Василівна, «коли бачила квіти на вишивках, такі яскраві й гарні, то руки починали тремтіти аби їх намалювати яскравими фарбами та ще й додати багато відтінків».

Також художниця писала картини за мотивами українських народних пісень. У роботах поставали й ніч місячна, й драматична романтика, де композиційним і смисловим центром виступали хлопці й дівчата в українських барвистих костюмах. Кольорова гама цих картин насичена та яскрава. Так у роботі «Наталка Полтавка» композиційним центром є образ дівчини. Її одяг, обличчя, руки написані ретельно, реалістично-переконливо, але водночас примітивно.

Також не була байдужою мисткиня до картин відомих художників, які копіювала.

А ще Варвара Нечипоренко дуже любила вишивати, особливо «гладдю». Уся домівка, усі картини на стінах її будинку були увінчані вишитими рушниками з пишними, яскравими квітами, які відтворювала з власних малюнків. І вся ця краса складала гармонію, додавала гарний, по-етнічному теплий настрій.

Здобутки Варвари Нечипоренко були поціновані лише наприкінці її життя. На 980-ту річницю з часу заснування Набутова (у цьому селі багато років проживала художниця) в місцевому Будинку культури була виставлена вся колекція її творів.

Сільська інтелігенція та гості, котрі побували на виставці, дивувалися, побачивши картини Варвари Нечипоренко. Як то жінка, яка не закінчувала спеціальних шкіл чи художніх студій, яка не була навіть на виставках творів відомих живописців, як же вона, селянка, чії руки десятки років обробляли колгоспне поле, створила прекрасні полотна й цим залишила вагомий слід у мистецтві.

Картини Варвари Нечипоренко не є світовими шедеврами, але вони наскрізь просякнуті теплом і поетичністю, мелодійністю та доброю енергетикою, у них відчутна жива окраса й любов до рідного краю, до України.

Останні 30 років свого життя Варвара Василівна через тяжку хворобу не малювала.

У 2017 році донька мисткині Людмила Петрівна подарувала картину «Натюрморт з котиком» своєї мами Корсунь-Шевченківському державному історико-культурному заповіднику (далі – Заповідник) [10]. Цей твір майже відразу був представлений в історичному музеї Заповідника, завдяки чому з творчістю художниці-аматорки могли познайомитися відвідувачі з різних куточків України й по-справжньому оцінити талант цієї обдарованої жінки.

Нині колекція творів Варвари Нечипоренко налічує двадцять картин, які зберігаються в родині її доньки, котра проживає в Черкасах. Хист до малювання має правнук мисткині Ілля Гриньов, який навчався в Черкаській дитячій художній школі імені Данила Нарбути й брав участь у багатьох художніх виставках [2].

Варто подумати про популяризацію творчості Варвари Нечипоренко, показати її твори фахівцям і широкому загалу на виставках у музеях Черкащини.

Список використаних джерел

1. Довідкова картка Варвари Нечипоренко. *Архів науково-дослідного відділу «Музей Понятовського» Заповідника.*
2. Костенко С. Любов і тепло з-під пензля. *Надросся.* 2012. 15 червня.
3. Спогади Бараненко Л. О., 1952 р. н., уродженка Сидорівки. *Польові дослідження Костенко С. В.*
4. Спогади Заїченко І. П., 1942 р. н., уродженка Кичинців. *Польові дослідження Костенко С. В.*
5. Спогади Мороз П. П., 1924 р. н., уродженка Заріччя. *Польові дослідження Костенко С. В.*
6. Спогади Петренко М. М., 1942 р. н., уродженка Сахнівки. *Польові дослідження Костенко С. В.*
7. Спогади Томіленко З. Н., 1939 р. н., уродженка Сухин. *Польові дослідження Костенко С. В.*
8. Спогади Тур К. В., 1948 р. н., уродженка Деренковця. *Польові дослідження Костенко С. В.*
9. Спогади Чекаль Л. Ф., 1934 р. н., уродженка Таращі. *Польові дослідження Костенко С. В.*
10. Фонди Заповідника. Ж-459.
11. Червінська Ірина. <https://www.facebook.com/search/top?q=примітивізм%20поль%20гоген/> (дата звернення: 03.02.2023).

ОЛЕКСАНДРА ТЕЛІЖЕНКО – ДОСЛІДНИЦЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ТА ФУНДАТОРКА НОВОЇ ФІЛОСОФІЇ СУЧАСНОЇ ВИШИВКИ УКРАЇНСЬКОГО РУШНИКА

Марина СЕВЕРИНЧУК,

*член Національної спілки краєзнавців України,
начальник Центру студентського розвитку та культурних програм
Черкаського державного технологічного університету*

Ім'я заслуженої художниці України, заслуженої майстрині народного мистецтва, доцента мистецтвознавства Олександри Теліженко невіддільне від мистецтва сучасної України – його історії, розвитку й світового визнання. Присвятивши життя вишивці у всіх її аспектах – від наукового до практичного, – мисткиня унікально поєднує канонічні традиції цього прадавнього мистецтва та новаторство, тримаючи руку на пульсі історичних подій. Ці творчі надбання, втілені в сучасних виробках Творчої майстерні Олександри Теліженко,

визнані далеко за межами Черкащини і навіть України. Центральне місце в творчості мисткині належить Рушнику і «зашитих» у ньому народній мудрості та національному характеру.

Готуючи цю статтю, я мала за честь отримати від Олександри Теліженко її біографічний рукопис – життєпис, який лише готується до друку. То ж саме він став основним джерелом викладеної інформації.

Олександра Василівна Теліженко народилася 30 березня 1952 року в місті Звенигородка на Черкащині, у самому серці Шевченкового краю, в родині звичайних українських трударів – Василя Кириловича та Любові Семенівни Погорілих. Усепроникний потяг до краси та внутрішній естетизм Олександра Василівна успадкувала від мами, яку в рідному місті називали великою рукодільницею.

«Вона у мене була... непризнаною інтелігенткою. І робила все, щоб вивести нас в люди. Віддала нас до кращої школи Звенигородки, дуже гарно одягала. Окрім цього, вишивала. І на цьому заробляла. Вона вишивала барвисті такі рушники, які були характерні для 60–70-х років ХХ століття. Лише пізніше я зрозуміла, що то була остання жива сторіночка органічного життя народного художнього промислу» [3].

Олександра Теліженко у складі народного танцювального колективу «Смеречина»

у училищі Олександра танцювала у народному танцювальному колективі «Смеречина».

Атмосферна Буковина, традиції, які продовжували жити у тамтешній буденності, барвиста місцева вишивка надихали юну художницю на творчі злети. А заняття з рисунку, графіки, вивчення шрифтів, композиції, кольорознавства моделювання – формували її професійний рівень. Вже тоді вишивка міцно закріпилась у творчості Олександри Теліженко – дипломною роботою випускниці у 1971 році став ансамбль жіночого вбрання «Ярославна», створений за мотивами історичного строю Княжої доби. Усі три компо-

Хист до мистецтва у Олександри з'явився ще в ранньому дитинстві. То ж після закінчення 8 класу, у 1967-му, вирішила здобувати фах модельєра і вступила до Вижницького училища прикладного й декоративного мистецтва (нині Вижницький фаховий коледж мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка), бо лише там на той час навчали такій спеціальності. Там відкрила для себе й хореографію: впродовж чотирьох років навчання в

ненти ансамблю: сукня, спідниця і шаль – були розшиті художньою гладдю, у глибокому поєднанні чорного та пурпурового кольорів.

По завершенню навчання, з 1971 по 1974 рік, працює на Черкаській фабриці художніх виробів імені Лесі Українки. Тут юну модельєрку чекала блискуча кар'єра від роботи в цеху пошиву до відділу технічного контролю за якістю продукції та модельєра-конструктора експериментальної лабораторії. Саме в цей період Олександра відкриває для себе «справжній Наддніпрянський рушник: червоне Дерево Життя на білому тлі» [1], щоб на завжди закохатися в нього, віддати його вивченню, дослідженню і переосмисленню понад пів століття свого життя.

У 1974–1979 роках Олександра Теліженко навчається у Львівському державному інституті прикладного і декоративного мистецтва (нині Львівська Національна академія мистецтв) на факультеті моделювання одягу. У цей період долучається до роботи літературної студії «Школа естетичного виховання» Володимира Овсійчука – доктора мистецтвознавства, лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка. Володимира Антоновича Олександра Василівна вважає своїм учителем по життю. Ця вдячність за науку «розуміти суть Краси» вилилась у поетичні рядки:

*Ви нас учили відчувать Слова,
Вникати в сутність наголосу й коми.
Ви нас учили, щоб душа жива
Іскрилась гранями, красою повнилась.
Ви нас учили розуміть її, Красу всесильну,
Ви – Вчитель, Світоч – піднімали нас
До висоти Божественного стилю! [4]*

Пізніше, через багато років, відгукуючись про творчі та наукові досягнення своєї учениці, Вчитель високо оцінить їх:

«Її рушникові епопея не знає відповідників, і, хоча безіменні українські жінки-вишивальниці упродовж багатьох тисячоліть створили цілий рушниковий світ, саме вони відкрили в Олександрі Теліженко феномен творця й свого гідного продовжувача народного мистецтва. Все, створене видатною художницею, є гідною ознакою нашого часу».

Навчаючись в інституті, Олександра Теліженко продовжувала вдосконалювати свої знання вишивки, не полишала свою зацікавленість темою рушника, вела дослідження в музеях та бібліотеках Львова, результати яких оприлюднювала на щорічних наукових конференціях.

Дипломною роботою в інституті стала колекція костюмів за мотивами середньовічного європейського вбрання для працівників Олеського замку (нині філіал Львівської картинної галереї).

1979 р. Олександра Теліженко повертається до Черкас, на фабрику художніх виробів імені Лесі Українки, однак вже головним художником підприємства, якому мисткиня залишатиметься вірною до 1990 р.

Паралельно із активною фаховою роботою Олександра Василівна віддається і науковій та краєзнавчій діяльності: проводить дослідження,

польові експедиції в села Черкащини, бере участь в краєзнавчій експедиції «Холодний Яр». В останній – готувала наукову основу заснування державного історико-культурного і природного заповідника «Чигирин».

Вивчаючи орнаменти й техніки вишивки на Черкащині, Олександра Василівна разом із колом однодумців, прагнула переконати загаль у тому, що вишивка, притаманна нашому регіону, – це не лише чорно-червоний хрестик, який тоді вважався традиційним, що насправді місцева вишивка має набагато більшу глибину і давніше походження, ніж «брокарські» візерунки [1].

На початку 80-х років ХХ століття, в межах однієї з етнографічних експедицій по дослідженню «білої вишивки» у віддалених селах Черкащини, Олександра Теліженко разом із колегами виявила сліди діяльності майстерень художньої вишивки, які діяли тут наприкінці ХІХ – початку ХХ століття: княгині Наталії Яшвіль у Сунках на Смілянщині та Наталії Давидової у Вербівці на Кам'янщині. Їхнє надбання нині вважається класикою української вишивки свого періоду.

На історії однієї з цих майстерень хотілось би зупинитись дещо детальніше. Завдяки діяльності вишивальницької майстерні, організованої Наталією Давидовою, Вербівка стала не лише центром сучасного прикладного мистецтва на межі ХІХ та ХХ століть, а й культурним осередком, який приваблював світових митців. Тут професійні митці-новатори, як, наприклад, Казимір Малевич, Василь Кадинський Олександра Екстер у співпраці з народними майстрами творили нове мистецтво. Ескізи, створені художниками, народні майстри втілювали у вишивці гладдю. Так, за допомогою стібків умілими руками вишивальників найсміливіші задуми всесвітньо відомих авангардистів знаходили своє втілення в кольорі, абстрактних формах, об'ємі та просторі. Революційні події 1917-го року фактично знищили або змусили емігрувати митців і засновників цих майстерень, а народні майстри-самородки, які працювали на підприємстві Давидової, Євмен Пшеченко та Василь Довгошия, роботи яких захоплювали дореволюційну Європу, загинули від голоду в 1932–1933 роках [6].

Олександра Теліженко вирішила, що та традиція народного промислу, яку так майстерно несли до нашого часу вербівські самородки, не повинна перериватися. То ж матеріали своїх досліджень про діяльність цих майстерень зробила основою Музею народної вишивки на Черкаській фабриці художніх виробів імені Лесі Українки, який об'єднав найдавніші часи і кінець ХХ століття. А концептуальні принципи і стилі митців-вишивальників інтегруються у творчість Олександри Теліженко і донині.

У 1989 році Олександра Василівна Теліженко стала членом Співки художників. З 1991 по 2009 рік – очолювала Черкаський обласний осередок Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Упродовж цього часу до творчої роботи додається ще й активна виставкова діяльність та участь у Міжнародних виставках декоративно-прикладного мистецтва у Чехії, Канаді, Монголії, Бельгії, Польщі, Китаї, Іспанії, США тощо.

У 2001 р. О. Теліженко присвоєно почесне звання «Заслужений художник України».

Олександра Василівна Теліженко – засновниця творчої майстерні та родинного бренду TELIZHENKO fashion house. На початку свого існування, із 1993 р., він мав назву «Приватне науково-творче виробниче підприємство «АРТА»». І навіть у цій першій назві свого дітища мисткиня тісно пов'язує свою творчість з прадавньою історією рідної землі: Артою називали столицю східнослов'янської держави Артанія, яка, згідно з однією з теорій, могла бути розташована на території нинішньої Черкаської області [13]. Ця символічна назва була виправданою, адже ще з тих давніх часів, оповитих легендами, дійшло до нас мистецтво передавання світобачення через орнаменти, символи, знаки та кольори.

Ще три десятиліття тому Олександра Василівна так визначила головну місію свого науково-творчого підприємства: робити Україну українською з допомогою своїх витворів, відроджувати традицію народного мистецтва і давати їй нове життя у модерних виробках.

Творча майстерня TELIZHENKO fashion house створює геральдичні хоругви, прапори, сувеніри, сучасний вишитий одяг. Однак чільне місце у творчості Олександри Василівни Теліженко і до сьогодні займає Рушник. Саме його мисткиня називає Оберегом і Благословенням високого космічного звучання. Бо з допомогою орнаментів з давніх-давен на рушнику народні майстрині відображали атмосферу історичних подій, світогляд народу, рівень його розвитку [2, с. 154]. До прикладу, про своє філософське бачення орнаментів рушників Середньої Наддніпрянщини О. Теліженко пише:

«Темністю віє від червоних «мальованих» Рушників Центральної та Східної України, на яких буяє світове Дерево Життя. В них – синтез праукраїнської символіки і технік виконання, які, вочевидь, були запозичені із золотого шиття Київської Русі. Це велична симфонія Благословення людини на добро. В цьому Рушнику – втілення філософії соціального устрою Доби. На відміну від Рушників – його попередників з їх геометричними горизонтальними орнаментальними рядами, що втілювали ідею демократії, народності, – у цьому Рушнику композиція центрична (ДРЕВО ЖИТТЯ), що цілком співзвучно егоцентричній філософії Доби: в кінці I тисячоліття нашого часу на зміну народній демократичності прийшла спадкова влада Князя. Необмежена. Народну Раду, Віче змінило єдиноначаліє князівської влади. Ці процеси відобразилися у композиції Рушника. Але предтечею Древа були Велика Праматір, Берегиня, Рожаниця (Рожаниці). Очевидно, первинно їх графіка була геометричною, але з приходом золотого шиття і підключенням до процесу творення професійних митців, – конфігурація зображальних мотивів стала переважно вільно-пластичною, відірвалася від геометричності переплетення ниток, – Рушник став «мальованим». Десь у цьому часі, можливо, в його «мальованості» і з'являється модель Світоустрою з мотивом Древа Життя в центрі. Давні Рушники прості і лаконічні, з високим рівнем абстрагованості. А вже в епоху Європейського БАРОКО, і, відповідно, українського Козацького Бароко, – наш Рушник набуває пишних барочних форм, що цілком відповідає національному характеру нашого народу. Саме цей Рушник і є – зв'язок часів» [2, с. 154].

Саме тому кожен рушник Олександри Теліженко наповнений особливим сенсом: у системі орнаментальних символів кожен елемент, колір має конкретне значення, відображає історичний час, програмує на майбутнє і об'єднує минуле та сучасність.

«Орнамент чи знак-символ несе в собі певний змістовий код. Орнаментальна мова архетипів є первинним відбитком свідомості людства й притаманна різним культурам. Споглядаючи барви й форми довколишнього простору, людина підсвідомо «впізнає» саме ті «візерунки», форми, кольори, котрі відповідають її внутрішній суті, а отже – є для неї доленосними.

У мистецтві всіх часів і народів колір відігравав і відіграє надважливу роль. Він невіддільний від світла, бо саме світло є запорукою його розпізнання. Відповідно до теорії світла, вранішній білий промінь розкриває весь кольоровий спектр, який грає мільярдами відтінків упродовж дня, щоб по його завершенні, об'єднавши всі барви, згорнутись у темряву ночі. Колір, як і музика, звук, слово, має символічне значення, відповідно до чого впливає на людську підсвідомість, а отже — і на свідомість. Це значення стосується і сприйняття навколишнього світу, і «прочитання» мистецького твору» [7].

Надихаючись філософією знакових систем та рослинних мотивів, Олександра Теліженко створила цикл рушників, які відтворюють героїчні події української минувшини: «Козацьке бароко» (1996), «Роксолана» (1996), «Вогонь душі Тараса» (1995) «Шлях аріїв» (1998) тощо. Одна із робіт присвячена світлій пам'яті та творчому доробку видатних художників Георгія та Данила Нарбутів. У «Нарбутівському» рушнику поряд із канонічними орнаментами і родинним гербом Нарбутів бачимо і новаторський стиль графіки Георгія Нарбута.

У 2007 році Олександра Теліженко стала автором наукової концепції та творчого проекту, який вражав своєю масштабністю, – «Рушника національної єдності». На цей витвір мистецтва була покладена важлива соціальна місія – сприяти розквіту України та утвердженню національної єдності народу, стати оберегом нації [1].

Його концепція наповнена глибоким змістом: 9 метрів довжини, які символізують інтелект нації, гармонійне поєднання на одному полотні різних мистецьких стилів 24 областей України за різні часові періоди (від Трипілля до наших днів). Композиція «Рушника національної єдності» втілювала триєдність світобудови, яка була відображена ще на сторінках «Велесової книги»: нижня, центральна та верхня частина [8]. Де нижня частина – передісторія, минуле України, центральна частина рушника – могутнє Древо життя, як Благословення на розквіт країни, угорі над Древом Життя – «космос», майбутнє України:

Особливістю «Рушника національної єдності» стало те, що країна працювала над ним колективно: його вишивали у кожній області України, передаючи із кожним стійком енергію регіону, його живу суть. Цей процес продемонстрував єднання українського суспільства і став його обереговим атрибутом.

Уже в наш час, в період повномасштабної російсько-української війни, ми бачимо цю національну єдність, яка на початку 2000-х років постала в творчій іпостасі під час створення «Рушника національної єдності», в інших проявах, у згуртованості народу у своїй боротьбі за незалежність, за збереження своєї культури і держави.

У 2012 році світ побачив науково-практичний посібник авторства Олександри Теліженко «Основи національної культури», де мисткиня збирила свої багаторічні наукові напрацювання з історії та філософії української культури. Особливу роль у книзі відіграє дослідження важливості традиційної символіки, її впливу на свідомість. Також розглянуто «увесь пантеон різновидів української культури»: мова, письмо, міф, музика, писемність, танець, казка, річне коло української обрядовості. Авторка спробувала розкрити зв'язок геосоціальних процесів з космічними явищами і по-новому глянути на витоки та еволюцію вітчизняної культури [5].

Сучасна війна лише нагадала українцям про сакральність української вишивки і силу захисту, закодовану в орнаментах. У 2022 році бійці Черкаської територіальної оборони звернулись до Олександри Теліженко з ідеєю створення «бойової вишиванки». У орнаментах вишиванки військові закодували власні таємні символи, які мають стати їхнім оберегом у бою, а майстрині творчої майстерні Теліженко втілили задум у життя. Для захисників така вишиванка стала не лише символом української ідентичності, а й їхньою духовною бронєю [9].

Однак тема Рушника залишається все такою ж актуальною в творчості Олександри Теліженко та її колективу майстринь. Саме буремні події 2022 року прискорили роботу над ще одним унікальним проектом – рушником «Вогонь космічний. Zenit українського сонця». За місяць до повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України Олександра Василівна створила картонну схему рушника, а за кілька днів до трагічних лютеневих подій – презентувала її колективу своєї творчої майстерні.

Традиційно у цей рушник мисткиня заклала свою особливу філософію і символіку, які мають стати пророчими для українського народу і прискорити Перемогу.

«Спочатку я задумувала, що це – День сонця. Сонце сходить на пів ночі. Як соловейко в темній гаї сонце зустрічає, так і кольори змінюються — від темно-синіх, до світліших. Є символіка переходу з одного виміру в інший. Є перехід сонця, його народження. Є соняшник, як символ сонця, сонцепоклонники, птахи, які приносять вогонь, сонячний вітер. І це — zenit українського сонця... Місія у сонця така – знищувати зло, виводити наперед добро, правду. Так склалося, що ми зараз перебуваємо у такому часовому проміжку, коли саме й сходить українське історичне сонце» [10].

Довжина рушника – 3 м 60 см, над його створенням працювали близько 20 майстринь і майстрів. Робота над «Zenitom українського сонця» тривала близько року, і 20 січня 2023 року, до Дня Соборності України, відбулося відкриття виставки-перформансу рушника Перемоги «Zenit українського сонця». В межах цієї виставки Олександра Василівна провела також низку лекцій про Рушник, як унікальне явище світової культури, в якому через символи знакові комбінації зашифровані – утаємничені знання і наших предків про закони Світового Ладу [11].

Відкриття виставки-перформансу рушника Перемоги «Zenit українського сонця»

24 лютого 2023 року рушник Перемоги «Зеніт українського сонця» побачила столиця – витвір був презентований в Національній музичній академії України ім. П. І. Чайковського в межах Арт-події «Непорушна стіна України» [12].

Олександра Василівна Теліженко у кожному аспекті своєї діяльності – творчому, філософському, науковому, практичному, краєзнавчому, просвітницькому – продовжує і примножує багатовікові традиції української вишивки, і, завдяки своїй особливій філософії, спонукає сучасників переосмислити український вишитий рушник у кожному його стійковій, у кожному символі, у кожному орнаменті, у його духовній складовій. Таким чином, ставить перед прийдешніми поколіннями нові завдання – не згубити ту мудрість і силу, що крізь віки передавались нам від пращурів.

Список використаної літератури

1. Життя, присвячене мистецтву. Історія Олександри Теліженко: веб-сайт. URL: <http://olexandra.telizhenko.tilda.ws/>
2. Теліженко О.В. Рушник в історичному контексті. Епохи і стилі вишивки. *Культурно-історична спадщина України : перспективи дослідження та традиції збереження* : матеріали III Всеук. наук.-практ. конф. Черкаси : ЧДТУ, 2020. С.150-159
3. Бути мамою і донькою: відомі Черкашанки розповіли про сокровенне. *Телеканал ВІККА: веб-сайт*. URL: <https://www.vikka.ua/novini/buti-donkoju-i-mamoyu-vidomi-cherkashhanki-rozprovili-pro-sokrovenne-foto/>
4. Теліженко О. В. ...до себе іду... Черкаси : Брама, 2012. 120 с.
5. Теліженко О. В. Основи національної культури : навч. посіб. Київ, 2012. 443 с.
6. Стисла історія «вишивки авангарду». *Онлайн музей української вишивки авангарду: веб-сайт*. URL: <http://www.uaheritage.com/istoriya-stvorennia-vyshyvki-avanhardu/>
7. Севастяна Федоренко. Колір відігравав і відіграє надважливу роль. *«Голос України», веб-сайт*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350168>
8. Теліженко О. В. Рушник і «Велесова книга». Спроба дешифровки символів. *Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. Черкаси : ФОП Гордієнко, 2018. С. 145–150.
9. Бойова вишиванка від черкаських майстринь: те, що гріє серце в окопі. *Вікна: веб-сайт*. URL: <https://vikna.tv/video/lifestyle/bojova-vyshyvanka-vid-cherkaskyh-majstryh-te-shho-griye-sercze-v-okopi/>
10. Рушник в ім'я перемоги: інтерв'ю з черкаською художницею Олександрою Теліженко про унікальний проєкт. *Суспільне*. Черкаси: веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/251264-rusnik-v-ima-peremogi-intervu-z-cerkaskou-hudoznicou-oleksandrou-telizenko-pro-unikalnij-proekt/>
11. Виставка-перфоманс рушника Перемоги «Зеніт українського сонця» Олександри Теліженко. Черкаський художній музей: веб-сайт. URL: <https://muzey.ck.ua/vistavka-perfomans/>
12. В НМАУ ім. П. І. Чайковського пройшла виставка «Непорушна стіна України». НМАУ: веб-сайт. URL: <https://knmau.com.ua/v-nmau-im-p-i-chajkovskogo-projshla-vistavka-neporushna-stina-ukrayini/>
13. Вся правда про походження українців. Лекція історика Олександра Палія. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Db-oR5gvFDI&list=LL&index=103>

СИМВОЛІЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІСТОРІЇ Й ВОЄННОГО СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ТЕЛІЖЕНКА

Марина БУГЕРЯ,

*аспірантка кафедри філософських і політичних наук
Черкаського державного технологічного університету,
завідувачка відділу науково-просвітницької та виставкової роботи
Черкаського обласного краєзнавчого музею*

Однією з найпромовистих символічних форм буття людини (*Homo symbolicum* за Е. Кассіером) виступає мистецтво. Вплив і комунікаційна здатність мистецтва забезпечуються його доступністю через тілесні аналізатори, яскравістю та популярністю, що привертає увагу, й різноманітністю, що знаходить свого поціновувача. Мистецтво – символічне відображення суб'єкт-об'єктної реальності, рефлексія автора і результат сприйняття реципієнта. Особливий талант і громадянська відповідальність митця – відтворювати й зберігати у пам'яті соціуму наріжні події сьогодення. Мистецька рефлексія про трагічні й героїчні події війни в Україні від початку повномасштабної збройної агресії росії віддзеркалює власну позицію автора, суспільні цінності, прагнення та ідеали. Це мистецтво «швидкого реагування», що здатне формувати соціальну пам'ять і сприяє консолідації соціуму. Непересічним прикладом символічного відображення історії та сучасності України є творчість народного художника України Миколи Теліженка.

Микола Матвійович Теліженко (народився 16 березня 1951 року у місті Звенигородці Черкаської області) – відомий український скульптор, графік, народний художник України, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Митець широкого жанрового діапазону М. Теліженко у своїй творчості звертається до скульптури, кераміки з шамотної глини, дереворізьблення, геральдики, графіки. Сюжетно-композиційне вирішення робіт митця з різних напрямків мистецтва поєднує звернення до сакральної символіки народного мистецтва, орнаментальних мотивів, декоративність форм, берегова знаковість.

Особливою сторінкою творчого самовираження Миколи Матвійовича стала витинанка. Майстер створив численні серії витинанок на історичну тематику: «Козак Мамай», «Холодний Яр», «Велесові перевесла», «Козацькі клейноди». Витинанкова техніка майстра є втіленням нового рівня традицій українського декоративного мистецтва з притаманною їй симетричною системою та символікою, а також авторськими ритмом, багатоярусністю, образністю.

Увесь монументальний та геральдичний доробок митця позначений історико-культурною тематикою та створює символічні форми колективної пам'яті українців. Микола Теліженко – автор пам'ятників учасникам антибільшовицького селянського повстання 1920 року в с. Легедзине та жертвам Голодомору 1932–33 р. в місті Рейн (Бельгія). Мозаїчного панно

«Козак Мамай» у середмісті Черкас (єдине за радянських часів) виконане митцем у жовто-блакитній колірній гамі. На школі в селі Будище Черкаського району М. Теліженко виконав найбільший в Україні мозаїчний портрет Тараса Шевченка. Художник є автором іконостасу Покровської церкви в Черкасах та ікон в Ільїнській церкві у Суботові. Він – співавтор пам'ятника жертвам Чорнобильської трагедії в Соборному парку Черкас, меморіальних знаків (хрестів), встановлених на могилі гетьмана України Петра Дорошенка (село Ярополче Московської обл.) та на символічній могилі Нестора Махна у Гуляйполі. Разом з дружиною Олександрою Микола Теліженко є автором гербів Черкащини, Звенигородки, Кам'янки та ін.

Різні періоди творчості митця представляють тематичні серії витинанок «Трипілля», «У просторі Тарасових думок», «Холодний Яр», «Майдан», присвячені культурним надбанням та подіям історії України від давнини до козацької доби і російсько-української війни. Твори художника «100 років Української революції», «Холодний Яр», «Покрова», триптих «Чорний квадрат 33-го» лягли в основу художнього оформлення тематичних експозицій Черкаського обласного краєзнавчого музею «Національно-визвольні змагання 1917–1920-х років» та «Голодомор на Черкащині».

«Мистецтво швидкого реагування» втілено у серії графічних робіт Миколи Теліженка «Від сирени – до сирени». Серія створена художником у 2022 році і є мистецькою рефлексією на події війни та родинної історії автора. Неперевершений майстер композиції Микола Теліженко у графічних образах втілює такі болючі теми воєнного сьогодення України, як окупація українських міст і сіл, загибель українських полонених в Оленівці та мирних жителів у Кременчуці, Бучі й інших містах, багатомільйонна міграція українців закордон, доля біженців та тих, хто тижнями і місяцями перебував у підвалах і укриттях.

Сюжетно-композиційне вирішення робіт поєднує звернення до національних мистецьких традицій, символіки народного мистецтва, орнаментальних мотивів з концептуалізацією етнічної традиції, що прослідковується у повторюваних образах сакрального для української культури Козака Мамаю, образах козаків-характерників, вершників і пташиного поліття.

Перед глядачем постає портретна галерея зі стилізованими рисами обличчя видовженої чи, навіть, геометризованої форми, подекуди з рослинно-декоративним обрамленням. Автор не лише створює складну рослинну орнаментику, що додає графічним зображенням майже барокових форм, у його роботах постають квіти-характери з виписаною характерологією українського народу з його здатністю до боротьби й відродження («Колючі квіти», «Будяк»).

М. Теліженко у даній серії робіт неодноразово звертається до зооморфних зображень, які в роботах «Агресія», «Жахливі очі, страшно і вночі», «Звірина» несуть у собі хтонічне начало, що унаочнює емоції негативного спектру. Адже війна породжує нове ставлення до насильства і агресії. Переймаючись загальнонаціональними болями, інтересами й устремліннями, митець художньо відображує засудження людиноненависних геноцидних дій

агресора через зображення деструкції та нецілісності державницької символіки росії («Роздвоєний символ», «Символ руського міра»).

Перемогу добра над злом уособлюють філософсько-релігійні образи Юрія Змієборця та Богородиці. Козацько-лицарська звитяга виринає з глибини століть у зображеннях сучасних козаків – захисників України, військовослужбовців ЗСУ, тероборони.

Лаконізм кольору і червоно-чорна гама підсилюють напругу у мистецькому відображенні подій війни та засудження агресора. Динамізм, ідейність та деталізація зображень вивершують композиції автора.

Образотворення художника уgruntовано на алегоричному та символічному, а отже і чуттєвому, світосприйнятті подій війни. А хто, як не митець, здатний до чуттєвого способу освоєння дійсності? Саме митець створює розлоге поле культури на тему війни та її наслідків. Представлені твори М. Теліженка можна назвати мистецькою антропологією, адже саме Людина (воїн, захисник, біженець, загиблий), з її жертовністю, стражданнями, страхами, переживаннями і болем, знаходиться у сюжетно-тематичному центрі серії творів, створеної митцем «від сирени до сирени».

Отже, творчість народного художника України Миколи Теліженка вирізняється високою художньою майстерністю, важливим історико-культурним змістом, виступає засобом творення колективної пам'яті українців та культурної дипломатії України у світі.

Список використаних джерел

1. Бугеря М. «Мистецтво швидкого реагування»: рефлексія черкаського художника на події новітньої війни. *Козацький край*. 2022. 30 листопада. URL: <http://cossackland.org.ua/2022/11/30/mystetstvo-shvydkoho-reahuvannya-refleksiya-cherkaskoho-hudozhnyka-na-podiji-novitnoji-vijny/>
2. Теліженко М. Витинанка: альбом ; авт.-упоряд. Є. Шевченко ; вступ. статті Є. Шевченко, Г. Міщенко. К.: Народні джерела, 2007. 120 с.

ХУДОЖНІ СВІТИ НЕОНІЛИ НЕДОСЄКО

Анна КОРНІЄНКО,

студентка III курсу спеціальності «Дизайн»

Черкаського державного технологічного університету

Недосєко (Баранська) Неоніла Петрівна народилася 24 липня 1951 року в селі Шацьк Волинської області, знаменитому своїм природним комплексом «Шацькі озера», серед яких найбільшим є озеро Світязь. Мати – Баранська Софія Іванівна, домогосподарка, батько – Баранський Петро Гнатович, був службовцем. У школу пішла в 1958 р. в селі Ворончин Волинської області, куди батька направили на роботу головою колгоспу, закінчила 7 класів, і батьки перевели її до 8 класу Луцької середньої школи № 7, щоб вона могла

паралельно відвідувати й художню школу. У школі Неоніла навчалася відмінно, отримувала похвальні грамоти, захоплювалася малюванням, багато читала. Завдяки батькам, які підтримали та правильно спрямували талант свої дитини, доньці вдалося сягнути мистецьких вершин.

У 1966 р., після закінчення 8 класу, вона вступає до Львівського училища прикладного мистецтва ім. І. Труша на спеціальність «Художнє ткацтво», де захоплено освоює старовинне ремесло ручного ткацтва та поєднує його з гобеленовими традиціями. Саме в гобелені поєднується пластика рисунку та живописний колорит. Любить рисунок, живопис, із літніх канікул привозить сотні замальовок, етюдів. Бере участь у студентських виставках училища, отримує подяки, грамоти та нагороди. У 1970 р. Неоніла відмінно захищає дипломну роботу – фігуративну композицію в техніці гобелену «Радянська жінка» та «Ранок». Отримала направлення на роботу до Львівського художньо-виробничого комбінату Художнього фонду СРСР ткалею в ткацький цех. Це була творча організація, яка поєднувала художників різних напрямів: монументалістів, текстильників, оформлювачів, живописців, графіків, різьбярів по дереву. Ткацький цех виконував продукцію для художніх салонів усього Радянського Союзу, якість якої була високою і базувалася на національних традиціях ткацтва України. У колективі ткацького цеху на той час працювали вже відомі майстри гобелену Наталія Паук та Олександра Крип'якевич-Цегельська, які виконували монументальні замовлення – гобелени для громадських інтер'єрів, чим викликали особливий захват Неоніли Баранської.

Неоніла брала участь у мистецьких з'їздах будинку творчості Седнівської спілки художників України, була постійним учасником пленерів та виставок у залах Львівської спілки художників.

Саме під час роботи у Львівському художньому фонді Неоніла заявила про себе на VII виставці художників міста Львова монотипіями на седнівські теми. У Львові познайомилася з художником Альбертом Недосеко, який закінчив у 1967 р. Львівський поліграфічний інститут ім. І. Федорова і працював також у художньо-виробничому комбінаті.

У 1972 р. Неоніла й Альберт перевелися до м. Черкас, де були прийняті художниками-оформлювачами до Черкаських художньо-виробничих майстерень. У 1973 році в молодого подружжя народився син Лев.

Альберт Недосеко, працюючи в майстернях, виконував відповідальні проекти оформлення інтер'єрів. За його проектом було здійснено реконструкцію та впорядкування експозиції музею Пушкіна та Чайковського в м. Кам'янка Черкаської області впродовж 1973–1975 рр. Саме з цього об'єкта бере відлік творча біографія Неоніли Недосеко як гобеленниці. До експозиції було включено гобелен на тему повстання декабристів 1825 року, з нагоди 150-річчя якого оновлювалась експозиція. З 1975 р. й до сьогодні цей гобелен доповнює тематику експозиції.

Наступною захоплюючою роботою Неоніли були настінні розписи в загальноосвітній школі ім. Т. Шевченка в с. Підвисоке Кіровоградської області.

Ескізи розписів на тему «Тарас Шевченко – життя і творчість» були виконані Неонілою Петрівною, а стіни були розписані в співавторстві з чоло-

віком Альбертом Степановичем. Один монументальний розпис відображав період життя Тараса Шевченка (Кирилівка, Петербург, Казахстан), другий – Шевченка як поета серед героїв його поем (розмір роботи 300 × 600 см.).

У 1978 р. в Черкасах відкрився палац Дружби народів, для якого був виконаний гобелен «Сонячні литаври». З цього замовлення розпочалася співпраця з черкаськими архітекторами, лауреатами Шевченківської премії С. Фурсенком, А. Кондратським, М. Собчуком, які благотворно вплинули на формування подальшого творчого шляху Неоніли Недосеко. Гобелен став відомим на всю Україну, його друкували журнали «Образотворче мистецтво», «Україна» та експонували серед інших творів у Москві та Баку.

У 1981 р. Неоніла Недосеко була прийнята Національної спілки художників України, у 1982 р. – до Спілки художників СРСР. Вона обиралася членом правління Черкаської організації спілки художників України, членом художньої ради. Особливо пам'ятною видалася поїздка до с. Новоселиця тодішнього Катеринопільського району, де було зроблено безліч начерків та акварельних етюдів із колгоспного життя, портрети людей, які потім були представлені на обласних виставках. Творчі суботники на Черкаському шовковому комбінаті, у селі Суботів тощо сприяли налагодженню контактів з людьми різних професій, створенню вражень, замальовок, що збагатили творчий багаж художниці. У 1989 році за проєктом архітектора С. Фурсенка було доручено створити гобелен для фойє музею Тараса Шевченка в селі Шевченкове, який би одразу зустрічав і налаштовував відвідувачів музею на огляд експозиції. На тему композиції гобелену Неонілу наштовхнули вірші Тараса Шевченка «Муза», «Доля», «Слава», які й лягли в основу назви гобелену. У цій композиції художниця виразила оточення, світ дитинства – все, що формувало майбутнього художника і поета Тараса, а в символах (рушники орнаменти, птахи, ікони) було скомпоновано основне плетиво життя малого хлопчика і світ, який його оточував (1990 рік, розмір 250 × 500 см.) Гобелен виконувався ткалями Решетилівської фабрики імені Клари Цеткін. Цікавим було завдання з виконання гобелену-триптиху «Київська Русь» для вестибюлю Канівського будинку культури (1990-ті рр.). У ньому поєднувалася тема прийняття християнства Руссю та паралельне існування язичницьких вірувань. Гобелен було створено, але будівництво будинку культури призупинилося, гобелен експонувався в США та став приватною власністю.

Цікавим етапом у житті Неоніли Недосеко стала поїздка до США у 2001 р. за програмою споріднених міст. Завдяки зусиллям української діаспори в особі Анди Ходжей та Черкаської громадської організації «Жіночий центр» у штаті Айова відбулися виставки акварелей та гобеленів Неоніли: місто Маршалтаун – картинна галерея, місто Еймс – виставкова зала коледжу дизайну, Галерея «Спадщина» (місто Де Мойн), Центр української культури (місто Чикаго). Були проведені зустрічі зі студентами Коледжу дизайну Університету міста Еймс та майстер-класи з малювання зі школярами в студіях образотворчого мистецтва, зустрічі з художниками. Поїздка до США залишила незабутні спогади, враження, але найголовніше ще один досвід праці та спілкування на міжнародному мистецькому рівні.

Варто наголосити на викладацькій біографії Неоніли Недосеко, яка почалася з художньої школи ім. Данила Нарбути (1993–1997 рр.). На запрошення художника-графіка, члена НСХУ Віктора Афоніна перейшла викладати в Черкаський модельний центр (згодом – Черкаський державний бізнес-коледж) викладачем рисунку та живопису на спеціальність «Графічний дизайн», де пропрацювала 22 роки.

У 2007 р. Неоніла Петрівна закінчила Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, отримавши диплом спеціаліста художньо-декоративного оздоблення інтер'єру, вчителя образотворчого мистецтва та художньої праці, художника. У цьому ж навчальному закладі від вересня 2018 р. вона викладає такі навчальні дисципліни, як «Рисунок», «Живопис», «Декоративно-прикладне мистецтво (гобелен)».

У 2010 р. в Любомльському краєзнавчому музеї відбулася виставка «Волинські мотиви в роботах черкаських художників», на якій Неоніла Петрівна разом із чоловіком виставили всі акварелі та етюди рідного краю.

Син відомого творчого подружжя Лев Альбертович також художник, як і його батьки, працює викладачем у Черкаській художній школі ім. Данила Нарбути.

Життя Неоніли Петрівни як художника активне, насичене планами й ідеями. У неї багато ескізів, задумів для майбутніх творчих робіт, як у гобелені, так і в живописі. Сподіваємося, черкаська мисткиня ще неодноразово потішить поціновувачів своєї творчості справжніми витворами, які стануть гордістю та окрасою культурного фонду українців.

ОЛЬГА СОБКОВИЧ – НАРОДНА МАЙСТРИНЯ З ТАЛЬНІВЩИНИ

Алла ЛИСЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та права

Черкаського державного технологічного університету

Інна МЕЛЬНИЧЕНКО,

методист Тальнівського Будинку дітей та юнацтва,

керівник гуртка «Краєзнавча стежина»

Ольга Дмитрівна Собкович – відома українська лялькарка. Народившись 1962 р. на Вінничині, досить довгий час мешкає, працює і творить в с. Легедзине Тальнівської громади на Черкащині. Педагог за фахом, тривалий час працювала на педагогічній ниві, а ще вона – керівник гуртка «Креативна майстерня» Тальнівського Будинку дітей та юнацтва, який працює на базі Легедзинського навчально-виховного комплексу. Вона не лише сама вміє зробити виріб, створюючи справжню українську красу, а й навчає цьому дітей, колег, дорослих, які відвідують її гурткові заняття, намагається долучити до свого світобачення українських традицій, звичаїв, побуту древнього три-

пільського краю якомога більше небайдужих людей. Витвори її рук та роботи її вихованців є окрасою багатьох виставок та конкурсів, викликають захоплення своєю довершеністю та фантазією.

Прагнення зберегти народні традиції та відроджувати бажання створювати красу власноруч стало творчим кредо і головним завданням у роботі Ольги Дмитрівни з дітьми [1]. Вихованці гордяться, захоплюються своїм керівником гуртка та намагаються у всьому наслідувати свою наставницю. Серед її гуртківців – переможці міжнародних, всеукраїнських та обласних конкурсів ляльки-мотанки та народної іграшки, учасники різноманітних фестивалів та Всеукраїнських акцій.

Руки майстрині та її вихованців створюють справжні шедеври, а їхні ляльки-мотанки («Берегиня», «Веснянка», «Круп'яничка», «Лялька добрих новин», «Лялька-здоров'я», «Лялька-щастя», «Лялька-птаха», «Лялька-мак» та інші) – то справжні витвори мистецтва, які відмічені дипломами і грамотами. Лялька-мотанка як символ жіночої мудрості, родинний оберіг, душа і пам'ять українського народу – це одна з найдавніших народних іграшок, яка, пройшовши крізь тисячоліття, існує і є дуже популярною сьогодні.

Майстер-класи, які Ольга Собкович проводить разом з вихованцями в музеї-заповіднику «Трипільська культура», Уманському педагогічному університеті, Тальнівському Будинку дітей та юнацтва, дитячих притулках, в своїй рідній школі та школах району, прищеплюють дітям любов до рідного краю, шанобливе ставлення до історії, народних традицій свого народу, формують естетичні смаки та відчуття незримого зв'язку з минулими поколіннями.

В неодноразових інтерв'ю Ольга Собкович говорить про те, що саме її учні підштовхнули взяти участь у всеукраїнських конкурсах, виставках вузлової ляльки. Найбільше запам'ятався їй самій конкурс «Твоя мотанка хоче стати відомою» у 2011 році [2]. А вже 2012 р. в II Всеукраїнському конкурсі народної ляльки, який проходив у м. Київ, майстриня отримала перемогу. 2013 р. – знову перемога у конкурсі народної ляльки, який відбувся в Державному музеї іграшки в м. Київ.

2013 р. О. Собкович також отримала пам'ятну відзнаку «Імідж освіти Тальнівщини» за творчу натхненну працю щодо підвищення іміджу освіти Тальнівщини на всеукраїнському та міжнародному рівні. Творчим здобуткам майстрині приділяється увага на сторінках часописів, серед яких журнал «Українська вишивка». 2014 р. як сама майстриня, так й її вихованці були відзначені за участь у всеукраїнській культурно-мистецькій акції «Діти малюють народну ляльку» [3].

Роботи Ольги Дмитрівни та вихованців гуртка «Креативна майстерня» – переможці Всеукраїнського конкурсу народної ляльки, який щорічно проводять Державний музей іграшки та музей Івана Гончара (м. Київ), учасники виставки «Феномен традиційної селянської ляльки», яку теж організовує музей Івана Гончара. Їхні роботи були представлені декілька років поспіль на фестивалі «Ляльковий світ» у Львові (виставка «ETHNO'лялька», 2013–2015 рр.). В приміщенні музею-заповідника «Трипільська культура» (с. Легедзине) організована постійно-діюча виставка авторської та народної ляльки Ольги Дмитрів-

ни «Без казки не можу прожити і дня...», яка отримала схвальні відгуки не тільки серед жителів села та району, а й всієї України. Адже музей-заповідник відвідують з екскурсіями жителі сусідніх областей та іноземні делегації, про що залишають схвальні слова в «Книзі відгуків».

Серед вагомих досягнень майстрині також є участь у III-й Всеукраїнській виставці народної ляльки (Центр української культури та мистецтва, Київ, 2015 р.), участь у колективних виставках «Магія творення ляльки» і «Мистецькі атрибути Великодніх свят» (Дніпро, Дніпровський будинок мистецтв, 2016 р.), виставка в ДІАЗ «Стара Умань» в студії «Творча майстерня гончарного мистецтва та народних ремесел» (2018 р.), участь у колективній виставці «Народне мистецтво козацького краю» (Дніпро, Дніпровський Будинок мистецтв, 2018 р.), участь у фестивалі «Ми українці», народознавчому проєкті «Таїна української ляльки» (Добровеличківка, Кіровоградщина, 2018 р.), участь у виставці «Рідна іграшка» (Дрогобич, 2018 р.), участь у художньому пленері «Тараса пензлі оживають» (Шевченкове, 2018 р.), участь у виставці «Пісенні мотиви у творчості митців України» (Уманський краєзнавчий музей, 2018 р.), участь у виставці «Достовірна реальність» (Одеса, 2018 р.), участь у етнофестивалі «Відкритий простір творчості» (УДПУ ім. П. Тичини, 2019 р.), участь у фестивалі «Шіди Ріді» (Умань, 2019 р.), участь у виставковому проєкті «Зі щирою прихильністю до життя народного» (Чигирин, 2020 р.) [1].

Таким чином, Ольга Собкович – майстер народної творчості, портфоліо якої наповнене низкою високих професійних досягнень, а її авторські ляльки сповнені глибокої прадавньої символіки і теплоти, доброї енергії її рук.

Список використаної літератури:

1. Ольга Собкович. Біографічна довідка. URL: <https://ethnografi.com.ua/a413499-olga-sobkovich.html> (дата звернення: 01.03.2023 р.).
2. Її ляльки – це щось особливе, традиційне і рідне. URL: <https://viche.ck.ua/talnivshhina/yiyi-lyalky-cze-shhos-osoblyve-tradycijne-i-ridne/> (дата звернення: 01.03.2023 р.).
3. Ексклюзивні іграшки з душею. URL: <https://igrashky.at.ua/> (дата звернення: 01.03.2023 р.).

ОЛЬГА ОТНЯКІНА-БЕРДНИК І ФАНТАСТИЧНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ІГРАШКИ

Тетяна ДЖУЛАЙ,

науковий співробітник відділу фондів

Кам'янського державного історико-культурного заповідника

Наш край багатий на талановитих людей. В експозиції картинної галереї КДІКЗ представлена велика кількість художніх робіт, які представляють творчість наших земляків. Кожен автор – це унікальна особистість, однак особливої уваги заслуговують роботи Заслуженого майстра народної творчості О. М. Отнякіної-Бердник. Свою творчу працю майстриня присвячує іграшці, при чому іграшці рукотворній, національній.

Історія української іграшки має багатовіковий досвід, в процесі якого використовувалися різні природні матеріали (трава, нитки, дерево, листя, тканина, глина), співіснували іграшки, різноманітні за технікою виготовлення та конструкцією, хоча ймовірно, що першими дитячими іграшками могли бути просто випадкові предмети – камінці, рослини, дерево, плоди та ін.

Найбільш масовою народною іграшкою, яка виготовлялася в умовах промислів, є іграшка з глини. Глиняну іграшку робили скрізь, де були поклади глини і займалися гончарством, та й сама глина в системі побуту і культури українського народу займала почесне місце. Глиняні забавки майже в усіх гончарних осередках виробляли переважно жінки і діти гончарів для власних потреб, а з окремих центрів (Опішня, Бубнівка, Адамівна, Вишівець та ін.) іграшки вивозилися на ярмарок для продажу.

Серед іграшок з глини найбільш поширеними, масовими є свищики (свистунці, свистала, свистілки), серед яких найчастіше зустрічаємо фігурки птахів. Колись, на ярмарках, базарах, під час святкових гулянь продавалися тисячі дрібних розписаних свищиків. Ритуальне свистіння під час свята на честь сонячного бога Ярила мало не меті пробудження сонця від сну, закликання тепла та ін. Вони мають найпростішу архаїчну форму, для якої характерне відсутність зайвої деталізації, підкреслення об'ємності та схематичності тулубів й узагальнено-типізоване вирішення голів. Птахи – свищики архаїчного типу вироблялися практично в усіх гончарських промислах України: на Поділлі, Львівщині, Полтавщині, Харківщині й Київщині. Відрізняються вони лише за розміром й декором. Народження та розвиток глиняної іграшки відбувалося у селянському середовищі, а її еволюція невід'ємно пов'язана з творчо-індивідуальною діяльністю майстрів, з їх відношенням до матеріалу та форми.

Народні майстри – люди особливі. Вони несуть в собі вміння володіти формою, виходячи з категорій етнічного, національного мислення, водночас орієнтуючись на місцеві смаки і традиції. До цього слід додати й індивідуальні фактори, що привносяться кожним майстром та доповнюють художньо-образну структуру будь-якого виробу. Серед таких майстрів слід назвати і О. М. Отнякіну-Бердник.

Народилася Ольга Миколаївна 23 березня 1962 року в м. Кам'янка Черкаської області. Закінчила Київський державний інститут культури. Працювала головним бібліотекарем науково-методичного відділу обласної наукової бібліотеки ім. Т. Шевченка. А поштовхом до творчості стало знайомство з роботами самодіяльної української художниці Марії Приймаченко. Сміливі, різноманітні образи втілилися у іграшках-свистунцях Ольги Отнякіної, а талант від Бога і прагнення творити – визначили майбутнє.

Ольга Миколаївна – активний учасник міжнародних, всеукраїнських, обласних фольклорних ярмарок, фестивалів народної творчості, проводить численні майстер-класи з виготовлення та розпису керамічної іграшки в багатьох містах України та за кордоном. Роботи майстрині знаходяться в музеях Києва, Запоріжжя, Черкас, Кам'янки, вони є в колекціях багатьох шанува-

льників народного мистецтва як в нашій державі так і за кордоном. Творчість Ольги Миколаївни цікава не лише юним глядачам, її іграшки зачаровують кожну душу, яка відкрита до прекрасного.

У 2008 році О. Отнякіна-Бердник стала учасницею Днів культури України в Польщі й Німеччині, де гідно представляла українське народне мистецтво, зокрема мистецтво виготовлення і розпису народної іграшки.

У 2009 році майстрині було присвоєне почесне звання «Заслужений майстер народної творчості України».

Ольга Миколаївна має більше 30 років творчої та викладацької праці, вона відома як одна із перших майстринь народної керамічної іграшки в Україні, а кількість створених нею образів можна рахувати на тисячі, і кожного разу – це щось нове, неповторне.

Мала скульптурна пластика О. Отнякіної має декілька видів: розписана кераміка, теракота, використовується кольорова полива. Яскраві, соковиті кольори декоративного розпису, що вкриває фігурки скульптур, акцентуючи форму, посилюють виразність образу.

Вироби Ольги Миколаївни – це авторська іграшка, використовуючи характерні для народного мистецтва образи птахів, звірів, риб, майстриня демонструє неабиякий талант до пошуку нових композицій та виразних засобів.

У фондах Кам'янського державного істотко-культурного заповідника знаходяться 18 теракотових скульптур майстрині.

При наявному розмаїтті образів, в них присутня загальна цілісність, що проявляється в пластиці, декорі, формі. Виняткова простота і разом з тим досконалість форм, об'ємів, продуманість komponування, де виправдана роль кожного елемента – це свідчення поєднання високого професіоналізму та суто народного бачення О. Отнякіної-Бердник. Прослідковується паралель з народною картиною – та ж щирість, доброта характеру, виваженість композиції, а також особливе відчуття простору – це водночас і вічність, і реальність, які перетинаються саме в момент сприйняття конкретного образу.

О. Отнякіна-Бердник зуміла створити власну іграшку, яка має відмінність не тільки зовнішню, а й внутрішню – образну. Ользі Миколаївні вдалося зберегти колористичну виразність, самобутність, що притаманні і творам Приймаченко, в них також відчувається перевага декоративно- живописних ознак. Але якщо у Приймаченко форма – це основа для розміщення різноманітного, яскравого, багатого розпису, який в межах формату, все ж є активним, домінуючим, то у О. Отнякіної – це два повноцінних начала. У формі – компактність, гармонійна співмірність об'ємів, близькість до природних форм, а в розписі – співучість, мальовничість, яка є окрасою кожного образу. Хоча традиційна українська іграшка розписувалася ангобами, поливами, Ольга Отнякіна використовує технологію розпису темперними фарбами, а матова поверхня іграшок підкреслює теплоту та природність фактури. Завдяки плавним, витким лініям, оригінальному розміщенні декору, який визначає форму і одночасно прикрашає, іграшки набувають неабиякого позитиву, сповненого ліризмом та чарівністю.

Відштовхуючись від образів дохристиянських часів, Ольга Миколаївна розкриває світ народного мистецтва з його символічністю, глибинною історією.

Творчий доробок майстрині не обмежується виготовленням лише керамічної іграшки. Її композиції втілюються в мальовках, що тиражуються в якості принтів для одягу, фурнітури та ін.

Сама мисткиня не відділяє творчість і життя, це і є її кредо: «Знаєте, був такий філософ – Григорій Сковорода. В нього є концепція «сродної праці» – коли людина повністю віддає себе і отримує віддачу від праці. Майстер так само: коли особистість знаходить себе і починає займатися мистецтвом, вона дуже швидко реалізує себе. Якщо людина знайшла цю «сродну працю», в неї буде все – і матеріальний стан, і душевний спокій, і в родині все буде добре, і суспільство навколо неї буде гармонійним. А від цього буде розвиватись держава...»

Список використаних джерел

1. Бондаренко Т. Від Лялі до Лелі... *Народне мистецтво*, № 1–2, 2009.
2. Василева В. Шукайте свою «сродну працю». *Ритми України: Культура*.
3. Велігоцька Н. Марія Приймаченко. Альбом. К. : Мистецтво, 1994.

ЛЕСЯ КРИВИЦЬКА: ОДНА ЗІ СТОРІНОК ЖИТТЯ АКТРИСИ

Олена ТРОЩИНСЬКА,

молодший науковий співробітник

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Лесю Кривицьку називали улюбленою галицької публіки, легендарною львівською акторкою. Родом з Наддніпрянщини, вона все своє свідоме життя прожила на Галичині.

Леся Кривицька (Олександра Сергіївна Єлисеєва) народилася 16 січня 1899 р. в м. Чигирин Київської губернії. В своїх спогадах Леся Кривицька розповідає про дитинство, про Чигирин та Суботів: «Чигирин у той час був занедбаним провінціальним містечком... І тільки висока кам'яна гора, названа на честь Хмельницького Богдановою, нагадувала про славетне минуле цього міста, про бойові діла великого полководця і державного діяча України...

...Моє дитинство було більш пов'язане з Суботовом... Село це історичне: там у старовинній церкві-фортеці поховані були Богдан Хмельницький і син його Тиміш.

У Суботові жила моя бабуся Марія Віссаріонівна Крупницька – жінка проста, але для свого часу досить грамотна. Вона була хранителькою численних старовинних переказів і легенд, народних пісень про сиву давнину, про героїчні битви українського народу...

...Коли до цього додати, що всі вечори бабуся невтомно розповідала нам сотні казок, байок, тихесенько наспівувала чарівні народні пісні, то стане зрозумілим, в якому оточенні проходило моє дитинство в цій старій, з солом'яною стріхою хаті...

У деяких акторів любов до мистецтва, зокрема до сцени, пробуджувалась безпосередньо від театральних вражень чи передавалась від батьків. А в мене ця любов, це художнє почуття спалахнуло від хвилюючої краси народної творчості, непередаваної чарівності рідної природи, нарешті просто від самого життя з усіма радощами і прикрощами.

І найсильніше, найяскравіше «театральне» враження справило на мене сільське весілля, що я його побачила, коли мені було років п'ять-шість і коли я ще й уявлення не мала про існування театру» [1, с. 5–6].

Олександра навчалася в Чигиринському двокласному міському жіночому училищі, брала участь у шкільному драматичному гуртку. За спогадами Олександри, її перше знайомство з професійним театром відбулося в 10–11 річному віці: «У Чигирин досить часто приїздили різні театральні трупи. Влітку, завдяки мальовничій місцевості, наше місто перетворювалось на своєрідний курорт, куди з'їжджалось багато відпочиваючих. Ця обставина не могла не відбитися і на театральному житті Чигирини – актори з задоволенням їхали сюди на гастролі» [1, с. 11].

Кілька разів до Чигирини на гастролі приїжджала трупа режисера Сергія Пронського, і волею випадку саме в ній Олександра зіграла свою першу роль, замінивши актрису, яка грала дівчинку [1, с. 14]. Отримувала вона ролі в спектаклях заїжджих театрів і в наступні роки. Закінчивши училище, Олександра «вступила до вчительської семінарії» [1, с. 15] (очевидно, йдеться про Чигиринську приватну 4-класну жіночу гімназію В. П. Голосової, відкриту у 1912 р. [5, с. 427]), але не закінчила через складне матеріальне становище родини

Певний час Олександра заробляла на життя шитвом, і мріяла про театр. Тож коли до Чигирини у 1916 р. вчергове приїхала на гастролі трупа С. Пронського і їй запропонували працювати в трупі артисткою, Олександра поїхала з театром. Майже рік вона пропрацювала в цьому мандрівному колективі.

З початком революційних подій Олександра повертається до Чигирини, стає учасницею аматорського гуртка, та вже у 1918 р. продовжила навчання у Київському музично-драматичному інституті ім. Миколи Лисенка. Під час вечора, присвяченого пам'яті Т. Шевченка, знайомиться з Миколою Карповичем Садовським, який запрошує її грати до свого театру. Так розпочинається професійна діяльність актриси.

Протягом свого життя Леся Кривицька була артисткою Театру Миколи Садовського (1918–1919), Державного театру УНР (1919–1920), мандрівного театру ім. І. Франка (1921–1922), Українського театру під керівництвом Миколи Орла-Степняка (1922–1923), Українського театру Володимира Демчишина (1924), Українського придніпрянського театру (1925–1927), Нового українського театру (1927), Українського театру Й. Стадника (1927–1929), Українського театру ім. І. Тобілевича (1929–1934), театру «Заграва» (1934–1936), Українського народного театру ім. І. Котляревського (1938–1939), Львівського державного драматичного театру ім. Лесі Українки (1939–1941), Українського театру міста Львова (1941–1944), Львівського українського драматичного театру ім. М. Заньковецької (1944–1973). В травні 1945 р. артистка отримала звання заслуженої артистки УРСР, а в 1954 р. – народної артистки УРСР. Леся Кривицька виконувала ролі в драмах І. Франка, В. Стефаника, В. Пачовського, Лесі Українки, М. Куліша, Я. Райніса, М. Старицького, О. Левади, Л. Смілянського, Ф. Шіллера, А. Чехова, Д. Лондона та ін.

Режисери вважали Лесю Кривицьку досить різноплановою актрисою. Володіла даром перетворення в кожній ролі. Їй легко давалися ролі добрих і злих персонажів, вона могла бути гротескною і трагічною, відкритою і правдивою [2].

Життя Лесі Кривицької було багате на події, зустрічі з різними людьми, проте багато сторінок її біографії до сьогодні залишаються малодослідженими.

В повідомленні хочемо зупинитися на одній зі сторінок її біографії, а саме періоді, коли вона працювала в Державному театрі УНР.

У січні 1919 р., через наступ червоної армії на Київ, Микола Садовський та частина акторів його театру, в тому числі і Олександра, виїхали до Кам'янця-Подільського. Незабаром театр був стаціонарований як Державний драматичний театр УНР на чолі із М. Садовським, що діяв у місті з першої половини 1919 по травень 1920 р. [4, с. 3]. Очевидно, певний час по прибуттю до Кам'янця-Подільського Олександра була співробітницею канцелярії уряду УНР (урядничкою), про що вона згадує у своїх спогадах: «Бюрова праця була для мене нудною, писальна машинка почала нищити мої нерви», а вже з осені 1919 р. стає актрисою Державного театру УНР у м. Кам'янець-Подільський [3, с. 2]. В репертуарі театру були передовсім спектаклі історичного характеру, які мали виховувати патріотизм в тогочасних верствах українського суспільства, підтримати бойовий дух у військових частинах УНР [4, с. 4]. Олександра грала у спектаклях «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Казка Старого Млина» С. Черкасенка, «Дай серцю волю – заведе в неволю» М. Кропивницького, «Сава Чалий» І Карпенка-Карого, «Бояриня» Лесі Українки та ін. З таких та подібних вистав історичного характеру влаштовували спеціальні перегляди для вояків армії УНР. Окрім того, артисти неодноразово влаштовували благодійні концерти, кошти від зборів яких теж ішли до українського війська [4, с. 4].

Після поразки військ УНР, навесні 1920 р. колектив Державного театру під впливом суспільно-політичних обставин припинив свою діяльність. Частина

акторів трупи повернулася до Києва, а інші разом із М. Садовським, в тому числі і Олександра, виїхали до Галичини. У Львові вони показали кілька вистав.

Після того, як українська армія була остаточно відкинута за Збруч, Олександра разом з іншими акторами була інтернована у табір Домб'є поблизу Кракова. У своїх спогадах Леонід Бачинський (письменник, громадський діяч, педагог, видавець, музезнавець, був співробітником міністерства внутрішніх справ УНР) під псевдонімом Прижмурене Око писав: «По програній нами війни з московськими більшовиками в 1920 році, довелося Урядові Української Народної Республіки, урядовцям і свідомішим громадянам, а також війську, перейти через ріку Сян. На жаль не могли ми зупинитися на українській землі в Галичині, а примусово їхали в Польщу.

Мене призначили комендантом поїзду у якому їхав голова Ради Міністрів Андрій Лівіцький, пізніше президент УНР в екзилі, кількох міністрів, урядовці різних міністерств, а між ними деякі артисти театру М. Садовського, як Леся Кривицька, тоді урядничка Міністерства Внутрішніх Справ» [7 с.].

У 1921 р. актриса повертається до Галичини і багато років працює в мандрівних українських трупах.

В 1935 р., під час спектаклю, Леся Кривицька зламала ногу: «На одній з вистав «Ой не ходи, Грицю» ... Маруся повинна була збігати з якогось високого станка. Освітлення було погане, ... і я, підвернувши ногу, впала з півметрової висоти» [1, с. 124]. Про це згадує в своїх спогадах і актриса Віра Левицька: «...чоловік написав, що він перейшов до театру «Заграва» і, що режисер (Блавацький) дуже просить, щоб я якнайскоріше приїхала, бо треба заступити артистку Кривицьку, яка зламала ногу і поїхала до Львова» [8, с. 185].

Очевидно, перебуваючи у Львові, Леся Кривицька написала спогади, опубліковані в числі 5 «Літопису Червоної Калини», в яких вона ділиться враженнями від участі у виставі «Мартин Боруля», що її ставили в с. Шатаві (сучасна Хмельницька обл.), тогочасному місці фронтових позицій в 1919 р., коли вона була артисткою Державного театру УНР. Вона згадувала спілкування з вояками Армії УНР, представниками уряду і, навіть, з самим Петлюрою, згадувала з глибокою вдячністю тих, «які щиро хотіли прийти на поміч народові в його боротьбі за свою ідею».

Нижче подаємо текст спогадів Лесі Кривицької зі збереженням мови оригіналу.

Один вечір на позиції

Спомин

Написала: Леся Кривицька

Вже майже три місяці, як я прикована до ліжка в повній самоті сотий раз передумую минувшину. А вона часто співає мені такі весняні мотиви, такими рожевими сміхами серед ночі наповнює мою кімнатку, що я забуду тяжке сучасне і, дивлячись в темряву ночі, усміхнуся дитинячим сміхом:

В моїй уяві пролітають роки школи, обличчя моїх професорів, товаришок, наша хата під Чигиринською горою, двір мого діда в Суботові, церква Богдана... Мов в калейдоскопі проходить переді мною життя з різними відтінками та нюа-

нсами. Переглядаючи образ за образом, забуваю про самотність і щирий жах по страчених мріях.

Часто я блукаю по степах України за Міністерською валкою. Через рожеві окуляри я дивилася тоді на ці мандрівки: часом і небезпека була для мене забавкою. Це не значить, що я була така хоробра. Ні! Я боялася і то дуже боялась. Навіть, пригадую колись, під час кулеметного обстрілу нашого потягу, сховалися за плечі якогось дуже грубого пана директора департаменту. Але це мені пізніше не перешкоджало бути гордою, що і я пережила ту небезпеку, яка загрожувала всім нашим борцям в часі визвольної війни. Потяг обстрілювали зі всіх боків, та в таких перепалках не раз приходилося перебувати під час тих евакуаційних мандрівок.

Пролітають в моїй пам'яті світлі і багатонадійні розмови з представниками уряду, представниками військ і навіть зі самим... Петлюрою. Боже! Яке це минуле гарне і скільки в нім живої сили та чару!.. Нажаль позістав тільки сум по розбитих мріях. Залишилась глибока вдячність тим, які щиро хотіли прийти на поміч народові в його боротьбі за свою ідею.

Осінь 1919 року. Мешкала я тоді в Кам'янці Подільському. Бюрова праця була для мене нудною, писальна машинка почала нищити мої нерви. Микола Карпович Садовський добирав нові сили до свого театру, що став іменуватися державним. Я мала велику протекцію, може щастя, а може і талант (боюся показатися зарозумілою), але після одного з концертів, на якому я виступала з деклямацією, М.К. заангажував мене до Українського Державного Театру. Я мов на світ народилася. Проби, ведені М.К. Садовським та Корольчуком – черговим режисером (оба уже покійники), як світлий промінь залишаються в моїй пам'яті. Моя перша роль – Марія в «Казці Старого Млина». Як я грала – не пам'ятаю. Знаю лише, що в моїх руках відкілясь взялася велика китиця квітів. Привів мене до пам'яті дощ, що змочив квіти і прохолодив моє паленіюче обличчя.

Минуло кілька тижнів. Фронт зближався. В Шатаві були позиції. Столиця наша не мала продуктів і ми, маючи багато грошей, майже голодували. Одного ранку, підчас проби з'являються до театру кілька військових і просять відкомандувати дві артистки, якіб разом з козаками відіграли в Шатаві виставу «Мартин Боруля». Старші мої товаришки відмовилися. Я тремтіла – боялася, що хтось перебе мені. Але мені пощастило. Микола Карпович запропонував мені. За годину підїхав до мого помешкання добрий шарабан і я разом з другою товаришкою (прізвища не пам'ятаю) залишила місто. З нами було трьох козаків. Дорога минула скоро. Козаки оповідали нам про військові події, про героїчні вчинки своїх товаришів та про проби з «Борулі».

Один з них (грав аманта) признався, що має більшу трему, як підчас атаки на багнети. Коли добре смеркло, наша підвода підїхала до якогось великого будинку, освіченого коло входу брудним ліхтарем. Був дощ. Калюжі води блищали коло дверей. Нас якись фігури знесли з воза і занесли до сіней. Я знала, що повинна б привітатися з рідними вояками, що обступили нас, але не могла сказати ні одного слова. Нехай дарують вони мені цей гріх.

Минуло багато літ, ми притайіли лиш свою мрію, багато з нас заплатило за неї своїм життям, але один спомин про цей мент буде завжди світлою хвилькою в мойому житті. Я, як представниця Українського Державного Театру серед козаків! Я маю зараз грати для тих, що ще завтра, може, віддадуть своє життя за нас і за нашу ідею! Хіба ж це не честь для мене? Хіба ж не було чого хвилюватися мені молодій, що перший раз у житті взяла на себе таку місію.

Зворушення, пошана і безмежна любов до них цілковито оволоділи мною.

Висловлюючи своє співчуття, що нам прийшлося їхати в таку непогоду, вони скоренько скинули з нас якісь військові бурки і запровадили до відведеної для нас кімнатки. Я тільки тоді отямилася. Як же я почервоніла від сорому! – Цілу ж дорогу в думках уклала собі «фразу», яку мала сказати до них при зустрічі. – Схвилювалася, – все забула, навіть не привіталася!.. За хвилику покликали нас до стола. Я уже цілковито прийшла до себе і свobodно розмовляла з ними. А було про що поговорити. Перед нами ціла вистава!

Після перекуски пішли до салі. Пригадую, було тоді одне маленьке непорозуміння. Саля була майже напроти того будинку, до якого ми заїхали і, як ми не відмовлялися, вони все ж таки хотіли відвезти, або навіть віднести нас до тої салі. – Ми протестували, але, з поваги до господарів, погодилися лише на першу пропозицію. Я сміялась, а серце з радості і вдячності до них мало не вискочило з грудей. Саля була чепурно прибранна ялинками. Сцена обставлена. Зробили ми маленьку пробу. Поволі саля почала наповнюватися старшинами, почесними приватними гостями та козаками і ми почали виставу. Як вона відбувалася, описувати не буду. Скажу тільки, що та вистава для мене і той вечір, що хвилини відбивався луною гарматних стрілів, залишиться в моїй пам'яті до кінця життя.

По виставі вечеряли за довгими столами разом: старшини і козаки та ми артистки. В промовах дякували нам, що приїхали до них і що своїм срібним сміхом внесли трохи сонця в їхнє понуре, та повне небезпек життя.

Над ранком під ескортою старшин і козаків ми вернули до міста. Обдарували нас осінніми квітами, хлібом, цукром, навіть сіллю, якої брак ми дуже відчували. Коли розказувала товаришам про свою подорож, всі жалкували, що не поїхали зі мною.

Все це давно минуло, але пам'ять про вечір на позиції серед рідних братів вояків ще й досі скрашує тяжкі часи зневіри, а часом і одчаю [3, с. 2–3].

Пізніше Леся Кривицька видала дві збірки своїх мемуарів – «На службі народного театру» (1954) та «Повість про моє життя» (1965). Цим виданням притаманний публіцистичний «викривальний» тон, перекручення фактів, не згадується про багато подій, які відбувалися в житті артистки до 1944 р. За оцінками дослідників, спогади «...написані у класичних зразках радянської мемуаристики і не торкаються драгливих політичних питань. Недомовленість чи завуальованість є типовою ознакою спогадів радянських людей, деякі дослідники називають їх «невиговореними до кінця»» [6, с. 63].

Померла Леся Кривицька 7 листопада 1983 р. у своїй львівській квартирі та похована на Личаківському цвинтарі.

Список використаних джерел

1. Кривицька Леся. Повість про моє життя: (спогади артистки). К.: Мистецтво, 1965. 183 с.
2. Кривицька Леся Сергіївна / А. Г. Бабенко // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://esu.com.ua/article-286>
3. Кривицька Леся. Один вечір на позиції. Спомин // Літопис Червоної Калини. Ілюстрований журнал історії та побуту. VII. Річник. 1935. Число 5. Травень. С. 2–3.
4. Палій О. Діяльність Державного театру УНР у Кам'янці-Подільському (1919–1920 рр.) // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. К., 2014. Вип. 15. С. 26–37.

5. Памятная книга Киевского ученого округа на 1912/13 учебный год. С. 427; 606. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://nibu.kyiv.ua/greenstone/cgi-bin/library.cgi?e=d-01000-00---off-0adminZz-co3--00-1----0-10-0---0---0direct-10-DT--4---0-11--11-uk-50---20-about>
6. Попп Руслана. Джерела особового походження з історії інтелігенції Львова (1944-1953) [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/12_2015/8.pdf
7. Прижмурене Око. Мої перші кроки на чужині. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://100krokiv.info/2012/11/moji-pershi-kroky-na-chuzhyni/>
8. Ревуцький В. Віра Левицька. Життя і сцена. – Торонто – Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників «Слово». 1998. 269 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/15014-revutskiy-v-vira-levitska-zhittya-i-stsena/>

ПАВЛО ГОНЧАРОВ – АКТОР ТЕАТРУ І КІНО, РЕЖИСЕР ТА ДРАМАТУРГ – ОБ'ЄДНУЄ МИСТЕЦТВОМ ПОКОЛІННЯ ЧЕРКАЩАН

Ольга КВЯТКОВСЬКА,
начальниця пресслужби

*Черкаського державного технологічного університету,
журналістка, блогерка, членкиня Черкаської обласної організації
Національної спілки журналістів України*

Сьогодні, коли росія розгорнула повномасштабну війну на території України, поняття національної ідентичності, патріотизму, збереження та примноження історичної і культурної спадщини набуло особливого значення. Допоки мужні воїни звитяжно виборюють нашу волю, митці виконують не менш важливу місію боротьби у царині культури, адже культура – це також зброя нашого народу. Спадає на думку відома фраза Вінстона Черчилля: «Якщо немає культури, заради чого ми тоді воюємо?».

Одним із тих, хто сьогодні стоїть на варті культури в Черкасах, об'єднуючи навколо мистецтва покоління, є Павло Дмитрович Гончаров – актор театру і кіно, провідний майстер сцени Черкаського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Тараса Шевченка, режисер масових заходів міського будинку культури імені Івана Кулика, засновник мистецької ініціативи Майстерня Актуальної Творчості (МАТ), учасник мистецького проєкту театр-студія «PROtest», ведучий міських, районних та обласних подій, член журі мистецьких

Павло Гончаров, 2016 р.
Фото Сашка Демешка

конкурсів і фестивалів, куратор галузі культури Черкащини від партії «Європейська Солідарність».

Павло Гончаров – людина, яка дихає мистецтвом і усім серцем вболіває за долю культури. Він народився в місті Кременчук у 1975 р. в робітничій родині. Вже в дитячому садочку хлопець влаштував співочі виступи для інших груп вихованців. У школі четвертокласник став солістом учнівського хору. З шостого класу Павло грав у шкільному театральному гуртку, старшокласником – співав у шкільному ВІА. Закінчивши школу, Павло Гончаров пішов працювати на завод, а після тяжких робочих змін поспішав у народний театр ДК «КрАЗ».

У 1994 р. юнак втілював давню мрію, вступивши до Державного обласного художньо-театрального коледжу. Паралельно із акторським мистецтвом здобував режисерські навички та досвід у майстра Віталія Інокентійовича Ковалевського. З-поміж трьох дипломних робіт свого випуску, у двох виступив і режисером, і актором: «Камінний господар» за Лесею Українкою та «Пристрасті під в'язами» за Юджином О'Нілом. Дипломованого випускника коле-

Павло Гончаров, 2022 р.
Фото Олександра Мінаєва

джу запросили в Херсонський театр імені Миколи Куліша, де молодий актор одразу ж отримав головні ролі у театральних постановках – роль Алі Баби в мюзиклі та роль Фігаро. Далі акторська доля заводила Павла Гончарова у Дніпропетровський театр імені Тараса Шевченка, у Київський Театр Юного Глядача на Липках та майже на шість років – у Миколаївський художній театр. У перервах між пошуками свого місця у державних театрах, у рідному Кременчуці обіймав посаду головного режисера міського палацу культури; працював актором, режисером і драматургом у приватному театрі для дітей. У Миколаєві, паралельно з акторською роботою, здобував менеджерський досвід у власноствореному приватному театрі юного глядача «Квітень».

У 2008 р. Павло Гончаров приїхав у Черкаси, сповнений мрій і сподівань реалізувати низку ідей на театральній сцені. У Черкаському театрі Шевченка актор, нині провідний майстер сцени, втілював понад півсотні різноманітних ролей. Поміж вокальних ролей варті уваги: Олексій («Сватання на Гончарівці»), Скворцов («Шельменко-денщик»), Бред Віннер («Дорога Памела»), Оттокар («Циганський барон»), Семен Гулак-Артемівський («Невідомий Артемівський», режисер Сергій Проскурня), Робер («Боїнг-боїнг», режисер Олесь Павлютін), Мальволіо («12-та ніч, або що захочете», режисер Андрій Крітенко), Акаст («Мізантроп», режисер Олесь Павлютін), Господар бару («Танго Марії», режисерка Анастасія Гнатюк), Петро («Наталка-Полтавка», режисер Петро Ластівка), Дон Жуан («ЛесЯ Українка», режисер Павло Гончаров).

Павло Гончаров у ролі
Семена Гулака-Артемівського, 2013 р.
Фото Андрія Кудрявцева

Найгостріше творче перевтілення Павло Гончаров відчував у ролі Лукаша у виставі «Лісова пісня» режисера Миколи Кравченка за однойменним твором Лесі Українки (у Миколаївському академічному художньому театрі) та в ролі Гулака Артемівського у документальній виставі Сергія Проскурні «Невідомий Артемівський» (у Черкаському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Тараса Шевченка). До речі, після втілення образу Семена Гулака-Артемівського актор отримав премію за кращу театральну головну роль.

Серед цікавих театральних образів Павло Гончаров відзначає: роль Петра у виставі «Історія про людину, з якою трапилася історія» режисера Антона Романова за п'єсою Кіри Малініної; роль Цензора у виставі «Гра в Театр» режисера Антона Романова за мотивами твору Кокі Мітані «Академія сміху»; роль Робера у виставі «Боїнг-Боїнг» режисера Олеса Павлутіна за однойменною п'єсою Марко Камолетті; роль Лавріна у виставі «Кайдашева сім'я» режисера Ади Куниці за однойменним твором Івана Нечуя-Левицького; роль Бреда Віннера у виставі «Дорога Памела» режисера Олександра Олексюка за однойменним твором Джона Патрика; роль Мальволіо у виставі «Дванадцять ніч, або що захочете» режисера Андрія Крїтенка за однойменною п'єсою Вільяма Шекспіра; роль Джеррі у постановці Сашка Демешка «The Zoo story» у театрі-студії «PROtest» за однойменним твором Едварда Олбі.

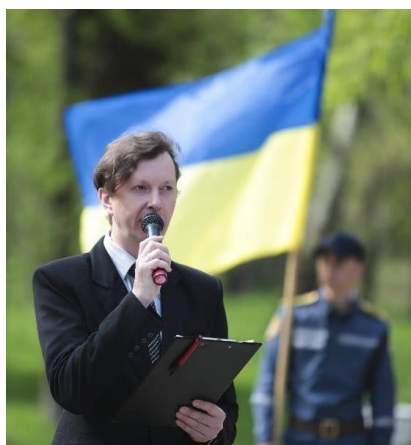
Павло Гончаров у ролі Лавріна.
Фото Сергія Черкасова

Особливе місце у творчій скарбничці Павла Гончарова посідає робота над постановкою «Серед гromу і тиші» Сергія Проскурні, де Гончаров виступив режисером діалогів та зіграв роль альтер-его Василя Симоненка.

Пожежа у Черкаському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Тараса Шевченка 1 липня 2015 р. перевернула театральний світ обласного центру догори дригом – разом із стелею черкаського храму Мельпомени вогонь знищив усталене життя, мистецькі задуми та мрії. Тоді ж пішов з посади художнього керівника театру Сергій Проскурня, чий творчі ідеї відгукувалися мистецькій натурі Павла Гончарова.

Власне, той нищівний вогонь, дав поштовх до рішучих дій, до відновлення театального Феніксу в іншій формі. У 2016 р. спільно з однодумцями:

молодим режисером Сашком Демешком та заслуженим артистом України Миколою Зайнчківським за всебічної підтримки Сергія Проскурні театрали створили в середмісті Черкас невелику затишну театр-студію PROtest, у якій завирувало життя: вистави, творчі вечори, акторські майстер-класи, мистецькі зустрічі. Слава про дитячу інтерактивну музичну казку Павла Гончарова «Пан Сирник і різдвяний пампушок» за однойменною казкою Світлани Лінинської швидко поширилася за межі Черкас і України. Поспівати різдвяних пісень, скуштувати малинового варення та власноруч зліпити пампушок у PROtest зліталися дітлахи не лише з Черкас та області, а й маленькі гості з Києва, Одеси, Миколаєва, Ізраїлю. Навіть після закриття PROtest-у надходили дзвінки із запитаннями, чи не буде ще чогось подібного у Черкасах.

Павло Гончаров – ведучий заходів

Павло Гончаров у ролі Джері, вистава Zoo story, театр-студія PROtest, 2016 р.
Фото Олександра Рибалки

У 2017 р. Павло Гончаров втілював іншу ідею – у Черкасах з'явилася Майстерня Актуальної Творчості – мистецький простір, який об'єднує людей різних поколінь, професій та смаків і допомагає реалізовувати творчий потенціал черкащан.

Окрім унікальної акторської імпровізації для дорослих «Гамлет і Джульєтта» за мотивами зарубіжних авторів, яка порушувала безліч актуальних для нашого часу питань та руйнувала бар'єри між глядачами та акторами, Павло Гончаров створив сучасну музичну казку для родинного перегляду за твором Всеволода Нестайка «Чарівне дзеркальце, або Незнайомка з країни сонячних зайчиків». Завдяки отриманому гранту у галузі культури від міського департаменту освіти і гуманітарної полі-

Павло Гончаров на прем'єрі вистави «Чарівне дзеркальце», Майстерня Актуальної Творчості (МАТ), 2018 р.

П. Гончаров з юними акторами
у телестудії Суспільне Черкаси, 2018 р.

тики Черкаської міської ради перша в Україні сценічна версія пригодницького твору Нестайка набула особливого змісту. Окрім того, що вистава насичена сучасними відеоефектами та яскравою відеографією, на сцену поряд із професійними акторами вийшли звичайні черкаські школярі. У фойє на гостей чекали цікаві вікторини про письменника і його творчість від працівників черкаських бібліотек, а мобільна ятка від книгарні «Буквиця» пропонувала придбати книги Нестайка, як кажуть, «не відходячи від каси».

Навколо цього проєкту Павло Гончаров зміг згуртувати черкаських акторів, музикантів, бібліотекарів, фотографів, підприємців та талановитих школярів.

Інший унікальний проєкт Павла Гончарова, який неможливо оминати увагою, – музична вистава за творами Володимира Івасюка «Балада про любов». Майстерня Актуальної Творчості представила прем'єру вистави у 2019 р. до Дня працівників культури та майстрів народного мистецтва. Варто зазначити, що вперше в Україні геній Івасюка зазвучав мовою персонажів на сцені. А ще родзинкою музичної вистави стало те, що на підмостках любили, страждали, раділи, сумували та проживали кожную мить непрофесійні актори: у постановці взяла участь старша група вокальної студії Caramel черкаської гімназії № 31 разом зі своєю наставницею Світланою Семілеткіною та вихованиця вокального ансамблю «PERLYNA&freedom» Дитячої школи мистецтв Анна Македонська. Бурхливі оплески, щирі овації заповненої вщент зали, сльози на очах глядачів – найкраща нагорода для тих, хто вклав душу і серце у непросту роботу.

Усі покази «Чарівного дзеркальця» та музичної вистави «Балада про любов» відбувалися абсолютно безкоштовно у міському будинку культури імені Івана Кулика, де наразі Майстерня Актуальної Творчості знаходить прихисток.

Окрім театральних постановок, Павло Гончаров є режисером низки благодійних проєктів, зокрема «Людина понад усе» та «І Весняний музичний марафон».

У 2021 р., під час пандемії COVID-19, Павло ініціював вшанування 150-річчя Лесі Українки театральною постановкою за її драматичними творами. Отримавши дозвіл на режисерську роботу від директора-художнього керівника Черкаського театру Шевченка Петра Ластівки, Павло мріяв повідомити чудову новину Сергію Проскурні, та не встиг... Перша читка авторської п'єси, у яку увійшли твори «Одержима», «Камінний господар», «Кассандра» та «Бояриня», відбулася у день звістки про завчасний відхід Сергія Проскурні у засвіти... Прем'єру притчі «ЛесЯ Українка» актори Черкаського театру Шевченка зіграли 24 березня 2021 р. в міському будинку культури імені Івана Кулика.

П. Гончаров з творчою командою після прем'єри музичної вистави «Балада про любов», Майстерня Актуальної Творчості (МАТ), 2019 р.

На цьому Павло Гончаров не зупинився і, продовжуючи справу Сергія Проскурні – увічнення видатних постатей, борців за українськість на театральній сцені, взявся за мистецьку роботу до дня народження Володимира Івасюка. «Балада про любов» автора і режисера Павла Гончарова (за творами генія української пісенності), втілена професійними акторами, оркестром, балетом, з яскравою сценографією, голосно зазвучала 4 березня 2023 р., у 74-у річницю появи на світ Володимира Івасюка.

Невтомний талановитий митець Павло Гончаров охоче працює з аматорами і професіоналами, об'єднує дітей і дорослих, співає, танцює, має хист перевтілюватися на театральній сцені чи кіномайдачику, пише сценарії, створює дорослі і дитячі постановки, вміє майструвати декорації та креативити відеографію. Митець щиро прагне до високого культурного рівня черкаської спільноти у царині сучасного українського мистецтва, відверто намагається розбурхати театральну свідомість містян, надихнути мо-

П. Гончаров з акторами Черкаського театру ім. Т. Г. Шевченка після вистави «ЛесЯ Українка», 2023 р.

лодь на втілення творчих ідей, витягти черкасців із обладунків смиренності перед буденністю – мріє, аби Черкаси перетворилися на культурну столицю України.

Список використаних джерел

2. 2019 рік українського театру. Черкаський часопис [Електронний ресурс] // Театральна риболовля. 2020. Режим доступу до ресурсу: <http://www.t-fishing.co.ua/results/2019-rik-ukrayinskoho-teatru-cherkaskyyu-chasopys/>.
3. «The zoo story» або «Що сталося у зоопарку» [Електронний ресурс] // Нова Доба. 2016. Режим доступу до ресурсу: <https://novadoba.com.ua/213768-the-zoo-story-abo-scho-stalosya-u-zooparku.html>.
4. Бедринець В., Світайло Ю. Життя на сцені і поза нею [Електронний ресурс] // Нова Доба. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://novadoba.com.ua/235768-zhyttya-na-sceni-i-pozaneyu.html?fbclid=IwAR0cHLjz85a7ij2UO5NQN0sB5I8FbsL2XrI4mhzbMmZOATMvnoxFSXWrhnk>.
5. Бунякіна Д. «Серед грому і тиші»: документальна історія у ювілей Василя [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26782524.html?fbclid=IwAR098hasmFQ9xLhGg-irpQCSuNetn5Hku8cB5Yrf3xYgMTYgNoG3xU6Mdv-Y>.
6. Відверто з Катериною Ковбій. Павло Гончаров [Електронний ресурс] // ВІККА. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://www.vikka.ua/videoarkhiv/vidverto-z-katerinoyu-kovbij-pavlo-goncharov/>.
7. Вистави Черкаського драмтеатру виклали в мережу (відео) [Електронний ресурс] // Рідна Черкащина. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://ck.ridna.ua/2020/03/27/vystavy-cherkas-koho-dramteatru-vyklaly-v-merezhu-video/>.
8. Два актори показали черкашанам «Гамлета і Джульєтту» [Електронний ресурс] // Прочерк. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/51839-dva-aktori-pokazali-cherkaschanam-gamleta-i-dzhulettu-foto?fbclid=IwAR1bkFitzHE--DIq9qqVM6naVIzZ10QQJBFZLLkjJd4i-r78xWiKqbeDcno>.
9. Квятковська О. Інтерактивна музична казка «Пан Сирник та Різдвяний Пампушок» [Електронний ресурс] // У вирі мистецьких подій. 2016. Режим доступу до ресурсу: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2016/12/interaktyvna-muzychna-kazka-pan-syrnyk-ta-rizdvyanuj-pampushok.html#more>.
10. Квятковська О. «Людина понад усе!» – лейтмотив благодійного заходу, що відбувся в Черкасах [Електронний ресурс] // У вирі мистецьких подій. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2019/01/lyudyna-ponad-use-lejtmotyv-blagodijnogo-zahodu-shho-vidbuvnya-v-cherkasah.html#more>.
11. Квятковська О. На театральній сцені відкриють таємницю «чарівного дзеркальця» [Електронний ресурс] // У вирі мистецьких подій. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2018/09/na-teatralnij-stseni-vidkryut-tajemnytsyu-charivnoho-dzerkaltsya.html>.
12. Квятковська О. «Хто зрікся всього, а себе не зрікся, не любить той», – «ЛесЯ Українка» прем'єра притчі у Черкаському театрі Шевченка [Електронний ресурс] // У вирі мистецьких подій. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2021/03/hto-zriksia-vsogo-a-sebe-ne-zriksia-ne-liubyt-toi-LesJa-Ukrainka-premiera-prytchi-u-Cherkaskomu-teatri-Shevchenka.html>.
13. Квятковська О. Черкаський Театр Шевченка провів глядачів життєвими стежками Лесі Українки [Електронний ресурс] // У вирі мистецьких подій. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2021/02/cherkasky-teatr-shevchenka-proviv-hliadachiv-zhyttievymy-stezhkamy-Lesi-Ukrainky.html>.

14. Майстерня Актуальної Творчості [Електронний ресурс] // Суспільне Черкаси. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/M1CWM-KyrRo>.
15. Моя сім'я. В гостях у пана Сирника [Електронний ресурс] // Суспільне Черкаси. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/qJfNucImbFU>.
16. Невідомий Артемовський [Електронний ресурс] // ВІККА. 2013. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/xJS0Lwic7Xs>.
17. Павло Гончаров [Електронний ресурс] // Черкаський театр Шевченка. Режим доступу до ресурсу: <https://theatre-shevchenko.ck.ua/uk/persons/pavlo-goncharov>.
18. Павло Гончаров та Тарас Корнієнко розповіли про благодійний марафон [Електронний ресурс] // Суспільне Черкаси. 2017. Режим доступу до ресурсу: https://youtu.be/_-t8a7GsCoo.
19. Прем'єра музичної вистави «Балада про любов» Івасюка відбудеться 9 листопада у Черкасах [Електронний ресурс] // Ільдана. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/RJ6wQfHPd2o>.
20. Сьогодні. Про головне. Леся Українка на театральній сцені [Електронний ресурс] // Суспільне Черкаси. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/SVhQi64A16o?t=1701>.
21. У Черкасах «Майстерня Актуальної Творчості» презентувала нову виставу [Електронний ресурс] // Нова Доба. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://novadoba.com.ua/218669-u-cherkasakh-maysterni-aktualnoyi-tvorchosti-prezentovala-novu-vystavu.html?fbclid=IwAR0GFhMv6qcaPr2esQwp3z8OT1a40sSCgrySLxgXA5PuokkE8q4MqArFOiI>.
22. Черкаська театр-студія «PROTEST» показала історію про зоопарк [Електронний ресурс] // Антена. 2016. Режим доступу до ресурсу: <https://antenna.com.ua/archives/7746>.

ДУХОВНИЙ СПАДОК ЧЕРКАЩИНИ: ПОСТАТІ

ЦАДИК НАХМАН (1772–1810) – ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК БРАЦЛАВСЬКИХ ХАСИДІВ

Андрій РЯСИК,

*студент II курсу спеціальності «Історія та археологія»
Черкаського державного технологічного університету*

Нахман Брацлавський – чи не найцікавіша постать у хасидизмі, який виник в українському іудаїзмі та поширився на єврейські громади в усьому світі.

Цадик Нахман народився 4 квітня 1772 року в Меджибожі (нині Хмельницької області). Його прадідом був великий Ізраел Баал Шем Тов-Бешт, який є засновником хасидизму. Ще з дитинства вирізнявся з-поміж своїх ровесників гострим розумом.

Він зростав у хасидському середовищі на переказах, рано відчувши в собі духовний поклик. А незадовго до повноліття (13 років) створив свою першу рукописну працю й уклав «Книгу моральних якостей», збірник афоризмів на теми різних проявів єврейського духовного життя. У 14 років Нахман одружився та переїхав у дім тестя.

Звідусіль сходилися євреї послухати проповіді молодого Нахмана. Усі говорили, що він буде ще одним цадиком, духовним провидцем хасидської спільноти. Нахман стверджував, що не хоче бути «ще одним». Якось він сказав рабинові: «Дай Боже, щоб хоча б на тому світі ти усвідомив сутність моїх найпересічніших промов».

Роки його учнівства та духовного становлення минули в селі Осоти (зараз Стара Осота Кіровоградської області). У 1798–1799 роках Нахман здійснив паломництво до Палестини, попри те, що поїздка була досить небезпечною.

1802 року ребе Нахман оселився в Брацлаві, невеличкому містечку на Поділлі. Дорога до нового місця проживання ознаменувалася для нього важливою подією – відвідинами знаменитого цвинтаря в Умані, де було поховано безліч євреїв, що потрапили в круговерть українсько-польських зіткнень часів Коліївщини 1768 року. «Скільки тут було страт, скільки тут було святих!» – вигукнув ребе. І попросив поховати себе в Умані, поряд із жертвами погромів, щоб потім «привести їх до престолу Господа».

Головною працею цадика є широковідома «Онтологія повчань рабі Нахмана», яка містить занотовані Штернгарцем біля трьохсот уроків Нахмана. Надруковані також символічно оформлені казкові притчі цадика під назвою «Історії про надзвичайне».

У Брацлаві Нахман став удівцем. Поховав свого первістка, на якого покладав месіанські сподівання, сам захворів на туберкульоз. У травні 1810 року переїжджає до Умані, селиться поблизу єврейського цвинтаря. Смерть цадика настала 16 жовтня 1810 року.

Кожного року на свято Рош ха-Шана (Новий рік) в Умані відбувається велике хасидське паломництво. Причиною паломництва кожного року до Умані є заповіт рабі Нахмана, який дав настанову своїм послідовникам, щоб ті на Новий рік біля уманської могили пошановували його пам'ять.

Список використаних джерел

1. Нахман Брацлавський: його життя, його поховання і його таємниця. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/975636.html> (Дата звернення 03.02.2023)
2. Заповіт Рабі Нахмана. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1728/161/61129/> (Дата звернення 03.02.2023)
3. Могила цадика Нахмана, Умань. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68671_mogila-nahmana.htm (Дата звернення 03.02.2023)
4. Фуркало В. Хасиди в Умані / В. Фуркало // Чумацький шлях. 2010. № 3; [спецвип.] С. 29–31.
5. Степанов М. Уманський цадик / М. Степанов // Прес-Центр 2006. 20 вересня. С. 29.
6. Баніт А. Нахман Брацлавський і брацлавські хасиди / А. Баніт, О. Зарубинський // Людина і світ. 1994. №7. С. 31–33.
7. Косих Г. Новий 5771-й рік найкраще відзначити в Умані, що на Черкащині / Г. Косих // Урядовий кур'єр. 2010. 11 вересня С. 6–7: фотогр.

ЄПІСКОП ЄПІФАНІЙ РЕВУЦЬКИЙ І МІСТО ЛИСЯНКА

До 300 річчя створення Українського єпископату Речі Посполитої з центром в м. Лисянка на чолі з єпископом Єпіфанієм Ревуцьким.

Олександр ГАВРИЛЮК,

*Наказний отаман Черкаського обласного козацького товариства ВГО
«Українське реєстрове козацтво»*

1711 р. після майже десятирічної перерви польська адміністрація встановила свій контроль над Правобережною Україною. Проте з відходом московських військ із Правобережжя, що ознаменувало втрату його Московською державою, відбувся і згін населення. Інша частина населення потрапила на «ясир» татарам. Туреччині так і не вдалося створити тут козацьку державу. Довготривала боротьба Речі Посполитої, Московської держави, Османської імперії, Кримського ханства та Лівобережної Гетьманщини за право володіти Правобережною Україною завершилась на користь польського короля [1, 206].

1712 р. польська адміністрація ліквідувала Корсунський козацький полк та відповідно лисянську сотню і відродила Лисянське староство (1636-1793). Край був жахливо спустошений, в м. Лисянці із 1000 будинків залишилось лише 16. Тих, залишився, було позбавлено козацьких прав та привілеїв. При цьому козаків віднесли до категорії вільних людей, але таких було небагато. Селяни були закріпачені, сталося друге видання кріпацтва». Слобо-

дян майже не залишилось. Але козацький дух не зник. Він залишився в у формі гайдамацького руху, останнього етапу визвольного руху на Правобережжі того часу [2, 12].

Правобережна Україна, що до 1793 р. залишалась у складі Речі Посполитої тоді поділялась на чотири воєводства: Київське (без м. Києва), Волинське, Подільське та Брацлавське. Найнижчими адміністративними одиницями вважались повіти й волості. Зокрема Київське воєводство з адміністративним центром в м. Житомирі, ділилось на три повіти: Київський (м. Паволоч), Житомирський (м. Житомир) та Овручський (м. Овруч). Але в поділі на повіти та волості не було чіткості, й ці терміни вживались як дуже орієнтовані по відношенню до приблизно визначеної території з більш-менш значною кількістю поселень. Точним був тільки поділ з одного боку на землі діличні й духовенства, а з іншого королівські, тобто староства.

На той час в XVIII ст. на землях Південної Київщини та Південно-Східної Брацлавщини були принаймні Звенигородське, Уманське, Богуславське, Білоцерківське, Трахимирівське, Смілянське, Черкаське, Канівське, Корсунське, Кошевацьке, Таращанське, Шавулиське, Мошенське, Тетіївське, Ржищевське, Кагарлицьке та Лисянське староства [2, 35].

Крім того, у джерелах зафіксовано й нечисленні за населенням Шендерівське, Синицьке (лише одне поселення) та інші староства, які існували обмежений час. Ураховуючи територіальне розміщення, особливості колонізації, ці староства мали різну господарську спроможність [2, 35].

В свою чергу, Лисянське староство межувало з Білоцерківським, Богуславським, Корсунським, Смілянським, Звенигородським та Шаулиським староствами [2, 35]

Таким чином, Лисянське староство (графство) займало терени південної Київщини – історико-географічного краю, зокрема східна частина розташована у басейні р. Гірський Тікич (притоки Срібна, Пожиточна, центральна і північна – у басейні р. Гнилий Тікич, північно-східна – частково на вододілі Південного Бугу й Дніпра та в басейні р. Рось (притока Хоробра) [2, 13].

Після 1714 р. на Правобережній Україні, де знову запанувала Річ Посполита, відновилася державна політика експансії католицизму разом з насильницьким нав'язуванням унії. Ще у 1676 р. польський сейм заборонив спілкування православних у Речі Посполитій зі східними патріархами. Єпископські православні кафедри уряд віддавав лише тим кандидатам, які згодом погоджувалися перейти в унію. Внаслідок цього у 1711 р. в унію перейшов останній православний єпископ на правому боці Дніпра. З цих підстав, долями православних віруючих Правобережної України намагалась опікуватися Переяславська єпархія, КМ РПЦ, створена ще за гетьманства Івана Мазепи [3, 91].

Польська влада, активно проводила політику економічного, національного та релігійного гніту, оскільки не дозволяла видавати українські книжки, закривала українські школи і православні приходи. Більш того, Сейм 1717 р. прийняв конституцію про закриття всіх православних церков. Через невгамовні та довготривалі в цих краях козацькі бунти в 1718 р. шляхта та ксьондзи Київського воєводства змушені були тікати [2, 12].

Уніатський собор 1720 р. у Замості проголосив уніатську церкву єдиною законною церквою грецького обряду на території Речі Посполитої. Але загнати в унію православних лисянського краю виявилось справою непростю і, як побачимо далі, просто неможливою [2, 12].

Крім того, українське духовенство Правобережної України чинило спротив і Московському патріархату, який Київську митрополію внаслідок розпочатої в 1686 р. анексії, вже в 1700 р. перетворив на рядову єпархію РПЦ. Більш того, цар Петро I затверджував і київських митрополитів та єпархіальних єпископів в Україні. Протягом кінця XVII–XVIII ст. в Україні не відбувся жоден церковний Собор. Створений Синод, який керувався «Духовним регламентом» 1721 р. на чолі з обер-прокурором став частиною державного апарату, своєрідним міністерством. Обер-прокурор управляв Церквою, як своїм департаментом, а до Синоду він ставився, як до ради при ньому. Його влада над Церквою була без порівняння вища й більша влади патріарха, який був лише виконавчою владою Собору єпископів [3, 84, 85].

Також, в наслідок проведених державних реформ Московське царство у 1721 р. було перейменовано у Російську імперію, а цар Петро I проголошений її імператором.

11 травня 1722 р. відбулося наречення архімандрита Варлаама Ванатовича на архієпископа Київського, а 14 травня здійснено було архієрейську хіротонію, яку очолював віце-президент Синоду архієпископ Феофан Прокопович у співслужінні з іншими преосвященними. Богослужіння відбувалися в московському Успенському соборі. Після інтронізації в митрополити київські попередники Варлаама Ванатовича отримували так звані грамоти, в яких засвідчувався сам акт поставлення в митрополити, а потім визначалося правове становище Київської митрополії і її архіпастиря. Однак цього всього першосвятитель Київський Варлаам не отримав. Замість грамоти нововисвяченому у архієпископу було видано синодальний указ на Київську консисторію, в якому сповіщалась про здійснене посвячення Варлаама Ванатовича на Київську кафедру. В цьому якраз указі визначався новий принизливий титул першосвятителя: «И как при нареченим и возведении отитлован, так и ныне титулуется, и в прочее престолоправительства его время титуловаться определен Преосвященным архієпископом Киевским и Галицким» (1722–1730) [3, 157].

За таких обставин, українське духовенство в розділеній між різними ворогуючими країнами (Росією, Польщею і Туреччиною) Україні, і наділі чинило свій спротив.

Прикладом спротиву релігійній політиці того часу, яку вели щодо віросповідання українців, як Річ Посполита, так і Російська імперія, є м. Лисянка, Лисянської волості, Київського повіту, Київського воєводства, Речі Посполитої.

Так, у Лисянці православними парафіянами була побудована в 1718 р. Миколаївська церква на місці давньої церкви на чолі з священиком о. Олексієм і 1720 р. Успенська церква з священиком Федором Григоровичем, 1723 р. січовими козаками Михайлівська, «дубовая, из дерева в костки обделанного, крестовая, пристройная, гонтами покрыта, без подлоги, о пяти куполах» та

Георгіївська – з священником Сімеоном Кондратовичем, 1730 р. – Вознесінська і Преображенська церкви, при трьох куполах біля старої. Крім того, вірогідніше всього на початку 1720-х рр. відновив свою діяльність і Лисянський Свято-Троїцький православний монастир (1656) [2, 36, 37].

При цьому, здійснення будівництва Михайлівської та Георгіївської церкви в Лисянці саме січовими козаками, які, як і вся Запорозька Січ, ще в 1709 р. повернулись під канонічну юрисдикцію Константинопольського патріархату, свідчить про те, що місто не перервало свій зв'язок з Запорозькою Січчю. Козацтво поверталось в свій край, де з новою силою боролось за свою православну віру та права.

Більш, того на початку XVIII століття для оборони від гайдамаків створювалася надвірна міліція, яка охороняла володіння свого пана. Вона набиралася з посполитих, яких звільняли від повинностей. Для контролю та охорони своїх володінь, з відновленням свого панування на лисянщині князем Яблоновським було створено загін лисянських надвірних козаків. В 1717 р. його очолював Малиновський [2, 34].

При цьому, незважаючи на своє привілейоване становище, надвірні козаки виявилися дуже ненадійною і навіть небезпечною для шляхти структурою. Час показав, що найчастіше вони приєднувалися до гайдамаків [2, 34].

Чи існував на той час самостійний Лисянський деканат, як у 1765 р., невідомо, проте за візою 1741 р. ці шість церков відносилися до Корсунського деканата. Всі вони були дубовими, без полів, без огороджених погостів; парафіяни мали по 35 дворів. Священники не мали якогось конкретних земель, проте вільно їм було орати і косити за звичаєм того часу, де і скільки потрібно [4, 320].

Тим часом, після чотирьох місяців після поставлення 22 вересня 1722 р. Варлаам Вантанович прибув на свою кафедру в м. Київ [3, 157]. Приниження в Синоді титулу київського архіпастера, не без волі на те імператора Петра I, відразу знайшло свій відгук в розділеній між різними ворогуючими країнами (Росією, Польщею і Туреччиною) Україні.

У 1723 р. помер власник м. Лисянки Александер Ян Яблоновський. Маєтком стала управляти його дружина-вдова Теофіла Сенявська з сімейної резиденції в Ляхівці, що на Волині. Від шлюбу вони мали дочок: Маріану Вілопольську та Ядвігу Немирижову і сина Йозефа Александера Яблоновського (1711-1777) [2, 37].

В подальшому, саме за життя князя Йозефа Александера Яблоновського, який у 1729 р. стане власником Лисянського староства, внаслідок успішної колонізації краю, воно вже складалось із 39 сіл та 3 містечок, а саме Лисянки, Вельхівця та Стебліва [2, 13].

З цих підстав Лисянське староство, ще називали «лисянським графством» (1775). При цьому, «Графство Лисянське Князя Господара Яблунівського воеводи Новоградського в воеводствах з Брацлавським і Київським і повіті Звенигородському і Київському в єпархії Київській, що знаходиться в орендному володінні..» платило подимний податок із трьох ключів Лисянського, Стеблівського та Вільховецького [5, 12].

22 червня 1724 р. митрополитом Ясським Георгієм разом з іншими молдавськими архієреями Вселенського Патріархату без погодження з російським Синодом був рукоположений на єпископа Чигиринського і Українського архімандрит Епіфаній (Єпифаній) Ревуцький (др. пол. XVI-1.04.1735), помічник і завідувач канцелярією Київського архієпископа Варлаама Ванатовича [3, 90].

До цього, Епіфаній Ревуцький, як монах Козельського монастиря, за свої провини, щодо незгоди з політикою РПЦ, був позбавлений сану та втік за кордон [3, 90, 157].

В представлений Епіфанієм грамоті, написаній від імені архієпископа Варлаама Ванатовича на ім'я молдавського митрополита Вселенського Патріархату, вказувалось на незадоволення українців виведенням Київської митрополії з-під юрисдикції Константинополя, запровадженням «Духовного Регламенту» та синодального управління, а також низведенням київських митрополитів до сану архієпископів [3, 90, 157].

Крім того, монах Епіфаній заручився підтримкою, як львівського єпископа Афанасія Шептицького так і священників Правобережної України, які були рукоположені в юрисдикції Вселенського Патріархату [3, 90, 157].

Звісно, що митрополит Ясський Георгій разом з іншими молдавськими архієреями Вселенського Патріархату, під час хіротонії ієромонаха Епіфанія на єпископа Чигиринського і Українського, знали про ці обставини, проте вважали, що землі Правобережної України в складі Речі Посполитої і на далі знаходяться в юрисдикції Вселенського Патріархату.

Більш того, рукополагаючи в юрисдикції Вселенського Патріархату єпископа Епіфанія Ревуцького вони застерегли його від унії і з миром відпустили в Правобережну Україну [3, 90, 157].

В той же час, російська світська і церковна адміністрація вважала так звану «грамоту архієпископа Київського Варлаама Ванатовича» підробленою, а підтримку львівського єпископа та духовенства Правобережної України вдаваною, а тому рукоположення в юрисдикції Вселенського Патріархату на «єпископа Чигиринського і Українського архімандрита Епіфанія Ревуцького», одразу визнали не чинним та об'явили його – «лже єпископом».

При цьому, важливо зазначити, що протягом цілого XVIII ст. російська світська і церковна адміністрація жорстоко переслідувала рух «странствующих» або «диких попів» та його представників, що не визнавали влади Московського патріархату в розділеній Україні, відловлюючи та ув'язнюючи «неканонічних» священників.

В свою чергу, отримавши від ієрархів Вселенського Патріархату сан єпископа Чигиринського і Українського, Епіфаній Ревуцький повернувся до Правобережної України, де серед 30 міст і містечок Київського воєводства, власним осідком обрав м. Лисянку, Київського повіту, Київського воєводства, Речі Посполитої [6, 292, 293].

На той час, в Київському повіті, Київського воєводства, місто-фортеця Лисянка було значним за кількістю населення містом, де діяло чотири новозбудовані православні храми – Миколаївський, Успенський, Михайлівський та

Георгіївський, а також відновлений Свято-Троїцький православний монастир (1656). При цьому, в Лисянці на той час, ще були відсутні католицькі і уніатські храми, а тон у віросповіданні задавали православні козаки, що повернулись з Запорізької Січі до себе до дому – на лисянщину.

В свою чергу такі міста, як Чигирин, Черкаси, Канів та інші по р. Дніпро, згідно укладеного «вічного миру між Річчю Посполитою та Москвою 1686 р.», мали «залишатися і наділі пустими». З цих підстав, розорений Чигирин, який в свій час був Гетьманською столицею України, не міг стати центром Української єпархії Речі Посполитої.

Не могло стати центром Української єпархії, і найбільше за кількістю населення Південної Київщини – м. Біла Церква чи м. Павлолуч, як адміністративний центр Київського повіту, оскільки там внаслідок державної політики експансії католицизму разом з насильницьким нав'язуванням унії, вже безроздільно панували поляки та діяли католицькі і уніатські храми.

Звісно в м. Лисянка, яка за таких обставин стала центром Українського єпископату, архієпископ Епіфаній зразу розгорнув активну діяльність, де рукоположив при наймі 14 священиків і дияконів на парафії, виявляючи при цьому найкращі архіпастирські якості [3, 90, 157].

Новоприбулий архіпастир, також своїми діями вніс сум'яття і в плани уніатських єпископів Володимира і Львова, Речі Посполитої. Останні стали схилити єпископа Епіфанія до унії, на що той категорично не погоджувався, а тому зразу зазнав переслідування зі сторони польської влади та католицького і уніатського духовенства [3, 90, 157].

Відчувши на Правобережній Україні шалений тиск, як польської влади так і католицького та уніатського духовенства, а також бажаючи заручитися підтримкою своїх одновірців, які підтримували українську ідентичність у вірі на території Гетьманщини, Епіфаній Ревуцький приїхав до м. Києва (Російська імперія). Тут він був заарештований, як «лже єпископ» і за указом Синоду засланий до Соловецького монастиря, з якого з часом втік [3, 90, 157, 158].

Взагалі за своє життя Епіфаній Ревуцький неодноразово ув'язнювався російською владою, але кожен раз тікав із в'язниць. Відомо, що він служив у межах Вольностей Війська Запорізького. Під час чергового заслання до Сибіру в 1733 р. закутого у кайдани єпископа Епіфанія у лісі відбили від варті російські козаки-старообрядці і сховали на Гомельщині, у Ветці – одному з центрів старообрядства. Проте у лютому 1735 р. російські війська за наказом імператриці Анни Іоаннівни оточили Ветку, а єпископа Епіфанія знову було заарештовано. Помер він у в'язниці Київської фортеці 1 квітня того ж року, похований біля церкви Святого Феодосія в Києво-Печерській фортеці [3, 90, 91].

Зазнав переслідування і Київський архієпископ РПЦ Варлаам Ванатович, який після завершення 25 листопада 1730 р. судового розслідування, був позбавлений архієрейського сану і священства. У званні простого монаха за «повелением» імператриці Анни Іоаннівни Варлаам Ванатович був засланий «на неисходное жительство» в Кирило-Бідозерський монастир Новго-

родської єпархії (тепер м. Кирилов), куди він виїхав 28 листопада 1730 р. Група київських ігуменів, що прибули до Москви разом з архієпископом, були усунуті із займаних посад [3, 159].

Разом з тим, якщо подивитись на факт створення Українського єпископства Епіфанієм Ревуцьким з центром в м. Лисянці з позиції сьогодення, тобто існування незалежної автокефальної Православної Церкви України (2019), то автор вважає, що для частини тодішнього українського духовенства це була фактична незгода з актом 1686 р. Вселенського патріархату в Константинополі про тимчасову передачу Київської митрополії Москві. 11 жовтня 2018 р. Вселенський патріархат, скасував цей акт від 1686 р. про тимчасову передачу Київської митрополії Москві. Відтоді діяльність РПЦ (УПЦ МП) на території України визнана неканонічною.

Тому створення в 1724 р. Українського єпископства на чолі з Епіфанієм Ревуцьким в центром в м. Лисянці, саме після анексії Київської митрополії Московською патріархією у 1686 р. та пониження в 1722 р. в Синоді титулу київського архієпископа, звісно було оцінено РПЦ, як неканонічне, незважаючи на те, що це відбувалось на теренах Правобережної України, що входила до складу іншої держави – Речі Посполитої.

Тим більше, що після розпаду Російської імперії, Вселенський Патріархат окремим Томосом від 13 листопада 1924 р. для надання автокефалії Польській церкві оголосив акт 1686 р. неканонічним і не чинним! [3, 82].

За таких, обставин лисянське козацтво звернулося з проханням до Священного Синоду ПЦУ щодо розгляду питання відносно: «канонізації і приєднання до лику святих святителя Епіфанія Ревуцького – єпископа Чигиринського і Українського».

Крім того, лисянське козацтво окремо просить Священний Синод ПЦУ розглянути питання про початок відродження Свято-Троїцького монастиря ПЦУ (1656) на вул. Нагірній в смт. Лисянка, Лисянської ТГ, Звенигородського району, Черкаської області, з яким тісно пов'язана таємниця перепоховання у 1664 р. видатного Гетьмана України Богдана Хмельницького та його сина, полковника Тимоша Хмельницького, збудованого на місці родового маєтку, осадчого і громадянина Лисянки – Михайла Хмельницького!

Також лисянське козацтво, звісно в межах заходів спрямованих на визволення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя нашої країни та увіковічення в липні 2024 р. 300 річчя цієї видатної загальнонаціональної події на державному рівні, звернутись з офіційною заявою, а також через газету до Голови Лисянської ТГ А. П. Проценука та всіх депутатів селищної ради, щодо перейменування вул. Тракторної в смт. Лисянка, на вулицю на честь Єпископа Епіфанія Ревуцького з відповідним громадським слуханням та планування робіт щодо її впорядкування.

Віримо, що у липні 2024 р. Блаженіший Митрополіт Київський і всієї України Епіфаній, особисто звершить освячення престолу і храму на честь Покрови Пречистої Богородиці ПЦУ в смт. Лисянка, Звенигородського ра-

йону, Черкаської області та Божественну літургію з хресним ходом в ньому на честь 300 річчя з дня створення Українського єпископства на чолі з Епіфанієм Ревуцьким. Мине час, і в майбутньому на Монастирській горі в Лисянці з'явиться православний храм, музейний комплекс на честь роду Хмельницьких, до якого прийдуть поклонитися тисячі людей з усього світу. А наша Лисянка, «як земля Богдана і Тараса – духовна велич України», була, є і завжди буде залишатися козацьким форпостом захисту української державності як найвищої національної мети і цінності українського народу.

Слава Ісусу Хресту! Слава Україні! Слава ЗСУ! Слава УРК! Разом до Перемоги!

Список використаних джерел

1. Чухліб Т. Річ Посполита та її політика щодо України у другій половині XVII-XVIII ст. // Край козацький: довід, з історії Лисянщини. К., 2004. 408 с. .
2. Гаврилюк О. Лисянка – велич українського духу. В.: ПП Сергійчук М. І., 2020, 592 с.;
3. Історія Української Православної Церкви / Дмитро Гордієнко, Віталій Клос, Юрій Мицик, Ірина Преловська; худож.-оформлювач М.С. Мендор. Харків: Фоліо, 2018. 244 с.: іл. (Великий наук. проект)
4. Сказання о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собрал Л. Похилевич. Біла Церква: Видавець О. В. Пшонківський, 2009. ХХІІ+642 с.: 8 іл.
5. Гаврилюк О. Козацький літопис (2005-2021). Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 480 с.
6. Черкащина: історія краю та його людності / За ред. В.В. Масненка, В.Т. Поліщука. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 698 с.

ПЕТРО АВТОНОМОВИЧ ЄРИМОВИЧ – СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЬ ЧИГИРИНСЬКОГО БЛАГОЧИННЯ (друга пол. XIX – поч. XX ст.ст.)

Алла ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

молодший науковий співробітник

*науково-дослідного відділу охорони пам'яток історії, культури та природи
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»*

У першій половині XX ст. більшовицька влада репресувала та вчиняла жорстоку розправу над священнослужителями Чигиринського благочиння. У кінці 80-х рр. XX ст. в СРСР були реабілітовані всі священники, яких розстріляли за рішенням судової Трійки «КОУ НКВС» [2, арк. 14]. На кінець XX ст. та на початку XXI ст. священнослужителі Черкаської єпархії провели значну роботу по канонізації 144 новомучеників черкаської землі. На жаль, тільки вісім серед них були священнослужителями з Чигиринщини [17, с. 345]. Численні постаті священників Чигиринського благочиння, які були

розстріляні в стінах НКВС та жорстоко вбиті енкаведистами без слідства і суду, потребують канонізації. Православна Церква України повинна продовжити роботи із введення до сонму святих священнослужителів Чигиринщини, які віддали свої життя за віру Христову у 30-х рр. ХХ ст.

На початку ХХ ст. у Чигиринському благочинні служили священники із родин: Радкевичів, Топачевських, Зимницьких, Кудрицьких, Шараєвських, Римаревських, Єримовичів. Майже всі вони були репресовані в 30-х рр. ХХ ст. Зокрема, у родині священнослужителів Єримовичів репресували двох синів – Петра і Олексія Єримовичів та двох зятів – Кирила Шараєвського і Іларіона Римаревського. На початку ХХ ст. вони несли службу у Чигиринському благочинні. Зокрема, Петро був настоятелем Свято-Покровської церкви с. Янич, а Олексій – Хрестовоздвиженського храму в м.Чигирин, Кирило Шараєвський служив у Свято-Іллінській церкві с. Суботів, Іларіон Римаревський – настоятель Хрестовоздвиженської церкви с. Вітово [10, с. 236]. Із них тільки Олексій Автономович Єримович був канонізований і увійшов у сонм святих новомучеників черкаських [9, с. 99].

Генеалогічне дерево родини священнослужителів Єримовичів своїм корінням сягало початку XVIII ст. Історичні, архівні джерела та спогади нащадків свідчать, що у першій половині XVIII ст. священнослужителі родини носили прізвище Яремовичі, а вже у XIX ст. воно звучало як Єримович [6]. Зокрема, 5 березня 1727 р. Константин Яремович був рукопокладений в священники та став настоятелем Покровської церкви с. Адамівка Чигиринського деканату [11, с. 668]. Із 17 червня 1735 р. в Свято-Покровському храмі с. Сухин Корсунського деканату розпочав службу священник Григорій Яремович [11, с. 582]. У 1841 р. настоятелем храму, освяченого в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці, с. Валява Смілянського деканату був Іоанн Яремович [10, с. 629]. Через рік (1842 р.) у священника Тимофія Єримовича народився син Автоном, який у 1865 р. закінчив Київську духовну семінарію та учителював у с. Тинівці Таращанського повіту Київської губернії [13, с.189]. Вже 1867 р. ХХ ст. Автоном Єримович отримав сан священника і став настоятелем Свято-Миколаївської церкви с. Леськи Черкаського повіту Київської губернії [2, арк. 12].

18/31 грудня 1871 р. у о. Автонома Тимофійовича Єримовича та матушки Варвари Олексіївни (дівоче прізвище Злеська) народився первісток [4, с. 150]. Ім'я дитині, згідно з християнськими канонами, надавав священник при хрещенні. Первістка родини Єримовичів, згідно із «святцями» (православний церковний календар), назвали Петром. Вже у 1883 р. батька перевели в сусіднє с. Топилівка Чигиринського повіту служити в Свято-Покровську церкву, де він продовжив навчати дітей парафіян у місцевій однокласній церковно-парафіяльній школі [13, с. 189]. За свою педагогічну діяльність о. Автоном отримав срібну медаль на честь 25-літнього ювілею відродження «масового шкільництва» та орден святої Анни III ступеня [13, с. 189].

Із малих літ Петрик пономарював у церкві де служив батько: спочатку сам, а потім із меншим братом Олексієм (1873 р.). В цей час Петро Єримович навчався в місцевій церковно-парафіяльній школі, де о. Автоном був законо-

учителем. В другій половині XIX ст. церковно-парафіяльні школи забезпечувалися музичними інструментами, а їхні учні брали участь у місцевих церковних хорах. Все це допомогло Петру Єримовичу набути навиків для майбутньої професії священнослужителя. Тим паче, що синів священників держава безкоштовно навчала у духовних училищах. Згідно царських указів 1808 та 1814 рр., сини священнослужителів повинні були продовжувати традиції своєї родини. Архівні матеріали інформують, що з 1898 р. по 1936 р. Петро Автономович Єримович проживав та служив священником на Чигиринщині [2, арк. 6]. Із 1894 р. по 1897 р., як випускник семінарії, відпрацював три обов'язкових роки на посаді вчителя у церковно-парафіяльних школах Чигиринського благочиння [13, с. 125]. Вже у 1898 р. Петро Єримович був рукопокладений у священники в одну із парафій Чигиринщини [2, арк. 6].

В цей час його матушкою стала Людмила Кудрицька [6], батьком якої був «Кудріцькій Юменій Ларіонович» – священник Свято-Дмитрівського храму [15, с. 324] с. Стецівка Звенигородського повіту Київської губернії, один із синів благочинного протоієрея та настоятеля Свято-Казанського собору м. Чигирини Іларіонна Кудрицького. Варто зазначити, що родина Кудрицьких походила із численної та розгалуженої династії священнослужителів. Серед Кудрицьких були диякони, священники, протоієреї і більшість із них несли службу в храмах Київської митрополії [13, с. 22]. Архівні матеріали, спогади родичів та світлини свідчать про те, що брати Єримовичі взяли шлюби з рідними сестрами Кудрицькими. Тобто, Петро був вінчаний із Людмилою, а його рідний брат Олексій – з Оленою [1, с. 37]. Зовні сестри були дуже схожі між собою, як і їхні чоловіки – брати Єримовичі. Тим паче, що на той час це вважалося нормальним явищем, бо в XIX ст. попівни могли брати шлюб тільки із синами священнослужителів, тобто поповичами [13, с. 19].

У 1910 р. о. Петро Єримович був настоятелем Свято-Покровської церкви в с. Янич та законоучителем в місцевій однокласній церковно-парафіяльній школі [16, с. 494]. Це було його друге місце служби. У яничанській парафії будинок священника розміщувався недалеко від церкви. Із 1896 р. дана будівля була «въ исправности» [16, с. 334]. Там і проживала велика родина Єримовичів: о. Петро, матушка Людмила і п'ятеро їхніх дітей [1]. На 1910 р. двоє з них навчалися на кошти батька в духовних закладах [16, с. 494]. Зокрема, у 1910 р. настоятель православної церкви отримував «Каз., жал. 300 руб.» [16, с. 494]. Матушці Людмилі обходити чимале сімейство допомагали дві наймані робітниці, які працювали і на господарському дворі священника [2, арк. 6].

На той час батько о. Петро ніс службу в Свято-Покровському храмі с. Топилівка Чигиринського повіту і був членом благочинної ради. Його молодший брат Олексій Єримович – настоятель Хрестовоздвиженської церкви в Чигирині та діловод і скарбник повітового відділення Київської єпархіальної училищної Ради [11, с. 206].

Київське митрополиче єпархіальне керівництво нагородило священника Петра Єримовича набедреником (1905) та скуфією (1910) [10, с. 494].

Упродовж трьох років священник П. Єримович благословляв будівельні роботи на зведенні місцевого дерев'яного Покровського храму, який був освячений у жовтні 1913 р. Тобто, з кінця 1913 р. о. Петро проводив богослужіння у новій Свято-Покровській церкві Чигиринського благочиння Київської митрополії.

«Памятная книжка Киевской губернии на 1913 г.» дає відомості, що Свято-Покровська церква с. Янич була серед 11 храмів, які входили в 1-й благочинницький округ Чигиринського благочиння, а настоятелем в ньому служив священник Петро Єримович. До яничанського приходу належали селища: Гненне, Бурякове і село Вдовичене. В цей час у родині навчалось в духовних закладах четверо дітей. На початку 10-х рр. ХХ ст. у власності священнослужителя Єримовича було 40 га землі. Її обробляли члени родини та наймані працівники [2, арк. 6]. Земля приносила чималий дохід, завдяки цьому о. Петро мав можливість дати освіту своїм нащадкам та безбідно проживати із матушкою Людмилою і малолітньою дитиною. Але подальші події, що відбулися в Російській імперії та на Чигиринщині зокрема, внесли корективи в життя родини священнослужителя Петра Єримовича.

У лютому 1917 р. буржуазно-демократична революція зруйнувала мурі Російської імперії. Вже 17 березня 1917 р. в Києві утворилася Центральна Рада, яка з початку свого існування висунула гасло автономії України в складі федеративної Росії. На початку третьої декади травня 1917 р. в Чигирині відбулася маніфестація та віче на підтримку Української Центральної Ради [12, с. 140]. На площі біля «вищої початкової школи» [12, с. 140] зібралися солдати, селяни, робітники, євреї – всі вони були під «національними прапорами та гаслами» [18, с. 23]. Поряд із державотворчими національними ідеями була і більшовицька пропаганда. Вже у березні 1917 р. створена Чигиринська рада робітничих і солдатських депутатів. Запрошення Центральною Радою на Україну німецьких військ і прихід до влади гетьмана П. Скоропадського загострили соціально-політичні та національні протиріччя в українському суспільстві. В ніч на 28 листопада 1918 р. повстанський загін Свирида Коцура оточив і роззброїв у чигиринських казармах гетьманську варту. 25 січня 1919 р., на заклик чигиринського отамана, до місцевого клубу прибули 54 особи, які представляли політичні партії та громадські організації Чигиринщини [18, с. 23]. Більшість учасників зборів проголосували за встановлення радянської влади на своїх теренах. Зокрема, курінь Червоного козацтва під командуванням Свирида Коцура став військовою опорою більшовиків Чигиринського краю. Таким чином, в повіті було закладено фундамент Чигиринської республіки, тобто існувала оригінальна радянська влада без більшовиків [18, с. 24]. Збройні формування С. Коцура вели бої з тими, хто хотів нав'язати чигиринцям свою політику. Зокрема, з німецькими окупантами і армією УНР, Добровольчою армією генерала Денікіна та більшовиками [18, с. 24].

В цей час благочинний І-го округу Дмитро Топачевський благословляв місцевих священників виконувати треби та таїнства в місцевих парафіях. Чин

похорону священнослужитель Єримович проводив над убійними денікінської армії і більшовиками [2, арк. 6]. Зокрема, над розстріляним членом більшовицької партії Іваном Васильовичем Шаповалом [2, арк. 6].

Із архівних джерел дізнаємося, що в 20–30 рр. ХХ ст. о. Петро служив в одній із чигиринських церков та проживав у власному будинку в селі Чигирин [2, арк. 1]. У 1919 р. настоятель чигиринського Свято-Казанського храму протоієрей Дмитро Топачевський помирає [2, арк. 21], а на його місце єпископ чигиринський Никодим (Кротков) (16.11.1911–1921 рр.) благословив другого священника церкви Казанської ікони Божої матері Сергія Зимницького. Імовірно, з 20-х рр. ХХ ст. о. Петро Єримович обіймав посаду другого священника цього храму та проживав у власному будинку на вул. Дворянській, недалеко від брата – Олексія Єримовича. На сьогодні (лютий 2023 р.) будинок вцілів та має адресу вулиця П. Дорошенка № 58 [7].

У 1921–23 рр. Україну охопив голод, який спричинили злочинні дії радянської влади та природні катаклізми, зокрема засуха, що панувала майже на всіх теренах країни. Виходом із ситуації більшовики вбачали у закупівлі продуктів харчування за кордоном. Кошти вирішили отримати від продажу церковного начиння, яке повинні були вилучити в сакральних спорудах. 27 грудня 1921 р. ВЦВК видав декрет «Про цінності, що знаходяться в церквах і монастирях», а 2 січня 1922 р. на засіданні ВЦВК затвердили постанову «Про ліквідацію церковного майна» [14, с. 71]. Саме ці документи дали можливість більшовикам отримати церковні цінності для потреб держави. Митрополит Тихон благословив священнослужителів віддати частину цінностей, але більшовики вирішили забрати все. Тому 23 лютого 1922 р. ними був ухвалений декрет «Про порядок вилучення церковних цінностей, що знаходяться в користуванні груп віруючих» [14, с. 72]. Із спогадів очевидців дізнаємося, що благочинний, настоятель Свято-Казанського храму о. Сергій Зимницький віддав частину культових предметів, а о. Петро із парафіянами церковне начиння із золота та срібла заховали під бабинцем церкви. Комісія по вилученню церковних цінностей так і не знайшла коштовного начиння в місцевому Свято-Казанському храмі [5]. За це священник Петро Єримович «был под следствием в Александровском РОМ НКВД в 1931 г.» [2, арк. 4].

У першій половині 30-х років ХХ ст. родина Єримовичів пережила кінчини: Людмили Кудрицької – дружини о. Петра Єримовича [2, арк. 6] та голови роду – Автонома Тимофійовича Єримовича [6]. Діти о. Петра вже вирости та повилітали з родинного гнізда. На Великдень 1934 р. в храмі Казанської ікони Божої матері відбулося останнє богослужіння. Із цього часу розпочалася руйнація сакральної споруди Свято-Казанського храму. Будівельним матеріалом був закиданий колодязь, що знаходився в південно-східній частині міського парку. Невдовзі там розпочала функціонувати вбиральня, де знаходили новонароджених немовлят. (Цікаво, що один із таких підкинутих до цього часу (лютий 2023 р.), проживає на хуторі Кудашеве Вершацького старостинського округу Чигиринського ОТГ, Черкаської області [5].

Протягом 1934–1936 рр. літургії, таїнства та треби о. Петро проводив у власному будинку на вул. Дворянській. Навіть поминальні обіди на храмові престольні свята священник організував вдома, де були присутніми колишні свято-казанські парафіяни та сусіди [2, арк. 12]. Зокрема, Свищ Яків Денисович, Лебідь Онисим Афанасійович та Яроцка Марія Платонівна [2, арк. 5].

У середині та другій половині 30-х рр. ХХ ст. о. Петро Єримович виконував функції священника не дивлячись на те, що він був жителем с. Чигирин «без определенных занятий» [2, арк. 12]. За даний факт о. Петро «Чигиринской Раймилицией был оштрафован в сто рублей» [2, арк. 6]. Після цього священник П. Єримович проводив релігійні обряди на квартирі у Тетяни Іванівни Рясик – колишньої послушниці Чигиринського Свято-Троїцького жіночого монастиря [2, арк. 12]. В її будинку проживали ігуменя Рафаїла та кілька насельниць Чигиринської обителі, туди часто заходили священнослужителі місцевих і сільських парафій [5]. На релігійні свята там проводились богослужіння та поминальні обіди. Житло родини Рясиків знаходилося на вулиці Дворянській напроти міського парку. У 30-х рр. ХХ ст. будинок моряка Дмитра Рясика та його дружини Тетяни став осередком духовного життя Чигиринщини [5].

Завдяки декрету від 15 травня 1932 р., за підписом Й. В. Сталіна, більшовики проголосили «безбожну п'ятирічку» [14, с. 193]. Декрет передбачав, що до 1 травня 1937 р. на території всієї країни «ім'я Бога повинно бути забутим» [14, с. 193]. Вже 30 липня 1937 р. спеціальним наказом № 00447 Єжов проголосив усіх церковників «антирадянським елементом» [14, с. 194]. Священнослужителі, за рівнем шкідливості для радянської влади, займали друге місце після куркулів. Зокрема, для кожної області по кількості репресованих були свої ліміти. Справжнє пекло для віруючих та священнослужителів розпочалося в 1937 р. Після закриття головного храму Чигиринського благочиння (1934 р.), благочинний протоієрей Сергій Зимницький переїхав із родиною в районний центр Шполу на Черкащині. Там він служив у Різдвобогородицькому кам'яному храмі до літа 1937 р. [13, с. 44].

В селі Чигирин Чигиринського району Київської області, упродовж 1934–1937 рр., залишалися та проживали священнослужителі: Петро Єримович – колишній другий священник Свято-Казанського храму, Олексій Єримович – настоятель Хрестовоздвиженської церкви, протоієрей В.Кисилевич – священник Пречиської церкви та Іонн Мошинський – один із священників Чигиринського Свято-Троїцького жіночого монастиря. Всі вони проводили треби у своїх парафіях. В зв'язку з цим священнослужителі мали проблеми із місцевими органами радянської влади. Майже всі були під слідством у Олександрівському управлінні НКВС та виплачували штрафи у чигиринську райміліцію.

В той час за кожним із місцевих священників стежили таємні агенти, які були на службі у НКВС та надавали відомості про їхню діяльність. Деякі з них слідкували, одночасно, за кількома священнослужителями Чигиринського благочиння. Більшість із таємних інформаторів були односельчанами свя-

щеннослужителів та мешкали з ними на одній вулиці чи, навіть, кварталі. Вони брали участь у богослужіннях, що проходили в будинках священників, а, згодом, на квартирі бувшої насельниці ЧСТ монастиря Тетяни Іванівни Рясик. Шантажем їх примушували співпрацювати з органами НКВС, бо серед них були малограмотні жінки і чоловіки, які працювали в місцевому колгоспі. В минулому вони були парафіянами чигиринських храмів.

Аналізуючи матеріали із справ Петра та Олексія Єримовичів, дізнаємося, що три різні особи давали свідчення на священнослужителів Єримовичів. Зокрема, один із них свідчив на них обох, тобто був агентом НКВС та сусідом священника Петра Єримовича [2, арк. 9]. У 1937 р. о. Петро проживав у своєму будинку на вулиці Дворянській та був «одиноким-вдовцом» [2, арк. 15].

В кінці жовтня 1937 р. енкаведисти розпочали обшуки в будинках колишніх служителів культу Чигиринського благочиння. Зокрема, 27 жовтня 1937 р. начальник Чигиринського РО НКВС Шаров підписав ордер на обшук в будинку священника Петра Єримовича [2, арк. 1]. В цей день співробітник Чигиринського НКВС УРСР Берднік в присутності трьох свідків (понятих) провели обшук на квартирі громадянина Петра Єримовича [2, арк. 2]. Вони шукали зброю та заборонену літературу, але при обшуку «нічого не обнаружено» [2, арк. 2]. На основі «последних указааний»* Петро Єримович був заарештований та доставлений в Чигиринський РО НКВС [2, арк. 2].

Із 30 жовтня по 3 листопада 1937 р. інспектор Чигиринської Райміліції НКВС Голик по справі П. Єримовича проводив допити трьох свідків та склав «Протокол допроса» [2, арк. 6–8]. Одна із сусідок о. Петра свідчила, що колишній священнослужитель «систиматически занимается в своей квартире богомолением в которого собирается очень много людей в квартире, кроме этого кристил в квартире детей на что ниимеет никакого на это право, ввремя своего богослужение занимается антисоветскою агитациею..» [2, арк. 7]. Другий свідок розповів енкаведисту, що « в сентябре месяце на какой то религиозный праздник не повню провел свою молебнй и после окончание молебни в его квартире в строил обедню на которой присутствовал и я, где ввремя обеда он высказывался что нам зараз при соввласти жить очень плохо угничают нашу религию закрыли церкви не допускают служить богомоление, по этот период мы должны переживать этому всему скоро придет конец...» [2, арк. 9]. Відповідаючи на запитання слідчого, третій свідок стверджував: «Єримович проводил работу против займа обороны страны. На том кутку где он жил он сагитировал отсталых людей, которым он угрожал грехом не простительным от бога» [2, арк. 12]. Інформація із протоколів допиту свідків дає змогу прийти до висновку, що справа П. Єримовича була сфабрикована для того, щоб виконати план розправи над священнослужителями Київської області.

3 листопада 1937 р. співробітник РО НКВД В. Є. Кодатков провів допит та очні ставки двох свідків із священнослужителем Петром Єримовичем.

Протоколи очних ставок інформують, що під час обвинувачувальних заходів о. Петро заявив: «В предьявленом мне обвинении виновным себя не признаю добавит больше не могу ни чего вчем и росписываюсь» [2, арк. 10].

В цей день начальник РО НКВС Чигиринського району сержант Держбезпеки Шаров розглянув слідчу справу священника Петра Єримовича і в «Обвинительном заключении» [2, арк. 12] постановив: «След. дело п обвинению Єримовича Петра Автономовича направит на рассмотрение особой Тройки КОУ НКВД»** [2, арк. 12] та «Избрать мерой пресечения способов уклонения от следствие и суде потношению к обвиняемому Єримович Петр Автономовичу заключении под стражу содержание в Черкасской тюрьме. Настоящее постановление предьвить Чигиринському райпрокурору»*** [2, арк. 3].

14 жовтня 1937 р. відбулося засідання Трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР, на якому розглядалася справа №10796 Чигиринського РО НКВС Петра Автономовича Єримовича. Священник «Обвиняется в том, что среди население проводил к-р работу, направленную против существующего строя. Клеветал на Советскую Власть. Призывал население в предстоящей войне помогать фашистам бороться против Советской власти. Агитировал за продвижение в советы верующих, кто боролся бы за открытие церкви. Высказывался против подписки на заем» [2, арк. 13]. Ознайомившись із обвинуваченням, Трійка НКВС УРСР постановила: Єримовича Петра Автономовича розстріляти, а його особисте майно конфіскувати.

Аналізуючи архівні справи священнослужителів Олексія та Петра Єримовичів, дізнаємося, що брати були розстріляні енкаведистами 27 листопада 1937 р. о 13.00 [3, арк. 18]. В той час всіх репресованих священнослужителів хоронили на єврейському цвинтарі м. Черкаси [8].

На кінець 1937 р. будинок о. Петра конфіскували, і в ньому поселився більшовик Буряченко. На початку 1940 р. він продав будівлю місцевому колгоспнику Дмитру Васильовичу Голубу. За згадками його онуки, в другій половині будинку дід зберігав сіно для худоби [8]. Після смерті Дмитра Васильовича будинок перейшов у спадок чотирьом його дочкам. Одна із них – дитячий лікар Галина Стеблина (Голуб) – дожила в ньому до глибокої старості і померла на 98 році життя. На сьогодні (лютий 2023 р.) в 1/2 будинку мешкає її син – Павло Стеблина, а друга половина будинку належить його двоюрідній сестрі – Людмилі Пироженко [7].

Згідно з наказом №00511 Кабінету Міністрів СРСР від 24 жовтня 1956 р., архівну справу №6796 Петра Єримовича було розглянуто та перереєстровано для подальшого зберігання в обласному архіві [2, арк. 14]. І лише через тридцять чотири роки (1989 р.) репресований священник Петро Єримович був реабілітований.

10 березня 1989 р. Управління комітету державної безпеки УРСР по Черкаській області звернулося із листом до начальника Чигиринського РО УКДБ УРСР майора В. В. Сидорова з проханням встановити близьких родичів (братів і сестер) Петра Автономовича Єримовича. Через одинадцять днів

(21.03.1989) адресний стіл Чигиринського РОВД надав відповідь, що на той час Петро Єримович в Чигиринському районі не проживав [2, арк. 16].

Станом на 1989 р. в м. Чигирин з великої родини Єримовичів не мешкав ніхто, бо всі його діти та племінники виїхали з Чигиринщини ще в 30-х рр. ХХ ст. На сьогодні (лютий 2023 р.) нащадки Єримовичів і Шараєвських проживають у Канаді та в м. Київ. У 2015 р. та в 2021 р. вони приїздили до м. Чигирин, с. Суботів та Холодного яру і ознайомилися з минувшиною Чигиринського краю та сакральними спорудами. Побували на богослужінні в одній із них – церкві Святого Пророка Іллі, де служили їхні пращури.

Петро Автономович Єримович був одним із священнослужителів Чигиринського благочиння, якого репресувала радянська влада. Маємо надію, що Православна Церква України канонізує о. Петра та уведе його до сонму святих чигиринських.

* «последних указааний» – ДАЧО Арк. 2.

**«п отношении к обвиняемому» – ДАЧО Арк. 3.

***«предьвить Чигиринскому райпрокурору» – ДАЧО Арк. 3

Список використаних джерел

1. Архів родини Єримовичів. К., 2007. 342 с.
2. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО). Р-5625, Опис 1, Спр. 7531, Арк. 36;
3. ДАЧО- Р-5627, Оп. 1, Спр. 13, Арк. 57;
4. Кукса Н. Церква святого пророка Іллі в Суботіві: минуле і сьогодні у сипальниці Богдана Хмельницького. До 425-річчя з дня народження гетьмана Богдана Хмельницького. Черкаси, Вертикаль, 2020. 379 с.
5. Матеріали польових досліджень авторки (далі МПД автора): Записано від Домоленко Домнікії 1915 р. н., м. Чигирин.
6. МПДА. Записано від Єримовича О.О. 1976 р.н., м. Київ.
7. МПДА. Записано від Пироженко Л.В. 1951 р.н., м. Чигирин.
8. МПДА. Записано від Самкова О.М. 1952 р.н., м. Черкаси.
9. Новомученики Черкаські: життя, подвиг, страждання. Книга 2. Черкаси, 2008. 287 с.
10. Памятная Книжка Киевской губернии. На 1905 годъ. Изданіе Киевскаго губернскаго статистическаго Комитета. 236 с.
11. Памятна Книжка Киевской губернии на 1911 г. Съ приложеніемъ Адресъ-календаря губернии. Печатано по розпоряженію господина Киевскаго Губернатора. Типо-Литографія Губернадскаго правленія. Софійск. пл., зд. Присут. мест, 1911. 206 с.
12. Панькова С. Чигирин і околиця 1917 року / Пам'ятки України: історія та культура, К., 2002. С. 139–143.
13. Перерва В. Чигиринський край: з історії Церкви та школи (кінець ХVІІІ – поч. ХVІІІ-поч. ХХ ст.). Біла Церква, Видавець Олександр Пшонківський, 2019. 197 с.
14. Петренко І. Невідомі війни (церква та держава на Кіровоградщині в 20–60 хх роках ХХ ст.). Кіровоград. Кіровоградське обласне відділення пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України». Видавець Лисенко В.Ф., 2012. 375 с.
15. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: Видавець О. Пшонківський, 2019. С. 639.
16. Протоіерей Тригубов С. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. К., 1910. 552 с.
17. Святі новомученики і сповідники Черкаські: Життя подвиги страждання. Видання Черкаської епархії Української Православної церкви. Черкаси, 2001. 398 с.
18. Солодар О. Галаганівка. Черкаси: видавець Ю. Чабаненко, 2010. 82 с.

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ЦЕРКВИ АРХІСТРАТИГА МИХАЇЛА
В с. ТЕЛЕПИНЕ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПЕРСОНАЛІ**

Поліна ГОРБЕНКО,

*учениця 10 класу Телепинського ліцею
Кам'янської міської ради Черкаської області*

Олександр ПОГОРІЛИЙ,

вчитель історії

Телепинського ліцею Кам'янської міської ради Черкаської області

Історія становлення та розвитку церкви Архистратига Михаїла

Перша церква в селі побудована в 1796 році, а в 1848 році на її місці поміщик побудував дерев'яну четвертого класу церкву в ім'я Архистратига Михаїла. Збудував церкву поміщик Андрій Михайлович Бороздін. Церкві належало 41 десятина землі. Закладена і освячена по благословенню митрополита Київського Рафаїла, а бувші при ній священники: Греченко Василевич і Карпенко терпіли гоніння від уніатів і латинських «владелцев имения».

В 1872 році при церкві відкрита церковно-парафіяльна приходська школа, в якій навчалось 40 дітей заможних селян. Першим учителем був Матвій Татарка. Діти вчилися читати і писати. Основний предмет навчання був «Закон Божий». Букви показували лише з рук. Учні писали на грифельних дошках. За незнання «Закону Божого» дітей били учитель і піп в лоб.

Першими священниками були Василь Садовський і Семен Татаров. Син Семена Татарова Євгеній продовжував справу батька. Навчався в Київській духовній семінарії. Спочатку навчання було безкоштовним, але з часом навчання стало платним. Євгеній з іншими священниками студентами виїжджали в Грузію. Але і там на них чекало горе – ішла війна. 250 священників і в тім числі і його, німці закрили в сараї і хотіли розстріляти. Але так як в ту ніч вся охорона була п'яна, священникам удалося звідти втекти.

В 1946-47 роках будується нова церква (залишки якої зберігаються і в наші дні). Церкву будували всим селом. Будували самі сільські майстри безкоштовно. По закінченню робіт люди поприносили ікони, і священник Євгеній Миколайович Татаров відновив у церкві службу.

Священник був удруге одружений (перша дружина померла), і за це він зазнав утисків від інших служителів церкви. Після цього він залишає Телепине і від'їжджає на Донбас. Після Татарова в село присилають в 1952 році священником Миколу Майбороду. Сюди він переїхав з с. Баландино. На той час у нього було шестеро дітей. Всім дітям він дав вищу освіту. Один із синів працював у Мінську директором школи, в тому ж місті вчителькою працювала і дочка. Ще один син працював в Криму інженером винного заводу (вина всі виготовлялися на експорт). А син Юрій працював в одній із Київських клінік хірургом. В «старчеському віці» отець Миколай (Майборода) переїжджає на постійне місце проживання в місто Горлівку. Там він з матушкою дожили до віку 101 рік. Там він і похоронений.

З вересня 1990 р. священником у селі став ієрей Засанський Йосип М'ячеславович. Закінчив Московську духовну семінарію. Церква на той час була дерев'яна і стара. Вирішили будувати нову і цегляну. Основним спонсором став місцевий колгосп «30-річчя ВЛКСМ», який очолював Богун Іван Маркович. Церкву будували два роки, з 1996 по 1998 роки. При відкритті нової церкви були присутні: митрополит Черкаський і Канівський Софроній, кам'янський благочинний Віктор Коверник, смілянський благочинний отець Петро Дмитрук, священники: із Жаботина – отець Миколай, з Чорнобаю – отець Орест, із Стеблева – отець Миколай. Старостою в церкві на той час була М'якота Марія Іванівна, а потім її змінила Омельченко Наталія Петрівна. Активними учасниками церковного хору були Олефіренко Іван, Дудник Євдокія, Карюк Ніна, Мірошник Микола, Коротич Ганна.

У 2007 році в село приїжджає молодий батюшка отець Сергій Горбенко. Засанський переїжджає у Черкаси. В село отець Сергій прибув в 26-річному віці в чині ієрея. Спочатку він закінчив Комсомольське духовне училище Полтавської області, а згодом Київську духовну семінарію. Його дружина Олександра теж закінчила Комсомольське духовне училище по класу регента. Тепер керує церковним хором.

Не зважаючи на молодий вік настоятеля церкви, він відразу здобув повагу і авторитет серед односельців. Все більше і більше людей стало відвідувати церковні служби. Люди приходять різного віку – від школярів до старших. Під час служб йому постійно допомагають два брати-школярі Самодриги: менший Ярослав і старший Віталій. Не дивлячись, що церква ще нова, але уже потребувала ремонту. І от завдяки батюшчиному ентузіазму, людяності знайшлися і спонсори: Ляшова Анна Андріївна, м. Кіровоград (монахиня в миру), і люди, що займаються благодійністю. Зробили ремонт покрівлі, обновили іконостас, майже повністю огородили церкву. По заслугі оцінили роботу отця Сергія, і зараз він має чин протоієрея. Дякуючи йому тепер відкрито церкву в с. Катеринівка та в с. Лебедівка, там теж службу проводить отець Сергій.

З 2008 року в церкві працює старостою Шелест Людмила Омелянівна. Учасники церковного хору: Бондаренко Марія Іванівна, Козова Антонина, Пухир Даша, Ходанич Марія, Карюк Ніна та молода учителька – Масальська Світлана. Керує хором матушка.

Особливо цінні речі в церкві Ахістратиґа Михаїла у спогадах мешканців с. Телепине

Християни церкву називають – особливий дім, присвячений Богові. Але у слова «церква» є ще один, більш загальний та глибокий зміст. Церква – це спільнота віруючих, поєднання немовби в одну сім'ю, пов'язану єдиною вірою. Віруючі вважають, що коли вони збираються у церкві разом для молитви, то їхні слова, звернені до Бога, до Діви Марії, до святих, немовби «посилюються» і будуть швидше почуті на небі. Церква супроводжує віруючого християнина все життя. Тут його немовлям охрестять, сюди він постійно несе свої радощі й болі, тут молиться за своїх близьких, кається в гріхах і отримує їх відпущення. У храмах проводяться богослужіння, які складаються із виго-

лошення й співу молитов, читання Слова Божого та священнодійств (обрядів), які в певному порядку проводяться священнослужителями. А головне, як вважають віруючі, – через богослужіння вони входять у таємниче спілкування з Богом і отримують благодатні сили для праведного життя.

У церкві є цінні та рідкісні речі, це і Євангліє, ікони періоду становлення церкви. Сьогодні нема, певне, людини, навіть дитини, котра ніколи не бачила б ікони чи хоча б не чула про неї. Ікони ніби відтворюють етапи цього життя. В іконах усе частіше знаходять вияв народні уявлення і смаки. Святи, яких зображували на іконах, – уже не абстрактні особи, а покровителі певної справи (землеробів, ремісників і т. д.), молільники за їхні потреби й турботи. У церкві будь-яка людина передовсім звертає свій погляд до ікон. Великі й малі, яскраві, ошатні й прості, нові й потемнілі від часу, вони прикрашають приділи храму й іконостас. Але не в розмірі й прикрасах цінність ікони. Часто виявляється, що зовсім непоказна з виду – найшанованіша. Розташовуються ікони в храмі не просто за бажанням і смаками священника. Тут є визначений порядок. У церкві є престол. Торкатися престолу і цілувати його можуть лише священнослужителі. Саме на престолі лежить Євангеліє – слово Боже і вчення Ісуса Христа, і хрест – меч Божий, яким Господь переміг диявола й смерть. Саме Євангліє 1791 року видання. Було передане до нашої церкви в день її відкриття у 1796 році. Цінність і особливістю даного Євангліє в тому, що збереглось у задовільному стані скільки років, при цьому двічі реставроване у 1880 та 1903 роках.

Серед ікон почесне місце займає та ікона, що зветься на честь назви церкви Архангел Михаїл. У книзі «Керівництво до написання ікон святих догідників» мовиться про те, що святий Архангел Михаїл «зображається таким, що топче ногами люцифера і, як переможець, що тримає в лівій руці на грудях зелену фінікову гілку, а в правій руці спис, на верху якого біла корогва, із зображенням червоного хреста, в ознаменування перемоги Христа над дияволом». Михаїл – архангел, що трічі згадується в книзі Даниїла. В книзі одкровення Івана Богослова постає як верховний командувач (архистратиг) Божого війська супроти нечистих сил, яких перемагає в битві. У єврейській народній традиції – заступник юдеїв перед лицем Бога. У християнській традиції – ангел-цілитель, згодом – захисник, патрон вояків і лицарів, Головнокомандуючий Небесного воїнства.

Цінним у збереженні церкви та її наповненні є спогади людей, які пам'ятають про часи її становлення, розвитку та значення для жителів села.

Бондаренко Анатолій Данилович у спогадах своїх говорить: «на місці сучасної церкви стояла дуже гарна церква в старовинному стилі. Коли до влади прийшли більшовики, церкву зруйнували. І в селі довгий час церкви не було. Пізніше зробили церкву із звичайної сільської хати. Зараз там біля ставка знаходиться жилий будинок і будівля рибгоспу. Правилася служба. Священника не пам'ятаю, нам заборонили мати справу з церквою.

В 1947–1948 р. побудували нову дерев'яну, залишки якої знаходяться поруч з діючою церквою. Церкву стару переобладнали під школу. Я пішов у

школу в 1944 році, але я туди не ходив, там була початкова школа в якій навчалася моя дружина. Священників у нашій церкві було багато, чомусь постійно змінювалися.

Був отець Майборода – старий священник, потім був Татаров Євгеній, старенький, жив на Довгалівці, сам родом з Буртів. Був отець Петро, (прізвище не пам'ятаю) моряк-підводник, закінчив духовну школу, потім його забрали в село Косари. Направили до нас Йосипа Мстиславовича. Довго служив, ще у старій церкві. І почали будувати нову церкву при ньому.

Великий вклад у будівництво нової сучасної церкви вніс голова колгоспу, «тоді 30-річчя ВАКСМ» Іван Маркович Богун. На виконкомі сільської ради, працівники колгоспу вирішили будувати нову церкву.

На місці сучасної церкви було кладовище, ховали церковну знать. І як почали рити котлован під фундамент, викопували багато людських кісток, залишків домовин і вивозили в яр подороці на Кам'янку. Керував земельними роботами Нишпоренко Павло Дмитрович – бригадир будівельної бригади. Безпосереднім керівником був Йосип, проєкт зробив та затверджував його.

В Радиванівці голова колгоспу Шевченко Сергій Петрович допомагав цеглою, цинком – покрили купол на церкві. Сільгосптехніка допомагала: безкоштовно давали машини для доставки будівельних матеріалів. Приходило багато людей на будівництво і на роботи з благоустрою.

На освячення приїхав владика Софроній, було дуже багато людей. Де кілька священників урочисто провели службу, обхід кругом церкви, святковий обід для прихожан.

Але й тоді ми відчували утисків з боку влади по відношенню до церкви, коли померла мати моїх батьків, моя бабуся, ми з дядьком не могли зайти до церкви, де її відспівували, бо ми були комуністами і нас могли на наступний день виключити з партії, якби ми зайшли в храм».

Із спогадів Голованенко Ніни Іванівни, 1929 року народження, ми дізнаємося, що «на місці сучасної церкви була висока гарна церква, справжня. Там був хор, співала півча. Була жінка, яка там керувала хором. Потім в 1937–1938 р. її зруйнували і розібрали. Люди прості не брали звідки нічого. А потім побудували простеньку хату, там вони обідали і все робили. Батюшки змінювалися. Був один молодий священник, у нього булла дуже гарна жінка, але вона його кинула, вийшла заміж за офіцера, а він виїхав. Людей багато ходило до церкви. Дуже гарно правив.

Де рибхоз, там була церква, також гарно правили. Потім там була школа. Я там 4 клас закінчила, а потім почалась війна. Було красиво і цікаво на стрась. Виходять із церкви люди із свічками, розходяться в різні сторони. Так красота була – не описати. Будували нову церкву при Йосипі. Люди допомагали і коштами і працею. Дуже багато забулося, все пройшло.

В голодовку мені було 12 років. Багато людей вмирали. А моя мати ще з двома жінками ловили рибу в Дурному ставку, били олію з рабсу і так виживали. В голодовку церква не функціонувала. А потім її розібрали. І ті люди, що її руйнували, були покарані. В одного чоловіка родилася дочка, яка не

могла ковтати. Він скрізь возив її, це було йому як кара. А потім ще родилася дочка, дуже гарна, то її убив її чоловік, тобто його зять. Батько плакав і дуже побивався. Але це було покарання.

В Радиванівці церкву не розібрали. Що не казали, що не робили, ніхто не захотів. Сама прийшла в занепад. Біля старої церкви було кладовище, на якому люди купляли місце. Там поховано 3 чоловік. Довго там могилки зберігалися. Час іде, багато людей повмирали. І я забула вже багато».

Із спогадів Герасименко Клавдії Федорівни 1921 року народження.

«Що казати? До війни були одні душогубці, а прийшли другі з війною. При Сталіну не можна було й перехреститися, не дай Бог, а як перехрестешся то вже й потаде.

Пан Голуб побудував дерев'яну церкву без цвяхів, на дерев'яних гвинтиках. Церква стояла на місці сучасної церкви. Вона була гарна, висока, одночасно могла вмістити до 150 чоловік. Це місце називали Голубівкою, тому що це було його роковище. Батюшок до війни було багато в селі. Один із них (не пам'ятаю ім'я), був дуже добрий. Його дружина Юлія, казали люди не добра була. Залишила його, взяла в нього Євангеліє і виїхала в Кіровоград. Там вийшла заміж. Батюшка ще не довго був у селі, а потім також виїхав, мабуть, від сорому.

Був ще один батюшка, його любили всі і в період гоніння на церкву його забрали і забрали ще 380 чоловік, посадили на пароплав і вивозили їх чорним морем. Вони почали співати Церковних пісень і їх усіх потопили в морі.

В цей період старостою церкви був Дудник Ілько, не добра людина. При ньому була зруйнована церква і він у цьому допомагав. Володимир Макушок (десь пропав він) і ще один його товариш розламали церкву, розібрали все, вивезли навіть глину з цього місця, розрівняли. А староста з іншими людьми забрали царські врата і з них зробили двері в туалеті. Люди лаяли їх, називали душогубцями. Багато церковної утварі добрі люди заховали, закопували в землю, а потім зносили до нової церкви.

Під час голодовки в церкві не правили, служб не було, тому що людям було не до цього, в тиждень по сотні людей ховали. Після війни люди вирішили побудувати нову церкву на тому самому місці, залишки якої є і зараз. Родич старости, який руйнував церкву згуртовував людей для будівництва, люди говорили: «Як нам не буде, але ми знатимемо, що в нас є церква і є батюшка». І в 1946 році церква почала будуватися. Люди зносили по дрючечку, по валику і будували всім миром. Були добрі люди, підтримували церкву, від душі давали, молилися, їх поважали.

Після війни церква діяла, і чемне і нечемне йшло туди, бо давали там копійку. І не добрі люди йшли до церкви, хоча в душі не було ніякої віри, але більше було добрих.

У нашій сім'ї було четверо дітей і батько, і мати. Було два брати – Володимир, його вбили на війні, а Коля помер ще дитиною, застудивши голову. Батько був добрим, турбувався про сім'ю. Ми не дуже голодували, бо в нас була корова. А батько їздив в Кацапщину і привозив з відти продукти. Мама

ділила їх і так ми вижили. На нашому кутку тільки двоє померло від голоду. Ми жили близько до поля і люди там збирали виорані мерзлі буряки.

У війну люди працювали дуже тяжко. Потерпали від жорстокості німців. За спізнення били нагайками. Тому старались іти обхідними дорогами, щоб не попасти їм на очі. Багато горя перенесли ми. Після війни люди ожили. У моєї сестри був славний чоловік. Жили добре. Я вийшла заміж, але розійшлася. Маю дочку. Зять дуже добрий уже вони 53 роки живуть разом. Я пропрацювала в колгоспі 41 рік, у мене вже є прапраправнук. Моїй хаті 93 роки».

Омельченко Наталя Петрівна (1937 рік), колишня староста церкви, у своїх спогадах говорить: «я була старостою церкви і одночасно працювала, тому до церкви ходила лише по великих празниках і неділях. Коли будували церкву, багато людей ходили на суботники – прибирали цеглу, впорядковували територію. Будував церкву Богун Іван Маркович, голова колгоспу. Допомігав також Шевченко Сергій Петрович з Радиванівки будівельними матеріалами – постачав дошки. Зверталися до Бездітного за допомогою у 2004 році з проханням зробити опалення для церкви. Зразу пообіцяли, зробили заміри, але потім відмовили, тому що наша церква Московського патріархату, а він допомігав Українській церкві. Уже тоді ділили церкву на Українську і Російську.

І була старостою вже в новій церкві. Те що було не дороблене, то розбирали стару церкву, використовували матеріали і доробляли. Поховання були на території церкви, але не на місці будівлі, а справа від неї, там було невелике кладовище. Я народилася 1937 році і мене хрестили в церкві в Катеринівці, тому що в Телепино церкви не було.

До церкви ходили по великих празниках, а батюшка Йосип питає: «Чому, дівчата, до церкви не ходите?» А я йому відповідаю: «Як підемо на пенсію, тоді будемо ходити». Так і вийшло. Я відмовилася від посади старости за сімейними обставинами (хворів чоловік) і за віком. Мене довго не відпускали. А як пішов отець Йосип від нас, то і я пішла. Друга половина 1960-х–1980-х рр. характеризується послабленням втручання держави в суто релігійні справи. Але антирелігійні тенденції, продовжують спостерігатися в більш м'якшій формі».

Очевидці згадують, що тиск та тотальний контроль влади над релігійними громадами підтверджувався через відповідні рішення виконавчого комітету Черкаської обласної ради депутатів трудящих від 23 вересня 1965 року, де зазначалося: «Деякі віруючі за їх релігійні переконання були незаконно звільнені з роботи, подекуди службові особи проводили незаконні обшуки в молитовних будинках і квартирах віруючих. Перешкоджали віруючим зареєстрованих громад відправляти релігійні обряди та припускали інші адміністративні дії, спрямовані проти громадянських прав віруючих. Мали місце факти необґрунтованого притягання до кримінальної відповідальності віруючих».

МУЗЕЙНИКИ, АРХЕОЛОГИ, КРАЄЗНАВЦІ ЧЕРКАЩИНИ: ПЕРСОНАЛІЇ

ДОСЛІДНИКИ АРХЕОЛОГІЇ ЧЕРКАЩИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ЧАСТИНА I (1920-ті рр.)

Тетяна НЕРАДЕНКО,

*кандидат історичних наук, методист
КЗ «Черкаський обласний центр роботи
з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради»*

На першій конференції «Персоналістичний вимір історії Черкащини», яка проходила у 2018 році, нами в співавторстві з нашими учнями-членами Малої академії наук України, було представлено три виступи про дослідників археології Черкащини ХІХ – початку ХХ ст. Сьогодні, на другій конференції «Персоналістичний вимір історії Черкащини», ми продовжуємо розповідь про дослідників археологічних пам'яток нашого краю і пропонуємо матеріали 1920–1940-х рр.

Багато цікавих і цінних матеріалів про 1920-ті рр. в історії археологічного дослідження Черкащини дають нам дослідження С. Кривенка, Н. Кукси, Т. Клименко, І. Чепурної, А. Перепелиці, Д. Куштана і В. Ластовського, А. Яненко та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Завдяки їм стали відомі імена ентузіастів, що досліджували та рятували археологічну спадщину нашого краю у 1920-х роках: Б. Безвенглинський, Д. Бочков, С. Гамченко, В. Громова, О. Єримович, Л. Кістяківський, В. Козловська, П. Курінний, С. Магура, М. Макаревич, М. Макаренко, Т. Мовчанівський, Г. Стелецький, С. Терещенко, О. Олександрів, С. і П. Яременки та ін. Більшість із них тільки починали свій шлях в археологію, але подальша їх доля була різною: одні продовжили плідно працювати і в подальшому, у передвоєнний та післявоєнний періоди, інші були репресовані в 1930-х роках, розстріляні, заслані у табори або емігрували за кордон.

Отже, у 1920-х рр. на території Черкащини археологічні розвідки й розкопки проводили кілька дослідників, і серед них були не тільки професійні археологи ВУАК, а й місцеві музейники і археологи-самоучки.

У 1921 р. Л. Портенко розкопував кістки мамонта біля смт Стеблів.

У 1921–1922 рр. *Г. Я. Стелецький*, археолог, професор, науковий співробітник Української академії наук, проводив розкопки з метою пошуків поховання і скарбів Богдана Хмельницького в Суботові, збирав старовинні артефакти в Чигирині та селах Чигиринщини – Бужині, Боровиці, Калантаєві, Тіньках, Суботові, Шабельниках, Мельниках, які передав до Чигиринського музею. В Суботові він розкопав поховання під кам'яним хрестом біля Іллінської церкви,

приймавши його спочатку за поховання Б. Хмельницького. Під Чигирином виявив скелет мамута. Особливу цінність становлять складені вченим звіти про результати археологічних розкопок та реєстри знайдених старожитностей [2].

З 1922 р. за дорученням директора Уманського музею П. П. Курінного, починає активну археологічну діяльність на Уманщині та Христинівщині археолог і музейник *Т. М. Мовчанівський*. Він здійснює не лише археологічні розвідки, а й бере участь у розкопках білогрудівських зольників в околицях с. Краснопілка та поселень трипільської культури на чолі з П. П. Курінним, а також здійснює самостійно пошуки і збори для Краснопілляського та Верхняцького музеїв. У 1925–1935 рр. брав участь у розкопках Десятинної церкви та Михайлівського Золотоверхого собору в Києві, Райковецького городища, слов'янського городища у Вишгороді, античної Ольвії, ін. За його ініціативи була створена археологічна лабораторія ВУАН для проведення мікроскопічних досліджень і хімічних аналізів [7, с. 20–21, 88; 8, с. 209–215].

З 1924 р. *Б. П. Безвенглінський*, геолог і археолог, директор Уманського соціально-історичного музею у 1924–1930 рр., проводив розвідки і розкопки багатьох археологічних пам'яток Уманщини: білогрудівського могильника зі скорченими кістяками біля с. Піківка під Уманню (разом з П. П. Курінним); трипільських поселень Тальянки, Красно-ставка (разом з М. К. Якимовичем); горба (зольника) № 12 в Білогрудівському лісі, де знайшов велику кількість знахідок (самостійно). Був учасником Трипільської експедиції ІА АН УРСР, яка працювала на Черкащині. У 1927 р. відкрив відоме поселення трипільської культури біля с. Майданецьке [7, с. 93; 9, с. 35].

У першій половині 1920-х рр. розкопки трипільського поселення Чичеркозівка на Звенигородщині проводив *М. О. Макаренко*, археолог і мистецтвознавець, директор Музею мистецтв ВУАН. Взагалі він проводив багато археологічних розкопок на території України, в т.ч. на Лівобережній Черкащині, де вивчав давньоруські пам'ятки, зокрема – Воїнське городище, Ліпльавське городище і могильник, Змієві вали та ін. У 1928 р., окрім трипільського поселення біля с. Чичеркозівка, розкопував кургани «скитської доби» біля с. Неморож [9, с. 261].

У 1925–1928 рр. *М. К. Якимович*, співробітник (у 1930–1945 рр. – директор) Уманського музею, дійсний член Трипільської комісії ВУАН, проводив самостійні розкопки трипільського поселення біля с. Червоний Кут на Христинівщині. У 1925 р. він відкрив відоме трипільське поселення біля с. Володимирівка, у 1927 р. дослідив місцезнаходження трипільської культури неподалік с. Погорилівка, у 1928 р. разом з

Б. П. Безвенглинським відкрив та обстежив трипільське поселення біля с. Красноставка. Окрім цього, виявив та вивчав сліди палеоліту в с. Кути на Маньківщині та інші археологічні пам'ятки регіону [10, с. 44].

У 1925 р. *М. Я. Рудинський*, археолог, педагог та музейний діяч, у 1924–1934 рр. – співробітник різних археологічних установ ВУАН, провів розвідки в районі с. Трахтемирова на Канівщині, під час яких обстежив північно-західну частину відомого городища скіфського часу. У 1928 р. організував нову експедицію до Трахтемирова, яка мала на меті закінчити збирання матеріалів щодо передісторії міста та його околиць. Досліджував пам'ятки палеоліту, мезоліту, неоліту, трипільської культури, скіфського часу на Полтавщині [9, с. 388–389].

У 1925 р. *Д. П. Бочков*, бібліограф, краєзнавець, перший директор Черкаського краєзнавчого музею, розпочав свої археологічні дослідження з розвідки в с. Вергуни, у 1926 р. брав участь у розкопках 5 археологічних пам'яток на чолі з П. І. Смоличевим. В тому ж році відкрив відомий могильник черняхівської культури біля с. Маслово на Шполянщині, в розкопках якого брав участь разом із заввідділом музею В. І. Ткаченко (Ткаченковою). Здійснював археологічні розвідки в районі м. Черкас, збирав випадкові знахідки до колекції Черкаського музею. Відомо, що в с. Галаганівка Чигиринського району від місцевого жителя він отримав речі римської культури, а також інші різночасові предмети. У 1928–1931 рр. разом зі співробітниками ВУАК проводив розвідки курганів біля сіл Березняки, Новоселиця, Медведівка, могильника в с. Галаганівка, поселень трипільської та черняхівської культур біля сіл Веселий Кут, Вергуни, Нечаєве, Чубівка, Ярославка, Лубенці та ін. [6, с. 18–19; 7, с. 40, 88, 93, 254–255].

У 1926–1930 рр. *П. П. Курінний*, археолог, історик, етнограф, музеєзнавець, організатор музейної та пам'яткоохоронної справи, особисто розкопує кургани біля с. Буряківка, досліджує поселення біля сіл Дмирушки, Колодисте, Косенівка, Майданецьке, Томашівка, Краснопілка, м. Умань, відкриває та досліджує 17 білогрудівських зольників на Уманщині в селах Піківці, Краснопілка-Чорнявка, Береженівка та ін., обстежує кілька нових поселень біля сіл Дмитрушки, Піковець, Колодисте та курганні групи біля сіл Кочержинці, Рижавка, Колодисте, х. Вовченка. Як старший науковий співробітник ІА АН УРСР, у 1943 р. супроводжував потяг із фондами українських музеїв, які вивозила окупаційна влада з України до Кракова і далі до Гохштадту (Німеччина) [7, с. 343–344; 9, с. 235].

Відомо, що в розкопках трипільського поселення біля с. Томашівка та зольників у Білогрудівському лісі на Уманщині на чолі з П. П. Курінним брав участь *Л. Є. Кістяківський*, позаштатний співробітник ВУАК (1925), практикант у відділі археології Всеукраїнського історичного музею імені Тараса Шевченка (1925–1926).

У 1925–1926 рр. в дослідженнях під керівництвом П. П. Курінного трипільського поселення Томашівка брав участь і *С. С. Магура*, археолог польського походження, один із плеяди фундаторів та першопрохідців української археології. У 1927 р., під час розвідки Чигиринщиною, біля Чигирини він знайшов речі скіфської доби, у дворі Мотронинського монастиря в Холодному Яру виявив печери козацького часу. Наприкінці 1930-х рр. вважався одним із найкращих знавців низки проблем української археології, який проводив розкопки на бездоганно високому науково-методичному рівні [9, с. 258–259].

У 1926 р. *П. І. Смолічев*, археолог і музейник, дійсний член ВУАК, розпочав розкопки могильника черняхівської культури поблизу с. Маслово на Шполянщині, пізніше брав участь у розкопках багатьох пам'яток, зокрема протягом 1928–1932 рр. – у археологічних розкопках на території Дніпробуду. Працював у тісному контакті з видатним українським істориком *Д. Яворницьким* [9, с. 413].

У 1927 р. *В. І. Громова*, археозоолог, яка у 1920-х рр. була однією із перших вчених, що почали досліджувати фауну з трипільських поселень на Україні, дослідила та опублікувала визначення матеріалів з трипільського поселення Сушківка, яке розкопувалося *В. Є. Козловською*. Завдяки цьому при узагальненні результатів розкопок стали можливими науково обґрунтовані висновки щодо складу диких і свійських тварин, про роль мисливства і скотарства в житті землеробських трипільських племен [9, с. 111].

У 1927 р. *С. М. Терещенко*, художниця, краєзнавець, етнограф, музейний діяч, дійсний член Етнографічної комісії ВУАН, організатор і перший директор Звенигородського музею, здійснила археологічні розвідки на Звенигородщині, під час яких були обстежені неолітична стоянка в с. Озірна, трипільські поселення в селах Богасівка, Вільховець, Чичеркозівка (I, II, III), Юрківка та ін. У 1928 р. брала участь у розкопках трипільського поселення біля с. Чичеркозівка та курганів «скитської доби» біля с. Неморож на чолі з *М. О. Макаренком* [7, с. 253–254].

У 1928 р. *С. С. Гамченко*, археолог, віце-президент Всеукраїнського археологічного комітету, здійснив кілька подорожніх рекогносцировок: від м. Златополь через с. Нечаївка до с. Маслово; за круговим маршрутом з села Маслово через Буряківку, Ярославку, Веселий Кут, Антонівку до села Маслово; від пристані Бужин та с. Тіньки до м. Чигирини; від Чигирини до Черкас за маршрутом: Суботів – Новоселиця – Медведівка, Мельники – Мотронинський монастир – Лубенці – Чубівка – Думанці – Червона Слобода – Змагайлівка, розвідки в с. Галаганівка. Цікаво, що метою їх проведення були не лише реєстрація археологічних пам'яток і культур, а й огляд зібрань по школах та розпи-

тування про археологічні спостереження місцевої людності. У 1928–1929 рр. розкопував Масловський могильник черняхівської культури, деякі знахідки з якого було передано до Черкаського музею [11].

В розкопках Масловського могильника брала участь *О. Ф. Лагодовська*, археолог-початківець, з 1938 р. співробітниця ІА АН УРСР, яка під керівництвом С. С. Гамченка набувала практичного досвіду польових археологічних досліджень, пізніше займалася дослідженнями усатівської, трипільської, давньоямної культур доби енеоліту – бронзи на території України [9, с. 239].

У цих розкопках брав участь і *М. Л. Макаревич*, археолог-трипільознавець, лаборант, м.н.с. ВУАК. Із його рукопису «Материалы к карте трипольской культуры» дізнаємося також про археологічну розвідку Черкаського музею 1928 р. за його участю в Холодному Яру, яка дала знахідки пізньотрипільської культури [12, с. 25].

Не можна не відзначити посильний внесок в історію черкаської археології 1920-х рр. місцевих ентузіастів, діячів пам'ятко-охоронних служб, краєзнавців.

О. М. Олександрів, краєзнавець і археолог-самоучка, будучи в 1920–1928 рр. головою Товариства охорони пам'яток старовини, мистецтв та природи на Черкащині та уповноваженим ВУАК, багато зробив для збереження від руйнації та розграбування пам'яток історії та природи на Черкащині, в тому числі археологічних пам'яток і знахідок. Завдяки його зусиллям для історії був збережений відомий Василицький скарб: він виміняв 51 прикрасу і 60 монет скарбу у місцевих селян за мануфактуру. Відомо, що в 1920 р. він поставив перед Чигиринським райвиконкомом питання щодо заборони знищення культурних покладів та руїн на Замковій горі в Чигирині, поблизу та в самій Іллінській церкві в Суботові, а в 1926 запобіг руйнації двох городищ на околиці Черкас [6, с. 18].

П. І. Яременко, краєзнавець, один із ініціаторів створення в Чигирині історичного музею, займався збором старожитностей для нього, вивчав та описував археологічні пам'ятки міста та навколишніх територій. Першим із чигиринських краєзнавців подарував товариству «Просвіта» свої археологічні колекції з хутора Ярмарки, розташованого напроти с. Новоселиця. Колекції були досить гарні, містили навіть золоті речі, котрі, на жаль, було пограбовано коцюрівцями під час розгрому «Просвіти» [1, с. 59–63; 13, с. 280].

С. І. Яременко, краєзнавець та збирач колекцій для Чигиринського музею, займався вивченням та описуванням пам'яток археології в Чигирині та на його околицях. У Державному архіві Черкаської області зберігся його рукописний «Допис Черкаському товариству охорони старовини, мистецтв та природи з м. Чигирини» з деякими результатами археолого-краєзнавчих студій початку 1920-х рр. [1, с. 59–63; 13, с. 280].

О. А. Єримович, церковний діяч, настоятель Хрестовоздвиженського храму в Чигирині, який працював «по археології ціле своє життя», у 1924–1929 рр. під час проведення меліоративних робіт в заплаві річки Тясмин біля Чигирини, Суботова і Новоселиці збирав археологічні знахідки, які увійшли в його колекцію із 1460 предметів, зібрану в 1902–1930 рр. на Чигиринщині. У 1930 р. ця колекція на 9 планшетах була передана до Черкаського музею, серед знахідок були фрагменти кераміки неоліту, скіфського часу та пізнього середньовіччя, зразки зброї та знарядь праці IV тис. до н.е. – XVIII ст., різночасові монети та багато іншого. Дуже багато зробив щодо збору старожитностей для Чигиринського музею, для охорони пам'яток історії та культури, вивчення та збереження археологічних об'єктів [5].

Як бачимо, у 1920-х роках на території Черкащини працювала ціла плеяда відомих дослідників археологічних пам'яток України, а також місцеві краєзнавці, які внесли свій посильний вклад в історію польової археології Черкащини.

Список використаних джерел

1. Кривенко С. Розриті могили. *Пам'ятки України: історія та культура*, 2002, 2. С. 58–63.
2. Кукса Н. Наукові «досліди Гната Яковича Стелецького по з'ясуванню історичної тайни Богдана» в Суботіві (20–ті рр. XX ст.). *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*, 2002, 11. С. 10–17; Кукса Н. В. Гнат Якович Стелецький: шрихи до портрета. *Чигиринщина: історія і сьогодення*. Черкаси: Вертикаль, 2006. С. 110–128. Кукса Н. В. Гнат Якович Стелецький: нотатки до портрета. *Археологія and Фортифікація Середнього Подністр'я*. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 169–173; ін.
3. Клименко Т. А. Охорона пам'яток історії та культури Чигиринщини в 20-х рр. XX ст. за документа державного архіву Черкаської області. *Свідок козацької слави: погляд крізь століття*. Черкаси: НДІТЕХІМ, 2004. С. 158–177; Клименко Т. А. Пам'яткоохоронна робота на Черкащині в 1920-х рр. *Краєзнавство Черкащини*, 2005, 8. С. 149–158; Клименко Т. З історії охорони пам'яток історії та культури Чигиринщини у 20-х рр. XX ст. за документами ДАЧО. *Залізнякаві читання. Матеріали Третьої наукової краєзнавчої конференції*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2011. С. 39–43; ін.
4. Чепурна І. В. Пам'яткоохоронна робота на Чигиринщині в 20-х рр. XX ст. *Черкащина в контексті історії України. Матеріали Першої науково-краєзнавчої конференції Черкащини*. Черкаси: «Ваш Дім», 2004. С. 232–237.
5. Перепелиця А. І. Отець Олексій Єримович – дослідник старожитностей Чигиринщини. *Розвиток музейної справи на Черкащині. До 90-річчя заснування обласного краєзнавчого музею*. Черкаси, 2009. С. 79–86; Перепелиця А. І. Олексій Єримович – ієрей Хрестовоздвиженського собору міста Чигирини. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, 2010, I. С. 669–675; Перепелиця А. І. Колекція предметів палеонтології, геології, археології та побуту священика Олексія Єримовича. *Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали VI науково-практичної конференції*. Черкаси: видавець Кандич С. Г., 2019. С. 224–230; ін.
6. Куштан Д., Ластовський В. *Археологія та рання історія Черкас*. Київ – Черкаси: ІА НАНУ, 2016. С. 17–19.
7. Яненко Анна. *Історія музейної археології УСРР (1919–1934)*. К.: НКПІКЗ, 2016.
8. Нестуля О. О. *Неспокій серця (Ф. М. Мовчанівський)*. Репресоване краєзнавство 20–30 рр. К.: Рідний край, 1991. С. 209–215.

9. Нераденко Т. М. *Словник–довідник з археології Черкащини: науково-довідкове краєзнавче видання*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2016.
10. Яненко А., Сапожников І. Археолог Мечислав Якимович (1868–1945) : життя і наукова діяльність в епоху революції і світових війн. *Емінак : науковий щорічник*, 2021, 4 (36), С. 40–60.
11. Гамченко С. С. Археологічні дослідження року 1928 на Шевченківщині. *НА ІА НАНУ: Фонд 3. Гамченко Сергій Свиридович, № 80*.
12. Нераденко Т. *Черкащина археологічна: Випуск 2 «Відомі дослідники»*. Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2015.
13. Нераденко Т. *Археологія Чигиринщини: краєзнавче науково-популярне видання*. Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А., 2012.

ДОСЛІДНИКИ АРХЕОЛОГІЇ ЧЕРКАЩИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ЧАСТИНА II (кінець 1930-х – 1940-ві рр.)

Тетяна НЕРАДЕНКО,

*кандидат історичних наук, методист
КЗ «Черкаський обласний центр роботи
з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради»*

Важливим періодом історії археологічного дослідження території сучасної Черкащини був кінець 1930-х рр. Це був початок систематичного експедиційного дослідження археологічних пам'яток, на території Черкащини працювало кілька археологічних експедицій на чолі з професійними археологами, які розпочали планомірну наукову діяльність з відкриття та вивчення археологічної спадщини краю.

Ф. Б. Котлов, науковий співробітник ІА АН УРСР, у 1937 р. здійснив археологічну розвідку в околицях с. Стара Буда Звенигородського району. Пізніше, у 1946 р., очолював Посульську експедицію, у 1948 р. захистив кандидатську дисертацію «Слов'янські городища басейну р. Сули», завершивши цілий етап початкових досліджень залишків давньоруських фортифікацій Сули, в т.ч. й на території Черкащини [1].

І. В. Фабриціус, науковий співробітник ІА АН УРСР, у 1938 р. очолила Скіфську розвідувальну експедицію, яка провела дослідження таких городищ, як Пастирське, Галущино, Шарпино, Мотронинське, Городок, Журівка, Водяники, Гудзівка та ін. [2]. У 1939–1940 рр. вона очолила Шарпівську скіфську експедицію, яка проводила розкопки Шарпівського і Пастирського городищ, курганів біля м. Златопіль і с. Качурівка. В ній брали участь молоді українські археологи Є. Покровська, Є. Махно, С. Коршенко, Г. Смирнов, І. Фещенко, А. Лен-дельська, В. Паламарчук та ін. [3].

Є. Ю. Кричевський, ленінградський археолог, дослідник неоліту Півдня Європейської частини СРСР та Центральної Європи, у 1940 р. розпочав розкопки на трипільському поселенні Красноставка, очоливши окремих загін Трипільської експедиції, що працювала під орудою Т. С. Пассек. Йому вдалося дослідити землянку та наземне глинобитне житло, але матеріали залишилися неопублікованими через загибель археолога під час блокади Ленінграда, пізніше їх вивчила і надрукувала Т. Д. Белановська [4, с.228].

У 1930-х рр. археологічні пам'ятки на території сучасної Черкащини досліджували й інші археологи, зокрема – *Ф. А. Козубовський*, який у 1934–1936 рр. був першим директором Інституту історії матеріальної культури АН УРСР [4, с. 214–215] та *К. Ю. Коршак*, який у 1934–1937 рр. як учасник Трипільської експедиції ВУАН брав участь у розкопках трипільських поселень на

Черкащині [5].

Перервані Другою світовою війною, археологічні дослідження на території нашого краю поновилися відразу ж по закінченню війни – влітку 1945 р. У другій половині 1940-х рр. у краї почали працювати кілька експедицій ІА АН УРСР, які проводили археологічні розвідки нових і розкопки вже відомих пам'яток на чолі з вже відомими археологами.

Т. С. Пассек, старший науковий співробітник ІА АН СРСР, відома дослідниця трипільської культури, у 1945 р. очолила Пороську археологічну експедицію, яка провела широкомасштабні розвідки на Канівщині. В ході розвідки в околицях міста Канева та сіл Пекарі, Хмільна, Бобриця, Студенець, Кононча, Гамарня, Межиріч, Грищенці, Казаровичі, Тростянець, Трахтемирів, Монастирок, Зарубинці та ін. було обстежено 59 пам'яток, більша частина з яких була виявлена вперше. Працюючи на 5 маршрутах, експедиція обстежила багато різночасових пам'яток: поселення трипільської культури Пекарі I і II, Кононча, Хмільна, Грищенці I і II; селища епохи бронзи на інших пам'ятках – гора Московка, Пилипенкова гора, Княжа гора, Батурова гора, Салова гора, стоянки біля с. Селище, Пекарі, Зарубинці, Грищенці; пам'ятки скіфського часу – Трахтемирівське, Велике скіфське, Грищенецьке городища, поселення скіфського часу біля с. Грищенці, Трахтемирів, Зарубинці, курганні групи біля с. Грищенці та між селами Кононча і Гамарня; черняхівське селище на Пилипенковій горі, могильники біля с. Селище, Великий Букрін і Тростянець, городище біля с. Зарубинці; пам'ятки слов'ян X–XII ст. – городища на горі Мар'їній, Лисій, Сорокопудовій, Тарасовій, Пилипенковій, Московка, Тростянецьке, Городок, Замковище, Жолуб та ін. [6].

І. В. Фабриціус, яка в 1944–1949 рр. була заввідділом скіфо-сарматської археології ІА АН УРСР, у 1946 р. зосередилася на розкопках Шарпівського городища скіфського часу. Нові дослідження дозволили археологу встановити

технологію спорудження валу навколо городища із застосуванням перепалення його ділянок на цеглу. Роботи на Розкопі VIII проводила *А. Й. Розсадович*.

У 1947 р. археолог продовжила розкопки Шарпівського городища, довівши суцільне заселення його території, розпочала розкопки Макіївського городища та здійснила розвідку навколо сіл Вербівка, Куцівка, Ташлик, Попівка, Ротмистрівка, Ковалиха, зареєструвавши курганні могильники, «майдани», рештки поселень доби бронзи і черняхівської культури.

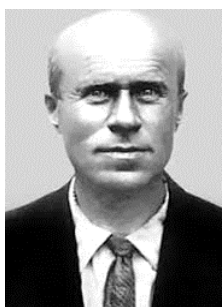
У 1949 р. вона очолила Тясминську скіфологічну експедицію, поновивши розкопки Шарпівського городища та здійснивши розвідки пам'яток скіфського часу в заплаві річки Гнилий Тікич в околицях міст Звенигородка і Шпола та сіл Неморож, Водяники, Рижанівка, Павлівка, Попівка, Мизинівка. Вважається, що розкопки городищ І. В. Фабриціус у Лісостепу були першими, здійсненими на високому науковому рівні [7].

Є. Ф. Покровська, старший науковий співробітник відділу скіфо-сарматської археології ІА АН УРСР, очолила окремий загін Тясминської експедиції, яка у 1947 р. за участі *Р. І. Виєзжева* здійснила розкопки курганів біля сіл Макіївка й Куцівка. Зокрема, курган №4 біля Макіївки містив пограбоване поховання кочового воїна V ст. до н.е. із вищого прошарку суспільства, а його поховальний інвентар – залишки пластинчастого панцира, деталі кінської вузди, бронзові бляшки в скіфському звіриному стилі та ін. – засвідчував широке поширення скіфської культури та тісні торгові зв'язки мешканців лісостепового Подніпров'я з античними містами Північного Причорномор'я [8].

В. П. Трет'яков, археолог-славіст, член-кореспондент АН СРСР, у 1946 р. здійснив розвідку археологічних пам'яток на річках Рось (11 пам'яток на ділянці м. Корсунь-Шевченківський – смт Стеблів, в с. Пішки, Неморож, Москаленки, Яблунівка та ін.), Росава (12 пам'яток на ділянці с. Росава – с. Пилява, 6 з яких на Черкащині в с. Степанці, Синявка, Маслове), Тясмин (24 пам'ятки в районі м. Сміли та сіл Сунки, Гуляйгород, Райгород, Чубівка, Велика Яблунівка, Хацьки, Плескачівка, Флярківка, Залевки). В ході розвідки виявив багато нових городищ і селищ скіфського часу, черняхівської культури, періоду Київської Русі, XVII–XVIII ст. Під час розкопок на городищі в с. Залевки знайшов відомий скарб бронзових виробів гальштатського обліку [9].

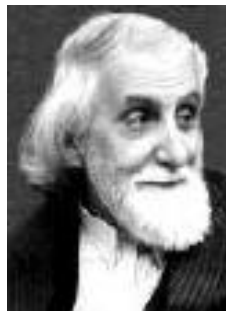
В. А. Богусевич, старший науковий співробітник ІА АН УРСР, у 1947–1948 рр. очолював Канівську археологічну експедицію, яка за участі *Н. В. Лінки* і *Є. В. Махно* (справа) проводила обстеження та розкопки на Пилипенковій Горі (зарубинецька культура) та горі Московка (давньоруське городище), на Великому та Малому скіфських городищах, на

давньоруському городищі Княжа Гора, в с. Хмільна (зарубинецька культура) та на інших пам'ятках Канівщини. На слов'янському селищі біля підніжжя Великого скіфського городища археолог розкопав два наземних житла з кам'яними вогнищами, а на горі Московка виявив ліпну кераміку часів Київської Русі та XVI–XVIII ст. [10].

В. Й. Довженко, археолог-славист, старший науковий співробітник ІА АН УРСР, у 1949 р. очолює Пороську експедицію та за участі *Н. В. Лінки* здійснює археологічні дослідження пам'яток доби в нижній течії р. Рось, від устя Росави до міста Корсунь-Шевченківського, зокрема: було проведено розвідку в с. Межиріч, де виявлено 3 городища і поселення скіфського часу та зарубинецької культури; біля с. Сахнівка розвідкою виявлено поселення трипільської культури, епохи бронзи, скіфського часу, зарубинецької культури, поселення V–VII ст. н.е., а також – залишки феодального замку XI–XIII ст.; обстежені городища в м. Корсунь-Шевченківський, смт Стеблів та с. Набутів. На давньоруському городищі на горі Дівича біля с. Сахнівка в ході розкопок виявлено кілька жител з пічами-кам'янками, відкрито та частково досліджено рів городища XI–XII ст. [11].

М. Ю. Брайчевський, науковий співробітник ІА АН УРСР, того ж року очолює Пастирську експедицію, яка за участю українських археологів *А. Т. Сміленко* (Брайчевської), *Г. Т. Титенко* (Ковпаненко), з'ясовує наявність культурного шару Пастирського городища. В результаті розкопок було виявлено і досліджено 6 господарських ям VII–VI ст. до н.е., 4 наземних, злегка заглиблених житла IV–III ст. до н.е., 3 наземних житла, 2 напівземлянки і 1 землянку VII–VIII ст. н.е. Зроблено висно-

вок про велику перспективність подальших розко-пок городища, на якому зафіксовано два культурних горизонти: скіфського і ранньослов'янського часу [12].

Окрім цього, *М. Ю. Брайчевський* очолював й Скіфську правобережну експедицію ІА АН УРСР, яка працювала на Черкащині і у 1949 р. за участю *А. Т. Сміленко* (Брайчевської) й *Г. Т. Титенко* (Ковпаненко), досліджуючи поселення біло-грудівської культури біля с. Краснопілка та зольники біля с. Кочержинці, виявивши 25 пагорбів і розкопавши один [13].

Р. І. Висзжев і *В. А. Богусевич*, наукові співробітники ІА АН УРСР, (за участі аспіранта *М. М. Бондаря*) того ж року на чолі Канівського загону Пороської експедиції здійснюють розкопки дитинця й «окольного міста» на слов'янському городищі на горі Московка, з'ясувавши, що дитинець не був забудований у центрі, а мав житла по краю плато. Розкопки посаду дали багато поховань X–XI ст., серед них 15 дитячих,

та 30 поховань пізньосередньовічного цвинтаря. Окрім цього, експедиція дослідила 7 курганів на Ліплявському давньоруському могильнику та провела невеликі розкопки на Ліплявському городищі з метою виявлення східної межі та з'ясування потужності культурного шару пам'ятки [14].

М. К. Каргер, професор Ленінградського університету, у 1948–1949 рр. досліджував пам'ятки Київської Русі на Канівщині, провівши розкопки городища Монастирок на Канівщині, що ототожнюється з давньоруським містом Заруб. Зокрема, археолог здійснив дослідження залишків Зарубського давньоруського монастиря і відкрив другий кам'яний храм – невелику тринефну шестистопну церкву другої половини XI ст. [15].

Відомо також, що у 1949 р. *А. Й. Розсадович* обстежила відоме Трахтемирівське городище скіфського часу.

В другій половині 1950-х рр. на Лівобережжі почали працювати *І. І. Ляпушкін* на чолі Лівобережної і *Ф. Б. Копилов* на чолі Посульської археологічних експедицій, які спочатку зосередилися на дослідженні давньоруських пам'яток Полтавщини, а пізніше розширили свої розвідки й розкопки і на територію лівобережної Черкащини. Так, *Ф. Б. Копилов* у 1946 р. обстежив 54 пам'ятки на річці Сула, в т. ч. давньоруські городища та Змієві вали на території сучасної Черкащини в околицях сіл Жовнине, Лящівка, Велика Буримка, Кизивер, завершивши цілий етап початкових досліджень залишків давньоруських фортифікацій Сули, а *І. І. Ляпушкін* у 1947 р. обстежив Ліплявське городище давньоруського часу, пізніше – інші пам'ятки Київської Русі [16].

У 1947 р. починає свою діяльність на лівобережжі Черкащини відомий черкаський краєзнавець, археолог-самоучка *М. Ф. Пономаренко*. 1964 р. до наукового архіву ІА АН УРСР надходять його щоденники археологічних розвідок і знахідок в районі лівобережжя Черкащини за 1947–1964 рр. Почавши наприкінці 1940-х рр., він і надалі, у 1950–1970-х рр., працюючи вчителем у школі та подорожуючи зі школярами рідним краєм, відкрив не одну сотню археологічних пам'яток від палеоліту до Київської Русі. Зокрема, у 1946–1949 рр. він здійснив розвідки в селах Бакаївка, Бубнівська Слобідка, Дмитрівка, Новодмитрівка та в місті Золотоноша, виявивши осади епохи неоліту, бронзи, черняхівської культури, слов'янського часу (VIII–IX ст.), доби Русі (XI–XIII ст.), городища XVII–XVIII ст. та оглянувши кургани. Є повідомлення про знахідку в 1936 р. в м. Золотоноші навпроти городища часів Русі рештків воїна з мечем, в кольчuzі та шоломі [17].

1948 р. вважається початком активної діяльності в історії археологічного дослідження Черкащини іншого відомого черкаського

краєзнавця та археолога-самоучки *В. А. Стефановича*, який у 1948–1956 роках працював завідувачем фондами Уманського крає-знавчого музею. Збираючи для музею речі матеріальної і духовної культури різних часів, особливу увагу зосереджував на пошуку стародавніх артефактів та археологічних пам'яток. Також він систематизував наявний у музеї археологічний матеріал, класифікувавши його за хронологічними принципами [4, с. 422].

Як бачимо, численні археологічні експедиції другої половини 1940-х років відновили розпочаті наприкінці 1930-х рр. та перервані Другою світовою війною багаторічні й плідні археологічні дослідження, які принесли в українську науку унікальні відкриття і на багато років наперед визначили основні напрямки дослідження археологічних пам'яток Черкаського краю. Дослідниками археологічних пам'яток Черкащини в ті роки були як досвідчені археологи, так й молоді дослідники, які починали свій шлях в археологію, а пізніше стали відомими вченими – Володимир Богусевич, Микола Бондар, Михайло Брайчевський, Ростіслав Виезжев, Василь Довженок, Галина Тітенко (Ковпаненко), Федір Козубовський, Федір Копилов, Кирило Коршак, Євген Кричевський, Надія Лінка, Іван Ляпушкін, Євгенія Махно, Тетяна Пассек, Євгенія Покровська, Алла Сміленко (Брайчевська), Петро Третьяков, Ірина Фабриціус, ін. Серед них – відомі в майбутньому черкаські краєзнавці Михайло Пономаренко і Василь Стефанович.

Список використаних джерел

1. Науковий архів ІА НАНУ: Ф. 27, № 1–2.
2. Науковий архів ІА НАНУ: Фонд ІА/Скіфська експедиція (1938, 1939 рр.), № 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 43.
3. Науковий архів ІА НАНУ: Фонд ІА/Шарпівське городище (1939–1940 рр.), № 1, 2, 9, 10, 13–15, 16–18, 20, 25, 30.
4. Нераденко Т. М. *Словник-довідник з археології Черкащини: науково-довідкове краєзнавче видання*. – Черкаси :ФОП Чабаненко Ю. А., 2016.
5. Відейко, М. Ю. Коршак К. В. *Енциклопедія трипільської цивілізації*. К., Т.2. С. 251.
6. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1945/4.
7. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1945/5; 1946/11; 1947/124.
8. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1947/12-а.
9. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1946/27.
10. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1947/26; 1948/7.
11. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1947/12,12-а.
12. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1949/13, 13-а.
13. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1949/15-б.
14. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1949/35.
15. Каргер, М. К. Развалины Зарубского монастыря. *Советская археология*, 1950. 13. С. 33–62.
16. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64,1946/22; 1947/27, 31
17. Науковий архів ІА НАНУ: Ф.64, 1947–1964/71;1977/132

СЕРГІЙ ХАВРУСЬ: ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ МУЗЕЮ ТА РІДНОМУ КРАЮ

Андрій ХАВРУСЬ,

*завідувач літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького,
філіалу Корсунь-Шевченківського державного
історико-культурного заповідника*

Серед музейників Черкащини слід відзначити постать старійшини музейної справи Сергія Хавруся. Все своє свідоме життя він присвятив дослідженню творчості нашого земляка І. Нечуя-Левицького, популяризації його малої батьківщини. Його невгамовна натура прагнула якнайбільше подарувати нам з вами словесних знахідок. Він був щиро закоханий у рідний край, а його любов до Нечуя та рідного Надросся, до невичерпних джерел народної творчості давали наснагу жити і творити. Дуже мало в Україні можна назвати таких фанатично відданих справі всього життя людей, як Сергій Хаврусь. Він глибоко переживав, чи існуватимуть і далі такі музеї у містечках та селах, коли катастрофічно не вистачає коштів, а ще більше – кваліфікованих подвижників. За його словами, такі музеї треба берегти, як зіницю ока.

Сергій Хаврусь – один з небагатьох в Україні нечуєзнавців – чимось схожий на свого духовного батька І. Нечуя-Левицького. На матеріалах, зібраних ним, якими він щиро ділився і які стосувалися життєпису письменника, захищалися докторські дисертації, створювалися фільми. В одній із розмов із автором цього матеріалу він сказав: «Я відкриваю для тисяч людей з усього світу «незнані острови» української землі».

За свідченням народної мудрості, високих успіхів у житті людина досягає, коли опиняється в потрібному місці у визначений час. Цю тезу, безперечно, можна застосувати, прослідкувавши пройдений життєвий шлях Сергія Левковича Хавруся, видатного музейника, ревного хранителя пам'яті Нечуя, який виріс на Богом обраній землі.

Сам Сергій Левкович був часто в ролі чи не єдиного оборонця пам'яті свого духовного наставника від нападів літературознавців радянського періоду. Адже за праці І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літературне прямування», «Українство на літературних позвах з Московщиною» Нечую вішався ярлик українського буржуазного націоналіста. Сергій Хаврусь у багатьох своїх дослідженнях доводив та подавав визначну роль І. Нечуя-Левицького в літературному процесі другої половини XIX початку XX століття, його внесок у розвиток української літературної мови, а також відносно того, хто був першим перекладачем «Біблії» українською мовою. Це – Пантелеймон Куліш та І. Нечуй-Левицький [6, с. 26]. А ще, працюючи в Інституті рукописів Національної наукової бібліотеки імені В. Вернадського, Сергій Хаврусь натрапив на частину авторської коректурної правки «Моли-товника» в перекладі рідною мовою Івана Нечуя-Левицького. Письменник, за свідченням Хавруся, написав до його глав цікаві коментарі, що показують

звичаї та обряди язичників та християн [7, с. 17]. Цікавою знахідкою стала богословська дисертація І. Левицького, виявлена Сергієм Хаврусем в рукописному інституті бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського «Спростування новітніх раціоналістичних думок про лице Ісуса Христа». Це глибокозмістовна і високодуховна наукова праця випускника Київської духовної академії Івана Левицького, після захисту якої майбутній письменник став магістром богослов'я.

Сергій Хаврусь народився 20 вересня 1937 року в селі Миколаївці Корсунь-Шевченківського району Черкаської області в сім'ї селянки і робітника. Із самого дитинства мати вчила його молитви, прищеплювала глибоку і щиру віру в Господа нашого, яку він ніс усе своє життя. Дороговказом у житті для нього стали слова улюбленого Нечуя: «Де Бог, там правда, там правда, де Бог» [10, с. 37].

Після закінчення школи Сергій працював у колгоспі імені Т. Шевченка. Потім була служба у лавах збройних сил СРСР. Завдяки своєму хисту щодо образотворчого мистецтва, оформляв плакати, бойові листки, полкову газету. До речі, світ захоплень Сергій Хавруся був дуже різноманітним: народна пісня, музика, малювання, художнє слово, технічна творчість.

Після демобілізації Сергій Левкович працював у сільському будинку культури. Маючи пісенний та музичний талант, був рекомендований до вступу в музичне училище імені Глієра [2, с. 7]. У 1960 році він подав документи в музичне училище по класу баяна, але, отримавши зі спеціальності «три», не пройшов за конкурсом.

Однак цей факт не розчарував молодого юнака. Він вирішує здобути освіту в іншій сфері і у 1962 р. вступає на філологічний факультет Черкаського педагогічного інституту, пізніше заочно продовжує навчання в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, який закінчує в 1968 р. і здобуває спеціальність – «Філолог. Учитель російської мови і літератури». Навчаючись заочно, Сергій Левкович працював учителем місцевої школи, викладаючи музику й співи, фізичну культуру.

27 листопада 1960 року на батьківщині І. Нечуя-Левицького – в селищі Стеблеві Корсунь-Шевченківського району Черкаської області – відкрито літературно-меморіальний музей його імені. Стрічку біля входу до Нечуєвого дому в урочистій обстановці перерізав поет-академік Максим Рильський, який вітав земляків класика української літератури такими словами: «Ім'я Івана Нечуя-Левицького знайоме й близьке мені з дитинства, як імена великого польського поета Адама Міцкевича та прекрасної української письменниці Марка Вовчка. Ці імена – як світлі зорі, зорі людяності, любові до рідного народу і любові до всіх людей. Добре діло зробили стеблівчани та працівники Корсунь-Шевченківського району, влаштувавши цей затишний, добре устаткований музей. Бажаю музеєві процвітання, всім землякам Нечуя Левицького – щастя» [1].

З 1960 року музей існував на громадських засадах і тимчасово розміщувався у приміщенні колишньої машинно-тракторної станції. Тоді він мав назву «Літературно-краєзнавчий музей ім. І. Нечуя-Левицького». У 1965

році невелику експозицію музею було перенесено в селищний будинок культури. А через рік було створено народний літературно-меморіальний музей І. С. Нечуя-Левицького. Завідуючим цього закладу було призначено старшого наукового працівника музею історії Корсунь-Шевченківської битви Сергія Хавруся. Методичну допомогу в розробленні тематико-експозиційного плану нової експозиції йому надавала шевченкознавець Ганна Матійко – старший науковий співробітник музею Т. Г. Шевченка в Києві.

У 1966 році будинок Левицьких було відновлено, а через рік тут відкрито літературно-меморіальний музей І. С. Нечуя-Левицького. 1968 року, коли прогресивна громадськість світу за ухвалою ЮНЕСКО відзначала 130-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті І. Нечуя-Левицького, на території музею відкрито пам'ятник письменникові (скульптор – Галина Кальченко). 9 жовтня того ж року Рада Міністрів Української РСР прийняла постанову про утворення державного літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького – філіалу Черкаського краєзнавчого музею. З 1994 року музей є філіалом Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника [6, с. 30].

Про події під час офіційного відкриття літературно-меморіального музею письменника та свою роль у них Сергій Левкович розповів в інтерв'ю журналістові черкаської газети «Прес-центр» Олександрові Щербатюку. Він пригадував: «Сорок років тому мене, студента-філолога Київського держуніверситету, було призначено на посаду завідувача літературно-меморіального музею Івана Нечуя-Левицького. Письменник Іван Ле, наш земляк із Городища, при відвіданні Нечуєвого музею у неофіційній частині тоді сказав слова, які я запам'ятав на все життя: «Судилося тобі, Сергію, бути «сторожовим псом» Нечуєвої спадщини...» [2, с. 27]. Відтоді музейна робота для нього стала життєдайним джерелом, а життя і творчість письменника – прикладом для наслідування та постійного дослідження.

У 1988 році до 150-річчя з дня народження І. Нечуя-Левицького була проведена реекспозиція музею. Автором наукової концепції та тематико-експозиційного плану був Сергій Хаврус, проект художнього оформлення розробили київські художники Євген і Любов Шатілови. На той час нова експозиція літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького була однією з кращих з-поміж літературно-меморіальних музеїв України.

Голова ювілейної комісії з відзначення 150-річчя з дня народження І. Нечуя-Левицького Олесь Гончар у листі до Сергія Хавруся писав: «Разом з тим розповідають товариші як оновився музей Стеблівський, як збагатився він, я певен, що дякуватиме Вам вся Україна за працю невсипущу, за подвиг любові. Складається враження, що після сьогорічних всенародних вшанувань старий благородний Нечуй почуватиметься значно певніше на рідній землі» [5, с. 103].

Споглядаючи пройдений шлях музейника і краєзнавця Сергія Хавруся, можна зробити висновок – він був ревним хранителем пам'яті Нечуя, невтомним ентузіастом і справжнім патріотом, а прожиті роки були до останнього подиху віддані вивченню і збереженню історії нашого рідного краю та

примноженню української культури і літератури. Академік Микола Жулинський, відвідавши музей та поспілкувавшись із його директором, назвав Сергія Хавруся яскравим представником класичної сільської інтелігенції, яка у всі часи й епохи була духовним осердям нашого народу. А доктор філології, професор Черкаського педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького Володимир Поліщук відмітив, що публікації Сергія Хавруся тематично оберталися навколо кількох основних осей – Нечуй, Стеблів, Рось, рідний край [3].

За словами кореспондента районної газети «Надросся» Віталія Прошина, близького товариша Сергія Левковича, рідний край, палка любов до нього завжди були для Хавруся потужним та творчим джерелом впродовж кількох десятиліть [2, с. 76]. А за свідченням творчого побратима, колишнього фотокора тієї ж районки Анатолія Дендорфа, обличчя Сергія Левковича завжди випромінювало добозичливість і щирість, тому спілкуватися з ним було завжди легко. Думається, що з цим погодиться кожен, хто знав великого пропагандиста та дослідника творчості І. Нечуя-Левицького Сергія Хавруся [2, с. 45].

Яскравим свідченням вагомого внеску в розвиток краєзнавчої справи, плідної півстолітньої праці на ниві музейництва Сергія Хавруся є листи до нього від представників різних соціальних груп. Їх об'єднує щира вдячність та непідробне захоплення подвижництвом адресанта. Для прикладу наводимо окремі з них. З листа Олександра Матійка, поета, журналіста, заступника головного редактора газети «Сільські вісті»:

«Добридень, Сергію Левковичу, дорогий і давній товаришу!

...Я радий кожному Вашому слову, вони такі наповнені, стільки в них Ваших думок і святої роботи. Робімо, що можемо, за нас того ніхто не зробить. ... За Ваше дослідницьке слово про Нечуя-Левицького – особлива моя похвала. Добре діло робите. Хочеться вірити: пристрасні Ваші побажання щодо встановлення гідного пам'ятника Івану Семеновичу в столиці неодмінно здійсняться. У Києві має бути такий пам'ятник.

Шаную. Олександр Матійко.

9.02.2001» [2, с. 88].

... Хай щастить Вам у житті у великій корисній справі, яку Ви втілюєте в життя – шана до пам'яті Нечуя-Левицького. Я лист отримала вже давно, але ніяк не могла зібратися з часом. Мабуть, буде краще, коли по весні встановимо новий постамент під погруддя Нечуя-Левицького. Спасибі Вам за всі турботи і співчуття до моїх тривог.

З повагою до Вас Галина Кальченко (народний художник України, автор пам'ятника Нечую. – А.Х.). 28.12.71 р.» [2, с. 66].

«Дорогий Сергію Левковичу!

Отримав Вашого листа й зразу сів читати. Щиро зрадів його життєвській мудрості і доброзичливій духовній глибині, сповненій любові і тонкої проникливості. Цим дихає Ваш лист, це в кожному слові і за словом. За що сердечно дякую Вам – «сільському мислителю», здається так назвали Вас у «Сільських вістях». Дай, Боже, столичним «мудрецам» Вашого рівня інтелігентності, душевності і болю за Україну!

Такі листи не часто трапляються душі на очі в наш здичавіло-розхристаний час людської невизначеності і меркантильності.

Отож, хай Господь береже Вас і благословляє служити Правді і Україні, як те робив великий наш земляк Іван Семенович Нечуй-Левицький під пророчим Тарасовим крилом.

Сергій Носань (письменник. – *А.Х.*). Черкаси. 1994 рік» [2, с. 87].

«Глибокошановний Сергію Левковичу! 14 березня 2000, Київ.

... Якби Ваша ласка, то надішліть мені ксерокопії тих листів, які надсилав Вам Олесь Терентійович, ми їх збираємо для майбутнього видання епістолярної спадщини письменника. На все Вам добре. Вашу сумлінну працю завжди високо цінував Олесь Гончар. Щиро – Валентина Данилівна (дружина письменника. – *А. Х.*) [2, с. 87].

Про Сергія Хавруся багато матеріалів можна знайти в Інтернеті. Ось приклад одного з них, який був викладений в мережі після подорожі екскурсантів із Києва в день музейних працівників у травні 2008 року:

«Наступний пункт нашої подорожі – селище Стеблів, розташоване в п'ятнадцяти кілометрах від Корсуня. Історія Стеблева – багата й визначна.

Найперше – це батьківщина відомого українського письменника Івана Нечуя-Левицького. Закономірно, що в селі вже протягом кількох десятиліть працює літературно-меморіальний музей. Очолоє його неординарна особистість – заслужений працівник культури України, багаторічний дослідник і автор ряду ґрунтовних праць з історії краю Сергій Левкович Хаврусь. Це не просто біограф і знавець життя та творчості І. Нечуя-Левицького, це – людина енциклопедичних знань, філософ, цікавий оповідач, а ще – невтомний ентузіаст і справжній патріот. Його екскурсія була глибоко інформативною, навіть театралізованою. Розповідь викликала співпереживання, щирю посмішку, вдячність та захоплення. Світлана Яценко. Подорож до Корсуня. 18.05.2008». [www.mundm.kiev.ua/READING/RE_KORS09.SHTML], [11].

У свій час газета «Черкаський край» від 25 листопада 1998 року вмістила таку інформацію: «Без перебільшення можна сказати, що у всьому, що стосується життя і творчості свого великого земляка (Нечуя-Левицького. – *А.Х.*), Хаврусь – енциклопедист, і це палке захоплення набирає найрізноманітніших форм і напрямів» [4, с. 108].

Півстоліття свого життя Сергій Хаврусь присвятив дослідженню Нечуєвої спадщини. Про це свідчать численні публікації в періодичних виданнях, а також понад 20 книг: «Нечуєва оселя на березі Росі», «Любов і мрії мудрого Нечуя», «З богуславських криниць», «Над Россю й Роставицею», «Стеблівські зустрічі», «Стеблівське диво», «З рідним краєм у серці» та інші. Знаковою подією у біографії музейника стало вручення йому 25 листопада 1993 року першої літературної премії імені Івана Нечуя-Левицького.

Його захоплення Нечуєм було безмежне, а ерудиція невичерпною. Він був готовий переповісти, поділитися таїнами з Нечуєвого життя з усім світом. Коли він починав говорити про Нечуя, спинити Сергія Левковича було неможливо. Він проводив фантастичні екскурсії. Про віртуоза розповіді

житель м. Ізмаїла, ветеран торгового флоту Юрій Карбівський записав у книзі відгуків: «Бував у багатьох заморських країнах світу. Двічі вклонявся гробу Господньому в Єрусалимі. А такого знаючого й широго екскурсовода, як Ви, Сергію Левковичу, я ще не зустрічав» [7, 99].

За свою невтомну працю С. Хаврусь, фундатор і завідувач літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького, був нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України. Він є заслуженим працівником культури України. Також він лауреат обласної краєзнавчої премії імені М. Максимовича, «Людина року» в номінації «Духовність» (асоціація журналістів України, 1998), переможець всеукраїнського та двох обласних конкурсів композиторів і поетів-піснярів. С. Хаврусь удостоєний понад 70 почесних грамот і дипломів [2, с. 112].

Крім дослідження Нечуєвої спадщини, що стало його життєвим кредо, Сергій Левкович займався краєзнавством, збиранням місцевого фольклору, створив народний хор «Стеблівські візерунки», з яким влаштував не одну сотню концертів, був чудовим фотографом, творив свої пісні, які вміщені у його власному збірнику «Божий дар».

Суботнього дня 19 липня 2014 р. о десятій годині ранку стомлене серце ревного хранителя Нечуєвої пам'яті зупинилося. Музейник від Бога пішов у засвіти. Невблаганна смерть ударила Сергія Левковича на робочому місці, в музеї. Менше двох місяців не дожив він до свого 77-річчя, 48 літ із яких було віддано Нечуєвому музеєві, світлому образу і мистецькому слову видатного класика нашої літератури. Відійшов у Вічність авторитетний нечуєзнавець із козацького краю Надросся, який упродовж багатьох років був неперевершеним дослідником Нечуєвої спадщини, для якого збереження пам'яті славного сина українського народу, неперевершеного майстра слова стала справою цілого життя. Невтомний стеблівський музейник та краєзнавець Сергій Хаврусь до останнього подиху залишився вірним своїй улюбленій справі, своєму духовному батькові І. Нечуєві-Левицькому. Його ніколи не спокушали кар'єра, розкіш. Все життя він ішов єдиним обраним шляхом, жив по совісті і був переконаний, що мистецька спадщина класика української літератури – вічна величина України. «Я щасливий. Бо долю мені, як і всім людям, обрав Бог», – такими були його слова, в одній із розмов із автором цього матеріалу. Своїм життям, дослідницькою роботою він вписав яскраву сторінку не тільки у музейну справу Черкащини, а й всієї України.

Список використаних джерел

1. Книга відгуків музею І. С. Нечуя-Левицького за 1960 рік. На правах рукопису // Архів літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького.
2. Подвиг любові Сергія Хавруся. Збірник матеріалів. До 70-річчя з дня народження і 40-річчя літературно-краєзнавчої та пісенної творчості. Упорядник Андрій Хаврусь. Черкаси: Кур'єр, 2007. 132 с.
3. Поліщук В. Подвижник, якого не замінити // Нова доба, 2014. 29 липня.
4. Сергій Хаврусь: півстоліття на ниві культури. Збірник матеріалів та пісенних творів. До 50-річчя творчої та наукової роботи. Упорядник Андрій Хаврусь. Черкаси: Кур'єр, 2009. 108 с.

5. Хаврусь С. Стеблівські зустрічі. Літературно-краєзнавчі розвідки. Черкаси: Кур'єр, 2008. 140 с.
6. Хаврусь С. Нечуєва оселя на березі Росі. Літературно-краєзнавчі розвідки. Черкаси: Кур'єр, 2004. 56 с.
7. Хаврусь С. Любов і мрії мудрого Нечуя. Літературознавчі розвідки. До 175 річчя з дня народження Івана Нечуя-Левицького. Черкаси: ТОВ «Інтеграл-Техноімпекс», 2013. 150 с.
8. Хаврусь С. Над Россю й Роставицею. Літературно-краєзнавчі розвідки. Черкаси: Кур'єр, 2011. 56 с.
9. Хаврусь С. Стеблівське диво. Літературно-краєзнавчі розвідки. До 175-річчя з дня народження Івана Нечуя-Левицького та 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Черкаси: ТОВ «Інтеграл-Техноімпекс», 2014. 150 с.
10. Нечуй-Левицький Іван. Граматика української мови, частка II, синтаксис. Київ: Друкарня І. І. Чоколова, 1914. 124 с.
11. Подорож до Корсуня. Розповідь про екскурсію до містечка Корсунь-Шевченківський в день міжнародного професійного свята музейних працівників. Світлана Яценко. www.mundm.kiev.ua/REDING/RE_KORS09.SHTML (дата звернення 12 лютого 2018 року).

ЛАРИСА БОНДАРЕНКО ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ У м. КАМ'ЯНЦІ

Наталія ПУГАЧ,

*старший науковий співробітник
історичного музею Кам'янського державного
історико-культурного заповідника*

Велику роль у розвитку музейної справи у місті Кам'янці відіграла колишній заступник директора з наукової роботи Кам'янського державного історико-культурного заповідника Лариса Олександрівна Бондаренко.

Лариса Бондаренко народилася 27 вересня 1953 року в невеликому селі Чорна Кам'янка Маньківського району, в родині вчителів. У 1970 році закінчила Русалівську середню школу, потім – Київський технікум радянської торгівлі. У 1973–1979 роках навчалася в Московському державному історико-архівному інституті, по закінченні якого отримала спеціальність історика-архівіста. З 1974 по 1978 рік працювала завідувачем сільської бібліотеки в селі Русалівці.

У 1978 році доля привела Ларису Олександрівну до Кам'янки – міста, що стало для неї другою Батьківщиною. В. О. Бабко, тодішній директор Кам'янського літературно-меморіального музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського, запросив 24-річну дівчину на посаду завідувача фондів музею. Лариса Олександрівна швидко опанувала всі тонкощі нової професії й зрозуміла, що музейна справа – то її покликання. Розумна, освічена, культурна, інтелігентна, вона стала одним із найкращих фахівців своєї галузі.

Головним хранителем фондів Л. О. Бондаренко працювала 17 років. У 1995 році на базі Кам'янського літературно-меморіального музею

О. С. Пушкіна та П. І. Чайковського було створено Кам'янський державний історико-культурний заповідник, до якого, крім музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського, увійшли також історичний музей, картинна галерея та пам'ятки, пов'язані з минулим Кам'янки, перебуванням тут декабристів, Чайковського та Пушкіна [8, с. 153]. Після створення заповідника Лариса Олександрівна займала посаду заступника директора з наукової роботи Кам'янського державного історико-культурного заповідника (з 1996-го року й до останніх днів свого життя).

Лариса Бондаренко була музейником за покликанням, за станом душі. Адже ця професія, перш за все, творча, де треба бути водночас і істориком, і філологом, і мистецтвознавцем, і вчителем, і артистом. Щоб бути справжнім професіоналом, необхідно мати цілісну, комплексну освіту і, звичайно ж, великий досвід. Все це у Лариси Олександрівни було [9, с. 135–139].

Окрім того, вона була справжнім науковцем. Коло її знань та інтересів надзвичайно широке, Лариса Олександрівна була компетентною в усіх питаннях культури й історії і для своїх колег стала незаперечним авторитетом; часто давала консультації учням і студентам. Вона ніколи не стояла на місці й намагалася бути в курсі усіх музейних новинок, проводила велику науководослідну роботу. Л. О. Бондаренко виступала з науковими повідомленнями на багатьох Всеукраїнських та Міжнародних науково-практичних конференціях.

Важлива роль Л. О. Бондаренко як заступника директора з наукової роботи заповідника в організації заходів, присвячених 100-річчю від дня народження заслуженого майстра народної творчості Макара Корнійовича Мухи (2006 рік). Серед цих заходів – районний конкурс майстрів народної творчості, виставка творів митця з провідних народно-декоративних та художніх музеїв України, науково-практична конференція «Народне мистецтво як духовне джерело, що з'єднує минуле і майбутнє», видання каталогу М. К. Мухи [6].

На високому рівні було проведено відзначення 100-річчя від дня народження заслуженого художника України, уродженця м. Кам'янки П. Я. Куценка (2008 р.) Л. О. Бондаренко – відповідальна за випуск каталогу творів художника [7].

Велику увагу приділяла Л. О. Бондаренко розвитку краєзнавства. Вона – один із засновників районної Спілки краєзнавців, співорганізатор дев'яти районних науково-практичних краєзнавчих конференцій, зокрема конференції присвяченої 355-річчю м. Кам'янки, 60-річчю Перемоги у Другій світовій війні, Голодомору 1932–1933 років, 70-річчю музею О. С. Пушкіна та П. І. Чайковського, проблемам збереження духовної та матеріальної спадщини Кам'янського району «Ми – роду українського» та історії Кам'янки в контексті історії України (2004–20011 рр.).

Лариса Бондаренко була членом конкурсної комісії з присудження районної краєзнавчої премії імені М. А. Шкаліберди. Сама була лауреатом обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича (як один із авторів історичного нарису «Місто на скелястих берегах Тясмину» [11]).

Як член редакційної колегії, Л. О. Бондаренко разом зі своїми колегами готувала до видання книги «Місто на скелястих берегах Тясмину», шість

випусків науково-популярного видання районної спілки краєзнавців «Джерело» (2007–2012 рр.). Вона започаткувала науково-популярний альманах «Кам'янка» (видано п'ять випусків); була одним із авторів брошури «А музика звучить», присвяченої 90-річчю з часу створення духового оркестру в м. Кам'янці [1]; путівника по літературно-меморіальному музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського [10], путівника по літературних музеях ближнього зарубіжжя.

Л. О. Бондаренко відома як автор багатьох наукових статей, зокрема про історію створення колекції робіт заслуженого майстра народної творчості України Макара Мухи у Кам'янському державному історико-культурному заповіднику [2]; науково-популярного нарису «Чайковський і Кам'янка», у якому розкривається вся глибина взаємин композитора з Кам'янкою та родиною Давидових [5]. Надзвичайно цікавими є науково-популярні статті Лариси Олександрівни, присвячені життю і творчості Тараса Шевченка, серед яких «Тарас Шевченко і Кам'янщина» [4]; «Кобзар 1860 року» [3] та ін.

Лариса Бондаренко була автором музейних і виставкових експозицій. Вона розробляла тематико-експозиційний план Кам'янського районного історичного музею, що відкрився у 1995 році; виставок, які відбувалися в Черкаському палаці культури «Дружба народів», в Черкаській обласній державній філармонії та драмтеатрі імені Т. Г. Шевченка, в експоцентрі України, національному палаці «Україна», Національному академічному театрі опери та балету України імені Тараса Шевченка.

Виставка Кам'янського державного історико-культурного заповідника.
Черкаси, Палац культури «Дружба народів». 10 січня 2012 р.
Автор концепції – Бондаренко Л.О.

Кам'янчанам і гостям міста Лариса Олександрівна Бондаренко запам'яталася своїми захопливими екскурсіями та цікавими літературно-музичними композиціями, блискучим проведенням різноманітних концертів, зустрічей, презентацій. Патріотка не лише Кам'янського заповідника, а й своєї країни, вона щиро вболівала за долю України, а улюбленими її поетами були Тарас Шевченко й Ліна Костенко, яких могла цитувати годинами.

За сприяння Лариси Олександрівни Бондаренко у 2000 році в Кам'янському державному історико-культурному заповіднику було створено камерний ансамбль, всі учасники якого працюють на різних посадах того чи іншого підрозділу заповідника, а в камерному ансамблі беруть участь на громадських засадах. Цей колектив є незмінним учасником усіх музейних заходів: літературно-музичних вечорів, зустрічей, презентацій.

Лариса Олександрівна Бондаренко неодноразово заносилася на районну Дошку пошани, нагороджувалася грамотами Міністерства культури України та премією Міністерства культури СРСР, грамотами управління культури обласної державної адміністрації, Кам'янської районної державної адміністрації. Вона обиралася депутатом Кам'янської міської ради.

Усе своє життя Лариса Олександрівна «жила на два міста», бо квартиру мала в Черкасах, а улюблена робота була у Кам'янці. І хоч її неодноразово запрошували працювати до черкаських музеїв, вона не полишила своєї улюбленої Кам'янки, рідний музей і людей, яких вважала своєю сім'єю.

Могла б іще працювати довго й плідно, та доля вирішила по-іншому... Померла Лариса Олександрівна 06 лютого 2013 року, похована в селі Кислин Маньківського району. Для своїх колег і всіх, кому пощастило її знати, Л. О. Бондаренко назавжди запам'яталася як чуйний, мудрий і досвідчений керівник, прекрасна людина. Вона виховала ціле покоління наукових працівників, щедро ділилася своїми знаннями й досвідом.

Саме Л. О. Бондаренко була серед тих, хто сприяв збереженню та популяризації національної культурної спадщини, формуванню та збереженню музейних колекцій, створенню новітніх експозицій, реалізації освітніх проектів, застосуванню інноваційних форм діяльності, популяризації музейної сфери. Робила все для того, щоб музей став осередком культурно-просвітницької діяльності та патріотичного виховання.

Список використаних джерел

1. А музика звучить... 90 років з часу створення духового оркестру в м. Кам'янці. 1913-2003. / Управління культури Черкаської обласної державної адміністрації, обласний центр народної творчості, Кам'янський районний Будинок культури. 12 с.

Лариса Бондаренко
під час проведення
літературно-музичного вечора

2. Бондаренко Л. О. До історії формування колекції творів Макара Мухи в Кам'янському історико-культурному заповіднику. *Кам'янка: науково-популярний альманах Кам'янського державного історико-культурного заповідника*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2011. 100 с.
3. Бондаренко Л. О. «Кобзар» 1860 року. *Трудова слава*. 2012. 7 лют. (№ 11).
4. Бондаренко Л. О. Тарас Шевченко і Кам'янщина. *Трудова слава*. 2012. 13 січ. (№4).
5. Бондаренко Л. О. Чайковський і Кам'янка: науково-популярний нарис. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2008. 15 с.
6. Муха М. До 100-річчя від дня народження: каталог виставки, присвяченої 100-річчю від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Макара Корніївича Мухи. Кам'янка, 2006. 40 с.
7. Павло Куценко. Графіка. Твори заслуженого художника України П.Я. Куценка з фондів Кам'янського державного історико-культурного заповідника. Кам'янка, 2011. 32 с.
8. Пугач Н.О., Висоцька Л.Г. Освіта і культура Кам'янки ХХ ст. *Місто на скелястих берегах Тясмину*. Кам'янка, 1999. С. 147–165.
9. Пугач Н.О. Музейник – це стан душі... *Незбагненна. Земна. Героїчна.* / відпов. за вип. І. Г. Кивгила. Черкаси: видавець Чебаненко Ю.А., 2016. 176 с.
10. Путівник по літературно-меморіальному музею О.С.Пушкіна і П.І.Чайковського. Черкаси, 2008.
11. Місто на скелястих берегах Тясмину: історичний нарис / Шамрай О.Г., Таран Г.М., Бондаренко Л.О., О.В. Ветров, Ю.Ю. Ляшко, Т.П.Чупак. Черкаси: Вертикаль, 2009. 244 с.

**ЛАРИСА ЦИМБРОВСЬКА:
МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ, КРАЄЗНАВЕЦЬ, МУЗЕЄЗНАВЕЦЬ,
ПОЕТЕСА, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ**

Наталія МИХАЙЛОВА,
провідний бібліотекар

Уманського національного університету садівництва

*«Моя робота, як повітря –
без нього не можна жити».*

Лариса Олександрівна Цимбровська – мистецтвознавець, краєзнавець, музеєзнавець, поетеса, громадський діяч, яка все своє життя присвятила дослідженню та популяризації історії Черкащини, Уманщини і історії Уманського національного університету садівництва, та Національного дендрологічного парку «Софіївка».

Лариса Олександрівна народилася 1 січня 1951 року в селі Кам'янка Липовецького району Вінницької області в родині агрономів. У 1969 році отримала атестат зрілості Уманської середньої школи № 1. Через сімейні обставини пішла працювати у навчально-

дослідне господарство «Родниківка» і вступила на перший курс заочного відділення до Уманського сільськогосподарського інституту на факультет плодощовочівництва і виноградарства. Студентське життя було обмежене лише сесіями, заліками, екзаменами – треба було все це поєднувати з трудовими буднями: брати участь у закладанні дослідних садків, опановувати технології вирощування плодощових культур, удобрення і обробітку ґрунту, утримання ґрунту в міжряддях, формування крони плодощових дерев. Кропітка, але трохи монотонна робота.

Та розрадою для юної дівчини був старовинний парк «Софіївка», як і для більшості людей, чиє дитинство і юність минали у провінційній Умані. Родина Цимбровських проживала у відомчому будинку на території, яка була підпорядкована Уманському сільськогосподарському інституту. Через парк Лариса бігала до школи, на її очах підростали дерева, змінювались пори року, а вікові дерева зберігали дівочі таємниці та мрії. У подальшому це вічне рукотворне диво буде супроводжувати Ларису Олександрівну все її життя. За порадою друзів вона навчається на курсах екскурсоводів і згодом виходить у якості гідки до туристів, які приїжджають з усього світу милуватись «Софіївкою». Майже одночасно починає працювати екскурсоводом в Уманського бюро подорожей та екскурсій.

Спілкування з краєзнавцями і музейними фахівцями привело її у 1974 році до художнього відділу картинної галереї Уманського краєзнавчого музею, де працювала спочатку молодшим, а потім старшим науковим співробітником.

1975 року у газеті «Уманська зоря» починають з'являтися перші публікації наукового працівника картинної галереї Лариси Цимбровської, які мають влучні, лаконічні назви: «Диво-світ», про виставку робіт самодіяльної майстрині Катерини Каленівни Лазаренко яка проходила у міській картинній галереї. А ще були повідомлення: «Політичний плакат у боротьбі за мир», «Познайомтеся з мистецтвом», «Звучить орган в Умані», «Музика в картинній галереї» та інші.

Робота та особлива прискіпливість до себе вимагали більш професійних і поглиблених знань, тому Лариса Олександрівна вступила до Київського державного художнього інституту на факультет мистецтвознавства, який закінчила у 1985 році. Свою дипломну роботу захищала за темою «Художні особливості садово-паркових ансамблів Черкаської області».

У газеті «Уманська зоря» була цікава рубрика «Культурне життя».

18 жовтня 1985 р. у столітній день народження чудового майстра – пейзажиста Федора Григоровича Бокала виходить стаття Лариси Олександрівни у співавторстві з позаштатним кореспондентом «Уманської зорі» Недзвецьким К. «Співець рідного краю». Читач дізнається про життєвий шлях, про творчий доробок художника: «міські пейзажі, чудові куточки парку «Софіївка»... Бокало створює ряд ілюстрацій до творів Шевченка, розповідає про дитинство Тараса. Все, що зображав художник, проникнуте почуттям глибокого ліризму і любові до краси природи, земного буття». Автори підкреслюють, що: «На виставці представлено близько ста робіт Ф. Г. Бокала, ряд документів, фото. На жаль, про художника збереглося мало відомостей, і працівники

галереї виносять щиру подяку всім, хто допоміг у зібранні матеріалів про життя та діяльність талановитого майстра» і запрошують уманців на виставку до картинної галереї.

Минуло вже 37 років, а поживклі сторінки «Уманської зорі» зберігають статті та повідомлення старшого наукового співробітника картинної галереї Лариси Цимбровської про виставки, які відбувались у картинній галереї: «Барвіста майоліка», «Краєвиди нашого міста», «Друге покликання». Вона плідно співпрацювала з місцевою газетою. 13 грудня 1986 року у рубриці «Світ наших захоплень» розповідь про виставку «творів місцевого талановитого художника Івана Федоровича Невмержицького». Лариса Олександрівна, у притаманній лише їй манері, робить детальний опис робіт представлених на виставці, аналізує і підкреслює самотність майстра «його своєрідний вияв глибоких почуттів любові до картин живої природи».

10 лютого 1988 р. у газеті «Уманська зоря» друкується великий за об'ємом матеріал «Життя і творчість земляка. Льву Юрійовичу Крамаренку – 100 років».

Як мистецтвознавець Лариса Олександрівна Цимбровська виступає з першою публікацією «Архітектура нашого міста». Мова йде про формування архітектурної забудови Умані в кінці XVIII століття: «Із зміною історичних соціально-економічних умов життя, відбувались зміни і в архітектурі. Про них буде сказано у наступних публікаціях». Дослідження друкувалось у кількох номерах.

Наприкінці 1988 р. Лариса Олександрівна була запрошена на посаду завідувача музею історії Уманського сільськогосподарського інституту.

У січні 1989 р. в Уманському сільськогосподарському інституті було відкрито меморіальну дошку на честь відомого вченого селекціонера Івана Максимовича Єремєєва (1887 –1958). Про цю подію у статті «Пам'яті вченого», яка була надрукована в «Уманській зорі» 28.01.1989. Вперше ми бачимо, що стаття підписана: «Л. Цимбровська, завідувача музеєм сільгоспінституту».

Лариса Олександрівна, як кажуть, з головою поринає в історію альма-матер.

Цікаво прослідкувати біографію моєї порадиці за допомогою газети «Уманська зоря». У своїй статті «Поет – революціонер» вона не пише, а лише натякає про дружні стосунки з відомим українським краєзнавцем: «В 1967 році в Уманському сільськогосподарському інституті був відкритий музей історії ВУЗу. Одним з активних помічників в його створенні був журналіст-краєзнавець Микола Федорович Комарницький. Він зібрав багато цікавих матеріалів про ВУЗ». У дописі мова йде про колишнього учня Уманського училища садівництва та землеробства Петра Тимофійовича Ротаря. «Він навчався з 1902 по 1906 рік, був відомий серед учнів та інтелігенції міста як пропагандист національної культури і мови. Ним був організований гурток з учнів-українців, де Петро знайомив товаришів з історією України, українською літературою... випускав часопис рідною мовою і брав участь у влаштуванні вистав та вечорів на українську тематику». Лариса Олександрівна цитує поезію Петра Ротаря:

*Добро і правду
я любив,
Красою упивався,
Багатству й силі
Не годив
І слабших не цурався.*

Вона відчувала душу Петра Тимофійовича, бо всі його найкращі прояви були притаманні і їй самій.

Лариса Олександрівна активно пропагує музей на сторінках інститутської газети «За сільськогосподарські кадри». Матеріали друкуються у рубриках «З історії рідного краю», «В музеї інституту», «До 150-річчя УСГІ».

Освіта плодвода, здобута в юності, знадобилась у 1994 році, коли їй запропонували посаду літературного редактора всеукраїнського щоквартального науково-виробничого журналу «Новини садівництва», заснованого за ініціативи кафедри плодівництва та виноградарства Уманського національного університету садівництва.

Лариса Олександрівна з ентузіазмом бралася за будь-яку справу. Ніколи не відмовлялася від пропозицій стати учасником наукових конференцій, літературних вечорів, етнографічних свят.

2001 року у складі делегації Уманського товариства дружби з зарубіжними країнами Лариса Цимбровська відвідує США. Детальний опис подорожі з історичними довідками друкуються у серпневому 64 номері газети «Уманська зоря» під назвою «Американські зустрічі. Подорож до Сан-Франциско».

Цікавим є допис Лариси Олександрівни з нагоди 85-річчя Уманського краєзнавчого музею «Спогади про картинну галерею». Вона з теплотою згадує своїх наставників Зою Юхимівну Жиліну, Ніну Іванівну Лебідь, Матвія Кириловича Сухіну, Валентину Василівну Діхтяр, Людмилу Георгіївну Іванову, Ольгу Петрівну Панич, Тетяну Миколаївну Попову, Вікторію Василівну Конторіну, Світлану Анатоліївну Падалко, Ірину Михайлівну Фірדман,

Тетяну Володимирівну Ванчурову-Євтушенку, Всеволода Гавриловича Власенка. Лариса Олександрівна пише: «Кожен із згаданих колег зробив свій внесок у діяльність музею, намагаючись щоденно донести відвідувачам цікаву інформацію про світ прекрасного... відбулось багато цікавих подій свідком та учасником яких довелося мені бути і тільки брак місця змушує мене спинити плин спогадів». З цими людьми вона спілкувалась все життя.

Лариса Олександрівна писала: «Важливою подією став 2004 рік, коли університет готувався до 160-річного ювілею. До цієї дати було зроблено капітальний ремонт приміщення, виготовлене нове сучасне обладнання (стенди, вітрини) та створена нова експозиція». Для неї це була значима подія, в яку вона вклала багато сил і душі, але вона висловлює подяку всім хто долучився до проведення цих робіт. Музей університету був важливою справою її життя: «Музей – це застигла мить історії, але саме вона дає можливість проникнути в далеке чи близьке минуле, переконатись у достовірності подій або навідь зробити відкриття».

У статті «Музею історії УДАУ – 40 років» (2007) Лариса Олександрівна висловила цікаву думку: «Як не дивно, але першою умовою переходу на цю роботу з боку керівництва закладу була вимога працювати якомога довше на одному місці. Величезний об'єм інформації запам'ятати і осмислити неможливо навіть за рік чи два. Переважна більшість музейних працівників обирають цю роботу на все життя». І це побажання вона виконала, пропрацювавши 25 років на посаді директора музею. Про неї говорили, як про неперевершеного знавця історії навчального закладу. На жаль, багато її досліджень залишилися в чернетках або на сторінках періодичних видань. Тепер про неї потрібно вишукувати матеріали так, як вона робила щодо багатьох вчених нашого навчального закладу. Її персональна стаття «Софіївка – перлина Європи» увійшла до довідково-біографічного видання «Уманський державний аграрний університет: історія, сьогодення, славетні імена», яке було присвячене 165-річному ювілею. Цимбровська Л. О. була членом редколегії цього видання.

2008 року побачила світ колективна поетична збірка «Алеями вічного саду», співавтором якої була і Лариса Цимбровська.

Авторський внесок Лариси Олександрівни залишився у багатотомному науково-енциклопедичному виданні Інституту енциклопедичних досліджень НАН України – «Енциклопедії Сучасної України». Її перу належать статті про Вуколова Сергія Михайловича, Дирда-Лукіна Івана Григоровича, Калугіна Івана Івановича, Корабльова Іполита Івановича, Крюкова Федора Арсенійовича.

За ініціативи Лариси Олександрівни Цимбровської при музеї діяв гурток екскурсійної справи, де студенти вивчали історію рідного краю – історію та культуру Черкаської області, міста Умань та Уманщини, історію університету та пам'ятки садово-паркового мистецтва «Софіївки». Пригадується такий факт: Лариса Олександрівна уже важко хвора перебуває у лікарні, а до Умані їдуть учасники студентського фестивалю «Софійські зорі» яких з містом і парком «Софіївка» мають знайомити її гуртківці. Вона викликає таксі, їде до університету, де на неї вже чекають її вихованці і дає їм необхідні настанови. Вона дуже хвилювалась, бо дехто мав вийти на екскурсійний маршрут вперше.

Останні її публікації були розміщені в газеті «Університетські вісті» №1–4 (842) під рубрикою «До 170-річчя університету»: «Віхи історії Уманського національного університету садівництва» і стаття присвячена колишньому учню Уманського училища садівництва, видатному вченому-економісту Миколі Дмитровичу Кондратьєву «Видатний вчений зі світовим ім'ям», але прізвище автора публікацій було взято у жалобну рамку. А між ними некролог «Берегиня історії університету», який закінчувався словами: «Такою вона і залишиться у нашій пам'яті доброю, душевною людиною, майстром поетичного й публіцистичного слова, палкою патріоткою України».

Вона не нажила великих статків, її оточували книги, картини, квіти.

У моєму архіві зберігається її вислів, затверджений автографом Лариси: «Моя робота, як повітря – без нього не можна жити, але за нього не треба платити.»

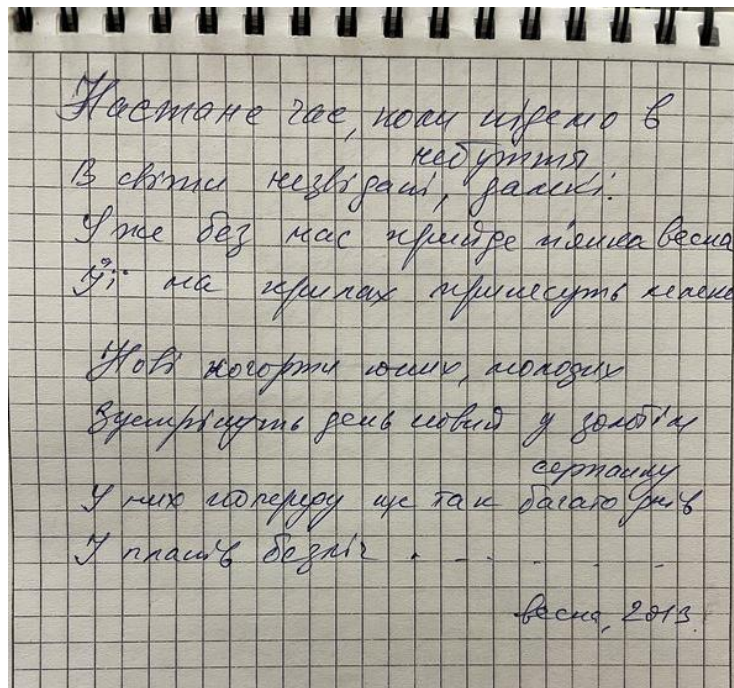
15.09. 2009 р. 14⁴².

В робочому блокноті Лариси Олександрівни серед останніх записів є такі поетичні рядки:

*Настане час, коли підемо в небуття,
В світи незвідані, далекі.
Уже без нас прийде п'янка весна –
Її на крилах принесуть лелеки.*

*Нові когорти юних, молодих
Зустринуть день новий у золотім серпанку
У них попереду ще так багато днів
І планів безліч ...*

Весна, 2013

ГРИГОРІЙ КИРИЛОВИЧ МІХНЕНКО – ВІДОМИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ З ЧИГИРИНЩИНИ

Любов ШМИГОЛЬ,

молодший науковий співробітник

відділу «Музей Богдана Хмельницького»

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Ім'я Григорія Кириловича Міхненка добре відоме багатьом освітянам України. Жителі Чигиринщини знають його як дослідника історії села Боровиці та засновника місцевого краєзнавчого музею.

Г. К. Міхненко народився на Київщині (7 серпня 1910 р. в с.Настошка Рокитнянського району). Але його подальше життя було тісно пов'язане із Чигиринщиною. Саме до Чигиринщини родина переїхала в 1915 р. Після закінчення семимісячних курсів по підготовці вчителів 1–4 класів при Черкаському педтехнікумі (1930) повернувся на Чигиринщину, працював учителем початкових класів у селах Рацеве, Боровиця, Тіньки. У 1934–37 рр. викладав українську мову та літературу в Тінківській та Зам'ятницькій семирічних школах. Протягом 1937–1939 рр. очолював Худоліївську семирічну школу і паралельно навчався на заочному відділенні Київського учительського інституту. У 1939–41 рр. Григорій Кирилович вже інспектор шкіл Чигиринського районного відділу народної освіти.

Учасник II Світової війни. Має бойові нагороди.

Після демобілізації Г. К. Міхненко повернувся до Чигиринщини, продовжив навчання на заочному відділі Київського педагогічного інституту ім. М. Горь-

кого (1946–1947) [1]. У 1948 р. Григорій Кирилович переїхав до Боровиці. Його призначили директором Боровицької середньої школи. Досвід роботи педагогічного колективу, який він очолював, узагальнено в книзі «З досвіду роботи Боровицької середньої школи Чигиринського району» (1951) [2]. Г. К. Міхненко нагороджений медаллю «За трудову відзнаку» (1953), орденом Леніна (1960), медаллю А. С. Макаренка «За особливі заслуги в галузі освіти і педагогічної науки» (1965). 1.07.1968 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці і вручено орден Леніна та медаль «Золота Зірка».

Ще в 1960-х рр. Г. К. Міхненко розпочав збір матеріалів для написання історичного нарису про село Боровицю. Він працював у Центральному державному історичному архіві УРСР та в Центральному державному архіві Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (нині ЦДАВО України), Партійному архіві Черкаського обкому КПУ. Одними з перших з результатами його дослідження познайомились читачі чигиринської районної газети «Зоря комунізму». У 1966 р. на сторінках видання з'явилися статті «Документи розповідають» (про сільське церковно-приходське училище) [3, с. 2–3], «Шлях героя» (про уродженця села, захисника Брестської фортеці Антона Дерев'янка) [4, с. 2], «Боровиця» (матеріали з історії Боровиці) [5].

Г. К. Міхненко – автор історичного нарису про село Боровицю. Спільно з іншим відомим краєзнавцем М. Ф. Пономаренком для тому Черкаська область «Історії міст і сіл Української РСР» він підготував статтю «Боровиця» [6, с. 669–676]. У цей період Григорій Кирилович працював над рукописом книги «На шляху до щастя» (нариси з історії Боровицької середньої школи). Рукопис отримав позитивну рецензію і був рекомендований до друку у вересні 1972 р., але так і не опублікований.

Після виходу на пенсію Г. К. Міхненко займався створенням сільського краєзнавчого музею в Боровиці. В Будинку культури для музею виділили 4 кімнати площею 197 м² та кімнату для фондового приміщення площею 12 м² [7]. Розпочала роботу музейна рада (Г. К. Міхненко, голова колгоспу «Дружба» В. С. Раченко, секретар парторганізації колгоспу «Дружба» В. В. Жовтенко, голова виконкому Боровицької сільської Ради А. І. Гудзенко, завідувачка сільською бібліотекою Г. О. Шльончак, вчитель історії місцевої школи В. М. Литвиненко, секретар парторганізації рибколгоспу Г. Л. Півненко). Над оформленням експозиції працювали черкаські художники В. Г. Куликівська та І. Й. Шалабаєв. Місцевий колгосп «Дружба» виділяв кошти на виготовлення копій та муляжів [8], придбання вітрин і меблів. Григорій Кирилович знову працював у Державному історичному архіві УРСР в Києві, Державному архіві Черкаської області, обласній науковій бібліотеці ім. В. Маяковського, збирав нові експонати для оформлення музею, записував спогади старожилів. Частину матеріалів (спогади, світлини) Г. К. Міхненку надсилали боровичани, які жили в різних населених пунктах тодішнього СРСР. Про роботу над експозицією він розповів читачам районної газети «Зоря комунізму» у статті «Увічнення звитяги – засіб виховання» [9, с. 3]. Відкриття музею, як це часто було за СРСР, запланували до пам'ятної дати – 110-ї

річниці з дня народження В. І. Леніна (22.04.1980). Але роботи йшли повільно. Члени музейної ради не мали досвіду експозиційної роботи. Лише у вересні 1980 р. затвердили тематико-експозиційні плани 2 та 3 залів і передали для роботи художникам, доручили вчителю історії В. М. Литвиненку підготувати тематико-експозиційний план 4 залу [10, 1 зв.], а В. В. Жовтенку до 20 жовтня зробити замовлення на виготовлення вітрин для музею [11, с. 2]. Роботи по створенню експозиції музею завершилися восени 1981 р. 4 листопада комісія у складі голови виконкому Боровицької сільської Ради А. І. Гудзенко, секретаря парторганізації колгоспу «Дружба» В. В. Жовтенка, голови рибколгоспу ім. 17-го партз'їзду Г. І. Руденка, директора середньої школи П. М. Шестакової, директора сільського Будинку культури П. І. Пшиченка зробила висновок: «За змістом своїм і за формою викладу експонатів музей відповідає вимогам, які ставилися перед автором музею та художниками-оформлювачами його» [12]. Музей мав такі експозиційні розділи: «Від найдавніших часів до Великої Жовтневої революції» (зал 1), «Від Великого Жовтня до війни» (зал 2), «Велика Вітчизняна війна» (зал 3), «Післявоєнний період» (зал 4) [13]. 5 років Г. К. Міхненко виконував обов'язки директора на громадських засадах, а потім отримав офіційне призначення. А ще Григорій Кирилович готував для музею громадських екскурсиводів. Ними стали завідувачка сільською бібліотекою Г. О. Шльончак та учні Боровицької середньої школи. Олександр Гудзенко та Юрій Богдан, які в той час були старшокласниками, пригадують: «Ми вивчили текст екскурсії по музею, здали залік Григорію Кириловичу. Проводили екскурсії для учнів молодших класів і гостей села» [14], «Г. К. Міхненко провів нас по музею і детально познайомив із експозицією. Мені випало вчити текст по 2-му залу. Я ще й вивчив текст по 1-му залу, який мені дуже подобався. Потім склали залік і проводили екскурсії» [15]. Збір нових експонатів було продовжено і після відкриття музею [16; 17] Протягом багатьох років заклад залишався центром патріотичного виховання молоді.

Не одне десятиліття Г. К. Міхненко був громадським (позаштатним) кореспондентом чигиринської районної газети «За сталінський урожай» (з 7.09.1956 р. – «Зоря комунізму»). На шпальтах газети за 1955–59 рр. (архів редакції газети «Чигиринські вісті») та 1965–89 рр. (бібліотека НІКЗ «Чигирин») можна знайти більше 160 статей краєзнавця. Деякі дописи виявилися зовсім невеликі – всього кілька абзаців. Частина матеріалів мала великий обсяг і виходила у 2, а то й 3-х номерах газети. Тематика статей дуже різноманітна: актуальні проблеми шкільництва [18, с. 4; 19, с. 2] та робота Боровицької середньої школи [20, с. 2; 21, с. 4], діяльність колгоспу «Дружба» [22, с. 3; 23, с. 3], боровичани – учасники II Світової війни [24, с. 3; 25, с. 2], історія Боровиці [26, с. 4; 27, с. 3–4], повсякденне життя села [28, с. 3; 29, с. 3], відомі земляки [30, с. 4; 31, с. 4]. Найактивніше Григорій Кирилович співпрацював з «районкою» у 1971, 1976, 1978 рр., підготувавши по 9 статей, 1975 – 10 статей, 1969 р. – 11 статей, 1966 – 12 статей, 1977 – 15 статей.

В 1956 р. місцева сільгоспартіль розпочала випуск багатотиражної газети «Прапор комунізму». Г.К.Міхненко очолив її редколегію. Перший номер газети вийшов 1 грудня 1956 р. [32]. На сторінках газети висвітлювалися не

тільки робота колгоспу [33,1; 34, 1], а й важливі події з життя села [35, с. 2; 36, с. 2]. У фондах НКЗ «Чигирин» зберігаються кілька примірників видання 1960, 1963 та 1964 рр. У 1963 р. редактором став М. Цибенко, а Григорій Кирилович залишився активним дописувачем газети [37, с. 2], [38, с. 2].

Г. К. Міхненко помер 5 січня 1990 р., похований на цвинтарі в с. Боровиця.

2010 р. на районному рівні відзначили День пам'яті з нагоди 100-річчя від дня народження директора Боровицької ЗОШ (1948–1975), Заслуженого вчителя Української РСР, Героя Соціалістичної Праці Григорія Кириловича Міхненка [38]. 7 серпня в сільському Будинку культури зібралися боровичани, освітяни району. До ювілею заступниця директора Боровицької середньої школи з виховної роботи Л. О. Збаразька збрала та впорядкувала збірку «Спогади про Вчителя – людини невтомної праці». До неї ввійшли спогади педагогів-ветеранів В. М. Литвиненка, Р. В. Барильченко, Г. О. Чигирик, Л. П. Олійник, В. А. Супрун та випускників школи Г. Коломійця та інших. Колишня вулиця В. Маяковського в Боровиці перейменована на вулицю Г. Міхненка.

Список використаних джерел

1. Біографія Міхненка Г. К. З приватного архіву Міхненко Л. Г.
2. З досвіду роботи Боровицької середньої школи Чигиринського району. Кіровоград: Вид-во газети «Кіровоградська правда», 1951. 95 с.
3. Міхненко Г. К. Документи розповідають // Зоря комунізму. 1966. 26 лютого. С. 2–3.
4. Міхненко Г. К. Шлях героя // Зоря комунізму. 1966. 9 травня. С. 2; 12 травня. С. 4; 14 травня. С. 2.
5. Міхненко Г. К. Боровиця // Зоря комунізму. 1966. 1 вересня. С. 4, 3 вересня. С. 4, 6 вересня. С. 4.
6. Міхненко Г. К. Боровиця // Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Черкаська область / Ред. кол. тому: Стешенко О. Л. (гол. редкол.), Гольцев Є. М., Горкун А. І., Дудник О. М., Зайцев М. С., Зверев С. М., Зудіна Г. М., Коваленко В. Я., Кузнецов С. М., Курносів Ю. О., Непійвода Ф. М., Степаненко А. О., Тканко О. В. (заст. гол. ред.), Шпак В. Т. АН УРСР. Інститут історії. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 788 с.
7. Матеріали музею історії с. Боровиця. Паспорт народного музею с. Боровиці.
8. Матеріали музею історії с. Боровиця. Перечень заказа образцов правительственных наград СССР, отечественного оружия и других муляжей для Боровицкого краеведческого музея Чигиринского района (заказ колхоза «Дружба»).
9. Міхненко Г. К. Увічнення звитяги – засіб виховання // Зоря комунізму. 1980. 3 січня. С. 3.
10. Матеріали музею історії с. Боровиця. Протокол засідання музейної Ради від 20 вересня 1980 р.
11. Матеріали музею історії с. Боровиця. Протокол засідання музейної Ради від 20 вересня 1980 р.
12. Матеріали музею історії с. Боровиця. Акт комісії від 4 листопада 1981 р.
13. Матеріали музею історії с. Боровиця. Паспорт народного музею с. Боровиці.
14. МПДА. – Записано від Гудзенка Олександра Івановича (1968 р. н.), який проживає в с. Топилівка Черкаського р-ну, січень 2023 р.
15. МПДА. – Записано від Богдана Юрія Миколайовича (1971 р. н.), який проживає у с. Білогородка Київської обл., телефонне інтерв'ю, лютий 2023 р.
16. Матеріали музею історії с. Боровиця. Лист Я. П. Збарацького до Г. К. Міхненка. 1988 р.
17. Матеріали музею історії с. Боровиця. Лист М. Я. Кривенка до Г. К. Міхненка. 1986 р.
18. Міхненко Г. Насущні завдання нашої школи // За сталінський врожай. 1955. 23 квітня. С. 4.

19. Міхненко Г. На порозі нового навчального // Зоря комунізму. 1971. 17 серпня. С. 2.
20. Міхненко Г. Звітують десятикласники // За сталінський врожай. 1957. 7 червня. С. 2
21. Міхненко Г. Учитель фізкультури // Зоря комунізму. 1977. 21 липня. С. 4.
22. Міхненко Г. Удосконалювати госпрозрахунок // Зоря комунізму. 1966. 5 лютого. С. 3.
23. Міхненко Г. Колгосп «Дружба»: від зборів до зборів // Зоря комунізму. 1979. 17 лютого. С. 3.
24. Міхненко Г. Навічно в строю // Зоря комунізму. 1975. 15 лютого. С. 3.
25. Міхненко Г. К. Сини захищали Вітчизну // Зоря комунізму. 1976. 8 травня.
26. Міхненко Г. В історії села – історія народу // Зоря комунізму. 1982. 16 грудня. С.4; 21 грудня. С. 3.
27. Міхненко Г. Вони були першими // Зоря комунізму. 1987. 11 липня. С. 3–4.
28. Міхненко Г. Люди вдячні продавцям // Зоря комунізму. 1975. 19 червня. С. 3.
29. Міхненко Г. Черги в ошадкасі // Зоря комунізму. 1979. 6 березня. С. 3.
30. Міхненко Г. Майстер часу // Зоря комунізму. 1981. 24 березня. С. 4.
31. Міхненко Г. Від пастуха до професора // 1984. 27 листопада. С. 4.
32. Матеріали музею села Боровиця. Газета «Прапор комунізму». 1956. 1 грудня. 2 с.
33. Раченко В. Перша комплексна бригада // Прапор комунізму. 1957. 22 січня. С. 1.
34. Дерев'яно А. Сінозбирання – справа сезонна // Прапор комунізму. 1959. 27 червня. С. 1.
35. Фесенко С. Змінюється обличчя села // Прапор комунізму. 1959. 9 вересня. С. 2.
36. Цибенко А. Ще раз про клубні порядки // Прапор комунізму. 1961. 26 вересня. С. 2.
37. Міхненко Г. Звітують митці України // Фонди НІКЗ «Чигирин». ПП 3505. Прапор комунізму. 1960. 25 листопада.
38. Міхненко Г. Не залишати дітей без догляду // Фонди НІКЗ «Чигирин». ПП 3622. Прапор комунізму. 1964. 17 лютого.
39. План відзначення Дня пам'яті з нагоди 100-річчя від дня народження директора Боровицької ЗОШ (1948–1975), Заслуженого вчителя Української РСР, Героя Соціалістичної Праці Григорія Кириловича Міхненка. 7 серпня 2010 р.

АНДРІЙ ФЕЩЕНКО – ОДИН З ОРГАНІЗАТОРІВ КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ НА КОРСУНЩИНІ

Парасковія СТЕПЕНЬКІНА,

кандидат історичних наук, директор

Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника

Підвалини розвитку сучасного краєзнавства були закладені в 20-х роках ХХ ст. Саме напрацювання краєзнавців тих років спонукали сотні й тисячі краєзнавців до подальших безперервних краєзнавчих досліджень. Як правило, у 1920-х роках найбільших успіхів досягли ті краєзнавчі осередки, в котрих працювали неординарні особистості.

Центром краєзнавчої роботи на Корсунщині на початку 1920-х років стали Корсунські вищі педагогічні курси імені Т. Г. Шевченка, засновані в 1923 році, а через три роки реорганізовані в Корсунський педтехнікум імені Т. Г. Шевченка [7, с. 212]. Серед перших викладачів (лекторів) закладу були, зокрема, викладач української мови й літератури П. Молоков-Журський [9, с. 24] і біології – А. Фещенко. За наявною інформацією, свою викладацьку дія-

льність вони поєднували з краєзнавчою роботою. Так, зокрема, П. Молоков-Журський, працюючи в 1927 році вже в Кременчуцькому педтехнікумі, розпочав збір предметів для створення міського краєзнавчого музею [9, с. 32].

Про Андрія Феценка, який став лідером краєзнавчого руху на Корсунщині, збереглося дуже мало біографічних даних. Його ім'я в ті роки в офіційних документах писалося як Одрій [1, с. 205]. У протоколі засідання Шевченківської окружної комісії по охороні пам'ятників культури та природи від 16 березня 1927 року також зустрічаємо ініціали «О. С. Феценко» [8, арк. 4 зв], хоч сам Феценко в ті роки підписувався «А. С. Феценко» [11, арк. 50]. Повне ім'я батька – Степан – називає в своїй розвідці лише К. Колесникова [7, с. 225]. Роки життя А. Феценка залишаються невідомими. Але, враховуючи його активну краєзнавчу діяльність, можна припустити, що він разом з іншими відомими краєзнавцями України був репресований в 1930-роках. Звідки А. Феценко прибув до Корсуня, також невідомо. Результативність його досліджень, а також термінологічна насиченість текстів [3, с. 28], свідчать про те, що він здобув ґрунтовну вищу освіту й був відомим серед краєзнавців України.

Новостворені педагогічні курси в Корсуні серед основних завдань навчального й виховного процесів виокремили краєзнавчу підготовку майбутнього вчителя-стажиста, без якої, за словами А. Феценка, «й система комплексів у трудшколі, й найновіші методи викладання в значній мірі засуджені на невдачу» [13, с. 4]. Краєзнавчим пошукам студентів і викладачів сприяла робота організованого в 1922/1923 навчальному (академічному) році природничо-краєзнавчого гуртка, а вже через три роки всі гуртки технікуму набули краєзнавчого спрямування, об'єднавшись в один з трьома секціями: природничою, економічною, соціально-побутовою [13, с. 5].

Найбільш результативною була робота природничої секції, яку очолив А. Феценко. Зазначимо, що вона працювала в тісному контакті з ботанічною і геологічною секціями Української академії наук та Українським геологічним комітетом [13, с. 5]. Науковим підґрунтям у роботі секції, безумовно, стали дослідження, проведені на Корсунщині одним з основоположників геології та географії України П. Тутковським та одним з перших керівників Українського відділення Геологічного комітету В. Різниченком. Так улітку 1925 року В. Різниченко, на той час старший геолог Українського геологічного комітету, завідуючий партією по дослідженню району Канівських дислокацій, провів геологічні дослідження в Корсунському парку [2, арк. 34 зв]. Звертаючись до Дніпропетровської крайової інспектури з охорони пам'яток природи й старовини від 20 жовтня 1926 року, він писав, що «територія м. Корсуня Черкаської округи з околицями представляє особливу цікавість з природнього, особливо з геологічного, боку з огляду на те, що тут по долині р. Росі знаходяться найкращі відслонення рапаківі Корсунського чи Канівського масиву»; особливої уваги заслуговують «казани велетнів», а Корсунський парк «варто заповідати державним шляхом як одну з пам'яток української природи» [5, арк. 36–36 зв.].

Дещо пізніше, у 1930 році, керівник Дніпропетровської крайової інспектури з охорони пам'яток природи М. Акімов, ведучи мову про Корсунський парк, акцентував увагу на «казанах велетнів», які «висвердлила Рось в кам'яному лощищу за старовинних часів, рухаючи та повертаючи на одному місці великі каміння, що лежали в водоспадах». За М. Акімовим, саме А. Фещенко розшукав їх чимало на Росі, окремі з яких чудово збереглися [1, с. 219].

Підтримуючи пропозицію В. Різниченка і спираючись на дослідження П. Тутковського, А. Фещенко одним з перших на Шевченківщині порушив питання про заснування заповідників природи. Він вважав, що заповідники мають розташовуватись «рівномірно по всій території України, але на Україні є такі куточки природи, що займають виключне становище і вимагають охорони в першу чергу». Особливої охорони, на його переконання, заслуговували острови на Росі та їх околиці, які розташовані на «Надніпрянській височині, на південно-східній межі Української кристалічної смуги». А. Фещенко звернув увагу на те, що територією островів з околицями Корсуня проходить «західня межа Канівської дислокації, а також південно-західня межа колишнього Дніпровського льодовикового язика». Отже, саме на ній «збігаються три сторінки з геологічної історії України» [11, арк. 42–43].

І ще на одну особливість островів Росі та їх околиць вказав А. Фещенко, адже вони «лежать біля південної межі правобережного лісостепу, а з другого боку – недалеко від Дніпра. Отже тут схрещуються флористичні смуги, де точиться могутня вікова боротьба 2-х формацій – степу й лісу, а також зустрічаються рослини східно-європейські й азійські, що перекинулися через Дніпро, з представниками Західньої Європи» [11, арк. 44–45].

21 січня 1927 року Український комітет краєзнавства створив мережу кореспондентів. Відповідно до «Положення про мережу кореспондентів Українського комітету краєзнавців» [10, с. 80], краєзнавці мали сприяти розвитку краєзнавчої роботи, обтеженню населених пунктів, формуванню низового краєзнавчого активу. Кореспондентом по Шевченківській окрузі було визначено А. Фещенка. Саме в цей час вирішувалось питання про визнання Корсунського парку пам'яткою природи місцевого значення. До речі, ще в 1919 році співробітник Української академії наук М. Шарлемань до переліку пам'яток природи включив водоспади на Росі й Корсунський парк [4, с. 62]. А. Фещенко, як кореспондент, отримав доручення описати Корсунський парк [6, арк. 18]. Хоч цю роботу він почав виконувати ще з 1926 року.

У 1927/1928 навчальному році в педтехнікумі були запроваджені курсові роботи для студентів I та II курсів. Вони, зокрема, провели такі краєзнавчі дослідження: «Бур'янова флора околиць Корсуня», «Лікарська флора околиць Корсуня», «Жуки околиць Корсуня», «Флора степових цілин околиць Корсуня», «Коротка геологічна історія Корсуня та його околиць» (13, с. 5). Про краєзнавчу роботу в педтехнікумі А. Фещенко в 1928 році розповів на сторінках часопису «Краєзнавство» [13, с. 4–7], з яким він активно співпрацював [3, с. 24].

За безпосередньої участі А. Фещенка при педтехнікумі був створений природничо-краєзнавчий музей. У 1928 році він мав відділи: зоологічний,

ботанічний, палеонтологічний, геологічний, а відділи економічний та агрономічний тільки створювались. В експозиції було представлено 353 експонати (з них 56 – зібрані студенти), що включали в себе 5520 окремих об'єктів, зокрема, гербарій був представлений на 968 аркушах. Музей став потужним центром краєзнавчих досліджень у регіоні. З ним знайомились учні трудшкіл, селяни та робітники сусідніх районів [13, с. 5, 6]. Про «велику організаторську й науково-методичну роботу» природничого музею при Корсунському педтехнікумі згадували П. Тронько і В. Прокопчук [10, с. 90].

Для пропаганди досвіду краєзнавчої роботи використовувались районні вчительські конференції. Зокрема, для вчителів району А. Фещенко прочитав такі доповіді, як: «Краєзнавство, його зміст, значіння, історія й методика», «Геологічна історія Корсуня та його околиць», а також провів для них екскурсію «Природа Корсунських островів» [13, с. 7].

У 1928 році А. Фещенко був одним з ініціаторів створення в Корсуні районного краєзнавчого товариства. У той час на товариства, крім іншого, покладались завдання видавати «листівні картки» із зображенням краєвидів, пам'яток природи та культури. У фондах Заповідника зберігаються поштові листівки з краєвидами Корсуня: «Скелі на річці Росі» [ПЛГ-2383], «Оранжеве в парку м. Корсуня» [ПЛГ-2382], «Будинок відпочинку в парку м. Корсуня» [ПЛГ-988], віддруковані київським видавництвом Окрліт на замовлення Корсунського науково-краєзнавчого товариства.

Центром сучасних краєзнавчих досліджень на Корсунщині став Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник. Результати досліджень науковців подаються на сторінках науково-популярного історичного видання «Корсунський часопис», друкуються в збірниках наукових та історико-краєзнавчих конференцій, видаються окремими книгами. Маючи в структурі Заповідника Корсунь-Шевченківський парк, науковці вивчають сучасні флору й фауну. Одним з джерел досліджень є ботаніко-геологічний опис парку, здійснений ще в 1926 році А. Фещенко разом зі студентами педтехнікуму. Дику флору він поділив на такі типи: «1) Флора степових цілин, 2) мішаного лісу-чагарників, 3) скель, 4) води, 5) луків». Досліджуючи фауну, він дав короткий список місцевих назв тварин: ссавців, птахів, плазунів, риб. За А. Фещенко, «комахи, раки, павуківці, мякуни, черви дуже мало досліджено» [12, с. 17–18]. Окремі з названих ним видів рослин і тварин на території парку вже зникли.

Отже, узагальнивши відому нам інформацію, можна стверджувати, що Андрій Фещенко був одним з організаторів краєзнавчого руху на Корсунщині, особливу увагу приділяв збереженню природи. Він розумів унікальність Корсунського парку і неодноразово порушував питання про оголошення його пам'яткою природи. Лише в 1960 році Корсунь-Шевченківський парк набув статусу пам'ятки садово-паркового мистецтва XVIII–XIX ст. загальнодержавного значення. Краєзнавчі дослідження А. Фещенко є базовими для сучасних природничих досліджень, а його активна життєва позиція – це приклад для наслідування.

Список використаних джерел

1. Акімов М. Охороняйте пам'ятки природи. Матеріали до охорони природи Середньої Наддніпрянищини. *Пам'ятки природоохоронної літератури України. Антологія українських видань, присвячених охороні природи початку ХХ століття (1914–1932)* / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 12. Київ: LAT & K, 2019. 330 с.
2. Анкета для збирання відомостей про існуючі й бажані заповідники. *ДАЧО* (Держ. архів Черк. обл.). Ф.Р.-131. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 34–34 зв.
3. Бездрабко В. В. Історико-екологічні студії в краєзнавстві 1920–1930-х рр. *Краєзнавство*. 2005. № 1–4. С. 23–32.
4. Бризгалін Г. А. Охорона пам'яток природи на Україні. *Пам'ятки природоохоронної літератури України. Антологія українських видань, присвячених охороні природи початку ХХ століття (1914–1932)* ...
5. Лист В. Різниченка до Дніпропетровської краєвої інспектури по охороні пам'яток природи й старовини від 20 жовтня 1926 р. *ДАЧО*. Ф.Р.-131. Оп. 1. Спр. 127. Арк. 36–36 зв.
6. Лист Комісії по охороні пам'ятників матеріальної культури до Шевченківського окрвиконкому від 6 квітня 1928 р. *ДАЧО*. Ф.Р.-131. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 18.
7. Малий енциклопедичний словник Корсунщини. Корсунь-Шевченківський [б. в.], 2004. Т. 2. 354 с.
8. Протокол № 3 1927 року 16 березня в помешканні Черкаської Окрінспектури Нароосвіти відбулось засідання Шевченківської Округової Комісії по охороні пам'ятників культури й природи. *ДАЧО*. Ф.Р.-131. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 4–4 зв.
9. Сергієнко М. Г. Про дідуся, якого я не знав. Бердянськ : [б. в.], 2014. 43 с.
10. Тронько П., Прокопчук В. Український комітет краєзнавства: історія становлення й наслідки діяльності. *Краєзнавство*. 2010. № 1–2. С. 76–96.
11. Фещенко А. Заповідник природи в м. Корсуні на Шевченківщині. Рукопис. *ДАЧО*. Ф.Р.-131. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 42–50.
12. Фещенко А. Корсунські острови та їхня околиця. *Краєзнавство*. 1928. № 4. С. 14–19.
13. Фещенко А. Краєзнавча праця в Корсунському педтехнікумі. *Краєзнавство*. 1928. № 1. С. 4–7.

ВНЕСОК НАДІЇ ВАСИЛІВНИ КУКСИ В ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ СВЯТОГО ПРОРОКА ІЛЛІ В СУБОТОВІ

Денис САКАРА,
учень 9 класу

*Вершацької філії Чигиринського ліцею № 2
Чигиринської міської ради Черкаської області*

На Чигиринщині є куточки, де все дихає славною історією. Одним із таких місць є село Суботів, колиська гетьмана Богдана Хмельницького. Саме тут своїм коштом він збудував церкву і заповів поховати себе в її стінах. Церква Святого Пророка Іллі в Суботові – визначна архітектурна, історична і культурна пам'ятка другої половини ХVІІ століття, її історія складає близько 370 років. Церква споруджена у стилі українського бароко та європейського ренесансу, поєднує в собі риси оборонної, громадської та культурної споруди.

ди. Святиню зображали на своїх полотнах відомі художники, Домінік Де ля Фріз та Сплестер, Тарас Шевченко. Іллінську церкву зображено на п'ятигривневій купюрі національної грошової одиниці.

Відомою дослідницею церкви є наша землячка, випускниця Вершацької школи, музейний працівник, Почесний краєзнавець України – Кукса Надія Василівна (дівоче прізвище – Бондаренко). Народилася Надія Василівна у м. Знам'янка на Кіровоградщині, але дитячі та юнацькі роки пройшли у селі Вершаці Чигиринського району. З 1984 р. по 1996 р. вона працювала вчителем історії, правознавства та географії Суботівської середньої школи [10]. З квітня 1996 р. обіймала посаду старшого наукового співробітника Національного історико-культурного заповідника «Чигирин». З 2014 р. – завідувачка відділу «Суботівський історичний музей». Основна сфера її наукової діяльності – історичне краєзнавство, пам'яткознавство, етнографія, музейна педагогіка, туристсько-екскурсійна робота. Кукса Надія Василівна займається розробкою наукових тем «Пам'ятки козацької доби на Чигиринщині» та «Дослідження творчого доробку Марка Федоровича Грушевського». Окрім того, до кола наукових інтересів Кукси Н. В. входять дослідження голодомору 1932–1933 рр. та голоду 1946–1947 рр. на Чигиринщині, подій Другої Світової війни. Вона є автором і співавтором понад 360 статей, історичних розвідок, довідок, публікацій в регіональних, всеукраїнських, зарубіжних наукових, публіцистичних, фахових виданнях. Взяла участь у близько 300 науково-практичних історичних, археологічних, етнографічних конференцій різного рівня. Надія Василівна один з організаторів учнівських історико-краєзнавчих конференцій «Чигиринщина в контексті історії України». Є автором наукових концепцій, структурних та тематико-експозиційних планів Музею Дитини в Суботіві та експозиції «Суботів – родовий маєток Хмельницьких» [12, с. 455]. Має суттєві напрацювання з колегою Яніною Діденко: праці «Чигиринщина в подорожніх нотатках відомих особистостей XIX – I половини XX століття», «Наддніпрянська минувшина XVIII-XX століття», «Хранителі спадщини Потясминня: мандрівка крізь часи».

Кукса Надія Василівна проживає в селі Суботів більше тридцяти років. Тому, мабуть, не випадково найбільше її праць присвячено саме Іллінській церкві [11]. Надія Василівна згадує, що сама доля підказала їй тему дослідження. Ще в студентські роки збирала цікаві факти з історії храму. Потім спрямовувала свої дослідження на історію ремесел, вишивки, занять жителів краю, але все одно душею відчувала, що це напрямок – не зовсім те, чого вона хотіла. Коли почала працювати в Суботівському історичному музеї, то основна увага відвідувачів була прикута саме до церкви святого пророка Іллі. Надії Василівні було дано завдання написати текст екскурсії щодо історії Іллінської церкви. Джерельна база була скупною, тому Кукса Н. В. вирішила їхати в архів. Працювала з великою кількістю архівних документів у Центральному державному історичному архіві України у Києві та Державному архіві у Черкаській області. Зі слів науковиці, робота з документами в архіві захоплює її найбільше, хоча багатьом здається важкою і

нудною. Там матеріалів не так було і багато, в основному це були клірові відомості XIX століття. Активно займатися дослідженням історії Іллінської церкви, перлини сакрального зодчества середини XVII століття, історія якої співзвучна з минувшиною українського народу, почала з 1997 року [10]. Більше, ніж два десятки років, відслідковувала її минуле Надія Василівна, систематизувала і критично аналізувала численні першоджерела, використовуючи іконографічні матеріали.

На сьогодні одним з найбільш ранніх і досить об'єктивних першоджерел з історії церкви вважає дослідниця відомість «Описание благочестивих заграничних в короне Польской», укладену ігуменом Свято-Троїцького Пустинного Мотронинського монастиря ієромонахом Мельхіседеком у вересні 1767 р., де знаходимо відомості щодо храму станом на 1762 р. [4]. Документ містить унікальну інформацію про час побудови храму та рукопокладення його настоятелів, його єпархіальну приналежність. Роком закладення храму Мельхіседек вважає 1651 р. Спираючись на погляди *Мельхіседека Значко-Яворського та клірові відомості по церкві*, Надія Василівна схиляється до думки, що *Іллінська церква в Суботові була збудована у 1651 р. (на відміну від поширених в історичних колах поглядів щодо побудови у 1653р., 1656 р.)*.

У своїй статті «Свято-Іллінська церква в Суботові: основні етапи реставрації пам'ятки архітектури середини XVII ст.» Надія Василівна робить спробу вперше систематизувати розпорошені відомості про реставраційно-відновлювальні роботи, що мали місце в Свято-Іллінській церкві в Суботові упродовж XIX – на початку XXI ст. [3]. Описує і процес перебування на Чигиринщині Тараса Шевченка, Д. П. Де ля Фліза, Пантелеймона Куліша, Лаврентія Похилевича, Миколи Костомарова, Павла Чубинського та ін. Підсумовує, що всі дослідження XIX – початку XX століття характеризуються простотою викладу, посиланням на чисельні джерела, містять порівняльний аналіз. Зупиняється дослідниця і на внеску вченого-археолога Гната Яковича Стеллецького в дослідження церкви [1;110].

Не оминає увагу Кукси і становище храму в роки радянської влади. В часи розпалу антирелігійної кампанії приміщення Іллінської церкви використовувалося як клуб, а згодом – як господарська споруда (зерносховище) [2, с. 492]. Надія Василівна описує становище усипальниці Богдана Хмельницького в період окупації с. Суботова німцями, які дозволили відновити богослужіння в церкві, щоб підірвати авторитет більшовицької влади [5, с. 83]. У другій половині XX ст. дослідження в приміщенні храму було проведено експедиціями на чолі з Г. Логвином (1953 р.), кінець 60-х – експедиціями на чолі з Р. Юрою, П. Горішнім, М. Кучерою. Відомості про церкву збирав і академік С. Кілессо, автор іконостасу, встановленого 1995 року.

Багато дискусій в наукових колах точаться і навколо точного місця поховання Б. Хмельницького. Кукса Н. В. у своїй праці «Усипальниця Богдана Хмельницького у нововиявлених джерелах XVIII – 70-х рр. XX століття» зауважує, що на даний час існує дві основні версії місця поховання у Суботові: кам'яна церква в ім'я Святого Пророка Іллі фундації гетьмана та

дерев'яна – в ім'я Архістратиґа Михаїла, закладена батьком гетьмана – Михайлом Хмельницьким. Але версія поховання гетьмана Богдана Хмельницького саме у церкві Святого Пророка Іллі залишається основною, оскільки на користь неї наводяться більш вагомні аргументи, зокрема і результати георадарних вимірювань у червні 2019, під час яких в Іллінській церкві виявлено ознаки вхідного колодязя до склепу розмірами 3×1,3 м і заввишки приблизно 1,6 м, викладеного зсередини цеглою, який, ймовірно є усипальною гетьмана.

У 2020 році світ побачила книга Кукси Надії Василівни «Церква святого Пророка Іллі в Суботіві: минуле і сьогодення усипальниці Богдана Хмельницького» [6]. Дане видання є результатом понад 25-річної потужної науково-пошукової роботи по вивченню і систематизації багатьох історичних джерел з історії церкви Святого Пророка Іллі, проведеної авторкою. В результаті багаторічної дослідницької роботи Надії Василівни, співпраці з колегами з інших наукових і музейних установ було зібрано в єдине ціле всі відомості з історії храму. Останнім часом виявлено і введено до наукового обігу потужний пласт архівних матеріалів, що дозволили зробити суттєві доповнення і уточнення стосовно минулого усипальниці гетьмана. У книзі висвітлено більш, ніж 300-літню історію усипальниці гетьмана. Це перша книга, яка повністю присвячена історії храму.

Високу оцінку внеску Кукси Н. В. у дослідження церкви святого Пророка Іллі в Суботіві дає доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України В. М. Лазуренко. Він зазначає, що нарешті одна із святинь України – церква Святого Пророка Іллі в Суботіві, що на Чигиринщині, має на сьогодні свою вперше ґрунтовно і фахово написану історію. З його слів, ця книга – перша комплексно досліджена історія унікальної пам'ятки архітектури, яка без перебільшення, на сьогодні є однією з візитівок нашої української державності [8].

Книгу видано на замовлення Управління комунікацій Черкаської ОДА і її тираж (всього 300 примірників) було розподілено між бібліотеками та навчальними закладами Черкаської області. Спершу планувалося видати значно більший тираж із більшою кількістю сторінок. Але було поставлено обмеження: або суттєво скоротити джерельну базу монографії, або зменшити тираж. Надія Василівна обрала останній варіант. Однак, історія національної святині не окреслюється рамками цього видання. Навіть за час, коли книга була здана до друку, відслідковано низку архівних і іконографічних матеріалів, які авторка мріє використати у наступних виданнях, які, ми сподіваємося, не за горами.

Колеги характеризують Надію Василівну як надзвичайно компетентну, ерудовану і патріотичну особистість, що дуже професійно працює з джерелами і іноді помічає такі деталі, які не помічають інші науковці. Мабуть, показником, наскільки глибокі її дослідження, є та величезна кількість цитувань і посилань, які роблять на неї інші дослідники Іллінської церкви [9].

За свою пошукову, дослідницьку, науково-видавничу роботу наша землячка має багато відзнак і нагород: звання «Почесного Краєзнавця України»,

є лауреатом краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича (2014 р.), премії імені Героя України Михайла Сікорського (2021 р.).

Гордість Чигиринщини – її люди. Кукса Надія Василівна – надзвичайно професійна і патріотична особистість, відомий історик і краєзнавець, фаховий музейник, яким по праву гордиться Чигиринський край.

В одній зі своїх статей Н. В. Кукса цитує слова Михайла Грушевського: «...Існують такі сфери, де всяке гаяння часу, відкладання на пізніше, збирання, дослідження та консервування форм старого життя, безсумнівно, є непростимою провиною перед майбутніми поколіннями...» [7;102]. Цим самим, дослідниця ніби ще раз підкреслює, чому саме потрібно висвітлювати історичні віхи пам'яток Чигиринщини, це для неї – невідкладна справа, а доказом цього є надзвичайно велика кількість її праць, розвідок, книг, що стоять у Церкві Святого Пророка Іллі в Суботові.

Список використаних джерел

1. Кукса Н. В. Гнат Якович Стеллецький: штрихи до портрета // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції 17–18 травня 2006 р. Ч., 2006. С. 110–127.
2. Кукса Н. В. Православні храми Суботова в часи антирелігійної кампанії 20–30-х років ХХ століття // Християнство в Україні: доба відродження та нового часу. С. 491–496
3. Кукса Н. В. Свято-Іллінська церква в Суботові: основні етапи реставрації пам'ятки архітектури середини ХVІІ ст. // Сіверщина в історії України. Випуск 4, 2011. С. 31–35.
4. Кукса Н. В. Свято-Іллінська церква в Суботові в «Описании благочестивых заграничных в Короне Польской» Мельхіседека Значка-Яворського [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/40567>
5. Кукса Н.В. Усипальниця Богдана Хмельницького в часи німецько-фашистської окупації // Чигиринщина в історії України. Збірник 2. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Матеріали Другої історико-краєзнавчої учнівської конференції Суботівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області. Черкаси, 2008. С. 82–91.
6. Кукса Н. В. Церква Святого Пророка Іллі в Суботові: минуле і сьогодення усипальниці Богдана Хмельницького. Черкаси, 2020. 380 с.
7. Кукса Н. В. Церква Святого Пророка Іллі в Суботові – пам'ятка архітектури середини ХVІІ століття національного значення // Лицар ордена культури. Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження Б. Г. Возницького. Дубно, 2016. С. 97–102.
8. Лазуренко В. М. Усипальниця Гетьмана України Богдана Хмельницького в Суботові має свою написану історію // Краєзнавство. № 1–2 (114–115). 2021. С.144–146
9. Матеріали польових досліджень автора (далі – МПДА) – Записано від Діденко Яніни Леонідівни (1976 р.н.), яка проживає в місті Чигирин Черкаської області. Листопад 2022 р.
10. МПДА – Записано від Кукси Надії Василівни (1965 р.н.), яка проживає в селі Суботів Черкаської області. Листопад 2022 р.
11. Нераденко Т. Археологія Чигиринщини. Черкаси, 2012. 506 с.
12. Трощинська О., Діденко Я. З історії музейної справи на Чигиринщині // Чигиринщина в історії України. Збірник 6: Українська революція 1917–1921 рр.: 100 років боротьби. Матеріали Шостої міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції «Чигиринщина в історії України». Черкаси, 2018. С. 452–456.

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ А. І. ПЕРЕПЕЛИЦІ

Руслана ДЕРКАЧ,

учениця 9 класу

*Вершацької філії Чигиринського ліцею № 2
Чигиринської міської ради Черкаської області*

Ірина ЯКОВЕНКО,

вчитель історії

*Вершацької філії Чигиринського ліцею № 2
Чигиринської міської ради Черкаської області*

У відродженні багатотисячолітніх традицій культури українського народу помітна роль належить історичному краєзнавству. Лише глибоке всебічне вивчення конкретного, специфічного дає можливість історії як науці дійти узагальнень, вивчити спільне, розкрити закономірності історичного процесу. Дослідження історії рідного краю являє собою своєрідний місток між професійною історичною наукою і натхненною працею місцевих краєзнавців. Зусиллями невтомних подвижників історико-краєзнавчого руху Черкащини створені і побачили світ нові праці про історію населених пунктів, про людей, які творили і продовжують творити добро і достаток на рідній землі, зберігаються і примножуються музейні скарби, проводяться численні просвітницькі заходи. Історію Чигиринського краю висвітлюють у своїх працях чигиринські музейники та краєзнавці.

Вершаці – одне з невеликих сіл Чигиринської ОТГ, яке має свою цікаву історію, економічний та соціальний потенціал. З-поміж уродженців та жителів села є ті, які нерозривно пов'язали своє життя з історією та краєзнавством. Серед них – і наша землячка – Перепелиця Алла Іванівна (дівоче прізвище – Руденко). Народилася вона 29 липня 1962 року. З 1967 року була ученицею Вершацької ЗОШ [4]. Вчителі згадують Аллу Іванівну як «дуже старанну, уважну ученицю, яка завжди виконувала домашні завдання. Ввічлива, скромна. Любила історію, з захопленням читала. Любила пізнавати минувшину, вивчати життєвий шлях історичних осіб, завжди висловлювала власне бачення певної історичної події» [2].

Свої шкільні роки Алла Іванівна згадує так: «Спогади про школу у мене найяскравіші. Хоч і минуло вже скільки років. Мої вчителі! Про кожного можна багато розповісти. Але найбільше я була заворожена майстерністю вчительки історії – Шевчук Надії Михайлівни. Ця струнка жінка привертала до себе і внутрішнім, і душевним змістом. Надія Михайлівна натхненно вела урок, використовуючи матеріали історії, вміла «переносити» учнів через століття й тисячоліття. У наших відповідях цінувала творчість, пошук нового. Й такими були майже всі заняття. Як учням було не любити такі уроки і такого Вчителя? З Надією Михайлівною нам було цікаво, ми завжди дізнавались щось нове. Саме вона вражала нас емоційністю, інтересом та ентузіазмом» [1].

Після закінчення 8 класу Алла Іванівна навчалася в Чигиринській ЗОШ №1. Реалії тодішнього життя змусили випускницю в 1979 році вступити на навчання у Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування, по закінченню деякий час працювала інженером на заводі «Червона зірка». Проте захоплення історією наклали свій відбиток на долю героїні нашої розповіді. В 1994 році їй запропонували працювати екскурсоводом у Чигиринському заповіднику, і вона без вагань погодилась втілити свою дитячу любов до історичної науки в доросле свідоме життя [10; 479]. З 1998 року – Алла Іванівна працювала молодшим науковим співробітником у відділі «Резиденція Б. Хмельницького», а нині у Чигиринському археологічному музеї. Спеціалізується на дослідженні теми «Монастирі і церкви Чигиринщини». У свій час досліджувала життя блаженного Варфоломія Чигиринського. За словами Алли Іванівни, блаженний Варфоломій був Христа ради юродивим і через свої дії показував майбутнє Чигиринщини і її жителів. «Коли він ходив Чигирином і плував між парканами дріт, ніхто не міг зрозуміти до чого це. Збагнули вже у 60-роках, коли відбулася електрифікація Чигиринщини, – розповідає Алла Перепелиця. Передбачив отець Варфоломій і затоплення сіл під час утворення Кременчуцького водосховища. Задовго до цього він ходив нині вже затопленими селами і кричав «Вода-води!». Його дії усі зрозуміли згодом» [1]. Алла Іванівна зізнається, що досліджувати життя Варфоломія було непросто: «Про таких людей дуже важко писати наукові праці. Три дні не могла навіть розпочати цю роботу. Лише після того, як сходила до церкви і помолилася, приступила до справи...».

Перепелиця Алла Іванівна є автором вісімдесяти наукових статей про пам'ятки Чигиринщини та архітектуру НКЗ «Чигирин», серед них: «Каплиця Святої Покрови в Чигирині», «Протоієрей Д. Топачевський – настоятель Свято-Казанської церкви в Чигирині», «Чигирин в переддень своєї 400-сотої річниці», є однією з авторів книги «Нескорений Велет».

В 2019 році побачила світ наукова праця Перепелиці А.І. «Православні святині Чигиринщини» [6]. Книга присвячена минувшині православ'я на Чигиринщині. Авторка дослідження розповідає про діяльність ієрархів церкви, історію та архітектуру храмів, «житіє» священнослужителів, які увійшли до Сонму Святих Черкащини. Кожна розвідка написана на основі архівних та історичних джерел, спогадів очевидців подій – матеріалів польових досліджень авторки. Ілюструють книгу світлини сакральних споруд та церковних діячів краю віднайдені авторкою в період з 1994 по 2008 рр. Релігія є невід'ємним атрибутом повсякденного життя людини як соціальної істоти від найдавніших часів і до сьогодення. Особлива цінність книги полягає в оприлюдненні для широкого загалу маловідомих матеріалів та світлин.

2020 р. також став плідним у науково-пошуковій роботі Алли Іванівни. Разом зі своєю колегою С. Павловою вони видали книгу «Соціально-культурний портрет Чигирини» [5]. Дана праця є збіркою статей, в яких подається соціально-економічний розвиток Чигирини (XIX – поч. XX ст.), забудова міста (XIX – поч. XX ст.), минувшина та відродження пам'яток культу-

рної спадщини першої гетьманської столиці, історія природних та штучних гідрологічних об'єктів пам'ятки національного значення НКЗ «Чигирин» Замкової гори, сторінки історії єврейства на Чигиринщині, топографія та ландшафтна архітектура єврейських цвинтарів міста, життєвий шлях художника і музиканта – Івана Титовича Запорожченка [21]. До книги ввійшли 12 статей, котрі, по-суті, є текстами екскурсій, якими свого часу захоплювали гостей краю та місцевих шанувальників історії ще на початку своєї роботи в заповіднику молоді науковці, а нині заступник директора НКЗ «Чигирин» Світлана Павлова та молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу охорони пам'яток історії, культури та природи НКЗ «Чигирин» Алла Перепелиця. Статті базуються не тільки на архівних та історичних джерелах, а також на польових дослідженнях авторів. Ілюструють книгу світлини пам'яток історії, культури, архітектури, природи Чигирини та людей, які відіграли значну роль в соціально-економічному розвитку повітового містечка Київської губернії та збереженні і відродженні пам'яток культурної спадщини районного центру Черкаської області. Автори провели велику за обсягом роботу, зібравши і систематизувавши в єдине видання значну кількість матеріалів з історії рідного краю. В рецензії до видання доктор історичних наук, професор – наша землячка – Тетяна Чубіна зазначає, що «вихід у світ цієї книги буде вагомим внеском у розвиток історичного краєзнавства України, а також писемним дарунком жителям Чигиринщини». Книга написана цікавою доступною мовою, де в слова вкладена об'ємна дослідницька робота авторів, які розширюють кругозір читача до обривів великої любові до серця України – міста Чигирин.

Цікавими є публікації А.І. Перепелиці щодо дослідження історії чигиринських церков та життєдіяльність їх священників. Вона відкрила для широкого кола читачів унікального дослідника старожитностей Чигиринщини отця Олексія Єримовича [3; с. 473].

Окрім релігійного життя Чигиринщини Алла Іванівна має ґрунтовне дослідження «Сакральні споруди с. Вершаць (Чигиринщина) (перша половина XVIII – поч. XXI ст.)», яке представила на Дев'ятій міжрегіональній історико-краєзнавчій конференції «Чигиринщина в історії України» [7]. Ця праця – значний внесок в історичному життєписі нашого села. Досліджувала А. Перепелиця і історію рідного села Вершаці в роки Другої світової війни. Зокрема унікальний танк Т-70М, який брав участь у визволенні населеного пункту від нацистів [8]. Не залишилася осторонь Алла Іванівна і тоді, коли на початку 2019 р. на Чигиринщину у 34 населені пункти надійшло 144 копії листів оstarбайтерів, які були надіслані з Німеччини родичам. Серед них 9 листів у село Вершаці. Ці листи писалися ще в далекому 1943 році, але так і не дісталися адресантів. Їх майже одночасно перевозили в Україну потягом з Рейху, але з невідомих причин поштовий вагон із ними залишився на станції «Житомир», де пізніше потрапив до рук НКВС. Потім листи направили до найближчого Житомирського архіву, де вони й пролежали до 1956 року. Маючи вершацьке коріння, Алла Іванівна Перепелиця активно долучилася до пошу-

ків родичів адресатів. Їй особисто вдалося ідентифікувати та вручити всі листи родичам остарбайтерів, записати розповіді їх дітей, внуків, знайомих, зібрати фотоматеріали.

Хоч нині Алла Іванівна є мешканкою Чигирин, вона постійно підтримує зв'язок з рідним селом. Організовує лекції для учнів, знайомить зі своїми доробками. Щороку до Дня села вона організовує різного роду виставки в сільському будинку культури, експозиції яких відображають історію Вершаць, а у бібліотечних фондах села є подаровані авторкою книги. В неї ще багато мрій та планів, серед них чільне місце належить історико-краєзнавчій роботі, адже науково-дослідницька діяльність не лише сприяє формуванню творчої особистості, а й допомагає висвітлити історію своєї малої батьківщини.

Відомий краєзнавець Черкащини, Голова Черкаської обласної Спілки краєзнавців України у 2001–2021 рр. – Василь Мельниченко зазначає: «За усією багатогранною краєзнавчою роботою в минулому і сьогодні стоять люди, які присвятили своє життя невтомній подвижницькій праці на ниві краєзнавства» [9; с. 98]. Радісно, що багато таких ентузіастів є на Чигиринщині!

Список використаних джерел

1. МПДА – Записано від Перепелиці Алли Іванівни (1962 р.н.), яка проживає в місті Чигирин. Лютий 2023 р.
2. МПДА – Записано від Шевчук Надії Михайлівни (1947 р.н.), яка проживає в місті Чигирин. Квітень 2018 р.
3. Нераденко Т. Чигиринські музейники та краєзнавці // Чигиринщина в історії України. Збірник 6: Українська революція 1917–1921 рр.: 100 років боротьби. Матеріали Шостої міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції «Чигиринщина в історії України». Черкаси, 2018. С. 469–474
4. Особова справа Перепелиці А. І. // Архів Вершацької філії Чигиринського ліцею номер два.
5. Перепелиця А., Павлова С. Соціально-культурний портрет Чигирин. Черкаси, 2020. 214 с.
6. Перепелиця А. І. Православні святині Чигиринщини. Черкаси, 2019. 220 с.
7. Перепелиця А. І. Сакральні споруди с. Вершаць (Чигиринщина) (перша половина XVIII – поч. XXI ст.) // Чигиринщина в історії України. Збірник 9: Чигиринщина: 30 років незалежності. Матеріали Дев'ятої міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції «Чигиринщина в історії України». Черкаси, 2021. С. 282–296
8. Перепелиця А. І. Свідок звитяжної слави // Чигиринські вісті, 2007. 12 грудня. С. 1–2
9. Трошинська О. І., Діденко Я. Л. Традиції краєзнавства на Чигиринщині: минуле і сьогодення // Персоналістичний вимір історії Черкащини: матеріали Першої регіональної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження Бушина М. І. / упоряд. : В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан. Черкаси : ЧДТУ, 2018. С. 98–104
10. Яковенко О. Дослідники Чигиринської минувшини – випускники Вершацької ЗОШ // Чигиринщина в історії України. Збірник 6: Українська революція 1917–1921 рр.: 100 років боротьби. Матеріали Шостої міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції «Чигиринщина в історії України». Черкаси, 2018. С. 478–482

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ
Х. ЯЩУРЖИНСЬКОГО (1852–1923?):
ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ

Оксана СИЛКА,

*доктор історичних наук, доцент,
член Національної спілки краєзнавців України*

Лариса СИНЯВСЬКА,

*доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,
член Національної спілки краєзнавців України*

Вперше систематичні відомості про життєвий та творчий шлях Х. Ящуржинського були надруковані на сторінках багатотомного енциклопедичного видання видавців Ф. Брокгауза та І. Ефрона у 1904 р. За часи радянської влади діяльність Х. Ящуржинського, на відміну від історіографічної характеристики його робіт, не потрапляла у поле зору дослідників. І лише з другої половини 90-х років ХХ ст. розпочався новий етап у дослідженні його життя, опрацюванні наукової спадщини та з'ясуванні внеску у розвиток національної історичної науки [1, 2, 3, 4].

Народився Х. Ящуржинський у с. Молодецькому Уманського повіту Київської губернії у родині місцевого священика. Навчався на слов'яно-російському відділенні історико-філософського факультету в університетах Києва та Варшави. Встановлено, що навчання на історико-філологічному факультеті Варшавського університету Х. Ящуржинський завершив у 1879 р. Про це свідчать «Протоколи» засідань Ради університету, зокрема від 28 серпня 1879 р. в якому повідомляється, що студент Х. Ящуржинський за дисертаційне дослідження «Два памятника старопольской письменности: Флорианский псалтир и библия королевы Софии» (науковий керівник В. Макушев) отримав срібну медаль та, як такий, що завершив навчання, удостоєний ступеня кандидата історико-філологічних наук.

Завершуючи своє навчання, Хрисанф Петрович активно долучився до роботи у новоствореному проф. М. Колосовим науковому часописі «Русский филологический вестник». За період з 1879 по 1884 рр. Х. Ящуржинський на його сторінках надрукував низку рецензій на актуальні на той час роботи філологічної та педагогічної спрямованості, серед яких роботи М. Калмикова «Общий курс словесности», В. Лебедева «Теория словесности», П. Богданова «Употребление знаков препинания в русском письме. С приложением синтаксиса русской речи и систематического диктанта» та багатьох інших. За нашими підрахунками, Х. Ящуржинським у варшавський період було надруковано 22 роботи з дискусійних питань історичної та філологічної наук.

Після отримання університетського диплому Хрисанф Петрович деякий час перебував у Варшаві, до 1883/1884 рр., а потім переїхав до Криму. Саме тут він і розпочав власну педагогічну діяльність, викладаючи спочатку

(з 1884 р.) у Керченському Кушниківському жіночому інституті, потім у Сімферопольських чоловічій та жіночій гімназіях.

Безпосереднім підтвердженням роботи Хрисанфа Петровича у жіночій гімназії є два збережені до нашого часу видання: «Крым в русской поэзии : Речь, произнесенная на торжественном акте Симферопольской женской гимназии 30 августа 1885 г.» [5] та «Алфавитный указатель правописания, составленный преподавателями русского языка в Симферопольских мужской и женской гимназиях: А. И. Маркевичем, Н. А. Святским, В. И. Жирновым и Х. П. Ящуржинским» [6]. Роботу «Крым в русской поэзии» спеціалісти називають першим узагальнюючим дослідженням з кримського літературного краєзнавства.

Разом з Х. Ящуржинським у Сімферопольській чоловічій гімназії працювали відомі краєзнавці Ф. Лашков, Є. Марков, О. Маркевич, археолог чех А. Кашпар, Г. Тимошевський, Ф. Ребец. У гімназії існувала традиція організації навчальних екскурсій з метою наочного вивчення історії, географії та природничих наук. Екскурсанти створювали гербарії, колекції мінералів, комах, вивчали історію первісної людини у Червоних печерах та середньовічну історію на археологічних розкопках «Неаполя Скіфського». З жовтня 1886 р. Х. Ящуржинський з метою поглиблення археологічних знань учнів організував археологічний гурток для старшокласників. Протягом 1889–1890 навчального року відбулись екскурсії гімназистів майже по усій території Криму. Екскурсородами виступали О. Маркевич, Ф. Лашков, Х. Ящуржинський та ін. Дякуючи збереженим звітам про ці екскурсії, ми маємо з одного боку – наукові праці, а з іншого – докази професіоналізму викладачів гімназії. Хрисанф Петрович з дозволу Імператорської Археологічної комісії «співпрацює з Керченським музеєм старожитностей, захоплюється археологічними розкопками, спілкується з відомим істориком і мистецтвознавцем Н. Кондаковим».

Працюючи учителем керченської гімназії, Х. Ящуржинський активно долучився (*стояв біля витоків*) до створення Таврійської вченої архівної комісії, на початку її діяльності виконував обов'язки секретаря. Результати активної науково-пошукової діяльності Хрисанфа Петровича знайшли відображення на сторінках «Известий Таврической ученой архивной комиссии». За нашими підрахунками, у цьому виданні ним було опубліковано 11 статей.

У сфері археології Х. Ящуржинський проводив немасштабні розкопки на некрополі Керменчика-Неаполя, але його ім'я є серед тих, хто зробив свій внесок у справу збирання та збереження археологічних і етнографічних матеріалів для музею ТУАК, зокрема Хрисанф Петрович дарував книги та окремі експонати з керченських розкопок. У сучасній українській історіографії існує чималий пласт сучасних наукових робіт з проблем кримської археології, в якій ім'я Х. Ящуржинського стоїть поруч з іншими кримськими вченими. Це роботи А. Непомнящего, С. Колтухова, С. Сорочана, В. Зубара, Л. Марченка, В. Боровкової, І. Тункіної та ін.

Х. Ящуржинський проводив і активну науково-громадську діяльність. Він був дійсним членом кількох наукових товариств (на сьогодні достеменно відомо про три – Таврійська вчена архівна комісія (член-засновник з 1887 р.), Исто-

рико-філологічне товариство при Новоросійському університеті (дійсний член з 1894 р.) та Одеське товариство історії і старожитностей (дійсний член з поч. ХХ ст.); активний член одеського осередку «Просвіти». *Брав участь в якості депутата у роботі VII–XV (окрім VIII) загальноросійських археологічних з'їздах.* Виступав із доповідями про звичаї та традиції українського народу.

За нагоди можемо заперечити тезу про наукове забуття Х. Ящуржинського серед фахівців. Навіть побіжний огляд наукових студій фольклорно-етнографічного характеру та наукових розвідок з історії кримської археології засвідчив використання (хоча і обмежене кількома публікаціями) праць Хрисанфа Петровича. Х. Ящуржинський був активним дописувачем співробітником «Киевской старины». Його авторство мають 22 фольклорно-етнографічні публікації.

У 1911 р. Хрисанф Петрович повернувся на Уманщину, *став одним із засновників і співробітників Уманського краєзнавчого музею. Наприкінці свого життя вчений заповів свою бібліотеку новоствореному музею. У 1913 р. став головою Уманського відділення Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва. Помер і похований Х. Ящуржинський ймовірно у 1923 р. у с. Молодецькому.*

Наукова спадщина Хрисанфа Петровича складається з понад 60 публікацій історичного, археологічного та етнографічного змісту.

Таким чином, у відповідні періоди життєвого шляху Х. Ящуржинського відбулося його становлення як особистості, визначилися його професійна (педагогічна) діяльність та напрями наукових пошуків (історичний, філологічний, археологічний), отримали реалізацію інтереси вченого через участь його у наукових неполітичних об'єднаннях та публікації найважливіших результатів досліджень. Серед цих історико-культурних напрямів у працях Х. Ящуржинського виокремлюється проблематика української культурної ідентичності, яка зберігалася, зокрема, у просторі негативних соціокультурних впливів. Історіографічна спадщина дослідника в цілому розкриває відповідне історичне соціокультурне середовище з його складною структурою.

Список використаних джерел

1. Зленко Г. Забутий фольклорист. *Вісник НАН України*. 1997. № 9–10. С. 92–95.
2. Павленко М. У перекладі з грецької – золотоцвітний (Хрисанф Ящуржинський: хто це?). *Київська старовина*. 2003. № 4. С. 141–150.
3. Медалієва О. З. До питання про діяльність Хрисанфа Ящуржинського. Література та культура Полісся. Вип. 27. *Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті*: зб. наук. пр. Ніжин, 2004. С. 196–201.
4. Силка О., Синявська Л. Інтелектуальний простір Хрисанфа Ящуржинського (1852–1923 рр.). *Український історичний журнал*. 2010. № 6. С. 179–188.
5. Ящуржинский Х. Крым в русской поэзии: Речь, произнесенная на торжественном акте Симферопольской женской гимназии 30 августа 1885 г. Симферополь: Таврич. губ. тип., 1885. [4], 31 с.
6. Алфавитный указатель правописания, составленный преподавателями русского языка в Симферопольских мужской и женской гимназиях: А. И. Маркевичем, Н. А. Святским, В. И. Жирновым и Х. П. Ящуржинским / под ред. А. Н. Попова. Симферополь: Тавр. губ. тип., 1886. 17 с.

ЗМІСТ

Стадник І. Внесок професора М. І. Бушина у становлення та розвиток регіональної персоналістики	3
--	---

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР

Щербатюк Н. Назавжди серед героїв: Ігор Момот	5
Григоренко Т. Євген Подолянчук: перший з «кіборгів»	10
Давиденко Г. Іван Журавльов – нескорений син України	13
Кононенко Д., Мієрська В. Боєць спецпідрозділу «КОРД», боксер Олег Прудкий.....	18
Кулик Д. Воїни «на щиті»: втрати Черкащини в російсько-українській війні у лютому-серпні 2022 року	24
Левченко Н. Віктор Гугленко – старший сержант Збройних Сил України	28
Погодіна О. Олександр Крикуненко – учасник російсько-української війни.....	32
Присяжнюк Ю. Щоб ворога здолати, його потрібно знати (ментальні аспекти російсько-української війни)	34
Руденко С. Без них не було б нас. Руденко Станіслав Валерійович	39
Тептюк Л. Велика втрата маленького села: загиблі воїни з Придніпровського	41
Юлкіна Л. Герої-захисники з Черкащини, які віддали своє життя за Україну: Віктор Гугленко, Богдан Залюбовський, Роман Голодний.....	43
Ясінчук Р. Володимир Качур: патріот, герой, професіонал.....	46

ОСВІТЯНИ І «ШКІЛЬНИЙ ФРОНТ» ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ. ВОЛОНТЕРСТВО

Баштан Т. Освітній фронт: чим займаються вчителі під час війни	56
Лисогор С. Вихователь закладу дошкільної освіти в період війни: завдання і труднощі	60
Мінська О. Чигиринщина у боротьбі проти російської агресії	63
Сироватка М., Яковенко І. Волонтерська діяльність на Чигиринщині на прикладі родини Кукси	71

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОГО КРАЮ

Мельниченко В. Академік Петро Тронько і Черкащина	76
Чабан А. Постаті в історії України (деякі аспекти сучасної персоналістики)	81
Чубіна Т. Біографія та історія: пошук істини	87
Коляда Н. Педагогічне краєзнавство в контексті регіональних біографічних досліджень	92
Кукса Н., Діденко Я. Суботівські гостини Миколи Лисенка	95
Клименко Т. Василь Миколайович Доманицький – український філолог, текстолог, історик, фольклорист, політичний та громадський діяч	101
Костецька Н. Олександр Олександрович Навроцький (1823–1892) – український громадсько-політичний діяч, письменник, перекладач, учасник Кирило-Мефодіївського братства	104
Діденко Я., Кукса Н. Чигиринська мандрівка Гната Хоткевича в матеріалах регіональної преси.....	109
Кукса Н. Чигирин та околиці у мемуарах Дмитра Павличка.....	112
Голиш Г., Лисиця Л. Сергій Шелухін: життя на вітварі української ідеї	130
Затишняк Т. Внесок черкащанина Макара Кушніра у розвиток громадсько-політичного життя України.....	136
Козоріз В. Роль Аристарха Терниченка у громадському житті містечка Драбів на початку ХХ ст.	138
Чупак Т. «Діалог про українську долю...» (Василь Захарченко).....	142
Янворська Л. Семеро Героїв-черкащан з Небесної Сотні.....	147
Гапоненко П. Постать Івана Гонти крізь призму бачення Володимира Антоновича: персоналістичний огляд.....	152
Сорока Д., Худолей О. Степан Блажевський – народний месник	155

ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРКАЩИНИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ І СВІТУ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ НАУКОВА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ОСВІТЯНИ ЧЕРКАЩИНИ: ПЕРСОНАЛІЇ

Данилевський В. Черкащина освітня: сторінками всеукраїнського конкурсу «Учитель року»	159
Абашіна Л., Діденко Я. Видатні чигиринці. Родина Рвачових.....	164

Фільшина В., Щербина С. Науковий доробок українського дослідника Сергія Подолинського, фундатора української школи фізичної економії.....	175
Арзамасова В., Бондар С. Життєвий та професійний шлях Олександра Давидовича Черненка, фундатора українського кооперативного руху	180
Волошин І. Суспільно-політичний і науковий портрет Миколи Ткаченка у контексті розвитку української історичної науки 20 – 60-х рр. ХХ ст.	183
Барвінок Ю. Володимир Моргун – батько сучасної української генетики і селекції рослин.....	187
Свистун О. Генетик-селекціонер Федір Парій: праця, вкарбована у вічність.....	192
Висоцька Л. Людина, яка створила себе сама: життєвий шлях академіка, професора, заслуженого діяча науки і техніки Анатолія Туренка	197
Шамрай О. Внесок академіка Михайла Івановича Башценка у розвиток галузі зоотехнії.....	201
Мазур О. Життєвий шлях та наукова спадщина академіка Михайла Башценка – видатного представника аграрної науки України	205
Пшенишна Н. Биков Валентин Іванович: досягнення та здобутки	210
Палагін В., Гончаров А. Юрій Петрович Кунченко – засновник національної наукової школи з розробки теорії нелінійних методів опрацювання сигналів на тлі негаусівських завад з використанням стохастичних поліномів	213
Савченко-Синякова Є., Підгорний М. Внесок професора Анатолія Анастасійовича Тимченка в розвиток інформаційних технологій на Черкащині	222
Підгорний М. Внесок професора Анатолія Тимченка в розвиток кібернетики України.....	226
Фауре Е., Лавданський А., Власюк О. Валерій Швидкий: головний конструктор, науковець, педагог.....	230
Хоменко О., Ящук Л. Професор Борис Мінаєв – видатний хімік-теоретик Черкащини.....	236
Ляшко Ю. Життєвий подвиг педагога Івана Харченка у збереженні правдивої історії Української революції 1917–1921 років у часи тоталітарного режиму	239
Чорногал Д. Казимир Аполлонович Заремба: український педагог, науковець, організатор освіти на Черкащині (до 105 річниці з дня народження).....	243
Фирфа В. Олександр Шамрай: освітянин, краєзнавець, управлінець	247
Мушта О. Петро Васильович Саранча та його внесок у розвиток освітньо-виробничої галузі Кам’янського району	251

Губенко В. Марія Денисівна Саранча – вчитель, вихователь, наставник.....	265
Кулинич Б. Юрій Горященко: перший керівник КЗ «Регіональний центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» Черкаської обласної ради»	270

ЗДОБУТКИ ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА ВІДОМИХ ДІЯЧІВ КУЛЬТУРИ І МИТЦІВ ЧЕРКАЩИНИ

Голубенко Д., Щербина С. Михайло Слабошпицький: герой чи звичайна людина?	273
Ілляшенко Ю. Поетична плеяда Златокраю: Іван Дробний.....	277
Лазуренко В. Олександр Петриченко: поет, громадянин, патріот-українець	280
Таран Г. Рідний край у творчості відомого українського поета Данила Кононенка	287
Полякова Т. Василь та Олександр Химиченки – засновники Київської флейтової школи	292
Єфремцева А. Валерій Волков: ремінісцентність і документи	296
Пискун О. Творчий доробок Данила Нарбути у фондовій збірці НКЗ «Чигирин».....	300
Яшан О. «Розстріляне Відродження»: Іван Падалка, український митець і патріот.....	305
Біла Л. Нифонт Терещенко – український художник-іконописець	311
Брель Л., Харченко О. Михайло Іванович Кладницький – самодіяльний художник Чигиринщини.....	315
Костенко С. Варвара Нечипоренко – художниця-аматорка з українського села	320
Северинчук М. Олександра Теліженко – дослідниця народного мистецтва та фундаторка нової філософії сучасної вишивки українського рушника	323
Бугеря М. Символічні репрезентації історії й воєнного сьогодення України у творчості Миколи Теліженка	332
Корнієнко А. Художні світи Неоніли Недосеко.....	334
Лисенко А., Мельниченко І. Ольга Собкович – народна майстриня з Тальнівщини	337
Джулай Т. Ольга Отнякіна-Бердник і фантастичний світ української іграшки	339
Трощинська О. Леся Кривицька: одна зі сторінок життя актриси.....	342
Квятковська О. Павло Гончаров – актор театру і кіно, режисер та драматург – об’єднує мистецтвом покоління черкащан.....	348

ДУХОВНИЙ СПАДОК ЧЕРКАЩИНИ: ПОСТАТІ

Рясик А. Цадик Нахман (1772–1810) – духовний провідник брацлавських хасидів.....	356
Гаврилюк О. Єпископ Епіфаній Ревуцький і місто Лисянка	357
Перепелиця А. Петро Автономович Єримович – священнослужитель Чигиринського благочиння (друга пол. XIX – поч. XX ст.ст.)	364
Горбенко П., Погорілий О. Історія становлення та розвитку церкви Архістратиґа Михаїла в с. Телепине Черкаської області: персоналії	373

МУЗЕЙНИКИ, АРХЕОЛОГИ, КРАЄЗНАВЦІ ЧЕРКАЩИНИ: ПЕРСОНАЛІЇ

Нераденко Т. Дослідники археології Черкащини першої половини XX ст. Частина I (1920-ті рр.)	379
Нераденко Т. Дослідники археології Черкащини першої половини XX ст. Частина II (кінець 1930-х – 1940-ві рр.)	385
Хаврус А. Сергій Хаврус: життя, віддане музею та рідному краю.....	391
Пугач Н. Лариса Бондаренко та її внесок у розвиток музейної справи у м. Кам'янці	397
Михайлова Н. Лариса Цимбровська: мистецтвознавець, краєзнавець, музеєзнавець, поетеса, громадський діяч	401
Шмиголь Л. Григорій Кирилович Міхненко – відомий краєзнавець з Чигиринщини.....	407
Степенькіна П. Андрій Фещенко – один з організаторів краєзнавчого руху на Корсунщині	411
Сакара Д. Внесок Надії Василівни Кукси в дослідження історії Церкви Святого Пророка Іллі в Суботові.....	415
Деркач Р., Яковенко І. Краєзнавча діяльність А. І. Перепелиці	420
Силка О., Синявська Л. Соціокультурний потенціал наукової спадщини Х. Ящуржинського (1852–1923?): до 100-річчя від дня смерті	424

Наукове електронне видання

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ ЧЕРКАЩИНИ

МАТЕРІАЛИ

**Другої регіональної
історико-краєзнавчої конференції,
присвяченої 85-річчю з дня народження
доктора історичних наук, професора,
заслуженого працівника освіти України
*Бушина Миколи Івановича***

**15 березня 2023 року,
м. Черкаси: ЧДТУ**

Статті подаються в авторському редагуванні.

Технічний редактор *Тетяна Манжура*
Комп'ютерна обробка *Катерини Давиденко*

Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 35,3. Зам. № 23-09.

Черкаський державний технологічний університет
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 896 від 16.04.2002.
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.

Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ
red_vidav@chdtu.edu.ua